

МОНОГРАФИЈЕ

38

Вања Миљковић

**ПРОТОДОГАЂАЈНА
СЕМАНТИКА
ГЛАГОЛСКИХ ПРЕФИКСА
У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

Београд
2023

Вања Миљковић

ПРОТОДОГАЂАЈНА СЕМАНТИКА ГЛАГОЛСКИХ ПРЕФИКСА
У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

INSTITUTE FOR THE SERBIAN LANGUAGE OF SASA
Monographs 38

Vanja Miljković

PROTOEVENT SEMANTICS
OF VERB PREFIXES
IN THE SERBIAN LANGUAGE

BELGRADE
2023

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
Монографије 38

Вања Миљковић

ПРОТОДОГАЂАЈНА СЕМАНТИКА
ГЛАГОЛСКИХ ПРЕФИКСА
У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

БЕОГРАД
2023

Едиција *Монографије*

Књига 38

Вања Миљковић

ПРОТОДОГАЂАЈНА СЕМАНТИКА ГЛАГОЛСКИХ ПРЕФИКСА
У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Издаје

Институт за српски језик САНУ, Кнеза Михаила 36, Београд

За издавача

проф. др Софија Милорадовић

директор Института за српски језик САНУ

Уређивачки одбор: др Јасна Влајић-Поповић, др Наташа Вуловић-Емонтс,
др Владан Јовановић, академик Александар Лома, др Марина Николић,
др Драгана Радовановић

Уредник серије

Др Владан Јовановић

Рецензенти

Проф. др Рајна Драгићевић

Проф. др Катарина Расулић

Др Марина Спасојевић, виши научни сарадник

Коректура

Др Ана Миленковић

Мср Миљана Чопа

Књига је прихваћена за штампу на седници Научног већа Института за српски језик САНУ одржаној 16. јуна 2023. године.

Компјутерска припрема

Давор Палчић

Ликовно решење корица

Лепосава Кнежевић, Чигоја штампа

Штампа

Службени гласник, Београд

Тираж: 300

ISBN 978-86-82873-99-0

© Институт за српски језик САНУ, 2023.

Ову књигу финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2023-01/200174 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Садржај

Реч аутора	9
Листа скраћеница и ознака	11
1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА	13
1.1. Граматички приступи глаголској префиксацији између основоцентричних и префиксоцентричних теоријских тенденција	13
1.2. Аспекти когнитивнолингвистичких приступа глаголским префиксима – од полисемантичног ка платисемичном префиксу	25
2. СЛИКОВНЕ СХЕМЕ У КОГНИТИВНОЛИНГВИСТИЧКОЈ ТЕОРИЈИ	43
2.1. Првобитно теоријско одређење сликовних схема	44
2.2. Редефинисање термина сликовна схема	51
3. КА КАУЗАЛНОЈ СУПЕРСХЕМИ ДОГАЂАЈА	61
3.1. Динамика сила и каузативи у когнитивној семантици Л. Талмија	62
3.2. Каузални ланац догађаја у моделу В. Крофта	66
3.3. Трајектор и Оријентир, Фигура и Позадина	74
3.4. Нацрт каузалне суперсхеме догађаја	83
3.5. Граматичка ишчитавања каузалне суперсхеме	107
4. ГЛАГОЛСКИ ПРЕФИКС <i>ИЗ</i> - И ПРОТОЗНАЧЕЊЕ ЕКСКЛУЗИЈЕ	121
4.1. Кратки осврт на глаголски префикс <i>из</i> - у литератури и хипотеза о протозначењу ексклузије	121
4.2. Сlikовносхематске манифестације ексклузије	126
4.3. Сlikовна схема изношења и схеме које се на њу појмовно наслањају	135
4.3.1. Конфигурационе варијације сликовне схеме изношења	137
4.3.2. Онтолошке варијације сликовна схеме изношења (парафизички Трајектор и метаспацијализација)	142
4.3.3. Синтаксички оквири и сликовна схема изношења	154

4.4. Глаголи екстрактивне ексклузије – сликовна схема истискања и око ње организоване схеме	161
4.4.1. Континуум од изношења до истискања	161
4.4.2. Друге истискању сродне схеме у просторном и натпросторном искуству	168
4.4.3. Ексмодификативне схеме – од перцепције до менталног искуства	176
4.5. Глаголи експозитивне ексклузије – сликовна схема излагања и око ње организоване схеме	188
4.5.1. Онтолошка варијабилност експозитивног физичког искуства	188
4.5.2. Протодобајна структура типичних глагола излагања	196
4.5.3. Појединачне глаголске скупине експозитивних ексклузива	198
4.6. Закључни сажетак поглавља	216
5. ГЛАГОЛСКИ ПРЕФИКС У- И ПРОТОЗНАЧЕЊЕ ИНКЛУЗИЈЕ	219
5.1. Кратки осврт на глаголски префикс у- у литератури и сликовносхематска диференцијација САДРЖАТЕЉА и ОМОТАЧА	219
5.2. Протодобајни инклузије – инвентар сликовних схема	225
5.3. Онтолошке манифестације инклузије наслоњене на сликовну схему УНОШЕЊА	235
5.4. Онтолошке манифестације инклузивности и сликовна схема УМОТАВАЊА	250
5.4.1. Егзосферна модификација – сликовна схема УМОТАВАЊА	250
5.4.2. Егзосферно својство – од перцепције до уобличења	252
5.4.3. Емисивна егзосфера – од перцепције до понашања	256
5.4.4. Егзосферне околности	259
5.4.5. Интегративна егзосфера	260
5.5. Онтолошке манифестације инвазивне инклузивности	262
5.5.1. Инвазивност и сликовна схема УТЕЗАЊА	262
5.5.2. Физичка инвазивност и сликовна схема УБАДАЊА	266
5.5.3. УБАДАЊЕ у апстрактнијим онтолошким реализацијама	273
5.6. Закључни сажетак поглавља	276
6. ГЛАГОЛСКИ ПРЕФИКС <i>С(А)-</i> И ПРОТОЗНАЧЕЊЕ САЖИМАЊА	279
6.1. Сливносхематски преглед <i>с(а)-</i> префиксала и откривање протоначења	279
6.2. Глаголи ендокомпресивне семантике	286

6.3. Глаголи егзокомпресивне семантике	290
6.4. Метафоричке екстензије сажимања раздаљине и сажимања величине	301
6.5. Закључни сажетак поглавља	305
7. ГЛАГОЛСКИ ПРЕФИКСИ <i>О-</i> И <i>ОБ-</i>	306
7.1. Кратки осврт на префиксе <i>о-</i> и <i>об-</i> у литератури и разматрање могућности раздвајања семантичких описа .	306
7.2. Протозначење инволвираности и <i>об-</i> префиксали	319
7.3. Префикс <i>о-</i> и аксијални положај	328
7.4. <i>О-</i> префиксали аблативне аксијалности	337
7.5. <i>О-</i> префиксали адлативне аксијалности	344
7.5.1. Сливне схеме УСПОСТАВЉАЊА БАРИЈЕРЕ И ИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА	345
7.5.2. Адаксијалност у натфизичком искуству	351
7.6. Закључни сажетак поглавља	356
8. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	359
8.1. Природа префиксног протозначења и принципи категоријалног обједињавања	359
8.2. Закључна запажања о префиксацији, префиксној парадигматици и вишезначности префикса	366
Речник модела каузалне суперсхеме и протодогађаја	377
Литература	391
Proto-Event Semantics of Verbal Prefixes in the Serbian Language	401
Протособытийная семантика глагольных приставок в сербском языке	405
Именски регистар	409
Појмовни регистар	411
Регистар споменутих метонимија	415
Регистар споменутих метафора	416
О аутору	421

Реч аутора

Студија *Протодогађајна семантика глаголских префикса у српском језику* настала је на основу докторске дисертације „Когнитивно-лингвистичко истраживање глаголских префикса у савременом српском језику“, која је одбрањена на Филолошком факултету Универзитета у Београду 28. септембра 2021. године, пред комисијом коју су чинили: проф. др Рајна Драгићевић (ментор), проф. др Катарина Расулић, др Стана Ристић, научни саветник, и проф. др Бојана Милосављевић. У дисертацији су обрађени префикси *из-*, *у-*, *о-* и *об-*, па су поглавља о њима у овој књизи заснована на тој анализи, док је поглавље о префиксу *с(а)-*, који није анализиран у докторату, потпуно ново. Поред тога, уводна поглавља књиге су прерађена и допуњена у односу на текст дисертације, баш као и закључна разматрања. На крају књиге је дат речник термина, чија је сврха да се на једном месту прикаже појмовни апарат модела који су у овој књизи развијани – модела каузалне суперсхеме, којим се анализира семантика глаголских аргумената, и модела протодогађаја, којим се анализира семантика глаголских префикса. Поред појмовног регистра сачињен је и регистар метафора.

Од срца се захваљујем рецензентима и колегама, који су, након пажљивог читања докторске дисертације и рукописа ове књиге, дискусијама, коментарима и подршком допринели квалитету овог текста – проф. др Рајни Драгићевић, проф. др Катарини Расулић, др Марини Спасојевић, др Стани Ристић, др Ани Миленковић, мср Миљани Чопа. Захваљујем се и блиским људима који су ми били велика подршка током писања ове књиге – мами Милени, Мики и Боби, брату Николи и пријатељима Милану и Марији.

Књигу посвећујем Андреју Момчиловићу, мом великом пријатељу, који, нажалост, више није међу нама.

У Београду, новембра 2023. године

Вања Миљковић

Листа скраћеница и ознака на дијаграмима

абл. Ор – аблативни Оријентир

Агс – Агенс

адл. Ор – адлативни Оријентир

Ин – Иницијатор

Конд – Кондуктор

Ор – Оријентир

Перм – Пермисор

Пр-Ор – Пред-Оријентир

Пр-Тр – Пред-Трајектор

Рез – Резултатор

Рлз – Реализатор

Реиф – Реификатор

Тр – Трајектор

x – актер на каузално дубоким позицијама, актер из Агентаивног поља

y – актер који завршава каузални развој као Трајектор, а различит је од актера x

z – актер који завршава каузални развој као аблативни Оријентир, а различит је од актера x

q – актер који завршава каузални развој као адлативни Оријентир, а различит је од актера x

$x^{\#}$ – релациона дефиниција која показује да није реч о актеру x већ о актеру који је дејствујућа зона актера x

$x^{\wedge}$ – релациона дефиниција која показује да није реч о актеру x већ о актеру који је његова макрозона

$x^{\vee}$ – релациона дефиниција која показује да није реч о актеру x већ о актеру који је његова микрозона

z^* – егзистенцијални профил Оријентира z

z^0 – просторни профил Оријентира z

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Поглавље ошћочиће ошсом двеју сушрошћављених теоријских перспектива у проучавању глаголских префикса (граматички основоцентризам и семантички префиксоцентризам), а шћом се шћоказује да се у грамашћко-семантишћким шћрисушћима овој шћеми коју су у домаћој лингвистици насшћали у двадесетом веку ради о комбинацији шћих шћишћова, и да аушћори коју су размашћрани у секцији (1) шћуно шћога, зашћраво, деле са савременим когнитивнولينгвистичким шћогледом. У секцији (2) шћажња се шћосвећује ушћраво когнитивно оријентисаним шћрисушћима и моделу значењских мрежа, а фокус се шћом шћомера са шћишћања шћолисемије глаголског префикса на шћишћање шћегове шћлашћисемије, односно указује се на дисшћинкцију измећу лексичког и шћредлексичког значења префикса. На крају шћоглавља се усшћошћављају основне шћретшћосшћавке о шћприроди шћрошћосхемашћког значења префикса и дефинишу се шћилеви шћшћраживања.

1.1. Граматички приступи глаголској префиксацији измећу основоцентричних и префиксоцентричних теоријских тенденција

Иако се у литератури понекад наводи да традиционални приступ глаголским префиксима полази од идеје да значења једног глаголског префикса образују хомонимски скуп (в., нпр., Janda 1986: 16; Belaj 2008a: 12), за граматичко-дескриптивну праксу у домаћем језчком поднебљу то не важи. Од првих семантичких скица префиксалних значења које је начинио А. Белић у својим универзитетским предавањима (која су први пут штампана 1949. године), преко шћихове елаборације у граматици М. Стевановића (прво издање из 1964. године), све до савременог пресека коју налазимо код И. Клајна – глаголски префикси су се увек посматрали као полисемантичне јединице.¹ Теоријска апаратура којом је такав приступ могао да се испољи средином XX века, наравно, није идентична апаратури коју данас имамо на располагању, али то не

¹ Вишезначност је, наравно, темељна поставка и савремених истраживања појединачних глаголских префикса (в., рецимо, Кликовац 2012; Šarić 2014; Belaj 2008b; Стојановић 2012; Миљковић 2015a).

умањује општи став да је префикс вишезначан, односно да су његова значења међусобно – *некако* – повезана. Посебно место у историји поручавања овог питања свакако припада Ирени Грицкат,² која је идеју о искуственој мотивисаности полисемије глаголских префикса изнела неколико деценија пре него што су начела о утеловљености језика и континууму граматике и семантике формулисана као опште обележје когнитивнолингвистичких школа. Иако се и за њен приступ може рећи да пуно тога дели са традиционалним приступом (што је потпуно разумљиво када се има у виду време у коме је настао), И. Грицкат у великој мери резонира и са оним што бисмо данас сматрали основним идејама когнитивно усмерене филозофије језика. На све то скрећемо пажњу како би се подела на традиционално и модерно, бар када је реч о истраживањима глаголских префикса, разумела у свом реалном домету – много тога што „традиционални“ описи имају да кажу о глаголским префиксима и те како је актуелно и данас. Ми ћемо, стога, досадашње приступе, традиционалне и савремене, упоредити, како би сличности и разлике између структуралистичке и когнитивнолингвистичке обраде ове теме постале видљивије. Уместо односа традиционално – модерно, који је конотативно обојен и, бар на овом пољу, недовољно прецизан, говорићемо о два теоријским тенденцијама – основоцентризму и префиксоцентризму. Објаснимо сада шта под тиме подразумевамо.

Један од кључних аспеката по коме се приступи глаголским префиксима разликују јесте управо то у ком се контексту питање префиксације примарно локализује. У структуралистичкој творби речи префиксима се прилази из формалне перспективе – као несамосталним афиксалним морфемама. Притом, њихова формална несамосталност се пресликава на семантички план, па се улога ових афикса обично дефинише као модификацијска. Како су, онда, префикси морфолошко-семантички подређени глаголској основи која се модификује, кључни параметар за идентификацију префикса јесте постојање самосталне основе. Овакав приступ се може, стога, окарактерисати као *основоцентризам*. Супротно томе, ако се префикс види као сублексичка значењска јединица, односно ако се инсистира на његовој семантичкој уобличености, он не само да престаје да буде модификатор већ и постојање лексички самосталне основе, као параметар његове идентификације, губи на својој тежини. Док основоцентризам инсистира на формалном односу међу морфемама, па префикс дефинише искључиво *релационо* (као несамостал-

² Мислимо, пре свега, на рад Грицкат 1966–67, као и на радове 19676, 2020/1984–1985, 2020/2000.

ни афикс који претходи основи), признајући му само модификацијску семантичку улогу, у *префиксоцентризму* префикс се и поред формалне несамосталности види као семантички самостална јединица. То управо и омогућава да се говори о тзв. *лексичком* значењу самог префикса, које се, заправо, супротставља модификацијској функцији. У основоцентричној перспективи би се, на пример, сматрало да префикс *из-* у примеру *исцрчаи* семантички и граматички модификује значење глагола *црчаи*. У префиксоцентричном приступу пак префикс *из-* би се у истом примеру видео као индикатор сликовне схеме изласка, чији се садржај конкретизује представом на коју указује основа – у том смислу, префикс не би био модификатор основе већ појмовни хипероним наспрам значења самог префиксала.

	ОСНОВОЦЕНТРИЗАМ	ПРЕФИКСОЦЕНТРИЗАМ
морфемски положај префикса	префикс је препозитивна морфема наспрам самосталне основе	префикс је препозитивна морфема која не захтева постојање самосталне основе
семантичка природа префикса	префикс није семантички самосталан (пунозначан) већ има функцију модификације значења основе	префикс је семантички самосталан (пунозначан) и означава појмовни хипероним наспрам префиксала, а основа (ако је семантички транспарентна) може суделовати у конкретизацији тог значења
граматичка природа префикса	префикс може бити сведен само на маркирање перфективног глаголског вида	граматичка функција перфективизације је саставна компонента специфичнијег значења префикса и не реализује се никад сама за себе
питање не-самосталних основа	ако је основа временом изгубила своју самосталност и префикс је изгубио свој статус правог префикса	префикс је у савременом језику семантички препознатљив, па ако данас у основи префиксала не препознајемо самосталну реч, то не утиче нужно и на перципирање самог префикса
Табела 1.1. Основноцентризам и префиксоцентризам као теоријске тенденције		

Како се у табели 1.1. види, основоцентризам и префиксоцентризам представљају два теоријска пола у разумевању глаголске префиксације. Ипак, у конкретним приступима овом питању у домаћој лингвистици обично се ради о мање или више израженим тенденцијама ка једном од њих, па би констатација да се традиционални граматички приступ може изједначити са основоцентризмом, а модерни семантички са префиксоцентризмом била изузетно груба. Иако се, рецимо, префиксацији

у структуралистички оријентисаним описима прилази као творбеном феномену (Белић о префиксима пише у својим предавањима из творбе речи, а Стевановић у склопу творбе речи у првом, фонолошко-морфолошком тому своје граматике), не може се рећи да се префикси не посматрају као семантичке јединице, поготово ако се има у виду да се глаголски префиксали и код Белића и код Стевановића сматрају *сложеницама*, и као такви, оштро разграничавају од *изведеница* (које ангажују суфиксе). Р. Драгићевић (2015: 355) примећује да се у домаћој творби речи „постојано задржава и негује уверење да је префиксација врста слагања“, што управо и указује на тенденцију да се префиксима приступи као пунозначним јединицама. И саме скице префикса које се доносе у граматичким описима обично указују на напоре да се семантика префикса разоткрије и да се откривена значења међусобно повежу, мотивишу, а позивању на чисто граматичку перфективизацију се, заправо, прибегава тек у примерима који се „опиру“ интуитивној анализи. Погледајмо, у том смислу, следећа три цитата из Белићевих предавања:

(1) „Правим сложеним глаголима можемо назвати глаголе сложене са префиксима, јер у њима префикси увек задржавају извесну аутономију: осећају се као делови сложеног глагола и уносе у њ или измену реалног значења (*ископайџи*: „копањем извадити из земље“) или измену глаголског вида (*вршиџи*: *свршиџи*). Ти се глаголи нашим осећањем тако деле у два дела да могу послужити за образовање нових сличних глагола (*ископайџи*: *копайџи*, *извуџи*: *вуџи*, *извадиџи*: *вадиџи*). То су продуктивни сложени глаголи“ (Белић 2000/1949: 200).

(2) „Уз глаголе се може употребити ових шеснаест предмета: *до-*, *из-*, *на-*, *над-*, *о(б)-*, *од-*, *џо-*, *џод-*, *џред-*, *џри-*, *џро-*, *раз-*, *с(а)-*, *у-*, *уз-*, *за-*. Као што није тешко видети, они су готово сви месног значења и могу се највише употребити уз глаголе кретања или налажења на извесном месту. Како они развијају у вези са својим глаголима и друга значења, то се могу употребити и уз глаголе других значења“ (Белић 2000/1949: 200–201).

(3) „Има глагола који се употребљавају само као сложени, на пр. *уз-еџи*: *уз-мем*, *оџи-еџи*: *оџи-мем*; међутим глагола на -ети у нашем језику нема [...] *џо-чеџи*, *на-чеџи*, *за-чеџи*: *џочнем* итд., међутим глагола **чеџи* у нашем језику нема (а није га било као засебног глагола ни у старословенском) (Белић 2000/1949: 201).

Разјаснимо прво шта у цитату (1) значи *џрави* сложени глаголи. Белић поглавље насловљено као „Значење префикса у сложеним глаголима“ започиње диференцијацијом префиксала од глагола који су настали као *џоглагољење синџагме* (у данас актуелној домаћој терминологији

– срастањем: *дангубиџи, злойаџиџи се*). Раздвајање *поглагољења* од *йравих сложених глагола* може бити мотивисано потребом да се истакне системски карактер префиксације, али оно несумњиво указује на то да *ауџиономносџи* префикса, о којој се и говори у цитату (1), превазилази његову формалну одељивост. Оно што је ту посебно занимљиво јесте да Белић префиксацију види као појаву која је релевантна на синхронијском језичком плану (што, наравно, не искључује њену дијахронијску позадину). На то указује како позивање на интуицију савремених говорника (в. употребу глагола *осећаџи* и именице *осећање* у том цитату) тако и сама констатација да уочени обрасци префиксације могу послужити као узор за стварање других глагола. Када погледамо примере којима се „образовање сличних глагола“ илуструје, видимо да је реч о уобичајеној лексици (*искојаџи, извуџи, извадиџи*). Стога, Белић вероватно овде није мислио на стварање неологизама, већ на факт да се управо у савременом језику од *којаџи, вуџи* и *вадиџи* могу системски добити префиксирани глаголи. Префиксација је, дакле, синхронијски релевантна, а да је та релевантност и семантички факт (а не само творбено-морфолошки) потцртава цитат (3), у коме се, упркос непостојању самосталне основе, префиксу признаје статус издвојиве морфеме. Цитат (2), притом, јасно показује да се префикси виде као полисемантичке јединице, а као фактор који доводи до образовања нових значења издваја се усаглашавање префикса са самом основом. Белићев теоријски поглед на глаголске префиксе, стога, дели пуно тога са оним што смо назвали префиксоцентризмом. Ипак, функција префикса на синхронном плану експлицитно је остала сведена на модификацију – префикс се додаје глаголу и мења његово значење (основоцентризам). Белић своје разматрање глаголских префикса завршава следећим закључком:

(4) „Из овог мог прегледа значења која уносе предмети (префикси) у значење сложеног глагола могло се видети двоје: 1) додавање тих предмета може се свести само на промену вида; то значи да се у тим глаголима изгубило специфично значење предметка којег је морало бити; 2) нема ниједног префикса који не би уносио у извесним случајевима у везу са глаголом и своје посебно значење“ (Белић 2000/1949: 208).

Према Белићевом виђењу, префиксација је у савременом језику или семантички или чисто граматички феномен, док би њено дијахронијско испитивање представљало разоткривање семантичке мотивисаности и тамо где она данас није видљива. Иза примера префиксала са чисто граматичким (семантички празним) префиксима у савременом језику

Белић, дакле, наслућује семантички „пуне“ префиксе у неком претходном периоду језичког развоја.

Што се Белићевог скицирања значења самих префикса тиче, уочавају се две тенденције – додељивање примарног статуса просторним значењима (које Белић назива *локалним*) и свођење непросторности на општа аспектолошка обележја (завршносвршена или почетносвршена радња, вршење радње у малој мери и сл.). Изузетак представља префикс *йо-*, код кога се просторно значење (какво постоји, рецимо, у *йосуйи*) јавља тек после аспектолошких значења дистрибутивности (*йобацайи*) и мале мере (данас је устаљен термин *делимиџайивности*, нпр. *йосйавайи*).

За приступ М. Стевановића може се рећи да разрађује Белићев. Белићеву разлику између *йоглагољења синџагме* и *йравих глаголских сложеница (са йпрефиксом)* Стевановић прецизира – глаголи као *дангубиџи* јесу сложени и „постали су на начин како сложенице уопште постају“ (21970: 434), док је слагање са префиксима једини продуктивни вид настајања сложених глагола. Стевановић семантичку везу између префикса и глаголске основе интерпретира као „синтаксички однос саставних делова“, па префиксирани глагол има статус „одредбене сложеннице“. Префикс са основом „сраста“ у једну реч, а то је срастање праћено – значењском модификацијом: „Али се основно значење простог глагола чува и у сложену, а префикс у њ уноси само неку модификацију“ (21970: 434). За разлику од Белића, Стевановић о глаголима без самосталне основе не говори засебно, а такви се примери, рекли бисмо, наводе тек по изузетку (међу глаголима којима се илуструје основно значење префикса *из-* нема, рецимо, глагола *изнейи*, који би засигурно спадао у основну просторну лексику). Семантичке поделе које Стевановић износи су детаљније, а просторна значења се поред испоређивања са предлогом обично и описују. Приметно је, притом, да су неки префикси опширније разматрани од других – док се, рецимо, код префикса *йо-* готово понавља Белићева скица (са дистрибутивним значењем као примарним),³ префикс *за-* је описан кроз девет засебних подзначењских скупова. Стевановићева анализа префикса *за-* показује нам да његов приступ, као и Белићев, не искључује дијахронију – Стевановић тако констатује да су *засесиџи* и *залеџи* „првобитно [...] свакако значили

³ Занимљиво је да у савременој аспектологији постоји став о томе да је префикс *йо-* у неким словенским језицима изгубио просторну семантику. Дики (2012), рецимо, то констатује за руски и примећује да би то могао бити случај и у бугарском, али, према његовом увиду, у српском и хрватском значење КОНТАКТА СА ПОВРШИНОМ и данас је „живо“ (2012: 92).

заузимање места иза чега“ (21970: 436). У том се смислу може тумачити и констатација да префикс *йо-* код неких глагола „чува и основно месно значење“ – како су такви глаголи дати на самом крају, као последња група, одређење *основно* би, вероватно, требало разумети као *йрвобиџино, најсџарије*. Ипак, да синхронија има привилеговани статус, показује, рецимо, констатација да *начейџи* „историјски посматран, и није сложен глагол“ (Стевановић 21970: 438), али се у њему ипак препознаје *на-* са значењем почетка радње. Слично, разматрајући аблативно значење префикса *у-* (*убеџи, уџеџи, умаџи*), Стевановић примећује да се „у понеком случају [...] у савременом језику [...] изгубило осећање за њ [тј. за алблативно значење], па би се пре рекло да се ради о значењу правца; за сложени глагол *удайџи*, нпр., помислило би се да значи – *дайџи у*, а не оно што смо напред казали“ (21970: 447). Значења се међусобно повезују, па иако је та веза најчешће само назначена, нека запажања о финим семантичким прелазима које Стевановић даје врло су прецизна (и не чуди, стога, што је нека од њих Клајн (2002) у својим класификацијама задржао). Тако се, рецимо, успоставља разлика између глагола као *избаџиџи* и глагола као *изосџавиџи*: „Не више из унутрашњости чега, него из неке средине покренути себе или другог кога, односно друго што – значе глаголи сложени с префиксом *из-* као што су: *изосџайџи, изосџавиџи, искрасџи се* [...]“ (21970: 437).⁴ Свеукупно, и за Стевановићев се приступ може рећи да је претежно основоцентричан (префикси су модификатори, признаје им се могућност свођења на чисто граматичку функцију), али са израженом тенденцијом да се префикси виде као пунозначне јединице.

Данас класични рад Ирене Грицкат о префиксима као средству граматичке перфективизације (1966–67) излази неколико година након првог издања Стевановићеве граматике. На самом почетку рада се констатује: „Скоро свако могуће становиште већ је формулисано, потребно је само одредити се и, можда, прецизирати“ (1966–67: 185). Полазећи од тога да се перфективизација остварује разноликим граматичким средствима (суплетивизмом, суфиксима, аблаутом и префиксима), Грицкат скреће пажњу на то да суфикс *-ну-*, а ни *-ава-*, *-ива-*, нису потпуно „чист[и] од лексичких наноса“, први јер доноси значење семелфактивности, а друга два јер подразумевају итерацију (1966–67: 187).⁵ У том смислу не треба

⁴ Претпостављамо, у вези са примером *искрасџи се*, да су се на уму имале конструкције као *искрасџи се са сасџанка* (иако глагол може бити реализован и са типичним просторним садржајем: *искрасџи се из куће*).

⁵ Таква констатација нам показује да се у поменутом раду граматичким значењем сматра само глаголски вид, док се друга значења која препознаје савремена

очекивати апсолутну граматикализацију ни код самих префикса, јер су и они „излаз по нужди, при коме лексичка страна може веома да избледи па и да нестане, или, с друге стране, да се наметне нашем тумачењу захваљујући контексту“ (1966–67: 187). Иако Грицкат стаје уз лингвисте који заговарају постојање потпуне граматикализације префикса,⁶ она – баш као што је то, видели смо, сматрао и Белић, не тврди да су префикси увек такви нити да су они који се појављују као такви „пореклом асемантични“ (1966–67: 193). Штавише, Грицкат експлицитно формулише став по коме је чиста перфективизација продукт *коинциденције* између лексичког значења глагола и самог префикса (1966–67: 193), који је, примећујемо, подударан са основним принципима данас актуелне когнитивнолингвистичке теорије префиксације у славистичкој школи Л. Јанде. Коинциденцију Грицкат илуструје префиксалом *наѣсати* – „префикс *на-* има лексичко значење распростирања по некој површини“, а како се „радња *ѣсати* [...] тако и изводи [...] префикс, сем обележја перфективног вида, не уноси у њу никакво за сам глагол ново лексичко значење, као што би унео у *нагрисати*“ (1966–67: 195). Наслањајући се на концепцију о префиксима категоризаторима, коју су разрадили у својим радовима слависти М. Веј, И. Полдауф и Ф. Копечни,⁷ Грицкат формулише став о префиксима катализаторима:

(1) „Међутим, ствар постаје јаснија ако се јаче нагласи да се одбацује модификујућа а прихвата само маркирајућа улога префикса [...] Префикс није класификатор значења него само катализатор једне појаве: када се жели перфективизовати неки глагол, зна се тачно које се значење жели перфективизовати (било оно једино или једно од присутних у имперфективном глаголу); за то се одабере најсродније префиксно значење, – и једна граматичка радња се обави без лексичке интервенције [...] Да ли се при том и даље осећа лексичко значење самог префикса [...] за појаву је сасвим ирелевантно“ (Грицкат 1966–67: 197).

аспектологија (и која би се данас такође видела као граматичка) убрајају у лексичка.

⁶ „У погледу става према самој могућности постојања граматичке (чисте, „празне“) перфективизације, ограничићемо се на то да декларишемо пристајање уз оне који верују у њу“ (Грицкат 1966–67: 187).

⁷ У истраживању граматикализације глаголских префикса у словенским језицима, Дики (2012) се позива управо и на запажања чешког лингвисте Полдауфа изнета 1954. о томе да између значења префикса и значења имперфективне основе може доћи до извесног подударанја, због чега се ствара утисак о семантичкој испражњености самог префикса. Дики од Полдауфа за ту појаву преузима термин *суйсумпција* (*subsumption*), а такође скреће пажњу на то да је о истој појави у чешком, у готово исто време – 1952. године, говорио и М. Веј. Јанда и сарадници (2013: 9) пак користе термин *семантичко ѡпреклајање*, указујући на то да се такав теоријски став у славистици примећује још средином XX века, код М. Веја и А. Исаченка.

(2) „Тако, глагол *йумйайти* крије у себи и значење „пумпати из чега“ и „пумпати у нешто“ [...] Ни *из-* ни *на-* немају потребе да било како сужавају, модификују или уводе у неки надред глагол *йумйайти*: они га само, сваки на свој начин, откривају, облички реализују његову полисемију“ (Грицкат 1966–67: 198).

Идеја о томе да префикс једну могућност која је утопљена у опште значење имперфективног глагола чини облички видљивом изузетно је привлачна. Из данашње перспективе та би појава више кореспондирала са платисемијом имперфективног глагола него са његовом полисемијом.⁸ Оно што бисмо овде желели да размотримо јесте да ли је катализација решила проблем који је пред њу постављен – да се одбацивањем модификацијске функције префикса, истовремено одбаци и његова функција категоризатора. Обе функције Грицкат види као „интервенционистичке“ (1966–67: 197) наспрам саме имперфективне основе – модификација директно „интервенише“ у значење основе, а категоризација то обавља подвођењем основе у неку надређену категорију. У том смислу, ако је семантичка улога префикса само да маркира оно што већ постоји у самом имперфективном глаголу – катализаторска функција заиста није „интервенционистичка“. Међутим, свеукупни ефекат је нужно категоризацијски – али оно што префиксом експлицитно бива категоризовано није основа већ сам префиксал. Однос између префикса и префиксала је, примећујемо, остао у сенци расправе о односу између префикса и имперфективне основе. Напоменимо и да катализаторска функција префикса одговра ономе што Л. Јанда у свом творбено-аспектолошком моделу назива „природним“ (правим) перфективима (в. секцију 2 овог поглавља). Оно по чему се Јандин приступ разликује од става који је заузела И. Грицкт јесте то што се начелно инсистира на откривању значења префикса у сваком појединачном примеру, односно – одбацује се идеја да мотивација спајања префикса и основе може бити у неким случајевима искључиво питање дијахроне семантике.

⁸ Те нијансе у општем значењу мотивног имперфективног глагола у овом се раду (Грицкат 1966–67) називају још и „разним аперцепцијама истог значења“ (нпр., на 218. стр.), што је очигледно блиско *йлайисемији*. За исту појаву Грицкат користи и термин *хейтеросемија* основног глагола наспрам хетероморфије префиксала (2020/1967: 303), као и *широкозначности* (в., нпр., Грицкат 2020/1984: 315). Шарић (2011: 16) тај феномен – да се семантички потенцијали имперфективног глагола расветљавају различитим префиксима – управо на примеру глагола *йисаџи* доводи у везу са „различитим могућностима концептуализације и разраде основне предодžбене шеме *писања*“.

Са друге стране, како нам то и показују анализе појединачних префикса, Грицкат префиксацију види слично као Белић и Стевановић – као појаву која јесте синхронијски релевантна али коју је понекад тек дијахронијски могуће расветлити. Значај који се придаје етимолошким фактима овде је још израженији. Грицкат, тако, разликује два хомонимна у-, према пореклу – једно које се повезује са залажењем у унутрашњост и друго које је повезано са *ојшћом љредсћавом о усмеравању и уклањању*, а за које се констатује да је „језичко осећање за њега угушено“ (1966–67: 216). У неким је аспектима семантика префикса, како Грицкат то формулише – „чиста спекулација“ са *етимолошким ојравдањем за које се нема доказа* (в. 1966–67: 192–193). Због тога се готово код сваког префикса препознају и групе глагола код којих он има функцију чисте перфективизације, али не у смислу коинцидирања, већ у смислу – непрозирности. Разлику између катализацијског коинцидирања и семантичке непрозирности (за коју се претпоставља могуће етмолошко разрешење) врло јасно илуструју цитати (3) и (4) из одељка о префиксу *из-*, а она је експлицитно формулисана у цитату (5):

(3) „Разумљиво је да у већини случајева, прилазећи основном глаголу, префикс снабдева глаголску сложеницу том лексичком модификацијом; али има основних глагола који на извештан начин и значе напредовање ка таквом циљу, те се уз њих описана лексичка функција префикса *из-* растапа у граматичку: *ишбајћи* (у смислу извршења казне) – *ишибајћи*, *ићући* – *исћући*, *мрцваријћи* – *измрцваријћи*“ (Грицкат 1966–67: 207).

(4) „Готово сасвим или сасвим без мотивације, механичким поступком, овај префикс перфективизује још неке глаголе: *љричајћи* – *исљричајћи*, *губијћи* – *изгубијћи* (можда према *губијћи се* – *изгубијћи се* као *исљаријћи*), *вршијћи* – *извршијћи*“ (Грицкат 1966–67: 207).

(5) „Ту коинциденцију треба разумети тако да се у једним случајевима глаголска значења поклапају са савременим значењима префикса, и тада се префиксна значења, и поред чистоће корелације, и даље запажају, док у другим треба пратити путеве историјског развјатка префиксних значења и аналогје, а префикси изгледају немотивисани“ (Грицкат 2020/1967: 302).

И поред тога што је, по залагању за идеју постојања чисте граматичке перфективизације, у којој је префиксно значење преклопљено са основом (в. цитат 3) или га је немогуће реконструисати (в. цитат 4), приступ И. Грицкат основоцентричан, из свега изнетог је јасно да њена семантичка запажања у великој мери кореспондирају са префиксоцен-

тричним идејама од којих данас полазе истраживачи когнитивнолингвистичког усмерења.

Како на основу свега изнетог видимо, једно од основних обележја структуралистичког приступа префиксацији у домаћој лингвистици јесте укрштање синхроније и дијахроније. Не бисмо, притом, рекли да су ове две перспективе код разматраних аутора равноправне. И Белић и Стевановић и Грицкат префиксацију првенствено посматрају као појаву актуелну у савременом језику, а за развојном перспективом (или тачније – етимолошким хипотезама) посеже се у случајевима у којима изгледа као да семантичка анализа на синхроном плану није компатибилна са идејом о пунозначним префиксима. Други разлог зашто се прибегава дијахронији јесте проблем везаних основа – по чврстом основоцентризму, како везане основе немају статус самосталне лексичке јединице, префикс не може бити модификатор њиховог значења, па се у тим случајевима не може говорити о префиксацији.⁹ Како би се и такви примери, у којима се „осећа“ да префикс има значење и поред тога што нема функцију модификације у савременој језичкој равни, сачували под окриљем појма глаголска префиксација, анализа је измештена у дијахронијску раван. Везане основе, рекли бисмо, врло добро показују да префикси, на нивоу савременог језика, заиста нису сводљиви на модификацију значења непрефиксалног глагола. Семантичка транспарентност везаних основа варира, што доводи у питање темељну идеју основоцентризма и упућује на то да лексичко значење префиксала понекад може бити потпуно наслоњено само на значење префикса – док се код везане основе *-ићегнутии* може говорити о бар делимичној препознатљивости значења повезаног са представом тежине, код глагола *обуи* и *изуи* везана основа се, сама по себи, не може видети као носилац неког значења. У том је смислу значење префикса код глагола са везаним основама релевантно у савременом језику, док је евентуална семантика такве основе више питање за дијахронијску анализу. Драгићевић (2014), разматрајући глаголе са везаним основама, закључује управо да префикси прецизирају општу првобитну семантику мотивног глагола (2014: 245) и да, стога, на неки начин, „чувају глаголе и формално и семантички“ (2014: 235).

Друго карактеристично обележје анализираних приступа префиксацији јесте истицање њених граматичких аспеката. Проучавање

⁹ У сажетом прегледу творбених механизма у савременом српском језику који даје Ћорић (2016: 3032–3033), примери са везаним основама, као *начети* и *довести*, одређују се, управо из тих разлога, као инстанце *квазипрефиксације*.

префикса на апстрактнијем нивоу граматичких – акционалних значења актуелно је од времена структурализма до данас. Белић се у поменутих предавањима (2000/1949: 208–209) позива управо на Агрелову терминологију. На Агрела се делимично наслања и Грубор (1953), који доноси исцрпну аспектолошку класификацију глагола. Од савремених аспектолошких истраживања у србистици поменућемо само нека. Novakov (2005), полазећи од разрађене Вендлерове поделе глаголских ситауција, указује на повезаност глаголских префикса са остварењима и достигнућима. Ивановић (2012), у контрастивном истраживању које обухвата украјински и српски језик, говори о префиксима као једном од начина обележавања акционалности. Спасојевић (2015) у студији о дво-видским глаголима посебну пажњу посвећује и њиховој префиксалној перфективизацији. Све поменуте студије нам показују да се префиксно значење заиста реализује и на апстрактном (терминологијом когнитивне лингвистике речено – *сујерсхематиском*) нивоу, па да граматичка функција префикса никако не сме бити занемарена. Треба, зато, имати на уму да се у аспектолошким истраживањима глаголских префикса као основни циљ поставља анализа њихове граматичке функције, односно уочавање коинциденције префиксације са одређеним типом акционалности, а не проучавање семантичке повезаности акционалности и просторности у префиксном значењу. Управо због тога детектовање везе између префикса и неког аспектолошког значења не мора значити да се граматичка информација у префиксу појављује „сама за себе“, лишена семантике која је конкретнија од аспектолошке. Као што смо и видели пролазећи кроз семантичке описе које су дали Белић, Стевановић и Грицкат, питање интеграције интуитивно препознатљивих просторних значења са апстрактним аспектолошким функцијама није нимало лак задатак. Могло би се, штавише, рећи да то и данас представља највећи изазов за истраживања која су усмерена на стварање комплетне семантичке слике појединачних глаголских префикса.

У овом смо кратком осврту на приступе глаголској префиксацији у домаћој лингвистици који су настали у ери структурализма и који су у граматичким описима српског језика и данас актуелни (Белић, Стевановић, Грицкат) покушали да скренемо пажњу на континуираност неких теоријских поставки. Иако су они начелно оријентисани на феномене *граматике*, у њима се и те како пажња посвећује *семантици*. За ове је приступе карактеристично варирање синхронијске и дијахронијске перспективе – када је семантика префикса интуитивно прозирна, префиксација се посматра као синхронијски феномен и пре-

фиксима се додељују значења која нису само граматичка. У супротном, када је до значења префикса тешко продрети, префиксација се види као граматички феномен (функција префикса се тражи у инвентару општих аспектолошких обележја), а семантички план се пребацује на ниво дијахроније (претпостављањем да се прозирност значења, која је у некој фази језичког развоја била евидентна, временом изгубила). Уплетеност дијахроније у опис глаголских префикса у овим приступима није, у том смислу, само манифестација општег теоријског става о немогућности потпуног раздвајања синхронијског стања од развојне перспективе, већ је и последица тежње да се префикс увек види као семантички „пуна“ језичка јединица. У доследно синхронијском основоцентричном опису, та се тежња ка семантичкој „пуноћи“ нужно повлачи у други план.¹⁰ Општа идеја о томе да су просторна значења префикса примарнија од непросторних (а свакако и од граматичких) и у овим је присупима потпуно уочљива. Притом, поред тога што се префиксима приписују конкретна просторна значења, они се сматрају и носиоцима врло апстрактних, аспектолошких функција. Савремена когнитивнолингвистичка анализа, која се углавном наслања на значењске мреже, идејама које су у граматичким описима биле тек наслућене или делимично формулисане, даје потпунији облик и разрађује их теоријском апаратуром која средином XX века није била доступна.

1.2. Аспекти когнитивнолингвистичких приступа глаголским префиксима – од полисемантичног ка платисемичном префиксу

Још од осамдесетих година, када се когнитивна лингвистика тек успостављала као теоријски правац (пре свега наспрам структурализма и генеративизма), предлози, глаголске партикуле и глаголски префикси привлаче пажњу истраживача когнитивносемантичког усмерења. Разлог томе лежи, са једне стране, у стопљености граматичке функције поменутих јединица и интуитивно прозирне просторне семантике, што предлоге, партикуле и префиксе чини одличним примером неаутономности граматике, начела по коме се когнитивнолингвистичка оријентација супротставља генеративизму. Поред тога, транспарентност просторних значења тих језичких јединица представља манифестацију идеје

¹⁰ То се јасно види, рецимо, у сажетку о глаголској префиксацији у прегледу творбених начина у савременом српском језику (Ћорић 2016: 3032–3033), у коме се поред просторних значења, која су конкретна и замислива, издвајају и врло апстрактна, граматичка значења (почетност, завршеност и интензификација), чија је пак веза са просторним нетранспарентна.

утеловљености језика – зависности језичке концептуализације стварности од човекове биолошко-телесне датости. Пионирски рад на овом пољу представљају анализе енглеског *over* К. Бругман и партикула *in* и *out* С. Линднер, из 1981. Та су истраживања показала да се семантика поменутих јединица може описати Лејкофовом и Џонсоновом теоријом метафоре, а допринела су и успостављању теорије сликовних схема – управо примере из тих анализа Џонсон (1987) и Лејкоф (1987) доносе као илустрације сликовносхематских метафоричких екстензија.

На те се налазе позива и Л. Јанда у студији о руским префиксима *за-*, *йере-*, *до-* и *ой-*, објављеној 1986. године (в. Janda 1986: 54–55). Јанда сматра да је традиционални приступ глаголским префиксима *ајџомисџички* – значења која се идентификују нису међусобно повезана и дозвољава се могућност чисте граматичке функције промене вида. И структуралистички приступ у коме се одбацује идеја о празним префиксима и у коме се трага за значењском инваријантом Јанда сматра проблематичним, јер га види као инстанцу класичног разумевања уређености категорије, по коме се припадност категорији дефинише преко нужног и довољног услова. Позивајући се на психолошка истраживања о категоризацији и прототипу Е. Рош, као и на одјеке тих истраживања код Ланакера и Лејкофа,¹¹ Јанда се одлучује за приступ који назива модификовано-структуралистичким: различита значења префикса су различите *конфигурације* (у којима се препознаје Оријентир, као простор кретања, и Трајектор као елемент који се креће – в. Јанда 1986: 64), а које су пак међусобно повезане трансформацијама. Јанда је са својим сарадницима спровела низ истраживања (в. Nessel 2010; Janda, Nessel 2010; Nessel и др. 2011; Janda, Lyashevskaya 2011) која су обједињена у теоријском моделу о префиксима класификаторима (Janda и др. 2013).

У когнитивнолингвистичком моделу који заступа Л. Јанда глаголским префиксима се прилази као семантичким јединицама са граматичком функцијом. Јанда префиксе посматра првенствено из угла творбе речи, али одбацује хипотезу о могућности свођења префикса само на функцију перфективизације. Да је хипотеза о префиксу као асемантичном граматичком маркеру тачна, сматра се у овој школи, за обележавање перфективности језику би био довољан један такав маркер. Ипак, руски језик има шеснаест различитих префикса перфективизатора (Janda и др. 2013: 10). Даље, ако више префикса може бити сведено на чисту грама-

¹¹ Треба, притом, имати на уму да данас класична дела ових аутора излазе годину дана касније – Ланакеров први том когнитивне граматике, као и Лејкофова студија о категоризацији и идеализованим когнитивним моделима (*Women, Fire, and Dangerous Things*) појављују се 1987.

тичку функцију, очекивано је да је сваки од њих компатибилан са било којом имперфективном основом коју треба перфективизовати. Ни то не одговара стварности – одређени префикси се везују за одређене глаголе, тј. једна основа не може бити перфективизована сваким префиксом (Janda i dr. 2013: 10). На крају, хипотеза о семантички празним префиксима не успева да објасни чињеницу да се иста имперфективна основа може перфективизовати на више начина – како се наводи, чак 27% простих имперфективних глагола у руском језику има бар два перфективна парњака која се сврставају у тзв. *їприродне їарњаке* (Janda i dr. 2013: 11). У овој дериватолошко-аспектолошкој теорији (в. Janda 2007) глаголи се деле на просте, који су углавном несвршени, и на кластер њихових свршених парњака. У том се кластеру препознају *їприродни їерфекїивни глаголи*,¹² код којих се значење префикса перфективизатора преплиће са значењем имперфективног глагола (нпр. руско *на-писать* аналогно српском *на-їисаїи*), *сїециїализовани їерфекїиви*, код којих се значење глагола разликује од значења самог префикса, па се и целокупно значење префиксала не подудара са имперфективним глаголом, што начелно допушта секундарну имперфективизацију (нпр. руско *пере-писать*, аналогно српском *їре-їисаїи*). Поред тога, у перфективном кластеру се препознају и *комїлексни їерфекїиви*, код којих префикс ограничава активност коју именује основа и који обично не допуштају секундарну имперфективизацију, нпр. руско *за-чихать* (аналогно српском *за-кихаїи*). Послењи тип перфективних глагола представљају семелфактивни перфективи (оригинални термин је *single act perfectives*)¹³, за које је карактеристична појава суфикса који имперфективну основу своди на један чин (нпр. руско *чихнуть*, аналогно српском *кинуїи*, уп. са *кијаїи*). Имајући овакву поделу у виду, у школи Л. Јанде префикси се посматрају управо из угла имперфективне основе. Ако се префиксал и основа разликују само по виду, претпоставља се да префикс и основа имају подударно значење, па се „чини“ да је префикс сведен само на граматичку функцију. Јанда префиксе зато види као класификаторе глагола и по тој их функцији пореди са именичким класификаторима какви постоје у неким језицима. Наиме, у једном језику централне Америке, како нас Јанда и сарадници (2013: 180–183) обавештавају, именице примарно означавају супстанцу, нпр. *kib* ’значи восак. Када се супстанца

¹² У србистичкој аспектологији уобичајен је термин *їрави їерфекїивни їарњак*. Ми ћемо у том значењу користити и термин *їприродни їерфекїив*, који се користи у школи Л. Јанде.

¹³ У домаћој лингвистици се овај термин из творбено-аспектолошке теорије Л. Јанде преводи и као *једнокраїна радња* (в. Ђорђевић 2018: 12).

опредмеђује, таквој именици се додаје један од префикса, који поред категорије броја изражава и нека друга својства таквог предмета, нпр. „дугачко и танко“ – *un-tz'it kib* значи „(једна) свећа“, али у буквалном преводу то је „један дугачки танки предмет од воска“. Јанда пореди такав однос класификовања именица, који је у неким језицима нужен када се именица граматички уобличава, са перфективизацијом глагола у руском – префикс врши граматичку функцију перфективизације семантичком категоризацијом догађаја.

Саме значењске мреже, којима се значење префикса представља у моделу Л. Јанде, засноване су на принципима радијалне категорије о којима је писао Лејкоф (1987) – у њиховом центру се налази основно значење префикса, које је углавном повезано са просторним искуством, а од њега се гранају даља значењска чворишта. Број значења обично није велик – код руског *раз-* се, рецимо, препознаје 6 значења (Janda i dr. 2013: 43), а код *йере-* 11 (Janda i dr. 2013: 67), екстремни случај представља префикс *в-*, који је „минимална радијална категорија, састављена од само једног значења“ (Janda i dr. 2013: 41).¹⁴ Пошто се полази од идеје да су сва чворишта у једној значењској мрежи искуствено повезана, на те се везе обично указује без ширег теоријског разматрања.

Узмимо за пример радијалну мрежу руског префикса *у-* (Janda i dr. 2013: 30–41). Централно значење префикса се дефинише као удаљавање (MOVE AWAY: *убежать* „побећи“¹⁵). Прво померање које се уочава јесте померање ка значењу одређеном као кретање наниже (MOVE DOWNWARDS, што се илуструје, рецимо, глаголом *утрамбовать* „утапати, набити“). Из овог се значења изводе следећа: КОНТРОЛА (CONTROL, илуструје се глаголом *урегулировать* „регулисати (свршено)“), СМАЊЕЊЕ (REDUCE, нпр. *утихнуть* „утихнути, ућутати“) и ПОВРЕДА (HARM, нпр. *убить* „убити“). Три последња поменута значења Јанда повезује са значењем КРЕТАЊА НАНИЖЕ преко искуствених метафора КОНТРОЛИСАНО ЈЕ ДОЛЕ, МАЊЕ ЈЕ ДОЛЕ И ЛОШЕ ЈЕ ДОЛЕ. Веза између прототипа и значења кретања наниже објашњава се кроз „чињеницу да се објекти смањују и нестају током удаљавања“ (Janda i dr. 2013: 30).¹⁶ Значења су, видимо, дефинисана кра-

¹⁴ „*V-* has a minimal radial category, consisting of only one meaning, into“ (Janda 2013: 41). Питање је да ли би овај случај требало, онда, назвати радијалном категоријом.

¹⁵ У српском *убећи*, *убежати* имају готово архаичан призвук. Још је Стевановић (1970: 447) констатовао да такви глаголи нису део активног лексичког инвентара савременог говорника.

¹⁶ „Meaning 2–5 relate movement away to movement downwards, motivated by the fact that objects shrink and sink below the horizon as they move further away“ (Janda i dr. 2013: 30).

тко, а у неким случајевима и не баш прецизно – код глагола као *уїабаїи* пре би се могло говорити о сабијању структуре, које као последицу има смањење висине ентитета чија је структура сабијена. Притом, мотивација којом је КРЕТАЊЕ НАНИЖЕ повезано са прототипом указује управо на везу између удаљавања и смањивања. У остатку мреже се уочавају још четири значења која су повезана директно са централним. За значење ПРИМЕЋИВАЊА (PERCEIVE: *угледеть* „угледати“) каже се само да оно „подразумева субјекат који усмерава пажњу од себе ка неком објекту“¹⁷, док значење ОДСТУПАЊЕ ОД НОРМЕ (DEPART FROM NORM, *умножити* „умножити“) „подразумева промену која повећава раздаљину на скали“ (Janda i dr. 2013: 32).¹⁸ Издваја се и значење СМЕШТАЊА (PLACE/FIT, *упаковать* „упаковати“), које се доводи у везу са тиме што предмети који се одложе негде „постају контролисанији и организованији“.¹⁹

Иако се, видели смо, повремено скреће пажња на мотивацију искуствено заснованим метафорама, мрежа у целини није системски разматрана кроз метафоричка проширивања наспрам прототипа. Како је теоријска залеђина ширења мреже остала недовољно истражена, чини се да нема јасних принципа у успостављању нових значења – колико веза са значењем из кога се следеће чвориште изводи мора бити јака, каквог типа та веза може бити, и шта омогућава неком значењу да се одвоји, све су то питања која би требало детаљније размотрити. То је уско повезано и са проблемом појмовног формата префиксног значења. Иако се инсистира на томе да је префикс пунозначан, није јасно у којој мери значење мора бити специфично, односно до ког степена се „толерише“ његова граматикализација. Једно од значења префикса *раз-* се, рецимо, дефинише преко енглеског префикса UN- и објашњава као обртање

¹⁷ Оваква интерпретација, примећујемо, не би одговарала глаголу *угледаїи* у српском језику. Ако би *угледаїи неїиїо* подразумевало удаљавање погледа од субјекта ка објекту, то би имплицирало да субјекат свесно усмерава свој поглед ка нечему, а глагол *угледаїи* доноси обрнуту концептуализацију – субјекат се види као изненадно афектиран, погођен неким перцептивним чиниоцем: *угледао ју је ненадано у маси људи*. Оправданије је, зато, претпоставити да је субјекат „погођен“ перцептивном представом објекта. Са тим је у складу и констатација о глаголима *угледаїи* и *увидеїи* коју доноси Шарић (2014: 156): „Rezultati se perceptivnih aktivnosti izraženih glagolima s prefiksom *u-* konceptualiziraju kao da ulaze u metaforički spremnik koji je u ovom konkretnom slučaju svijest posmatrača“.

¹⁸ „[...] the PERCEIVE meaning involves a subject directing attention away to an object, and the DEPART FROM NORM meaning involves a change that increases distance along a scale“ (Janda i dr. 2013: 32).

¹⁹ „The second cluster focuses on reduced accessibility associated with the kind of movement away that involves putting things away. Thus objects become more controlled and organized (PLACE/FIT) [...]“ (Janda i dr. 2013: 30).

процеса именованог основом: *разлепити* („одлепити“), *развязати* („развезати“), *раздумати* („разуверити“) и *расхотети* („престати желети“) (Janda i dr. 2013: 48, 49). Ово је значење пак повезано са прототипом, који је дефинисан као РАСТАВЉАЊЕ, РАСТУРАЊЕ (АРАРТ), наглашавањем да је поништавање процеса једна његова манифестација.²⁰ Код глагола као *развязати* могло би се рећи да се префикс појављује у свом основном значењу физичког разједињавања, док је значење поништавања претходног процеса, какво се уочава код *раздумати*, општија схема, нека врста надсликовне генерализације, штавише – по недостатку конкретности блиско је граматичком, суперсхематском значењу, какво је и перфективност. Оно је – тако дефинисано, заправо, „превише“ схематизовано (и процедурално), и одговора ономе што Д. Кликовац (2002) назива *творбеним значењем* префикса. У том смислу се може рећи да оно није истог статуса као *лексичко* префиксно значење, што у оваквој анализи није довољно видљиво.²¹

Истраживачи који глаголску префиксацију посматрају из когнитивнолингвистичког угла углавном се слажу око тога да глаголски префикси никада нису само перфективизатори, односно да морају имати лексичка значења. Ипак, разлика постоји у томе како се појмовној природи тог значења прилази. Често се радијална организација префиксалне породице види као семантичка структура самог глаголског префикса. Такав став обично не подразумева трагање за заједничким „надзначењем“ које се реализује код свих чланова категорије. Јанда и сарадници (2013: 196), рецимо, кажу: „Посматрамо значења префикса као кохерентну мрежу повезаних значења а не као апстрактне инваријанте“.²² Кликовац (1998: 154; 166) у раду о префиксу *раз-*, којим се когнитивнолингвистички приступ префиксацији уводи у домаћу лингвистику, констатује да „постојање најопштије схеме која би обухватила сва значења није неопходан услов за постојање категорије“, и на крају свог истраживања примећује да „једна општа схема која би ‘покрила’ све значењске чворове префикса *раз-*, тј. значењско језгро заједничко свим уоченим префик-

²⁰ „At the top of the radial category the final meaning is UN-, which is related to the prototype in that undoing something is a kind of taking apart“ (Janda i dr. 2013: 44).

²¹ Јанда и др. (2013: 44) констатују да је јасно због чега се ово значење префикса *раз-* не остварује код перфективних глагола који би били прави (природни) парњаци одговарајућим имперфективним глаголима („It is easy to see why there are no Natural Perfectives in the un- meaning“). Непостојање природних перфективних глагола такође би могло указивати на то да ова функција руског *раз-* нема статус правог значењског чворишта у семантичкој мрежи.

²² „We treat the meanings of prefixes as coherent networks of related meanings rather than as abstract invariants“ (Janda i dr. 2013: 196).

сним значењима – не постоји“²³. Слично томе, Шарић (2014: 29), пишући о општем устројству значењских мрежа (префикса и предлога), наводи: „У значењској се мрежи након комплексних процеса значењских екстензија појединачних чворова мреже могу добити подзначања која са средишњим значењем (прототипом) имају тек лабаву везу или је уопће више немају“. Schull (2003) развија модел значењске мреже у коме се веза деривираних значења и просторног прототипа компоненцијално анализира. Прототипичну позицију у семантичкој мрежи има просторно префиксно значење, које је дефинисано кроз два низа обележја – спацијална обележја одређују релацију између Трајектора и Оријентира, а спациотемпорална указују на истакнуту фазу опште развојне схеме (*извор* – *уућања* – *циљ*). У оваквом моделу структура семантичке мреже, коју ауторка назива и асоцијативном мрежом, почива, са једне стране, на прикључивању импликационих обележја просторним,²³ а са друге на губљењу спацијалних обележја, чиме настају непросторна, апстрактна семантичка чворишта. Ширење мреже у таквом приступу, дакле, представља апстраховање од конкретне просторне конфигурације до опште развојне схеме, поново без инсистирања на постојању инваријантног семантичког чиниоца. Са друге стране, Белај (2008а: 11) сматра да сви глаголи са истим префиксом имају „jedno jedinstveno značenje na najvišoj razini shematičnosti“.

Ова разлика међу истраживачима у погледу принципа семантичке инваријантности, која на први поглед делује оштро, проистиче из нешто другачијих теоријских перспектива. Када се префикси истражују моделом значењских мрежа, теоријским се полазиштем обично сматра Лејкофово (1987) одређење радијалних категорија, која подразумева да је категорија организована око прототипа а да проширења сама по себи

²³ Спацијална обележја омогућавају да се префикси у просторном домену системски испореде. То су, у првом реду, обележја *близина*, *контракциј* и *садржавање*. Дефиниција просторног значења се, стога, састоји од бар једног спациотемпоралног обележја (*извор*, *уућања*, *циљ*), које је додатно спецификовано бар једним спацијалним обележјем. Рецимо – централно просторно значење руског префикса *за-* (илустровано примером *зайти за дом*, *заћи за кућу*, *заћи иза куће*) дефинише се кроз компоненте: <+циљ>, <+близина>, <+иза оријентира>, којима се могу придодати и неке импликационе компоненте, као <+недоступно>, будући да је у типичном случају оно што је иза нечега истовремено и недоступно. Та импликациона компонента постаје истакнута код, нпр., глагола *запрятить*, „сакрити“, и *застрять*, „заглавити“ (в. Schull 2003: 205–211). Оваква анализа објашњава однос између типичне просторне конфигурације (*заћи иза нечега*: <недоступност> је овде само импликација) и мање типичне (нпр. *заћи у нешто*: <недоступност> је истакнута компонента) без позивања на сликовне трансформације. Сличан приступ, али без компоненцијалне анализе, учача се и у раду Миљковић (2017), о префиксу *за-* и значењу почетности у српском језику.

нису предвидљива али су увек мотивисана (и, стога, објашњива). Белај (2008а) пак полази од Ланакерове когнитивне граматике, у којој се инстанце категорије виде као елаборације заједничке апстрактније схеме, а свако хоризонтално проширење категорије мање типичном инстанцом почива на процесу додатне схематизације, односно вертикалног ширења (Ланакер 1987: 74). Треба, ипак, имати на уму да се ова два приступа не искључују. У Белајевом опису префиксали су унутар сваке породице груписани у схеме од којих су неке прототипичније од других. Д. Кликовац (1998) пак успоставља опште значење префикса *раз-* (које се бележи као *раз₀-*) „општу, највишу схему“ (1998: 154), коју *раз-* у већини подзначања конкретизује. Та се схема описује као „кретање од центра ка периферији, на различите стране, и у исто време лучно: одозго наниже“ (Кликовац 1998: 155).²⁴ Белај (2004: 3) пак опште схематско значење префикса *раз-* описује уопштеније, као прелаз компактног у дисперзивно. Иако Кликовац неколико значења у мрежи префикса *раз-* не изводи из *раз₀-*, примећујемо да је тако нешто ипак могуће – ако бисмо *раз₀-* додатно апстраховали тако да оно не мора указивати на тип кретање (центрифугално, дисперзивно кретање) већ на дисперзивни резултат уопште, и те би се схеме уклопиле у њега. Тада би, рецимо, значење „предмет се оштећује или добија неравнине“ (*разјесџи*, *разгрисџи*) указивало на дисперзивни траг по ентитету, док би се значење центрифугалне путање једног ентиета (*расџрчачџи се*, *расходаџи се*) могло одредити као схема дисперзивне путање – у обема схемама се, дакле, уочава дисперзивност која је, изгледа, карактеристична за све *раз-* префиксале. Рецимо још и то да и Шарић (2014: 164), разматрајући две етимолошки различите схеме префикса *у-* (УЛАЖЕЊЕ И ОДМИЦАЊЕ) долази до закључка да се „*te sheme na apstraktnijoj razini mogu shvatiti kao jedna kategorija*“. Потреба за успостављањем семантичке кохезивности на вишем нивоу категоризације, дакле, постоји, али сам модел значењских мрежа, који се заснива на хоризонталном удаљавању од прототипа, тако вертикално уједначавање, заправо, оставља у позадини.

Когнитивнолингвистички усмерени истраживачи префикса међусобно се разликују и према апаратури коју у таквим описима ко-

²⁴ Грицкат (1966–67: 204) основно значење префикса *раз-* дефинише кратко, као „растављање, центрифугалност“. У анализи стереотипа простора у српском и украјинском језику, и Људ. Поповић (2008: 261–263) префикс *раз-* повезује управо са центрифугалним кретањем. Гешталт просторног искуства који Кликовац (1998) препознаје као основно значење префикса *раз-*, примећујемо, детаљније је структуре, јер центрифугалност, као хоризонтални тип кретања, укршта са кретањем у вертикалној димензији.

ристе. Неки аутори предност дају графичким скицама, а неки описе заснивају на терминологији просторних релација. Тако се у поменутом истраживању о префиксу *раз-* (Кликовац 1998) свих 10 чворишта, а и само *раз₀-*, представља одговарајућим илустрацијама. Слично томе, и у анализи префикса *уз-* Кликовац (2012) појединачна значења скицира, што је изузетно практично када се показују семантичке варијације. Као основно значење префикса *уз-* препознаје се кретање навише. То значење, које је представљено вертикалном стрелицом, конкретизује се на више начина – оно може бити пењање у физичком простору (*успїєїти се* – уз стрелицу се доноси и репрезентација објекта који се креће), раст (*узрасїти* – стрелица образује путању унутар објекта који се вертикално шири), заузимање вертикалног положаја (*успїравїїти се* – објекат прелази из хоризонталног у усправни положај), издизање појединачних делова површине (*успїаласайїти се* – делови површине објекта се уздижу навише), пролазак силе кроз објекат одозго нагоре (*уздрмаїти* – стрелица пролази кроз структуру објекта, али га не повећава). Конфигурациони описи које даје Д. Кликовац су јасни и изражени без посредовања уобичајене когнитивносемантичке апаратуре – не помињу се Оријентир, Трајектор, Фигура, Позадина. Саме скице су сличне онима које налазимо у првој студији Л. Јанде (1986), при чему је Јанда тада користила и термине Трајектор и Оријентир за елементе који образују просторну конфигурацију. Ти термини су присутни и у дефинисању појединачних значења предога и префикса у студији Љ. Шарић (2014). Ауторка им посвећује посебну пажњу у уводном делу, наглашавајући да је реч о стандардној апаратури којом се дефинишу асиметричне релације на различитим нивоима језичке структуре (од лексичког значења, преко структуре предикације, до структуре сложене реченице), а који се користе и у описима просторних односа унутар сликовних схема. Исту терминологију за опис сликовносхематских конфигурација користи и Милошевић (2016) у истраживању енглеских партикула *in*, *out*, *on* и *off*. Са друге стране, неки аутори, као, рецимо, Стошић (2007) у истраживању просторне семантике префикса *йро-*, користе термине Л. Талмија – Фигура и Позадина. Иако су Трајектор и Оријентир, баш као и Фигура и Позадина, на неки начин, „одомаћени“ када се говори о семантици простора, не употребљавају сви аутори ове термине у потпуно истом смислу, па ћемо им се вратити када будемо писали о семантици догађаја.

Без обзира на формат у коме се значење описује, у истраживањима која се заснивају на значењским мрежама префикс се посматра пре-

фиксоцентрично – као полисемантичка јединица која има, заправо, хиперонимски семантички статус наспрам конкретних глаголских лексема окупљених у једном чворишту мреже. Таква метода дефинисања значења префикса може се, стога, одредити као хиперонимско ишчитавање.²⁵ Значење префикса и значење префиксала се разликују по степену апстракције – и префикс упућује на догађај, само је тај догађај схематичнији од догађаја на који се односи појединачни глагол. Због тога се и може рећи да префикс, овако посматран, има лексичко значење. Идеја о лексичкој природи префиксног значења имплицитно је присутна и у лексикографској пракси – дефинисање префикса у релевантним једнојезичним речницима (као што су РСАНУ, РМС и РСЈ) показује да се значење префикса види као лексичко значење на вишем нивоу категоризације (ако се међу речничким дефиницијама налазе и значења као „извршити радњу“, апстраховање достиже свој крајњи ниво граматичке суперсхематизованости). Д. Кликовац (2002), као што смо већ напоменули, успоставља разлику између лексичког и творбеног значења глаголског префикса – лексичко је оно које је препознато у самој значењској мрежи (дакле – хиперонимска схема), а творбено представља прилагођавање тог значења творбеној основи. Иако Кликовац примећује да та два значења обично иду „руку под руку“, наводе се и примери у којима се префикс од богатијег лексичког значења своди на готово граматичко творбено значење (што се, нпр., илуструје окационализмом *рашећерити* – „одузети кафи шећер“). Хипотеза о преклапању лексичког значења основе и значења самог префикса, на којој почива модел Л. Јанде, јасно показује да се на појмовном нивоу статус ових двеју јединица различите самосталности семантички изједначава. Штавише, идеја да префикси претварају имперфективна дешавања у перфективне догађаје, која се формулише у моделу Л. Јанде, директно упућује на то да се префикс види као хиперонимска категорија наспрам самог префиксала.²⁶ Свако чвориште у значењској мрежи префикса, стога, означава хипероним наспрам префиксала који под њега потпадају.

²⁵ У истраживању Миљковић (2012), у представљању домена глагола кретања, хиперонимско ишчитавање се препознаје у довођењу префикса у директну семантичку везу са схемом која се иначе лексикализује тзв. нултокоренским префиксалима (*изаћи*, *ући*, *ићи*, *доћи* и сл.). Префиксирани глаголи кретања ту се посматрају као спој такве хиперонимске схеме и менталне представе коју доноси глаголска основа – нпр. *истирчаји* = *изаћи* (хипероним) + *трчати* (спецификација).

²⁶ „If we want to talk about an event in Russian, we need to add a prefix and perfectivize the verb [...]“ (Janda i dr. 2013: 183).

Видели смо да се у литератури уочава потреба за семантичком анализом префиксног значења и на вишем нивоу категоризације, односно – на нивоу који надилази саме значењске мреже. Schull (2003: 190) закључује да префикси увек упућују, на најапстрактнијем појмовном нивоу, на постојање путање догађајног развоја, сматрајући ту генерализацију општим граматичким (аспектуалним) значењем свих префикса. Нама се, ипак, чини да између лексичког значења, које се манифестује као хиперонимско чвориште у значењској мрежи, и такве високоапстрактне акционалне схеме, постоји прелазни категоризацијски ниво, којим се јаз између прозирне просторности сликовносхематски употребљеног префикса и његове привидне десемантизованости у случајевима наизглед чисте перфективизације – премошћује. На том прелазном нивоу значење префикса није више онтолошки уобличено али још увек није ни апстраховано до саме граматичке функције. Оно је, стога, наспрам просторног значења – *несликовног* садржаја, али је наспрам апстрактног акционалног значења ипак – *искусљивено засновано*. На већ поменутом примеру префикса *раз-* постојање таквог семантичког нивоа се јасно уочава. Када кажемо да *раз-* указује на дисперзивност, односно да категоризује префиксал као инстанцу дисперзивног догађаја, семантика префикса је идентификована управо на том међунивоу – она није просторна, али се лако своди на просторну слику, а истовремено је и конкретнија од саме видске промене. Постојање различитих сликовних схема у просторном домену употребе одређеног префикса, овако посматрано, последица је конфигурационог варирања исте претконфигурационе идеје. Може се, стога, рећи да три основне сликовне схеме које се доводе у вези са префиксом *раз-*, а то су – *дезинтеграција* (*разбијати*, *разломити*), *експанзија* (*разлијати се*, *раширити се*) и *центрифугално кретање* (*распрчати се*, *раширкавати се*), представљају три обрасца физичког искуства која се на вишем нивоу категоризације обједињују као дисперзивна догађајаност.²⁷ Тако сагледане, ове три сликовне схеме нису нужно повезане појмовним трансформацијама већ представљају различите догађајне гешталте који конкретизују заједничку општију представу дисперзивности. Њихове међусобне разлике потичу од различитих категоризацијских вредности догађајних чинилаца – код глагола као *распрчати се* дисперзивности је изложен збир појединачних ентиета, код глагола као *разбијати* то је чврста

²⁷ Центрифугално просторно усмерење се уочава не само у схеми центрифугалног кретања већ и у схемама дезинтеграције и експанзије. Ипак, све три схеме представљају засебне, независне гешталте физичког искуства, чија сличност управо и омогућава да се на вишем, надсликовном нивоу категоризације оне повежу у јединствену категорију дисперзивности.

СТРУКТУРИРАНА ПРЕДМЕТНОСТ, а код глагола као *разлиџи* – МАТЕРИЈА. Све три групе се могу, стога, посматрати као специфичне сликовне елаборације апстрактније, натпросторне схеме. Другим речима, дисперзивност, као одазивна појмовност, искуствено је наслоњена на менталне представе које доносе те сликовне конфигурације – саму по себи дисперзивност не можемо замислити, она се визуализује или као *разбијање* или као *разливање* или као *разилажење*. Тај појмовни ниво на коме се значење префикса огољује од онтолошких наноса сликовних схема можемо назвати *йројјосхематџским*. Значење префикса на нивоу протосхеме очигледно је апстрактније од значења префикса на нивоу сликовне схеме, али није достигло крајњи ниво суперсхематске граматичке апстракције (о дистинкцији сликовна схема, одазивна појмовност и суперсхема, коју преузимамо од Џ. Грејдија, писаћемо детаљније у следећем поглављу).²⁸

Заузимање теоријске перспективе у којој значење префикса посматрамо као хиперонимску појмовност наспрам префиксала, а префиксал као конкретнију инстанцу те категорије, одражава се и на природу саме префиксације, као појмовно-семантичког (а не само формално-творбеног) процеса којим настаје глагол са префиксом. Тако посматран, префикс има функцију именитеља категорије којој припада префиксал, што је, у појмовном смислу, другачија функција од модификацијске. Ако се поређењем непрефиксираног глагола и префиксала стиче утисак да префикс у неком смислу интервенише у семантику глаголске основе, то је, из овог угла, тек последица његовог категоризацијског учинка.²⁹ Свођење префикса на функцију модификације не даје адекватно

²⁸ У раду Миљковић (2017) изнета је хипотеза о искуственом нивоу значења глаголских префикса. По тој хипотези глаголски префикси не достижу значење граматичке суперсхеме (као што су аспектуална значења *завршеностџи* или *йочейностџи*) већ указују на схеме унутар искуственог комплекса, који чине сликовне схеме и са њима повезана надсликовна значења. У таквом се моделу префиксно значење посматра као лексичко, а идејом искуственог комплекса се, преко Грејдијевих примарних метафора, описује структура значењске мреже префикса, односно уређење префиксалне породице. Протосхематско значење префикса, које претходи лексикализацији и које префиксалну породицу обједињује на вишем нивоу категоризације, у раду Miljković (2018b) именује се као *йројјодогађај*.

²⁹ Да је семантика префикса сложенија од саме модификације, односно да је одабир термина *модификација* за семантичку функцију глаголских префикса недовољно прецизан, види се и у структуралистичком приступу који заступа Д. Гортан-Премк (2004). Ауторка, наиме, расправљајући о семантици деривата, успоставља разлику између двореферентности и једнореферентности. Иако су деривати „по правилу“ – двореферентни, Гортан-Премк примећује да су неки деривати, нпр. речи субјективне оцене, ипак једнореферентни (Гортан-Премк 2004: 127). Једнореферентност, у том смислу, кореспондира са оним што се у ономасиолошкој теорији М. Докулила назива *модификацијом йојмовне катџегорије*, а двореферентност пак одговара *муџацији* (в.

објашњење ни за све творбене факте префиксације – оно узима у обзир девербативност (нпр. *иџрчаџи* → *исџрчаџи*), али не и префиксално-суфиксалне творенице. Код деноминала, деадјектива или деадвербатива не би се могло рећи да префикс модификује значење именице, придева или прилога који се налазе у основи. Тако би, рецимо, код примера као *из-длакав-иџи* било оправданије констатовати да основа доноси менталну представу (длакав) којом се значење префикса конкретизује. У том би се случају лексичко значење префикса, као хиперонимска структура наспрам префиксала, могло одредити као „дифузно афектирање површине“, чиме се овај глагол сврстава у ред са глаголима попут *исџр-скаџи*, *исџрљаџи*, *исквасиџи*, *исџачкаџи* и сл. И префикс и основа, у том смислу, имају функцију парадигматског повезивања, с тим што префикс повезује глаголску лексему са семантички сродним глаголима унутар исте префиксалне породице, а основа, ма које да је граматичке вредности – ако је семантички транспарентна, успоставља везу између префиксала и лексичке јединице која на неки начин помаже конкретизацији префиксног значења. Снага те везе, очигледно, варира – од тога да та лексема директно упућује на садржај догађаја (именичка основа у *иш-чекић-аџи*, рецимо, указује на оруђе које се користи у датом догађају) до тога да се између те лексеме и префиксала тек наслућује могућа (али слаба или недовољно јасна) семантичка веза (нпр. *уређи* : *ређи*, *изјавиџи* : *јавиџи*). На самом крају тог континуума налазили би се примери везаних основа, код којих мотивна реч не постоји као самостални елемент лексикона, па је и њен асоцијативни потенцијал смањен (*у-џегнуџи*) или га, заправо, уопште нема (*об-уџи*, *из-ађи*).

Овако одређена семантичка функција основе кореспондира, очигледно, са идејом о творбеној метонимији. Лејкоф и Џонсон (1980: 36) су метонимију одредили као референцијални механизам (на један ентитет се *уџућује* преко другог: *Он воли да чиџа Макриза де Сада*), што је начелно супротстављено метафори, као механизму *разумевања* једног појма посредством другог. Кевечеш (2010: 173) метонимију дефинише као когнитивни процес у коме један појмовни елемент обезбеђује ментални приступ другом унутар истог оквира, домена или идеализованог когнитивног модела. Раден и Кевечеш (1999: 19) наглашавају да у ис-

Ђорић 2008: 20–21; Штекауер 2005: 210–211). Док се именице као *браџац* и *куџица* виде као једнореферентне (дакле – суфикс ту *модификује* значење мотивне речи), Гортан-Премк (2004: 155) глаголске префиксале одређује као двореферентне. То је, примећујемо, у складу са поставком коју овде износимо – да префикс не модификује основу већ основу, односно њен семантички садржај, прикључује општијем догађајном обрасцу.

казу као *волим Моцартиа* циљни појам метонимије представља *фокус њажње*, али је и приступни (изворни) појам ментално присутан. У том смислу Пантер и Торнбург (2002, 282–283) напомињу да метонимија истиче циљни појам, чиме се изворни оставља у позадини, али да је изворни и даље концептуално побуђен, па га лако можемо из позадине „повратити“. Метонимија је, попут метафоре, најчешће разматрана у склопу лексичке семантике, али се у последње време све више скреће пажња и на метонимијску позадину граматичких структура. Ланакер (2009: 69), тако, закључује да уочавање метонимије и на овом пољу не треба сматрати проблематичним већ метонимију треба употребити као могуће теоријско разрешење неких појава у граматичици.³⁰

Међу првим радовима који говоре о метонимијској залеђини творбе речи налази се рад Babilio (2009), у коме се анализирају агентивне именице у бразилском португалском и у коме се примећује да творбени образац ових именица почива на ономе што Лејкоф назива метонимијским моделима.³¹ Сличан став заузима и Л. Јанда (2011), која творбену метонимију дефинише и потом истражује у руском, чешком и норвешком, али се могућност таквог приступа уочава и у неким ранијим радовима истраживача из њене теоријске школе. Несет (2009), рецимо, као илустрацију нелексичке метонимије, односно метонимије у граматичком систему, наводи примере руских именица *учитель* („учитељ“) и *глупец* („глупак“). Примере као *глушак* Несет (2009: 68) интерпретира у смислу коришћења истакнутог својства као приступне тачке за активирање појма о особи, закључујући да такви примери показују да је метонимија релевантна у деривацији именица. Јандина полазна тачка јесте аналогија између лексичке метонимије и појмовне позадине која прати именичку суфиксацију. Она, тако, наглашава да лексичка метонимија поред изворног и циљног појма подразумева и одговарајући интерпретативни контекст, који представља, по њеним речима, „остатак исказа“. Овакав поглед на лексичку метонимију критиковао је Брдар (2017: 162), који сматра да је Јанда, занемаривши појам заједничког идеализованог когнитивног модела, у дефиницију метонимије увела појмом употребног контекста. Ипак, Јандино запажање да се метонимијска интерпретација приступног појма одвија у одређеном реченичном кон-

³⁰ „It is only natural, from this perspective, that metonymy in grammar should not be seen as a problem but as part of the solution“ (Langacker 2009: 69).

³¹ „So, the morphological pattern for deverbal agent and instrumental noun formation is intrinsically connected to what Lakoff (1987) calls a metonymic model, as these derivational patterns systematically refer to human beings, objects, and substances in terms of their typical actions and functions [...]“ (Babilio 2009: 104).

тексту није нетачна. Из угла примаоца информације, управо је контекст у коме је реч употребљена релевантан за њено евентуално метонимијско разумевање – када кажемо *она чийа Прусја*, неусаглашеност између категоризацијске природе именице *Прусја* – ЧОВЕК, и глагола *чија*, разрешава се, како то примећује Крофт (2006), проналажењем адекватне структуре унутар домена ПРУСТ – Прустови романи. Јанда, дакле, повлачи паралелу између таквог – реченичног контекста, и деривационог контекста, који у примерима које она анализира представља сам суфикс. Као што је, рецимо, предикат језички окидач за метонимијско читање објекта, тако именички суфикс, према Јандином мишљењу, представља језички контекст у коме долази до метонимијског померања од основе ка деривираној именици. То се илуструје примерима који понављају типичне метонимијске обрасце, општепознате на лексичком нивоу, али сада на нивоу творбе. Тако метонимију ДЕО ЗА ЦЕЛИНУ, која се лексички манифестује, рецимо, у примеру *Треба нам добра глава за овај пројекат*, Јанда уочава у појмовној позадини деривације руске именице *брюхан* „онај ко има велики стомак“ (рус. *брюх* „стомак“). Слично, метонимију САДРЖАНО ЗА САДРЖАТЕЉ (*Млеко је љало*) примећује у руској именици *сахарница* („шећер-ница“, *сосуда за шећер*).³² Јанда истраживање суфиксалне деривације спроводи на материјалу три језика – руском, чешком и норвешком, и проналази да је творбена метонимија присутна у сваком од њих. Она, поред тога, закључује (2011: 388) да лексичка и творбена метонимија образују „континуум спецификације циљног појма“. На једном његовом крају налази се лексичка метонимија која језичком формом исказује само изворни (приступни) појам, док је на другом творбена метонимија, која је експлицитнија јер уз изворни појам доноси и јасну назнаку метонимијског померања у виду самог афикса (2011: 388). Јанда, притом, примећује да конверзија представља прелазни облик између лексичке и творбене метонимије. Иако се, начелно, слажемо са идејом да су лексичка и творбена метонимија два на дубљем нивоу слична појмовна феномена, чини нам се да се инсистирањем на њиховој континуумској повезаности занемарује факт да полисемија и творба речи нису процеси истог језичког нивоа. Чак и када се о полисемији говори као о унутарлексичкој семантичкој деривацији, та два нивоа се не изједначавају. Сва повезана значења једне лексеме чине заједнички лексички концепт, по чему се полисемија и разликује од хомонимије. Лице у реализацијама као *нечије лице* и *дошла су нека нейознајна лица*, и поред

³² Двореферентност, о којој у вези са семантиком деривата пише Д. Гортан-Премк (в. фусноту 29), и овде је потпуно видљива. Код једнореферентних деривата (нпр. *кућица*) о творбеној метонимији се не би могло говорити.

различитог референцијалног обухвата, јесте иста лексичка јединица. Са друге стране, *дебео* и *дебело*, и поред постојања семантичке везе *нису* једна лексема. У том смислу и разумемо Брдарову критику ширења обухвата термина *метонимија* на творбу речи. Зато сматрамо да је творбену метонимију, као засебну језичку манифестацију појмовне метонимије, неопходно јасно разграничити од лексичке. Док лексичка метонимија дела у домену вишезначности једне лексеме (па је њен интерпретативни контекст реченични), творбена се испољава као појмовна позадина деривационих процеса (па је њен релевантни контекст сегментација речи). У том смислу бисмо рекли да је, како се разлика у језичком нивоу манифестовања метонимије не би занемарила, корисно и формално раздвојити ове две појаве – пошто се за лексичку метонимију користе обрасци типа *х за у* (САДРЖАНО ЗА САДРЖАТЕЉ), за творбену би било прикладније користити формат који сугерише да је реч о појмовној залеђини творбе: *НАЗИВ ЗА У ИЗ НАЗИВА ЗА Х* (НАЗИВ САДРЖАТЕЉА ИЗ НАЗИВА ЗА САДРЖАНО).

Општа творбена метонимија на коју може указивати основа глаголског префиксала јесте *НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ ДОГАЂАЈНОГ СЕГМЕНТА ИЛИ ЕЛЕМЕНТА*. Специфичне реализације ове творбене метонимије показују који се то аспекти догађаја виде као посебно истакнути у његовој концептуализацији. Погледајмо, у том смислу, рецимо, глаголе *уи̋рчаи̋и* и *уи̋лакаи̋и*. У оба је случаја реч о девербативним глаголима, али је творбена метонимија која се уочава у њиховој залеђини другачија. Док први јасно повезује догађај са моторно-визуелном схемом којом се оставрује сам процес – *и̋рчаи̋и* узрокује да се доспе *унуи̋ра*, други основом не именује процес који доводи до резултата већ сам ефекат, проузроковано стање. У првом случају, стога, уочавамо творбену метонимију *НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ (УЗРОЧНОГ) ПРОЦЕСА*, а у другом *НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПОСТИГНУТОГ ЕФЕКТА*. Када је могућа вишеструка мотивација, налазимо и више могућих творбених метонимија – девербативно *офарбаи̋и* (← фарбати) доноси већ поменућу творбену метонимију *НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПРОЦЕСА*, док деноминална интерпретација указује на творбену метонимију *НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА МАТЕРИЈЕ КОЈА СЕ ТОКОМ ДОГАЂАЈА КОРИСТИ*.

У овако постављеном моделу, стога, и префикс и основа учествују у семантичком уобличењу префиксала, али је степен њихове ангажованости и природа њиховог доприноса другачија. Префикс видимо као семантичко извориште значења префиксала – предлексичку клицу из које се лексичко значење лако развија, док семантички транспарентна основа метонимијски упућује на онтолошку конкретизацију пре-

фиксне семантике. Притом, семантика префикса се може посматрати на два појмовна нивоа. Наспрам лексичког значења појединачних глагола, префикс има хиперонимски статус, а његова различита значења су управо чворишта која се детектују у значењским мрежама. Са друге стране, на нивоу протосхеме префикс указује на искуствени тип догађаја, па је његово значење ту тек предлексички потенцијал, који се процесом лексикализације онтолошки уобличава. Сама основа може допринети спецификовању протосхеме, односно усмерити превођење апстрактнијег протодогађаја у конкретни догађајни садржај. Ипак, у синхронијској перспективи семантички транспарентна основа не мора постојати (уп. *изаћи*, *ући*, *обући*, *унети*, *проћи*, *прелазити* и др.), јер префикс, овако посматран, не модификује значење основе већ основа, заправо, суделује у конкретизацији значења префикса.

Успостављање разлике између два нивоа префиксног значења (лексичког и предлексичког) одражава се и на природу повезаности самих чворишта која се идентификују у моделу значењских мрежа. Видели смо, рецимо, да би се префикс *раз-* могао повезати са протосхемом дисперзивне догађалности – семантичка чворишта у његовој значењској мрежи тада би представљала, заправо, различите онтолошке манифестације те заједничке протосхеме, за коју се, онда, може рећи да је – широкозначна. Префиксна полисемија, која се уочава на нивоу лексичких значења префикса, посматрана из перспективе обједињујуће протосхеме, постаје, дакле, префиксна платисемија – заједничка протосхема се реализује у различитим доменима стварности, елаборирајући се различитим конкретнијим садржајем.

Циљ нашег истраживања јесте да овакав приступ семантици префикса испитамо кроз детаљну анализу неколико богатих префиксалних породица. Да би таква анализа била могућа, неопходно је разрадити аналитички апарат у коме ће се она спровести. У следећим двама поглављима, зато, разматрамо когнитивнолингвистичке теорије које су значајне за наше истраживање и испитујемо могућности успостављања суперсхематског идеализованог когнитивног модела догађалне каузалности, у коме ћемо анализирати протосемантику префикса. Након тога, приступамо анализи глаголских префикса *из-*, *у-*, *с(а)-*, *о-* и *об-*. Глаголи су ексцерпирани из Речника САНУ,³³ РМС,³⁴ РСЈ,³⁵ а коришћен је и бо-

³³ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, томови 1–20 (А–П), 1959–2017, Београд: САНУ.

³⁴ *Речник српскохрватског књижевног језика*, томови 1–6, 1967–1976, Нови Сад: Матица српска.

³⁵ *Речник српског језика*, 2011, Нови Сад: Матица српска.

гати електронски корпус srWaC,³⁶ чиме је сакупљено преко 3.500 лексичких јединица. У четвртном поглављу анализирамо глаголски префикс *из-*, а у петом глаголски префикс *у-*. Ова су два префикса одабрана из неколико разлога. Пре свега, реч је о великим префиксалним породицама, које су у досадашњим истраживањима показале изузетну хоризонталну разуђеност. Наша је основна претпоставка да се иза такве богате појавне дисперзије може уочити протосемантика која префиксалну породицу држи на окупу. Разноликост унутар самих префиксалних породица последица је онтолошког варирања те заједничке протосхематске појмовне основе, а синтаксичке разлике између глагола у истој породици објашњиве су као последица варијација заједничке суперсхематске структуре догађаја. Префикс *из-* се најчешће користи као перфективизатор глагола страног порекла (в. Матијашевић 2000: 657; Клајн 2002: 256; Спасојевић 2015: 257), што се понекад сматра показатељем његовог семантичког пражњења, односно свођења на чисту граматичку функцију. Како протодогађајни модел, као и други когнитивнолингвистички оријентисани приступи, претпоставља да префикс никад није семантички празан, очекујемо да ће искуствено протозначење бити уочљиво и у таквим случајевима. Са друге стране, у досадашњим описима глаголског префикса *у-* у савременом српском језику, често се, под утицајем етимолошких истраживања и стања у другим словенским језицима, од глагола инлокализацијске семантике (*ући*, *унети* и сл.) раздвајају глаголи аблативне семантике (*украсти*, *удати*, *убрати* и др.), па је један од циљева нашег истраживања ове префиксалне породице управо и утврђивање синхроне семантичке повезаности тих двеју група. На ту је повезаност у литератури скренута пажња, а сагледавање префиксалног значења из ове перспективе омогућиће нам да је подробније испитамо. Глаголски префикс *с(а)-* предмет је шестог поглавља. У досадашњим описима овог префикса уочене су две веће семантичке групе (социјативност и аблативност), али немали број глагола се опире тој подели, а није јасна ни повезаност тих двају значења. На крају, префикси *о-* и *об-* пред дериватологе постављају дилему да ли је реч о једном или о два префикса, па ћемо у седмом поглављу размотрити како протодогађајни модел то питање може расветлити.

³⁶ Доступан на www.sketchengine.eu и www.clarin.si (творци корпуса су: Никола Љубешић и Филип Клубичка).

2. СЛИКОВНЕ СХЕМЕ У КОГНИТИВНОЛИНГВИСТИЧКОЈ ТЕОРИЈИ

У овом се поглављу бавимо теоријским сјајусом термина сликовна схема, који представља један од темељних појмова когнитивне лингвистике. Разматрамо како се дефиниција сликовних схема мењала током последњих неколико деценија, односно – како су је неки аутори проширивали, а неки сужавали. Посебна пажња се посвећује новијим редефиницијама – оној коју предлаже Грејди и оној коју дају Мандлер и Кановас – а које и сами усвајамо. Поред тога, указано је и на разлику између сликовних схема и сујерсхема, коју доноси Грејди, а која је бићина за теоријска разматрања у следећем поглављу.

Иако сликовна схема представља један од централних појмова когнитивне лингвистике, њен теоријски статус и експланаторни домети увелико су предмет преиспитивања. Теза о сликовносхематским исходиштима значења директно произилази из когнитивнолингвистичког разумевања метафоре, па не чуди што се сликовне схеме од самих почетака надовезују на теорију појмовних метафора. Могло би се рећи да је сликовна схема продукт надоградње Лејкофове и Џонсонове теорије из 1980. године, и то надоградње која метафору усидрава у шири когнитивистички оквир. До идеје о неопходности појма *сликовна схема* у теорији која језичко значење разуме у контексту човековог тела и његове телесне сазнајне опремљености, дошло се управо онда када је „прича“ о метафори пронашла своје место у широј „причи“ о категоризацији, односно када је когнитивнолингвистички поглед на метафору интегрисан са новијим психолошким и филозофским схватањем начина на који човек категоризује стварност. То се врло јасно уочава у првим, данас класичним, когнитивнолингвистичким студијама које се баве феноменом сликовних схема – Џонсон (1987) дефинише и описује сликовне схеме имајући у виду свакодневно телесно искуство, а Лејкоф (1987) их види као фундаментални тип идеализованих когнитивних модела. Од тада већ неколико деценија сликовне схеме, као чвориште које у себи укршта основе поставке о комплексном односу човековог

тела, ума и друштвене стварности, живе као један од кључних појмова когнитивнолингвистичке теорије и истраживачке праксе, прелазећи у околна подручја лингвистици сродних наука (пре свега антропологије и психоллингвистике). Међутим, питања шта су тачно сликовне схеме, а онда и шта се све кроз теорију сликовних схема може објаснити, и данас су актуелна.³⁷ Такав амбивалентни статус показује да у првобитно успостављеним дефиницијама сликовних схема постоје међусобно супротстављене тенденције, које су, вероватно, и омогућиле да се обим онога што се сматра сликовном схемом разликује од истраживача до истраживача. Погледајмо прво, стога, како су сликовне схеме одређене код Џонсона и Лејкофа.

2.1. Првобитно теоријско одређење сликовних схема

Џонсон, творац термина *сликовна схема*, на самом почетку своје студије (1987, XIX) каже да „човеково кретање, манипулација објектима и перцептивна интеракција подразумевају понављане обрасце без којих би наше искуство било хаотично“.³⁸ Он сликовне схеме види као *гештталте*, који се састоје од *елемената* и *релација*. На истом месту, одмах уз дефиницију сликовних схема, Џонсон потцртава њихову динамичну природу – иако су примарно повезане са телесним искуством оне се „могу фигуративно развити“ тако да структурирају и искуство апстрактнијег нивоа, што се пак постиже *мејтафоричким пројекцијама*. Сликовне схеме, дакле, како их Џонсон овде дефинише, нису само обрасци чулног искуства, већ обрасци којима чулно искуство организује апстрактне сазнајне домене. Два основна аспекта појма *сликовне схеме*, према Џонсону, јесу – њихова аналогна природа, односно њихова утеловљеност, и њихов фигуративни карактер, односно њихова когнитивна функција. Свој приступ Џонсон одређује као „феноменолошки опис сликовносхематских искуствених структура и њихове фигура-

³⁷ О недостатку јасне дефинисаности сликовних схема В. Hampe (2005: 3) каже: „Much discussion of virtually all of the crucial dimensions of the initial definition was inspired by the fact that the original proposal and image schema lists were partly suggestive and not entirely consistent themselves. [...] Neither the original characterization, nor the entire subsequent research to date can thus be said to have provided the Cognitive-Linguistics community with a set of clear-cut criteria to set image-schematic representations apart from other basic or schematic concepts“.

³⁸ „My argument begins by showing that human bodily movement, manipulation of objects, and perceptual interactions involve recurring patterns without which our experience would be chaotic and incomprehensible. I call these patterns ‘image schemata,’ because they function primarily as abstract structures of images“ (Johnson 1987: XIX).

тивне елаборације и пројекције на апстрактне домене сазнања“ (1987: XXXVIII).³⁹

Џонсон наглашава да сликовне схеме нису менталне слике и, у том светлу, упозорава на то да њихово представљање кроз дијаграме не сме бити погрешно интерпретирано као поистовећивање апстрактне структуре са схематизованом визуелном представом (1987: 23).⁴⁰ Иако таква визуализација није богата визуелна представа, она је, рекли бисмо – следећи Џонсонову мисао – онтолошки различита од сликовне схеме управо због тога што је – *визуелна*. Цитирање Кантовог примера схеме троугла, којим Џонсон наглашава разлику између схеме и њене конкретизације, а у коме се показује да свака слика троугла конкретизује сам појам (сваки нацртани троугао мора бити неки тип троугла, једнакокраки, правоугли и сл., не може се нацртати троугао хипероним – „схема троугла не може постојати изван ума“⁴¹), управо подржава идеју о поменутој онтолошкој разлици. Ипак, само неколико страница након тога, позивајући се на психолошка истраживања о манипулацији менталним сликама, Џонсон (1987: 25) закључује да су менталне операције над сликовним схемама аналогне просторним операцијама. У истраживању на које се позива, од испитаника је тражено да упореде две слике и закључе да ли је на њима приказан исти објекат из различите перспективе, па је поређење захтевало менталну ротацију визуелних представа. Из Џонсонове интерпретације ових налаза произилази да су испитаници манипулисали управо сликовним схемама, односно да су сликовне схеме исто што и замисливе схематизоване менталне слике. Џонсон ове налазе повезује са Лејкофовом идејом о сликовносхематским трансформацијама, као што су фокус на путањи – фокус на циљу путање, збирност – маса, праћење путање, суперимпозиција. Ове се трансформације објашњавају експлицитним позивањем на менталну визуализацију⁴², што, примећујемо, није у сагласности са упозорењем које је претходно формулисао у вези

³⁹ „My phenomenological description of image-schematic experiential structures and their figurative elaborations and projections onto abstract domains of understanding is the basis for an enriched account of human meaning and rationality” (Johnson 1987: XXXVIII).

⁴⁰ „It is extremely important, however, to recognize the way in which all diagrams of schemata are misleading; in particular, they tend to make us identify embodied schemata with particular rich images and mental pictures. The distinction between schemata and rich images is crucial [...]” (Johnson 1989: 23).

⁴¹ Кантов цитат у Џонсоновом тексту завршава речима: „The schema of the triangle can exist nowhere but in thought” (Johnson 1987: 24).

⁴² Као илустрацију, наведимо објашњења за прве две трансформације: „Follow, in imagination, the path of a moving object, and then focus on the point where it comes to rest, or where it will come to rest“. „Imagine a group of several objects. Move away (in your mind)

са дијаграмима. Ако дијаграми, као визуелно оформљивање схематске структуре, не одговарају апстрактној природи сликовних схема, то би се исто могло рећи и за манипулацију визуелним сликама. Као и сами дијаграми, те визуелне представе јесу схематске, у том смислу да нису обогашене детаљима,⁴³ али – опет као и дијаграми, оне су конкретне јер су усидрене у визуелној форми. Сливне схеме су, према томе, у исто време и несводљиве на визуализацију и подложне ментално-визуелним операцијама, што нас оставља у недоумици о њиховом онтолошком статусу.⁴⁴

О чврстој граници између конкретизације и сликовносхематске структуре сведочи и Џонсонова тврдња да би било „погрешно рећи да се сликовна схема „попуњава“ конкретним чулним садржајем; уместо тога, она мора бити релативно прилагодљива, да би се могла модификовати како би обухватила многе сличне, али различите, ситуације које манифестују понављану позадинску структуру“.⁴⁵ И ова констатација, примећујемо – иако је, у извесном смислу, формулисана тако да подржи претпоставку о сликовносхематским трансформацијама, удаљава се од идеје о стриктној онтолошкој разлици између сликовне схеме и њене визуализације. Ако сликовна схема представља апстрактну структуру која се не може поистоветити ни са једном визуелном структуром ма колико да је она лишена детаља, онда онтолошко превођење сликовне схеме у визуелну (замисливу и замишљену) схему јесте попуњавање конкретним чулним садржајем. Без обзира да ли се схема визуализује као квадрат или као просторија, односно без обзира на детаљност добијене слике, та слика по својој природи јесте – *чулна њредстава*, и као таква она перцептивно елаборира апстрактну појмовну основу. У

from the group until the cluster of individuals starts to become a single homogeneous mass“ (Johnson 1987: 26).

⁴³ Поново неколико страница касније, Џонсон нас ипак враћа идеји о несводљивости сликовних схема на богате слике: „[...] they do not have the specificity of rich images or mental pictures. They operate at one level of generality and abstraction above concrete, rich images“ (Johnson 1987: 29).

⁴⁴ Питање оправданости директног повезивање способности да се ротирају менталне слике са сликовносхематским трансформацијама поставили су Гибс и Колстон (1995: 356), у раду у коме се сама теорија сликовних схема примењује у интерпретацији налаза истраживања из когнитивне психологије. Ови аутори истичу да су менталне слике о којима је ту реч тренутне (а сликовне схеме се сматрају трајним) и да захтевају већи когнитивни напор него што се то претпоставља за сликовне схеме.

⁴⁵ „It is somewhat misleading to say that an image schema gets „filled in“ by concrete perceptual details; rather it must be relatively malleable, so that it can be modified to fit many similar, but different, situations that manifest a recurring underlying structure“ (Johnson 1987: 30).

наведеном цитату пажњу привлачи и идеја о прилагодљивости. Ако је сликовна схема апстрактна структура која се налази у основи чулних слика, не очекује се да ће се она прилагођавати тим сликама – те слике су утемељене на њој. Другим речима, сликовна схема не може бити и темељ за конкретне сликовне представе и мењати своју структуру према потребама тих представа. Овакво двојство, рекли бисмо, потиче из тежње да се сликовна схема истовремено разуме и као организациони принцип искуства (што посебно долази до изражаја када се говори о њеним метафоричким пројекцијама у непросторне домене), али и као генерализација над појединачним искуственим датостима (што је фаворизовани угао посматрања сликовних схема у контексту просторности).

У Лејкофовој теорији идеализованих когнитивних модела (1987), сликовне схеме се појављују као један тип когнитивног модела. Да бисмо разумели статус који оне имају у овој теорији, неопходно је да је укратко прикажемо. Ова је теорија мотивисана потребом да се промена филозофског погледа на природу категорија у човековом уму, као и резултати до којих се дошло у психолошким истраживањима категоризације, интегришу у лингвистички приступ који би језичке факте разматрао у нераскидивој интеракцији како са човековим биолошки заданим сазнајним апаратом тако и са друштвеном стварношћу. Линија промене аристотеловског разумевања организације категорије, која је отпочела Витгенштајновом идејом о породичној сличности (1980/1953)⁴⁶, а своју директну експерименталну потврду нашла у психолошким истраживањима Е. Рош (в. Rosch, Mervis 1975), у Лејкофовој студији из 1987. добија статус темељне когнитивнолингвистичке поставке. Лејкоф, следећи пут који су у другој половини двадесетог века утемељили истраживачи попут Лабова, Берлина и Кеја, Е. Рош,⁴⁷ одбацује класични филозофски приступ категоризацији, по коме се категорија дефинише преко нужних и довољних услова, показујући на разноврсним примерима, како оним који су лингвистичко-семантички тако и на оним преузетим из антрополошких студија (и сам назив Лејкофове књиге долази из једне такве студије), да је у човековој природи да стварност категоризује преко идеализованих модела, чија је директна последица ефекат прото-

⁴⁶ Витгенштајн примећује не само да не постоји неко заједничко својство између свих инстанци онога што се сматра *игром*, већ и да лексичка категорија не подразумева јасне унутрашње границе: „Шта је још увек игра, а шта више није игра? Можеш ли да повучеш границе? Не. Понеку можеш да повучеш, јер ниједна није повучена“ (1980/1953: 67).

⁴⁷ За детаљнији преглед в. друго поглавље у Лејкофовој студији (1987), које се управо и зове тако („From Wittgenstein to Rosch“), као и студију Taylor (1995).

типа. Лејкоф, притом, сматра да је теорија која би структуру категорије заснивала на самом ефекту прототипа неадекватна, односно да прототип сам по себи не указује директно на то како је категорија организована (1987: 15, 136).⁴⁸ Претпоставка да теорија прототипа може бити теорија репрезентације знања наилази на неколико проблема, о којима се у литератури расправљало, а које Еванс и Грин (2006: 268) сумирају као: *проблем грешке* – из категорије може грешком бити искључен члан који нема прототипична својства, или у категорију може, опет грешком, бити укључена инстанца која није заправо члан категорије али има прототипична својства (није свака старија жена седе косе која носи наочаре БАКА); потом *проблем недостицајућег прототипа* – непостојеће категорије, као АМЕРИЧКИ ЦАР, немају прототип али ипак имају значење; *проблем комбинобилности* – сложене категорије не представљају, како би се могло очекивати, комбинацију ефекта прототипа својих конституената, што се илуструје појмом PЕT FISH (типична риба је сива и средње величине, а типичан љубимац има крзно – ништа од тога се не налази у сложеној категорији чији је типичан представник *златна рибица*). Теорија идеализованих когнитивних модела настаје управо како би се такви проблеми избегли и како би ефекат прототипа могао да се адекватно семантички интерпретира.

Идеализоване когнитивне моделе Лејкоф (1987) одређује као менталне репрезентације који наше знање о свету организују на приступачан и употребљив начин. Могли бисмо рећи да ИКМ представља оно што знамо о одређеном аспектима стварности структурирано тако да о томе можемо ефикасно да размишљамо. Активирањем појединачног појма унутар модела читав модел бива побуђен, како би се појам интерпретирао у контексту одговарајућег позадинског знања. ИКМ, у том смислу, ограничава мисао о стварности на одговарајући појмовни оквир, усмеравајући пажњу на оне димензије које су унутар дате језичке и културолошке средине дефинисане као релевантне. Типичан пример таквог модела јесте појам НЕДЕЉЕ. Недеља подразумева постојање низа од седам дана (сваки са одговарајућом речју која га именује), а унутар нашег знања о томе шта је недеља налази се и наше знање о појмовима као што су РАДНА НЕДЕЉА и ВИКЕНД. Тај ИКМ је, са једне стране, повезан са представом о цикличној смени дана и ноћи, а са друге, он је пак

⁴⁸ У раду из 1975. Рош и Мервис износе идеју да би се прототип могао посматрати као апстрактна репрезентација категорије или као њена унутрашња структура из које произилази феномен породичне сличности (1975: 575), али неколико година касније Рош (1978) одустаје од такве могућности, наглашавајући да ефекат прототипа није теорија о структури категорија.

део једног још ширег модела, који бисмо могли назвати моделом КАЛЕНДАРског РАЧУНАЊА ВРЕМЕНА, који доноси представу о годинама које се на хоризонталној оси нижу једна за другом, при чему је свако парче те осе које представља годину даље дељиво на месеце, који су дељиви на дане. Овакав когнитивни модел календара има смисла само ако живимо у друштву у коме је он битан – научени смо да број година нечијег живота видимо као један од основних података о њему, своју годину, баш као и своју недељу, организујемо према пословним обавезама (идеја годишњег одмора и идеја викенда). Ако замислимо, рецимо, ситуацију неког постапокалиптичног филма, у коме се општа представа о продуктивно-конзументском друштву распала, такав ИКМ постаје потпуно ирелевантан. Класични пример представља и Филморова анализа појма *нежење*, коју Лејкоф (1987: 70) интерепретира у овом светлу. Рећи да је *нежења мушкарац који није у браку* није нетачно, али може бити прешироко, на шта Филмор указује управо референтима који услове постављене дефиницијом задовољавају али испадају из круга онога што бисмо именovali *нежењом*: *мушкарац који је у ванбрачној заједници, мушкарац који је одрасћао у џунгли изловано од других људи, љаја*. Сви они „технички“ јесу *нежење*, али назвати их *нежењама* не би имало пуно смисла. Лејкоф, стога, констатује да се појам *НЕЖЕЊЕ* реализује унутар идеализованог когнитивног модела друштвене стварности који предвиђа постојање брака и одређени узраст оних који у брак ступају (ни премлади ни престари). Рећи да је неко *нежења* смислено је само ако га процењујемо наспрам таквог модела – ако је његово смештање у тај ИКМ отежано јер је реч о појму који се уобичајено разуме као део неког другог (и на изванредан начин супротстављеног) модела, појам се види као лоша инстанца категорије (нпр. *љаја* се дефинише наспрам ИКМ католичке цркве, која забрањује ступање у брак свештеним лицима). Лејкофова анализа значења појма *МАЈКА* (1987: 74–76, 79–82) још јасније истиче колико је лексичка семантика уроњена у друштвену стварност. Та анализа показује да се категорија *МАЈКА* састоји од низа идеализованих когнитивних модела који осветљавају различите аспекте појма (нпр., биолошки – мајка доноси дете на свет, генетички – мајка преноси детету део свог генетског материјала, модел одгајања – мајка одгаја дете и брине се о њему), и који заједно чине прототипичну *МАЈКУ*. Са друге стране, Лејкоф сматра да је на моделу одгајања заснована стереотипна представа о мајци домаћици, која метонимијски стоји за категорију у целини.

У тако постављеној теорији појмовне организације (која директно рефлектује когнитивнолингвистички принцип континуираности и неаутономности језичког и енциклопедијског знања), своје су место прона-

шле и сликовне схеме. Лејкоф (1987: 113–114) успоставља разлику између неколико типова когнитивних модела – највећи део онога што знамо организовано је у *ипројозиционом* формату (као повезани скуп чињеница, који се обично назива *доменом* стварности),⁴⁹ *сликовносхематски* модели представљају саму појмовну основу просторних категорија, *меџафорички* модели се дефинишу као пројекције из изворног домена, који је или пропозиционог или сликовносхематског карактера, у циљни домен, док *меџонимијски* модели подразумевају поменуте моделске кластере у којима је један модел репрезент целе категорије. Сливовносхематски модели, сматра Лејкоф, имају гешталтску структуру – њихови елементи не постоје независно, сами за себе, већ чине базу која је уграђена у сложеније појмове (1987: 284). Сливовна схема САДРЖАТЕЉА се, тако, састоји од унутрашњости, спољашњости и границе, али сами за себе, изоловано од целине коју чине, ти елементи „немају никаквог смисла“. САДРЖАТЕЉ је пак уграђен у наше разумевање апстрактних термина као што су *категорија*, *домен*, па и сам *когнитивни модел*. Релације унутар значењске мреже, слично, почивају на сликовној схеми ВЕЗЕ, а однос прототипа и мање типичних инстанци које чине категорију утемељен је на сликовној схеми ЦЕНТАР – ПЕРИФЕРИЈА (Lakoff 1987: 283). Сливовне схеме су, притом, подложне трансформацијама, које се системски могу пратити кроз полисемију језичких елемената који примарно изражавају просторно искуство (какве су предлози и глаголске партикуле, односно глаголски префикси).⁵⁰ Трансформације се, у том смислу, налазе у основи значењских мрежа, које су, видели смо, доминантни приступ у истраживању таквих јединица.

Сливовне схеме су, дакле, у когнитивну лингвистику ушле као теоријско отелотворење принципа утеловљености језика и мишљења. Њихов је главни задатак био да опште начело о зависности апстрактне човекове мисли од конкретне биолошке датости учине „опипљивим“, односно преведу на ниво језичке (пре свега лексичко-семантичке) анализе.⁵¹ Ипак, оне баш због тога показују извесну онтолошку неста-

⁴⁹ Ланакер (1987) термин *домен* користи у другачијем значењу, као појмовну базу унутар које се профилишу други појмови, који такође могу бити домени за неке друге профиле.

⁵⁰ Разматрајући трансформације које је Бругман уочила у анализи предлога *over*, Лејкоф истиче: „There are certain very natural relationships among image-schemas, and these motivate polysemy, not just in one or two cases, but in case after case throughout the lexicon“ (1987: 440).

⁵¹ Зато и не чуди што се о сликовним схемама углавном говори када се истражује семантика предлога, глаголских партикула и глаголски префикса. Поред тога, сликовне схеме су погодне и за истраживања друге лексике за коју су релевантни просторни

билност, која се одражава на њихов теоријски статус и истраживачку употребљивост, а коју је Клауснер (2005) формулисао као тзв. парадоксе сликовних схема. Један од њих се односи управо на везу сликовних схема са човековим искуством – сликовне схеме се дефинишу као тополошки примитиви који организују наше свакодневно искуство, али оне, у исто време, настају као генерализација над појединачним интеракцијама са физичким светом. Клауснер (2005: 100–101) примећује да сликовне схеме не могу бити и изведене из чулног искуства и организационе структуре које том искуству концептуално претходе. Таква теоријска амбивалентност допринела је томе да сликовне схеме у когнитивној лингвистици стекну статус фундаменталног појма недовољно јасних граница.

2.2. Редеофинисање термина *сликовна схема*

Онтолошка нестабилност појма *сликовна схема*, на коју смо пажњу скренули у првом делу поглавља, утицала је на то да неки истраживачи понуде нове дефиниције овог термина. Клауснер и Крофт (1999) разматрају сликовне схеме наслањајући се на Ланакероно (1987) разумевање домена као појмовне базе унутар које се профилише неки други појам. У том светлу они показују да сликовне схеме о којима се говори у литератури (пре свега код Џонсона и Лејкофа) представљају заправо домене – у сликовној схеми скала профилишу се тако појмови као *више*, *мање*, *јораси*, *јад*, али и придеви као *висок*, *низак*, *добар*, *лош* (1999:17). Они такође сматрају (1999: 21) да је „изузетно тешко, ако је уопште и могуће, дефинисати сликовносхематске домене преко обавезних и довољних услова“, ⁵² а одређење које, како они наводе, произилази из њихове анализе јесте да је домен сликовносхематски ако се проналази у великом броју доменских матрикса. И саме сликовне схеме се, притом, могу профилисати у заједничким доменима, што представља основу њихове класификације. Поред стандарних схематских група као што су сила и садржалац (а силу је још Џонсон (1987) представио као скуп неколико сликовних схема), овде проналазимо и неке домене који су много општијег статуса – као што су простор, иден-

односи. Тако се, рецимо, у опсежној анализи сликовне схеме вертикалности у енглеском и српскохрватском језику Расулић (2004) бави не само предлозима већ и димензионим придевима (као *висок* и *низак*) и релационим именицама (као *врх* и *дно*).

⁵² „It is difficult if not impossible to define image schematic domains in terms of some necessary and sufficient conditions. Instead, it appears that one can define image schematic domains only by enumeration“ (Clausner, Croft 1999, 21).

ТИТЕТ и ПОСТОЈАЊЕ. У домену САДРЖАТЕЉ уочавају се схеме САДРЖАВАЊЕ, УЛАЗАК и ИЗЛАЗАК, ПОВРШИНА, ПРАЗНО-ПУНО, САДРЖАЈ (1999: 15), а када томе додамо и чињеницу да се у домену ПОСТОЈАЊА налази и сликовна схема ОГРАНИЧЕНОГ ПРОСТОРА, видимо да је оно што се иначе види као сликовна схема САДРЖАВАЊА разбијено на велики број појединачних инстанци. У том је светлу занимљива и констатација о томе да је САДРЖАТЕЉ, који се обично сматра прототипичном сликовном схемом управо због своје јасне утемељености у просторном искуству, заправо на пола пута између онога што се овде разуме као права сликовна схема (лишена чулности) и конкретније чулне појмовности (Clausner, Croft 1999: 22).

У извесном смислу слична класификација предлаже се и у раду Cienki (1997), који сликовне схеме дели на специфичне и уопштеније. Он тако разликује пет уопштених схема: ПРОЦЕС (са специфичним схемама као ПОДУДАРАЊЕ, СТАПАЊЕ, КОНТАКТ и сл.), ПУТАЊА (са схемама УСПРАВНОСТ, СКАЛА, ИТЕРАЦИЈА и сл.), ОБЈЕКАТ (са схемама ДЕО-ЦЕЛИНА, ЦЕНТАР-ПЕРИФЕРИЈА, ПОВРШИНА и сл.), САДРЖАТЕЉ (са схемама ПУН-ПРАЗАН, ПОВРШИНА и ЦЕНТАР-ПЕРИФЕРИЈА) и СИЛА (са схемама као ПРИВЛАЧЕЊЕ, ОМОГУЋАВАЊЕ, БЛОКАДА и сл.). И овде примећујемо да се поред просторних схема (као што су КОНТАКТ, БЛОКАДА, УСПРАВНОСТ) појављују и схеме апстрактнијег карактера (нпр. СКАЛА, ИТЕРАЦИЈА, ПОДУДАРАЊЕ), као и да неке схеме означавају релације (нпр. ПРИВЛАЧЕЊЕ, СТАПАЊЕ, КОНТАКТ), а неке пак саме елементе релација (ОБЈЕКАТ, САДРЖАТЕЉ, СКАЛА).

На „ширење“ обухвата појма сликовна схема указао је Џ. Грејди (2005а). Чак и у инвентарима које доносе Лејкоф (1987) и Џонсон (1987) Грејди уочава како чулне сликовне схеме (као што су САДРЖТЕЉ, ДЕО-ЦЕЛИНА, ЦЕНТАР-ПЕРИФЕРИЈА, ВЕЗА, КОНТАКТ, РАВНОТЕЖА, ОСЛОНАЦ) тако и схеме које нису повезане са конкретним физичким искуством (као што су ЦИКЛИЧНОСТ, СКАЛА и ПРОЦЕС). ПРОЦЕС је, тако, општа схема која обједињује чулне и натчулне обрасце, и појављује се, као и СКАЛА и ЦИКЛИЧНОСТ, у разноврсним доменима. У таквим случајевима се дефиниција сликовне схеме своди само на „понављани искуствени образац“, што нас удаљава од првобитне идеје о утеловљености језика и мишљења. Супротно ставу Клауснера и Крофта (1999) да се сликовносхематска природа губи што је схема више чулна, Грејди (2005а: 45) предлаже да се сликовне схеме управо ограниче на минималне перцептивне гешталте, односно примарна чулна сазнања, која имају посебан статус у човековом уму јер организују наше основно физичко искуство. Наспрам сликовних схема, као темељних јединица сензомоторног искуства, Грејди утврђује тзв. одазивне појмове – апстрактнију, натчулну појмовност која је ис-

куствено надовезана на сликовносхематску базу. Пар сликовни – одазивни појам образује оно што Грејди назива примарном метафором (в. Grady 1997, као и појединачне радове Grady 2005a, 2005b, 2008, Grady, Johnson 2003). Сlikовни и одазивни појам су трајно повезани у чо- вековом свакодневном искуству и оба припадају инвентару основног људског сазнања, али одазивни појам нема чулни карактер. То се може илустровати примером битно је велико – чулни појам величине (у кван- тификативном смислу) често у нашем искуству са собом повлачи ода- зивни појам битности, јер оно што се величином истиче у нашем видном пољу привлачи нашу пажњу. Нешто велико можемо да визуализујемо у мислима, али да би се нешто битно замислило, неопходно је да га сведемо на велико, односно – да му променимо онтологију (апстракт- но да концептуализујемо као перцептивно). Притом, појам битности није мање релевантан за наше људско искуство од појма величине, само му недостаје конкретна физичка форма (сликовносхематска структу- ра). У том су смислу, сликовне и одазивне схеме, као фундаменталне јединице сазнања, супротстављене ономе што Грејди назива *суџерсхе- мама* – високоапстрактним појмовним јединицама које представљају уопштавање (граматички ниво категоризације) над сликовним и ода- зивним садржајем.

Иако су још Лејкоф и Џонсон (1980: 15) истакли да се неке метафо- ре заснивају на коинциденцијама у нашем свакодневном искуству, та је претпоставка детаљно разрађена управо у Грејдијевој теорији примар- них метафора (в. Grady 1997, Lakoff, Johnson 1999).⁵³ Грејдијеве при- марне метафоре јесу оне које почивају на искуственим корелацијама и по томе су супротстављене метафорама које се заснивају на сличности. Док је код метафора заснованих на сличности начелно могуће обртање

⁵³ Идеја о искуственој подлози појмовне метафоре добила је свој експлицитни теоријски израз (и неопходну аналитичку апаратуру за промишљање језичких чињеница) управо у савременој когнитивној лингвистици, али треба имати у виду да та идеја има своје филозофске корене. Не улазећи дубље у ширу филозофску залеђину утеловљености метафоре и уопште идејну наслоњеност когнитивнолингвистичког приступа на феноменологију (в., нпр., Johnson 2005), можемо као пример подударности филозофског и лингвистичког приступа метафори навести следећа два цитата из „Живота духа“ Хане Арендт (Arent 2010; оригинал је из 1977. године, истицања су наша): „Nijedan jezik nema gotov rečnik za potrebe delatnosti duha; svi oni pozajmljuju reči koje su izvorno odgovarale čulnom iskustvu ili nekim drugim običnim životnim iskustvima. Uprkos tome, ta pozajmica nikada nije nasumična, proizvoljno simbolična (poput matematičkih zna- kova) ili amblematska; jezik cele filozofije i najveći deo pesničkog jezika je metaforičan“ (126); „Jezik je jedini medijum u kome se delatnosti duha mogu manifestovati. Međutim, sve delatnosti duha izvide svoje metafore iz nekog telenosnog čula, a njihova ubedljivost zavisi od prirodnog afiniteta između izvesnih duhovnih i čulnih podataka“ (135).

изворног и циљног домена, примарне метафоре су асиметричне, баш због тога што се појмовна веза искуствено успоставља. Грејди сматра да та веза потиче из понављањаног заједничког активирања изворног и циљног појма у основном, свакодневном искуству (односно – у њиховој *искусћеној конфлацији*). Такво искуство Грејди (1997) назива *примарном сценом* (в. и Grady, Johnson 2003). Примарна сцена се може одредити као гешталт у чијој се структури активирају две подсцене – једна припада основном телесном, сензомоторном искуству, а друга представља њен корелат у менталном, натчуљном сазнању. Прва од њих доноси, дакле, чуљни, сликовносхематски садржај, а друга одазивни.

Увођењем појма *примарна сцена* Грејди је додатно расветлио проблем делимичне повезаности између изворног и циљног домена метафоре. Рецимо, метафора ТЕОРИЈЕ СУ ГРАЂЕВИНЕ ангажује у изворном домену појам темељ али не и појмове СПРАТ или ПРОЗОР. Да би се то објаснило, у теорији појмовне метафоре првобитно је формулисан принцип *ненарушавања* (*Invariance Principle*) (Lakoff 1993). Лејкоф тим принципом указује на чињеницу да тополошка структура изворног домена метафоре не нарушава инхерентну структуру циљног, односно да мапирање између изворног и циљног домена није арбитрарно (не може се било шта из изворног домена пресликати у циљни домен). Како Лејкоф (1993) тополошку структуру изједначава са сликовном схемом, Руиз де Мендоза (1998) предлаже да се принцип ненарушавања прошири тако да обухвата очување релевантне структуре генеричког нивоа, без обира да ли је она сликовносхематска или не. Грејди пак непотпуно пресликавање осветљава из угла искуствених корелација – метафора ангажује само оне делове изворног домена који су примарнометафорички повезани са одговарајућим одазивним појмовима циљног домена. Метафора ТЕОРИЈЕ СУ ГРАЂЕВИНЕ сводљива је, стога, на примарне метафоре ПОСТОЈАНОСТ ЈЕ СТАБИЛНИ ВЕРТИКАЛНИ ПОЛОЖАЈ И СТРУКТУРА УОПШТЕ ЈЕ ФИЗИЧКА СТРУКТУРА (в. Grady, Johnson 2003: 536). Искуствена корелација, слично, постоји и између домена хране и домена менталног искуства. Гутање хране је, тако, примарна сцена која обезбеђује искуствену мотивацију метафори ПРИХВАТАЊЕ ЈЕ ГУТАЊЕ – *није могла да прогутта њакву увреду*, а конзумирање пријатне хране представља примарну сцену која омогућава метафоре ПРИЈАТНО ЈЕ УКУСНО, НЕПРИЈАТНО ЈЕ НЕУКУСНО – *џај сусрећ му је осћавио горак укус* (Grady, Johnson 1997: 86, 88). У истом правцу, напуштање физичког садржатеља представља схематизовано физичко искуство из ког се развија примарна метафора ДОСТУПНОСТ ЈЕ ИЗЛАЗАК ИЗ САДРЖАТЕЉА (Grady, Johnson 2003: 538), која је,

на пример, потпуно транспарентна у значењу фразеологизма у примеру *ша вести је коначно изашла на светло дана*.

Лејкоф и Џонсон (1999: 46) у интегрисаној теорији примарних метафора, Грејдијев модел доводе у директну везу са теоријом семантичке конфлације К. Џонсона. Искуствена корелација одговара ономе што К. Џонсон (1999) назива конфлацијом у процесу усвајања полисемије неких лексичких јединица. У истраживању употребе енглеског глагола *see* код одраслих и код деце, К. Џонсон примећује да код деце искази као *I see what you mean* и *I see a dog* не морају представљати инстанце различитог значења глагола *see*. Метафоричко се значење (РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕ ГЛЕДАЊЕ), стога, не развија из значења физичког искуства већ се оно издваја из јединственог значења у коме су физичка и натфизичка компонента првобитно стопљене, захваљујући искуственој корелацији појма сензомоторне онтологије и појма апстрактније натчулне онтологије.⁵⁴

Постојање примарне сцене која вези између изворног и циљног појма даје искуствено утемељење основни је принцип дефинисања примарне метафоре. Поред искуствене корелације, Грејди препознаје још два принципа која дефинишу примарнометафоричку везу. Изворни појам, наиме, мора имати чулни садржај, односно представља сликовну схему, а циљни мора бити одазивне појмовне природе. Трећи се критеријум тиче подударности изворног и циљног појма на вишем нивоу категоризације. Оба појма морају бити инстанце исте **супер-схеме**. Грејди (2008) издваја неколико суперсхематских параметара по којима се сликовни и одазивни појам слажу: 1) *онџолошке катџегорије* (ДОГАЂАЈИ, ПРОЦЕСИ, ЕНТИТЕТИ, РЕЛАЦИЈЕ); 2) *скаларносџ* (и сликовни и одазивни појам су или скаларни, као у метафори БЕС ЈЕ ПОЈАЧАНА ТЕМПЕРАТУРА, или нису, као у метафори КАТЕГОРИЈЕ СУ САДРЖАТЕЉИ); 3) *арносџ* (број аргумената који су релевантни за дату релацију, сличност и близина су, рецимо, бинарне релације); 4) *асџекџ* (у метафори СХВАТИТИ ЈЕ УЧИТИ ОБА ПОЈМА СУ ТРЕНУТНЕ СИТУАЦИЈЕ, а у метафори РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕ ГЛЕДАЊЕ ОБА ПОЈМА СУ ДУРАТИВНЕ ПРИРОДЕ); 5) *ограниченосџ* (у метафори БЕС ЈЕ ПОЈАЧАНА ТЕМПЕРАТУРА И СЛИКОВНОСХЕМАТСКИ И ОДАЗИВНИ ПОЈАМ СУ ЕНТИТЕТИ БЕЗ ПРАВИХ ГРАНИЦА) 6) *сџрукџура Трајекџор – Оријенџир* (реч

⁵⁴ Примећујемо, притом, да хипотеза о првобитној стопљености примарног чулног и одазивног натчулног садржаја баца нешто другачије светло на однос између изворног и циљног домена метафоре. Ако се домени примарних метафора виде као првобитно стопљени, метафоричка веза подразумева њихову диференцијацију пре него пресликавање структуре. Конфлација се, у том смислу, може довести у везу са метонимијском утемељеношћу метафоре (о хипотези о заснованости метафоре на метонимији в. Barcelona 2003; Кевечеш 2013).

је о асиметричности елемената неке релације, Трајектор је истакнут, Оријентир је референтна позадина за то истицање, у примарној метафори оба појма морају имати исти статус по том питању)⁵⁵; 7) *каузална структура* (ако су елементи примарне метафоре догађаји, њихова каузалност се подудара, што се јасно види, рецимо, у метафори ПРИМОРАТИ ЈЕ ГУРНУТИ).

<i>сликовни садржај</i>	<i>одазивни садржај</i>	<i>сујерсхема</i>	<i>примарно искуство (у коме се претпоставља примарна сцена)</i>
ТЕЖИНА	НАПОР, НЕПРИЛАТНОСТ	СКАЛАРНО СВОЈСТВО	ношење тешких ствари коинцидира са осећајем дискомфора
ВИСОКО	ВЕЋА КОЛИЧИНА	СКАЛАРНО СВОЈСТВО	повећање висине нивоа неке материје коинцидира са повећањем њене количине
БЛИЗИНА	СЛИЧНОСТ	СКАЛАРНА БИНАРНА РЕЛАЦИЈА	човек често тежи томе да сличне предмете просторно групише
ОДРЕДИШТЕ	ОСТВАРЕЊЕ ЦИЉА	ПУНКТУЕЛНИ ЕНТИТЕТ	стицање на жељено одредиште је истовремено испуњење циља
ТОПЛОТА	БЕС	ЕНТИТЕТ ДИФУЗНИХ ГРАНИЦА ⁵⁶	када је бесан, човек осећа пораст телесне температуре
НАПУШТАЊЕ ПРОСТОРА	УЗРОКОВАЊЕ ПРОМЕНЕ	БИНАРНА ТЕМПОРАЛНА РЕЛАЦИЈА	напуштање неког простора је типично искуство промене
Табела 2.1. Примери Грејдијевих примарних метафора			

Грејдијево ограничење појма сликовна схема чини се потребним и продуктивним, и ми ћемо га се у свом истраживању држати. Овако одређене, сликовне схеме постају теоријски ухватљиве и њихова се употребљивост значајно повећава. Тиме што се везују само за чулни садржај оне нису изгубиле ништа од снаге коју су имале у првобитној концепцији Џонсона и Лејкофа. Штавише – пошто је њихов онтолошки статус прецизно дефинисан, оне се сада адекватније могу користити у објашњењу процеса метафоричког повезивања нефизичког и физичког сазнања. Оваквим одређењем неке од схема које су се у првобитном приступу виделе као сликовне измештају се на ниво одазивног садржаја, што инвентар сликовних схема чини кохерентнијим. Тако, на пример, цикличност, процес и итеративност (све ове схеме налазимо у инвентару који доноси Johnson 1987: 126) прелазе на план апстрактније појмовности – то јесу схеме које се понављају у нашем основном искуству, али нису спацио-перцептивног већ одазивног карактера.

⁵⁵ О овој асиметрији дискутујемо у следећем поглављу, посебно у секцији (3).

⁵⁶ Грејди користи термин *unbound entity* (в., рецимо, Grady 2005a: 48).

Како видимо у табели 2.1., која доноси неке од примера из Грејдијевих истраживања, одазивност представља континуум који отпочиње унутар самог сликовног искуства (као што је појам *ВЕЋА* количина), а завршава, изгледа, на нивоу који је близак суперсхематском (уп. појам *УЗРОКОВАНА ПРОМЕНА*). Континуум одазивности је, дакле, онтолошки разуђен и може се, стога, упоредити са оним што Фоконије и Тарнер (2002) у принципима појмовне компресије идентификују као *човекову меру*. Појам *беса* је, у том смислу, ближи нашем телесном искуству јер *бес* не само да доживљавамо умом већ и осећамо телом, док је појам промене продукт нашег мисаоног апарата. Бес, зато, има извесну количину „сопственог“ телесног појмовног садржаја, који код појма ПРОМЕНЕ потпуно изостаје. Ипак, ПРОМЕНА због тога није појам који нам је далек и који свесно ангажујемо само у специјалним приликама (што јесте случај са суперсхемама – о променама човек мисли свакодневно, што се не може рећи за појмове као ПУНКТУАЛНОСТИ или НЕКОНЗИСТЕНТНОСТИ). Топлота је, дакле, на континууму људске мере човеку ближа него БЕС, али је БЕС више „по човековој мери“ од ПРОМЕНЕ управо због тога што је идеја ПРОМЕНА потпуно лишена конкретне телесне димензије. За ПРОМЕНУ се, зато, може рећи да припада најапстрактнијем нивоу фундаменталног људског искуства.

Још једно ограничење појма сликовна схема чини нам се корисним. Оно долази из перспективе примене теорије сликовних схема у проучавању когнитивног развоја деце. Ж. Мандлер је теорију сликовних схема интегрисала у своје виђење превербалне концептуализације, па ћему пре него што скренемо пажњу на рад у коме Мандлер и Кановас (2014) предлажу диференцијацију сликовних схема од сродних појава, укратко размотрити приступ у коме се таква диференцијација успоставља. Мандлер сматра погрешном Пијежеову хипотезу о сензомоторном периоду развоја, у коме дете нема „концептуални живот“, будући да су истраживања показала да се когнитивне функције попут присећања и индуктивног закључивања појављују већ током прве године живота (2005: 140). У том смислу она налази да је Пијеже неоправдано изједначио моторичку некомпетенцију са концептуалном (2004: 35). Истраживања на која се Мандлер позива показују да деца већ у другој половини прве године имају способност раздвајања предмета различитих категорија, нпр. раздвајање модела животиња од модела аутомобила, раздвајање модела птица раширених крила од модела авиона (2005: 141). Занимљиво је да се и неке апстрактније представе, као што је циљ кретања, како то показују истраживања, развијају врло рано – Мандлер (2005: 142) наводи да деца са 9 месеци већ праве разлику између ситуације у којој неко остварује

намерни контакт са предметом (како би га, рецимо, узео) и ситуације у којој се рука само спушта на неки предмет да би се одморила. Мандлер сматра да деца пре навршене прве године живота могу аналошки да повежу садржаје два ментална простора – нпр. десетомесечна беба која је навикла да током игре пикабу своје очи покрива пеленом, у недостатку расположиве пелене, након тренутка недоумице, посеже за чинијом и прекрива очи њоме, што Мандлер (2004: 116) описује као пример појмовне интеграције којом се ангажује сликовносхематска структура. У другој половини прве године, деца могу да доносе и просторне закључке, као што је закључак да широки предмет неће проћи кроз уски отвор, или да се оно што је у неком садржатељу креће заједно са тим садржатељем (2005: 145). У том развојном периоду, деца могу и да реше неке проблеме ментално, без реалног физичког опробавања (Mandler, Canovas, 2014: 513). Према теорији коју је она развила, деца су „опремљена“ механизмом за стварање концепата, чија је функција да чисто перцептивну информацију уобличи, сажме у једноставну спознајну, односно „менталну форму која свесну мисао чини могућом“ (Mandler 2005: 141). Тај је механизам назван *перцептивно-значењска анализа*, а сазнајни формат у којим се богата перцептивна слика редукује – *сликовном схемом*. У том смислу, сматра Мандлер, сликовне схеме представљау *примитивно, фундаментално* значење (2004: 78). Перцептивно-значењска анализа на самом почетку концептуалног живота детета, према овој ауторки, доводи до формирања огољених, једноставних схематских представа, као што је, рецимо, путања – нешто се креће са једног на друго место. Постепено се таква представа допуњује новим аспектима, као што су тип путање, начин кретања, узрок покретања и сл., што доводи и до формирања појмова као што су САМОПОКРЕТАЊЕ, УЗРОКОВАНО КРЕТАЊЕ, АНИМАТНО КРЕТАЊЕ, НЕАНИМАТНО КРЕТАЊЕ, а потом и до образовања општих појмова живо и неживо (Mandler 2005: 143). Примарни концепт живо, наводи Мадлер (2004: 93), подразумева да се ентитет сам покреће, да се креће ритмички и да може да ступи у интеракцију са другим ентитетима, односно – живо се појављује као комбинација сликовних схема САМОПОКРЕТАЊА, АНИМАТНОГ КРЕТАЊА и ПУТАЊЕ, док се појам НЕЖИВОГ развија из сликовних схема НЕАНИМАТНОГ КРЕТАЊА и УЗРОКОВАНОГ ПОКРЕТАЊА. У основи концептуализације се, стога, према овој теорији, налази концептуализација физичког кретања (Mandler, Canovas 2014: 512).

Мандлер сликовне схеме дефинише као „динамичне аналогне репрезентације, које се састоје од схематизованих верзија спацијалне информације и кретања кроз простор“ (2005: 147). Још се у овој дефиницији примећује да се сликовне схеме виде као динамични обра-

сци, а не као статичне тополошке представе, што постаје потпуно експлицитно када Мандлер и Кановас (2014) раздвоје сликовне схеме од просторних примитива, дефинишући сликовито однос између схеме и примитива овако: „спацијални примитиви су блокови појмовне изградње, сликовне схеме су једноставне просторне приче саграђене од њих“.⁵⁷ Мандлер и Кановас (2014) разматрајући дифузни карактер онога што се обично теоријски обухвата сликовном схемом, показују управо да сликовна схема некад значи мање а некад више од онога на шта упућује њено име. Када се под сликовном схемом разуме нединамична представа – као што је САДРЖАТЕЉ или ПРЕПРЕКА, схематски карактер сликовне *схеме* је занемарен поистовећивањем са тополошким. Са друге стране, у убрајању силе или отпора стандардном сликовносхематском инвентару, Мандлер и Кановас виде проширивање термина тако да он обухвати не само спацијалну релацију већ и неспацијални појам са којим она коинцидира. Обогаћивање сликовне схеме таквом појмовношћу у њиховој терминологији означено је као *схематска интеграција*. Мандлер и Кановас (2014) сматрају да се појам СИЛА и појам ВРЕМЕ интегришу у сликовносхематске оквири, који су у својој основи просторни. За такву интеграцију кажу да је слична ономе што Фоконије и Тарнер описују као једноструку интеграциону мрежу – један улазни појмовни пакет обезбеђују структуру у коју доспева садржај другог.

Мандлер и Кановас (2014) признају заслуге Џонсону и Лејкофу за увођење идеје о сликовносхематској димензији значења, али препознају у њиховом приступу једна недостатак – неуспостављање разлике између перцептивних информација (које су, као такве, продукт перцептивно-значењске анализе) и „унутрашњих осета који су укључени у акцију“ (2014: 511).⁵⁸ Може се, у том смислу, рећи да разликовање спацијалних примитива од сликовних схема, са једне, и сликовних схема и схематских интеграција, са друге стране, представља успостављање онтолошке хијерархије у организацији човековог појмовног система, које је у складу са налазима истраживања ране, превербалне концептуализације код деце. Таква хијерархија управо почива на идеји утеловљености значења, не испуштајући из вида чињеницу да и унутар телесног искуства постоји континуум апстракције – како је човек пре свега визуелно

⁵⁷ „Spatial primitives are the first conceptual building blocks, image schemas are simple spatial stories built from them“ (Mandler, Canovas 2014: 510–511).

⁵⁸ „Mark Johnson and George Lakof together invented the term ‘image schema’ in their 1987 books. [...] This was important work, but it did contain one flaw: no distinction was made between information about the world that stems from perception, action, or the internal feelings involved in actions“ (Mandler, Canovas 2014: 511).

оријентисано биће, опазиве спацијалне релације и кретање су од пресудне важности у изградњи његовог појмовног света (и пре него што прохода – дете се визуелно суочава са просторном стварношћу). У том смислу, будући да је невизуелна, сила не може имати исти појмовни статус као САДРЖАТЕЉ – садржатељ се може замислити јер је део нашег визуелног просторног сазнања, сила се може призвати тек као апстрактнији елементе неке спацијалне сцене.

Рedefиниције сликовних схема, које доносе Грејди са једне и Мандлер и Кановас са друге стране, међусобно се допуњују. Грејди је пре свега заинтересован за сужавање онтолошког нивоа сликовносхематског садржаја, како би теорија сликовних схема могла да на систематичан и доследан начин објасни примарност телесног искуства, што директно кореспондира са раздвајањем сликовних схема и сликовних интеграција које предлажу Мандлер и Кановас. Поред тога, одређење сликовних схема као једноставних просторних догађаја у којима се уочавају просторни примитиви у скалду је са Грејдијевом идејом о примарним сценама. Просторним примитивима успоставља се јасна разлика између динамично-догађајне природе сликовне схеме (ИЗНОШЕЊЕ, УНОШЕЊЕ, ЗАКЛАЊАЊЕ и др.) и статичне природе схематизованих ентитета који суделују у сликовној конфигурацији (САДРЖАТЕЉ, ЗАКЛОН и др.).⁵⁹

На крају, Грејдијево уочавање суперсхематског нивоа граматичко-семантичке апстракције и те како нам се чини значајним за истраживање глаголског значења. Може се рећи да се на овом нивоу лексичко значење појединачних глагола своди на граматички скелет – каузалну суперсхематску структуру. У том смислу, да бисмо повезаност глаголских префикса са каузалном структуром префиксала могли да пратимо, потребно је размотрити семантику префиксала у светлу модела који би одсликавао каузалну догађајну суперсхему. У следећем поглављу прво ћемо размотрити когнитивнолингвистичке приступе који се баве глаголском каузалношћу и гл. аргументима, да бисмо потом дефинисали модел који ћемо користити у анализи догађајне семантике глагола.

⁵⁹ У раду Миљковић (2018а) управо се на основу дистинкције између сликовног и одазивног садржаја, као и дистинкције између сликовних схема и схематских интеграција, показује на примеру предлога *на* да и унутар категорије простора, ма колико да је просторно искуство „по човековој мери“, долази до онтолошког усложњавања – наспрам примарних спацијалних схема (*појојети се на кров*) уочавају се схеме којима се простор концептуализује из угла одазивне појмовности (тзв. метаспацијалне схеме: *ићи на кафу*, *бићи на каси*), као и схеме у којима се у просторно искуство интегришу одазивни појмови (тзв. параспацијалне схеме: *поглед му се задржао на слици*, *срећа на лицу*).

3. КА КАУЗАЛНОЈ СУПЕРСХЕМИ ДОГАЂАЈА

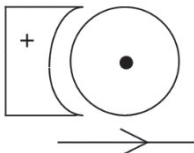
Ово поглавље представља нацрт каузалне суперсхеме догађаја, односно идеализованог когнитивног модела у коме се одвија граматичка концептуализација глаголских аргумената. У секцији (1) сажето се представља динамика силе Л. Талмија, као и његово проучавање каузалних конструкција. Секција (2) се бави динамиком силе у моделу каузалног ланца В. Крофта. Тема секције (3) јесте употреба термина трајектор, оријентир, фигура и позадина у когнитивнолингвистичким истраживањима, као и њихов статус у теоријским моделима Л. Талмија и Р. Ланакера, да би се по том, у секцијама (4) и (5), прешло на ове моделе каузалне суперсхеме догађаја, који ћемо користити у анализама у следећим поглављима.

Тема овог поглавља јесте могућност успостављања модела који би описивао развијену каузалност уткану у глаголско значење. Идеја коју ћемо разматрати јесте да синтаксички оквири у којима се лексичко значење глагола појављује представљају, заправо, сажете, поједностављене варијанте детаљније каузалне структуре која се налази у њиховој залеђини. Глагол, дакле, располаже богатом каузалном суперсхемом, која описује развој догађаја и која, као таква, представља темељ лексичког значења, али због своје комплексности није погодна за директно синтаксичко уобличавање. Таква структура се појмовном компресијом сабија у једноставнији и синтаксички лако ишчитљив оквир. Такав суперсхематски модел се наслања, делимично, на Талмијеву динамику силе и општи принцип разликовања Фигуре и Позадине, а термини Трајектор и Оријентир, који код Ланакера означавају несиметричне елементе реалције уопште (а пре свега се односе на несиметричност субјекта и објекта), у каузалној суперсхематској имају вредност резултативних семантичких улога, које су кандидати за објекатску аргументизацију. Притом, каузална суперсхема, односно идеализовани когнитивни модел догађајне каузалности, као основа лексичко-граматичког значења глагола, увек је шири од експлицитног синтаксичког оквира, по чему се разликује од Крофтовог догађајног ланца.

3.1. Динамика сила и каузативи у когнитивној семантици Л. Талмија

Истраживање Л. Талмија (1988, прештампано, са мањим изменама, у Talmy 2000) о језичкој релевантности појма силе представља један од данас класичних радова когнитивне лингвистике. Како су у прегледу теорија глаголских аргумената Левин и Ховав (2005: 117) истакли, Талмијева динамика сила је инспирисала многе представнике каузалног приступа концептуализацији догађаја, међу којима је и В. Крофт, чији ћемо модел представити касније. Сам Талми пак напомиње да динамика сила има структурну улогу на различитим језичким нивоима – она је релевантна како за семантичку анализу везника и предлога, као јединица затворене класе, тако и за анализу модалности уопште. Притом, уочавају се и појединачне лексикализације које су повезане са појмом динамике сила међу јединицама отворене класе (Талми, рецимо, наводи лексеме као *polite* и *civil*), а динамика сила је уочљива и на нивоу дискурса, у облицима аргуменације (Talmy 2000: 410). И Талмијево истраживање синтаксе каузатива (2000: поглавље 6) наслоњено је управо на динамику сила.

Да би описао обрасце динамике сила, Талми уводи неколико елемената: 1) ентитете: фокални ентитет је Агонист (на дијаграмима се представља као круг), носилац њему супротстављене силе је Антагонист; 2) тенденције које ентитети имају, а које могу бити ка акцији (стрелица) или ка одмору (тачка); 3) резултанту интеракције Антагониста и Агониста, која се односи на постигнути ефекат (акцију или одмор); 4) баланс снага, који се бележи симболима + и – и показује који је ентитет превагнуо; 5) промена у времену (Антагонист приступа Агонисту или се одмиче из сцене). Талми (2000: 468) напомиње да су Агонист и Антагонист семантичке улоге, попут Агенса, и повезује их са улогама Фигуре и Позадине, о којима говори у домену спацијалних односа, а о којима ћемо писати нешто касније. Разликују се четири основна обрасца динамике сила (без промене у времену), која преносимо у доњој табели.

	1. образац Агонист има тенденцију ка мировању (тачка у кругу), али је Антагонист јачи, па је коначни резултат акција. <i>The ball kept rolling because of the wind blowing on it.</i>
---	--

	2. образац Агонист има тенденцију ка мировању и јачи је од Антагониста, па је коначни резултат мировање. <i>The shed kept standing despite the gale wind blowing against it.</i>
	3. образац Агонист има тенденцију ка акцији и јачи је од супротстављајућег Антагониста. <i>The ball kept rolling despite the stiff grass.</i>
	4. образац Агонист има тенденцију ка акцији, али је супротстављени Антагонист јачи, па је коначни резултат мировање. <i>The log kept lying on the incline because of the ridge there.</i>
Дијаграм 3.1. Дијаграми и примери преузети из студије Talmy (2000: 415–416)	

Када се овим обрасцима дода и последњи фактор – промена у времену, добијају се пуни догађајни обрасци – јачи Антагонист приступа сцени и узрокује промену наспрам тенденције Агониста или се јачи Антагонист уклања како би се тенденција Агониста остварила. Исказ као *Лоптица је ударајући лампу узроковала да лампа падне са столице* представља догађај чији је Антагонист *лоптица*, који узрокује померање Агониста *лампе*. Са друге стране, *Вода је угасила ватру падајући на њу* експлицитно изражава утицај Антагониста на довођење Агониста у стање мировања. У примеру као *Померивши се, љусцима ју је да прође*, уочава се допусни Антагонист, чијим се одступањем омогућава Агонистова тенденција ка акцији.

Талми (2000: 421) сматра да догађаји којима се изражава динамика сила представљају основну форму каузалности, а да појава Агенса – иако су конструкције са Агенсом синтаксички једноставније од конструкција које изражавају директни трансфер силе, додатно усложњава семантичку структуру. Због тога се његово истраживање динамике силе и заснива на примерима који понекад делују необично – јер је Агенс остављен по страни. Рецимо, уместо предикације *разбио сам вазу лоптицом* у истраживању динамике сила Талми пажњу усмерава на конструкције као *вазу је љоломио ударац лоптице*. У структури комплексних догађаја, примећује Талми, последњи догађај (*ваза се љоломила*) и претпоследњи догађај (*ударац лоптице је љоломио вазу*) имају „привилегован статус“, јер се у једноставним синтаксичким конструкцијама, уз Агенса, виде упра-

во њихови елементи – инструмент (који је Антагонист) и сам Агонист: *ја сам разбио вазу лoйџом*. Наспрам агентативне предикације може се, стога, успоставити предикација која динамику сила посматра независно од Агенса: *ударац лoйџе је оборио лампу – ја сам лампу оборио ударивши је лoйџом* (Talmy 2000: 422).

Управо је на таквој поставци, која је формулисана у истраживању динамике сила, засновано Талмијево истраживање каузалности, које је смештено, како аутор каже, у подручје генеративне семантике и синтаксе (2000: 472). Талми се бави каузалношћу као појмовном структуром која подразумева више повезаних догађаја и која се манифестује кроз одговарајућу синтаксичку форму. Основна јединица његовог приступа је, стога, каузативна ситуација (каузатив) која се састоји од узрочног и последичног догађаја. Каузативност се, као језичка категорија, дефинише као концептуализација у којој се догађај последица не би десио да није било догађаја узрока. У том смислу, Талми успоставља разлику између језичке каузалности и научне (или – енциклопедијске) каузалности у физичком свету, што се илуструје примером *вода је исицурела из резервоара*. Овакав догађај се, наводи Талми (2000: 475), ван свог језичког уобличења разуме као збивање које је узроковано гравитационом силом, али сама језичка форма га изражава без каузалне релације. Такав догађај Талми назива *каузално независним*. Исти ванјезички садржај се, стога, може изразити без синтаксички изражене каузалности (*сладолед се oџоџио*; *гледао сам како се сладолед џоџи*) и као синтаксички конструисани каузатив (*сладолед се oџоџио од врућине*; *учинио сам да се сладолед oџоџи*) (Talmy 2000: 476). Наспрам каузално неутралних догађаја, Талми (2000: 473) разликује још неколико семантичко-синтаксичких типова каузалности према томе како је структурирана реченица: 1) каузативе резултативног догађаја (*Ваза се џоломила од ударца лoйџе* – реченица је сконцентрисана на резултат, што се види по субјекту); 2) каузативе узрочног догађаја (*Ударац лoйџе је разбио вазу*); 3) инструменталне каузативе (*Лoйџа је разбила вазу ударајући у њу*); 4) каузативе аутора (*Разбио сам вазу oџкоџрљавиши лoйџу на њу* – свесно сам откотрљао лопту али нисам желео да разбијем вазу); 5) каузативе агенса (*Разбио сам вазу гађајући је лoйџом* – желео сам да разбијем вазу и то сам учинио). Разлике се још успостављају и према броју уланчаних догађаја – каузатив минимално захтева два догађаја (*џадање гране је оборило aнџену*), а може их бити и више (*џадање гране услед дувања вeџра је оборило aнџену*: ветар дува → грана пада → антена се обара). Поред тога, према подударачу трајања узрока и по-

следице каузативи су једнократни (*гурнуо сам кућицу преко леда*) или континуирани (*гурам кућицу преко леда*). Према томе да ли је узрочност заснована на савладавању отпора или пак на уклањању препреке, каузативи могу бити ефективни (*исцразио сам каду исисавањем воде*) или омогућивачки (*исцразио сам каду ошћушћањем чеја*). Као што видимо, каузативи се пре свега посматрају кроз синтаксичке конструкције, а пет централних типова Талми доводи у везу са тзв. дубоким морфемама, односно дубоким каузативним глаголима. Глагол *brake* (*разбићи*) појављује се, рецимо, у 6 конструкција – једна је каузативно независна ситуација, а остале представљају њену комбинацију са пет таквих семантичких примитива, који одговарају горе побројаним типовима каузатива.

Унутар саме каузалне ситуације, сам узрочни догађај представља Позадину а последица Фигуру (Talmy 2000: 485–486). Да би се веза разумела као каузална неопходно је да елемент који функционише као Позадина узрочне ситуације (*грана је љала на анићену*) добије статус Фигуре у последичној ситуацији (*анићена се оборила*). У том светлу, сам Инструмент је Фигура узрочне ситуације (узрок: *лојџа је разбила вазу*; цела каузативна ситуација: *дечак је лојџом разбио вазу*). Агентативност ситуацију чини још комплекснијом. Једноставна транзитивна предикација као *убио сам змију шћайом* семантички је сложенија него што се то на први поглед види. Талми показује да субјекат образује један догађај (ја сам нешто урадио) а објекат други (змија је умрла). Да ли предикат *убићи* одговара ситуацији која се њиме жели изразити зависи, зато, од тога да ли је змија умрла, а не од онога шта је урадио субјекат (Talmy 2000: 509). Стога, ако је предикација *убио сам змију* тачна, то значи да је финални догађај (последица) остварен (*змија је умрла*). Одмотавањем каузалног низа уназад, долази се до Агенс: змија је умрла ← што је резултат тога што ју је ударио штап ← што је резултат манипулације моје руке над штапом ← што је резултат мог вољног померања руке. Таква сложена структура сугерише да би се агенс могао дефинисати као вољни ентитет, али Талми показује да таква дефиниција није прецизна јер се иста сложена каузална структура (која отпочиње вољним ентитетом, а завршава смрћу змије) уочава и код ситуација као *Убио сам змију добро је ударивши шћайом* и код ситуација као *Убио сам змију љрејак је ударивши шћайом* (реченице су прилагођене наспрам Талмијевих како би се циљана разлика боље уочила у српском језику). Ове две ситуације се разликују према домашају интенције (*scope of intention*) – у првом

случају субјекат интенционално убија змију (његова намера допире све до финалног догађаја: уп. појаву прилога *добро*, којим се то наглашава), у другом случају субјектова интенција обухвата само претфинални догађај (ударање змије – змија умире јер је дејствена сила била *прејака*, иако субјекат то није намеравао). Разлика између Талмијевог Агенса и Аутора лежи управо у томе – у оба случаја субјекат вољно доводи до ситуације узрока, али само Агенс интенционално обухвата и последицу. Агенс је, стога, дефинисан као ентитет са телом, вољом и интенцијом, а Аутор као ентитет чији вољни чин иницира каузални низ (Talmy 2000: 513). Талми примећује да се понекад разлика између Агенса и Аутора успоставља преко минималних парова глагола, што илуструје енглеским *mislay* („затурити“) и *hide* („сакрити“) – *случајно сам заштурио оловоку негде : ?случајно сам сакрио оловку*. Талми, притом, скреће пажњу на то да Аутора не треба мешати са Проживљавачем (енгл. Undergoer), који је, као и Аутор неинтенционалан. За разлику од Аутора, Проживљавач није ни вољно укључен у узрочни догађај – њему се нешто дешава: *човек је њоломио руку кад је њао, добио сам богиње*. Проживљавачи се, примећује Талми, обично повезују са негативним околностима (2000: 518).

У овом смо кратком осврту на динамику сила у когнитивној семантици Л. Талмија видели да се сила, као један од темељних појмова наше физичке стварности, и те како одражава на језичку (семантичко-синтаксичку) структуру. Сложене предикације које су у центру Талмијевог интересовања у поменутих истраживањима могу се сматрати синтаксичким декомпозицијама каузалности, која је пак лексички сабијена у глаголско значење. У том смислу, динамика сила лежи у основи каузалног значења глагола, што и јесте тема следеће секције.

3.2. Каузални ланац догађаја у моделу В. Крофта

Према Ланакеру (1991а, 1991б) постоји неколико идеализованих когнитивних модела који обликују наше разумевање догађаја. Један од тих модела је модел билијарске кугле. Овај модел подразумева сукцесивни пренос енергије са почетног ентитета, који се фигуративно означава као *глава*, на следећи, све до последњег у каузалном низу, који се означава као *реј*. У типичном случају, каузални ланац садржи главу и реп без посредника, и управо трагове таквог разумевања физичких односа Ланакер препознаје у основи догађајне каузалности. Други модел јесте модел сцене, метафорички тако назван, а заснован на идеји

да основни аспекти човековог визуелног сазнања обликују и наше разумевање догађајности. Концептуализација догађаја је, у том смислу, као посматрање онога што се дешава на позоришној сцени – на њој су актери који се крећу и ступају у интеракције унутар унапред уређене сценске поставке. Такву поставку и актере има и човекова концептуализација спољашњих дешавања уопште: по том су моделу догађаји опазиве интеракције учесника унутар релевантног контекста. Поред модела билијарске кугле, који каузалност повезује са нашим општим знањем о физичкој интеракцији, и модела сцене, који организацију догађаја доводи у везу са визуелним искуством, Ланакер као додатни модел наводи модел основних семантичких улога. Иако у те улоге експлицитно убраја Агенса, Пацијенса, Инструмент и Доживљавача, Ланакер напомиње да не верује да је исцрпан попис семантичких улога „потребан или достижан“ (1991a: 284).⁶⁰ Разлог види у томе што се до самих улога долази апстраховањем над појединачним примерима (односно групама глагола), па би свако проширивање обухваћене грађе или пак потреба за „финијом“ семантичком анализом, нужно доводило и до успостављања нових улога, што, на крају, значи и да сваки глагол образује улоге за себе. Крофтов модел, који ћемо у овој секцији представити, резонира са Ланакеровим виђењем. Модел билијарске кугле налазимо и у Крофтовој концепцији каузалног ланца, а, као и Ланакер, Крофт (2012) сматра да су семантичке улоге питање значења појединачних глагола, односно не претпоставља постојање обједињујућег идеализованог когнитивног модела који би дефинисао опште каузалне актанте.

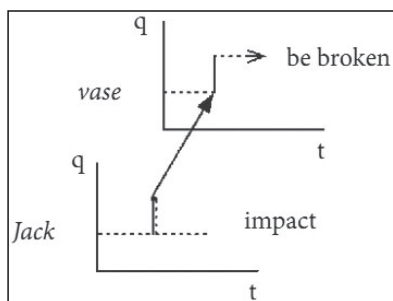
Крофт (2012: 4) каузалну структуру одређује као каузалну интеракцију између учесника догађаја. У првобитном Крофтовом моделу, из 1991. године, догађајни ланац је био једнодимензионалан и представљао је померања од Иницијатора до Завршне тачке. Такав ланац се састоји од семантичких примитива као УЗРОКОВАЊЕ, ПРОМЕНА СТАЊА И СТАЊЕ. Глагол лексички обухвата део ланца унутар кога се успостављају субјекат, објекат и предобјекатска обличка конструкција (*antecedent oblique*) – тако да субјекат каузално претходи објекту и да предобјекатска конструкција буде каузално пре објекта, док је елемент који остаје изван ланца накнадна (постобјекатска) обличка конструкција (*subsequent oblique*).

⁶⁰ “It is generally assumed that a rigorous linguistic theory has to provide a definitive list of these roles [...] I do not believe, however, that a list of this sort is either necessary or achievable“ (Ланакер 1991a: 284).

a	CAUSE	CAUSE	CHG-ST	STATE	BENEF.
b	•	—>	• —>	• - - - -> (•)	— (•) —> •
c	*****break*****++++for+++++				
d	Sbj	A.Obl		Obj	S.Obl
e	Sue	hammer	coconut	(coconut)	Greg

Дијаграм 3.2. Структура предикације *Sue broke the coconut for Greg with a hammer* (*Сју је разбила кокос за Грега чекићем*), преузето из Крофт 2012: 209

Крофт (2012: 210) као главни недостатак оваквог модела види то што су неки сегменти каузалног ланца заиста каузални (узроковање и бенефактивност) а неке пак означавају аспектолошке релације (промена стања и стање). У новој верзији сваки учесник у догађају има свој поддогађај, који је дефинисан преко временске осе *t* и квалитативне осе *q*, док се каузална релација (односно динамика сила) успоставља између самих поддогађаја. На пример, предикација *Џек је разбио вазу* показује да се глагол *разбити* састоји од два поддогађаја, један је везан за субјекат, а други за објекат. Оба поддогађаја имају свој аспектолошки профил, а између њих је успостављена каузална релација: оно што *Џек* ради узрокује да се *ваза* разбије. И *ваза* и *Џек* пролазе кроз квалитативну транзицију, *Џек* ослобађањем силе, *ваза* променом стања.⁶¹

Дијаграм 3.3. Предикација *Џек је разбио вазу* у Крофтовом тродимензионалном моделу, преузет из Крофт (2012: 212)

Предикација *Сју је чекићем разбила кокос за Грега* састоји се од четири субдогађаја (Крофт 2012: 214), од којих прва три припадају лексичком обухвату самог глагола (*Сју* примењује силу, *чекић* удара *кокос*, *кокос* се разбија), а последњи (*Грег* има корист од тога) захтева употребу засебне обличке конструкције. Правила повезивања догађајне

⁶¹ Како нас овде занима каузална структура догађаја, у аспектолошку димензију Крофтовог модела овом приликом нећемо улазити. На самом дијаграму се види да предикација *Џек је разбио вазу* представља пунктуелну квалитативну промену.

структуре и синтаксичких аргумената су једноставна (Крофт 2012: 221): 1) Глаголско значење, које Крофт назива глаголским профилем каузалног ланца, почиње Субјектом а завршава Објектом – први учесник обухваћен профилем добија статус Субјекта, а последњи је Објекат; 2) Предобјекатски конституент претходи Објекту на каузалном ланцу, а постобјекатски долази после објекта; 3) Инкорпорирани аргументи се налазе између Субјекта и Објекта. Подела на предобјекатске и постобјекатске конструкције битна је одлика и ове верзије модела (у енглеском – инструментално *with* : бенефактивно *for*). Ова подела се, како Крофт наводи, показала као системска – у енглеском се неки предлози појављују као маркери улога које имају предобјекатску вредност (нпр. поменуто *with*), а неки указују на конструкцију која се на каузалном ланцу појављује после објекта (какав је *for*). Крофт наводи да је таква подела присутна и у другим језицима – његова контрастивна анализа, која је обухватила близу 50 језика, утврдила је да у највећем броју случајева синкретизам између морфолошких маркера различитих семантичких улога подразумева да су те улоге каузално или предобјекатске или постобјекатске, готово никад синкретизам се не успоставља између тих двају типова улога (Крофт 2012: 223). Крофт је, такође, утврдио да системска веза постоји и у начину изражавања просторне аблативности и предобјекатских улога, као и у изражавању просторне адлативности и улога које долазе после објекта (2012: 226).

Лексикализовани догађај је у Крофтовом моделу *усмерен, ацикличан и негранајући каузални ланац* (2012: 220–224). Усмереност и ацикличност су директна последица динамике сила и указују на асиметричност субјекта и објекта – сила долази од Иницијатора и иде ка Завршној тачки. Негранање каузалног ланца подразумева његову линеарну организацију, па је и поред тродимензионалног дијаграмског представљања, за проучавање саме каузалне структуре (без догађајне аспектологије) првобитни формат једнодимензионалног приказивања, заправо, и даље расположив. Каузална линеарност је, према овом моделу, конструкт фаворизован језиком, чак и онда када се упојмљују ситуације које су у човековом искуству симетричне или подразумевају гранање. Као таква искуства Крофт (2012: 233–252) наводи, између осталог, менталне догађаје, као и рефлексивне и реципрочне ситуације.

Однос између доживљавача и стимулуса је, примећује Крофт (2012: 233) каузално двосмеран, али се он језички уобличава или као усмеравање пажње Доживљавача ка Стимулусу или као утицај

Стимулуса на ментално стање Доживљавача.⁶² У првом случају Доживљавач каузално претходи Стимулусу (*слушам музику*), а у другом Стимулус каузално претходи Доживљавачу (*гласна музика ме њлаши*).

У истом смеру Крофт разматра и ситуације са једним учесником. Овакве ситуације начелно се могу језички уобличити на два начина – као непрелазне или као рефлексивне. Неки језици рефлексивност изражавају кроз посебну рефлексивну заменицу (уп. енгл. *Richard nominated himself*, Крофт 2012: 236), а неки, међу којима је и српски, имају тзв. медијални маркер. Крофт (2012: 238) примећује да језици са медијалним маркером ситуације са једним учесником деле на две групе – тако неким непрелазним глаголима у енглеском одговарају непрелазни руски глаголи (*walk* : *гулять*), док у неким случајевима наспрам непрелазног глагола у енглеском постоји рефлексивни у руском (*wake up* : *просыпаться*). Разлика између ова два типа концептуализације каузалности у Крофтовом моделу се представља као разлика између догађаја са једним поддогађајем (непрелазност) и догађаја у којима један учесник суделује у два поддогађаја (рефлексивност). Када догађај има само један поддогађај динамика сила не постоји (јер она захтева везу између два поддогађаја), а догађај је у целини конструисан интернализовано – промена која се субјекту дешава бележи се као промена на његовим *q* и *t* осама.

Супротно ситуацијама са једним учесником, у социјативним (комитивним) ситуацијама више учесника се налази на почетку каузалног ланца. Овакви догађаји се у Крофтовом моделу (2012: 246–247) концептуализују или као догађаји код којих први поддогађај има више удружених учесника (*њих двоје њишу књигу*) или се догађај види као стандардни транзитивни догађај у коме један од почетних учесника добија статус Иницијатора, а други се на каузалном ланцу налази између њега и објекта – дакле, има статус предобјекатског учесника (*он њише књигу са њом*).

Из линеарности каузалног ланца управо проистичу и принципи каузалног првенства, које Крофт успоставља за одређене типове релација између учесника. Тако, рецимо, када се у каузалном ланцу појављују Фигура и Позадина, предност има Фигура. Погледајмо изблиза примере који то илуструју.

⁶² Несет (2010), у том смислу, успоставља разлику између активне и пасивне перцепције. Глаголи пасивне перцепције, као *видејши* и *чујши*, подразумевају да субјекат не улаже когнитивни напор у перцепцију, због чега Несет субјекат ових глагола не сматра Агенсом. Супротно, код глагола *гледајши* и *слушајши*, неопходно је да субјекат фокусира своју пажњу на објекат.

Локативна алтернација којом располаже глагол *и́овари́и* (Крофт (2012: 227) доноси пример са енглеским глаголом *to load*: *Jack loaded the furniture on the truck – Jack loaded the truck with furniture*) подразумева да објекат може бити Фигура (*и́оварио је намеши́ај у камион*) или Позадина (*и́оварио је камион намеши́ајем*). Оба случаја, према Крофту, почивају на истом ланцу: Џек → намештај — камион. Глагол *и́овари́и* може имати два профила. У оба случаја субјекат је Џек, али се објекат разликује. У ширем профилу објекат је *камион* а *намеши́ај* тада има вредност предобјекатске улоге, па се изражава инструментом (у енгл. предобјекатским предлогом *with*). Ужи профил смешта објекат на позицију која долази одмах после субјекта (*намеши́ај*), а *камион* тада представља накнадног (постобјекатског) учесника и не изражава се инструментом већ предлогом који припада инвентару предлога за изражавање постобјекатске позиције (*у камион*). Крофт сматра да каузална веза постоји између субјекта и објеката, док се између Фигуре (*намеши́аја*) и Позадине (*камиона*) може уочити само просторна релација.⁶³ На линеарној репрезентацији та се разлика бележи одсуством стрелице између Фигуре и Позадине. У каузалном ланцу који се успоставља са Иницијатором првенство се даје Фигури: Џек каузално утиче на сам намештај, а то се преноси на камион. Доказ за каузално првенство Фигуре види се управо у томе што је необјекатска Фигура повезана са предобјекатским синтаксичким обликом, а необјекатска Позадина са постобјекатским. Првенство Фигуре се са оваквих догађаја адлативног типа проширује и на догађаје аблативног типа. Тако и за алтернацију *The beavers stripped the bark from the trees : The beavers stripped the trees of bark* успоставља каузални низ: *даброви* → *кора* — *дрво*. Веза између *даброва* и *коре*, као и између *даброва* и *дрвеи́а* је каузална, док су *кора* (као Фигура) и *дрво* (као Позадина), према Крофтовом мишљењу, у просторној релацији. Овде се пак предобјекатска природа Фигуре повезује са другим предобјекатским предлогм, енгл. *of*.⁶⁴

Неколико је питања која се овде намећу: прво, да ли Агенс, као извор силе, у оваквим случајевима каузално долази у контакт прво са Фигуром, а тек посредно и са Позадином, и друго, да ли је однос између

⁶³ „The relationship between Jack and the other two participants is causal, but the relationship between the furniture and the truck is spatial“ (Крофт 2012: 226).

⁶⁴ У српском језику неки аблативни догађаји овог типа могу изразити необјекатску Фигуру преко предлога *од*, али то није уопштено правило: *очи́и́и́и́и мрви́це са сѝола* – *сѝо од мрви́ца*, али *оглода́и́и ко́ру са дрвеи́а* – *дрво* (^{??}*од коре*), или *исце́ди́и́и сок из во́шке* – *во́шку* (^{??}*од сока*). Изгледа да је у српском употреба *од*-конструкције у оваквим случајевима очекиванија када Фигура није конститутивни део Позадине.

Фигуре и Позадине потпуно лишен каузалности. Иако у адлативним случајевима делује да је Фигура каузално „ближа“ извору силе него Позадина (*Цек је ућоварио намешијај у камион*), аблативни примери нас доводе у недоумицу. Дабар који гули дрво, заправо, истовремено делује и ка дрвету као целини и ка кори као његовом саставном делу. У случајевима као *цедићи* каузални ланац који би ишао од Извора преко Фигуре до Позадине изгледа још чудније, јер сила овде директно делује на Позадину а не на Фигуру, која се појављује тек као крајњи резултат. Суштина правила о првенству Фигуре, наравно, и јесте у томе да се покаже како језик фаворизује један начин каузалне концептуализације догађаја, али се, рекли бисмо, иза каузалне линеарности коју препознаје Крофтов модел може уочити богатија каузална структура, у којој Фигура не мора имати каузалну предност над Позадином (*дечак ћрићиска лимун → лимун оћићушија сок*). Када погледамо управо изнету каузалну декомпозицију догађаја *цедићи*, намеће се и друго питање – да ли су Фигура и Позадина само у просторном односу?

Погледајмо у том смислу и следеће примере

- (1) Сизиф је напунио увалу камењем.
- (2) Увала се временом напунила камењем.
- (3) Камење је временом напунило увалу.

У Крофтовом моделу каузалност би у првом примеру била представљена линијом *Сизиф → камење — увала*. Глагол би се на тој линији профилисао тако да обухвати њен почетак својим субјектом и њен крај својим објектом. Средишњи актант би тиме добио предобјекатски статус, што одговара инструменталном уобличењу. Оно што се у таквом каузалном ланцу не види – каузална веза између Фигуре и Позадине, у примеру (1) ни није синтаксички релевантно, али је за друга два примера и те како битно. Субјекат је у примеру (3) Фигура (*камење*), а у примеру (2) у позицији субјекта се налази сама Позадина (*увала*). Чак и ако бисмо рефлексивност у примеру (2) видели као сужавање догађаја на само један поддогађаја (мада би појаву рефлексивног маркера пре требало тумачити као знак да се један учесник појављује у два поддогађаја), однос између Фигуре и Позадине у догађајном ланцу *Сизиф → камење — увала* није, у Крофтовом моделу, каузалан, а пример (3) сугерише да каузалност ипак постоји.⁶⁵

⁶⁵ Доти (1991: 578), у разradi модела Прото-Агенса и Прото-Пацијенса, коментаришући примере као *Цон је извадио ламју из кућије* и *Цон је сћавио ламју на сћо*, примећује да *ламја* пролази кроз промену просторне позиције, док се промена кроз коју пролазе Извор (*кућија*) и Циљ (*сћо*) директно надовезује на то (кутија је без

Иако се Фигура појављује између Иницијатора и Позадине (*Цек је уишварио камион намештајем*, Цек → намештај — камион), као што се Оруђе појављује између субјекатске и објекатске позиције у каузалном ланцу (*Сју је чекићем разбила кокосов орах*, Сју → чекић → кокосов орах), Крофт у примеру са Оруђем бележи каузалну везу између *чекића* и *кокосовог ораха* (в. Крофт 2012: 214), али, видели смо, наглашава да између Фигуре и Позадине каузални однос не постоји (Крофт 2012: 226). Та разлика, рекли бисмо, указује управо на то да се иза линеарног каузалног развоја који се идентификује Крофтовим моделом, налази сложенија каузално-семантичка структура у којој се Оруђе заиста појављује само као преносник дејства од субјекта ка објекту, а Фигура и Позадина, заправо, имају двоструки статус – на самом врху догађаја Фигура и Позадина су у некаузалној релацији (нпр. догађај *Сизиф баца камење у увалу* доводи до стања *камење је у ували*, у коме постоји само просторна релација између *камења* као Фигуре и *увале* као Позадине), али у сегменту који непосредно претходи резултату – Фигура и Позадина учествују у каузалном обликовању резултата („камење доспева у увалу“, односно „увала се пуни камењем“). Тај сегмент је управо онај који Талми назива претпоследњим и који се директно анализира кроз модел динамике сила – сегмент који би се могао синтаксички декомпоновати кроз конструкцију као *камење је њадајући у увалу узроковало да увала њосијане њуна*, односно *увала је њосијала њуна због камења које је њадало у њу*. Агентативно *Сизиф камењем њуни увалу* се, уклањањем фокуса са Агенса, каузално сужава на *камење њуни увалу*, што уклањањем фокуса са Оруђа пак може постати *увала се њуни камењем*. Тек ако сужавање фокуса наставимо и након тога, каузална релација потпуно нестаје и уместо ње се уочава асиметрична просторна релација између Фигуре и Позадине: *камење је у ували*. У Крофтовом каузалном ланцу се, у том смислу, виде само почетни и крајњи део такве каузалне структуре, као језички најистакнутији (*Сизиф* → *камење* — *увала*).

Неки каузални сегменти, који су битни за сублексичко значењско варирање глагола, колико видимо, остали су ван обухвата каузалног ланца који у фокусу има само информације које су за дату предикацију синтаксички експлицитне. Поред тога, број поддогађаја који се обухватају дијаграмом за исти глагол варира у зависности од конкретне предикације (нпр. дијаграм за предикацију *Jack broke the vase* има два

лампе, сто има лампу на себи). Иако за Извор и Циљ на истом месту Доти каже да остају „релативно неафектирани“ (што у извесном смислу резонира са Крофтовим ставом да су Фигура и Позадина само у просторном односу), он ипак назначав да је промена која њих захвата такође каузална (в. фусноту 20 на истој страни).

субдогађаја (Крофт 2012: 213), али ако бисмо укључили и инструментал, имао би три). Посматрање непрелазних глагола као некаузалних – такви догађаји се у овом моделу, видели смо, структурно разликују од прелазних глагола управо по одсуству каузалности као треће димензије – потенцира разлику између непрелазности и прелазности потискујући каузалну сличност која би се могла препознати у семантичкој залеђини (нпр., могло би се рећи да Агенс узрочник постоји и код *изнеиши не-ишио найоље* и код *исйрчайиши найоље*, само је у првом случају Агенс раздвојен од Трајектора, а у другом стопљен са њим). Све нам то показује да је комплетна позадинска каузално-семантичка слика, која би представљала идеализовани когнитивни модел догађајне каузалности, шира од конкретног аргументизованог захвата појединачног глаголског значења – управо постојање такве позадинске структуре омогућава да упркос ограничењима које поставља лексички задани синтаксички оквир, каузалност догађаја именованог глаголом разумемо у целости.

3.3. Трајектор и Оријентир, Фигура и Позадина

Појмови Трајектор и Оријентир стандардни су инвентар у истраживањима просторних односа и њихових метафоричких екстензија, још од самих заснивања когнитивне лингвистике, осамдесетих година. Налазимо их, тако, у анализама предлога *over* К. Бругман (1981) (в. Lakoff 1987: 416–461) и глаголских партикула *up* и *out* С. Линднер (1982) (в. Johnson 1987: 32–37), потом у раду Р. Ланакера и Е. Касада о локативним морфемама чије је примарно значење „унутра“ и „споља“ у језику *Кора* у Мексику (1985), а користи их и Л. Јанда (1986) у студији којом се утемељује когнитивнолингвистички приступ префиксима у руском језику. Иако је значење који Трајектор и Оријентир имају у испитивањима просторних схема повезано са значењем које добијају у Ланакеровој когнитивној граматици (1987), те две употребе ових термина нису идентичне. Са друге стране, Трајектор и Оријентир се преплићу са Талмијевим појмовима Фигура и Позадина, али и ту треба бити опрезан пре повлачења потпуног знака једнакости.⁶⁶

⁶⁶ Термин *оријентир* користи и П. Пипер (2001) у теорији семантичких локализација, али у значењу које се, заправо, може упоредити са сликовном схемом у когнитивној лингвистици. Пипер (2001: 20), тако, разликује три елемента која конфигуришу локализацију – објекат локализације (ОЛ), локализатор (Л) и оријентир, који се одређује као конкретизатор односа између поменутих два елемента. Као такав, оријентир се обично изражава предлозима (*йисмо је у куйији*), па је разлика између ОЛ и Л, са једне, и оријентира, са друге стране, у схематизованости – оријентир овде

У већ више пута поменутом истраживању Ј. Јанде (1986), Трајектор и Оријентир се користе као основни елементи спацијалне релације. Трајектор се дефинише као ентитет који се креће наспрам Оријентира, који се пак назива и доменом (Janda 1986: 66). Путања представља профил таквог кретања. Како Јанда своју анализу експлицитно смешта у тзв. „когнитивни простор“, који омогућава варирање димензионалности конфигурације, Оријентир може бити једнодимензионална линија, скала, или дводимензионална затворена регија. Са друге стране, Јанда наводи да је Трајектор обично једнодимензионална тачка, али су, како то њена анализа показује, могуће и трансформације које га претварају у збир. Исто тако, није необично да се Трајектор и Оријентир изједначе, па путања престаје да буде екстерна наспрам Трајектора, односно добија форму ширења или раста. На крају, то што је конфигурација смештена не у реални већ у когнитивни простор, омогућава и да њени елементи буду апстрактни – Оријентир може бити, наводи Јанда, и само *сћање*, а Трајектор пак може бити *активност*.

У анализи Ј. Јанде (1986) Трајектор и Оријентир нису само релевантни у семантичком опису префикса већ и у синтаксичком опису самог префиксала. Она (1986: 70) препознаје два обрасца по којима се Трајектор и Оријентир синтаксички кодирају. Први се образац тиче и непрелазних и прелазних глагола, а у њему Трајектор представља или субјекат непрелазног глагола или прави објекат прелазног, док се Оријентир појављује као предлошка конструкција, што се илуструје глаголима *отходити* и *отодвинут* – аналогно томе, у српском, у предикацији *одмаћи се од нечега* субјекат би представљао таквог Трајектора (ентитет који обрзаује путању), а Оријентир би се изразио уз посредовање предлога, док би у ситуацији *одгурнути сиволицу од сивола* вредност Трајектора имао акузатив. Други образац подразумева да је Трајектор субјекат а Оријентир објекат прелазног глагола: *облаци* (Тр) *су ирекрили небо* (Ор).

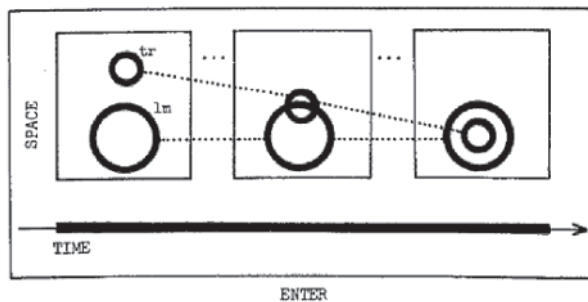
Када се користе у значењу елемената просторне релације, што је карактеристично за проучавање предлога и префикса (в., рецимо, Šarić 2008, 2014; Belaj 2011), Трајектор и Оријентир се готово сасвим подударају са терминима Фигура и Позадина у Талмијевој когнитивној семантици. Талми Фигуру и Позадину „позајмљује“ из гештalt психологије и употребљава их пре свега у истраживању

представља образац (примарно – образац просторног типа), а ОЛ и Л елаборирају кључне елементе тог обрасца. У том смислу, ОЛ кореспондира са Трајектором и Фигуром, а Л са Оријентиром и Позадином у когнитивносемантичком приступу.

концептуализације простора. Талми Фигуру назива још и Примарним објектом, а Позадину – Секундарним (2001: 183) или Референтним објектом (2001: 184). Као кључне разлике између њих истиче следеће: Фигура је покретљивија, мања, геометријски једноставнија, зависнија, накнадно прикључена сцени и истакнутија (привлачи пажњу ка себи), док је Позадина већа, статичнија, геометријски комплекснија, мање истакнута и независнија. Управо због тих својстава за Позадину није уобичајено да буде на позицији субјекта: исказ *Кућа је близу бицикла* звучи чудно, док је исказ *бицикл је близу куће* потпуно обичан (Talmy 2000: 183, 312). Талми напомиње да се несиметрични однос Фигуре и Позадине проширује и на неке нефизичке ситуације које подразумевају релациона стања – *Она личи на њега*, тако, није истозначно са *Он личи на њу* управо због тога што субјекат глагола *личи* указује на Фигуру а допуна спецификује Позадину (Talmy 2000: 317). Поред тога, однос Фигуре и Позадине Талми препознаје и у организацији сложене реченице – искази *Експлодирало је након што је додирнуо дугме* и *Додирнуо је дугме пре него што је експлодирало*, иако могу указивати на исту ванјезичку ситуацију, доносе њену другачију концептуализацију по питању односа Фигуре (независна реченица) и Позадине (зависна реченица) (Talmy 2000: 321). У истраживањима синтаксичких репрезентација каузатива Талми се такође, видели смо, позива на асиметрију Фигуре и Позадине, показујући да Позадина узрочне ситуације (нпр. *ветар је зањихао грана*) представља Фигуру последичне ситуације (*грана је оборила анишну ← јер ју је зањихао ветар*) (Talmy 2000: 486). У склопу опште теорије граматике, Талми однос између Фигуре и Позадине везује за тзв. схематски систем дистрибуције пажње (Talmy 2000: 77). Ови су Талмијеви термини, као семантичке улоге, нашли своје место и у Крофтовом моделу догађајног ланца (в. претходну секцију).

У Ланакеровој когнитивној граматичи (1987) значење термина *трајектор* и *оријентир* је апстрактније од значења које ови термини имају у истраживањима просторних релација, а да бисмо их разумели, неопходно је да укажемо на основне поставке Ланакеровог приступа. Ланакер језичке јединице (биле оне морфеме или комплексније од њих) посматра као симболичке јединице које упарују фонолошку структуру са семантичком, и ту везу назива *симболизацијом*. Реализација језичких јединица представља њихово *кодирање*: семантичке јединице се претварају у конкретну *концептуализацију*, а фонолошке постају *вокализација*. У најједноставнијем случају – ако видимо цврчка испред себе и помислимо *цврчак*, то је чин концептуализације стварно-

Између ентитета у релацији постоји однос асиметрије – један ентитет има фокални статус унутар релационог профила (Трајектор), а други представља референтну тачку за његово одређење (Оријентир) (Langacker 1987: 217). Ланакер ову асиметрију види као језичку манифестацију општег асиметричног односа између фигуре и позадине (1987: 231). Трајектор и Оријентир могу имати номиналну вредност, рецимо – код предлога. Тако, на пример, предлог *у* доноси конфигурацију у којој се Трајектор предметности налази унутар Оријентира простора. Описни придеви пак подразумевају да се Трајектор идентификује на одређеној описној скали – нпр. *леј* и *ружан* би представљали супротстављене вредности на скали лепоте, а именица која се придевом одређује елаборира Трајектора који је подразумеван значењем самог придева. Типични прилози, као *брзо*, *сјоро*, *йамейно*, на таквим скалама идентификују Трајекторе који се елаборирају самим глаголима, па Трајектор код прилога нема номиналну појмовну вредност већ је то релациони ентитет (глагол). Разлика између прилога и придева, у том смислу, није садржинска – *Он је брз* и *Он брзо йрчи* почивају на истом појмовном садржају, само у првом случају подразумевани Трајектор релационе предикације *брз* има вредност именице, док у другом случају релациона предикација *брзо* као свог Трајектора препознаје глагол. Глаголи пак као темпоралне предикације у Ланакеровом моделу подразумевају профил унутар кога су истакнути не само елементи релације (Трајектор и Оријентир) већ и темпорална оса, што се може илустровати примером глагола *enter* (*yhu* – в. дијаграм).

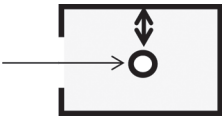
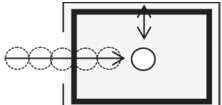
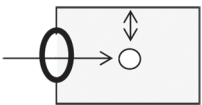
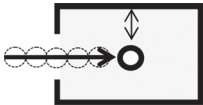
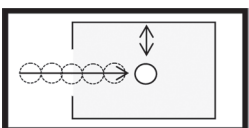
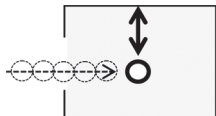

Дијаграм 3.4. Профил енгл. глагола *enter* (*yhu*), преузето из Langacker (1987: 245)
(Tr: Трајектор, LM: Оријентир)

Трајектор и Оријентир у Ланакеровој теорији, то треба нагласити, нису елементи који су релевантни само за опис релационих предикација (глагола, прилога, придева и предлога). Они су значајни и у семантици именица, које се од релационих предикација могу понекад разликовати

не по садржини већ само по типу профилисања. Један од Ланакерових примера (1987: 185) јесте именица *ујак*, која подразумева номнално профилисаног Трајектора на породичном стаблу наспрам Оријентира који именује референтну тачку односа (*ујак оног дечака*).

Још је илустративнији пример који показује да се унутар исте релационо организоване појмовне базе различитим десигнацијама могу профилисати семантички сродни, али граматички другачије концептуализовани појмови: предлог *у*, прилог *унућра*, именица *унућрашњосћ*, именица *улаз*, глагол *ући*, именица *улазак*. Дијаграм 3.5 представља прилагођену верзију Ланакерових примера *in*, *inside*, *entrance*, *enter*, *entry* (2013: 101), у српском језику (кружић је Трајектор, правоугаоник је Оријентир, непрекидани кружићи упућују на сумарно скенирање процеса, профили су подебљани).

	појмовна база	Дијаграм 3.5. Различити профили у истој појмовној бази, прилагођено према Langacker (2013: 101)
предлог <i>у</i> релациони профил Тр: локализовано Ор: локализатор	именица <i>унућрашњосћ</i> номинални профил на Оријентиру	именица <i>улаз</i> номинални профил на истакнутом делу Оријентира
глагол <i>ући</i> темпорални релациони профил Тр: локализовано Ор: локализатор	именица <i>улазак</i> номинални профил наспрам целе ситуације	прилог <i>унућра</i> атемпорални рел. профил без профилисаног Оријентира

Процес кодирања релационе предикације обично подразумева елаборацију Трајектора и Оријентира. Ланакер, ипак, наглашава да Оријентир у неким случајевима може остати неисканан, али да он и тада постоји као незаобилазни део релације (1987: 237). Код описних при-

дева, тако, Оријентир се не елаборира – *црвен* захтева уз себе именицу која спецификује Трајектора, а Оријентир је јединствена регија у домену боје. Сличном ситуацијом се може сматрати и конверзија предлога у прилог: предлог захтева да оба елемента релације буду изражена (*дечак* *исјред* *зграде*), а ако се Оријентир изостави, добијамо прилог (*дечак је* *исјред*). Управо у том правцу Ланакер види могућност разрешавања статуса глаголских партикула у енглеском језику – оне су семантички подударне са предлозима али представљају профиле у којима се Оријентир не елаборира (1987: 243). Неизраженост Оријентира Ланакер (1987: 237) илуструје и примером нетранзитивне употребе иначе транзитивног глагола: *My father smokes* (*Мој оџац љуши*) – иако прави објекат изостаје, он је, као Оријентир, семантички присутан у предикацији.

Уводећи термине Трајектор и Оријентир, Ланакер (1987: 232) пажњу посвећује њиховој категоријалној дистинкцији наспрам субјекта и објекта, показујући да су у питању семантички елементи који превазилазе синтаксичку структуру организовану око глагола. У том смислу он закључује да субјекат и објекат елаборирају (дакле – конкретизују кроз засебну лексичку форму) Трајекторе и Оријентире релационих предикација и да, управо зато, однос између субјекта и објекта указује на исти тип асиметричности као и однос унутар других релација (1987: 233). Колико је повезаност Трајектора са субјектом и Оријентира са објектом јака, показује и то што се понекад дефиниција Трајектора и Оријентира, као термина у Ланакеровој когнитивној граматичи, изводи директно из глаголских аргумената. Еванс и Грин (2006: 541), описујући Ланакеров модел, Трајектора одређују управо као семантичку јединицу која врши функцију субјекта, а Оријентир као јединицу која испуњава функцију објекта). Ипак, као што и поменути пример глагола *ући* показује, Оријентир не мора бити објекат глагола. Глагол *ући* је непрелазан, а субјекат представља Трајектора, док се Оријентир елаборира посредством предлошке конструкције.

Објекат није Оријентир ни у примеру *throw* (*бацати*) у коме Ланакер (1987: 269) препознаје два Суптрајектора – сам субјекат који преноси енергију је први Суптрајектор, док је објекат, као ентитет који се креће, други Суптрајектор. Са друге стране, у могућности варирања објекта код глагола *teach* Ланакер (1987: 269–270) види одабир различитих примарних Оријентира – *Sally teaches handicapped children*, *Sally teaches mathematics*, *Sally teaches third grade*. Примећујемо, ипак, да између објеката у првом и другом примеру постоји семантичка разлика. У првом примеру *деца* су Оријентир за оно што субјекат ради, али у другом примеру би сам субјекат, као извор знања које се преноси, мо-

гао бити препознат као Позадина наспрам које је знање које се преноси Фигура. Другим речима, у првом примеру се уочава објекат Оријентир, али би објекат у другом примеру пре одговарао ономе што Ланакер назива Суптрајектором него правом Оријентиром. Различита семантика тих објеката кореспондира са ангажовањем различитих граматичких средстава када се оба објекта изражавају: *она предаје мајџемајџику деци*. Оријентир је овде у дативу, док би се за акузатив (*мајџемајџику*) пре могло рећи да именује Трајектора (или Суптрајектора) управо зато што наспрам субјекатског појма, као и наспрам датива, има статус Фигуре (знање од Оријентира даваоца (субјекат) прелази у домен рецептивног Оријентира (датив)).

Још један тип интеракције између Трајектора и Оријентира представљају тзв. инхерентно рефлексивне процесуалне предикације, односно глаголи код којих Ланакер примећује да се Трајектор и Оријентир потпуно поклапају (1987: 268). Ово поклапање Ланакер илуструје примером *The crowd dispersed*, напомињући да исти збирни ентитет има функцију свеукупног Трајектора и свеукупног Оријентира. Као примере наводи и друге непрелазне глаголе попут *brake, stretch, band, curve, blink*. Примећујемо, ипак, да би глаголи као *ширију се, разливају се, расију* могли бити и другачије посматрани – Оријентиром се може сматрати целина, а Трајектором пак новостечено својство које одређује ту целину. И у таквом виђењу, наравно, Оријентир и Трајектор су чврсто повезани, јер је такав Трајектор неаутономни ентитет наспрам Оријентира, али између њих се ипак може успоставити семантичка разлика, Оријентир је ентитет који се мења, Трајектор је сама постигнута промена.

Паралела између *Трајектора* и *Оријентира* у Ланакеровој когнитивној граматичкој и *Фигуре* и *Позадине* у Талмијевој когнитивној семантици, очигледно, постоји. Као што Талми показује да се о асиметричности између Фигуре и Позадине може говорити не само у домену концептуализације простора већ и на апстрактнијем нивоу синтаксичке организације сложених догађаја, Ланакер повезује асиметричност елемената релације са асиметричношћу субјекта и објекта. Оба терминолошка пара, дакле, припадају апстрактном граматичком значењском нивоу, односно имају суперсхематски карактер. Могло би се, ипак, рећи да је однос *фигура – позадина* фундаменталнији, јер се директно наслања на перцептивну пажњу. На крају, и Ланакер, пишући о општим когнитивним способностима које се рефлектују у језику, говори о Фигури и Позадини (1987: 120–122), а однос између Трајектора и Оријентира управо и дефинише (1987: 232) као језичку инстанцу општијег односа Фигуре и Позадине.

На крају, примећујемо и да су Ланакерови Трајектор и Оријентир, баш као и Талмијева Фигура и Позадина, као семантичко-синтаксички термини, упоредиви са Прото-Агенсом и Прото-Пацијенсом у моделу глаголских аргумената који предлаже Доти (1991). И Доти сматра да су за разумевање односа субјекта и објекта довољне само две семантичке улоге, које се описују прототипичним обележјима. У том смислу Доти (1991: 576) дефинише принцип аргументске селекције: онај аргумент који има више прототипичних обележја Прото-Агенса постаје субјекат, док аргумент код кога претежу обележја типичног Прото-Пацијенса постаје објекат. Ако глагол располаже са више несубјекатских аргумената, онај међу њима који има више обележја Прото-Пацијенса постаје објекат, а онај који има мање – изражава се предлошком конструкцијом. Међу обележјима Прото-Агенса налазе се вољност, доживљајност (*sentience*), узрочност, покретање и постојање независно од догађаја. Обележја којима се дефинише Прото-Пацијенс су изложеност промени, инкрементност,⁶⁸ каузална афектираност од стране другог учесника, стационираност наспрам кретања другог учесника и непостојање независно од саме ситуације. Нису сва обележја увек присутна, што показује да су субјекат и објекат категорије организоване око прототипа. Доти (1991: 572) наводи да се, на пример, све поменуте карактеристике могу уочити код енгл. глагола *build* (*гради*). Док је типичан Агенс комбинација вољности, каузалности, доживљајности и кретања, Инструмент поседује само каузалности и кретање, а Доживљавач је сведен на доживљајност, без вољности и каузалности (Доти 1991: 577).⁶⁹ Поред бинарности улога, сличност са дистинкцијом Трајектор – Оријентир уочава се у повезивању Прото-Агенса са кретањем и Прото-Пацијенса са стационираношћу. Та два обележја су, примећујемо, у Дотијевом списку уједно и искуствено најконкретнија, односно имају сликовни карактер (за разлику од осталих, која су апстрактније, суперсхематске природе). У Дотијевом је моделу каузална дистинкција између субјекатског и објекатског аргумента наглашенија, али изостаје

⁶⁸ Доти користи термин *incremental theme* да би указао на то да је једна од типичних функција објекта да квантитативно ограничи радњу (*уиоварио је све сено – уиоварио је цео амбар*). Инкрементност, стога, резонира са теличношћу ситуације.

⁶⁹ Извесни степен каузалности, рекли бисмо, постоји и код Доживљавача, али је она унутрашња, и по томе се разликује од типичне каузалности (која подразумева да спољашњи Извор дејства узрокује промену). Таква каузалност би се могла описати као пермисивност – Доживљавач својим позитивним „одговором“ на неки стимулус допушта формирање доживљаја у својој искуственој сфери. Том ћемо се питању вратити касније, у последњој секцији овог поглавља.

разликовање по критеријуму когнитивне истакнутости, које се управо потенцира односом Фигура – Позадина.

3.4. Нацрт каузалне суперсхеме догађаја

Иако Ланакер Трајектора повезује превасходно са субјектом, видели смо да Јанда (1986) Трајектора препознаје и на позицији правог објекта глагола попут *одгураџи* и *одвући*. Несет (2010: 673) разликује Трајектора глагола (субјекат предикације) и Трајектора који припада семантици префикса (и који се може манифестовати као објекат предикације). На могућу неподударност Тр/Ор дистинкције у синтаксичкој структури глагола и у семантици префикса пажњу скреће и Шол (2003).⁷⁰ У анализи глагола са префиксом *џро-* који се у српском језику остварују у домену физичког искуства Стошић (2007), држећи се Талмијеве дистинкције Фигуре и Позадине, уочава да се код непрелазних глагола Фигура остварује као субјекат (*џроџрчаџи*), а да код прелазних вредност Фигуре може имати објекат (*џроџераџи сџадо исџед наше куће*), док се Позадина у оба случаја изражава посредством предлога.⁷¹

Потреба да се Тр–Ор дистинкција успостави и у самом објекатском пољу уочава се и у Белајевој употреби термина Агентивни Трајектор за субјекта чиме дистинкција Трајектор – Оријентир остаје начелно слободна за разликовање између несубјекатских учесника ситуације. Иако Белај (2008а) у анализи глаголских префикса пажњу посвећује пре све-

⁷⁰ Она, рецимо, примећује да Јандина анализа примера попут *облаци су закрили небо*, у којој се *облаци* види као Трајектор а *небо* као Оријентир, узима у обзир конструкцију а не значење самог префикса (Schull 2003: 201). Када је о префиксу реч, Шол сматра да је у таквом примеру *небо* префиксни Трајектор јер оно доспева у стање неприступачности (не видимо га од облака), а у прототипичном случају Трајектор префикса *за-* је оно што доспева иза нечега, и сходно томе, постаје недоступно.

⁷¹ Стошић (2007) издваја три синтаксичка модела глагола са префиксом *џро-*. Поред поменута два (која се бележе као: [NPag *pro*-V NPfigure Prep NPground] – *џроџераџи*; [NPfigure *pro*-V Prep NPground] – *џроџрчаџи*), ту је и транзитивни модел у коме се дистинкција Фигуре и Позадине не прецизира у самој формули (датој као [NPag *pro*-V NP]). За тај модел Стошић констатује да се у неким случајевима Агенс подудара са Фигуром (*џацов је џроглодао зид*), а да објекат може упућивати или на ентитет који је промењен или на ентитет који је резултат акције (*џрокоџали су џунел*). Пошто у примеру *џроглодаџи зид*, објекат има вредност Позадине, такви би се случајеви, рекли бисмо, могли издвојити у засебни модел, са објектом Поздином. И примери као *џрокоџаџи џунел* би пак могли бити описани засебно, као модел са објектом који има вредност новонастале Фигуре (односно са новонасталим Трајектором – наравно, ако Фигуру/Трајектора разумемо као ентитет који је истакнут наспрам Позадине/Оријентира без обзира на онтолошку вредност).

га семантичкој схематизацији значења префиксала, дистинкција на коју је указала Јанда и овде је јасна. Тако се, рецимо, прототипична група *из*-префиксала (*исцртајити*, *исцерајити*, *изагнајити*) одређује схемом у којој Агентивни Трајектор узрокује да Трајектор напусти Оријентир (Belaj 2008a: 93–94) – Трајектор, очигледно, кореспондира са објектом. Следећу групу чине непрелазни глаголи физичког излагања код којих је Агентивни Трајектор истоветан са Трајектором (*изаћи*, *ишунјати се*, *искрасити се*) (Belaj 2008a: 94). Једна друга скупина *из*-глагола (*исцедијити*, *исцуцајити*) дефинише се преко схеме у којој се Оријентир налази у домену Агентивног Трајектора, који делујући на њега чини да Трајектор изађе из његове унутрашњости (Belaj 2008a: 96). Белај ове глаголе илуструје примерима у којима је објекат сам Трајектор (*исцедио је сав сок из воћке*), али је, примећујемо, могућа и другачија синтаксичка реализација – она у којој је објекат Оријентир: *исцедио је воћку*. Са друге стране, код глагола као *изнојити се* Белај (2008a: 100) препознаје схему у којој су Агентивни Трајектор и Оријентир изједначени.

Све ово нам показује да је тенденција да се учесници ситуације диференцирају као Трајектор и Оријентир семантичке природе и да, стога, често превазилази синтаксичку дистинкцију субјекта и објекта. Ми ћемо у овој секцији покушати да улоге Трајектора и Оријентира представимо као елементе идеализованог когнитивног модела догађајне каузалности, односно као крајње, резултативне актанте каузалне структуре догађаја. Почнимо разматрање од најтипичнијих, просторних примера.

- (1) Сизиф је изгурао камен на врх брда.
- (2) Сизиф је изгурао камен из увале.
- (3) Сизиф је бацио камен са врха у долину.

У сва три примера лако се уочава дистинкција између Агенса, Трајектора и Оријентира. Агенс је овде аниматни интенционални извор кинетичке силе око које су ситуације организоване (*Сизиф*), Трајектор је ентиет чији се просторни положај мења под утицајем те силе (*камен*), а Оријентир одређује релевантни просторни домен резултата ситуације. У сва четири примера уочавамо трајективни објекат, док је Оријентир исказан преко конструкције са одговарајућим предлогом. Видимо да је међу Оријентирима могуће успоставити типску разлику, која се у најједноставнијим случајевима поклапа са семантиком просторног конституента – када Трајектор нестаје са неког простора, Оријентир има аблативни карактер (*из увале*, *са врха*); када се Трајектор појављује на неком простору, Оријентир је адлативан (*у долину*, *на врх брда*). Последњи пример показује да може бити присутно и више Оријентира

– ту налазимо један аблативни и један адлативни. Синтаксичке вредности Трајектора (објекат) и Оријентира (просторни конституент), притом, задане су глаголским значењем – *гура̑и̑и*, *изгура̑и̑и* и *баци̑и̑и* лексички подразумевају управо оквир у коме је резултативни фокус на Трајектору и у коме се, онда, Оријентири изражавају посредно, тек уз ангажовање предлога.

Погледајмо сада ове примере:

- (4) Сизиф је бацио камен својој сестри.
- (5) Сизиф је бацио камен са врха брда.
- (6) Сизиф је бацио камен у долину.
- (7) Сизиф је бацио камен са врха брда својој сестри у долину.

Иста се ситуација, дакле, може синтаксички конструисати на више начина: аблативни простор, адлативни простор и датив могу доћи самостално или у комбинацији. Улоге Агенса, Трајектора и Оријентира, притом, остају непромењене: *Сизиф* је Агенс, *камен* је Трајектор, а адлативни Оријентир се овде исказује двоструко – као адлативни простор и као рецептивни конституент. Семантичка вредност Оријентира је у свим случајевима јасна – *врх брега*, *долина* и *Сизифова сес̑и̑ра* представљају релевантне домене наспрам којих се промена просторног положаја Трајектора дефинише. Могли бисмо говорити, стога, о два онтолошка нивоа концептуализације Оријентира – на просторни ниво (просторни ко-Оријентир) указују просторни предлози, док се дативом изражава однос који је сложенији од простора. У примеру (4) и (7) датив указује на носиоца релације расположивости – *Сизифова сес̑и̑ра* није само нови просторни Оријентир за камен већ је и ентитет у чијем се манипулативно-поседовном пољу камен локализује. Разлика између *Сизифове сес̑и̑ре* и *долине* није, дакле, у типу резултата – и *сес̑и̑ра* и *долина* су адлативно афектирани ко-Оријентири, већ у онтологији (просторна афектираност : натпросторна, егзистенцијална афектираност). Са друге стране, разлике између *Сизифове сес̑и̑ре* и *врха брда* је и у типу и у онтологији афектираности (адлативна егзистенцијална афектираност : аблативна просторна афектираност). Како сва три конституента (датив, аблативни простор, адлативни простор) елаборирају оријентирску сферу, али из разичитих аспеката, они се могу појавити заједно. Наспрам њих објекат *камен* има вредност Трајектора – док су Оријентири *афек̑и̑ирани* Трајекторовим положајем, сам Трајектор је *ефек̑и̑иран* наспрам Оријентира.⁷² Термине *афек̑и̑иранос̑и̑* и *ефек̑и̑и-*

⁷² На крају књиге дат је речник термина модела каузалне суперсхеме и прото-догађаја, у коме су сви термини о којима овде говоримо кратко објашњени.

раноси користићемо управо у тим значењима – **ефектираност** је резултат у виду *ѝромена ѝоложаја* ентитета (било да је реч о просторном било да је реч о егзистенцијалном положају) и њоме се дефинише Трајектор, док је **афектираност** резултат у виду *ѝромене садржаја* неког просторног или натпросторног домена и њоме се дефинишу Оријентир. Ситуација у примерима (4)–(7) има, дакле, више резултата: ефектирани резултат се односи на Трајекторов новоуспостављени положај (Тр није више код *Сизифа*, Тр је у *долини*, код *Сизифове сесѝре*), аблативни резултат се односи на аблативно афектирани Оријентир (*врх брега* није више тренутни просторни оквир за *камен*, *Сизиф* није више тренутни егзистенцијални оквир за *камен*), адлативни резултат обухвата адлативно афектирани Оријентир (*долина* је нови просторни оквир за *камен*, *Сизифова сесѝра* је нови егзистенцијални оквир за *камен*).

Табела 3.1. показује структуру Агенс – Трајектор – Оријентир у ситуацијама које су управо разматране. Таква је структура одређена значењем самог глагола *баѝѝѝи*, који обезбеђује директну синтаксичку видљивост, кроз номинативну и акузативну позицију, Агенсу и Трајектору. Овај глагол пак семантички дефинише и два Оријентира, али је за њихову конкретизацију неопходно ангажовати додатна средства – одговарајуће предлошко-падежне конструкције.

актанти глагола <i>баѝѝѝи</i> видљиви у примерима (4) – (8)		елaborација актера	опис	синтаксичко уобличење
Интенционални извор дејствене силе – АГЕНС		Сизиф	Сизиф осмишљава и реализује дејство	номинатив
ефектирани резултатор – ТРАЈЕКТОР		камен	камен мења свој положај – доспева са врха у долину (камен није више на врху, камен је у долини)	акузатив
афектирани резултатор – АБЛАТИВНИ ОРИЈЕНТИР	просторни онтолошки ниво	врх брега	врх брега мења свој садржај – више није локализатор за камен	ППК <i>са</i>
	натпросторни, егзистенцијални ниво	Сизиф	Сизиф више не располаже каменом	ППК <i>од себе</i>
афектирани резултатор – АДЛАТИВНИ ОРИЈЕНТИР	просторни онтолошки ниво	долина	долина мења свој садржај – постаје нови локализатор за камен	ППК <i>у</i>
	натпросторни, егзистенцијални ниво	Сизифова сестра	Сизифова сестра почиње да располаже каменом	датив

Табела 3.1. Актанти глагола *баѝѝѝи* и њихово синтаксичко уобличење

Погледајмо следеће примере:

- (8) Сизиф краде комшијама камење.
- (9) Сизиф поклања камење пролазницима.
- (10) Сизиф је изгубио свој камен.
- (11) Сизиф је набавио нови камен од комшије.

У наведеним примерима Трајектор – *камен* варира свој положај у односу на Сизифову егзистенцијалну сферу. Догађај *краси́ти* подразумева да Трајектор више није у поседовној сфери свог првобитног власника, који је тиме негативно афектиран: Сизифове комшије су, дакле, аблативни Оријентир у примеру (8). Ипак, *краси́ти* не значи само да је неко остао без онога што је поседовао већ и да је субјекат постао нови власник онога што се краде – неопходно је, стога, да у резултативном пољу овог глагола препознамо још један Оријентир – адлативни, и да уочимо да *краси́ти* у свом лексичком значењу садржи информацију и о томе да је адлативни Оријентир референцијално изједначен са Агенсом (субјектом). Супротну ситуацију уочавамо код глагола *поклања́ти* – Сизиф чином поклањања престаје да има у свом домену расположивости *камење* (он је, дакле, и аблативни Оријентир), а камење постаје део поседовног домена *пролазника* (они су, дакле, адлативни Оријентир). Притом, треба све време имати на уму да нам саме предикације не доносе целовиту слику – у исказу видимо Сизифа у номинативу, *камење* у акузативу и *комшије* или *пролазнике* у дативу. Такве предикације експлицитно доносе Агенса (номинатив), Трајектора (акузатив) и један Оријентир (аблативни у првом, адлативни у другом примеру – у форми датива). „Недостајући“ Оријентир без икаквог напора интерпретатор реченице семантички реконструише – управо зато што глаголи *краси́ти* и *поклања́ти* у свом значењу садрже и тај синтаксички неекспонирани али семантички релевантни податак. Један Трајектор који циркулише између два Оријентира део је значења ових глагола иако синтаксичку пројекцију добија само један од тих Оријентира. Пример (10) доноси глагол који лексички подразумева раскидање везе између Трајектора и непрофилисаног аблативног Оријентира изједначеног са субјектом (*изгуби́ти* подразумева да Трајектор престаје да буде расположив субјекту *x*, што значи да је актер *x* и у позицији аблативног Оријентира). Овај је пример занимљив и због семантике субјекта – који овде, очигледно, није носилац интенције – па га не бисмо могли назвати типичним Агенсом, чему ћемо се вратити нешто касније. Субјекатски актер *x* је и у примеру (11) изједначен са једним непрофилисаним Оријентиром – за разлику од *изгуби́ти* код глагола *набави́ти* то је адлативни Оријентир.

- (12) Сизиф сакрива камен испод јастука.
- (13) Сизиф је уделио камен комшији.
- (14) Сизиф даје камен комшији у руке.
- (15) Сизиф награђује комшију каменом.
- (16) Сизиф је опалио шамар комшији.
- (17) Сизиф је ошамарио комшију.

И у примерима (12)–(17) видимо да адлативни Оријентир може бити експониран на три начина – ако је реч о директном аргументу, добија облик акузатива (15, 17), а ако није профилисан, изражава се као просторни конституент (12, 14) или као датив (13, 14). Начини синтаксичке експонираности непрофилисаног Оријентира кореспондирају са његовом онтолошком концептуализацијом, која је уткана у лексичко значење самог глагола. Глагол *сакрива̑и̑и*, као глагол релокализације, подразумева да је адлативни Оријентир пре свега просторност наспрам које се Трајектор локализује, па се уобличава ангажовањем одговарајућег предлога. Са друге стране, глаголи *награђива̑и̑и*, *удели̑и̑и* и *дава̑и̑и* представљају глаголе трансфера и адлативни Оријентир се ту појављује првенствено као онај ко нешто почиње да поседује. Релација поседовања је онтолошки сложенија од локализације – она се може замислити као локализацијска (рецимо – оно што се поседује је оно што се има у рукама, у цепу, у дому и сл.), али она се локализацијом нипошто не исцрпљује. Такав Оријентир не може бити само просторни домен већ представља егзистенцијалну сферу, а Трајекторов положај није чиста просторна локализација унутар те сфере већ прикључивање нечијем поседовном пољу. У примеру (14) примећујемо да се адлативни Оријентир остварује кроз два конституента – датив *комшији* и ППК *у руке*. Први конституент елаборира егзистенцијалну сферу, а други исказује тренутну просторну релацију. Као у примерима (12), (13) и (14), и у примеру (16) објекат има вредност Трајектора, само је Трајектор овде апстрактније физичке онтологије – то није спацијабилна независна предметност (*камен*) већ перцептивни ентитет (*шамар* као тактилни перцепат). Са друге стране, у примерима (15) и (17) на објекатској позицији се налази сам адлативни Оријентир (*награди̑и̑и некога*, *ошамари̑и̑и некога*). Варирање типа објекта (Трајектор – Оријентир) примећујемо и у следећим примерима:

- (18) Сизиф је напунио увалу камењем.
- (19) Сизиф је набацао камење у увалу.
- (20) Сизиф је украо камен од комшије / комшији.
- (21) Сизиф је опљачкао комшију.

Примери (18) и (19) могу се односити на исту сцену, која је у првом случају профилисана тако да је у фокусу адлативни Оријентир (*увала*), а у другом Трајектор (*камење*). Тако је и у следећем пару, у коме различити предикати алтернирају профил сцене између Трајектора (20) и аблативног Оријентира (21). Разлика између ове две сцене нам, још једном, показује да просторно афектирани Оријентир, ако није објекат, може бити изражен посредством семантички одговарајућег предлога (*набацајћи камење у увалу*), док се непрофилисани егзистенцијално афектирани Оријентир може експонирати и преко беспредлошког датива (*украсићи камен комшији*). Притом, оријентирска ППК је осетљива на дистинкцију аблативно : адлативно (*у увалу – од комшије*), док датив може указивати и на аблативни и на адлативни Оријентир (уп. (20) – дативом се указује на улогу аблативног Оријентира, и (15) – дативом се указује на улогу адлативног Оријентира).

Следећи примери такође доносе варирање профила унутар исте сцене, али без ангажовања различитих глагола:

- (22) Сизиф је даровао комшију каменом.
- (23) Сизиф је даровао камен комшији.
- (24) Сизиф прска камен својом крвљу.
- (25) Сизиф прска своју крв по камену.
- (26) Сизиф исписује камен симболима.
- (27) Сизиф исписује симболе по камену.

Питање које пред нас сад искрсава јесте како разумети појављивање истог актера и у позицији Тр-објекта и у форми инструментала (*даровајћи камен некоме – даровајћи неког каменом; њрскајћи крв по нечему – њрскајћи нешићо крвљу; исписивајћи симболе по нечему – исписивајћи нешићо симболима*). Да ли је алтернација акузатива и инструментала, у том смислу, слична Оријентировом исказивању кроз датив и предлошке конструкције? Рекли бисмо да није. Док се каузални статус Оријентира не мења без обзира на његово синтаксичко уобличење – и датив (*даровајћи камен комшији*) и акузатив (*даровајћи комшију каменом*) указују на *резултирајћи* догађаја (камен је код комшије, у његовим рукама или уопште у његовој сфери расположивости), изражавање Трајектора инструменталом фокусира ранију фазу у каузалном ланцу, фазу у којој је не Трајектор већ *будући* Трајектор био ентитет у манипулативном пољу Агенса. У том смислу *симболи* у примеру (26) и они у примеру (27) – иако је реч о истом догађају, нису на исти начин каузално упојмљени – они у инструменталу концептуализовани су као инстанца самог дејства (дакле, из перспективе Агенса који њима остварује своју намеру), они

у акузативу пак као инстанца РЕЗУЛТАТА ДЕЈСТВА (дакле, из перспективе Оријентира у чијој се просторној сфери појављују као нови елемент). Погледајмо и инструментале у следећим примерима:

- (28a) Сизиф гура камен ногом / штапом .
- (28б) Сизиф је гурнуо камен шутирајући га ногом.
- (29a) Сизиф гура камен надљудском снагом.
- (29б) Сизиф помера камен мислима.
- (30) Сизиф је пренео камен летелицом на врх брда.
- (31) Сизиф (рукама) гура камен уском стазом.
- (32) Сизиф је кочијама превезао камен уском стазом на врх брда.

Када кажемо *Сизиф гура камен* – сцена је „ојезичена“ глобално, али ако субјекту придодемо и инструментал, глобални се фокус сужава на активну зону, односно инструменталом се наша пажња са Агенса помера на елемент који директно спроводи Агенсово дејство. Тај елемент може бити саставни део Агенсовог селфа или елемент који је тренутно интегрисан у Агенсову манипулативну сферу (уп. *ногом* – *шййайом* у примеру (28)). Да се иза инструментала налази дејствена микрозона Агенсовог домена види се и по томе што инструменталом изражена именица може бити развијена у засебну глаголску синтагму: *гура камен ногом* → *шййирајући га ногом*. Инструментал *ногом* се, дакле појављује као појмовна синкопа – истакнути елемент који означава читав процес у који је укључен. Може се, зато, рећи да инструментал опредељује само дејство, које, иако има централно место у каузалној структури догађаја, припада невизуелном (парфизичком) искуству па се у типичним случајевима „веже“ за најближе предметне форме, које тиме обично постају дејствене микрозоне Агенса. Зато бисмо актанта који означава дејство као опредељени елемент сцене могли дефинисати као **Реификатора** дејства. Типичан Реификатор је, наравно, оруђе којим се дејство уобличава, али то може бити и сама дејствујућа сила, што се види у примерима (29a, б). Иако Реификатор најчешће означава микрозону, дакле – Фигуру наспрам дејствујућег актанта (било да је микрозона релевантни део његовог тела или предметност којим се користи), у примеру (30) видимо да Реификатор може имати и статус Агенсове Позадине, односно може представљати макрозону онога ко испољава дејство. Без обзира на то да ли указује на микрозону или макрозону, односно да ли наспрам Агенса има статус Фигуре или Позадине, Реификатор у каузалној структури догађаја помера фокус са носиоца дејства на само, у извесном смислу опредељено, дејство.

И инструментал *сī̃азом* у примеру (31) има наспрам Агенса статус Позадине, али за разлику од свих претходних случајева њиме се овде не указује да само дејство већ на елемент који то дејство на неки начин омогућава. У том је смислу овај инструментал другачији – он не реификује дејство (Реификатор би овде могао бити *рукама*) већ му се не опире, допушта га, због чега бисмо ову актантску позицију у каузалној структури догађаја могли означити термином **Кондуктор** дејства. Кондуктор и Реификатор се, стога, могу сматрати типовима **Омогућивача** – то су актанти у дејственој сфери Агенса захваљујући којима се дејство реализује. Како је реч о различитим актантима у каузалној структури догађаја, могуће је, начелно, да се у истој реченици појаве и два инструментала, што и видимо у примерима (31) и (32). У последњем примеру Реификатор (*кочијама*) не представља Агенсову микрозону (Сизиф је у кочијама, дакле *кочије* су наспрам *Сизифа* Позадина), али он и тада наспрам Кондуктора (*сī̃азом*) има статус Фигуре.

Све ово нам показује да се између Агенса и Резултата налази прелазно, медијално поље, у коме Реификатор и Кондуктор омогућавају уобличавање и остваривање дејства. Каузална природа Реификатора и Кондуктора још је израженија онда када су њихова својства таква да отежавају тај процес. Тако у примеру (33) *сī̃аза* као Кондуктор делимично блокира извршење радње, а у примеру (34) неадекватност Реификатора потпуно онемогућава да се Агенсова намера оствари. На медијалном пољу, дакле, долази до премеравања уложеног дејства и фактора отпора промени.

(33) Сизиф тешко гура камен клизавом стазом.

(34) Сизиф не може да погура камен слабим рукама.

На постојање медијалног поља указује и медијални номинтив, кав се уочава у следећим примерима:

(35) Сизиф је песницом ударио камен и камен се разбио.

(36) Дрво се затресло кад га је Сизиф ударио каменом.

(37) После година и година котрљања камена, Сизиф се офуцао.

(38) Сизиф се расплакао кад му се камен поломио.

(39) Сизиф се смеје комшији који не зна шта да ради са каменом.

(40) Комшија се збунио кад је угледао Сизифов камен.

Размотримо који део каузалног ланца директно осветљавају рефлексивни глаголи у наведеним примерима. У примеру (35) уочава се сложени догађај изражен кроз два предиката – *удари̃ти* и *разби̃ти се*.

Први глагол доноси целу каузалну линију – његов је субјекат Агенс, као извор силе, а објекат Оријентир као именитељ домена који је измењен силом (Трајектор није синтаксички видљив, али је семантички подразумеван – то је перцептивна манифестација ударца, овде контекстуално конкретизована као стање разбијености⁷³). Инструментал *йесницом* у првом предикату указује на микрозону Агенсовог дејства. Други предикат доноси само једног актера – *камен*. Када би се предикација *камен се разбио* реализовала изоловано, о Агенсу не бисмо знали ништа – било би јасно да нека дејствујућа сила постоји, али не и одакле потиче. Оно што нам глагол *разбиџи се* омогућава да језички „видимо“ јесте да је отпор камена према некој сили мањи од снаге те силе. Притом, рекли бисмо да рефлексивност сугерише да се актер *камен* налази на два места у каузалном поретку, једно (које припада номинативу) каузално је дубље од другог (које је изражено формантом *се*). Тако посматрана, рефлексивност није асемантична – што је у складу са општом когнитивнолингвистичком идејом да граматичка средства увек носе значење. Препознавање медијалног поља у каузалном поретку догађаја управо нам омогућава да каузалност какву има *разбиџи се* диференцирамо наспрам дубоке агентативне каузалности. *Разбиџи нешџо* подразумева да Агенс узрокује да Оријентир постане разбијен, али између Агенса који дејствује и Оријентира који је разбијен постоји медијална фаза – фаза у којој се будући Оријентир „препушта“ учинику Агенсове силе. У тој фази сила која долази од Агенса надвладава отпор којим располаже будући Оријентир. Баш та фаза избија у први план када се *разбиџи* лексички рефлексивизује – каузалност коју препознајемо у *разбиџи се* јесте управо пермисивност којом Пред-Оријентир постаје Оријентир. То се све уочава и у односу *зайџресџи нешџо : зайџресџи се*. Рефлексивизацијом у први план избија медијално-пермисивни сегмент догађаја: ако сам нешто затресао, то значи да *се џо зайџресло* (односно – то је дозволило својом конституцијом, чија је инертност надвладана дејственом снагом, да се трешење реализује). У примеру (37) налазимо медијално *офуцаџи се* – Сизиф је не Агенс догађаја већ само пермисивни Пред-Оријентир који достиже статус Оријентира (носиоца стања офуцаности). Глагол *расџлакаџи се* такву рефлексивизацију реализује у ментално-бихвеиоралној сфери – рефлексивност и овде упућује на то да је *Сизиф* Пред-Оријентир који је надвладан снагом неког мен-

⁷³ Мада таква перцептивна конкретизација није нужна. Овај глагол се појављује, видели смо, и у конструкцији *удариџи шамар некоме*, у коме се уочава Тр-објекат (шамар).

талног стимулуса и, стога, постаје Оријентир (носилац емоционалног стања и понашања које иде са њим). Тако је и у преосталим примерима. *Смејаџи се* подразумева каузални развој од аблативног Пред-Оријентира до аблативног Оријентира (*смејање*, као бихевиорални перцепат који се емитује из Сизифовог домена, има статус Трајектора, а адлативни Оријентир је исказан дативом)⁷⁴. Такав се развој уочава и код *збунџи се* (Сизиф овде постаје адлативни Оријентир, као носилац менталног стања *збуњености*, које има вредност Трајектора). Иако су Пред-Оријентир по пермисивности слични Кондуктору (*Сизиф гура камен уском стазицом*), они се, за разлику од њега, развијају у Оријентире, односно – Кондуктор је у служби уобличавања дејства и види се наспрам Агенса, а Пред-Оријентир су у служби уобличавања резултата и увек се одређују наспрам Оријентира.

Следећи примери показују да, паралелно пермисивном развоју Пред-Оријентир → Оријентир, постоји и пермисивни развој који прати каузалну генезу Трајектора:

- (41) Сизиф је гурнуо камен и камен се откотрљао низ брег.
- (42) Ветар је био толико јак да се Сизифов камен померио.
- (43) Камен се зауставио у подножју брега.
- (44) Неравнина се појавила на камену.
- (45) Камен се великом брзином котрља уском стазицом.

Примери (41) и (42) разликују се не по каузалној структури коју доноси други предикат већ по каузалности која се изражава првим. У оба случаја *оикотрљаџи се* и *помериџи се* јесу медијални догађаји – субјект има пермисивну интерпретацију („допушта“ да га стимулативно-кинетичка сила „савлада“), а формант *се* указује на каузално померање од Пред-Трајектора до Трајектора. Прва предикација у наведеним примерима елаборира извор стимулативне силе, која је пресупонирана лексичким значењем поменутих медио-рефлексивних глагола. У примеру (43) такву елаборацију не налазимо, субјекат има вредност пермисивног Пред-Трајектора, али не знамо извориште дејствујуће силе. И субјекат примера (44) је Пред-Трајектор, али је то сада перцепат који се под утицајем неименованих околности успоставља на Оријентир (формант *се* и овде указује на референцијалну изједначеност Пред-Трајектора и Трајектора). Пред-Оријентире и Пред-Трајекторе може-

⁷⁴ Датив овде има и узрочно значење (*Сизиф се смеје комшији* = оно што је комшија урадио изазива смех код Сизифа), али је оно, заправо, компресовано у усмереност Сизифовог испољавања смеха ка извору смеха.

мо, стога, означити као типове **Пермисора** – медијалног актанта који описује фазу која директно претходи остваривању догађајног резултата, фазу у којој будући Оријентири или будући Трајектор реагују на силу којој су изложени и, подлежући јој, допуштају да се догађајно дејство развије у промену. За разлику од Трајектора и Оријентира, који су носиоци догађајног резултата (и не могу бити каузатори), Пермисор има каузативни потенцијал. По тој је карактеристици он сличан Агенсу, од кога се пак разликују управо по томе што је Пермисорова каузативност подстакнута спољашњим (у типичном случају – Агенсовим) утицајем и ограничена само на домен будућег Резултатора – то је каузативност унутар ентитета који ће постати Оријентири или Трајектори. Та се сличност са типичнијим каузаторима огледа и у томе што Пермисор, како видимо у примеру (45), може, као и Агенс, имати своје бочне актанте – **секундарног Реификатора** (*великом брзином*) и **секундарног Кондуктора** (*уском сџазицом*).

Шта нам све ово говори о медијалном пољу догађаја? Прво, на том пољу дејствена сила која долази од Агенса „одмерава снаге“ са актантима који су носиоци потенцијалног отпора – тек ако је сила довољно јака да тај отпор савлада, долази до уобличења резултата. Друго, један део медијалног поља је, очигледно, могуће ишчитати инструменталом, а друге је елементе могуће препознати кроз медијалне номинативе. Инструментално ишчитљиви Медијатор припада Агенсовој дејственој сфери: Реификатор опредмеђује саму дејствену силу (*гурајући камен рукама, надљудском снагом, возију се лифтом*), а Кондуктор означава средину која омогућава дејство (*гура камен сџазом*). Медијални номинативи се пак везују за Пермисоре (Пред-Оријентире и Пред-Трајекторе), учеснике који ће се под утицајем догађајног дејства развити у носиоце догађајног резултата (Оријентире и Трајекторе) – Пермисори дозвољавају претварање дејства у резултат. Медијално поље се, зато, може разумети као каузална структура у којој се сударају тенденција силе ка успостављању промене и тенденција ентитета изложених сили ка одржању постојећег стања – сила која је у типичном случају потекла од Агенса у директном је контакту са будућим носиоцима резултата, чији је позитивни одговор на силу неопходан да би се резултат остварио.

Рефлексивност са којом смо се до сада сусрели имала је медијални карактер. Како примери (46) – (48) показују, рефлексивизација може подразумевати и референцијално изједначавање унутар пуног оквира. У примеру (46) уочавамо Тр-објекат (*коса* престаје да буде на *глави*), који алтернира са Ор-објектом у примеру (47). И пример (48) је усмерен

ка Оријентуру, али је Оријентир сада референцијално исти као Агенс. Глагол *обријајти се*, заправо, значи „обријати неки део свог тела“ односно „обријати длане са неког дела свог тела“, што показује да његова интерпретација захтева да се активна зона селфа сузи. Оно што је нама тренутно битно јесте да је каузални развој догађаја у примерима као што је (48) идентичан као и у нерефлексивној варијанти – номинатив именује Агенса, а *се* указује на Оријентира са истом референцијалном вредношћу.⁷⁵

(46) Сизиф је обријао косу са главе.

(47) Сизиф је обријао главу.

(48) Сизиф се обријао.

(49) Сизиф се повредио док је гурао камен.

Другачији је пак пример (49). Формант *се*, очигледно, и овде упућује на то да је Сизиф и Оријентир догађаја (повреда је Трајектор који настаје у Сизифовом телесном домену). Какав је пак каузални статус Сизифа субјекта? Не може се рећи да је у питању прави Агенс, пошто је повређивање неинтенционално. Са друге стране, не може се ни само констатовати да је субјекат медијалан, односно да је у питању Пред-Оријентир, јер би се тиме испустила из вида чињеница да је повреду заиста узроковао Сизиф, односно да повреда не долази од неког спољашњег неименованог фактора. Упоредимо у том смислу праву медијалну рефлексивност, какву смо видели у примеру *камен се коцка*, са примером *Сизиф се повредио*. И *камен* и *Сизиф* јесу пермисивни – допуштају да се резултат оформи. Ипак, *камен* је само пермисиван (има вредност Пермисора – реагује на неко спољашње дејство), па постојање Агенса није искључено: ако се *камен коцка*, то значи и да га је неко или нешто стимулисало на коцкање – или обрнуто, ако *Сизиф коцка камен*, то уједно значи и да *се камен коцка*. Такав тест пак показује да номинатив у *Сизиф се повредио гурајући камен* није само пермисивни Пред-Оријентир – ако се Сизиф повредио, то не може значити да сам га је повредио. Пошто препознавање спољашњег

⁷⁵ Реч је, дакле, о глаголима који се у граматичкој литератури сврставају у праве повратне (в. Стевановић 1969: 534; НГСЈ 2013: 188). Белај (2001) овакве глаголе пак назива терцијалноповратним и сматра да су, са граматичког становишта, они периферне инстанце категорије повратности и да се код њих уместо речце *се* појављује повратна заменица, па су у његовој класификацији они, заправо, прелазни. У моделу каузалне суперсхеме, како видимо, и код глагола попут *бријајти се* и код глаголи попут *смејати се* у актантској структури се може уочити референцијална изједначеност дубоког и високог каузалног актанта, односно Агенса или Медијатора, са једне, и Оријентира или Трајектора, са друге стране.

Агенса није могуће, номинатив овде собом обухвата и део онога што разумемо као агентативност. У структури Агенса, дакле, треба разликовати интенционално *x* (које осмишљава дејство) и дејствено *x* (које својим понашањем дејству даје спољашњи облик, реализује га). Прво *x* се може одредити као **Иницијатор**, а друго као **Реализатор**. У *Сизиф се њовредио*, номинатив *Сизиф* је ослабљени Агенс, односно – само Реализатор (субјекат је нешто радио што је узроковало повреду, али није имао намеру да се повреди), па је ситуација *њовредио* неинтенционална, односно деиницијализована (нема Иницијатора). За разлику од ње, ситуације *камен се коџрља* и *камен се разбио* не доноси никакав податак о Агенсу, па је његово евентуално уобличење могуће посредством друге предикације (нпр. *Камен се коџрља јер га је њокренуо већар / јер га је гурнуо Сизиф*). Погледајмо у том смислу и следеће примере:

- (50) Сизиф је поломио руку док је гурао камен.
- (51) Сизиф се умазао бојом док је фарбао камен.
- (52) Ветар је подигао Сизифа и бацакао га увалом.
- (53) Земљотрес је јаким ударима потресао брдо.
- (54) Комета великом брзином лети небом.

У примерима (50) и (51) номинативом се упућује на ослабљеног Агенса – Сизиф је као аниматни ентитет у типичном случају и Иницијатор дејства, али је овде његова улога сведена само на некомпетентног Реализатора, који узрокује и нежељену промену. Како то видимо у првом примеру, ослабљени Агенс се може појавити и у каузалној структури прелазног глагола – *њоломио* у свом основном значењу подразумева интенционалну реализацију (*њоломио је грану на њола*), али допушта и да Агенс буде деиницијализован (*њоломио је руку*). И у следећа два примера уочавамо номинативно израженог Реализатора, али је то сада неаниматна сила (*већар*, *земљоџрес*). Појава инструментала, који у примерима (51) и (53) има вредност Реификатора (*умазао се бојом*, *њоџресо јаким ударом*), а у примеру (52) Кондуктора (*бацакао њи увалом*), показује да управо Реализатор корелира са Омогућивачима који се налазе у медијалном пољу. Субјекат у примеру (54) је сличан субјектима у претходним примерима по одсуству интенционалности и појави инструменталних конституената. Разлика је у томе што овог пута догађај подразумева постојање спољашње силе као покретача, па субјекат интерпретирамо као Пермисора. И Реализатор (као актант који уз Иницијатора учествује у образовању Агенса) и Пермисор (као актант пермисивне предрезултативне вредности) корелирају, дакле, са

Омогућивачима (Реализатор са примарним, Пермисор са секундарним), бочним актантима на које се указује инструменталом.

Разбијање Агенса на две каузално повезане улоге (Иницијатор каузално претходи Реализатору) омогућава нам да типичног Агенса дефинишемо као сложену улогу која обједињује иницијацију и реализацију.⁷⁶ Типични Агенс је и извор менталног импулса и његов извршилац – он је носилац намере да се дејствује али и онај ко идеји дејства даје спољашњу манифестацију. Нетипични Агенси, стога, могу бити само Реализатори – какав је неинтенционални аниматни Агенс у примерима (50) и (51) и какве су неаниматне силе у (52) и (53).⁷⁷ Међу глаголима изазивања емоционалне реакције, рецимо, неинтенционални Реализатор није ретка појава – понекад је таква интерпретација фаворизована већ на нивоу лексичког значења, на шта указује пример (55), а понекад је остварива у одговарајућем контексту (56).⁷⁸ Могуће је пак да Агенс буде и само Иницијатор, што видимо у примерима (57) и (58).⁷⁹ Субјекат је у тим случајевима носилац намере и има делимичну контролу над догађајем, али није директни извор дејствености којом се догађај реализује.

⁷⁶ М. Ивић (2002б) указује на разликовање два типа агентативних ентитета укључених у акцију, један од њих је носилац одговорности, док је други повезан са квалитетом остварења (референцијално *Пера сече хлеб* : неререференцијално, квалификативно *Тај нож добро сече*). Иако *одговорности* произилази из *инијенционалности*, а квалитет остварења одговара реализацији, не би било прецизно рећи да је у наведеним примерима аниматни субјекат (*Пера*) Иницијатор а субјекат спроводник (*нож*) Реализатор. Наиме, аниматни субјекат је и Иницијатор и Реализатор – дакле типични Агенс, а субјекат спроводник је пак активна зона Реализатора (*нож сече хлеб* подразумева постојање дејствујућег, типично аниматног Реализатора под чијом се контролом оруђе спроводник налази).

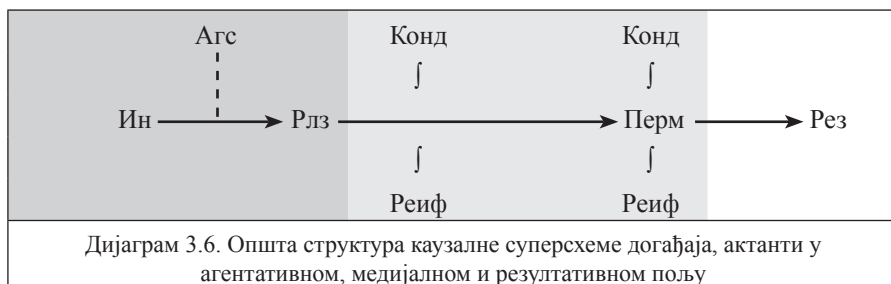
⁷⁷ Филмор (1968: 49), анализирајући аргументске оквире енглеског глагола *to open* (*ошворити*) у светлу своје теорије семантичких падежа, у примерима са неаниматном дејствујућом силом (*The wind opened the door*) препознаје у позицији субјекта Инструмент. Рекли бисмо да у примерима попут (52) и (53) у позадини номинативног Каузатора, ипак, треба видети Реализатора, манифестованог кроз неаниматну онтологију, а не Реификатора самог дејства, јер у таквим примерима, начелно, није блокирана употреба инструментала (који би одговарао Реификатору), нпр. *Премаја је снажним ударом ошворила вратица*.

⁷⁸ Семантичка подела емоционалних глагола коју предлаже А. Миленковић (2017) укључује управо и разликовање према критеријуму (не)интенционалности субјекта. У групи глагола који су означени као емоционално-активни, Миленковић успоставља разлику између правих неинтенционалних (типа *гадити се некоме*) и контекстуално интенционалних (типа *љутићи некога*) (в. 2017: 215).

⁷⁹ Како на то скреће пажњу М. Ивић (2002а: 46), за ситуације као *окречити ситан, сашиити сукњу* данас је карактеристично да субјекат „предузима све потребне мере да до радње дође“ и „контролише њено остварење, али лично не изводи оне специфичне покрете без које њена оствареност не би могла доћи у обзир“.

- (55) Сизиф је наљутио комшију својим понашањем.
 (56) Сизиф је својом неспретношћу насмејао комшију.
 (57) Ошишао се јуче код свог фризера.
 (58) Скувао је кромпир на рингли.

Све ово нам до сада показује да је оправдано говорити о постојању три догађајна поља – каузални развој отпочиње у АГЕНТАТИВНОМ пољу, у коме се предреализациони ментални импулс претвара у дејство, у МЕДИЈАЛНОМ пољу се уочавају актанти који омогућавају дејству да се преобрази у резултат, који је пак изражен у РЕЗУЛТАТИВНОМ пољу. Да би камен био на врху брега, Сизиф се мора покренути на дејствовање и одгурати га, при чему отпор самог камена, као и отпор простора са кога се камен првобитно одваја, отпор простора путање и отпор простора на који се камен смешта током процеса гурања морају бити слабији од Сизифовог дејства. У АГЕНТАТИВНОМ пољу уочавамо Агенса, који је у типичном случају и Иницијатор и Реализатор; у МЕДИЈАЛНОМ пољу примећујемо Реификатора и Кондуктора, коју су Реализаторове дејствене зоне, и Пермисоре (Пред-Трајектора и Пред-Оријентире) као носиоце пермисивне каузалности; у РЕЗУЛТАТИВНОМ пољу се налазе Резултатори – Трајектор и Оријентире (аблативни и адлативни). Оваква структура је сложенија од појединачних синтаксичких оквира, али се може претпоставити да она, као идеализовани когнитивни модел догађајне каузалности, постоји иако аргументски оквир глагола не указује директно на сваки њен сегмент. Синтаксички оквири су, онда, компресије такве, сложеније структуре, и зато они појединачно не могу директно упућивати на свако каузално чвориште, али нам постојање тог позадинског знања омогућава да се догађај без обзира на ограниченост синтаксичког оквира разуме као каузална целина, која је разложива на појединачне догађајне фазе. Такву трodelну структуру догађаја можемо сажето представити следећим дијаграмом:

Оваква структура описује каузални развој догађаја као идеализовани когнитивни модел. У агентативном пољу догађај се ментално

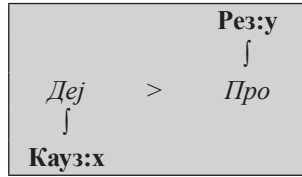
зачиње и дејствено уобличава, у медијалном пољу дејство се посредством омогућивачких и пермисивних чинилаца преводи ка резултату, који потом добија своје коначно остварење у резултативном пољу. На једној страни имамо Агенса, као типичног носиоца дејства, а на другој Трајектора и Оријентира, као носиоце резултата. Разлика између Трајектора и Оријентира је утемељена на општој разлици између Фигуре и Позадине. У контексту остваривања догађајног резултата, резултативна Фигура је ентитет чији се положај услед догађајног дејства променио (ефективизација), а резултативна Позадина је домен чији је садржај на неки начин претрпео промену (афективизација). Како је реч о суперсхематским елементима, апстраховање је максимално – однос између Трајектора и Оријентира није нужно просторна релација (мада се кроз простор најлакше замишља). Примарна онтолошка манифестација Оријентира јесте локализатор, као што је примарна онтолошка манифестација Трајектора локализовани ентитет, али се иста идеализована структура уочава и у апстрактнијим, нечулним и натчулним искуствима. Сама локализација, притом, може бити статична – када се Трајектор стационира наспрам Оријентира (*убацио је лоу-џу у шијајз*), или пак динамична – када је Трајектор у покрету наспрам Оријентира (*гурнуо је камен низ брег*). Са друге стране, Трајектор може бити и предмет у поседовном пољу Оријентира (*поклонио му је књигу*) или пак предметност која настаје на Оријентирu (*гради кућу на обали*). Трајектор може имати и ослабљену физичку онтологију (нпр. осет у перцептивној сфери Оријентира: *ударила му је шамар*), а може имати и пуну парафизичку онтологију (када се ментални ентитет усидрава у физичку, просторну стварност: *одала му је своју џајну или ујуџила му је зачуђени поглед*). Ако је резултат догађаја појава новог својства у Оријентировој сфери (или нестанак неког старог својства), Трајектор представља управо то својство (било да је реч о Трајектору који нестаје, *ошпишала му је шишке*, било да је реч о Трајектору који се појављује, *поустео је бркове*).

Каузална суперсхема догађаја је, како то видимо и на дијаграму, сложена структура, која у последњем сегменту (који се ишчитава кроз глаголски објекат) има бар два елемента (Трајектора и Оријентира – а могуће је, видели смо, да се уз Трајектора појави више Оријентира). Са друге стране, глаголски оквири су једноставнији, у конкретной предикацији прелазни глагол се остварује са субјектом и једним акузативним објектом. То значи да оваква суперсхема није погодна за директну аргументизацију већ се мора поједноставити – компресовати у

мање детаљну структуру која је лакша за синтаксичко уобличавање.⁸⁰ Превођење суперсхематске каузалности у пригоднији формат не одиграва се *на лицу месџа* већ је део лексичког значења самог глагола. Глагол, дакле, лексички подразумева обе структуре – детаљни каузални поредак и његову компресовану верзију (или више таквих верзија, о чему ћемо писати нешто касније). Притом, компресија није брисање информација већ њихово сажето паковање – неки делови структуре се компресовањем других истичу у први план.

Аргументски оквир мора, стога, да задовољи две функције – да буде једноставан за синтаксичко ишчитавање, али и да буде лако преводив у своју развијенију почетну верзију. Прва функција подразумева да номинатив и акузатив буду директно експонирани у аргументском оквиру. Ако у модел укључимо и општу улогу Каузатора, као актанта који је надређен свим каузативним актантима, номинативно–акузативна релација би се могла представити односом Каузатор (Н) → Резултатор (А). Двоактантска структура у којој сваки актант кореспондира са одговарајућим аргументом је једноставна за обраду, односно претварање у предикацију. Ипак, ако је аргументски простор сачињен само од ова два актанта, веза са суперсхемом догађаја се заснива на директном пресликавању нека два актанта из суперсхеме у ове расположиве позиције, док остатак суперсхеме остаје необухваћен (на место Резултатора долази или Трајектор или Оријентир, а на место Каузатора Агенс, његови појединачни сегменти (Иницијатор или Реализатор) или пак неки од Пермисора). Да би аргументски простор био заиста компресована верзија суперсхеме, он мора садржати додатне елементе који нису директно синтаксички ишчитљиви али који у себи сабирају остатак суперсхематске структуре. У питању су околности актанте које можемо означити као *Дејство* и *Промену* – они ће у себе апсорбовати све актанте суперсхеме који нису добили директну видљивост у аргументском простору а семантички постоје. Дејство корелира са Каузатором, Промена са Резултатором, а између њих се успоставља однос каузалног напредовања. Аргументски простор, дакле, представља структуру прелазног догађаја: Каузатор *испољава* Дејство [Кауз ~ Деј], Дејство се *ипрећивара* у Промену [Деј > Про], Промена се *осићварује* на Резултатору [Про ~ Рез].

⁸⁰ Термин *компресија* преузимамо из Фоконијеове и Тарнерове теорије појмовне интеграције (2002). Иако би се, начелно, могло рећи да агентивно, медијално и резултативно поље представљају засебне информационе пакете (менталне просторе) унутар идеализованог когнитивног модела догађајне каузалности, чини нам се да је компресију у овом случају боље посматрати као однос између сложеног позадинског менталног простора (развијена каузална суперсхема) и једноставног синтаксички активног менталног простора (аргументски оквир).

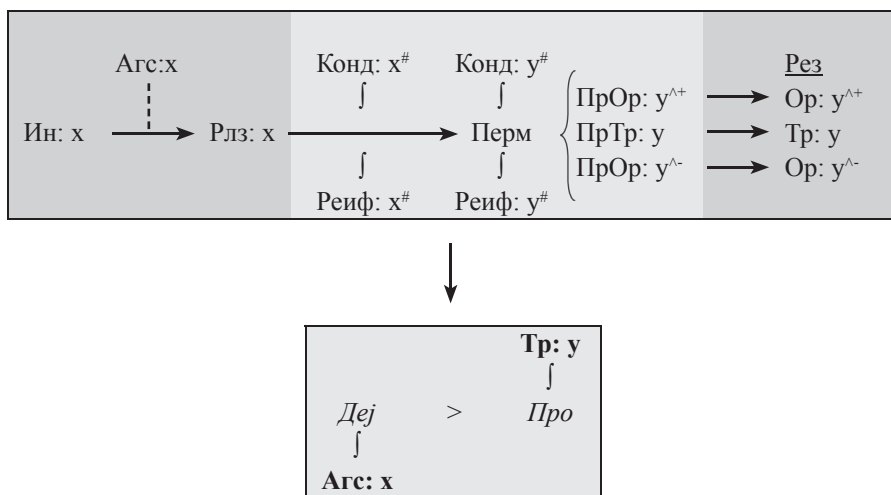
Дијаграм 3.7. Основни аргументски оквир који настаје компресијом ИКМ догађајне каузалности

Компресија је повезана са актеризацијом актаната. Реч је о процесу којим се актантима, као каузалним чвориштима, додељују актерске вредности, које ће се у предикацији елаборирати одговарајућим именичким конституентима. Агентивно поље располаже једним актером, у типичном случају Агенс x је и Иницијатор x и Реализатор x . У резултативном пољу сваки актант има потенцијално посебну актерску вредност (Трајектор $у$, аблативни Оријентир z , адлативни Оријентир q), али се уместо тога обично један од њих заиста актеризује засебно, док остали добијају релациону дефиницију. Релациона дефиниција значи да се актант дефинише као функција наспрам актерске вредности неког другог актанта. Ако је актеризован Трајектор $у$, аблативни Оријентир је његова негативна макрозона (оквир наспрам ког је Трајекторов положај негативно измењен) – што ћемо бележити као Ор: $у^{\wedge-}$, док је адлативни Оријентир Трајекторова позитивна макрозона – што ћемо бележити као Ор: $у^{\wedge+}$. Ознаком „ $\wedge$ “, дакле, у релационој дефиницији упућујемо на макрозону. Оваква актеризација омогућава настанак глаголског оквира са Тр-објектом, као *бацѝиѝи камен* (Ор су просторни домени), *одаѝиѝи ѝајну* (адл-Ор је реципијент), *украѝиѝи књигу* (абл-Ор је претходни власник). Са друге стране, ако је актеризован један од Оријентира, Трајектор може добити релациону дефиницију наспрам њега, рецимо Тр: z^{v-} , што значи да је Трајектор микрозона Оријентира z . Такав глаголски оквир је оквир са Ор-објектом, нпр. *ѝољубиѝиѝи неког* (Тр је пољубац као тактилни перцепат), *ошамариѝиѝи неког* (Тр је шамар), *разбиѝиѝи вазу* (Тр је својство дезинтегрисаности). Како аргументски простор располаже само једном високом позицијом (једним Резултатором), на ту се позицију обично и пресликава онај актант који је добио самосталну актеризацију. Остали актанти резултативног поља се сабијају у Промену. Актеризација се, дакле, најчешће подудара са профилем резултативног поља.⁸¹ Понекад и Трајектор и Оријентир добијају и засебну и релациону актеризацију, па глагол може варирати резултативни профил, што значи да

⁸¹ Неподударност постоји код безличних глагола, нпр. *разведрило се* – профил јесте на Трајектору (лепо време које се појавило), али је Трајектор релационо дефинисан

такав глагол има два алтернативна оквира, нпр. *цеди́ти во́дку* (Ор-профил) : *цеди́ти сок из во́дке* (Тр-профил). Такве глаголе називамо *алијерѝрелазним*, наспрот глаголима који увек имају само један профил и који су – *моноѝрелазни*.

Напоменули смо како се у релационим дефиницијама обележавају микрозона (нпр. z^v) и макрозона (нпр. $y^{\wedge}$), а да бисмо Кондукторе и Реификаторе, као бочне актанте, разликовали од актаната наспрам којих се дефинишу, означаћемо их као $x^{\#}$ (Кондуктор/Реификатор наспрам актера x). Аблативност бележимо ознаком $-$, а адлативност ознаком $+$. На разлику између просторног и егзистенцијалног ко-Оријентира упућујемо, када је то потребно, релационим дефиницијама следећег типа: просторни адлативни ко-Оријентир $y^{\wedge+o}$, егзистенцијални адлативни ко-Оријентир $y^{\wedge+*}$. Притом, актер x је начелно резервисан за агентативне актанте, актер y за Трајектора (и, стога, Пред-Трајектора), актер z за Оријентира (и Пред-Оријентира) аблативне вредности, а актер q за адлативног (Пред-)Оријентира.

Дијаграм 3.8. Пример актеризације унутар развијене каузалне структуре и компресије у двоаргументски оквир

Да би се из Дејства и Промене компресовани актанتي декомпресовали, неопходно је ангажовање додатних граматичко-семантичких средстава. Како Дејство у себе сабира све актанте који су актерска функција субјекта, јасно је да је инструментал граматичко средство којим се

наспрам адлативног Оријентира (не као у већ као q^{v+}), тако да га није могуће елаборирати номинативним конституентом.

указује на декомпресију Дејства, односно да инструментал детектује $x^{\#}$. Са друге стране, дативом се декомпресује егзистенцијални домен промене – нпр. Оријентир $y^{\wedge*}$ дефинисан као егзистенцијална макроне Трајектора y (*дајџи некоме нешџо, узетџи некоме нешџо*). Промена, поред тога, може бити активирана и предлошки, када предлог својом семантиком указује на Оријентира који није у фокусу глаголског оквира (*изнеџи нешџо из собе*, објекат је Трајектор y , а Оријентир је посредно актеризован као $y^{\wedge-}$).

Следеће табеле приказују однос између компресованог аргументског простора и идеализованог когнитивног модела догађајне каузалности на неколико примера.

развијена суперсхема	актант аргументског простора	синтаксичка пројекција	<i>гурнуџи нешџо</i>
Агс: x	Каузатор: x	номинатив	<i>Сизиф</i>
Реиф: $x^{\#}$	<i>Дејсџво</i>	инструментал	<i>рукама</i>
(ПрОр: $y^{\wedge-}$) (ПрОр: $y^{\wedge+}$)	<i>Промена</i>		
аблОр: $y^{\wedge-}$ адлОр: $y^{\wedge+}$		ППК ППК	<i>са врха брега у долину</i>
Тр: y	Резултатор: y	акузатив	<i>камен</i>

Табела 3.2. Каузална и аргументска структура глагола *гурнуџи*

развијена суперсхема	актант аргументског простора	синтаксичка пројекција	<i>бацаџи нешџо</i>
Агенс: x	Каузатор: x	номинатив	<i>Сизиф</i>
Реиф: $x^{\#}$	<i>Дејсџво</i>	инструментал	<i>рукама</i>
(ПрОр: $y^{\wedge-}$) (ПрОр: $y^{\wedge+}$)	<i>Промена</i>		
аблОр: $y^{\wedge-}$ адлОр: $y^{\wedge+0}$ адлОр: $y^{\wedge+*}$		ППК ППК датив	<i>са врха брега у дворишџе комиџи</i>
Тр: y	Резултатор: y	акузатив	<i>камен</i>

Табела 3.3. Каузална и аргументска структура глагола *бацаџи*

развијена суперсхема	актант аргументског простора	синтаксичка пројекција	<i>разбијти нешто</i>
Агенс: x	Каузатор: x	номинатив	<i>Сизиф</i>
Реиф: $x^\#$	<i>Дејство</i>	инструментал	<i>ћесницом</i>
(ПрОр: z)	<i>Промена</i>		
Тр: z^{++}		ППК	<i>на делиће</i>
аблОр: z	Резултатор: z	акузатив	<i>камен</i>
Табела 3.4. Каузална и аргументска структура глагола <i>разбијти</i>			

развијена суперсхема	актант аргументског простора	синтаксичка пројекција	<i>разбијти се</i>
(Агенс)			
(Реиф)			
ПрОр: z	Каузатор: z	номинатив	<i>камен</i>
	<i>Дејство</i>		
Тр: z^{++}	<i>Промена</i>	ППК	<i>на делиће</i>
аблОр: z	Резултатор: z	акузатив	<i>се</i>
Табела 3.5. Каузална и аргументска структура глагола <i>разбијти се</i>			

Сви до сада размотрени случајеви тицали су се прелазних глагола, разлике су биле у семантичкој природи субјекта (односно – у томе који актант долази на позицију експонираног Каузатора) или пак у семантичкој природи објекта (Трајектор или Оријентир). Рефлексивност се у оваквом моделу може посматрати као специфични случај прелазног оквира – случај у коме су Каузатор и Резултатор исте актерске дефиниције ($x - x$), а различити типови рефлексивности потичу, поново, од тога који су актанти суперсхеме заузели позиције субјекта и објекта у аргументском простору. Питање које се сада поставља јесте – како у оваквом моделу изгледа непрелазност? Непрелазни глаголи нису каузално уједначена скупина, што сугерише постојање сложене каузалне структуре у њиховој позадини. Каузални развој се код непрелазних догађаја, очигледно, тиче једног актера, што непрелазне глаголе приближава рефлексивним. За разлику од рефлексива, код којих се каузални развој кроз који актер x пролази бележи у двоаргументском формату, интранзитивност се може видети као једноаргументска рефлексивност. То би значило да се Каузатор x и Резултатор x препознају и код непрелазних глагола, али је структура аргументског простора другачија. Уместо експлицитног каузалног развоја између двеју корелација (**Каузатор** ~ Дејство > Промена ~ **Резултатор**), код непрелазних глагола Каузатор и Резултатор

бивају интегрисани у једну улогу: актер *x*, онда, не пролази у аргументском простору кроз каузални развој од Каузатора до Резултатора већ је инстанца каузално сложене улоге Каузатора-Резултатора. Четвороделна структура аргументског простора је очувана, али је догађај упојмљен као једноаргументски (Дејство ~ **Каузатор** = **Резултатор** ~ Промена). Оваква компресија каузалне суперсхеме представља стапање каузалног развоја у један елемент, и може се сматрати примером апсолутне компресије (појаве да се раздвојени елементи сложене структуре компресијом integriшу у један елемент). Иако у аргументском простору налазимо један аргумент, каузална структура је потпуно очувана у позадини. Погледајмо у том светлу следеће примере:

- (59) Сизиф трчи низ брег.
- (60) Камен клизи низ брег.
- (61) Сизиф спава.
- (62) Сизиф је остарио.
- (63) Комшија завиди Сизифу.

У прва два примера глаголи указују на једноаргументску концептуализацију кретања, али је први случај агентативан, а други медијалан. У примеру (59), стога, номинатив означава Трајектора-Агенса, а у примеру (60) Трајектора-Пермисора. У преосталим примерима уочавамо Пермисивне Оријентире – у примеру (61) Сизиф је аблативни Оријентир-Пермисор, као извор одређеног бихевиоралног стања (непрофилисани Трајектор је само „спавање“). Слично је и у примеру (63), у коме је субјекат (*комишија*) поново аблативни Оријентир-Пермисор, сада као извориште емоције (неактеризовани Трајектор је „завист“) упућене ка адлативном Оријентиру (*Сизифу*). У примеру (62) Сизиф је пак адлативни Оријентир-Пермисор – онај ко постаје носилац својства „старости“.

Овакав приступ непрелазности, у коме је развијена позадинска структура догађаја компресована у једноаргументски оквир, омогућава нам да упркос непостојању синтаксички експлицитне транзитивне релације уочимо каузални развој у коме суделују исти позадински актанти као и код прелазних глагола. У том се смислу наспрам дубоке (агентативне) и плитке (медијалне) прелазности може говорити и о дубокој и плиткој непрелазности, у зависности од тога да ли је први део каузално сложеног аргумента агентативног или пермисивног типа – уп. *Сизиф је сиишао са брда* и *Камен је њао са лиишце*. Без обзира на позадинску каузалну дубину, у оба случаја непрелазни субјекат кореспондира са објектима прелазних конструкција, он је по својој суштини

или Трајектор – чији се положај мења (*сићи*, *йасићи*), или Оријентир – чији је домен изложен некој садржинској промени (*крвариићи*, *оседеићи*). Промена унутар Оријентировог домена, као и у транзитивним случајевима, може бити аблативна (Оријентир остаје без Трајектора – у примеру *крвариићи* непрофилисани Трајектор је „крв“) или адлативна (Трајектор се појављује у Оријентировој сфери – у примеру *оседеићи* непрофилисани Трајектор је својство „седа коса“).

Рецимо још и то да амбипрелазност, какву, нпр., примећујемо код глагола *йеваићи* (*он йева ону йесму – он йева целу ноћ*)⁸² може бити објашњена као промена типа компресије позадинске каузалне структуре. Глагол *йеваићи* именује каузално дубок догађај – најдубљи актант је пуни Агенс (Иницијатор и Реализатор). У резултативном пољу овог догађаја вредност Трајектора има „оно што се пева“, аблативни Оријентир је аудитивни извор (референцијално изједначен са Агенсом – онај из чијег бихевиоралног домена песма долази), а адлативни Оријентир је аудитивни реципијент (онај до чијег сазнајног домена песма допире). Када је та структура компресована двоаргументски, глагол се остварује кроз прелазни оквир са Тр-профилом (номинативни Каузатор је Агенс, акузативни Резултатор је Трајектор, а дативом се може из Промене декомпресовати непрофилисани адлативни Оријентир: *он нам йева ону йесму*). Са друге стране, када је структура изложена апсолутној компресији, номинатив има вредност аблативног Оријентира-Агенса – онај ко пева бива концептуализован као емитер звука (Агенс + аблативни Оријентир). Са друге стране, глагол *јесићи*, који је такође амбипрелазан, у једноаргументском оквиру (*ено га ойеић једе*) подразумева сложену улогу адлативног Оријентира-Агенса – објекат глагола *јесићи*

⁸² Ова је појава у литератури, домаћој и страној, различито третирана. Љуб. Поповић (¹¹2008: 244) говори о факултативној употреби објекта уз глаголе као *йисаићи*, *чијијаићи*, *йеваићи*, *јесићи*. Грицкат (2004: 225) примере као „она много чита“ и „она шије“ одређује термином *ситуациона нейрелазност*, који супротставља термину *грамаићка нейрелазност*. Пипер (2005: 616) наводи да у српском језику уз неке прелазне глаголе објекат не мора бити исказан (*чијија*, *йева*, *кува*). Алановић (2014: 281) примећује да је „немогуће *јесићи* или *йијићи* ако не постоји одговарајући објекат из категорије хране или пића“, као и да глагол *йијићи* у „квалификативном значењу претпоставља постојање неререференцијалног објекта“, каквог пак нема у примерима као *он шеића кејом*. Левин у класификацији глаголских алтернација у енглеском језику (1993: 33) издваја као посебан тип алтернацију по прелазности која настаје неисказивањем семантички подразумеваног објекта, као у примеру *Mike ate the cake : Mike ate*. Нес (2009: 28) наводи да се у многим језицима глаголи еквивалентни енглеском *eat* и *drink* користе како у транзитивним тако и у интранзитивним конструкцијама, због чега се и означавају као псеудотранзитивни или амбитранзитивни глаголи, а разлог томе види у природи Агенса тих глагола, који је истовремено и агенс и учесник афектиран самом радњом.

је Трајектор („храна која се уноси“), док је аблативни Оријентир простор првобитне локализације хране (*једе колаче из чиније*). У каузалној суперсхеми, стога, видимо и оно по чему је непрелазни субјекат сличан типичним објектима (семантика Трајектора или Оријентира), али и оно по чему је сличан типичним прелазним субјектима (семантика узрокивача, агентативног или медијалног). Напоменимо још и то да анализа у овом моделу указује на разлику између непрелазности која је лексички задана и оне која је ситуационо остварива – иако у оба случаја уочавамо Агентативног или Пермисивног Резултатора (Оријентира или Трајектора), такав је профил у случајевима као *йеваџи* и *јесџи* тек потенцијалне природе. За разлику од *йеваџи*, код глагола емитовања неосмишљеног звука (нпр. *цврчаџи*, *жубориџи*, *цвилеџи*, *йодригиваџи*), преферирани формат је непрелазан. Како и тада на нивоу развијене каузалне структуре у резултативном пољу уз аблативни Оријентир (емитер) нужно постоји и Трајектор (звук који се емитује), неки од ових глагола могу пак бити *ситуационо* прелазни (*йџице цвркућу своју йесму*). Ситуациона прелазност/непреалзност је, стога, последица алтернативног начина компресије исте позадинске каузалне структуре, односно њеног другачијег аргументског уобличења.

3.5. Граматичка ишчитавања каузалне суперсхеме

Размотримо сада каузалну суперсхему и аргументски простор из угла граматичких концептуализација. Намера нам је да сажето прикажемо улоге појединих граматичко-семантичких средстава у овако постављеном моделу, без жеље да будемо у томе на овом месту исцрпни. Могућност да се одређеним падежом укаже на релације које су у догађајној суперсхеми видљиве повезана је са падежним значењима као што је повезана и са семантиком предлога, али су семантика падежа и предлога засебна питања у која овде не можемо дубље залазити.

Како модел каузане суперсхеме располаже двама менталним просторима⁸³ – развијеном суперсхемом и компресованим аргументским оквиrom – може се рећи да синтаксичка средства која се појављују када

⁸³ Напомињемо да термин ментални простор, из Фоконијеове и Тарнерове теорије (в. Фоконије 1994, Фоконије и Тарнер 2002), користимо у општијем значењу кохерентног информационог пакета, без обзира на то на ком је нивоу истакнутости његов садржај. Ментални простор развијене каузалне суперсхеме је у позадини, јер је у питању сложена структура, и само се неки његови делови истичу кроз повезивање са аргументским оквиrom, који је једноставан и погодан за тренутну обраду.

глагол постане центар предикације⁸⁴, пре указују на процесе између ових структура него на саме елементе унутар њих. То је на први поглед мање приметно код номинатива и акузатива, али је потпуно очигледно код датива, инструментала и генитива (иза којих се уочава сама декомпресија из Дејства, односно Промене ка неком актанту развијене позадинске структуре). Ипак, и номинатив и акузатив указују како на Каузатора, односно Резултатора, тако и на њихову позадинску вредност (актанта позадинске структуре који је добио статус Каузатора или профилисаног Резултатора). Код прелазних глагола Каузатор и Резултатор кореспондирају само са по једним актантом позадине, па компресија има синкопски карактер и огледа се у смањивању каузалне раздаљине између истакнутих актаната. Код непрелазних глагола пак компресија подразумева интеграцију Каузатора и Резултатора у јединственог актанта, иза ког се нужно ишчитавају две позадинске вредности различите каузалне висине. Додатна граматичка средства којима се од компресованог аргументског оквира долази до елемената позадинске структуре, а о којима смо већ понешто и рекли, јесу беспредлошки падежни конституенти и предлошко-падежне конструкције.

Д. Гортан-Премк (1971) је утврдила да акузатив није „лишен семантичког садржаја и сведен само на функцију допуне“, са чиме се потпуно слажемо. У моделу каузалне суперсхеме акузативни аргумент глагола увек указује на носиоца промене. Опште значење захваћености објекта радњом, које Гортан-Премк уочава код правог (објекатског) акузатива, у својим конкретизацијама покрива и оно што смо означили као афектираност (промена садржаја, односно Ор-објекат) и оно што смо означили као ефектираност (промена положаја, односно Тр-објекат). Тако, рецимо, Тр-објекта уочавамо код мобилних односа (пренети нешто негде, скинути нешто), креације (*зидати* кућу, *писати* писмо) и компензације (*замени* нешто). Опште значење афектираности пак обједињује како праву модификацију (*изгужвати* нешто, *поцејати* нешто, *ујрљати* нешто) тако и „обухватање и ангажовање без модификације“ (*ударити некога*, *саветовати некога*). Притом, афектираност може бити и само просторна (*прејрчати* мост, *прелетети* поље, *ојрчати* стадион). Рецимо још и то да се афектираност примећује и онда када је само дејство интернализовано (*цени* неког, *мрзе* неког, *заволе* неког) – о промени садржаја се и тада може говорити ако се има у виду

⁸⁴ Термин *предикација* користимо не у смислу који има код Ланакера, већ у значењу синтаксичке конструкције организоване око предиката (предикат + конституенти).

да објекат именује не реални ентитет изван субјекта већ представу о таквом ентитету у субјектовој свести.

Треба напоменути да термин Резултатори (Трајектор и Оријентир), иако се њиме означавају актанти који у развијеној каузалној структури догађаја представљају кандидате за објекатску позицију, није потпуно подударан са појмом *семантички објекат* који се користи у синтаксичко-семантичкој литератури (о овом појму в. Алановић 2008). Као што смо у до сада наведеним примерима показали, резултативно поље има или Тр или Ор-профил, а актанти који нису профилисани, и поред тога што се синтаксички не изражавају као директни објекти, могу имати семантички статус афектирног или ефектираног ентитета (односно – статус непрофилсаног носиоца резултата). Алановић (2008: 143) примећује да глаголи као *добити*, *примити*, *сазнати*, *чути* „уводе на позицију субјекта актанте са неким од објекатских значења“. У моделу који предлагемо, номинатив је увек каузално дубљи од акузатива исте предикације, па би субјекат поменутих глагола представљао пермисивног адлативног Пред-Оријентира (у медијалном пољу догађаја), док објекат одговара Трајектору (као ефектираном, новом ентитету у домену адлативног Оријентира). У резултативном пољу тих глагола, дакле, уочава се и адлативни Оријентир (будући да актер *x* у позадинској структури пролази каузални развој од адл. Пред-Ор до адл. Ор), али је он изван синтаксичког профила, а на позицији субјекта се налази његов каузални претходник (адл. Пред-Ор). Између субјекта и објекта и ту, дакле, постоји каузални развој (напредовање из ниже у вишу каузалну сферу), али у односу на типичне транзитивне глаголе, код којих тај развој подразумева напредак од агентивног до резултативног поља, овде је његова дужина скраћена на напредак из медијалног у резултативно поље. У том смислу би се могло рећи да термин *семантички објекат* кореспондира не само са Резултаторима (који конкуришу за објекатску видљивост) већ и са Пермисорима (медијалним, пермисивним каузалним претходницима Резултатора).

Објекатске алтернације су, како смо то у преходном делу секције уочили, алтернације између профила резултативног поља: *цедити веш* (абл. Ор-профил) – *цедити воду из веша* (Тр-профил), *брисати сито* (абл. Ор-профил) – *брисати мрвице са ситола* (Тр-профил), *даровати некога нечим* (адл. Ор-профил) – *даровати нешто некоме* (Тр-профил), *ударити некога* (адл. Ор-профил) – *ударити шамар некоме* (Тр-профил) и сл. Могућност алтернирања објекта се може дефинисати кроз категорију **семантичке флексибилности** глаголске лексеме – глагол је семантички

флексибилан ако дозвољава профилисање различитих Резултатора, у супротоном, ако му је профил резултативног поља фиксиран, реч је о семантички нефлексибилном глаголу. Иако овакви случајеви јесу у вези са феноменом који Грицкат (1967а: 226) дефинише као *граматикалну полисемију* на нивоу рекцијске структуре глагола, између рекцијске полисемије и Ор/Тр-алтернације не може се успоставити знак једнакости. Како нам примери које Грицкат на поменутом месту доноси показују, рекцијска полисемија обухвата и манипулисање активном зоном Оријентира. Тако се у примеру *закључајћи браву / врајћи / собу* уочава ширење фокуса унутар адлативног Оријентира, који може бити изражен како на макроплану (*соба*) тако и на микроплану (*брава*) – без обзира на то, објекат у тим конструкцијама представља носиоца домена промене (Ор-вредност). Стога, треба имати на уму да није свако категоријално варирање објекта нужно и алтернирање Резултатора. Да би се говорило о алтерпрелазном глаголу, неопходно је да варирање подразумева профилисање различитих актаната унутар резултативног поља.

Размотримо сада декомпресорску функцију датива и инструментала у оваквом моделу. Видели смо да се дативом из Промене, која је пратећа улога у аргументском простору, декомпресује неаргументизовани Оријентир, као носилац егзистенцијалног домена резултата. Инструментал пак суделује у декомпресији другог пратећег актанта аргументског простора – Дејства. Датив је по функцији декомпресије Промене сличан просторним предлозима, који таквом декомпресијом такође указују на непрофилисане Оријентире. Разлика између њих је онтолошка – беспредлошким дативом се не указује на просторну димензију Оријентира већ на релацију која надилази просторно искуство, односно на егзистенцијалног ко-Оријентира. Притом, на нивоу простора позитивна и негативна афективизација ангажују различите предлоге (једни се, тако, везују за адлативни, други за аблативни Оријентир, уп. *скочићи са лијице : скочићи у њровалију*), док је датив на такву дистинкцију неосетљив (уп. *поклонићи неке нешто : украси неке нешто*). Употреба датива за означавање егзистенцијалне афективизације у резултативном пољу каузалне структуре догађаја, можемо рећи, у великој мери резонира са анализом датива коју доноси Домбровска (1997), а у којој се дативу приступа као категорији организованог око циљне особе и њене личне сфере.⁸⁵ Уместо термина *лична сфера*, који потенцира аниматност ентитета који је обележен дативом, ми ћемо користити тер-

⁸⁵ Домбровска (1997) анализира датив у пољском, али је таква анализа примењива и на друге словенске језике.

мин *егзистенцијални домен*, који подразумева да се Трајектор-Фигура налази у натпросторној вези са Оријентиром-Позадином. Трајектор који је у таквој вези са Оријентиром може бити, рецимо, предмет којим Оријентир тренутно располаже (*дао му је оловку*), предмет који постаје део Оријентировог поседовног поља (*йоклонио му је књигу, йоклонио му је дворац*), елемент који нестаје из Оријентировог поља доступности (*украо му је књигу, одузео му је имање*), али и физички конституент који нестаје из целине (*исекао је грану дрвећу*). У том смислу појам *егзистенцијални домен* у складу је са закључком да датив упућује не искључиво на схему циљне особе већ на *циљну схему уојиши* (Стипчевић 2014: 443), односно на *циљни енишииет* (Јовановић 2020: 90) или *схему усмерености у генеричком смислу* (KGNJ 2014: 373). Погледаћемо, у том смислу, изблиза неке илустративне примере богате класификације коју доноси Стипчевић (2014), како бисмо показали да се иза семантичке разноврсности датива може уочити заједничка каузална структура коју описује суперсхематски модел.

Разлика између адлативног и аблативног Оријентира најочигледнија је у конструкцијама са бенефицијаром и малефицијаром, нпр. *йомагайи некоме* (непрофилисани Трајектор је сама помоћ, као позитивни траг у нечијем пољу могућности) : *наудийи некоме* (Трајектор је негативни траг у нечијем пољу могућности). Тако је и код глагола са дативом циљне особе: *йобећи некоме* (субјекат је Агенс-Трајектор, то је онај ко нестаје из поља контроле Оријентира) – *йредайи се некоме* (Трајектор доспева у поље контроле Оријентира). Међу асертивним глаголима дативом се чешће исказује адлативни Оријентир, нпр. *говорији некоме о нечему* (Тр су информације које доспевају у нечије поље менталне расположивости), *захвалији некоме на нечему* (Тр је упућена захвалност), *чесијијаји некоме на нечему* (Тр је упућена честитка), док се аблативни уочава, рецимо, код *ойросијији некоме* (Тр је кривица која се уклања из менталне представе коју је субјекат имао о некоме). Код глагола са дативом доживљавача, адлативни Оријентир је носилац поља доживљаја, а сам доживљај је Трајектор који се смешта у то поље: *Марку је йозлило* (Марко је адл-Ор, осећај мучнине је Тр), *Марку се йосрећило* (Марко је адл-Ор, срећа је Тр). Неки од поменутих глагола у истом значењу могу бити прелазни или непрелазни (*говорији некоме нешио* – *говорији некоме о нечему*, дакле – амбипрелазни су), неки су само непрелазни (*захвалији некоме на нечему, йозлило му је*), а неки рефлексивни (*йшо му се дойда*). У прелазном оквиру као *рећи некоме нешио* субјекат је Агенс, акузатив указује на Трајектора, а датив

на адлативног Оријентира (ишчитаног из Промене). Непрелазни оквир као *ѿа књига му се дойда* номинативом именује Пермисивног Пред-Трајектора, која каузално претходи Трајектору (осећај допадљивости), док је адлативни Оријентир непрофилисан и, стога, ишчитљив дативом (*њему*) – иза конструкције *ѿа књига му се дойдала* учавамо, дакле, концептуализацију допадљивости као еѿисије која потиче од допадљивог ентитета и афектира доживљавача. Глаголи као *чудийѿи се нечему* рефлексивном формом пак упућују на каузални развој од аблативног Пред-Оријентира до аблативног Оријентира (онај ко је извор реакције чуђења), док датив указује на улогу непрофилисаног адлативног Оријентира (оно ка чему је чуђење упућено) – овде је доживљај концептуализован као еѿисија од доживљавача ка предмету доживљаја. Слично је и код непрелазног *завидеѿи* – субјекат представља извор зависти и указује на сложену улогу аблативног Оријентира-Пермисора, завист је непрофилисана и упојмљена је као Трајектор, а датив поново има вредност непрофилисаног адлативног Оријентира.

Примери као *дароваѿи неѿѿо неѿме* и *дароваѿи некога неѿим*, у којима под окриљем исте значењске схеме промена објекатског профила доводи до алтернирања акузатива и датива, показују да је разлика између њих, у оваквом моделу, пре свега, последица профилисања – Оријентир који је у фокусу (профил Резултативног поља је на њему) изражава се акузативом, а када се фокус са њега помери, на њега се, ако он означава егзистенцијални оквир наспрам Трајектора, указује дативом. Та се разлика учава и између појединачних глагола који исту ситуацију концептуализују кроз различити резултативни профил – *обавесѿиѿи некога* (Ор-објекат) : *саоѿиѿиѿи неѿѿо неѿме* (Тр-објекат, Ор се изражава дативом). У том су светлу посебно занимљиве конструкције као *сѿава му се*, *ѿева му се*. Рефлексивна форма овде указује на то да је аргументски оквир двоактантски, а да су Каузатор и Резултатор референцијално изједначени. Доживљавач, који има вредност адлативног Оријентира, изражен је дативом, што значи да је непрофилисан. Резултативни фокус позадинске структуре је, дакле, на Трајектору (који овде представља *ѿоѿребу* коју неко доживљава – потреба се појављује у менталном домену доживљавача), па се на позицију Каузатора пројектује његов каузални претходник, Пред-Трајектор. Ипак, актерска дефиниција Пред-Трајектора и Трајектора има релациони карактер (није у већ q^v , макрозона актера q , који постаје адлативни Оријентир, а семантички одговара доживљавачу). Како профилисани актанти немају директну актеризацију, елаборација номинативног аргумента није мо-

гућа, па је предикација безлична. И у конструкцијама као *једу ми се колачи* Каузатор је Пред-Трајектор, али је он овде директно актеризован (Пр-Тр: у), па је његова елаборација могућа (*колачи*) – оно што се жели (*колачи*) концептуализује се као извор саме жеље. Рефлексивност тада, дакле, указује на каузални развој Пред-Трајектор (предмет жеље) → Трајектор (сама жеља). Другачије су пак конструкције као *боли ме нога* – овде је адлативни Оријентир профилисан (актер *q*) и исказује се, стога, акузативом (доживљавач бола), сам доживљај (бол) и овде има вредност Трајектора (непрофилисаног), а номинативну пројекцију је добило извориште бола, односно аблативни Пред-Оријентир *z* (*нога*). Оно што је конструкцијама као *сјава ми се, једу ми се колачи* и *боли ме нога* заједничко јесте управо концептуализација доживљаја као Трајектора и доживљавача као адлативног Оријентира – разлике су у профилима унутар такве заједничке семантичке базе.

	номинатив	акузатив / се	датив
<i>йоклонийи не-ийио некоме</i>	Агенс <i>x</i>	Трајектор <i>y</i>	адл. Оријентир $y^{\wedge+*}$
<i>одайи неийио некоме</i>	Агенс <i>x</i>	Трајектор <i>y</i>	адл. Оријентир $y^{\wedge+*}$
<i>украстйи неийио некоме</i>	Агенс <i>x</i>	Трајектор <i>y</i>	абл. Оријентир $y^{\wedge-}$
<i>свиђа ми се йа књига</i>	Пред-Трајектор <i>y</i> (предмет доживљаја)	Трајектор <i>y</i> (доживљај допадљивости)	адл. Оријентир $y^{\wedge+*}$ (доживљавач)
<i>сјава му се</i>	Пред-Трајектор q^v (потреба)	Трајектор q^v (потреба)	адл. Оријентир q^* (доживљавач)
<i>једу ми се колачи</i>	Пред-Трајектор <i>y</i> (предмет жеље)	Трајектор <i>y</i> (жеља)	адл. Оријентир $y^{\wedge+*}$ (доживљавач)
<i>боли ме нога</i>	абл. Пред-Оријентир <i>z</i>	адл. Оријентир <i>q</i>	/
Табела 3.6. Примери синтаксичког уобличења каузалних актаната			

Док је датив повезан са процесом декомпресије (или позадинског ишчитавања) Промене, инструментал подстиче декомпресију Дејства. Видели смо да се том декомпресијом разоткрива или Реификатор или Кондуктор у медијалном пољу, при чему се у оба случаја ради о концептуализацији дејствене зоне субјекатског актера. Реификатор је обично субјектова дејствена микрозона ($x^{\#v}$) јер се налази у његовом манипулативном пољу: *сече хлеб ножем, ушива дугме концем, брише йаблу сунђером*. Ипак, Реификатор може бити и дејствена макрозона,

нпр. *летиئي* авионом, *йойейئي* се лифтиом. Када се елемент који је био у Агенсовој сфери на почетку догађаја, на његовом крају нађе у сфери неког адлативног Оријентира, Реификатор је референцијално изједначен са Трајектором, односно актер у прелази пут од ентитета којим манипулише актер x (што бележимо релационом дефиницијом $x^{\#v}=y$), преко пермисивног Пред-Трајектора y , све до самог Трајектора y : *даровайئي* некога нечим, *заразийئي* некога нечим, *наградиئي* некога нечим. Неки од тих глагола имају, зато, и могућност алтернирања инструментала и акузатива: *даровайئي* нечим некога (Реификатор $x^{\#v}=y$) – *даровайئي* нешئي некоме (Трајектор y). Инструментални Кондуктор је пак екстерни пермисивни чинилац у дејственој сфери субјекта, односно његова дејствено-пермисивна макрозона ($x^{\#^{\wedge}}$): *шейئي* се *йарком*, *луئي* шумом. Према позицији у каузалној схеми може се, стога, успоставити разлика између манипулативно-реификативног и манипулативно-кондуктивног инструментала: *гурайئي* *колица* *рукама* – *гурайئي* *колица* *улицом*.⁸⁶ М. Ивић (2005/1954) је указала на разлику између инструментала који може алтернирати са номинативом и оног који ту могућност нема. Ако Реификатор омогућава Агенсу реализацију дејства, сужавањем активне зоне Реализатора може се у први план поставити само оруђе: *Марко ножем сече хлеб* (оруже је концептуализовано као Реификатор, Реализатор долази у свом примарном фокусу, као корисник оруђа Рлз: $x(+x^{\#v})$) – *нож сече хлеб* (Реализатор је, сужавањем фокуса, сведен на оруђе које омогућава реализацију дејства Рлз: $x^{\#v}$, па је нож у номинативној позицији). Када оруђе није од кључне важности за реализацију, оно није интегрисано са аниматним Реализатором, па алтернација инструментала и номинатива изостаје (*Марко једе рукама* – *#руке једу*).⁸⁷ Другачији су пак примери као *сйезао га је кравайиом* (*кравайи* је Реификатор) –

⁸⁶ М. Стевановић (1969: 432–433) уочава семантичку сличност између просекутивног инструментала (*хода друмом*) и инструментала оруђа, наглашавајући да се нијанса оруђа осећа и код просекутивности. Та сличност је, рекли бисмо, управо у томе што оба инструментала указују на елемент у дејственој зони субјекта, само је у случају оруђа то елемент над којим субјекат има контролу и којим манипулише, а у случају простора путање то је елемент који је у остварење субјектовог дејства укључен пермисивно. KGNJ (2014: 460–461) пак просекутиве објашњава позивањем на схему паралелизма, која се види као опште значење инструментала, а која се у овом случају манифестује као преклапање инхерентне путање простора кретања и путање реалног кретања.

⁸⁷ Ивић напомиње да спроводник (инструментал који алтернира са номинативом, а који Пипер (2005: 713) назива и унутрашњим инструменталом) може бити орган или предмет, али да у оба случаја „као заступник субјекта у својству његовог интегралног дела обавезно спроводи вршење оне радње која му по природи одговара“ (2005/1954: 12–13). Управо таква интегрисаност спроводника са вршиоцем радње јесте оно што допушта да се ентитет који је примарно концептуализован као Реификатор реконцептуализује као

краватиа га је сџезала (*краватиа* је Пред-Трајектор, Трајектор је изазва-ни осећај стегнутости). У таквим се случајевима не ради о алтернацији инструментала и номинатива унутар једног значења јер глагол који примарно означава процес (*сџезао га је краватиом*) секундарно означава стање (кравата је у таквом положају да изазива осећај стезања).⁸⁸

Код непрелазних глагола које бисмо могли груписати као догађаје емитовања перцепата (*сијати јаком свејлошћу, мирисати ојојним мирисом, кричати храјавим гласом, махати главом, луйати ногама* и сл.)⁸⁹ номинатив представља сложену улогу Агентативног или Пермисивног Оријентира (обједињује Агенса или Пред-Оријентира са Оријентиром). То значи да се субјекат концептуализује као егзистенцијални оквир у коме се емисија перцепата остварује, а сам перцепат има статус непрофилсаног Трајектора. Када Агенс постоји, инструментал означава Реификатора, односно дејственост којом се перцепат успоставља – то је микрizona којом Агенс манипулише како би се перцепат створио (*луйати ногама о јод* – перцепат је звук, *махати рукама* – перцепат је понављани покрет, *викати крештавим гласом* – перцепат је звук).⁹⁰ Глаголима као *крештаати, звиждаати, цврчати, кукурикати* сличан је, као што смо већ приметили на крају претходне секције, глагол *јевати* када се употребљава без објекта (*Целу ноћ је јевала, Ево га ојети јева*) – и његов је субјекат тада аблативни Оријентир-Агенс (емитер звука). У транзитивној реализацији *јевати* доноси Агенса у позицији номинатива и Тр-објекат, у комбинацији са реификативним инструменталом и дативским адлативним Оријентиром: *јева нам својим лејим гласом ону*

чиницац на нивоу Реализатора, односно да у одговарајућем контексту буде препознат као извориште самог дејства.

⁸⁸ Ристић (2007) примере као *цијеле га сџезу, краватиа га дави* назива семантичким пасивом (наспрам примарних значењских реализација тих глагола: *он нешћо сџезе, он неког дави*), указујући на то да у њима глагол има неагентативно значење, са конверзним распоредом актаната у смислу обележја *живо – неживо*.

⁸⁹ Стипчевић (2010) ове глаголе разматра кроз више синтаксичких модела, али ми их овде обједињујемо у једну семантичку групу, како бисмо указали на различите профиле унутар сличне догађајне базе.

⁹⁰ Пипер (2005: 612) глагол у примеру *машу војничким кайама* одређује као неправи прелазни, што упућује на колизију између значења и његове синтаксичке репрезентације. Та колизија се у моделу који предлагемо објашњава управо усмеравањем резултативног профила на актера који је референцијално изједначен са Агенсом. Како субјекат услед апсолутне компресије, тада собом обухвата и профил унутар резултативног поља (номинатив указује на сложену улогу аблативног Оријентира-Агенса), други актер се може изразити само преко медијалне каузалне сфере – као Реификатор, односно дејствујућа микрizona Агенса *x* – предметност чијим дејством настаје непрофилсани Трајектор „покрет“.

йесму – обе реализације пак почивају на идентичној позадинској структури, али су различито компресоване. Када Агенса нема, медијални номинатив глагола који означавају емитовање перцепата указује на развој од аблативног Пред-Оријентира до аблативног Оријентира (сложена улога аблативног Оријентира-Пермисора), а инструменталом се именује секундарни Реификатор, као дејствена микрозона Пред-Оријентира (*звезда сија бљештавим сјајем, цвети мирише ојојним мирисом*). Инструментал може указати и на макрозону таквог дејства, односно на секундарног Кондуктора: *цвети мирише двориштем*. Глагол *мирисаји* је занимљив и због своје алтернепрелазности. Он, наиме, алтернира концептуализацију у којој је номинатив аблативни Оријентир-Пермисор (*цвети мирише*) и концептуализацију у којој је номинатив адлативни Оријентир-Пермисор (*дворишће мирише на цвеће*).

	номинатив	акузатив	Инструментал
<i>гурајти колица рукама</i>	Агенс <i>x</i>	Трајектор <i>y</i>	Реификатор $x^{#v}$ (Агенсова дејствена микрозона)
<i>гурајти колица улицом</i>	Агенс <i>x</i>	Трајектор <i>y</i>	Кондуктор $x^{#\wedge}$ (Агенсова дејствена макрозона)
<i>наградијти некога нечим</i>	Агенс <i>x</i>	адл. Оријентир <i>q</i>	Реификатор $x^{#v} \Rightarrow y$ (Агенсова дејствена микрозона референцијално изједначена са Трајектором)
<i>махати главом</i>	абл. Оријентир- Агенс <i>x</i> (Агс + Ор)	/	Реификатор $x^{#v}$ (Агенсова дејствена микрозона)
<i>драгуљ сија бљештавим сјајем</i>	абл. Оријентир- Пермисор <i>z</i> (ПрОр + Ор)	/	секундарни Реифи- катор $z^{#v}$ (микрозона абл. Пред-Оријентира <i>z</i>)
<i>цвети мирише двориштем</i>	абл. Оријентир- Пермисор <i>z</i> (ПрОр + Ор)	/	Кондуктор $z^{#\wedge}$ (макрозона абл. Пред-Оријентира <i>z</i>)

Табела 3.7. Примери синтаксичког уобличења каузалних актаната

Погледајмо сада са којом би се актантском вредношћу могао повезати беспредлошки генитив. У конструкцијама као *најесити се колача*,

најишћи се воде, најисаићи се ишужби и сл. номинатив означава Агенса, док рефлексивност указује на то да је исти актер и на позицији адлативног Оријентира, који је овде конкретизован као носилац доживљаја. Сам доживљај, који има статус непрофилисаног Трајектора, представља „презасићеност, одсуство жеље за нечим“. Генитивни конституент се, стога, интерпретира као каузални претходник тог осећаја – оно чега се неко заситио, оно што изазива осећај презасићености – што би значило да одговара Пред-Трајектору. Конструкције као *наслушати се ирича, најримати се удараца* другачије су само по каузалној дубини номинатива – он овде није Агенс већ је и сам Пермисор (адлативни Пред-Оријентир), док генитив поново упућује на ентитет који је концептуализован као извориште осећаја презасићености. Оваква граматичка концептуализација, у којој се доживљај види као Трајектор, извор доживљаја као Пред-Трајектор, а доживљавач као адлативни Оријентир и Пред-Оријентир није ограничена само на глаголе који означавају презасићеност. Тако се упојмљује, рецимо, и доживљавање страха (*уилашићи се нечега, бојати се нечега*), срама и стида (*иосрамио сам се ишвог иосишуйка, сииидим се иших речи*), али и жеље (*ужелећи се нечега*). И ситуација актуализовања сећања концептуализује се слично – *ири-сеишићи се нечега*. Погледајмо и конструкције као *иошииједећи некога нечега, ослободићи некога нечега, лишићи некога нечега, манићи се нечега, оканићи се нечега*. У резултативном пољу тих догађаја профилисан је аблативни Оријентир (граматички исказан објектом или кроз рефлексивну форму), у чијем се домену препознаје негативни, одсутни Трајектор – Оријентир не поседује нешто (*лишићи некога наследсйва*), нема интересовање за нешто (*манићи се ћорава иосла*) или није изложен неком непријатном фактору (*иошииједећи некога мука*). То чега у домену аблативног Оријентира нема, то што је одсутно или уклоњено поново има вредност Пред-Трајектора и изражава се беспредлошким генитивом.

Завршићемо ову секцију сажимањем најбитнијих синтаксичко-семантичких алата које нам модел каузалне суперсхеме обезбеђује. Анализа у овим оквирима нам, пре свега, омогућава уочавање различитих типова субјекта и објекта према актантским позицијима које погађају. Док је објекат повезан само са последњим каузалним нивоом (резултативним), па може имати или вредност Трајектора или вредност Оријентира, субјекат се може повезати са актантима различитих каузалних нивоа, што је све сумирано у табели (3.8). У овом се моделу препознају и различити подтипови непрелазности, прелазности

и рефлексивности (в. табелу 3.9). Поред тога, модел нам допушта да алтернирање синтаксичких ликова, као лексички дефинисану способност глагола, изближе размотримо, а типови глагола према овом критеријуму представљени су у последњој табели (3.10).

Аргумент	каузално-семантички тип	илустрација
субјекат	1. агентативни	<i>Марко њрчи; Марко чииа књигу</i>
	2. ослабљено агентативни	
	а. реализаторски неаниматни	<i>олуја је срушила кућу; гром је сјалио дрво</i>
	б. реализаторски деиницијализовани	<i>дечак се њовредио; Марко је њоломио ногу</i>
	в. иницијаторски (нереализаторски)	<i>Марко је скувао кромѝр; ми се возимо ауѝобусом</i>
	3. пермисивни	<i>ѝацијениѝ је искварио; камен се коѝрља</i>
прави објекат	1. трајекторски	<i>сѝавио је књигу на ѝолицу; узео је новац од њега</i>
	2. оријентирски	
	а. аблативно-оријентирски	<i>оѝиѝао је муѝѝерију; исѝразио је флацу</i>
	б. адлативно-оријентирски	<i>наѝунио је бокал; осликао је зид</i>
Табела 3.8. Типови субјекта и објекта према актантској интерпретацији у каузалној суперсхеми догађаја		

општи дијатетички тип глагола	каузално-семантички тип	илустрација
непрелазност	1. агентативна непрелазност	<i>дечак њрчи (Агс-Тр); Марко љуѝи (Агс-Ор)</i>
	2. пермисивна непрелазност	<i>комеѝа леѝи, брод ѝоне (Тр-Перм); дечак ѝлаче, рана крвари (Ор-Перм)</i>
прелазност	1. монопрелазност (оријентирска или трајекторска)	<i>Марко ѝуни бокал (Ор); дали су му ѝоклон (Тр)</i>
	2. алтерпрелазност	<i>бришем мрвице са сѝола (Тр) : бришем сѝо (Ор); Марко цеди сок из воћа (Тр) : Марко цеди воће (Ор)</i>

рефлексивност	1. агентативна рефлексивност	<i>Марко се чешља; човек се креће сјајом</i>
	2. ослабљено-агентативна – реализаторска рефлексивност	<i>Марко се ђосекао (док је оширио нож); дечак се сајлео</i>
	3. пермисивна рефлексивност	<i>лојница се копрља; руке се пресу; Марко се наљућуио</i>

Табела 3.9. Подтипови дијатезе видљиви у каузалној суперсхеми догађаја

тип лексички дефинисаног синт. понашања	опис понашања	илустрација
монопрелазност	Глагол је прелазан али не познаје алтернацију типа објекта унутар исте ситуације	<i>узетии нештио</i> (Тр-обј.); <i>сиво-риштии нештио</i> (Тр-обј.); <i>кречитии зид</i> (Ор-обј.); <i>ћрљаии одећу</i> (Ор-обј.)
алтерпрелазност	Глагол у истој ситуацији алтернира објекат по принципу фигура – позадина, односно алтернира Тр и Ор-објекат	<i>љуштииштии јабуку</i> (Ор) : <i>љуштииштии кору са јабуке</i> (Тр); <i>вајаии глину</i> (Ор) : <i>вајаии фигуру од глине</i> (Тр); <i>цедиии воће</i> (Ор) : <i>цедиии сок из воћа</i> (Тр)
алтеррефлексивност	Глагол је алтерпрелазан, али је један од оквира рефлексивне природе (интерференција алтерпрелазности и рефлексивности)	<i>обријаии бркове</i> (Тр-профил) : <i>обријаии лице / се</i> (Ор-профил); <i>исцлазиии језик</i> (Тр-профил) : <i>исцлазиии се</i> (Ор-профил)
алтернепрелазност	Непрелазни глагол алтернира вредност субјекта по принципу фигура – позадина	<i>вода цури из буреиа</i> (субј. интегритише Перм у и Тр у) : <i>буре цури</i> (субј. интегритише Перм з и Ор з)
амбипрелазност	Глагол у истој ситуацији алтернира прелазни и непрелазни оквир	<i>ћрећрчаии мостіи – ћрећрчаии ћреко мостіа; ћевали смо ону ћесму – ћевали смо целу ноћ</i>
амбирефлексивност	Иста ситуација се може изразити и рефлексивним и неререфлексивним обликом тако да резултативни актант остане исти (рефлексивност потенцира макро а неререфлексивност микроперспективу)	<i>уфлекаии се : уфлекаии одећу; ђосећи се ђо руци : ђосећи руку</i>
алтерсубјекатност	Глагол алтернира каузалну дубину самог субјекта (а тиме и самог актера који добија вредност субјекта)	<i>разбио је вазу : ваза се разбила; наљућили су га</i> (субј. је Агс или Рлз) : <i>наљућуио се</i> (субј. је Пр-Ор)

Табела 3.10. Типови лексички дефинисаног синтаксичког понашања глагола, видљиви у моделу каузалне суперсхеме

На крају, оно што је од суштинске важности за наше истраживање – какву функцију у оваквом моделу имају глаголски префикси? Наша је претпоставка да су глаголски префикси повезани са резултативним каузалним пољем, односно да суперсхематску структуру тог поља конкретизују, указивањем на специфичне искуствене типове резултата. У уводном смо поглављу помињали префикс *раз-*, којим су се бавили Д. Кликовац (1998) и Б. Белај (2004). Видели смо да би се схематско просторно значење које Д. Кликовац налази као основу већег броја значења у мрежи префикса *раз-* могло уклопити у општије значење које Белај дефинише као дисперзивност, и да би оно, ако га схватимо не као просторну већ као апстрактнију натпросторну схему, вероватно, могло обухватити целокупну мрежу. У контексту идеализованог когнитивног модела догађајне каузалности дисперзивност би представљала елаборацију општих резултативних суперсхема ефективизације и афективизације. Дисперзивни Трајектор је типично збирни ентитет (група) чији су елементи из положаја обједињености прешли у положај разједињености (дисперзивна ефективизација: *развићи се, разлејетии се, разјединиии се, расијуриии се* итд.), а дисперзивни Оријентир је ентитет чија је структура претрпела дисперзивну афективизацију (*развииии, разломиии, разрушииии, расцејатиии* итд.). Док су афективизација и ефективизација суперсхематски елементи (граматички ниво значењског апстраховања), дисперзија се појављује као њихов конкретнији, искуствени тип. То је и даље апстрактно значење, али је ближе замисливој форми због тога што је оно продукт суперсхематског скенирања сликовносхематског искуства – сликовне схеме *РАЗИЛАЖЕЊА* и *РАЗБИЈАЊА* су управо на том нивоу апстракције обједињене у једну категорију, у категорију ДОГАЂАЈА СА ДИСПЕРЗИВНИМ РЕЗУЛТАТОМ. У том смислу, предлексичко значење префикса није суперсхематско али није ни сликовносхематско – оно се налази између и могло би се одредити као искуствено елаборирана суперсхема, односно *iproшсхема*. У следећим ћемо поглављима на примерима глаголских префикса *из-*, *у-*, *са-*, *о-* и *об-* такву претпоставку детаљније размотрити.

4. ГЛАГОЛСКИ ПРЕФИКС ИЗ- И ПРОТОЗНАЧЕЊЕ ЕКСКЛУЗИЈЕ

Поглавље почиње сажетим увидом у досадашња истраживања семантике глаголског префикса из-. Након тога се износи претпоставка да сви из-префиксали представљају инстанцу ДОГАЂАЉА ЕКСКЛУЗИЈЕ, а да су семантичке разлике последица онтолошких варирања тог протозначења. Ексклузија се дефинише као искусвени тип ефективизације, настао суперсхематским скенирањем сликовне схеме ИЗНОШЕЊА. У секцији (2) се апаратуром протодогађаја анализирају три централне сликовне схеме ове префиксалне породице: ИЗНОШЕЊЕ (извадити), ИСТИСКАЊЕ (исцедити) и ИЗЛАГАЊЕ (испрскати). Показује се да протозначење ексклузије постоји у све три схеме, а да се код ИСТИСКАЊА оно дојуњује екстракцијом (специфични искусвени тип аблаивне афективизације), док је код ИЗЛАГАЊА ексклузија праћена експозицијом (специфични искусвени тип адлаивне афективизације). Следеће три секције се баве поменутиим варијантама ексклузије – секција (3) истражује сликовну схему ИЗНОШЕЊА и њене сепиринске схеме, секција (4) сликовну схему ИСТИСКАЊА и друге схеме које реализују екстрактивну ексклузију, секција (5) сликовну схему ИЗЛАГАЊА и остале схеме код којих се уочава експозитивна ексклузија. У свакој од тих секција глаголи су описани како из угла онтолошко-семантичких веза унутар префиксалне породице тако и из угла синтаксичког варирања суперсхематске структуре. На крају сваке секције даје се сажетак основних налаза.

4.1. Кратки осврт на глаголски префикс из- у литератури и хипотеза о протозначењу ексклузије

Глаголски префикс из- спада у оне префиксе који се, на први поглед, чине „непроблематичним“. Разлог томе није само у формалној подударности префикса и предлога,⁹¹ већ, пре свега, у семантичкој

⁹¹ Префикс из- има више аломорфа: једначењем сугласника по звучности добија се ис- (нпр., ис-исцедити, ис-кривити), једначењем сугласника по месту творбе иж- (нпр., иж-изглати, иж-жврљати), док је иш- резултат оба једначења (нпр. иш-чисити, иш-часити). Појављује се и аломорф са покретним вокалом, као у иза-брајати, иза-ћкајати.

транспарентности те везе у домену кретања – унутар префиксалне породице прототипичну позицију заузимају управо глаголи просторног значења као *исцѣрчати*, *избацити*, *извадити*, код којих се предлог *из* појављује као „природан“ избор за обележавање просторног конституента (*исцѣрчати из собе*). Како се од прототипа крећемо ка мање типичним случајевима, ситуација постаје све замршенија, а могуће интерпретације везе са прототипом све замућеније. Шарић (2014: 30), тако, на летимичној скици префикса *из-*, као префикса чија је просторна семантика јасна, илуструје општи изглед једне значењске мреже. Близу центра се, како се у тој скици показује, налази група „пражњење садржатеља“ (*излити*), на коју се надовезује „исцрпљивање“ (*излови* *сву рибу из језера*). То се значење пак преко глагола као *исцѣрљати* (који се види као „исцрпљивање површине“) додирује са „стварањем на површини“ (*изборати*), а уочавају се и друге скупине које се изводе директно од прототипа, рецимо „одступање од норме“ (*искривити*). У скици се препознају и метафоричке екстензије – Шарић глаголе као *излечити* надовезује на глаголе као *исцѣрчати* у смислу „излажења из болесног стања“ (што је, примећујемо, тек једна од могућности да се *излечити* повеже са централнијим значењима – могли бисмо рећи и да је *излечити* „исцрпљивање болести из тела излеченог“), док се глаголи као *избрљати* виде као метафора „пражњења“. На овим примерима већ видимо да разоткривање повезаности појединачних глагола са просторним прототипом није нимало једноставан задатак.

Колико је семантика овог префикса са једне стране прозирна и приступачна, а са друге мутна и магловита, показују и запажања И. Грицкат (1966–67: 206–207). Прегршт изнијансираних значења Грицкат доводи у везу са примарним значењем „вађења, црепења, избацивања из нечега“, али исто тако многобројне примере сврстава у друго значење, за које констатује да је „удаљено“ од првог, а дефинише као „вршење до постигнућа циља, до исцрпљења могућности одн. интереса за радњу“ (1966–67: 207). Док је прво значење утемељено на конкретном физичком искуству, друго се чини превише апстрактним – па би се у дефиницију другог значења лако могли убројати и многи примери из прве групе. Неки врло слични глаголи нашли су се, тако, на различитим странама: у првој групи (ВАЂЕЊЕ) налази се *измозгати неко решење*, а у другој (ИСЦРПЉИВАЊЕ ИНТЕРЕСА) *израчунавши нешто*.

Реч је о старом прасловенском предлогу и префиксу примарно просторне семантике (в. Skok 1971, 739).

Глаголи који су смештени у другу скупину су, очекивано, разноврсни: *ишибаџи*, *измрцвариџи*, *исџачкаџи*, *исџећи*, *извежбати*, *исџрезниџи*, *израчунаџи* и др. Све то нам показује да су ствари недвосмислене док смо на терену сликовне схеме изношења (екслокализације), али да постоји велики број глагола – међу којима су и глаголи физичког искуства, који се не могу једноставно прикључити том прототипу или се надовезти на њега.

Занимљиво запажање о дифузности основног просторног значења префикса *из-* доноси Стевановићева подела (²1970: 437), у којој се глаголи изласка „из унутрашњости ван или одозго горе“ (*изгураџи*, *изићи*, *избациџи*, *искочиџи*, *исџиџи*, *исџасџи*, *изговориџи*, *исџилеџи се* и др.)⁹² раздвајају од глагола „напуштања неке средине“ (*изосџаџи*, *изосџавиџи*, *искрасџи се*, *издвоџиџи*, *искључиџи*, *изоџиџиџи*). Клајнов приказ углавном прати Стевановићев. Поред глагола који „основно просторно значење предлога *из* чувају“ Клајн (2002: 254) издваја још пет скупина, према семантичким или творбеним критеријумима. Инстанце другог значења, које одговара поменутом Стевановићевом издвајању из средине, Клајн одређује као глаголе који су блиски глаголима кретања. Треће значење чине фактитивни *из-*префиксали – творбено повезани са придевима: *изоџиџиџи*, *исџуџеџи*, *издужџи*, *исџањџиџи*, *исџуниџи*, *исџразниџи* и сл. Четврто значење се може дефинисати као бенефактивно: *измоџиџи*, *искамчиџи*, *искукаџи*, *извојеваџи* итд. Пето значење је одређено као сативно, али са подзначењима: а) прави сативни глаголи (или сатуративни, по другој терминологији – глаголи задовољења потребе): *исџаваџи се*, *исџлакаџи се*, *извикаџи се*, *избеснеџи се*; б) глаголи вршења радње „у потпуности, до краја, колико је год могуће“: *исџисаџи*, *ишараџи*, *искиџиџи*, *изградиџи*, *изређаџи*; в) глаголи дистрибутивног значења: *изгинуџи*, *изумреџи*, *изродиџи*, *ижениџи*, *исџодвлачиџи*, *изоџијаџи се*. Шеста група доноси глаголе код којих префикс има функцију чисте перфективизације, а констатује се да ту функцију „*из-* обавља у великом броју глагола најразличитијих значења“ (2002: 256), наведимо само неке: *израдиџи*, *извршиџи*, *искорисџиџи*, *изгубиџи*, *израчунаџи*, *исџејаџи*, *искидаџи*, *исквариџи*. У последњој групи су глаголи код којих „семантички однос између основног и префиксираниог глагола није јасан“ (2002: 257): *изгледаџи*, *извиђаџи*, *изокренуџи*,

⁹² Навели смо само неке примере којима Стевановић илуструје ову групу. Видимо да је она онтолошки хетерогена (уп. *изгураџи* и *изговориџи*), али да је обједињује општа представа о постојању правог физичког садржатеља, односно – другом терминологијом речено, постојање САДРЖАТЕЉА као просторног примитива.

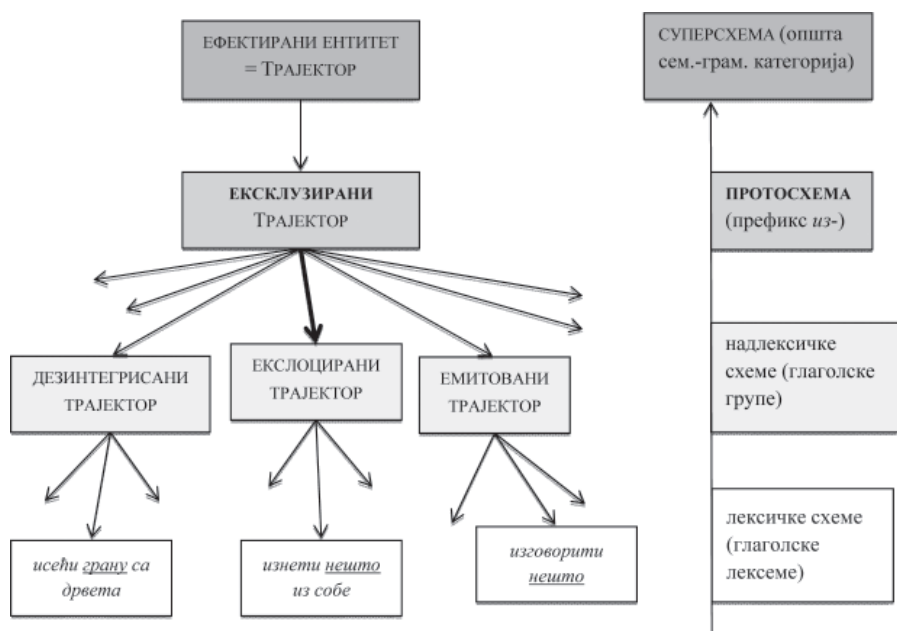
изврнуџи, ишчекиваџи, исмејаџи, изиграџи, извисиџи, изгуџаџи, извикаџи, изгусџираџи.

Функцију чисте перфективизације глаголском префиксу *из-* приписују и други аутори. Д. Вујовић (2019: 103–104), у компоненцијалном истраживању глагола кретања, примећује да овај префикс „уз глаголе кретања према горе [...] служи као перфективизатор“ (*исџеџи се, исџенџираџи се, изверџи се*). У НГСЈ (2013: 245) се, поред просторног значења и неколико акционалних функција (дистрибутивност и сативност), препознаје и функција чисте перфективизације (*изгубиџи, измениџи, израдиџи, искорисџиџи*). Ивановић (2012) уочава, поред дистрибутивности и сативности, још и акционално значење појачаног интензитета (интензивност у ужем смислу – *избаџинаџи, ишчисџиџи, изноџи се*; тотално-објектно – *излеџиџи, изуџиваџи*; позитивно-интензивно – *искамџиџи, измоџиџи*; негативно-интензивно – *износиџи обуђу, исџлакаџи очи*). Видимо, дакле, да се у литератури, поред конкретног просторног значења, префиксу *из-* приписују и апстрактнија, граматичка (акционална) значења, али њихова веза са прототипом није детаљније разматрана.

Белај (2008а) сматра да се сви глаголи са префиксом *из-* могу сматрати инстанцама општег значења екстралокативности. У његовој се студији *из-*префиксали описују кроз 19 схематских конфигурација. Следећи Ланакеров приступ у разумевању ширења категорије, Белај сматра да се велика конфигурациона дисперзија ове префиксалне породице може свести на мањи број категоријалних проширења и закључује да постоји пет таквих екстензија. Треба напоменути да категоријалне екстензије немају статус засебних значења, па Белај не успоставља заједничку дефиницију за конфигурације које припадају истом нивоу (екстензије се именују као *из*, *из'*, *из''*, *из'''*, *из''''*). Може се, зато, рећи да екстензије представљају континуум вертикалног удаљавања од прототипа, рецимо: *извадиџи* → *исклијаџи* → *изређи* → *исџружџи се* → *исџеђи* (в. Belaj 2008а: 272).

Наша је претпоставка да је разуђеност глагола са префиксом *из-* последица онтолошке дисперзије заједничког протозначења. У том смислу, сматрамо да сви глаголи са префиксом *из-* представљају инстанцу општије категорије ДОГАЂАЈА ЕКСКЛУЗИЈЕ, односно ДОГАЂАЈА СА ЕКСКЛУЗИРАЈУЋИМ РЕЗУЛТАТОМ. То значи да се у догађајној структури *из-*префиксала, тачније у резултативном пољу, увек може препознати ексклузирани Трајектор, без обзира на то како је догађај синтаксички компресован и какву је онтолошку реализацију Трајектор добио.

Значење ексклузије се појављује као претпоследња инстанца на путу уопштавања телесног искуства НАПУШТАЊА САДРЖАТЕЉА у суперсхематску структуру. Другим речима, ексклузија је тип трајекторског положаја који настаје суперсхематским скенирањем просторног гешталта (сликовне схеме) изношења. У том смислу, ЕКСЛУЗИЈА представља конкретнију варијанту суперсхеме ЕФЕКТИВИЗАЦИЈЕ. Сваки Тр-објекат (било ког глагола) јесте инстанца суперсхематског елемента ЕФЕКТИРАНИ РЕЗУЛТАТОР (= ТРАЈЕКТОР), али само Трајектор *из-*префиксала јесте експлицитно категоризован као инстанца протосхеме ЕКСКЛУЗИРАНОГ ЕФЕКТИРАНОГ РЕЗУЛТАТОРА (= ЕКСКЛУЗИРАНОГ ТРАЈЕКТОРА). Значење ексклузије, дакле, припада инвентару неонтологизовних појмова (апстрактније је од конкретног просторног, перцептивног, социобиохевиоралног и менталног искуства), па управо зато и омогућава да се догађаји разноврсних онтологија категоријално обједине. Као такво, значење ексклузије се налази у самом предворју суперсхематске појмовности. На следећем дијаграму је приказан један део појмовне структуре префиксалне породице, који показује суперсхематску апстракцију Трајектора и положај префиксног значења.

Дијаграм 4.1. Постепена конкретизација Трајектора као суперсхематског елемента у породици глаголског префикса *из-*

4.2. Сlikовносхематске манифестације ексклузије

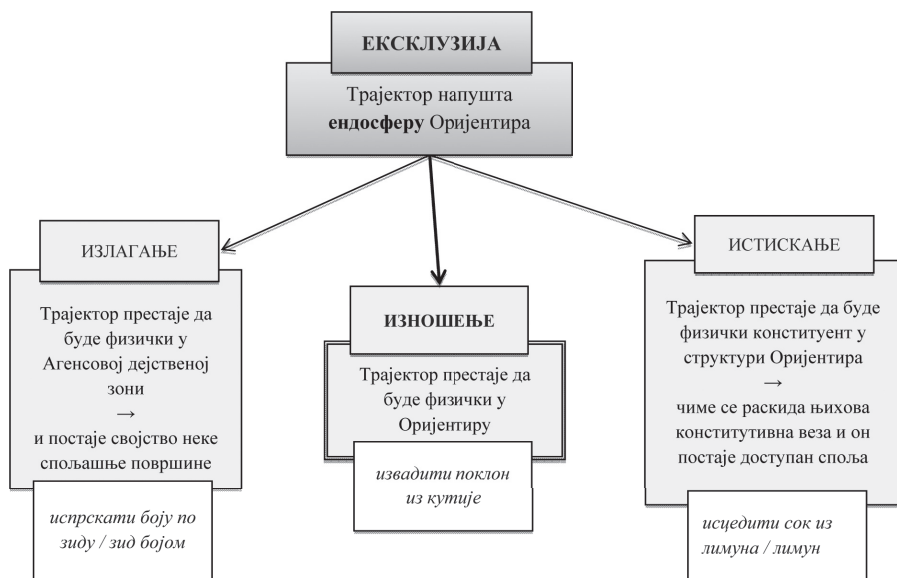
Значење глаголског префикса *из-* повезано је са сликовном схемом изношења, али се међу глаголима ове богате префиксалне породице примећују још две сликовносхематске структуре које су у типичним случајевима од ње јасно одељене. Реч је о сликовним схемама истискања и излагања. Да бисмо разумели шта је овим просторним конфигурацијама заједничко и како је могуће да их повезује исти префикс, неопходно је да размотримо каузалну структуру на којој се оне заснивају. Када говоримо о сликовној схеми изношења, имаћемо у виду глаголе као *извадиџи*, *изгураџи*, *извуџи*, *исџирчаџи*, *излеџеџи* и сл., без освртања на конфигурационе варијације које они показују (о томе ћемо писати касније). Сливовну схему истискања репрезентују примери екстраховања конститутивне материје, као *исцедиџи*, *исисаџи*, *измусџи*, *исџиснуџи*. На крају, сликовну схему излагања представљају глаголи дифузног емитовања материје по некој површини, као *исџирскаџи*, *иџирицаџи*, *исквасиџи*, *исџљуваџи* итд.

Иако, начелно, све три схеме подразумевају постојање Трајектора напореда са примарним и секундарним Оријентиром, у овим је схемама фокус различито дистрибуиран, што се јасно ишчитава из синтаксичких оквира поменутих глагола. Типично изношење се реализује кроз монотранзитивне глаголе оријентисане ка Трајектору – просторни конституент се изражава посредовањем одговарајућег предлога: *извадиџи њоклон из куџије*, *исџераџи неког на улицу*. Глаголи типичног истискања и излагања обично су, са друге стране, алтерпрелазни, односно допуштају промену објекатског профила, али ка различитим Оријентирима – у фокусу истискања може бити аблативни Оријентир (*исцедиџи наранџу : сок из наранџе*), док у фокусу излагања може бити адлативни Оријентир (*исџирскаџи зид бојом : боју њо зиду*). Поред тога, глагол који лексикализује истискање може бити и потпуно окренут ка Оријентиру, остављајући Трајектора без директне аргументизације: *исфлекаџи одећу (масџилом)*.

У том светлу, сликовна схема изношења (*изнеџи лоџиџу*) чини се „примарнијом“ и једноставнијом, пошто је њен резултат присутан и код истискања (*исцедиџи сок*) и код излагања (*исџирскаџи боју*). Ако је тако, глаголе истискања и излагања могуће је парафразирати преко изношења, у форми „учинити да Трајектор изађе“. Тако наспрам *исцедиџи сок из наранџе* имамо „учинити да сок *изађе* из наранџе“ – наранџа је заиста аблативни садржатељ наспрам сока. Међутим, такву директну паралелу тешко је повући са ситуацијом *исџирскаџи боју њо зиду* – прави аблатив-

ни садржатељ овде, заправо, није део задане просторне конфигурације. Могуће је да садржатељ буде упојмљен преко одговарајуће ППК – *исџр-скајџи боју из канџе њо зиду*, али то није нужно – *исџр-скао је зид фар-бом са чеџке*. Штавише, како се удаљавамо од прототипичног излагања (које подразумева течну материју), могућност препознавања правог садржатеља на периферији сцене потпуно нестаје – *исџиџаџи неџиџо џрсџиџа, изударџи некога бичем*. Уместо правог, тродимензионалног садржатеља, у чијој се унутрашњости Трајектор налази, у сликовној схеми излагања примећујемо, заправо, апстрактнију представу о потицању трага који се успоставља на некој површини *из* Агенсовог дејственог поља. Реч је, дакле, о онтолошки сложенијој релацији од просторног садржавања. Онтолошко усложњавање је, то треба приметити, видљиво и у сликовној схеми истискања – Оријентир јесте и претходни просторни оквир за Трајектора, али је он пре свега целина из чије се конституције Трајектор одваја, па је просторно излагање истовремено и дезинтеграција. Просторни садржатељ (*извадиџи из куџије*), конститутивни садржатељ (*исцедиџи сок из наранџе*) и дејствено поље (*исџр-скајџи зид бојом*) представљају, дакле, три онтолошке варијације једне заједничке идеје. Та се обједињујућа појмовност не налази у сфери сликовносхематског значења (ту се ови случајеви очигледно разликују) већ на апстрактнијем, одазивном нивоу. И изношење и истискање и излагање су просторне манифестације идеје о напуштању претходне ЕНДОСФЕРЕ – Оријентира који је Трајектора на неки начин обухватао, ограничавао собом (својим унутрашњим простором у *извадиџи*, својом унутрашњом структуром у *исцедиџи* или као део свог манипулативног поља у *исџр-скајџи*).

Ако се сада вратимо парафразама, видимо да наспрам „вађењем учинити да предмет *изађе* из садржатеља“ и „цеђењем учинити да сок *изађе* из конститутивне целине“ можемо успоставити „прскањем учинити да боја *изађе* из Агенсове дејствене зоне“. Иако је, начелно, овакво дефинисање могуће, његова семантичка прихватљивост (подударност са оном што почетни глагол заиста значи) значајно расте ако уместо предиката *изаћи* употребимо предикат општије семантике, који упућује не на екслокализацију већ на одвајање из ендосфере: „учинити да сок напусти конститутивну целину“, „учинити да боја напусти Агенсову дејствену зону“. То нам показује да није сама сликовна схема изношења из садржатеља, као догађај просторне релокализације, „уграђена“ у сликовне схеме истискања и излагања, већ да је то апстрактнија значењска структура ЕКСКЛУЗИЈЕ ИЗ ЕНДОСФЕРЕ.

Дијаграм 4.2. Три сликовне манифестације протосхеме ЕКСКЛУЗИЈЕ

Ексклузија је, како се то и на дијаграму види, појмовност која надилази просторно искуство, али је замислива кроз простор. У најједноставнијој онтолошкој манифестацији ексклузије, ендосферни карактер Оријентира је изражен као спацијална релација САДРЖАВАЊА. Будући да су ендосфера и ексклузија појмови на вишем нивоу категоризације – очишћени од просторности, они омогућавају да се САДРЖАВАЊЕ и ИЗНОШЕЊЕ појмовно повежу са другим спацијалним и неспацијалним схемама. Ексклузија се тако препознаје у комплекснијим физичким искуствима ИСТИСКАЊА и ИЗЛАГАЊА – она је, у том смислу, оно што „наслућујемо“ као сличност између ове три сликовне схеме. Ипак, њен појавни облик у схемама ИСТИСКАЊА и ИЗЛАГАЊА није идентичан оном које се уочава у ИЗНОШЕЊУ управо због тога што је основна идеја напуштања ендосфере са протосхематског нивоа „спуштена“, „уроњена“ у гешталте физичког искуства и тиме нужно обогаћена конкретнијим садржајем, који више или мање прикрива заједничку појмовну основу. Погледајмо у чему се те разлике у реализацији протозначења огледају.

Прво, ове се три сликовне схеме разликују по подразумеваној онтолошкој категоризацијској вредности самог Трајектора. Док типично ИЗНОШЕЊЕ има Трајектора који је ДИСКРЕТНА ПРЕДМЕТНОСТ, јасно

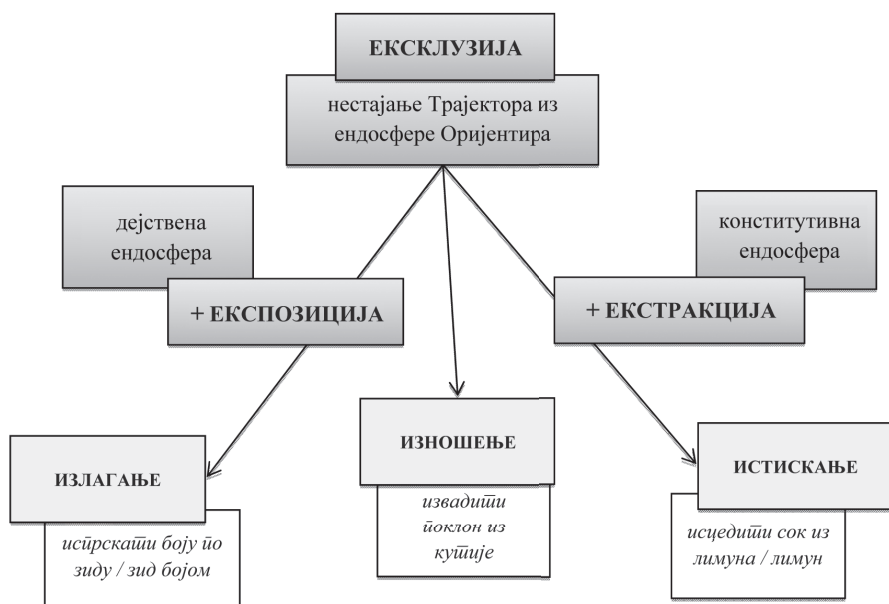
одељива и од аблативног и од адлативног Оријентира (*извадиџи књигу из куџије на сџо*), истискање и излагање подразумевају висок степен зависности Трајектора наспрам Оријентира јер је њихов Трајектор типично категоризован као материја. Код истискања реч је о конститутивној материји која се самим процесом екстракције ослобађа из целине и тиме постаје физички доступна – али опет зависна од свог новог просторног оквира: *исцедио је сок из лимуна у чашу*. У схеми излагања Трајектор је пак ДЕЈСТВЕНА МАТЕРИЈА којом Агенс извршава своју намеру. Овде се примећује Трајекторово онтолошко свођење са СПАЦИЈАБИЛНОГ ФИЗИЧКОГ ЕНТИТЕТА (материја док се одашила ка површини адлативног Оријентира) на НЕСПАЦИЈАБИЛНО ПЕРЦЕПТИВНО СВОЈСТВО–ТРАГ (учинак материје на самој површини). Та се онтолошка разлика јасно види када упоредимо инструментал са истореференцијалним акузативом у алтернирајућим оквирима ових глагола: *исџрскати некога бојом* (боја је концептуализована као део субјектове сфере, дакле као материја у покрету) – *исџрскати боју њо некоме* (боја је концептуализована као резултат, статични траг на афектираној површини). Овакве категоризацијске разлике се одражавају и на манифестацију саме ексклузије: код изношења она је раскидање чистог просторног садржавања, код истискања она је раскидање конститутивне везе (и тиме надилази само просторно *излажење*), код излагања она је раскидање везе расположивости (материја је била расположива Агенсу) и истовремено успостављање нове перцептивне везе (материја постаје перцептивно својство адлативног Оријентира).

Између ових сликовних схема разлика постоји и у дејству које Агенс испољава. У физичком смислу, дејство у ситуацијама изношења јесте контактано-кинетичка сила: Трајектор образује ексклативну путању захваљујући контакту који је са њим успоставио Агенс, било да је реч о краткорочном контактном трансферу силе – *избациџи кроз џрозор снажним замахом*, било да је реч о континуираном контакту – *извадиџи из куџије руком* (рука је микрозона којом Агенс успоставља и одржава тај контакт). Екстракција се пак заснива на кинетичком притиску (Агенс спољашњим дејством ка целини узрокује да садржај доспе изван ње: *исцедио је веш уврџањем*), док се код експозиције примећује корелација између Агенсовог дејства и саме материје – *исџрскати зид фарбом*.

Протозначењска дефиниција глаголског префикса *из-*, подразумева, дакле, да се са нивоа сликовносхематског искуства преместимо на апстрактнији ниво на коме се онтолошке разлике неутралишу а у први план избија заједничка протосемантика. На том нивоу не постоји

представа о САДРЖАТЕЉУ – јер је садржатељ чулни, просторно уобличени појам. Уместо тога, уочава се идеја ЕНДОСФЕРЕ, која представља функционалне импликације садржавања али без просторне кофигурисаности. Код глагола као *извадиџи*, *изнеџи*, *изгураџи* протозначење ЕНДОСФЕРЕ се поклапа са просторним примитивом САДРЖАТЕЉА, па се и протозначење ЕКСКЛУЗИЈЕ ИЗ ЕНДОСФЕРЕ реализује кроз сликовно-схематски формат изношења. Међутим, у неким другим случајевима, иако глагол означава просторно искуство, ЕНДОСФЕРА се не реализује кроз просторни примитив – уп., рецимо, *изгубиџи оловку*: *оловка* јесте физички ентитет и ексклузирани Трајектор, али правог САДРЖАТЕЉА нема, она је ексклузирана из субјектовог поља РАСПОЛОЖИВОСТИ, које представља ЕНДОСФЕРУ реализовану у просторном домену али не кроз конфигурацију САДРЖАВАЊА. Оно што аблативни Оријентир у примеру као *изгубиџи оловку* и аблативни Оријентир у примеру као *извадиџи оловку из њорбе* имају заједничко не налази се на нивоу просторности већ на нивоу протоструктуре – оба Оријентира јесу манифестације ЕНДОСФЕРЕ. О оваквим случајевима (када је ЕКСКЛУЗИЈА ИЗ ЕНДОСФЕРЕ реализована просторно али без директног ангажовања правог САДРЖАТЕЉА) писаћемо у следећем пододељку, овде смо само желели да једним карактеристичним примером потцртамо разлику између сликовног и надсликовног појмовног нивоа. Управо се то уочава и у сликовној схеми ИЗЛАГАЊА (*исџрскиџи*), код које је ЕНДОСФЕРА реализована као Агенсово ДЕЈСТВЕНО (МАНИПУЛАТИВНО) ПОЉЕ, а не као прави просторно конфигурисани САДРЖАТЕЉ.

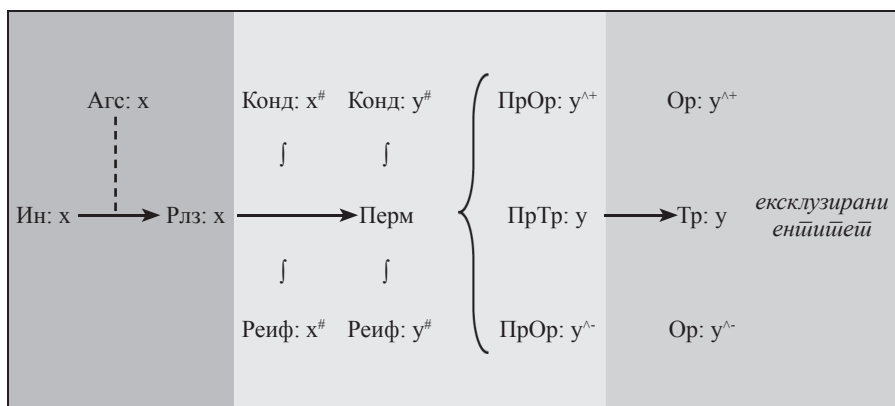
Сложенији карактер истискања и излагања, који се манифестује и у самом синтаксичком лику типичних представника ових схема (односно у њиховој алтерпрелазности), указује на то да се ексклузија у тим случајевима појављује у својим специфичним варијантама. У оба случаја ексклузија је чврсто повезана са посебним типом афектирања Оријентира – код глагола као *исџедиџи* уочавамо **екстракцију** (као специфичну варијанту аблативне афективизације: *исџедиџи воћку*), а код глагола као *исџрскиџи* уочавамо **експозицију** (као специфичну варијанту адлативне афективизације: *исџрскиџи зид*). Варијанту ексклузије која се примећује код глагола као *исџедиџи* можемо означити као *ексџиракџивну ексклузију* – раскидање конститутивне интегрисаности, а варијанту ексклузије коју уочавамо код глагола као *исџрскиџи* можемо одредити као *ексџозиџивну ексклузију* – одашиљање дејства које резултира модификацијом неког другог Оријентира.

Дијаграм 4.3. Три варијанте протодогађаја ексклузије и њихове примарне сликовне реализације

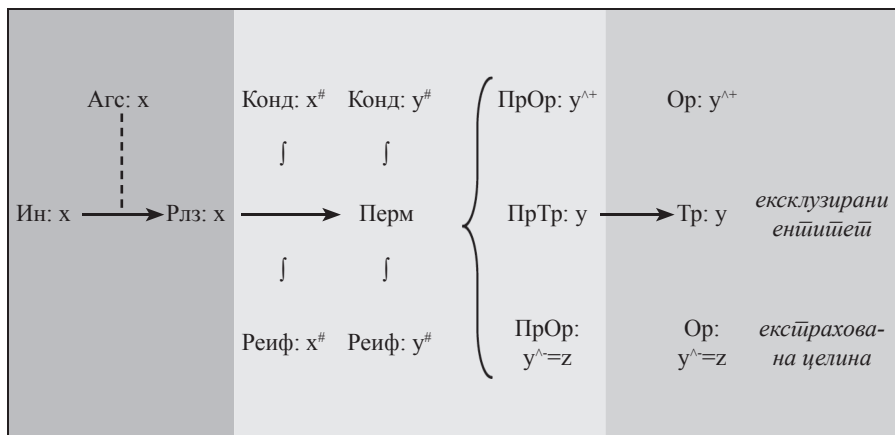
Погледајмо сад каузалну структуру ових трију сликовних схема.

Како се то на примеру типичних екслокатива види, екслокализација представља догађај који је усмерена ка Тр-результату. На дну догађаја се налази типични Агенс *x* (који га осмишљава и реализује). Агенс посредством Реификатора, као своје дејствене микрозоне, успоставља контакт са будућим Трајектором (актером *y*). Актер *y* се кинетичком дејству које Агенс контактом преноси на њега не супротставља, па на пермисивном нивоу протоструктуре примећујемо Пред-Трајектора *y*. Пермисивну природу имају и аблативни Пред-Оријентир, као и адлативни Пред-Оријентир. Како је реч о глаголима са монопрелазним оквиром, само су Агенс и Трајектор директно актеризовани, Оријентери добијају релативни актерски опис (као макрозоне Трајектора). Протодогађај, дакле, изгледа овако:

Дијаграм 4.4. Догађајна структура сликовне схеме изношења

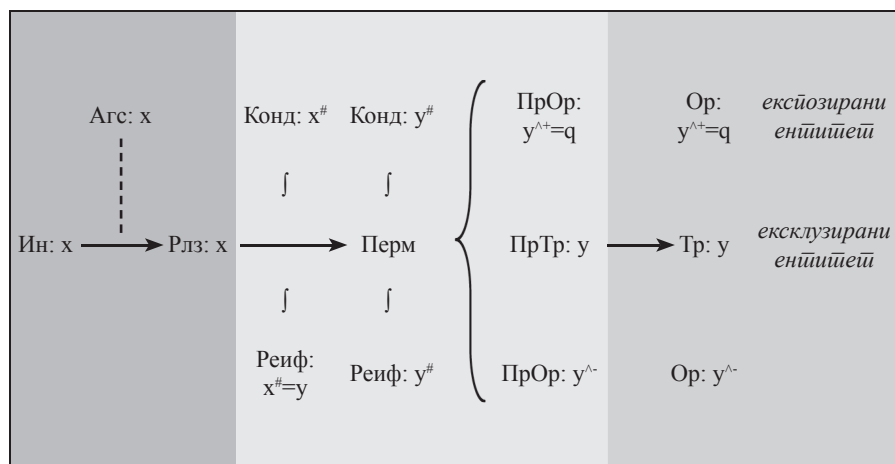
Сликовна схема истискања се, како то показују типични глаголи који је лексикализују (*исцедиџи*, *измусџи*, *исисаџи*, *исџиснуџи*), од структуре сликовне схеме изношења разликује, пре свега, по томе што је и абалтивни Оријентир добио самосталну актеризацију $Ор: z=y^{\wedge-}$. Та је актеризација директно мотивисана чињеницом да је Трајектор конститутивно повезан са аблативним Оријентиром, па се Агенсово дејство усредсређује управо на раскидање те егзистенцијалне везе. Протоструктура, стога, изгледа овако:

Дијаграм 4.5. Догађајна структура сликовне схеме истискања

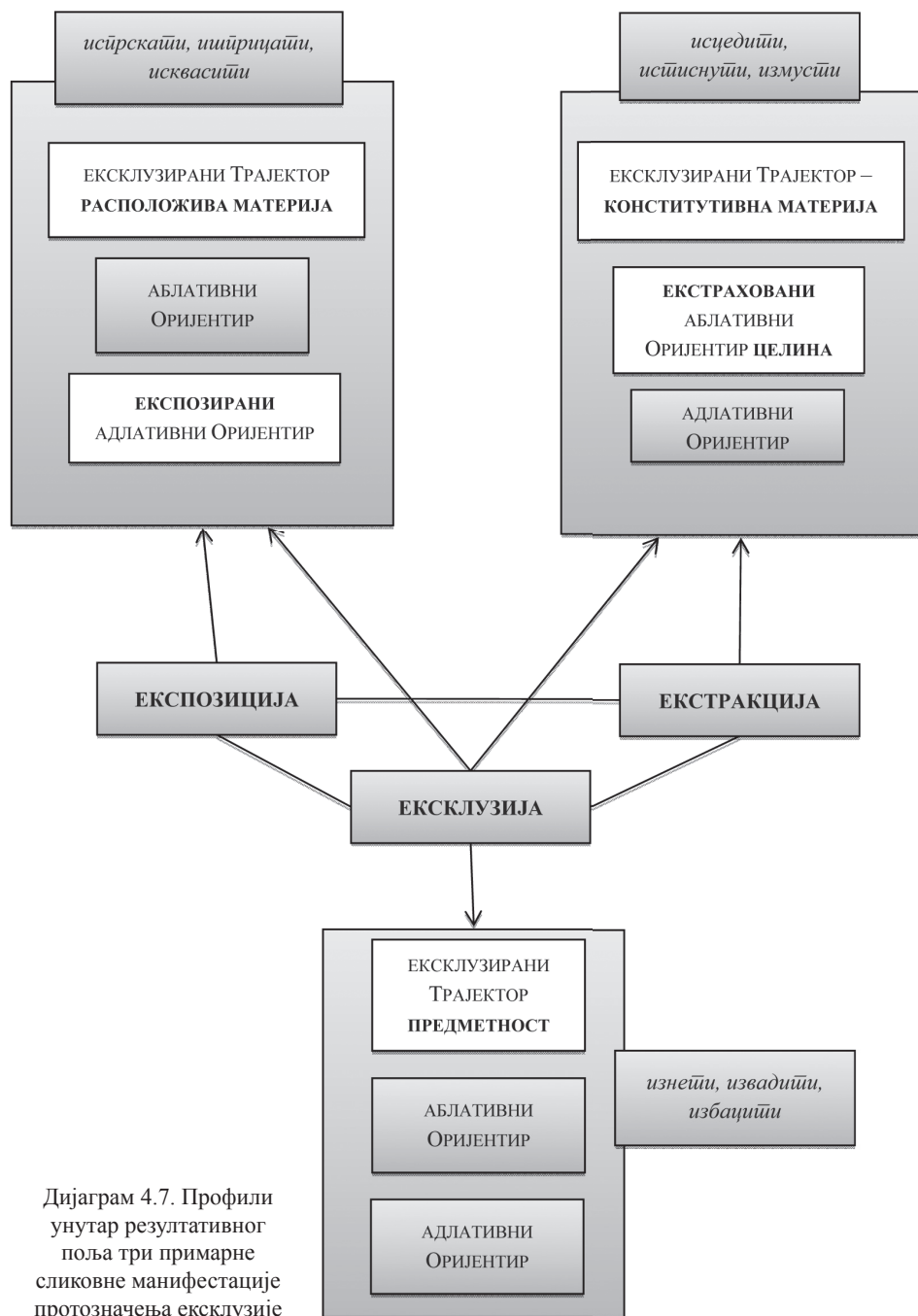
На крају, структура коју откривамо код типичних представника схеме излагања (*исџрскатџи*, *иџирицаџи*, *исџљуваџи*) другачија је од ексклатива и екстрактива по томе што је у фокусу резултативног поља,

поред Трајектора y , и адлативни Оријентир q (*исѣрскѣи боју : исѣрскѣи зид*). Ови глаголи подразумевају да је дејствена микрозона Агенса $x^{v\#}$ референцијално изједначена са будућим Трајектором y , што се синтаксички манифестује управо као могуће алтернирање инструментала и акузатива.

Дијаграм 4.6. Догађајна структура сликовне схеме излагања

Подударност у догађајној структури – а ту првенствено мислимо на семантичко уобличења Трајектора, као централног Резултатора, који се у све три схеме може препознати као инстанца физички ексклузираног ентитета, показује да су ове три сликовне схеме семантички сродне. Структурно најједноставнија јесте схема изношења. Онтолошка усложњавања догађаја, која се примећују када изношење упоредимо са истискањем и излагањем, омогућила су другим двама сликовним схемама да засебном актеризацијом активирају Оријентире, који су у схеми изношења релационо дефинисани наспрам Трајектора.

4.3. Сливовна схема изношења и схеме које се на њу појмовно наслањају

У протодогађајној анализи сликовних схема у претходној секцији, видели смо да сликовне схеме изношења, истискања и излагања представљају основне манифестације протозначења ексклузије у физичком домену. У овом ћемо делу пажњу посветити основној варијанти ексклузије – односно сликовној схеми изношења и схемама које су јој сродне. У фокусу нашег интересовања биће питање разноврсности просторних конфигурација које се повезују са префиксом *из-*: поред догађаја у којима је САДРЖАТЕЉ као просторни примитив истакнут и јасно дефинисан – *изнеићи*, *исцирчати* и сл., уочавају се и догађаји код којих аблативни Оријентир није категоризован као прави просторни САДРЖАТЕЉ, али догађај у целини јесте просторног карактера – нпр. *избећи сусрећ са неким*, *изосићати са часа*, *извирићти иза завесе*, *изложити нешто у излог*.

Сливовна схема изношења представља спацијални образац једноставне структуре, који протозначења ексклузије манифестује у најједноставнијем облику – Трајекторово напуштање Оријентирове ендосфере овде је остварено као раскидање просторног односа садржавања. У следећој табели сумиран је опис ове сликовне схеме. Сливовни елементи су повезани са каузалним улогама и типичним категоријама. Онтолошке варијације, како ћемо то касније видети, ослањају се на измену тих категоризацијских вредности.

сликовни елемент	каузална улога (суперсхематски елемент)	категоризацијска вредност
Извор силе	Агенс x (Иницијатор + Реализатор)	АГЕНТИБИЛНИ АНИМАТНИ ЕНТИТЕТ
Покретачка сила и оруђе покретач	Реификатор $x^{\#v}$	ПОКРЕТАЧКА СИЛА И КОНТАКТНО-ДЕЈСТВУЈУЋА ПРЕДМЕТНОСТ
Кинетичка сила	Реификатор $y^{\#}$	КИНЕТИЧКА СИЛА
Простор путање	Кондуктор $x^{\#^{\wedge}}$	ПРОСТОРНОСТ
Локализовани објекат	Пред-Трајектор $y \rightarrow$ Трајектор y	СПАЦИЈАБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ
Аблативни Локализатор	Пред-Оријентир $y^{\wedge-} \rightarrow$ Оријентир $y^{\wedge-}$	САДРЖАТЕЉ
Адлативни Локализатор	Пред-Оријентир $y^{\wedge+} \rightarrow$ Оријентир $y^{\wedge+}$	ПРОСТОРНОСТ
Табела. 4.1. Каузалне и категоризацијске вредности елемената сликовне схеме ИЗНОШЕЊА		

Пре него што пређемо на разматрање самих варијација, погледајмо на неколико примера какве се све промене наспрам описане сликовно-схематске структуре уочавају. Са једне стране, могуће су структурне измене, као резултат стандардних образаца компресије позадинске каузалне структуре у лексички задани синтаксички оквир. Такве варијације су омогућене механизмима који припадају идеализованом когнитивном моделу догађајне каузалности и не доводе сами по себи до онтолошких одступања од сликовно-схематског прототипа. Без обзира на другачији синтаксички лик, и непреалзни глаголи (*изаћи*, *исцрчати*, *излећеи*, *исцаси*...) и рефлексивни (*ишчујати се*, *исклизнути се*...) подједнако су репрезенти сликовне схеме изношења као и транзитивни глаголи о којима смо до сада говорили (*извади*, *изнеи*, *изгураи* итд.). О синтаксичким уобличењима детаљније ћемо писати у подсекцији (3.3).

Поред тога, протоструктура може показати и „изобличења“ која су резултат онтолошке дисперзије. Иако је идеја раскидања ендосферног односа очувана, у таквим се случајевима као инстанца ексклузије виде догађаји који су више или мање другачији од изношења, што се може рефлектовати и на синтаксички план. Наведимо као пример сликовну схему ЕКСЛОКАТИВНЕ ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ, коју илуструју глаголи као *ишчујати лис* са *биљке*, *изломити грану са дрвета*. Да је до промене у догађајној структури дошло, види се већ по томе што се аблативни Оријентир не изражава посредством предлога *из*. На то указује и могућност да ова ППК буде замењена дативом (*ишчујати лис* *биљци*, *изломити грану дрвету*) – таква директна синтаксичка реконцептуализација није доступна типичној екслокализацији из садржатеља (*изнео је комјуи* *из собе* : *изнео је комјуи* *соби* : *изнео нам је комјуи* *из собе*). Код ЕКСЛОКАТИВНЕ ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ онтолошка промена подразумева то да је аблативни Оријентир концептуализован не као САДРЖАТЕЉ (нпр. *изнеи* *комјуи* *из собе*) већ као ПРЕДМЕТНОСТ ЦЕЛИНА (*биљка* је целина од које се дезинтегрише *лис*). Ова онтолошка измена у манифестацији ЕНДОСФЕРЕ није нас померила из физичког домена, али нас јесте удаљила од правог САДРЖАТЕЉА и сликовне схеме изношења и, на неки начин, приближила сликовној схеми истискања, код које је аблативни Оријентир такође категорисан као целина. Оваквим прелазним схемама детаљније ћемо се бавити у уводном делу секције (4).

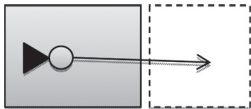
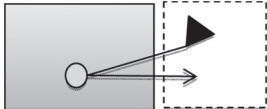
Онтолошка варијација, на крају, не мора подразумевати структурну интервенцију. Тако се, на пример, глагол *искључити* (*некога из заједнице*) од типичне екслокализације разликује по томе што је аблативни Оријентир концептуализован не као просторни САДРЖАТЕЉ већ

као заједништво, што се одражава на онтолошко-семантичку природу *из-*конституента: *избацио га је из сале – искључили су га из њима*. Заједништво је, очигледно, апстрактнији појам од просторности, али је његова наслоњеност на просторну димензију изразита, па се оно, због тога, врло лако своди на просторну слику, опросториво је.

И целина (*исећи грану са дрвета*) и заједништво (*искључити неког из њима*) јесу инстанце ЕНДОСФЕРЕ, која у тим случајевима није онтологизована кроз просторни примитив садржатеља. Типични садржатељ, заиста, има функцију обједињавања свега што је у њему садржано у једну целину, али то постиже управо преко својих физичких граничника. Када тих граничника нема, аблативни Оријентир функцијом „подсећа“ на садржатеља мада по својој просторној структури он то није. Ту врсту појмовног наслањања одредићемо као **метаспацијалност**, а такве просторне схеме, због своје апстрахованости над примарном просторном конфигурацијом, називамо метаспацијалним схемама. Наспрам сликовне спацијалне схеме изношења (ЕКСКЛУЗИЈА НАСПРАМ САДРЖАТЕЉА), дакле, уочавамо у наведеним примерима метаспацијалне схеме ЕКСКЛУЗИЈЕ НАСПРАМ ЦЕЛИНЕ И ЕКСКЛУЗИЈЕ НАСПРАМ ЗАЈЕДНИЦЕ.

4.3.1. Конфигурационе варијације сликовне схеме изношења

Сликовносхематска конфигурација дозвољава извесни степен варијабилности „сценске“ поставке без озбиљнијег ефекта по сликовносхематски статус догађаја, све док се не залази у саму протодогађајну основу или категоризацијску онтологију актера. Изношење, стога, може бити реализовано у неколико варијанти, које се разликују по просторном положају самог Агенса. Без обзира да ли је Агенс у аблативном Оријентиру или ван њега и у ком облику учествује у образовању саме ексклокативне путање – ексклокативни резултат је јасан, Трајектор је на крају догађаја изван аблативног Оријентира, а сви Резултатори су притом категоризовани као елементи физичке стварности (Трајектор је ЕКСКЛУЗИРАНА ПРЕДМЕТНОСТ, аблативни Оријентир је НАПУШТЕНИ САДРЖАТЕЉ, адлативни Оријентир је позитивно афектирана просторност). Најсложенија варијанта јесте она која је на дијаграму дата као последња (када се Агенс и Трајектор стапају у један елемент), али ни тада не долази до промене догађајне суштине – путања је просторна, резултат је локализацијски.

	<i>избацијџи, изгурајџи, ишунџирајџи</i> Агенс контактом узрокује да Пред-Трајектор образује ексклативну путању, при чему Агенс не напушта аблативни Оријентир (чак и онда када сам Агенс такође образује путању, она се завршава пре његовог изласка)
	<i>извадијџи, извуђи</i> Агенс је изван аблативног Оријентира и неком својом дејствујућом микрозоном (рукама или неком манипулатибилном предметношћу) успоставља контакт са Пред-Трајектором и образује његову ексклативну путању
	<i>изнејџи, исиџеглијџи (на леђима)</i> Агенс је унутар аблативног Оријентира и образује ексклативну путању у целости. Пред-Трајектор је у Агенсовом простору расположивости, па тиме и сам доспева у ексклативно стање.
	<i>исџирчајџи, излеџиџи, исиџливајџи (из залива), ишунџајџи се, извуђи се (из рује)</i> Агенс и Трајектор су стопљени у једну улогу: Трајектор-Агенс

Дијаграм 4.8. Конфигурационе варијанте сликовне схеме изношења

Конфигурационом варијантом може се сматрати и неколико бла-
гих онтолошких промена. Реч је о категоризацијским одступањима чији

је свеукупни ефекат по онтологију самог догађаја мали. Такве промене, видећемо, тичу се концептуализације аблативног Оријентира или Трајектора.

Погледајмо, за почетак, глагол *искочиџи* – садржатељ је овде реда величине изнад човека, а његов излаз се налази не као што је за такве садржатеље типично – у хоризонталној равни (*изађи из собе, исџрчаџи из двориџиџа*), већ вертикално, изнад нивоа човекове главе. У таквом случају екслокализација се поклапа са кретањем нагоре – човек из рупе искаче или се уз њене зидове пење. По том ангажовању вертикалне димензије (које пак подразумева и идеју отежаног кретања – јер кретање навише није карактеристично за човека), *искочиџи*, *исџеџи се* и *исџенџраџи се* разликују се од типичних екслокативних глагола као *изађи* и *исџрчаџи*. Треба, притом, имати на уму да оваква конфигурација (САДРЖАТЕЉ СА ОТВОРОМ У ВЕРТИКАЛНОЈ РАВНИ) може бити контекстуално успостављена и код самог глагола *изађи* (*једва сам некако изашао из рупе*), управо због тога што он схему екслокализације доноси без додатне елаборације. Поред значења екслокализације из садржатеља типа рупе, које је само нешто специфичнија варијанта екслокализације уопште, глаголи *исџеџи се* и *исџенџраџи се* могу указивати и на засебну, екслокализацији сличну сликовну схему ЗАУЗИМАЊА ПОЛОЖАЈА НА ВРХУ НЕЧЕГА, о којој ћемо писати касније, у одељку о онтолошким варијацијама. По аспекту отежаног кретања, *исџеџи се из рупе* је слично глаголима изласка из материје, као што је, рецимо, *искобеџаџи се*.

Крупнију конфигурациону промену представља РЕЛАТИВНИ САДРЖАТЕЉ. За разлику од типичног, инхерентног САДРЖАТЕЉА, релативни није аутономни просторни ентитет, већ представља МЕЊУПРОСТОР – физичку ендосферу оивичену граничницима других ентитета. Типични глаголи екслокализације, као *извадиџи* и *извуђи*, могу у одговарајућем контексту указивати на изношење из МЕЊУПРОСТОРА, рецимо: *извукао је ногу из враџа* (тј. из простора између врата и оквира у коме се нога наша како би спречила затварање), *извадио је куџију из џроцеџа између ормара и зида*.

Периферни тип САДРЖАТЕЉА представља и предметност која својом конституцијом није намењена садржавању. Тако уз *извадиџи џоклон из куџије* имамо и *извадиџи ексер из даске*. За разлику од куџије, даска има структурирану (а не празну) унутрашњост па се не категоризује као типични САДРЖАТЕЉ. У одговарајућем контексту њена унутрашњост може бити концептуализована као ЕНДОСФЕРНА МАТЕРИЈА: дрво, као градивни конституент даске, представља њену МАТЕРИЈАЛИЗОВАНУ ЕНДОСФЕ-

ру. Док је код глагола *извадиџи* конфигурација са материјализованом ендосфером тек нетипична реализациона могућност (уп. *извадиџи њоклон из куџије* : *извадиџи њрн из њрсџа*), *иичуџаџи* пак овакву инстанцу садржатеља обухвата својом основном значењском реализацијом – типични просторни конституент уз овај глагол јесте управо ОПРОСТОРЕНА МАТЕРИЈА а не ПРЕДМЕТНОСТ – *иичуџаџи биљку из земље*. Чак и када се на тој позицији појави именица која означава прави садржатељ, она је, заправо, опредмеђена макрозона саме материје – *иичуџаџи биљку из саксије* > *из земље у саксији*. Слични су глаголи који означавају ексклокативно пробијање кроз МАТЕРИЈУ ПРОСТОР (попут *мочваре*, *блаџа*, *расџиња* и сл.). И тада може бити у питању платисемична реализација (када се унутар истог схематизованог значења уочава прелаз од Оријентира ПРЕДМЕТА до ОПРОСТОРЕНЕ МАТЕРИЈЕ: *извукао је њоклон из куџије* > *извукао га је из мочваре*, *извукао га је из блаџа*), а може бити у питању и лексички задана концептуализација (*искобељаџи се из њрња*). Успостављање ексклокативне путање којом се Трајектор измешта изван МАТЕРИЈЕ САДРЖАТЕЉА уочава се и код глагола *искоџаџи* (*ђуџ из земље*), *исџеџаџи се* (*из мреже*), *иичеџркаџи* (*неџџо из смеђа*), *иичачкаџи* (*неџџо из џеска*).

Глаголима као *иичуџаџи* придружује се и глагол *искључиџи* у значењу „прекинути везу уређаја са извором енергије“, али он захтева додатни коментар. Када је употребљен у овом значењу, уз њега се може појавити просторни из-конституент: *искључиџи комџуџер из зида / из сџрује*. Ову алтернацију можемо видети као варирање активне зоне аблативног Оријентира између нетипичне материје (*сџрује*) и њеног индиректног садржатеља (*зида*). Наиме, струја, као облик енергије, попут типичне материје, има континуалну форму која се примарно опредмеђује кроз каблове и жице смештене у унутрашњости зида. У том смислу *искључиџи кабл из сџрује* („прекинути везу са струјом“) коинцидира са *искључиџи кабл из зида* („прекинути физички контакт са ендосфером зида“). Исто важи и за њему блискозначно *искоџаџи*. Међутим, треба имати у виду да *искључивање уређаја* не мора подразумевати физичко вађење кабла из штекера, штавише, оно се обично спроводи притискањем одређеног контролног дугмета на самом уређају. Стога, када кажемо *искључио сам комџуџер на дугме*, сам уређај се концептуализује као предметност са ендосфером, а дугме као елемент чијим извођењем из уобичајеног положаја долази до прекида протока струје у унутрашњости уређаја. У таквој је концептуализацији конфигурација ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈЕ значајније промењена, а *искључиџи* је

ту слично не глаголима као *ишчуџаџи* (*неишџо из нечега*) већ глаголима као *ишчаиши*, који репрезентију сликовну схему ПРОМЕНЕ УОБИЧАЈЕНОГ ПОЛОЖАЈА и о којима ћемо писати у следећој секцији. Оно што је овде занимљиво приметити јесте да исти глагол у истом лексичком значењу може објединити две различите сликовносхематске представе – *искључиши*, дакле, своје значење „довести неки електрични уређај у стање неактивности прекидањем довода електричне енергије“ може реализовати кроз сликовну схему ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈЕ („извадити, ишчупати кабл из зида“) или кроз сликовну схему ПРОМЕНЕ УОБИЧАЈЕНОГ ПОЛОЖАЈА („изместити, избацити неки елемент из положаја који је обезбеђивао проток струје у уређају“).

Посебну пажњу захтева и промена која се тиче онтологије екслокативне силе. Иако је онтолошка интервенција у односу на типичну физичку екслокализацију крупна, ова нам се промена чини толико „природним“ наставком типичне екслокативности да је не можемо сматрати новом сликовном схемом. Како је Сила невизуелни ентитет, она је своје место унутар екслокативне сликовне схеме обезбедила интегришући се са типичним физичким ентитетима са којима коинцидира – пре свега са директним оруђем екслокализације (*избациши лоџу рукама* : *избациши лоџу снажним замахом*). Оруђе омогућава физички пренос екслокативне силе, односно њено претварање из дејства у резултат. Иако је у најтипичнијем случају Трајектор активиран кинетичким контактом (*избациши, изгураши, ишчуираши, извући*), контакт у појединим случајевима не мора подразумевати трансфер енергије – код *изнеши* контактом се Трајектору само обезбеђује одговарајући положај у склопу телесне сфере Агенса који образује екслокативну путању. Поред тога, екслокализација се може остварити и без физичког контакта – у таквој конфигурацији се уместо контактне уочава ментална сила, која, очигледно, представља даљи корак у апстраховању екслокативног дејства. Тако, на пример, ментална представа коју стварамо на основу конструкције *исћерао нас је најоље* неће инсистирати на физичком дејству Агенса (што је нужно код *изгурао нас је најоље*) већ на идеји његовог вербалног утицаја. Онтолошка промена се јасно уочава и када упоредимо примере као *изнеши кокошке из кокошињаца* и *извабиши кокошке најоље*. Ментално дејство се примећује и код глагола *исћираиши*, али се оно остварује без нијансе социјалне инвазивности – уп., нпр., *исћерао их је најоље вичући* и *исћираио га је из сијана*. У том је смислу *исћераши*, као глагол нефизичког утицаја, сличан глаголу физичког утицаја *изгураши*, док *исћираиши* кореспондира са *изне-*

ићи. Колико је овај категоризацијски прелаз, од физичког ка менталном дејству, уобичајен, показује и чињеница да понекад глагол ту промену може обухватити својом вишезначношћу. Погледајмо, рецимо, глагол *избациићи*, који типично подразумева физичку каузацију: *избацио је лоптицу из собе*. Када, међутим, кажемо *избацио нас је најоље*, глагол није заиста променио своју значењску схему већ је дејство из физичког прешло у ментални домен. Овакву онтолошку промену можемо описати као дематеријализацију дејства. Она обично захтева и неки степен категоризацијског прилагођавања других елемената, пре свега додатну спецификацију Трајектора, који није више само СПАЦИЈАБИЛНИ ЕНТИТЕТ већ је АНИМАТНИ СПАЦИЈАБИЛНИ ЕНТИТЕТ (будући да аниматност подразумева осетљивост на менталне надражаје).

4.3.2. Онтолошке варијације сликовне схеме изношења (парафизички Трајектор и метаспацијализација)

За разлику од конфигурационих варијанти, које видимо као мање типичне случајеве реализације сликовне схеме изношења, онтолошко варирање доводи до значајнијих промена. У претходно описаним случајевима релација просторног садржавања је била очувана, и ендосфера се реализовала као нетипични САДРЖАТЕЉ (УНУТРАШЊИ ПРОСТОР ОБУХВАЋЕН ГРАНИЧНИЦИМА) – у случајевима које ћемо овде разматрати ендосфера пак добија другачије онтолошко обличе.

Док дематеријализација утицаја, коју смо уочили код глагола као *исцџерати неког најоље*, делује једноставно и очекивано, будући да је сила сама по себи већ невизуелни ентитет у човековој примарно визуелној стварности, дематеријализација других елемената доводи до озбиљније „деформације“ примарне сликовносхематске структуре. Ако је дематеријализација делимична и оставља нас у домену просторног искуства, варијацију видимо као образац метаспацијалне онтологије. Термином метаспацијалност, као што је већ напоменуто, означавамо да је реч о спацијалној схеми која се одазивним појмовним путевима наслања на неки примарнији искуствени образац (овде на сликовну схему изношења), при чему се трагови таквог наслањања могу уочити у самој језичкој форми (овде – у глаголском префиксу). Делимична деспацијализација се обично тиче конфигурисаности самог Оријентира (уп., рецимо, већ поменуто *искључићи из њима*, где САДРЖАТЕЉ постаје ЗАЈЕДНИЦА). У својој најблажој форми, она подразумева брисање физич-

ких контура садржатеља док у најекстремнијем случају потпуно задира у онтологију целокупног догађаја.

Другачији вид онтолошке промене, наизглед супротан дематеријализацији, јесте сазнајно опредмећивање менталних ентитета. Ово се онтолошко варирање тиче Трајектора, који је тада ментални ентитет који се упојмљује као део физичке реалности (па зато говоримо о *парафизичком* Трајектору), а сликовна схема изношења, у целини, чува своју примарну просторну конфигурацију. Трајектора парафизичке онтологије примећујемо у једном значењу глагола *извириџи*, када је он конкурентан глаголу *йровириџи*. Субјектов селф је тада сужен на микрозону поглед – ексклузија, дакле, јесте напуштање садржатеља (*извирио је из собе у ходник кроз кључаоницу*), али је Трајектор (сам поглед) субјективни, парафизички ентитет у реалном физичком простору. Оваква је концептуализација, можемо рећи, подстакнута потребом да се искуству које надилази просторност, чак у одређеном смислу противречи просторној логици (субјекат је екслокализован без реалног физичког напуштања самог садржатеља), додели уобичајени формат просторног догађаја. У том смислу, *извириџи (кроз нешџо најоље)* је наслоњено на образац који се примарно повезује са *избациџи (нешџо кроз нешџо најоље)*, редефинишући Трајекторову онтологију – уместо СПАЦИЈАБИЛНЕ АУТОНОМНЕ ПРЕДМЕТНОСТИ, Трајектор је овде НЕАУТОНОМНИ ПАРАФИЗИЧКИ (нереални – али ипак спацијабилни) ЕНТИТЕТ нераскидиво егзистенцијално повезан са самим субјектом (*йоглед*). Како је овај парафизички Трајектор субјектова сазнајна микрозона, догађај се компресује у непрелазни глаголски формат (Агенс *x* и Трајектор *x*^v су стопљени у једну улогу, односно у Трајектора-Агенса).

Парафизичку природу уочавамо и код глагола *избрисаџи* и *искњижиџи*, чији је објекат информација: *избрисаџи реч са љаџира, избрисаџи име са сџиска, искњижиџи йодаџак из йословних књига*. Као ментални ентитет, информација се у просторну реалност усидрује преко интегрисања са визуелним знаком, који је подложен перцептивној екслокализацији, што у извесном смислу ублажава њен парафизички карактер – за разлику од *йогледа*, који је апсолутне парафизичке природе. Физичка повезаност информације са симболом повлачи и свођењем садржатеља на дводимензионални визуелни оквир. Такво се свођење примећује и у новој реализацији платисемичног глагола *избрисаџи*, када се виртуелни ентитет концептуализује као дводимензионална предметност: *избрисаџи фајл са диска, избрисаџи слику са йелефона*.

Парафизичку онтологију Трајектор има и код глагола *издајџи* када се реализује у конструкцијама као *издајџи некога* (активна зона објекта је сужена: *неког > информацију о некоме*). Ексклузија у оваквом примеру пуно тога дели са типичном екслокализацијом – аблативни и адлативни Оријентири јесу инстанце физичких ентитета (ја – који знам тајну : онај коме сам је рекао), путања коју тајна прелази јесте путања у реалном простору (од мене до њега), али Трајектор није опипљива, визуелна предметност (коју бих могао да му предам из руке у руку) већ ментални ентитет опредмећен аудитивном формом (речима). Таква, парафизичка онтологија Трајектора повлачи са собом и активирање менталне зоне самих Оријентира – тајна „излази“ из домена мог знања и „приступа“ домену туђег знања, али се тај трансфер, иако ангажује менталне активне зоне, реализује у реалном физичком простору. Парафизички онтолошки формат има и Трајектор у другом значењу истог глагола – *издајџи некоме наређење*. Разлика је у конкретизацији лексички задане категорије Трајектора, у значењу *издајџи некога* (*нечију џајну и сл.*) Трајектор се категоризује као ИНФОРМАЦИЈА НЕПОЗНАТА ПРИМАОЦУ, док се у значењу *издајџи наређење* категоризује као ЗАПОВЕСТ.

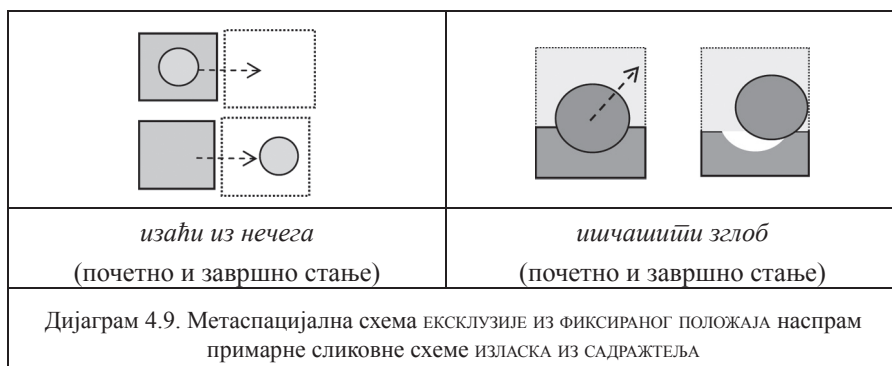
Сложенији парафизички Трајектор уочава се код новијег глагола *излоговајџи*. Он се појављује како у рефлексивном оквиру (*излоговао се са сајџа*) тако и у прелазном (*излоговао га је са сајџа*), и у оба случаја остварује антонимски однос са одговарајућим у-префиксалом (*улоговајџи неког / се*). Та антонимија, која је карактеристична за ексклативне глаголе (али не и за друге варијанте физичке ексклузије, уп. *исџрчајџи – уџрчајџи, изнејџи – унејџи*, и непостојање у-антонима код *исце-дијџи, исџрскајџи* – штавише у-префиксал може бити блискозначан *из-префиксалу*, нпр. *уџрскајџи*), показује да је реч о онтолошкој варијанти ексклативног искуства. Трајектор се овде концептуализује као ВИРТУЕЛНИ СЕЛФ (*излоговајџи се* = „своје виртуелно ја, које тиме престаје да буде присутно у неком виртуелном простору“).

Пређимо сада на облике дематеријализације Оријентира, који су разноврснији. Да бисмо дематеријализацију садржатеља добро разумели, битно је имати на уму да прави физички садржатељ у догађајну схему никад није укључен „сам за себе“. Он са собом увек доноси одазивне садржаје (импликације физичког садржавања) који су у датом контексту релевантни. Тако, рецимо, глагол *избацијџи* у најједноставнијем случају подразумева екслокализацију из унутрашњег простора (*избацили су га из собе* → он више *није* ту), али се у његовој платисемичној структури препознаје и онтолошки сложенија значењска реализација – дугороч-

на стационараност (*избацили су га из сѿана* → он више не живи ту). Глагол *иселиѿи* разликује се од *исѿераѿи* и *избациѿи* управо по томе што не лексикализује ону најтипичнију просторну екслокализацију, већ само екслокализацију са таквом импликацијом. Његов аблативни Оријентир може бити категоризован као дугорочни садржатељ у домену физичке РЕАЛНОСТИ (*иселиѿи се из куће*) и као дугорочни садржатељ у домену ДРУШТВЕНЕ РЕАЛНОСТИ (*иселиѿи се из државе*). Како је у оваквим случајевима простор и даље концептуализован као садржатељ (иако је изгубио опипљиве физичке граничнике – уп. реалне зидове просторије и замишљене, парафизичке границе око држава), оваква се онтолошка интервенција не може описати као права дематеријализација Оријентира. Реч је о наглашавању једног аспекта самог садржавања, чиме је омогућено онтолошко усложњавање од типичног ПРОСТОРНОГ САДРЖАВАЊА до ПРОСТОРНО-ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛНОГ САДРЖАВАЊА, па би прикладнији термин био *сѿајање* просторне конфигурације са одазивним непросторним стањем, односно – онтолошка *конфлација*.

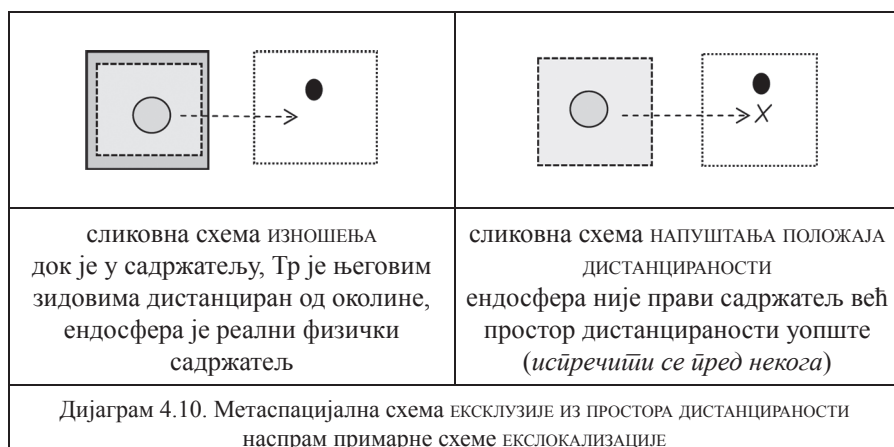
Погледајмо сада просторне конституенте око глагола *измесѿиѿи*. Они нису нужно упојмљени као садржатељи: *измесѿиѿи из куѿије*, али и *измесѿиѿи књигу са ѿолице*, *измесѿиѿи слику са зида*, *измесѿиѿи болницу са сѿаре адресе*, уопште – *измесѿиѿи неѿиѿо са уобичајеног месѿа*. Значење глагола се променом просторног примитива (садржатељ или носилац) не мења, што показује да је у лексичкој дефиницији овог догађаја појам садржатељ конфигурационо ослабљен. То се, на крају, види и у семантичкој дефиницији – *измесѿиѿи* нећемо дефинисати преко *учиниѿи да изађе* (из садржатеља) већ преко блискозначног *склониѿи*. Уместо као садржатељ, Оријентир се код овог глагола уопштава као простор дугорочне стационараности (такав простор, онда, може бити елабориран као садржатељ, али и као носилац). Ако бисмо ову онтолошку промену замислили, она би подразумевала брисање граничника садржатеља, чиме се простор локализације уздиже са нивоа примарне сликовности на ниво метасликовног обрасца – уместо ограничености зидовима, простор се дефинише кроз аспект дугорочне локализацијске везе. Глаголу *измесѿиѿи* сличан је и глагол *исѿаркираѿи* (ауто на другом месту) – ни овде аблативни Оријентир не мора имати праве физичке граничнике (*исѿаркирао сам ауѿо из гараже / са једног на друго месѿо*). У основи оваквог ширења категорије ексклузије уочавамо метаспацијални примарнометафорички образац дугорочна СТАЦИОНАРНОСТ ЈЕ ЛОКАЛИЗАЦИЈА У САДРЖАТЕЉУ.

Слични су и глаголи код којих је садржатељ уопштен као положај фиксираниости или стабилности: *ишчашиӣи* (зглоб), *искренуӣи* (руку), *извинуӣи* (враӣи), *исклаӣӣӣи* (зуб), *исклимаӣи* (сӣуб), *изглобӣӣи* (лака̄ӣи). Неки од ових глагола налазе се на самом прелазу између периферне екслокализације из садржатеља и метаспацијалне дефиксације – *ишчашиӣи* и *изглобӣӣи*, тако, у својој творбеној основи спецификују управо просторни ентитет налик садржатељу који обезбеђује фиксираниост (зглоб, чаша). Као и типични садржатељ, зглоб се концептуализује као предметност која има унутрашњост, али је Трајектор само једним крајем обухваћен њиме – такво, делимично контактано садржавање надомешћено је на метаспацијалном ниову представом стабилног положаја. Када се Оријентир реализује не као прави физички садржатељ већ као стабилни положај, и најмањи испад из таквог положаја види се као инстанца ексклузије (уп. *исклаӣӣӣи* зуб – зуб је, физички, остао на мање-више истом месту, није испао, али је његово лежиште ослабљено). Међу ове глаголе спада и једна семантичка реализација глагола *ис̄иас̄ӣи* – она коју илуструје пример *ис̄иас̄ӣи из равноӣеже*. У истом смислу разумемо и *искосӣӣи* (ка̄иу) – капа је померена наспрам типичног положаја. Глагол *искључӣӣи* (уре̄ћај на дугме), како смо то раније, у одељку о варијантама екслокализације, већ показали, такође представља инстанцу ове екслокализацији сродне сликовне схеме. Како садржатељ најчешће обезбеђује садржаном стабилни, релативно фиксирани положај, овде уочавамо метаспацијалну концептуализацију стабилни или фиксирани положај уопште је положај унутар садржатеља.

Концептуализацију аблативног Оријентира као положаја уочавамо и у примерима *ис̄иречӣӣи се ис̄иред неког*, *избӣӣи ис̄иред некога*, *изблокира̄ӣи некога*, *ис̄ирейречӣӣи се некоме на њӯиу*. Када би ови примери

означавали праву екслокализацију, ментална представа коју доносе морала би обухватати и прави просторни садржалац, чега, међутим, нема. *Исиречиии се исѿред некога* није сводљиво на *изаћи из нечега* управо због тога што *исиречиии се* не захтева да аблативни Оријентир буде садржалац. Уместо тога он је овде упојмљен као простор дистанцираности, чијим напуштањем субјекат доспева у положај физичког ометања других ентитета. Брисање јасних просторних граничника садржалаца одвија се паралелно са потенцирањем једног аспекта типичног физичког садржавања: садржалац садржано држи на одстојању од ентитета изван садржалаца. Овде, стога, препознајемо метаспацијални метафорички образац бити дистанциран ЈЕ БИТИ У САДРЖАТЕЉУ.

Једна од онтолошких варијација јесте и она којом се САДРЖАТЕЉ концептуализује као збирна ПРЕДМЕТНОСТ. Збирна предметност, као и типични садржалац, има функцију визуелног ограничења – појединачно је визуелно утопљено у целину. Ово се уопштавање примећује код неких глагола који примарно упућују на праву просторну екслокализацију, нпр. *извадиити картицу из шиила* (: *извадиити ѿредметѿ из куишије*), *искорачиити из ѿворке* (: *искорачиити из собе*). За разлику од типичне екслокализације, овде се уочава интегративна повезаност између Трајектора и збира из ког он излази. Сложена онтологија оваквог Оријентира подразумева опросторење стања заједништва. Ендосфера је изгубила опипљиве граничнике, које има САДРЖАТЕЉ, али је таквом просторном „деградацијом“ управо идеја интегрисаности избила у први план. Група, у том смислу, наличи материји која ендосферу опредмећује.

Примарна метафора која омогућава ову метаспацијализацију јесте БИТИ ДЕО ГРУПЕ ЈЕ БИТИ У САДРЖАТЕЉУ.

Основна значења глагола *издвоји́ти* и *изабра́ти* подразумевају постојање оваквог метаспацијалног Оријентира: *издвојио га је од остџалих на сџрану, изабрао је једну карџу од џонуђених*. Такви су и глаголи у примерима *исџуи́ио је исџред колоне, издвојио се из груџе, исџредњачио је исџред остџалих*. Метаспацијално значење има и глагол *искључи́ти*, нпр. *џренер га је искључио из игре на џолувремену*. Глагол *изоџи́иши* више се односи на стање одбачености од заједнице него на конкретан догађај физичког искључивања (*друга деца у разреду су је изоџи́ишила*). Даљим апстраховањем, одазивни садржај се потпуно осамостаљује од такве просторне конфигурације: *учи́иџељ је издвојио једног ученика као најбољеџ* („проценити неког као бољеџ од осталих, дати предност некоме у односу на остале по квалитету“), *џири је изабрао џобедника*. Само на успостављање стања неприпадања указују глаголи *ишчлани́иши* и *исџиса́иши*, а то значење може имати и *исџуи́иши* (*исџуи́ио је из џарџије*). Просторни из-конституент уз те глаголе означава институцију са којом се раскида однос заједништва – субјекат престаје да буде члан нечега или престаје да похађа неки садржај. Како *ишчлани́иши се из клуба* и *исџиса́иши се из школе* није сводљиво на спацијално *изађи*, ове коснструкције не подразумевају физичко напуштање именованог садржатеља (што би се из синтаксичког оквира могло очекивати). Реч је о компресији сложенијеџ, непросторног односа наспрам заједнице у просторни, замисливи однос наспрам садржатеља, на основу чврсте искуствене корелације између стања припадности групи и простора на коме се та припадност ситуационо реализује. И код глагола *изосџа́иши* (*са часа*) уочава се метаспацијално упојмљено заједништво (на шта указује и аблативни конституент, који именује дешавање а не сам простор) – субјекат се не појављује на простору неког заједничког дешавања, упркос томе што се његово појављивање очекивало.

Посебну пажњу завређује и глаголи *изосџави́иши*, код ког се такође уочава метаспацијално упојмљење аблативног Оријентира – он је и овде са конкретног тродимензионалног садржатеља сведен на припадање групи. Овај је глагол, међутим, по онтолошкој конфигурацији још сложенији од *издвоји́иши* јер подразумева издвајање не физичког спацијабилног ентитета из опросторене групе (нпр. човека из колоне коју образује више људи) већ испуштање информације из нечега: *изосџави́иши један џодаџак из докуменџиа, изосџави́иши име са сџиска*. Аблативни Оријентир у таквим примерима (*докуменџи, сџисак*) јесте физички простор, али се на

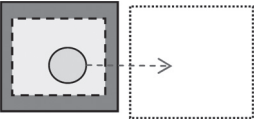
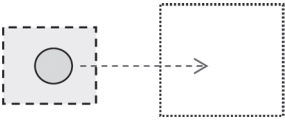
њему локализују ментални ентитети – информације. Да би локализовање у физичком простору било могуће, неопходно је да ментални ентитет делимично буде опредмећен, информација се стога стапа са визуелним симболом. Ентитете такве онтологије – који су првенствено ментални али су „удомљени“ у нашу просторну стварност, већ смо одредили као парафизичке. Кључна карактеристика парафизичких ентитета јесте што се они у великој мери понашају као реална физичка предметност: *йодайтак* се изоставља *из табеле*, што значи да га нема међу осталим подацима у њој. Онтолошка разлика између *издвојити човека из реда* и *изоставити йодайтак из документија* може се, дакле, описати као разлика у онтолошкој природи Трајектора (*човек* као СПАЦИЈАБИЛНИ ФИЗИЧКИ ЕНТИТЕТ : *йодайтак* као МЕНТАЛНИ ПАРАФИЗИЧКИ ЕНТИТЕТ). Глагол *изузети* разликује се од глагола *изоставити* управо по томе што Оријентир има вредност не правог простора већ замишљеног простора групе која је нечему изложена: *изузели су га из даљег разматрања* (→ он више није у групи која се разматра), *од примене овог закона изузети су неки йојединци* и сл.

Још једна одазивна појмовност која се наслања на идеју садржавања јесте конститутивност. Ако се целина види као ендосфера конституената који је чине, дезинтеграција се повезује са екслокализацијом: *истисити грану са дрвета, исцедити лист из свеске, изломити јарче чоколаде, скидајући изданак са биљке, исећи јарче хлеба, изрезати комад меса*. Трајектор, притом, може и пре саме ексклокализације поседовати извесну визуелну аутономност у односу на целину (*исцедити лист из свеске, исећи грану са дрвета*), али то није нужно (*изрезати јарче хлеба, изваљити ивицу зида*). У овом другом случају Трајектор се концептуализује као МАТЕРИЈА, па уз њега долази одговарајући партикуларизатор. Уочавамо да неки од глагола који могу представљати лексикализацију сликовне схеме ексклузивне дезинтеграције лексикализују и саму ексклокализацију (у варијанти са опростореном материјом) – *ишчујати лист са биљке* (ЕКСЛОКАТИВНА ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА) : *ишчујати биљку из саксије* (ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈА). То нам управо потврђује да, и поред разлика у просторној конфигурацији (уп. и предлог који се појављује у таквим случајевима), ЕКСЛОКАТИВНА ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА И ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈА представљају сестринске сликовне схеме. Метаспацијалност се овде може објаснити као осамостаљивање импликације физичке надређености садржатеља наспрам садржаног (типични садржатељ интегрише све што је у њему у једну целину), што

и омогућава метаспацијализацију БИТИ КОНСТИТУЕНТ НЕКЕ ЦЕЛИНЕ ЈЕ БИТИ У САДРЖАТЕЉУ.

Онтолошку варијацију аблативног Оријентира примећујемо и код глагола *избавиџи*. У семантичкој дефиницији овог глагола јасно се уочава да је реч о догађају просторног искуства – „учинити да се неко више не налази на неком опасном месту“. Да ли у таквој дефиницији примећујемо ендосферу? У форми типичног просторног садржатеља – не, али у метаспацијалној онтолошкој форми – да. ПРОСТОР ИЗЛОЖЕНОСТИ је, наиме, метаспацијални појам наспрам САДРЖАТЕЉА, који у први план доводи управо један аспект садржавања – када је нешто унутар нечега, оно је потпуно изложено приликама које ту важе (нпр. када се нешто стави у загрејану рерну, нужно је изложено топлоти). Метапросторни Оријентир у примеру *избавиџи некога из њожара* нема праве физичке граничнике, и у том је смислу наспрам *изнеџи из нечега* делимично дематеријализован, али има релевантну ендосферу – то је управо просторно ограничено опасно збивање. Метаспацијална онтологија омогућава овом глаголу да као просторност упојми угрожавајуће околности, које тиме добијају статус опростореног ентитета (уп. *избавиџи из њожара* и *избавиџи из раџа*). Оваква метаспацијализација, дакле, почива на примарној метафори БИТИ ИЗЛОЖЕН НЕЧЕМУ ЈЕ БИТИ У САДРЖАТЕЉУ.

Метаспацијални простор опасности примећујемо и код глагола *избеџи*. Овде се, наиме, уочава и временска компресија, која омогућава да се простор будућег сусрета са опасношћу доживи као простор тренутне реалне опасности. Тако, рецимо, предикација *избеџи Марка*, заправо значи „избеџи сусрет са Марком (који се још није десио)“, што у просторном смислу разумемо као „учинити да се не буде на простору на коме ће бити Марко у време када Марко буде тамо“. Исти глагол може бити употребљен и изван просторног искуства – *избегао је дирекџан одговор на џиџање*, а само такво значење уочавамо код *изврдаџи*. Ситуације о којима је тада реч подразумевају категоризацијску промену самог Оријентира, који од опросторених околности постаје ментална околност (*џиџање*), што појачава свеукупни метафорички ефекат. Метаспацијалан је и глагол *измаџи*, код кога се простор дефинише из угла изложености потенцијалном физичком контакту – *измакао се да га лоџија не удари, измакао му је сџолицу*.

	
<i>извади́ти из рерне</i> физички САДРЖАТЕЉ је стопљен са ЕНДОСФЕРОМ ИЗЛОЖЕНОСТИ УТИЦАЈУ (овде – топлоти)	<i>измакао се у сѝрану</i> (да га не љогоди лойѝпа) физичког САДРЖАТЕЉА нема, али је ЕНДОСФЕРА ИЗЛОЖЕНОСТИ УТИЦАЈУ (опасности од ударца) уочљива
Дијаграм 4.11. Метаспацијална схема ЕКСКЛУЗИЈЕ СА ПРОСТОРА ИЗЛОЖЕНОСТИ, у поређењу са сликовном схемом ИЗНОШЕЊА	

Глагол *изгуби́ти* доноси другачије метаспацијално уобличење ексклузије. Простор је овде интегрисан са поседовањем, као одазивном појмовношћу, чиме је образована метаспацијална представа поља расположивости. Припадање, као апстрактна релација, оваквим опросторењем добија замисливу форму. Када кажемо *изгубио сам кључеве*, мислимо управо на то да не знамо *где* су кључеви. Спацијалност је, дакле, искуствени оквир унутар ког се догађај *изгуби́ти* разуме, али је конкретни физички САДРЖАТЕЉ уопштен до представе која простор интегрише са односом приступачности. Манифестација ендосфере је делимично дематеријализована, таман онолико колико је потребно да би се расположивост разумела као просторна релација. Трајектор, дакле, јесте физички ексклузиран, али ендосфера долази у формату апстрактнијем од САДРЖАТЕЉА. Примарна метафора која ову метаспацијализацију омогућава може се одредити као БИТИ РАСПОЛОЖИВ ЈЕ БИТИ У ИСТОМ САДРЖАТЕЉУ.

Метаспацијална онтологија, као последица опросторења непросторне релације, омогућава глаголу *изгуби́ти* да образује платисемични континуум – његови објекти могу бити предмети различитог „реда величине“, од онога што човек може носити у својим микросадржатељима (рукама, џепу и сл.), преко поседованих простора и опредметивних вредности, све до нефизичких, менталних ентитета: *изгуби́ти оловку, новчаник* → *имање, сѝран* → *нечије љоверење*. Спацијална димензија је најјача на самом почетку тог континуума, када је ситуација замисливо сводљива на чин *исцпадања* предмета. Како се категорија којој припада *изгубљено* удаљава од типичне предметности, та могућност

визуелне компресије поља расположивости у инстанцу реалног простора нестаје, па оно све више делује као метафорички конструкт. Такав ефекат најизраженији је када Трајектор пређе у категорију менталних ентитета (*изгуби́ти нечи́је поштова́ње* или *изгуби́ти поја́м о времену*), јер са собом повлачи и прилагођавање активне зоне субјекта, која се из физичке реалности помера на ментални селф. У истом смислу, за семантичку реализацију која се изражава предикацијама као *изгуби́ти би́тку*, *ушакми́цу*, *ра́ти* може се рећи да је у још већој мери метафорична него *изгуби́ти има́ње*. У овим конструкцијама објекат именује компетитивну ситуацију, а његова активна зона је сужена: компетитивна ситуација > могућност победе.

Глагол *изгуби́ти* реализује се и у прелазној форми, која образује засебно значење: *изгубио се у не́позна́јом гра́ду*. Дефиниција попут „наћи се у непознатом простору“ јасно показује да је и овде реч о метаспацијалној онтологији – познати простор је унутрашњост у којој је посматрач, односно непознато је споља. Ова је примарна метафора заснована на наглашавању перцептивне димензије искуства садржавања – када смо у некој просторији њена је унутрашњост директно доступна нашем визуелном сазнању, граничници нас пак спречавају да видимо оно што је изван.

Поље расположивости, као метаспацијална појмовност, појављује се и код глагола који означавају субјектово уступање нечега на коришћење неке друге: *изда́ти*, *изнајми́ти*. Конструкције као *изда́ти некоме сти́ан* показују да се не налазимо у сфери примарне просторне екслокализације (изношења) већ ексклузије наспрам поља поседовања (нерасположивост је изношење из сфере располагања). Глагол *изнајми́ти* има и супротно, енантioseмично значење („унајмити од некога“), али оно није инстанца ексклокативне ексклузије, па ћемо му се вратити када будемо говорили о екстракцији.⁹³

Посебну пажњу захтева и глагол *изложи́ти неши́то негде*. Ексклузија ни код њега није реализована као излазак из тродимензионалног садржатеља (*изне́ти неши́то из магази́на*) већ као напуштање простора неприступачности. Метаспацијално уопштавање почива на томе што садржатељ онемогућава да они који су споља виде садржано – бити неприступачан уопште је бити унутра. Ексклузија је овде, стога, појмовно сведена на достизање положаја просторне доступности, видљивости. Прави ексклокативни садржатељ, притом, често може постојати, али он

⁹³ О појму енатниосемија в. Шипка (2002), као и Драгићевић (2007: 270–271).

није сам по себи, као део просторне конфигурације догађаја, нужан, па је очекиваност његовог ППК уобличења мала – када неко каже *изложили су моју слику у галерији*, не очекујемо да нас обавести о томе где је слика стајала непосредно пре излагања управо због тога што ендосфера није онтолошки форматирана као САДРЖАТЕЉ већ долази у метаспацијалој појмовној форми као ОПРОСТОРЕНО СТАЊЕ ПРЕТХОДНЕ НЕДОСТУПНОСТИ.⁹⁴ Таква промена фокуса остварује се финим апстраховањем које дематеријализује (заправо – релативизује) саму конкретну физичку форму Оријентира (али не и факт локализације), интегришући тиме у сазнање простора одазивни непросторни садржај. Ова се делимична дематеријализација аблативног Оријентира одразила и на адлативни Оријентир, који се уз овај глагол реализује у форми очекиваног просторног конституента: *изложио је нове предмете у излог*. То се види и у девербативној именици, насталој регресивном деривацијом – *излог* је управо инстанца адлативног Оријентира, односно опросторење стања визуелне расположивости.

Блажи облик метаспацијалне сазнајне расположивости – метаспацијалну визуелну доступност уочавамо код глагола *извириџи* у значењу „постати делимично видљив“. Трајектор овог глагола јесте физички, спацијабилни, тродимензионални ентитет, али се он у овом догађају појављује првенствено као перцепат (оно што постаје видљиво). Сам Оријентир, притом, не мора имати тродимензионалну форму управо због тога што је просторна конфигурација са типичног садржавања сведена на ПРОСТОР (ПРЕТХОДЕЊЕ) ВИЗУЕЛНЕ НЕДОСТУПНОСТИ – примарна метафора која то омогућава може се одредити као БИТИ НЕПЕРЦЕПТИБИЛАН, НЕОПАЗИВ ЈЕ БИТИ УНУТРА. То се врло јасно очитује у синтаксичкој форми просторних ППК, која показује да исто глаголско значење може ангажовати различите просторне примитиве: *извирио је из куџије* (САДРЖАТЕЉ) – *извирио је иза завесе* (ЗАКЛОН). За разлику од *изложити*, глагол *извириџи* метаспацијално упојмљену расположивост ограничава на визуелну когнитивност. Другачије је значење које се реализује у предикацијама као *извириџи кроз кључаоницу* (парафизички Трајектор), о чему смо говорили на почетку ове подсекције.

Видели смо, када смо писали о конфигурационим варијацијама ИЗНОШЕЊА, да глаголи као *искочити* и *исцентирати* подразумевају нети-

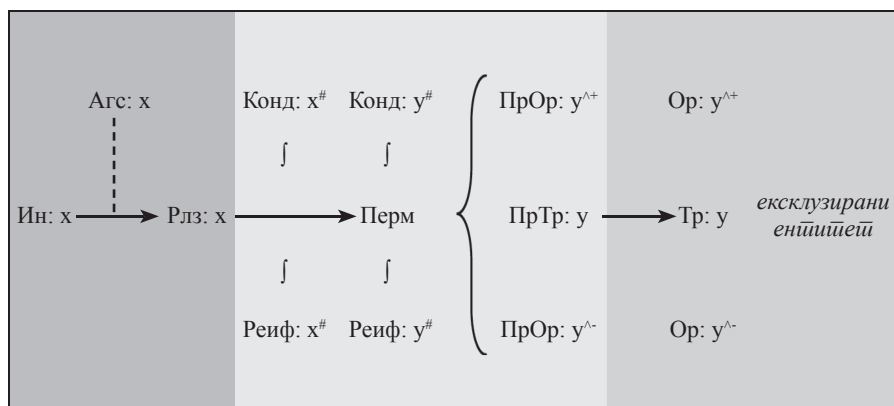
⁹⁴ Другачије је значење које овај глагол има у оквиру *изложити некога нечему* – реч је о инстанци експозиције, па ћемо о њему писати када будемо говорили о тој трећој варијанти протозначења префикса *из-*.

пично садржавање – излаз из садржатеља се налази не у хоризонталној већ у вертикалној равни. Такав нетипични садржатељ представља основу за развијање метаспацијалне екслокализације какву примећујемо у примерима као *исїео се на врх брега*, *исїенїїрао се кроз крошњу (на врх дрвїїа)*, *боца је исїливала / исїлуїїала на їовршину*, *издигао је їредмеїї изнад главе*. У наведеним примерима кретање навише постоји, али је представа о тродимензионалном садржатељу рупи из које се излази метаспацијално сведена на представу простора ОТЕЖАНОГ ВЕРТИКАЛНОГ КРЕТАЊА (*исїенїїраїїи се їреко брда*, *исїеїїи се кроз крошњу*) или ПРОСТОР СМАЊЕНЕ ОПАЗИВОСТИ (*исїлуїїаїїи кроз воду*, *издићи изнад главе*). Део просторне конфигурације Оријентира рупе је нестао, па је вертикална екслокализација уопштена у просторну схему заузимања вишег и опазивијег просторног положаја (ЗАУЗЕТИ ВИШИ ИЛИ ОПАЗИВИИ ПОЛОЖАЈ ЈЕ ИЗАЂИ ИЗ РУПЕ). За разлику од ситуација као *изаћи из руїе*, Трајектор се у оваквим случајевима налази не изван Оријентира већ у његовој горњој сфери, односно на његовом врху (*исїенїїраїїи се на брдо*), на горњој страни (*исїренїїраїїи се на зграду*), горњој површини (*исїлуїїаїїи*) или, просто, у простору изнад њега (*издићи изнад главе*).

Повећана видљивост је повезана и са представом обртања, која омогућава да видљивост добије до тада неопазива страна неког предмета. Типичном екслокализацијом оно што је било унутра, и стога за нас споља невидљиво, доспевајући изван свог садржатеља постаје доступно нашем погледу. Осамостаљивање тог перцептивног факта, као метаспацијалног обрасца (БИТИ НЕОПАЗИВ ЈЕ БИТИ УНУТРА) учоава се, дакле, и код *из-*префиксала који означавају окретање предмета тако да његова доња или унутрашња површина постану опазиве: *изокренуїїи*, *изроїїираїїи*, *изврнуїїи*, *исїосувраїїиїїи*.

4.3.3. Синтаксички оквири и сликовна схема изношења

У претходној смо се секцији бавили онтолошком варијабилношћу ексклузије у физичком домену, а у овој ћемо размотрити синтаксичку варијабилност глагола који лексикализују сликовну схему изношења, из угла компресије протодогађајне структуре у аргументски ментални простор. Нећемо детаљно анализирати сваки појединачни случај већ ћемо скренути пажњу на опште семантичко-синтаксичке тенденције које се овде примећују. Погледајмо, стога, још једном структуру ексклузивног протодогађаја.

Дијаграм 4.12. Структура протодогађаја ексклузије

Како се на дијаграму види, основне карактеристике ове протодогађајне схеме јесу то што је оријентисана на постизање ексклузивног положај актера *у* (Трајектора). Актерске дефиниције су од пресудне важности у самом процесу сажимања каузалне структуре у једноставне синтаксичке оквири. Поновимо, сваки актант добија своју актерску дефиницију, којом му се додељује или статус самосталног елемента или се он пак придружује референцијалном пољу неког другог актера. Самостални актер обезбеђује актанту директну пројекцију у аргуменски оквир, док несамостално дефинисани актанти добијају тек статус аргументске околности.

Погледајмо како тај процес изгледа у најједноставнијем случају – када се протодогађај лексикализује транзитивно. Како су у процесу актеризације додељена само два директна актанта – дубоко агентативно *х* и високо трајективно *у*, компресија којом настаје транзитивни оквир у аргументски простор директно преноси Агенса *х* (као Каузатора) и Трајектора *у* (као Резултатора). Реификатор, будући да је дефинисан преко актера *х* (јер је његова дејствена микрoзона) бива апсорбован у Дејство, док се сви остали актанти, они који се описном дефиницијом ослањају на актера *у*, сажимају у Промену. Тиме је добијен двоаргументски оквир (Агенс: Номинатив; Трајектор: Акузатив) – нпр. *извади́ти њоклон* или *избаци́ти лoйи́цу*, са могућношћу да се из Дејства и Промене ангажовањем додатних синтаксичких елемената ишчитају и други актанти. Из Дејства је тако беспредлошким инструменталом могуће разоткрити Реификатора (*избаци́ти лoйи́цу руком*), а из Промене посредством одговарајућих предлога могуће је указати на Оријентире. Релациона дефиниција аблативног Оријентира $y^{\wedge-}$ (која га одређује као

негативну макрозону актера у) захтева употребу предлога који профилише аблативну локализацију (*извадиџи ѿклон из ѿорбе, исећи грану са дрвеџа*), а дефиниција адлативног Оријентира у⁺ (позитивна макрозона актера у) захтева употребу предлога који профилише адлативну локализацију (*извадиџи на сѿо*).

Прелазни оквири. Глаголи ове групе се појављују у монопрелазним оквирима, што значи да за њих није карактеристична алтернација објекта – односно, скретање фокуса са Трајектора на Оријентире у резултативној протодобајној сфери. Постоје, ипак, глаголи, који се налазе на самој граници између ексклузије и екстракције и који су, као и примарни екстрактиви, алтерпрелазни или усмерени само ка аблативном Оријентиру (*исѿовариџи* и *исѿразниџи* семантички су блиски схеми изношења али су синтаксички сличнији глаголима као *исцедиџи*). Њих смо због тога у анализи представили заједно са глаголима истискања (у следећој секцији), па их овде нећемо разматрати. За основну варијанту ексклузије је, дакле, карактеристична Тр-оријентисаност: *извадиџи ѿпредмеџ из куѿије, исѿераџи некога из собе, исѿаркираџи ауѿо са ѿркинга, исцѿаџи лисѿ из свеске, исећи грану са дрвеџа* и др.

Посебну пажњу захтева глагол *исѿусѿиџи*, који јесте прелазан али је неинтенционалан. Субјекат је овде сведен на Пермисора, односно аблативног Пред-Оријентира. Акузатив изражава пак, као и код типичних ексклокатива – самог Трајектора. Њему је семантички сличан непрелазни глагол *исклизнуџи*, чији субјекат кореспондира са његовим објектом.

Нейрелазни и рефлексивни оквир. Видели смо у разматрању конфигурационих варијација сликовне схеме екслокализације да је једна од њих подразумевала стапање Извора и Трајектора, што се синтаксички испољавало кроз непрелазне оквири – *исѿрчаџи, исѿузаџи, искочиџи* и сл. На протодобајном плану ово стапање се реализује као интегрисање каузално дубоког и резултативног актанта. Уочавамо две такве компресије чији су резултати интенционални и неинтенционални једноаргументски оквир: *исѿрчао је из собе* (интенционално) – *ѿпредмеџ је исѿао из куѿије* (неинтенционално).

Разлика између ова два типа једноактерских догађаја јесте у каузалној дубини. У оба случаја, као и код прелазних оквира, ексклузија подразумева фокус на Трајектору. Будући да овакви оквири, за разлику од прелазних, располажу само једним актером, читав се догађај концептуализује или као последица његове агентативности или као последица неког догађајем необухваћеног спољашњег каузатора. Због

тога у позицији апсолутног номинатива интенционалних непрелазних глагола као *исцїрчаїи*, *искочиїи*, *исцїузаїи*, *излеїїеїи* препознајемо сложену улогу Трајектора-Агенса, док се код глагола неинтенционалне семантике, као *исцїасїи* и *исклизнуїи*, појављује Трајектор-Пермисор.

Рефлексивни глаголи су семантички слични непрелазним јер директно ангажују само једног актера. Аргументски оквир у који је протодогађај компресован има, ипак, другачију структуру – ону која је карактеристична за двоактерске (транзитивне) глаголе, па уместо једне интегрисане улоге овде уочавамо истог актера на каузално дубљој номинативној позицији и на позицији Трајектора. Обично је реч о догађајима отежаног кретања, у чију реализацију Агенс мора да уложи више напора или опрезности (*искобељаїи се*, *измигољїи се*, *исцїеїїаїи се*, *искрасїи се*, *ишцїуїаїи се*).

Индиректни аргументи. Актанти који су у процесу актеризације добили релациону дефиницију могу се пројектовати само у околносне позиције аргументског простора – они који актерски припадају пољу субјекта, компресују се у Дејство, а они који припадају пољу објекта у Промену.

Сви актанти који су дејствена микрizona актера *x* потенцијално су ишчитљиви беспредлошким инструменталом. Каузална суперсхема располаже са два типа инструменталних актаната – први се наслања на Реализатора (у овом случају – физичког покретача), а други на самог Пермисора (у овом случају – ентитет који бива покренут). Ако се појави, највероватније је да ће инструментал имати вредност примарног (агентативног) Реификатора, односно Реализаторове дејствене микроне *x*^{#v}: *извадио је њоклон својим дугачким њрсїица из куїије*, *искобељао ме је цїмањем из мреже*, *избацио је лоїиїу снажним замахом из дворишїи*. Инструментал може имати и кондуктивну семантику: *исцїенїрао се сїїеїеницама на њоследњи сїраїи*. Уз неагентативне глаголе, инструментал указује на Омогућиваче који корелирају са Пермисором, нпр. *ракетїа је великом брзином излеїїела из аїимосфере* (сек. Реификатор).

Неактеризовани Оријентир пак кореспондирају са семантички компатибилним предлозима. Када је у питању типична просторна манифестација ексклузије, аблативни Оријентир се изражава управо посредством екслокализацијског *из* (*избациїи некога из собе на улицу*). У осталим сестринским сликовним схемама може се појавити и други аблативни предлог – обично је то *са* (*ишцїуїаїи лисїи са биљке*, *измесїио је књигу са њолице*).

Посебу пажњу захтева појава беспредлошког датива. Две могуће интерпретације примера *извадио ми је књигу из торбе* (1. из своје торбе да би ми је дао; 2. из моје торбе и ја је сад више у торби немам), показују да оба Оријентира, начелно, могу бити исказана дативом. Датив, у том смислу, као да неутралише разлику између просторног извора и просторног циља, коју предлози потенцирају. Могло би се, зато, рећи да датив означава сам факт егзистенцијалне афектираности, без обзира да ли је она позитивна (ја сад имам књигу) или негативна (ја више књигу немам). Са тим је, онда, у сагласности и то што појава датива не блокира могућност да Оријентир буде и просторно упојмљен, али блокира могућност да се кроз просторну релацију експлицитно изрази и егзистенцијална: *извадио ми је књигу из моје торбе* може бити и граматична и неграматична конструкција – граматична је ако сам ја аблативни Оријентир а *из моје торбе* указује на аблативни Оријентир (дакле: „дао је књигу мени извадивши је из моје торбе“). Са друге стране, ако сам ја аблативни Оријентир (онај од кога је књига узета), конструкција звучи чудно јер се егзистенцијална релација, по правилу, исказује или дативом или присвојном заменицом.

Разлику између просторне и егзистенцијалне макروزоне јасно показује то што је типични датив у овим конструкцијама – аниматни ентитет. Можемо рећи *избацио ми је лојџу из собе на улицу* (у смислу „добацио мени, који сам на улици“ или „узео од мене, који сам у соби, и бацио на улицу“), али конструкције у којима би дативни конституент директно алтернирао са просторним нису прихватљиве: *избацио је лојџу #соби / #улици*. То значи да у дефиницији Оријентира $y^{\wedge-} / y^{\wedge+}$ макрозона може бити концептуализована просторно (и тада је битно да ли је реч о негативној или позитивној афектираности – *избациџи из собе на улицу*), али може бити концептуализована и натпросторно, као егзистенцијална релација. У овом другом случају потребно је да Оријентир као макрозона егзистенцијалне релације својим учешћем у тој релацији превазилази функцију локализатора. Због тог не чуди што је дативско означавање Оријентира овде повезано са категоријом аниматности (соба не може да има лопту, ја могу). Датив у дефиницији $y^{\wedge-}$ побуђује егзистенцијалну релацију (коју обележавамо звездицом, наспрам просторне коју бележимо празним кружићем), па дефиниција постаје $y^{\wedge-}\{y^{\circ} + y^*\}$. Макрозона би тиме добила двоструку дефинисаност, као просторна макрозона ($y^{\circ\wedge-}$) и као егзистенцијална ($y^{*\wedge-}$). Просторни негативни оквир се, стога, често појављује као конкретизација негативне егзистенцијалне макро-

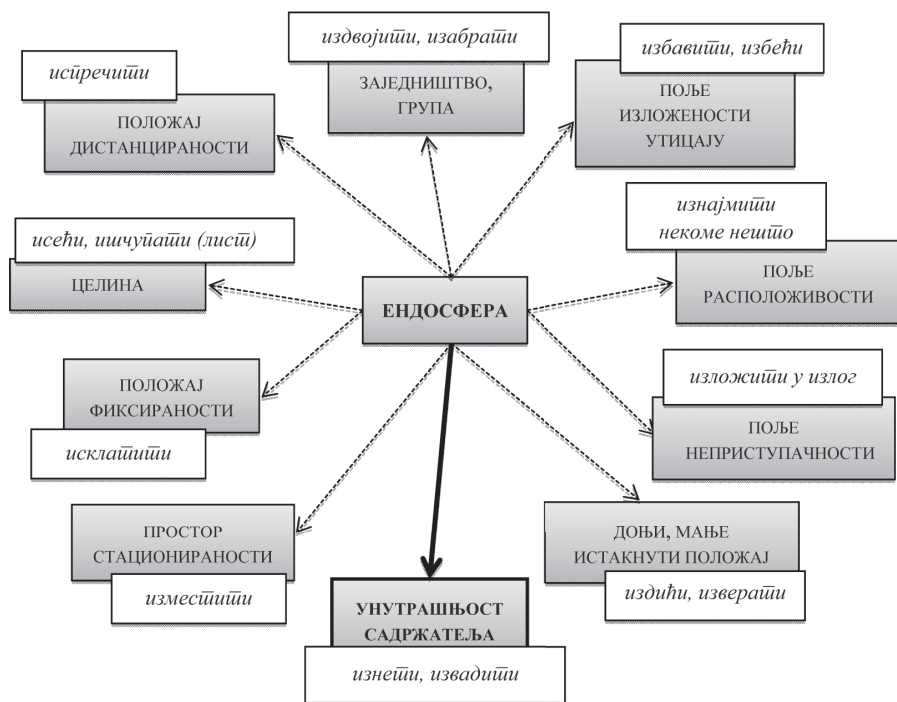
зоне, нпр. *књига му је исјала из руке* – датив именује егзистенцијални део релативне дефиниције примарног Оријентира, а ППК просторни.

Значајно је истаћи још један факт. Код глагола који репрезентују сликовну схему ДИСКРЕТНЕ КОНСТИТУТИВНЕ ЕКСКЛУЗИЈЕ, као *исећи грану са дрвећа*, примарни Оријентир може, начелно, алтернирати ППК форму са дативом: *ко је исекао грану овом дрвећу – ко је исекао грану са овог дрвећа*. Разлог томе је, у светлу горе изнетих запажања, управо то што аблативни Оријентир овде представља целину из чије се конституције нешто одваја, целину из које је нека дискретна појединачност дезинтегрисана – што му управо обезбеђује могућност да буде концептуализован не само као негативни просторни оквир већ и као негативна егзистенцијална макрizona.

лексикализација	номинатив	акузатив	абл. ППК	датив
<i>извадићи њоклон из кућије некоме</i>	Агенс x	Трајектор y	Оријентир $y^{o\wedge-}$	Оријентир $y^{*\wedge-}$ или Оријентир $y^{*\wedge+}$
<i>исјусићићи лојћу из руке</i>	Пред- -Оријентир z	Трајектор y	Оријентир $y^{o\wedge-}(=z)$	/
<i>ишунђаћи се из сјана</i>	Агенс x	Трајектор x	Оријентир $x^{o\wedge-}$	/
<i>исјерчаћи из собе (некоме)</i>	Трајектор- -Агенс x	/	Оријентир $x^{o\wedge-}$	Оријентир $x^{*\wedge-}$ или Оријентир $x^{*\wedge+}$
<i>лојћа ми је исклизнула из руке</i>	Трајектор- -Пермисор y	/	Оријентир $y^{o\wedge-}$	Оријентир $y^{*\wedge-}$

Табела 4.3. Актантске вредности у синтаксичким оквирима неких ексклатива

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (3). На почетку ове секције размотрили смо глаголе који указују на напуштање нетипичног просторног САДРЖАТЕЉА. Уочили смо да се већ на нивоу сликовне схеме ИЗНОШЕЊА запажају неке онтолошке промене – кинетички утицај Агенса може бити замењен менталним утицајем (*исјераћи*, *измамити*), или сам Трајектор може бити парафизички ентитет који се прикључује просторној конфигурацији (*извирићи кроз кључаоницу* – Трајектор је поглед). Потом смо детаљно

Дијаграм 4.13. Реализација ЕНДОСФЕРЕ у догађајима ЕКСКЛУЗИЈЕ
(испрекидане стрелице упућују на метаспацијалну онтологију)

испитали глаголе који лексикализују сликовне схеме које су сличне изношењу. За разлику од праве екслокализације, код ових глагола се уочава делимична дематеријализација аблативног Оријентира, који губи јасну форму тродимензионалног физичког САДРЖАТЕЉА, свдећи се на неки облик просторне ЕНДОСФЕРЕ. Таква „деформација“ просторног примитива праћена је истицањем неког одазивног аспекта екслокализације, што обезбеђује да идеја о напуштању ендосфере (односно – о ексклузији) буде очувана. Може се, стога, рећи да се у основи метаспацијализације САДРЖАТЕЉА налази фаворизовање одазивних појмовности, која су у сликовној схеми изношења биле тек семантичке импликације. Онтолошка дисперзија која постоји у физичком домену, стога, показује да се префиксно значење остварује на нивоу који је апстрактнији од сликовне схеме и који, као такав, омогућава да се изношење обједини са сродним схемама (нпр. *ишчупати лисџ са биљке*, *издвојити неког из колоне*, *испречити се испред некога*, *измесиити са једног на друго местио*, *избећи сусрећ са неким* и др.). Иако

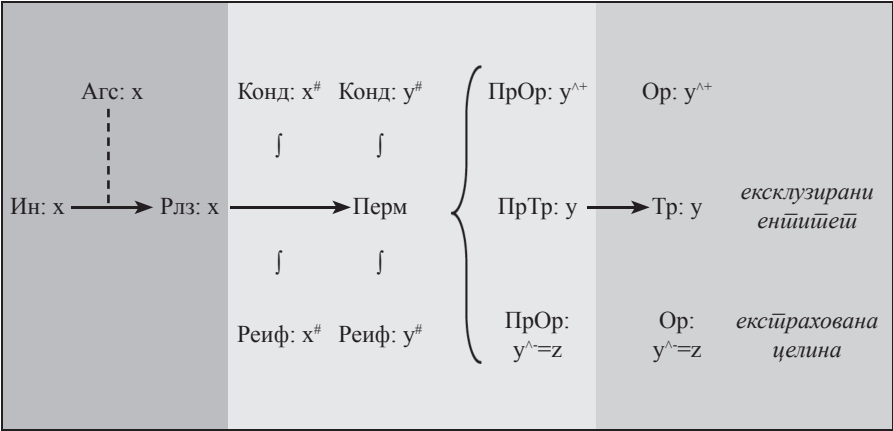
је сликовносхематско значење „напуштања садржатеља“ онтолошки примарно, префиксно протозначење „напуштање ендосфере“ јасно се уочава у низу сестринских сликовних схема, код којих правог физичког садржатеља, заправо, нема. Сажетак процеса метаспацијализације дат је на доњем дијаграму. На крају ове секције осврнули смо се на основне тенденције које се уочавају у процесу свођења развијене каузалне структуре протодогађаја ексклузије у глаголске оквири.

4.4. Глаголи екстрактивне ексклузије – сликовна схема истискања и око ње организоване схеме

Претходна секција била је посвећена догађајима који лексикализују протозначење једноставне ексклузије. У уводном смо делу видели да се ексклузија појављује и у комбинацији са екстракцијом. Примарна просторна реализација екстрактивне ексклузије јесте сликовна схема истискања, која се од изношења разликује управо по томе што су Оријентир и Трајектор овде у конститутивној вези, па ексклузија Трајектора коинцидира са екстрактивном дезинтеграцијом самог Оријентира. Ту разлику можемо јасно уочити кроз поређење типичних просторних догађаних инстанци ова два протодогађаја.

4.4.1. Континуум од изношења до истискања

Упоредимо, у том смислу, глагол *изнећи* и глагол *исцедићи*. У првом случају Агенс ступа у контакт са будућим Трајектором (актером *у*) и омогућава му да образује ексклокативну путању ка спољашњости Оријентира. Други случај пак делује комплексније – актер који ће имати статус Трајектора на почетку догађаја није доступан Агенсу, јер представља конститутивну материју самог Оријентира. Агенс, стога, Трајектору приступа посредно, делајући ка самом Оријентиру, како би материју одвојио из њега. У првом случају Оријентир је био тек просторни оквир, релевантна просторна околност за постизање ексклокализацијског положаја – он сам није нужно претрпео никакву крупнију промену (што се синтаксчки манифестује као монообјекатски оквир глагола попут *изнећи*). У другом случају промена коју Оријентир доживљава и те како је значајна – да би до ексклузије дошло, Оријентир је дезинтегрисан.

Дијаграм 4.14. Структура протодогађаја екстракције

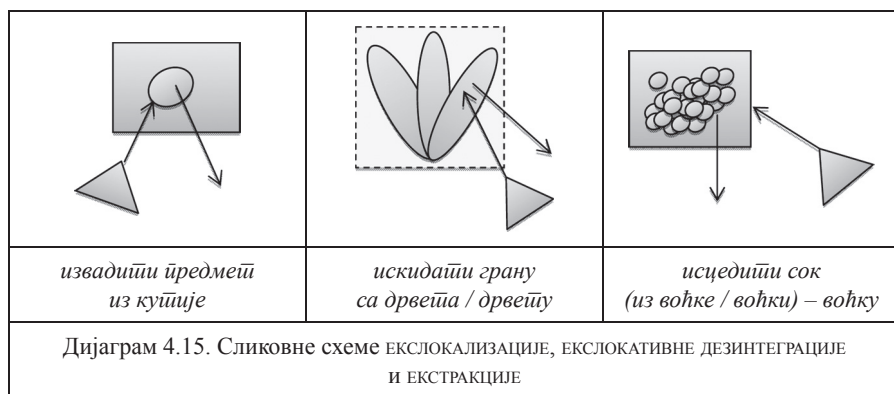
	номинатив	акузатив	ППК
<i>исцедиити сок из воћке</i>	Агенс <i>x</i>	Трајектор <i>y</i>	Оријентир $y^{\wedge-}$
<i>исцедиити воћку</i>	Агенс <i>x</i>	Оријентир <i>z</i>	/
<i>сѣиснуо је воћку и она се исцедила</i>	Пред-Оријентир <i>z</i>	Оријентир <i>z</i>	/
<i>сѣиснуо је воћку и сок се исцедио из ње у чашу</i>	Пред-Трајектор <i>y</i>	Трајектор <i>y</i>	Оријентир $y^{\wedge-}$ Оријентир $y^{\wedge+}$
<i>лава је искуљала из вулкана њо осѣрву</i>	Трајектор-Пермисор <i>y</i>	/	Оријентир $y^{\wedge-}$ Оријентир $y^{\wedge+}$

Табела 4.4. Актантске вредности у синтаксичким оквирима неких екстрактива

Управо описани случајеви, наравно, представљају јасно разграничене крајности. Између њих је могуће уочити догађаје нетипичних екслокализација који се приближавју екстракцији. Пођимо, стога, управо од таквих, прелазних случајева.

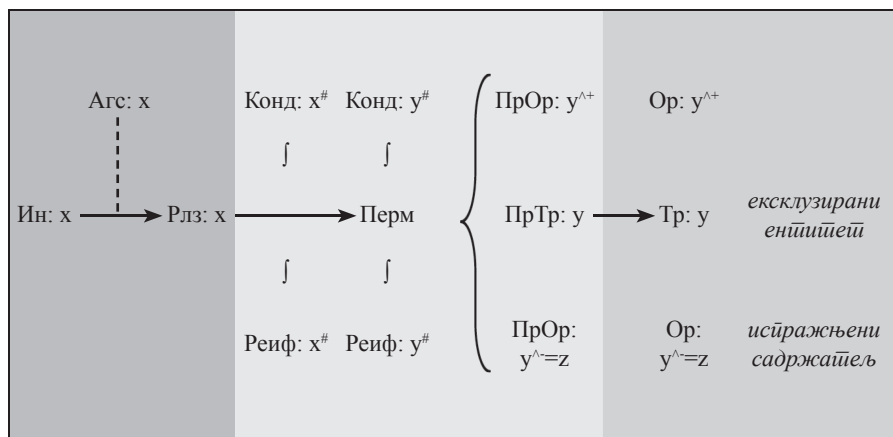
Погледајмо, прво, глагол *извадиити*. Нема сумње да је његова типична употреба инстанца изношења: *извадиити њредмѣи из куѣије*. Са друге стране, *извадиити зуб некоме* подразумева дезинтеграцију чврсте конститутивне везе а не раскидање чисто локализацијске релације. У том се погледу *извадиити зуб*, *изрезаити грану*, *исећи њарче њорѣе* разликују од праве екслокализације, која подразумева само раскидање односа садржавања. Та појмовна разлика је, ипак, у обликовању синтаксичког оквира остала у другом плану – као и изношење, глаголи ЕКСЛОКАТИВНЕ

ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ су једнообјекатски, усмерени ка Трајектору. Померање од типичне ексклузије се види у промени компатибилног предлога, а и у могућности да аблативни конституент алтернира са дативом (*исећи грану са дрвећа / дрвећу*), што ову схему приближава екстракцији (уп. *исцедићи сок из воћке / воћки*), али до праве екстрактивне уобличености, која би се манифестовала кроз активирање аблативног актера *z*, није дошло. Разлог се може тражити у томе што се конститутивни ентитет у код глагола као *исећи грану са дрвећа* схвата као спознајно аутономни ентитет унутар целине – може се дејствовати директно ка њему, док се конститутивни ентитет у код правих екстрактива (*исцедићи сок*) доживљава као ентитет који је потпуно стопљен са целином (и на њега се може утицати само преко деловања ка целини).

Рекли смо да екстракција подразумева да Трајектор има вредност МАТЕРИЈЕ. Узмимо сада глаголе код којих је актер у управо МАТЕРИЈА, а који ипак више наликују екслокализацији него екстракцији. За разлику од дискретне спацијабилне предметности, материја је, због своје континуиране неконзистентне форме, зависнија од примарног Оријентира, који се појављује не само као локализатор већ као њен партикуларизатор (даје јој облик и држи је у целини): *излићи течност из бокала у чашу, изручићи воду из тешције*. Код ових се глагола ексклузија постиже манипулацијом самим садржатељем, односно посредованим дејством ка садржаној материји, по чему се они приближавају правој екстракцији. Међутим, за разлику од екстракције, између материје и садржатеља овде нема праве конститутивне везе – течност није конституент флаше у догађају *излићи вино из флаше* (док сок јесте конституент воћке у догађају *исцедићи*). Са друге стране, таква консти-

тутивна веза, видели смо постоји између Трајектора и Оријентира у догађајима као *исећи грану са дрвета*, али је тамо Трајектор дискретни физички ентитет а не материја. У том су смислу, глаголи као *излити* по догађајној структури блиски екстракцији – они чак показују и могућност објекатске алтернације (уп. *изручили садржај из шерије* – *шерију* као *исцедили сок* – *воћку*). Међутим, услед непостојања коснитутивне везе између Оријентира *z* и Трајектора *y*, дативско упојмљење Оријентира није могуће – уп. *исцедили воћки сав сок* и *исећи дрвету грану са излити воду* [#]*бокалу*. За ову схему се може рећи да је по типу везе између Трајектора и Оријентира (веза је просторна а не конститутивна) – више ексклокативна, али да је по актантској структури догађаја, која се одражава кроз алтерпрелазни синтаксички карактер – више екстрактивна. Треба, ипак, напоменути да нису сви глаголи ове схеме алтеробјекатски, уочавају се и непрелазни (*искуљати*, *искићети*, *изаврећи*, *исцурети*), од којих неки имају алтернепрелазни карактер (у позицији субјекта појављује се или Пермисивни Трајектор или Пермисивни Оријентир: *вино је исцурело из буре* : *буре је исцурело*).

Дијаграм 4.16. Догађајна структура сликовне схеме ексклокализација материје

	номинатив	акузатив	ППК
<i>излити воду из шерије</i>	Агенс <i>x</i>	Трајектор <i>y</i>	Оријентир $y^{\wedge-}(z)$
<i>излити шерију</i>	Агенс <i>x</i>	Оријентир <i>z</i>	/
<i>йреврнуо је шерију</i> <i>и она се излила</i>	Пред- Оријентир <i>z</i>	Оријентир <i>z</i>	/

<i>їреврнуо је шерїу и вода се изїлиа из шерїе</i>	Пред-Трајектор <i>y</i>	Трајектор <i>y</i>	Оријентир $y^{\wedge-}(z)$
<i>буре је исцурело їо їодруму</i>	Оријентир- Пермисор <i>z</i>	/	Оријентир $y^{\wedge+}(q)$
<i>вино је исцурело из бурейїа їо їодруму</i>	Трајектор- Пермисор <i>y</i>	/	Оријентир $y^{\wedge-}(z)$; Оријентир $y^{\wedge+}(q)$

Табела 4.5. Актантске вредности у синтаксичким оквирина ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈЕ МАТЕРИЈЕ

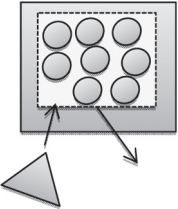
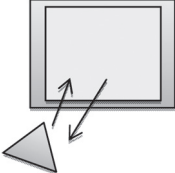
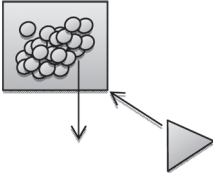
Обратимо пажњу сад на глаголе *исїоварийїи* и *искрцїийїи*. Аактер *y* – онај који ће се наћи у резултативној позицији Трајектора, овде је категоризован као збирна предметност. Таква категоризација се може сматрати инстанцом нетипичне МАТЕРИЈЕ, па су у томе ови догађаји слични догађајима попут *излийїи* – и овде је реч о ексклузији комплетног садржаја из неке унутрашњости, само је тај садржај збир дискретних предмета а не партикуларизована материја. Ова су два глагола такође алтеробјекатске природе – алтернирају Тр и Ор-објекат (*исїоварийїи џакове из маџацина* – *исїоварийїи маџацин*). Конститутивна повезаност Оријентира и Трајектора и овде изостаје, па ови догађаји семантички више одговарају екслокализацији (изношењу), иако су синтаксички уобличени по екстрактивном моделу (управо због тога што је Тр збирне природе, и суперсхематски одговара МАТЕРИЈИ). Дативно изражавање неаниматног Оријентира ни овде није могуће (*исїоварийїи све џакове #маџацину* : *исцедиїїи лимуну сав сок*). Њима се придружује и глагол *исїразниїи*, који је пак монообјекатског карактера, али са објектом карактеристичним за екстрактиве а не екслокативе (Ор-објекат: *исїразниїи камион*).

	номинатив	акузатив	ППК
<i>исїоварийїи џакове из маџацина</i>	Агенс <i>x</i>	Трајектор <i>y</i>	Оријентир $y^{\wedge-}(z)$
<i>исїоварийїи маџацин</i>	Агенс <i>x</i>	Оријентир <i>z</i>	/
<i>исїразниїи маџацин</i>	Агенс <i>x</i>	Оријентир <i>z</i>	/

Табела 4.6. Актантске вредности у синтаксичким оквирина ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈЕ ЗБИРНОГ САДРЖАЈА

Још једна прелазна схема на континууму од екслокализације (*извадиџи њоклон из куџије*) до екстракције (*исцедиџи лимун*) јесте схема ЕКСПЛОАТАЦИЈЕ МАТЕРИЈЕ. Ови су глаголи слични глаголима екслокализације материје (*излиџи*), али, за разлику од њих, ексклузију изражавају као исцрпљивање, потрошњу доступне количине: *исџиџи чашу вина, изјесџи векну хлеба, исџироџиџи џак брашна*. Ипак, као и код *исџовариџи*, између актера у и з ни овде не постоји права конститутивна веза – и овде садржатељ тек количински дефинише садржано. Како је реч о материји, Оријентир има функцију њеног партикуларизатора. Када упоредимо *исџовариџи маџацин* и *исџиџи бокал воде* уочавамо значајну семантичку разлику – паратикуларизација Оријентира не повлачи са собом и значењску перспективизацију: *исџовариџи маџацин* се може дефинисати као „учинити да постане празан“ (што је другачија перспектива наспрам *исџовариџи џакове* „учинити да у целој количини ентитет доспе изван“), али предикацији *исџиџи бокал воде* одговара трајективно усмерена дефиниција „попити сву расположиву количину“, а не Ор-дефиниција „учинити празним, испразнити“. То се још јасније види у примерима у којима је партикуларизатор не садржатељ већ облик опредмећења – *изјесџи векну хлеба*. Глаголи ове групе су, дакле, монопрелазни, са Тр-објектом, а појава именице која означава Оријентир у својству партикуларизатора слична је употреби других количинских детерминатора (*исџироџиџи џак шећера – сав шећер, много шећера*). Томе у прилог говори и чињеница да се Ор-именица не може акузативно уобличити сама: *исџироџиџи ?џак*. Када је материја већ у опредмећеној форми, партикуларизатора нема: *исџуџиџи, издуваџи, издимџиџи* (*цигаретџу, џоинџи* и сл.).⁹⁵ На глаголе физичке експлоатације надовезују се неки глаголи из домена социјалних односа, као *изудаваџи* (*све кћери*), *ижениџи* (*све синове*), *изоџиџуџиџаџи* (*све зајослене*).

⁹⁵ Глагол *исџироџиџи* појављује се и у значењу које се везује за новац, као периферну инстанцу материје. Занимљиво је да је он тада алтеррефлексиван – за разлику од значења које има уз типичну материју, када се, као и остали глаголи ове групе, реализује само са Тр-објектом, овде алтернира Тр-објекат и Ор-рефлексивност: *исџироџи је џуно џара, џуно се исџироџио*. То показује да се новац концептуализује као расположива материја у домену селфа, што омогућава и семантичко уобличење Ор-перспективе „потрошити сав новац“ → „потрошивши сав новац, наћи се у лошем положају“.

		
<i>исцїоварїїи</i> <i>маковє / маґацин</i>	<i>исцїїи крїзлу їїва</i> <i>(исцїїи їїво)</i>	<i>исцєдїїи сок / воїку</i>
Дијаграм 4.17. Упоредна илустрација схеме ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈЕ ЗБИРНОГ САДРЖАЈА, ЕКСПЛОАТАЦИЈЕ МАТЕРИЈЕ И ТИПИЧНЕ ЕКСТРАКЦИЈЕ МАТЕРИЈЕ (ИСТИСКАЊА)		

Основним карактеристикама сликовне схеме истискања (*исцєдїїи*, *исцисаїїи*) можемо сматрати то што је Трајектор концептуализован као унутрашњи садржај наспрам Оријентира и то што између Трајектора и Оријентира постоји конститутивна веза (што ексклузију реализује као дезинтеграцију садржатеља). Ниједно од тих својстава нема сликовна схема изношења у свом типичном облику (*извадїїи*, *изнеїїи*). Код прелазних схема које смо управо описали та два својства се појављују, али никад заједно. Прелаз између изношења и истискања може се, стога, сажети следећом табелом.

	Тр као унутрашњи садржај Оријентира	конститутивна веза Тр–Ор	доступност Ор–профила
ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈА (ИЗНОШЕЊЕ) <i>извадїїи</i> , <i>изнеїїи</i> , <i>изгураїїи</i>	не	не	не
ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈА МАТЕРИЈЕ <i>излїїи</i> , <i>изручїїи</i> , <i>исуїїи</i>	да	не	да
ЕКСЛОКАЛИЗАЦИЈА ЗБИРНОГ САДРЖАЈА <i>исцїоварїїи</i> , <i>исцїразнїїи</i>	да	не	да
ЕКСЛОКАТИВНА ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА <i>исеїїи грану са дрвеїїа</i> , <i>исцєїаїїи лисїї из свєске</i>	не	да	не
ЕКСПЛОАТАЦИЈА МАТЕРИЈЕ <i>исцїрошїїи</i> , <i>исцїїїи</i> , <i>изјєсїїи</i>	да	не	не
ЕКСТРАКЦИЈА <i>исцєдїїи</i> , <i>исцисаїїи</i>	да	да	да
Табела 4.7. Прелазне схеме између изношења и истискања			

4.4.2. Друге истискању сродне схеме у просторном и натпросторном искуству

Сада ћемо размотрити глаголе који протосхему екстракције реализују кроз конфигурације које се померају од прототипичне екстракције. Ту првенствено мислимо на сродне спацио-перцептивне догађаје, али ћемо се бавити и догађајима менталног и социо-бихевиоралног искуства, који су појмовно наслоњени на схему истискања. Глаголи су, ради прегледности, подељени на надлексичке схематске групе.

СХЕМЕ БИОЛОШКЕ И МЕНТАЛНЕ ЕКСТРАКЦИЈЕ

Специфичну варијанту сликовне схеме ЕКСТРАКЦИЈЕ МАТЕРИЈЕ (ИСТИСКАЊА) представљају догађаји биолошке екстракције телесних материја, као *исџишикиџи*, *искакиџи*, *исџовраћаџи*. За разлику од типичних физичких екстрактива (*исцедиџи лимун*), биолошка екстракција подразумева интернализовану каузалност. Сам субјекат, у типичном случају, има (бар делимичну) контролу над обављањем екстрактивног процеса, што се врло јасно види када глаголе као *искакиџи се*, *исџишикиџи се* упоредимо са одговарајућим у-префиксалима (*укакиџи се*, *уџишикиџи се*). Трајектор је обично телесна материја, али може бити речи и о Трајектору без визуелне димензије (олифактивн Тр: *исџрдеџи се*), а могуће је да екстракција буде сведена само на уклањање стања унутрашњег телесног дискомфора, без његове пуне материјализације (код глагола *искијаџи се*, *искашљаџи се*, *исџодригиваџи се* материјализација има само аудитивну форму).

Оно по чему су централни глаголи биолошке екстракције (*искакиџи*) синтаксички другачији од типичних екстрактива (*исцедиџи*) јесте троструко варирање аргументског оквира: *исџишикиџи љуно мокраће* – *исџишикиџи се* – *исџишикиџи зид*. То значи да ови глаголи представљају чвориште у коме се екстрактивна ексклузија додирује са трећом варијантом ексклузије, оном која аргументизује актера *q* – експозицијом. Ово се укрштање, рекли бисмо, ипак не одвија унутар истог значења. Екстрактивно значење задовољења биолошке потребе је алтеррефлексивно (*исџишикиџи љуно мокраће* – *исџишикиџи се*). Са друге стране, експозитивно значење је специфична инстанца хиперонимске схеме „испрљати нешто неком материјом“, и остварује се у монопрелазном оквиру са адлативним Ор-објектом.

Са тим је у сагласности и чињеница да се код глагола код којих је Трајектор дематеријализован свођењем на стање телесног дискомфора, Тр-објекат обично изостаје, баш као и експозитивно значење, па су они само рефлексивни: *исџодригиваџи се*, *искијаџи се*. Глагол *искашљаџи*

може имати и Тр-објекат, па га видимо као инстанцу алтеррефлексивности (*искашљајћи се : искашљајћи илајм*). Глагол *исекнућћи се (исекнућћи нос)* има амбирефлексивни карактер (*нос* је спецификација активне зоне телесног селфа, па у оба случаја, и рефлексивном и прелазном, уочавамо фокус на Оријентуру), док се *издувајћи* у таквом значењу реализује само са лексички заданим објектом (и без могућности рефлексивизације): *издувајћи нос*. Глагол *исцљунућћи* пак више припада основној групи ексклузије (екслокативима), и има само Тр-објекат. Супротно њему, *исцљувајћи* репрезентује експозитивну ексклузију (сликовна схема ИЗЛАГАЊА), па се појављује са објектом који има вредност адл-Ор. Иако сличност са глаголима биолошке екстракције постоји и код *исцљунућћи* и код *исцљувајћи*, видимо да су они другачије концептуализовани – управо због тога што за та два догађаја идеја о постојању телесног дискомфора није нужна.

Схема биолошке екстракције, дакле, удомљује одазивну појмовност дискомфорности. Осамостаљивање те појмовности од искуствене стопљености са биолошком материјом примећује се код глагола дезактуализације менталног дискомфора (*ижалићи, исцљуговајћи*). Са друге стране, глаголи биолошке екстракције могу се видети и као сликовна база за натчулну идеју потребе. Као ментално стање, потреба се у нашој телесној реалности манифестује као потреба нашег тела за екстракцијом која га лишава дискомфора и омогућава његову општу функционалност. Осамостаљивање тог одазивног појма почива на метафори ПТРЕБА ЈЕ МАТЕРИЈА КОЈУ ТРЕБА ИЗБАЦИТИ ИЗ СЕБЕ (тзв. сатуративи, као *исцлесайћи се, изразговарайћи се*). Прелаз између дезактуализације менталног дискомфора и менталне потребе није оштар, будући да дискомфор подразумева и потребу за његовим уклањањем. Глаголи екстракције дискомфорности, притом, нису бројни и синтаксички су неуједначени, док глаголи задовољења потребе долазе у продуктивном формату рефлексивних префиксала – начелно свака би се активност која подразумева извесни степен уживања могла концептуализовати као задовољење потребе за вршењем такве радње.⁹⁶ Распон сатуративности се креће од биолошко-менталних до чисто менталних потреба (*исцавајћи се, изодморијћи се, искакајћи се, исцлесайћи се, исцричајћи се*). Углавном је реч о девербативима, чија основа именује саму радњу ка чијем вршењу постоји потреба (*из-јахајћи се, и(з)-свирайћи*

⁹⁶ У раду Миљковић (2015б) закључено је да творбени модели *префикс из-* или *префикс на-* + формант *се*, којима се изражава сатуративност, не треба посматрати као типичне циркумфиксе, јер формант *се* указује на референцијалну изједначеност високог и ниског актанта у структури догађаја, па не може имати исти статус као сам префикс.

се, из-играјти се, и(з)-тврчајти се, ис-ћливајти се, иш-ћаскајти се и др.). Код глагола *иживејти се* уочава се основа која префиксалу приступа у свом секундарном значењу – префиксал кореспондира не са општим значењем глагола *живејти* већ са значењем „проводити време у интензивним, несвакидашњим активностима (забавним или опасним)“. Глагол *издовољити се* има општију, хиперонимску семантику и деадвербативне је мотивације („обавити неку радњу *довољно*, колико се желело“).

Док се задовољење потребе додирује са уживањем, ментални дискомфор се обично односи на стања повезана са патњом. Глаголи који изражавају ослобађање од менталног дискомфора су слични глаголима као *исћирошити* по идеји дезактуализације Трајектора, само се Трајектор налази унутар Агенса и ремети његов ментални баланс. Оквир ових глагола може бити алтеррефлексиван, али је за њих карактеристичније уобличење са Тр-објектом, који именује само ментално стање: *исћилакајти своју бол – се, искукајти своју тугу – се, ижалијти своју љаху – се, изјадајти своје јаде – се*. Понекад се Трајектор може изразити и као тема – ментални узрокивач дискомфорног стања: *ижалијти нечију смрт, исћуговати нечију одлазак*. Ови глаголи указују на примарну метафору дискомфорност је присуство дискомфорне материје, која и омогућава да се патња метафорички концептуализује као материјализована твар.

Онтолошки сложенију екстракцију, која се такође разуме као дезактуализација дискомфорности, уочавамо код глагола *ислужити* (*казну*), *искајати* (*грехове*), *исћлајити* (*дуг*). У овим случајевима дискомфорност се уочава у Агеносовом пољу изложености – то је нека врста оптерећења, које може имати задате границе (али не спацијалне, већ темпоралне или количинске). Такви су и глаголи *издржајти*, *издурати* – оно што се подноси код њих је одређено као спољашњи негативни фактор ограниченог трајања, односно нека тешка околност (која се манифестује на онтолошкој скали од физичке тешкоће, преко ситуационих околности до менталних чинилаца: *дрво није издржало налет већра, зграда је издржала земљотрес, издржао је операцију, издржала је све кријке*).

Са глаголима телесне екстракције повезани су, преко медијалног глагола *излучити* (нпр. *сћабло је излучило смолу*) и глаголи образовања површинског омотача (*искоријти*, *издлакавити*), о којима ћемо писати када будемо говорили о физичким манифестацијама експозитивности. Иако *излучити* означава избацивање биолошке материје, овај глагол је другачији од екстрактива о којима смо овде говорили, пре свега по томе што он не упућује на дискомфорност или потребу, као апстрактнију појмовност увезану са чином екстракције. Као такав, он је ближи

сликовној схеми ИЗЛАГАЊА (*исцјрскати*), односно може се видети као њена специфична варијанта – АУТОИЗЛАГАЊЕ.

СХЕМА ЕКСТРАКЦИЈЕ ПРЕДМЕТНОСТИ

Мање типична сликовна манифестација екстрактивне ексклузије подразумева другачију концептуализацију Трајектора. Он није више САДРЖАНА МАТЕРИЈА (*исцједиити сок*) већ ПРЕДМЕТНОСТ која се ослобађа од свог конститутивног оквира, па ову схему можемо одредити као екстракцију предметности. И овде је, дакле, реч о спацијално дефинисаном односу, а између Трајектора и Оријентира постоји и конститутивна веза, па дезинтеграција подразумева Трајекторово физичко осамостаљивање. Разлика је у томе што је Трајектор још унутар Оријентира достигао аутономну конституисаност (зато је и категоризован као ПРЕДМЕТНОСТ), па екстракција из унутрашњости ентитета *z* представља само последњу фазу егзистенцијалног одељивања: *излећи њиле из јајейџа*, *исцјилиити се из јајейџа*, *ишчауриити се из чауре*, *изјариити јаре*, данас не тако уобичајено *изродиити деџе*. Код глагола као *исцјилиити* и *излећи* конститутивни оквир је раздвојен од субјекта, док је код глагола као *изродиити* конститутивни оквир референцијално подударан са субјектом. На екстракцију предметности указују и глаголи *исцјалиити* (*меџак из њишиџоља*, *ђуле из џоџа*), *избиити* (*некоме зуб из вилице*), код којих је Трајектор предмет који се дејствујућом силом ка Оријентиру дезинтегрише из његове ендосфере.

	номинатив	акузатив / се	ППК / датив
<i>кока је излегла њиле из јајейџа</i>	Агенс <i>x</i>	Трајектор <i>y</i>	Оријентир $y^{\wedge-}$
<i>њиле се излегло из јајейџа</i>	Пред-Трајектор <i>y</i>	Трајектор <i>y</i>	Оријентир $y^{\wedge-}$
<i>коза је изјарила јаре</i>	Пред-Оријентир <i>z</i>	Трајектор <i>y</i>	/
<i>јаре се изјарило</i>	Пред-Трајектор <i>y</i>	Трајектор <i>y</i>	/
<i>коза се изјарила</i>	Пред-Оријентир <i>z</i>	Оријентир <i>z</i>	/
<i>лејџиир се ишчаурио из чауре</i>	Пред-Трајектор <i>y</i>	Трајектор <i>y</i>	Оријентир $y^{\wedge-o}$
<i>избиити некоме зуб</i>	Агенс <i>x</i>	Трајектор <i>y</i>	Оријентир $y^{\wedge-*}$
Табела 4.8. Синтаксички оквири глагола екстракције предметности			

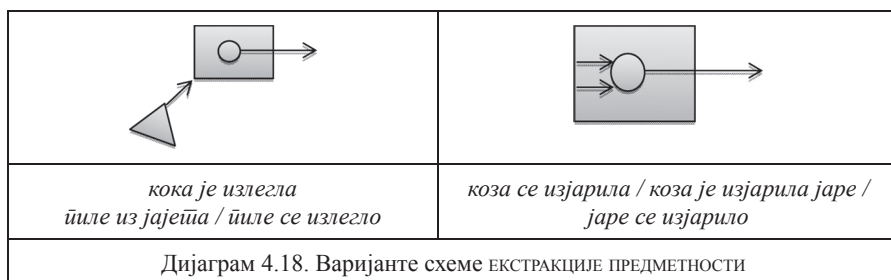

СХЕМА ЕКСТРАКТИВНОГ ТРАГА

Екстракцији сродну, сестринску сликовну схему представља схема коју ћемо означити као ЕКСТРАКТИВНИ ТРАГ. За разлику од типичне екстракције (*исцедиџиџи*), ова схема је фокусирана на траг, типа РУПЕ, који настаје делимичном дезинтеграцијом неке опредмећене или опросторене материје (уп. *избуџиџиџи руџу у дасци* и *искојайџи руџу у земљи*). То значи да је Трајектор реконцептуализован померањем са негативног фокуса који је иначе карактеристичан за екстрактивне глаголе $y=z^{v-}$ (екстрахована материја) на позитивни фокус $y'=z^{v+}$ (траг настао екстракцијом). Ови глаголи могу бити алтерпрелазни, када се варира Тр-објекат (траг) и Ор-објекат (носилац трага – опредмећивач материје или материја простор): *издубиџиџи руџу – даску*, *изроваџиџи йролаз кроз земљу – земљу*. Глагол *искојайџи*, када префикс указује на екстракцију, има само значење са Тр-објектом (*искојайџи руџу*).⁹⁷ Оказионални глагол *искориџиџиџи* („направити удубљење у парчету дрвета, тако да личи на корито“) има пак само Ор-оквир: *искориџиџиџи даску*. Екстрактивни траг се, видимо, конкретизује као ПРОЦЕП / РУПА – када је Оријентир ПРЕДМЕТНОСТ (*избуџиџиџи сџену*, *изгрисџиџи џак*, *исврдаџиџи даску*) или као ПУТАЊА – када је Оријентир РЕГИЈА (*искрчиџиџи йуџи кроз шуму*, *исџабаџиџи йуџиџељак кроз йоље*, *изгазиџиџи йречиџу йреко ливаде*).

Као што видимо, основна разлика између *исцедиџиџи лимун* и *издубиџиџи даску* јесте у томе што се резултат у другом случају посматра из угла самог Оријентира – као траг који је екстракција на њему оставила. У том су смислу ови глаголи први корак од просторно-перцептивне екстракције ка потпуно модификативном уобличењу екстракције, које ћемо засебно размотрити нешто касније. Трајектор ТРАГ, притом, ове глаголе приближава експозитивној ексклузији.

⁹⁷ Другачије је значење које се остварује у конструкцији као *искојайџи џуџи из земље*. Префикс тада има значење ексклузије (а не екстрактивне ексклузије). О том смислу писали у секцији (3.1).

	номинатив	акузатив	ППК
<i>издубиџи рују у зиду</i>	Агенс <i>x</i>	Трајектор <i>y'</i>	Оријентир $y^{\wedge-}(z)$
<i>издубиџи зид</i>	Агенс <i>x</i>	Оријентир <i>z</i>	/
<i>искрчиџи љуџи кроз шуму</i>	Агенс <i>x</i>	Трајектор <i>y'</i>	Оријентир $y^{\wedge-}$

Табела 4.9. Актантске вредности у синтаксичким оквирима схеме ЕКСТРАКТИВНОГ ТРАГА

СХЕМА ЕКСТРАКТИВНЕ ПАРЦЕЛИЗАЦИЈЕ

Још једна екстракцији слична сликовна схема јесте схема ЕКСТРАКТИВНЕ ПАРЦЕЛИЗАЦИЈЕ. Реч је о догађајима који подразумевају раздељивање неког збира на мање групе. Аблативни Оријентир је овде категоризован не као ПРЕДМЕТНОСТ ЦЕЛИНА (*исцедиџи воћку*) већ као ЗБИРНА ЦЕЛИНА (*изројиџи њчеле у ројеве, изгрујисаџи ђаке у џимове, искласираџи воће у класе*) или ЦЕЛОВИТИ ПРОСТОР (*изделиџи имање на љарцеле, исљарцелисаџи земљишџи, исљарчаџи њиву*), што показује да је реч о метаспацијалној варијацији (ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА ФИЗИЧКЕ ЦЕЛИНЕ УОПШТЕ ЈЕ ФИЗИЧКА ЕКСТРАКЦИЈА). Једно од значења глагола *изделиџи* припада овој групи – „поделити на мање целине или групе“: *изделиџи имање на делове, изделиџи болеснике*. На ову сликовносхематску реализацију, односно на њену варијанту са Оријентиром збиром, надовезује се схема парцелизације менталних ентитета, коју репрезентују глаголи као *искласификоваџи, издиференцираџи*.

СХЕМА БЕНЕФАКТИВНЕ ЕКСКЛУЗИЈЕ

Дезинтегративна екстракција удомљује идеју бенефактивности – *исцеђени сок* пре чина цеђења није био доступан субјекту, екстракцијом је доспео у његово поље расположивости. Искусвена стопљеност овакве просторне конфигурације са идејом бенефактивности омогућава да категоризацијска вредност аблативног Оријентира буде промењена тако да он није ПРЕДМЕТНОСТ ЦЕЛИНА (*воћка*) већ постаје РАСПОЛАГАЧ – особа од које се извлачи нека корист: *искукаџи, измолиџи, исљакаџи, искумиџи, искамчиџи, исљросјачиџи, избоксоваџи, изнудиџи, изрекеџираџи, исконфисковаџи, изнајмиџи (нешиџо од некога)*⁹⁸. Појмовно-искусвени образац на коме почива оваква концептуализација јесте РАСПОЛОЖИВОСТ ЈЕ ЛОКАЛИЗАЦИЈА У СФЕРИ РАСПОЛАГАЧА – у најједноставнијем

⁹⁸ Реч је о енантосемичном глаголу, а значење „дати на зајам или под зајам нешто некоме“ (*изнајмиџи некоме сџан*), које се повезује са ексклузијом из поља расположивости, обрадили смо у секцији (3).

случају поседовано / расположиво јесте оно што се има у џепу или руци (*искукао је ћалеиу њоследње њаре из новчаника*). Субјекат глагола попут *искамчиџи*, дакле, усмерава своје ментално дејство ка особи од које се нешто жели (аблативни Оријентир), на шта та особа реагује позитивно, омогућавајући субјекту стицање жељене користи (Трајектор). Сам Оријентир се обично концептуализује тек као бенефактивни извор, а не као ентитет који је претрпео тиме неку крупну промену, па су глаголи ове групе углавном монопрелазни (са Тр-објектом), док је сам Оријентир изразив одговарајућом предлошко-падежном конструкцијом или дативом: *искукаџи неџиџо од некога / неџиџо некоме*. Када се афективизација види као модификација, фокус се са Трајектора (користи) пребацује на Оријентир: *искорисџиџи неког, изманиџулисџи неког, исџљачкаџи неког* (као оказ. лексикализација наспрам *оџљачкаџи*). Глагол *изманиџулисџи*, притом, има способност објекатске алтернације: *изманиџулисџи неџиџо од некога* (Тр-објекат) – *изманиџулисџи некога* (Ор-објекат). Да је просторност и даље присутна у семантици ових глагола види се по томе што ППК има и просторну вредност: *искамчио је неџиџо од некога* кореспондира са питањем *одакле му џиџо*.

	<i>исцедиџи воћку</i>	<i>искамчиџи новац</i>
Агенс	актер <i>x</i>	актер <i>x</i>
абл. Пред-Оријентир	актер <i>z</i> као ПРЕДМЕТНОСТ–ЦЕЛИНА у чијој је ендосфери конститутивна материја (коју <i>x</i> жели)	актер <i>z</i> као РАСПОЛАГАЧ у чијој ендосфери је нешто што <i>x</i> жели
Трајектор	МАТЕРИЈА (КОРИСТ) коју <i>z</i> емитује	КОРИСТ коју <i>z</i> обезбеђује за <i>x</i>
Оријентир	ДЕЗИНТЕГРИСАНИ актер <i>z</i>	актер <i>z</i> као ИЗВОР КОРИСТИ
Табела 4.10. Вредности актаната у схеми типичне физичке ЕКСТРАКЦИЈЕ и БЕНЕФАКТИВНЕ ЕКСТРАКЦИЈЕ		

Бенефактивну семантику препознајемо и код дистрибутивних глагола као *искуџоваџи, исџазариџи, исџозајмљиваџи (за себе), изоџиџмаџи, изодузимаџи, исџоодузимаџи, изџилењиваџи, исџреоџиџмаџи*. Дистрибутивност се овде може разумети као уопштавање над категоријом МАТЕРИЈЕ, коју налазимо код типичних екстрактива (*исцедиџи сок*) – уместо као МАТЕРИЈА, корист се код ових глагола концептуализује као збир. Таква концептуализација повлачи са собом и референцијално

угрупњавање Оријентира, који овде обично подразумева постојање различитих извора (*исџојајмљивајџи књиге од разних људи*).⁹⁹

Посебну поткатегорију екстрактивних бенефактива чине глаголи као *излобирајџи*, *извојевајџи*, *изборијџи*, *исџолијџизовајџи* (у казичном значењу „изборити нешто политиком“), *исџословајџи*, *издоговарајџи*, *исџреговарајџи*, *издејсџивовајџи*, *искомбиновајџи* („постићи усаглашавањем, договарањем“), *измувајџи* („постићи, добити мувањем, мутним радњама“). За разлику од глагола као *искамчијџи*, код којих је извор користи била особа располагач, овде је то не особа већ ситуација коју субјекат спроводи – нпр., *исџословајџи зараду* подразумева да је субјекат успео да кроз неки облик пословања дође до зараде, као што је бенефактивни извор у *исџреговарајџи мир* сама ситуација преговарања. Реч је, као и код глагола попут *искамчијџи*, о Тр-оријентисаним прелазним оквирима. Глагол *изборијџи* је нешто другачији јер прелазно *изборијџи слободу* алтернира са рефлексивним *изборијџи се за слободу*. Иза форманта *се* ту се пак налази адлативни Оријентир – не бенефактивни извор већ сам актер *х* као носилац користи.

Међу екстрактивним бенефактивима препознаје се још једна семантичка група – глаголи епистемичке користи. У питању су глаголи код којих се корист манифестује као екстраховано сазнање. У типичној метаспацијалној онтолошкој реализацији то су догађаји у којима извор сазнања (актер *z*) бива изложен сазнајном процесу од стране актера *х*, што резултира уобличењем жељене информације: *измеријџи*, *исџремеријџи*, *извагајџи*, *избројајџи*, *исџребројајџи*. У наведеним примерима актер *z* је латентни носилац информације (која се уобличава тек субјектовим сазнајним поступком – да субјекат није мерио дужину, информација о дужини не би ни постојала). Са друге стране, актер *z* може бити и инхерентни носилац информације: *ишчијџајџи* (књигу, карџу), *ислушајџи* (цео албум), *исџрегледајџи* (све џесџове), *изгуглајџи* (информацију на инџтернетџу). Вредност епистемичких бенефактива имају и глаголи *исџијџајџи* (сведока), *иследијџи* (кривце), *извидејџи* (нејријајџељске џозиције), *исџражџијџи* (местџо злочина), *изанализирајџи* (узорке), *исџесџирајџи* (кандидајџе), *искушајџи* (неког), *исџрејџресџи* (џолиција џролазнике). Неки од наведених глагола могу указивати и на епистемичку екстракцију над нефизичким, менталним ентитетима: *изанализирајџи џијџање*, *исџесџирајџи хиџоџезу*, *исџражџијџи џроблем*; док глаголи као *израчунајџи*, *искалкулисајџи*, *измножијџи*, *из-*

⁹⁹ Глагол *исџојајмљивајџи* је енантисемичан, а значење „давања“ се повезује са експозитивном протосемантиком префикса, о чему пишемо у секцији (5).

делии („извршити математичку операцију дељења“) означавају само менталне процесе. За разлику од бенефактива као *искамчии*, глаголи ове групе су пре свега усмерени на Оријентира, а неки од њих познају и објекатску алтернацију: *измерии сио* (Ор-објекат) – *дужину сиола* (Тр-објекат), *израчунаи једначину* (Ор-објекат) – *резултат једначине* (Тр-објекат); неки су, пак, оријентисани само на Тр-објекат (*изгулаи йодаиак*).

4.4.3. Ексмодификативне схеме – од перцепције до менталног искуства

Велику семантичку скупину екстрактивних *из*-префиксала образују глаголи које смо означили као ексмодификативе. За разлику од просторне екстракције, код које је Трајектор типично био дезинтегрисана МАТЕРИЈА, код ових је глагола Трајектор СВОЈСТВО које бива уклоњено из конститутивне представе Оријентира. Појмовну основу за концептуализацију ових догађаја као екстрактива видимо у искуственој корелацији конститутивне МАТЕРИЈЕ и СВОЈСТВА код типичних екстрактива (*исцедии сок из лимуна* – сок је МАТЕРИЈА али и СВОЈСТВО наспрам свог конститутивног носиоца).

Онтолошки примарна реализација схеме екстрактивне модификације (ЕКСМОДИФИКАЦИЈЕ) јесте, стога, она у којој својство долази у формату унутрашње материје: *издуваи ваздух из балона* – *балон*, *исйумиаи ваздух из гуме* – *гуму*. Разлика између типичног ИСТИСКАЊА и ексмодификације је, у овим случајевима, очигледна – *ваздух* се пре може одредити као МАТЕРИАЛИЗОВАНО СВОЈСТВО док је *сок* првенствено конститутивна МАТЕРИЈА. Ситуације као *исцедии сок* су, зато, релокализацијске (и бенефактивне: сок је доступан споља), док је ситуација *исйумиаи ваздух из гуме* само модификацијског карактера (ваздух је релевантан не као материја већ као својство уобличености Оријентира). Протодогађајна структура ексмодификације, какву примећујемо код екстракције унутрашњег својства, потпуно одговара структури типичних екстрактива (*исйумиаи лойиу* – *ваздух из лойи*е као *исцедии воћку* – *сок из воћке*).

Онтолошка дисперзија ексмодификације почива на уопштавању категорије Трајектора, који од УНУТРАШЊЕ МАТЕРИЈЕ СВОЈСТВА постаје СВОЈСТВО УОПШТЕ. Такво померање омогућава да се ексмодификацији прикључе и случајеви у којима се својство појављује као инстанца спољашњег омотача. Прелаз је постепен: *исйумиаи гуму* (УНУТРАШЊЕ

СВОЈСТВО) → *исѝтимариѝти коња, ишчериѝкаиѝи ѝанѝијалоне (од длака), исѝтраѝти веш (од заосѝијалог ѝрашка) → избриѝкаиѝи браду* (СВОЈСТВО ОМОТАЧ). У прелазном делу овог континуума уочавамо глаголе код којих се не може говорити о правој унутрашњости – пошто носилац својства није прави садржатељ већ ПОВРШИНА–МАТЕРИЈА (коњска длака, тканина). Код тих се глагола, ипак, не може говорити ни о ОМОТАЧУ јер је својство у структури површине а не око ње. На другом крају континуума својство је права спољашња материја која прекрива неку површину (*избриѝкаиѝи длаке, изгуѝиѝти слој, изљуѝиѝиѝиѝи кору, ишчериѝкаиѝи ѝерје, издериѝкаиѝи кожу*). Процес који одатле можемо пратити јесте даља материјализација својства ОМОТАЧА. Код глагола као што је *избриѝкаиѝи* ОМОТАЧ је конститутивна материја, и као такав он је тек потенцијално одвојив од свог носиоца. Када се овакав Трајектор додатно материјализује – конститутивна веза се губи и ОМОТАЧ добија статус самосталне предметности ситуационо интегрисане са носиоцем: *измоѝкаиѝи завој са ѝрсѝиа, извиѝиѝи ѝелене деѝиѝиѝу* („скинути му пелене“), *искидаѝиѝи одећу са некога, исѝѝиѝи одећу са себе*. За разлику од *браде, коре, ѝерја и коже* (в. горе поменуте глаголе), *завој* и *ѝелене* су потпуно спаѝијабилни, аутономни ентитети који имају модификаѝијску а не локализаѝијску функцију (односно, представљају ЕГЗОСФЕРУ). За разлику од локализаѝијског садржатеља, *завој* и *ѝелене* нису локализатори (ППК у синтагмама *ѝрсѝи у завоју* или *деѝиѝи у ѝеленама* нема просторно већ квалификаѝивно значење – у просторном смислу омотач је на Оријентуру: *завој око ѝрсѝиа и ѝелене око бебе*). Они су слични материји по томе што имају флексибилни, прилагодљиви волумен, што их разликује од правих предмета чврсте конституѝије. На крају континуума материјализације, ЕГЗОСФЕРА представља типични предмет конзистентног, непроменљивог облика – *изуѝиѝи ѝаѝиѝке некоме : изуѝиѝи некога (изуѝиѝи се)*. Овај глагол је, дакле, крајња, нетипична инстанца ексмодификаѝије. За разлику од типичних ексмодификаѝива, Трајектор је овде ПРЕДМЕТНОСТ СВОЈСТВО а не МАТЕРИЈА СВОЈСТВО, чиме се приближава екслокаѝивним глаголима (*извадиѝиѝи неѝиѝио из ѝорбе*). Ипак, и разлика наспрам типичних екслокаѝива је огромна – ИЗНОШЕЊЕ подразумева да се Трајектор екслоѝира из садржатеља Оријентира, а код *изуѝиѝи* Трајектор ОМОТАЧ се одваја од Оријентира (*изуѝиѝи некоме ѝаѝиѝке = некога из ѝаѝиѝке*).¹⁰⁰ Можемо, стога, дефинисати континуум удаљавања од типичне ексмодификаѝије:

¹⁰⁰ Питањем разлике између САДРЖАТЕЉА (који је ЛОКАЛИЗАТОР и ИНСТАНЦА ЕНДОСФЕРЕ), и ОМОТАЧА (који је МОДИФИКАТОР и ИНСТАНЦА ЕГЗОСФЕРЕ) више смо се бавили у поглављу о префиксу *y-*. Глаголски префикс *из-* је сконцентрисан на ендосферност – примери о којима овде расправљамо су изузетак од те опште појмовне усмерености.

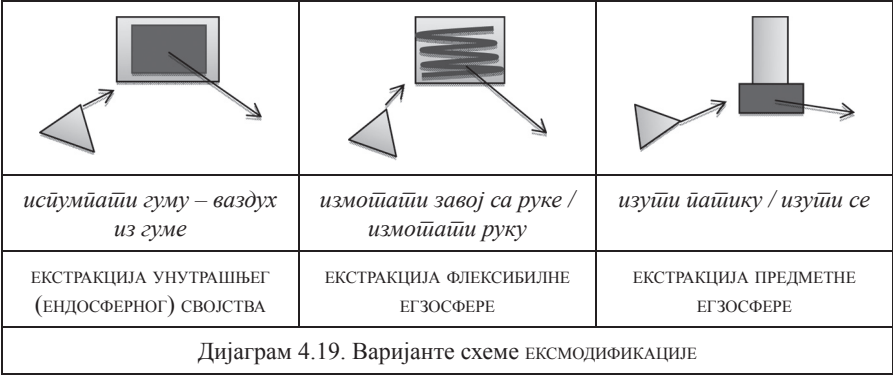
издувајџи *балон* (Тр је МАТЕРИЈАЛИЗОВАНО УНУТРАШЊЕ СВОЈСТВО) → *истиџи* *мариџи* *коња* (Тр је МАТЕРИЈАЛИЗОВАНО СВОЈСТВО) → *избријајџи* *неког* (Тр је МАТЕРИЈА СВОЈСТВО У ВИДУ ОМОТАЧА) → *измоџајџи* *завој са руке* (Тр је ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ СВОЈСТВО У ВИДУ ОМОТАЧА) → *изуџи* *циџеле* (Тр је ЧВРСТА ПРЕДМЕТНОСТ СВОЈСТВО У ВИДУ ОМОТАЧА).

Хиперонимски ексмодификатив јесте глагол *измениџи* *нешџо*. Он има онтолошки разуђено значење управо због тога што припада вишем нивоу категоризације: „направити измену у нечему, учинити другачијим, променити“. Тако, рецимо, конструкција *измениџи* *неког* може значити „променити неке спољашњи изглед“, али и „учинити да неко промени своје понашање“.

Као и у претходном одељку, ексмодификативе ћемо приказати кроз неколико надлексичких семантичких група.

	онтолошки континуум ексмодификованог омотача		
	егзосферно ви- зуелно-тактилно својство	егзосферна конститутивна материја	егзосферна предметност
спацијабилност	немогућа	могућа	потпуна
перцептивна аутономност	могућа	потпуна	потпуна
егзистенцијална аутономност	немогућа	могућа	потпуна
	<i>изгладџајџи</i> <i>нерав- нине на њовршини / њовршину</i>	<i>ишчерујајџи</i> <i>џерје са кокош- ке / кокошку</i>	<i>изуџи</i> <i>циџелу</i> (чврста пред- метност), <i>измоџајџи</i> <i>завој са руке</i> (флексибилна предметност)

Табела 4.11. Материјализација егзосферног својства

У онтолошки примарном облику екстракција својства коинцидира са екстракцијом ендосферне материје, што и омогућава развој ове перцептивне схеме. Код глагола *издуваїи* и *исїумїаїи* ендосферна материја Оријентир даје облик, па је њена екстракција деформација самог Оријентира. Екстраховани садржај у другим случајевима обично подразумева уклањање неког нежељеног својства (које има облик дисперзивне материје или збирности): *избисїриїи їоїок*, *иичешїаїи ваїке* (*из косе*), *исїлевиїи коров – баїиу*, *иичисїиїи чађ из оїака – оїак*, *изминиїаїи їоље* (*од мина*). У последњем примеру уочава се енантосемични ефекат варирања префиксалног значења – ако префикс указује на екстракцију, значење је „уклонити, ископати све мине, разминирати“, а ако указује на експозицију, глагол има супротно значење – „поставити мине на пуно места у неком простору“. Што се синтаксичког лика ових глагола тиче, примећује се да ако у онтолошки сложеној категорији МАТЕРИЈА—СВОЈСТВО први тип превагне (материја), екстракција може имати релокализацијски карактер – *исфилїїриїаїи* је алтеробјекатски глагол (*воду / їрїавиїиїну из воде*), али је *исїиїаїи* у значењу „филтрирањем воде одвајати груменчиће злата“ монопрелазно (са Тр-објектом: *исїиїаїи златїо на реци*).

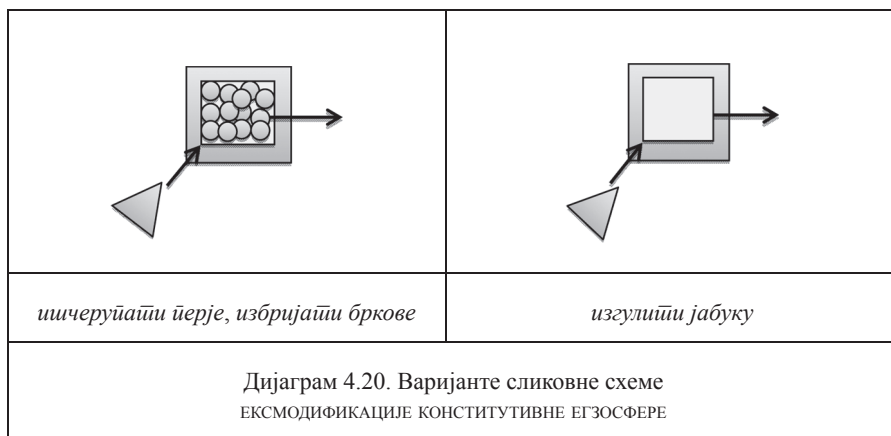
У творбеном смислу, углавном је реч о глаголима који могу имати девербативну интерпретацију типа НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА УЗРОЧНОГ ПРОЦЕСА, али је код неких глагола могућа и деадјективна мотивација (НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПОСТИГНУТОГ СТАЊА: *иичисїиїи* ← чист, *избисїриїи* ← бистар). Деноминална мотивација може подразумевати експликацију оруђа (*иичеїкаїи* ← четка) или збирног ентитета који је уклоњен (*изминиїаїи* ← мине). Посебно су занимљиви глаголи *исїумїаїи* и *издуваїи*, код којих се у основи уочава имперфективни глагол који означава процес успостављања стања које се префиксалом поништава, што би могло указивати на транспрефиксацију (*їумїаїи* → *наїумїаїи* → *исїумїаїи*).¹⁰¹ У појмовној залеђини тог процеса уочавамо, стога, творбену метонимију НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПРОЦЕСА ЧИЈИ СЕ РЕЗУЛТАТ ПОНИШТАВА. Како тада процес који се идентификује основом, заправо, не припада фазној структури префиксалом именованог догађаја (*исїумїавање* се не реализује *їумїањем*), у оваквим је случајевима јасно да је оправданије претпоставити да основа има не функцију идентификације сегмента самог догађаја већ да је појмовно-

¹⁰¹ О транспрефиксацији у славистици в. Драгићевић (2013).

асоцијативног карактера (указује на релевантни елемент когнитивног модела у коме се догађај профилише).

ЕКСМОДИФИКАЦИЈА КОНСТИТУТИВНЕ ЕГЗОСФЕРЕ

Опредмећење својства у виду егзосферне конститутивне материје уочава се код глагола екстракције телесних омотача: *избријајџи* (браду, бркове – некога, се), *издејилирајџи* (длаке – ноге, некога, се), *ишчерујајџи* (перје – кокошку), *издерајџи* (кожу – животињу), *излињајџи* се, *изгулијџи* (кору – кромјир), *изљушћујџи* (кору – јабуку), *искрунијџи* (зрна кукуруза – клиј), *искосијџи* (праву – поље), *искресајџи* (гране – дрво). Као што видимо, екстраховани конституент је комплетивне природе, било да се реализује кроз збирну градивност (*искрунијџи зрна кукуруза*), било да је у питању дискретни градивни ентитет (*издерајџи кожу*) или пак збирна предметност (*искресајџи гране*). Оказионална лексикализација *ишјерјајџи* посебно је занимљива јер показује да се иста номинална основа може искористити за добијање енантиосемичних значења – „ишчерупати“ (*ишјерјали су живину*) и „добити перје“ (*ишјџи се ишјерјао*). Прво од тих значења је екстрактивно, док је друго експозитивно (о чему ћемо писати касније). Глагол *изошјадајџи* је, за разлику од већине глагола у овој групи, непрелазан – његов субјекат је збирна конститутивна предметност која се одваја од своје основе: *лишје је изошјадало са дрвета*. За ове је глаголе, начелно, карактеристична алтерпрелазност, са сменом Тр и Ор-профила (*избријајџи браду – некога*), при чему је Ор-профил рефлексиван (*избријајџи се*).

ЕКСМОДИФИКАЦИЈА ОПРЕДМЕТИВОГ СВОЈСТВА

На представу о материји својству (ендосферној или егзосферној, *исџумџајџи* – *ишчерујџајџи*) надовезује се представа о ОПРЕДМЕТИВОМ СВОЈСТВУ. За разлику од материје која је уједно и својство, категорија опредметивог својства подразумева да својство може бити сведено на материјалну основу, али да је у питању више својство него материја. Такво својство је превасходно доживљено као визуелни перцепат (типа трага или општег визуелног утиска), а његова екстериоризација је у одређеној мери замислива као уклањање подразумеване материје: *измијџи* (лице), *исџирајџи* (веш), *искујџајџи* (неког, се), *исџуширајџи* (неког, се), *избрисајџи* (*џаблу* – *све са џабле*, *сџо* – *мрвице са сџола*),¹⁰² *искувајџи* (*инсџируменџе* → да буду стерилни, *одеђу* → да буде потпуно чиста), *ишчејџајџи* (*одеђу од длака*), *изрибајџи* (*џод* – *џрљавијџину са џода*). Ови глаголи фаворизују Ор-профил, а појава Тр-објекта у вези је са тиме колико је својство (актер у) опредметиво, односно сводљиво на засебни перцепат – нпр. *изрибајџи флеку* или *исџирајџи џрљавијџину* потпуно су уобичајни док је *исџуширајџи* ??*џрљавијџину са себе* наспрам *исџуширајџи се* (или *исџуширајџи се*) мање прихватљиво (можда зато што је визуелна компонента у концептуализацији телесне нечистоће која се уклања водом ослабљена у корист невизуелног, дифузног олфакторног перцепата). Опредметиво својство представља и боја, чије уклањање примећујемо код глагола који означавају губитак првобитне колоритности: *избледејџи* (*фоџографија је избледела*), *избелејџи* (*фармерице су се избелеле од ношења*), *ижуџејџи* (*слика је ижуџела од сџаросџи*). Апстрактније визуелно својство јесте визуелни утисак, чију екстракцију лексикализују глаголи као *изружњџи* („изгубити лепоту“), *изнаказијџи* („изгубити пријатан изглед“), *извешџачијџи* („изгубити природност“), *оказ*, *исџаријџи* („изгубити општу виталност“).

Још апстрактније својство, које се у неким случајевима може свести на перцептивни утисак, јесте разлика. Реч је о мањем броју глагола код којих екстракцији претходи сазнајна интеграција – више ентитета се прво уједињује у једно поредбено поље, а онда се међусобно усаглашавају:

¹⁰² Глагол *избрисајџи* има још једно значење које се упарује са основним значењем имперфективног *брисајџи*. Разлика између та два перфективна значења је акционалног типа. Док *избрисајџи број са џабле* не мора подразумевати *избрисајџи џаблу*, конструкција као *избрисајџи џаблу* увек подразумева *избрисајџи све са џабле*. Видимо, дакле, да појава Тр-објекта подразумева префиксно протозначење ексклузије (реализовано као ексклузија визуелног перцепата – о чему смо писали у секцији 3), а ако је комплетивност наглашена, уз ексклузију долази и екстракција. Појава Ор-објекта увек пак почива на протозначењу екстракције (које, наравно, доноси и ексклузију).

изједначиџи, изнивелисаџи, избалансираџи. Код оваквих догађаја оно што се одбацује јесте општа представа о неједнакости, различитости, која је у типичном физичком остварењу – квантитативна (*изједначиџи даске њо дужини, избалансираџи сџирани на ваги*). Глагол *изједначиџи* својим платисемичним творбеним значењем „учинити једнаким“ обухвата различите онтолошке нивое – поред екстракције физичке разлике, њиме се изражава и усаглашавање парафизичких ентитета (*изједначили су цене*), али и усаглашавање у нефизичким доменима (нпр. *изједначиџи љрава*). За глагол *изнивелисаџи* би се могло рећи да је данас уобичајенији са парафизичким ентитетима као што је *цена*, а да се *избалансираџи* обично користи као спацијална метафора (*избалансираџи однос са другима*).

ЕКСМОДИФИКАЦИЈА НЕВИЗУЕЛНОГ ПЕРЦЕПАТА И МЕНТАЛНИХ СТАЊА

Опредметиво својство не мора бити искључиво визуелне природе, оно се појављује и као мирис (*излуфџираџи собу – мирис из собе, извеџириџи љпросџорију, мирис је излаџео*), својство влажности и са њом повезане виталности (*земља је изгорела, исушила се, исџосџила се, исџуцала, биљка је исахнула, извенула*), понекад и као КОНЗИСТЕНТНОСТ / ТВРДОЋА (*искуваџи кромир, измекшаџи глину*), УКУС (*изводнеџи вино, искуваџи неџиџо* у смислу „прекувати, толико да изгуби укус“) или АГРЕГАТНО СТАЊЕ (*изледџиџи замрзнуџу храну у значењу „одледити“*)¹⁰³. Невизуелни перцепати су апстрактнији од визуелних и представљају онтолошки прелаз ка израженијој парафизичкој екстракцији, која подразумева образовање ентитета стања „удомљених“ у чулно сазнајно окружење: *ижеднеџи, изгладнеџи, излечџиџи (неког од болесџи – болесџи), изнемоћаџи, ослабиџи, изнуриџи (неког), измориџи (неког), измучџиџи (неког), исџеглиџи се, искилавиџи (неког)*. Опредметивост оваквих стања није потпуна – ми их осећамо као „нешто“ унутар себе али их не сводимо на конкретна обличја (као што ни мирис обично не замишљамо као молекуле). Даљим онтолошким померањем залазимо дубље у сферу менталности (мада треба имати на уму да су и телесна стања такође ментална – осећај глади или жеђи је парафизички ентитет у нашој доживљајној сфери, само је јасније повезан са телесношћу него што је то, рецимо, расположење): *изнервираџи, иживцираџи, изириџиџи, исџамеџиџи, избезумџиџи, изоџачџи се, избезобразиџи се*.

¹⁰³ Глагол *изледџиџи* окационално може значити и „заледити, учинити да се прекрије ледом“, што је инстанца експозитивности, па се и овде примећује потенцијална енантисемија, која је последица варирања префиксног протозначења (екстракција – експозиција).

Ментални екстрактивни утицај уочава се и код глагола *измириџи неког* („учинити да неке особе више не буду посвађане“ – стање посвађаности је Трајектор који се уклања) – *измиро нас је, измирили смо се*. За парафизичку екстракцију, дакле, можемо рећи да отпочиње невизуелним перцепатима (*излуфџираџи* – екстраховати мирис), наставља се невизуелним стањима (*изгладнеџи* – екстраховати осећај ситости), и допире све до менталних доживљаја (*искулираџи се* – екстраховати осећај узнемирености, раздражености)¹⁰⁴.

ДЕСТРУКТИВНА ЕКСМОДИФИКАЦИЈА

У односу на материју својство, својство облик је још апстрактнији физички ентитет: оно је и даље визуелно (па и тактилно), али је, за разлику од материје, сам облик тешко замислив одвојено од свог носиоца (сазнајно је неаутономан). Екстракција оваквог својства подразумева обличку деформацију ентитета: *искривиџи, исавиџи, исџресавиџи, исџањиџи, искраџиџи, извиџојериџи, искривудаџи, исковрџаџи, исџресоваџи, изгужсваџи, изгњецаџи, измрџвариџи, искрџиџи, искврчиџи се, искуџусиџи* (књигу), *изобличиџи, издеформисаџи*. Може се рећи да ови глаголи углавном алтернирају дубоку прелазност и медијалну рефлексивност – алтерсубјекатски су: *искривио је шиику – шиика се искривила, издеформисала је играчку – играчка се издеформисала*. Виши степен деформације доводи до потпуне структурне разградње аблативног Оријентира: *издробиџи, измрвиџи, изрендаџи, исџиџниџи, искрџкаџи, искомадаџи, исџранџираџи, исџарчаџи, искасаџиџи*.

Међу глаголима обличке дезинтеграције налазе се и они који, у другом значењу, указују на конститутивно-дезинтегративну екслокализацију – *изломџиџи грану са дрвеџа* (дезинтегративна екслокализација) : *изломџиџи грану на сџиџније делове* (екстрактивна дезинтеграција), *исеџи, исџесџерисаџи, исџилаџи, изрезаџи, исџеџаџи, искидаџи*. Разлика између екслокализације и екстракције код ових се глагола испољава као разлика између дискретног и комплетивног ефекта – екслокализација је усмерена ка дискретном Трајектору (*исеџи џарче џорџе*), док је екстракција пример унутрашње дистрибутивности (изразиве одговарјућом ППК: *исеџи џорџу на џарчиџе*).

На самом крају континуума дезинтеграције налазе се глаголи потпуне деструкције: *исџоџиџи се, искравиџи се, исџариџи, изгорџиџи*. Оно што је за афектирану предметност потпуна деструкција, за перцепате је потпуна експлоатација: *изгасили су џожар, ваџра је изгорџела*,

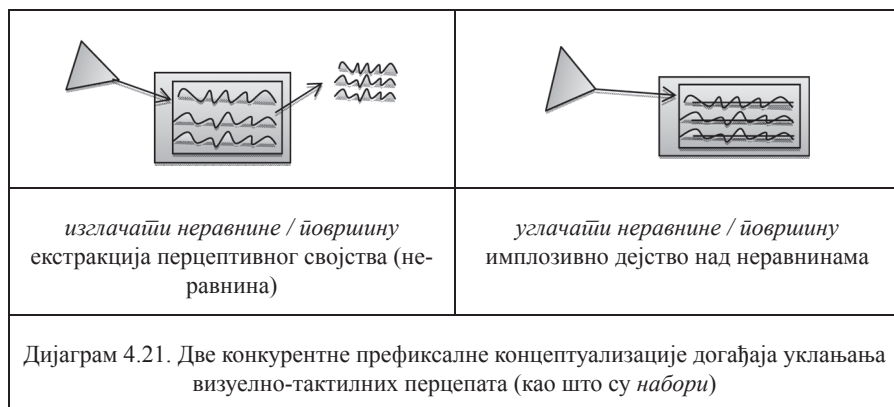
¹⁰⁴ Глагол има и друго значење (*искулираџи неког*), о коме говоримо у секцији (5).

ваїра се избукїала (не гори више), *свейлосї се изблешїала*, *свейлосї се исїјала* (само први од наведених глагола није енантиосемичан, остали имају и значење „почети емитовати светлост или топлоту“, које је пак резултат експозитивне протосемантике префикса). Да је апсолутна деструкција појмовно повезана са апсолутном експлоатацијом показују и глаголи који те две схеме лексички обједињују: *свећа је изгорела* (деструкција) – *їламен је изгорео* (експлоатација). Овим се глаголима придружују глаголи екстракције визуелног перцепата: *ишчезнуїи*, *ишчилеїи*, *исїлинуїи*.

Мању подгрупу, која се може подвести под категорију разобличења, образују глаголи уклањања превасходно тактилних егзосферних перцепата: *изравнаїи*, *исїравиїи*, *избрусїи*, *исїеглаїи*, *ишмирглаїи*, *искрзаїи*, *изглачаїи*. Ови глаголи припадају онтолошком низу који је отпочео екстракцијом егзосферне конститутивне материје (*избријаїи браду са лица*). Као и њихови онтолошки једноставнији претходници, и ови глаголи углавном могу алтернирати Ор и Тр-објекат, мада је елаборација Тр-објекта мање уобичајена: *исїеглаїи їканину* : *наборе са їканине*. Могућност изражавања Тр-објекта показује да је категоризација актера у као физичког ентитета и овде још увек довољно јака, тј. да подвођење под категорију својства није превагнуло, вероватно због његових специфичних визуелно-тактилних карактеристика. Егзосферно својство, наиме није континуирана већ збирна појавност – набораност можемо видети као својство тканине али се можемо фокусирати и на појединачне чиниоце тог својства (наборе), јер су они у нашој чулној представи довољно одељени једни од других и истакнути наспрам целине, што им, и поред егзистенцијалне неодвојивости од саме тканине, обезбеђује извесну спознајну самосталност.

За глаголе деформације и деструкције карактеристична је међупрефиксална блискозначност – као конкурентни префикс појављује се префикс у- (нпр. *угњецаїи*, *усїїниїи*, *углачаїи*, *ушмирглаїи*), који у оваквим примерима указује на инвазивну протосемантику (в. поглавље о овом префиксу). Иста се сликовносхематска структура, дакле, може концептуализовати као инстанца екстракционог дејства (својство се одстрањује са свог носиоца) или пак као инстанца имплозије (на површини Оријентира остварује се физички притисак којим се нежељени перцепат уклања). Како су и типична физчка екстракција (*исцедиїи*) и типична физчка имплозија (*удавиїи*) примарне сцене унутар којих

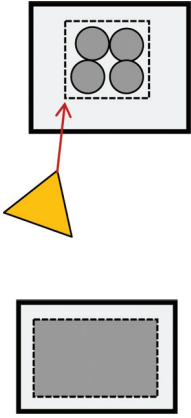
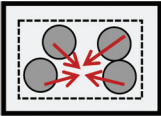
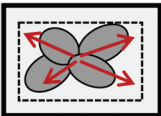
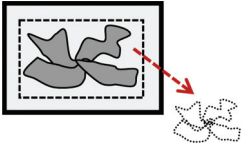
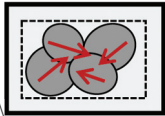
се опредмеђује појам притиска, овакав парадигматски однос није очекиван.

ЕКСМОДИФИКАЦИЈА ХЕТЕРОГЕНОСТИ

Глаголима обличке деформације слични су глаголи који би се могли подвести под схематску дефиницију „учинити да нека хетерогеност постане хомогена материја“: *измунити*, *измиксити*, *измућкаити*, *измешаити*, *измесиити*, *изблендираити*. За разлику од глагола као *искривити*, Оријентир овде није категоризован као предметност већ као хетерогени збир (*измиксираити састojке*). Ови су глаголи посебно занимљиви због међупрефиксалне конкуренције (в. дијаграм 4.22). Поред префикса *из-* наспрам поменутих глагола углавном постоје одговарајући *раз-*, *са-* и *у-* префиксали. Док префикс *из-*, видимо, догађаје хомогенизације категоризује као инстанцу перцептивне екстракције (својство хетерогености се екстрахује, чиме збир постаје компактна целина), префикс *раз-* такве ситуације концептуализује као инстанце перцептивне дисперзивности (компактна, бар визуелно одељива збирност је постала дифузна, разливена материја). Наизглед супротно, префикс *са-* у таквој сликовној представи у први план доводи компресивни аспект (хетерогеност нестаје као последица сабијања у почетку раздвојених делова у хомогену масу). На крају, префикс *у-* доноси концептуално уређење сцене у коме је у фокусу инвазивни притисак ка хетерогеној целини услед чега се у почетку раздвојиви делови уједињују, утапају једни у друге. Сваки префикс, стога, на основу другачијих параметара унутар исте сцене, различито категоризује догађај.

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (4). У овом смо одељку пажњу посветили протозначењу екстракције, које се примарно манифестује кроз сликовну схему истискања (*исцедиџи, измусџи, исџиџиснуџи*). Видели смо да је прелаз између изношења и истискања постепен – неколико схема ексклативне семантике, због тога што је Трајектор МАТЕРИЈА, протодогађајном се структуром значајно приближава екстракцији. Поред тога, видели смо и да екстракција, као варијанта ексклузије, омогућава да се из домена физичке стварности пређе у домен социјалне интеракције и менталних стања. Екстрактивни карактер, тако, имају глаголи задовољења потребе (*исџаваџи се, исџричаџи се*) и дезактуализације дискомфора (*исџуговаџи*) – који указују на примарну метафору ПОТРЕБА ЈЕ МАТЕРИЈА КОЈУ ТРЕБА ЕКСТРАХОВАТИ ИЗ СЕБЕ И ДИСКОМФОРНОСТ ЈЕ МАТЕРИЈА КОЈА ИЗАЗИВА ТЕЛЕСНИ ДИСКОМФОР. Протосемантичку залеђину екстрактивности уочавамо и код глагола бенефактивне семантике (*искамчиџи; избориџи се; џичиџаџи*), који илуструју примарну метафору КОРИСТ ЈЕ МАТЕРИЈА ЕКСТРАХОВАНА ИЗ САДРЖАТЕЉА. Велику групу екстрактива чине глаголи перцептивне екстракције, односно ексмодификације. У онтолошки примарном случају ексмодификације Трајектор је УНУТРАШЊА МАТЕРИЈА – СВОЈСТВО (*исџумџаџи*), а уопштавањем је омогућено да постане перцептивно својство уопште (*избрисаџи џаблу, исџуџираџи се*). Даљом материјализацијом Трајектор ексмодификације постаје конститутивна МАТЕРИЈА (*џичеруџаџи џаџику, изџиџаџи се*) и флексибилна ПРЕДМЕТНОСТ (*измоџаџи завој са џрсџа*), а прелази чак и у категорију типичне ПРЕДМЕТНОСТИ (*изуџи џаџиџи*). Дематеријализација перцептивног својства пак подразумева девизуализацију (*излуџџираџи собу*) и губљење спознајне аутономности (када је Тр ОБЛИК ИЛИ ФОРМА: *искривџи, изобличџи, измуџиџи*), па постепени прелаз од телесних ка менталним стањима (*изгладнеџи → ислабиџи → измориџи → избезумџи*).

сликовно-схематска структура на почетку и на крају сцене	префиксна концептуализација	концептуални фокус префикса	илустрирајивна лексикализација
	КОМПРЕСИЈА 	хетерогеност, раздвојеност се сабија у хомогеност, стопљеност	<i>смугићиии</i>
	ДИСПЕРЗИЈА 	од конзистентног збира добија се дисперзивна материја	<i>размугићиии</i>
	ЕКСТРАКТИВНА ЕКСКЛУЗИЈА 	екстрахује се својство хетерогености	<i>измугићиии</i>
	ИНВАЗИВНО-ИНКЛУЗИВНИ ПРИТИСАК 	утапањем раздвојеног једно у друго постиже се хомогеност	<i>умугићиии</i>
Дијаграм 4.22. Префикси којима се изражава успостављање хомогености			

4.5. Глаголи експозитивне ексклузије – сликовна схема излагања и око ње организоване схеме

У секцијама (3) и (4) бавили смо се глаголима једноставне ексклузије и глаголима екстрактивне ексклузије. Трећа варијанта ексклузивне протосхеме јесте експозиција – протодогађајна схема у којој под резултативни фокус долази адлативни Оријентир. Ову смо схему на почетку анализе из-префиксала илустровали глаголима као *исцрскати*, *исцрсувати*, *иширицати*. Видели смо да је њена протоструктура нешто другачија него код типичне ексклузије, али да се ексклузирани Трајектор и овде уочава, како семантички тако и синтаксички. Експозитивна ексклузија у типичном случају омогућава објекатску алтернацију између Трајектора и адлативног Оријентира (*исцрскати боју по зиду – зид бојом*). То је, уједно, и кључна разлика у односу на глаголе екстрактивне ексклузије (које смо описали у претходном одељку) – и они су често алтеробјекатски, али код њих Трајектор алтернира са аблативним Оријентиром (*исцеди сок из воћке – исцеди воћку, излупирира мириш из собе – излупирира собу*).

4.5.1. Онтолошка варијабилност експозитивног физичког искуства

Примарна онтолошка реализација експозитивне протосхеме јесте сликовна схема излагања (*исцрскати*). Овај спацијално-перцептивни догађај подразумева да Извор дејства (Агенс) одређену количину материје из свог домена одашиља ка некој површини, која тиме на извештај начин бива измењена. Како функцију аблативног Оријентира у тако организованој сцени има Агенсово дејствено поље, и како је, стога, Трајектор сама материја којом Агенс извршава дејство, за ову се сликовну схему може рећи да представља варијанту ексклузије у којој су Извор дејства и аблативни Оријентир референцијално изједначени. За ову је сликовну схему карактеристично и то што се актер у појављује већ у позицији Реификатора, а потом пролази целокупни развој, преко Пред-Трајектора до Трајектора. Такав актерски поредак управо и омогућава глаголима који лексикализују ову схему да актера у изразе или као објекат (преко Трајектора u) или као инструментал (преко Реификатора $x^{#v}=u$, када је објекат адлативни Оријентир q): *иширицати фарбу по зиду – иширицати зид фарбом*. Исказивање Тр-објекта, како ћемо у анализи видети, ограничено је само на типичне случајеве, у којима је материјална природа Трајектор концептуално наглашена (па је, у том

смислу, Трајектор спацијабилан). Дематеријализацијом Трајектора, односно његовим свођењем са категорије МАТЕРИЈА—СВОЈСТВО на категорију својство, и могућност пребацивања фокуса са адлативног Оријентира на Трајектора опада (глаголи као *исфлекай̑и одећу*, *исй̑рља̑и цийеле*, а онда и неки догађаји који експозитивност реализују на менталном нивоу, попут *исй̑раумирай̑и неког*, имају само Ор-објекта), што показује да је експозитивна ексклузија првенствено модификацијски догађај.

Експозитивна МАТЕРИЈА је у свом типичном облику течна или житка (*ишй̑рицай̑и*, *исй̑оливай̑и*, *искваси̑и*, *избалави̑и*, *излиза̑и*, *ислинави̑и*, *искисну̑и*) и оставља за собом опазив траг. Она је чврсто интегрисана са апстрактнијим одазивним појмом својства, које је у типичном случају влажност (и њен визуелни траг), али може бити и својство нечистоће или уфлектаности (*исй̑рскай̑и одећу бла̑ом*, *исй̑рља̑и оде-ло*, *исй̑оливай̑и се вином* и сл.). Визуелни траг који материја оставља има дифузни облик – он местимично обухвата већу или мању област на контактної површини. Мање су типични случајеви у којима материја доводи до успостављања потпуно невизуелног перцептивног својства – мириса (*исй̑арфемиса̑и*, *искади̑и нешй̑о*) или укуса (*избибери̑и*, *исоли̑и*, *ислади̑и нешй̑о*). Видимо да у оба случаја тада постоји уобичајенији конкурентни префикс, или чак више њих (*най̑арфемиса̑и*, *накади̑и*, *й̑осоли̑и*, *осоли̑и*, *засоли̑и*). Иако су *из-* глаголи у семантичкој групи узроковања мириса или укуса ретки, оно што их чини другачијим од префиксалних конкурената јесте управо то што се чин додавања материје префиксом *из-* концептуализује као кумулативно дејство које долази из Агенсове манипулативне сфере.

Посебну пажњу захтева глагол *исй̑уни̑и*. Као и код *исй̑рскай̑и*, *ишй̑рицай̑и*, *искваси̑и*, и овде је реч о трајективној течности, али се физичка конфигурација адлативног Оријентира разликује: уместо површине (*исй̑рскай̑и зид*) овде је реч о САДРЖАТЕЉУ (*исй̑уни̑и кофу водом*, *исй̑уни̑и собу димом*). Материјализовано излагање је, притом, и овде уочљиво – Оријентир се пуни (кумулативно) садржајем који је ексклузиран из неке дејствујуће сфере (типично – Агенсове, *исй̑унио је шер̑у водом*, али *исй̑уни̑и* може бити и догађај плитке каузалности: *киша је исй̑унила канй̑у*), само је просторни примитив којим се адлативни Оријентир уобличава другачији. Овај се глагол користи и у онтолошки сложенијем значењу „остварити, реализовати нешто (обећање или жељу)“, у коме је аблативна концептуализација субјекта јасна (*исй̑уњење обећања потиче из субјектовог дејственог домена*). Од типичних манифестација експозитивне ексклузије *исй̑уни̑и* се разликује

и по свом синтаксичком лику – то је монопрелазни глагол, који има само Ор-профил. Однос *исѣразниѣи* – *исѣуниѣи*, притом, указује на унутар-породичну антонимију – код глагола *исѣразниѣи* ексклузија се реализује у варијанти екстракције, а код *исѣуниѣи* у варијанти експозиције.

У мање типичном случају материјом се може успоставити и ЕГЗОС-ФЕРА преко целе површине, а не дифузни траг као код *исѣрскиѣи*. КОМПЛЕТИВНА ЕГЗОСФЕРА може бити опредмећена као ОМОТАЧ сачињена од ФЛЕКСИБИЛНЕ ПРЕДМЕТНОСТИ (која је одвојиви ауономни ентитет, али нема чврст самостални облик, па може функционисати као слој): *измоѣѣи* (*завој око руке*)¹⁰⁵, *исѣревиѣѣи* (*рану болеснику*), *изувиѣѣи* (*ѣелене*), *извезаѣи* (*ѣиканину око нечега*), *исѣокриваѣи*. Егзосфера може бити и СЛОЈ, као прелаз између ПРЕДМЕТНОСТИ и СВОЈСТВА (слој је чврст, конзистентан, као права предметност, али уједно и неодвојив од носиоца, што је особина својства а не предметности): *избеѣионираѣи*, *искалдрмисаѣи*, *изасфалѣиираѣи*, *изглеѣиоваѣи*, *искориѣи* („добити кору“), *ишчауриѣи се* („добити чауру“)¹⁰⁶. Са друге стране, егзосфера се може реализовати и као ВИЗУЕЛНИ ПЕРЦЕПАТ (боја), када је идеја о физичкој материји која узрокује својство потиснута у други план наспрам самог својства обојености: *избоѣиѣи*, *исцрнеѣи*, *ижуѣиѣи* и сл. На самом прелазу између конзистентне и перцептивне егзосфере налазе се глаголи код којих је материјална природа својства очувана, али се егзосфера види пре као перцепат него као слој: *исфарбаѣи*, *излакираѣи*, *исѣудерисаѣи*, *ишиминкаѣи*, *изкарминисаѣи*, *изуѣиѣи*, *измазаѣи*, *исѣреѣиираѣи* (*кремом*) и сл.

Супротно комплетивности егзосфере, у типичним случајевима обухват је дифузан (*исѣрскиѣи*), па се траг који оставља материја може апстраховати у дифузни визуелни траг УОПШТЕ, чиме се типичним експозитивима придружују догађаји као *исѣачкаѣи*, *исѣегаѣи*, *избогињаѣи се*, а потом и *ишараѣи*, *ишврљаѣи*, *исѣисаѣи*, *исликаѣи* (*зид*), *исѣѣиѣи* (*леђа*). Блажу форму чисто визуелног трага представља тренутни визуелни перцепат, који се уочава код глагола *исклобучиѣи* „добити клобуке (нпр. о тесту)“, *исѣениѣи* („добити пену“), или пак код глагола емитовања покрета (*измахайѣи се*, *исцимаѣи неког* – када значи „изложити физичком цимању“)¹⁰⁷. Даљим апстраховањем визуел-

¹⁰⁵ Видели смо да *измоѣѣи* може имати и значење засновано на екстрактивној протосемантици префикса. Енантисемија и овде, дакле, почива на варирању префиксне семантике.

¹⁰⁶ Још један пример енантисемије утемељене на варирању префиксног значења – о *ишчауриѣи се из чауре* говорили смо у секцији (4), префикс ту има екстрактивну протосемантику.

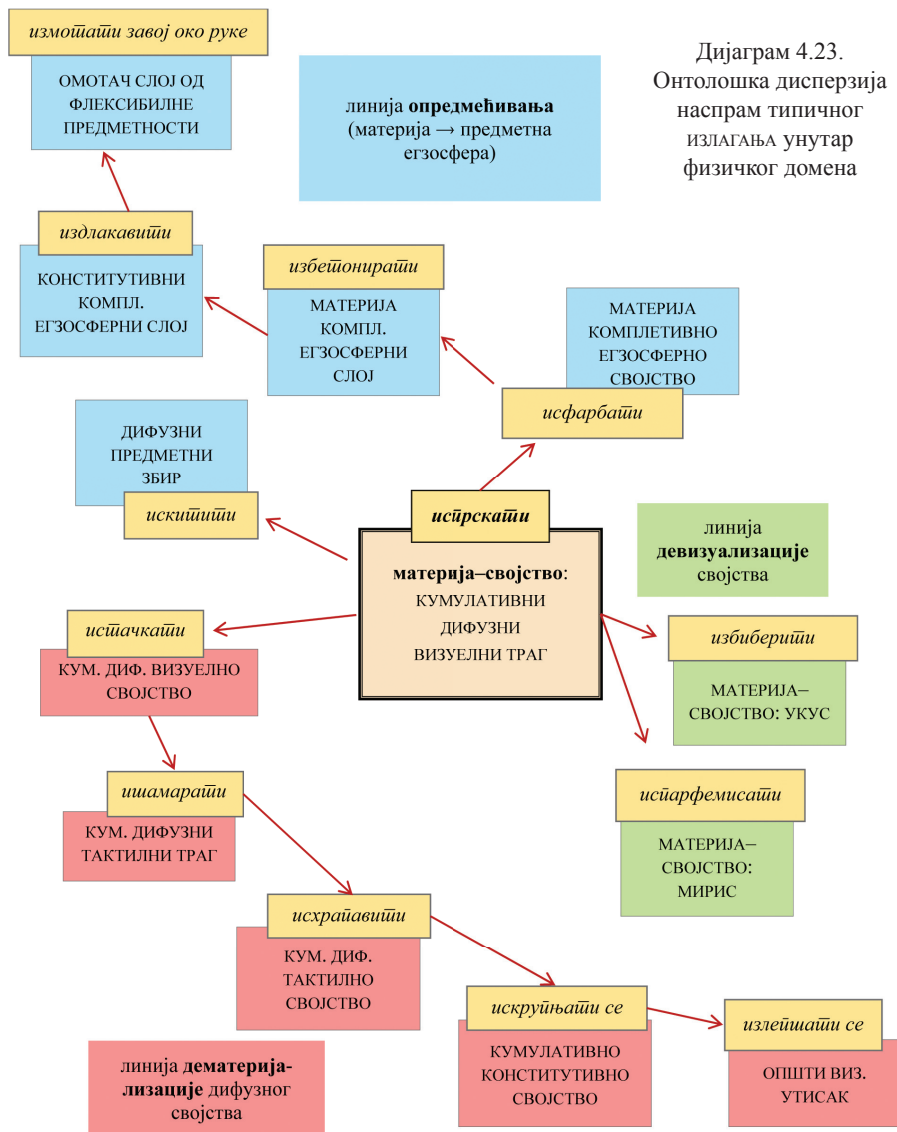
¹⁰⁷ Уобичајеније је да се овај колоквијални глагол користи у значењу „замарати, оптерећивати некога нечим“, које се може видети као инстанца примарне метафоре

ни траг губи своју јасну контуру сводећи се на ТАКТИЛНИ ПЕРЦЕПАТ који се успоставља по некој површини (*исквргавијти се, исхрајавијти се*). Још су апстрактнији типови визуелног перцепата КУМУЛАТИВНИ ОБЛИК (*изгојити се, издебљати се, искруињајти се*) и ОПШТИ ВИЗУЕЛНИ УТИСАК (*измладијти се, излейшајти се*).

Развој који смо описали од типичне МАТЕРИЈЕ—СВОЈСТВА ка њеним мање типичним онтолошким настављачима сумиран је на дијаграму 4.23. Ту јасно видимо да се онтолошко варирање сложеног појма МАТЕРИЈА—СВОЈСТВО креће у три правца. Да бисмо те варијације добро разумели, неопходно је да имамо на уму све релевантне карактеристике МАТЕРИЈЕ—СВОЈСТВА. У сликовној схеми излагања, МАТЕРИЈА—СВОЈСТВО је физички спацијабилни неуобличени кумулативни ентитет (карактеристике *материје*) који оставља визуелни дифузни траг при контакту са афектираном површином (карактеристике *својства*). Оваква прототипична екскумулација може се варирати у неколико праваца: девизуализацијом, опредмећивањем и дематеријализацијом. Погледајмо сваки од тих типова онтолошке промене понаособ.

Девизуализација подразумева промену перцептивног моду-са својства, при чему се материјална природа Трајектора не мења. Трајектор, дакле, остаје МАТЕРИЈА—СВОЈСТВО, али се реализује у невизуелном облику – као мирис (*исцарфемисајти*) или укус (*избиберити*). На прелазу између типичне МАТЕРИЈЕ—СВОЈСТВА (*исцрсајти*) и МАТЕРИЈЕ – НЕВИЗУЕЛНОГ СВОЈСТВА налазе се глаголи код којих се материја реализује у форми *дима*, за којим обично остаје својство мириса (*искадити, издимијти*, а видели смо то и на примеру *исцунити собу димом*). Дим је, као и течност, неуобличени кумулативни ентитет, али, за разлику од течности, дим се тешко може уобличити (партикуларизовати) јер му недостаје својство реалног физичког волумена. У том смислу, дим је СПАЦИЈАБИЛНИ ВИЗУЕЛНИ ЕНТИТЕТ, на пола пута између правих спацијабилних ентитета (ПРЕДМЕТА И МАТЕРИЈЕ) и неспацијабилних (неаутономних) визуелних перцепата (ТРАГОВА, који, по својој онтолошкој дефиницији, не могу бити одвојени од позадине на којој настају). Девизуализацијом је, дакле, омогућено да се догађај чији се ефекат испољава у невизуелној перцептивној стварности упојми истим догађајним обрасцем који се уочава код глагола типичног излагања: *исцарфемисајти* је као *исцрсајти* без очекиваног визуелно уочивог ефекта.

ФРУСТРИРАЊЕ ДЕЈСТВО УОПШТЕ ЈЕ ФРУСТРИРАЊИ ФИЗИЧКИ КОНТАКТ. Иако је метафоричко значење доминантно, примарност физичког значења се огледа управо у његовој когнитивној транспарентности.

Крупнију онтолошку промену доноси **опредмеїивање своїства**, које се одвија у двама правцима, као опредмеїивање дифузног трага и комплетивно опредмеїивање. У првом случају задржавају се кумулативност и дифузност, као кључна обележја визуелног трага који оставља МАТЕРИЈА-СВОЈСТВО, али се траг постиже не експозицијом материје већ је то збирна ПРЕДМЕТНОСТ (*искиїиїиї јелку україиїа*, а ту

су и медијални *изваикайи се, изгњидайи се, исцрвайи се*). За разлику од материје, *украси* и *вашке* су спацијабилни аутономни ентитети, који се пак у наведеним догађајима концептуализују као материја, односно њен ОПРЕДМЕЂЕНИ ТРАГ. Друга линија опредмеђивања је сложенија јер подразумева постепену промену од категорије МАТЕРИЈА—СВОЈСТВО до категорије ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ. На првом степену те промене, дифузно перцептивно својство (*исйрскайи зид фарбом* – трагови фарбе су местимично по зиду) постаје комплетивно егзосферно својство (*исфарбайи зид фарбом* – фарба потпуно прекрива зид). Опредмеђење трага је у оваквој промени тек започето његовим уобличавањем у компактни ентитет, али је он још увек перцептивне а не предметне природе. Следећи ступањ нас помера од категорије ПЕРЦЕПТИВНЕ ЕГЗОСФЕРЕ (*исфарбайи, излакирайи*) до категорије КОНСТИТУТИВНЕ ЕГЗОСФЕРЕ (*избейонирайи, изасфалийи*). Траг овде више није само комплетивни перцепат (који прекрива целу површину) већ је површински физички конституент – СЛОЈ. Иако није нужно одељив од површине, слој је оформљен као засебни елемент, који има своју физичку структуру и стога није потпуно егзистенцијално зависан од носиоца. Слој (*асфалий, бейон, калдрма*) у том смислу у већој мери представља предметност него што је то ЕГЗОСФЕРНИ ПЕРЦЕПАТ (*боја*). Реална одвојивост слоја од подлоге уочљивија је у примерима телесних егзосфера: *издлакавији, ишчаурији се* („добити чауру“) ¹⁰⁸, *искорији се* („добити кору“). На самом крају континуума опредмеђивања својства налазимо ФЛЕКСИБИЛНИ ОМОТАЧ: *измојайи руку завојем, исйревијайи бебу џеленама, изувијайи главу марамом*. За разлику од СЛОЈА, који је био замисливо одвојив, ЕГЗОСФЕРА је у оваквим примерима права, независна, потпуно спацијабилна предметност, која се од типичних предмета разликује само по томе што нема конзистентни већ променљиви облик. По томе се она приближава материји, што и омогућава да добије функцију својства, која је примарно повезана са материјом.

Трећа линија онтолошке варијабилности тиче се природе саме материје, која се процесом **дематеријализације** „брише“ из сложене категорије МАТЕРИЈА—СВОЈСТВО. Дематеријализација, стога, представља осамостаљивање одазивне појмовности (својство), која је у свом примарном облику, због апстрактне природе, била интегрисана са најближим реалним ентитетом (МАТЕРИЈОМ). На првом кораку удаљавања

¹⁰⁸ Још један енантиосемични префиксал – када префикс указује на екстрактивни протодогађај, развија се супротно значење „ослободити се чауре“, о коме смо писали у претходној секцији.

од типичне материје траг престаје да буде последица експозитивног контакта материје са површином – траг је и даље дифузан али не настаје као последица излагања површине материји (*ишарајџи*, *ишврљајџи*, *ишачкајџи*, *ишјегајџи се*). Даљом апстракцијом траг се девизуализује, па добијамо схему са дистрибутивним тактилним осетом (*ишамарајџи* – али више пута или на више места, јер је дифузност и даље присутна – у форми дистрибутивности, као појмовни „прежитак“ МАТЕРИЈЕ). Представа дифузности се уочава и код догађаја успостављања тактилног својства (*исхрајавијџи* – својство храпавости је сачињено из мноштва тактибилних појединачних одступања). На следећем нивоу апстраховања губи се дифузност, али идеја кумулативности остаје – што нас доводи до кумулативне промене облика (*издебљајџи се*, *избилдајџи мишиће – се*, *искрујњајџи (се)*, *издужијџи се*, *израсјџи*)¹⁰⁹ и ИНТЕГРИСАНЕ ФОРМЕ (*изукришјајџи даске*, *исјрејлишјајџи нијџи*). На самом крају континуума дематеријализације налази се ОПШТИ ПЕРЦЕПТИВНИ УТИСАК о постојању позитивног али разасутог „трага“, који је присутан у перцептивној слици Оријентира али се нигде на њему не може конкретно локализовати: *измладијџи се* („подмладити се“), *излејшајџи се*, *издравијџи*. Дематеријализација својства, као постепено губљење трагова МАТЕРИЈЕ из онтолошке природе Трајектора, стога, подразумева следеће ступњеве апстраховања: АФЕКТИРАНОСТ ПРАВОМ МАТЕРИЈОМ → ДИФУЗНА ПЕРЦЕПТИВНА АФЕКТИРАНОСТ → КУМУЛАТИВНА ПЕРЦЕПТИВНА АФЕКТИРАНОСТ → ДЕМАТЕРИЈАЛИЗОВАНА ПОЗИТИВНА ПЕРЦЕПТИВНА АФЕКТИРАНОСТ.

Варијације које смо пратили кроз процесе девизуализације, опредељивања и дематеријализације својства показале су нам да је онтолошка дисперзија експозитивне ексклузије унутар самог перцептивног искуственог домена велика. Примери као *издимијџи собу* или *исфарбајџи даску* врло су слични типичним инстанцама излагања (*исјрскатајџи неког*), али шта је са примерима као *израсјџи* и *излејшајџи се*? Прелази су, видимо, постепени, па се може рећи да је у питању сликовносхематска породица у чијем се центру налази сликовна схема излагања, а на коју се надовезују друге сестринске схеме, које су у неким појединостима од њен апстрактније. Притом, сам појам апстрактности треба разумети као релативну димензију – све схеме о којима смо говорили јесу сликовне (перцептивне) и наспрам њих су схеме социо-

¹⁰⁹ *Издебљај се* је рефлексивни глагол, *избилдајџи* је амбирефлексивни глагол прелазног типа (и *избилдајџи мишиће* и *избилдајџи се* имају Ор-профил), *искрујњајџи* је такође амбирефлексивни глагол, али непрелазног типа (остварује се као непрелазан или рефлексиван: *искрујњао је / искрујњао се*), док се *израсјџи* појављује само у непрелазном оквиру.

бихевиоралног и менталног искуства апстрактније, али и међу њима самима, очигледно, постоји континуум апстраховања, који периферију удаљава од физичког прототипа.

Централна схема сликовносхематске породице, дакле, представља прототип у виду примарног спацио-перцептивног искуства. Примарност ове схеме у односу на све остале сестринске схеме огледа се у њеној типичној физичкој онтологији – Трајектор је МАТЕРИЈА-СВОЈСТВО, Оријентир је површина. У свим осталим схемама наилази се на извесно одступање од таквог, једноставног, онтолошког одређења.

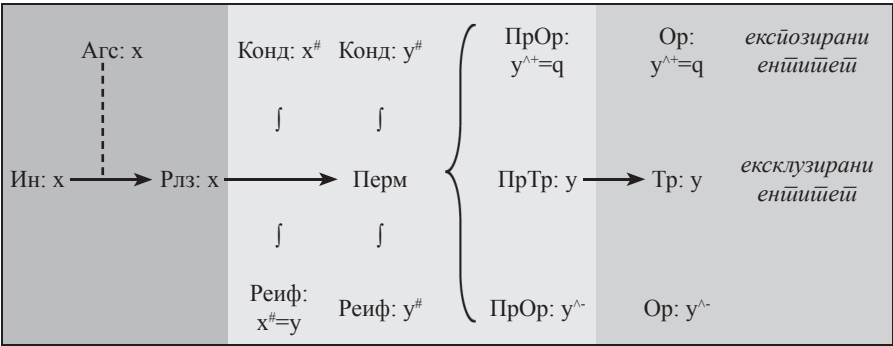
Питање које се сада поставља јесте – шта је то што све ове схеме држи на окупу? Ако се мање типична схема од прототипа разликује по некој онтолошкој категорији свог учесника, по чему јој је слична? Да ли је поклапање у осталим онтолошким категоријама довољно да би се та сличност одредила? Одговор на ово последње питање је, наравно – не. То што, рецимо, догађаји *исцрскати* некога бојом и *ишамарати* некога дланом на исти начин категоризују Оријентира (као ЕНТИТЕТ површину) не може се видети као обједињујући фактор – сличност између *исцрскати* и *ишамарати* дубља је и значајнија од тог појединачног факта. Као и у претходним случајевима, оно што је свим овим догађајима заједничко, оно што сваки члан сликовносхематске породице дели са прототипом јесте – сама догађајна протосхема, односно идеја експози-

континуум дематеријализације Трајектора, примарно концептуализованог као МАТЕРИЈА		примери лексикализације догађаја	онтолошка категорија Трајектора
општа перцептивна позитивна афектираност		<i>излејшати се, измладићи се, иснажити</i>	„РАЗАСУТО“ СВОЈСТВО УТИСАК
КУМУЛАТИВНА ПЕРЦЕПТИВНА АФЕКТИРАНОСТ		<i>искруињати се, издебљати се, израси</i>	КУМУЛАТИВНО ПЕРЦЕПТИВНО СВОЈСТВО (<i>дебљина, раси</i>)
дифузна перцептивна афектираност		<i>ишарати, исцачкати, исцегати; ишамарати, изударати, ишпијати</i>	ДИФУЗНО ПЕРЦЕПТИВНО СВОЈСТВО (<i>шаре, ичакнице, шамари</i>)
афектираност материјом		<i>исцрскати, исцоливати, иширицати; исцаучини се</i>	МАТЕРИЈА СВОЈСТВО (КУМУЛАТИВНО, ДИФУЗНО)
Дијаграм 4.24. Континуум дематеријализације МАТЕРИЈЕ СВОЈСТВА			

ТИВНЕ ЕКСКЛУЗИЈЕ, која се реализује у физичкој онтологији. Трајектор је, без обзира на специфичну онтолошку категорију која му је приписана, код свих ових глагола, у протодобајајном смислу – ексклузирани ентитет, који се у резултативном пољу појављује у пратњи експозираног адлативног Оријентира.

4.5.2. Протодобајајна структура типичних глагола излагања

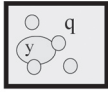
Погледајмо сада изблиза како изгледа протодобајајна структура ових глагола. У уводном делу поглавља утврдили смо да протодобајај експозиције у типичном случају (сликовне схема излагања) изгледа овако:

Дијаграм 4.25. Добајајна структура сликовне схеме излагања

У следећој табели сваки од три протодобајајна нивоа описан је засебно:

протодобајајни ниво	опис нивоа	сликовносхематска фаза
АГЕНТАТИВНИ НИВО:	Актер <i>x</i> ментално иницира и потом спроводи ексклузију. У његовом манипулативном пољу се налази и актер <i>y</i> , будући Трајектор.	
МЕДИЈАЛНИ НИВО:	Актер <i>y</i> је изложен ексклузивном дејству и не „супротставља“ му се, односно спроводи га. Пред-Оријентир <i>q</i> је макрозона тог спровођење.	

РЕЗУЛТАТИВНИ НИВО:	Актер у доспева у стање интегрисаности са просторним оквиром <i>q</i> , који је тиме експозитивно афектиран	
Табела 4.26. Опис експозитивног протодогађаја		

Глаголи као *исѝрскати* (*иѝириѝати*, *исѝоливати* и др.) имају каузално дубок, агентативни номинатив, којим се изражавају Иницијатор и Реализатор експозитивног дејства. Са друге стране, субјекат глагола *искиснуѝи* нема агентативну вредност – он није ни Иницијатор ни Реализатор догађаја у коме суделује. Уместо тога, субјекат овог глагола представља физичког проживљавача спољашњег дејства (*кише*). Његов каузални удео у догађају је сводљив на пермисивност – онај ко је искиснуо није се на довољно ефикасан начин супротставио збивању (нпр. није успео да се на време склони) и због тога је афектиран. Такав номинатив, дакле, комбинује Пред-Оријентира и Оријентира у сложену улогу Оријентира-Пермисора. Оријентир-Пермисор може бити и површина која је обухваћена неком променом (*зид је исѝуцао*, *дрво је исцвеѝало*, *шума је излисѝала*) или уопште ентитет који је претрпео кумулативну промену (*семе је исклијало*, *дечак је израсѝао*). Медијалност се изражава и кроз рефлексивне оквире, када уместо једне сложене улоге примећујемо Пред-Оријентира (номинатив) и Оријентира (*се*): *исѝегати се*, *искруѝиѝати се*, *издужѝи се*. На позицији субјекта може се појавити и Пред-Трајектор, што показују глаголи збивања као *искишило се*, *изгрмело се*, *муње су се исѝуѝиѝале*, *снег се ове године исѝадао*. Код глагола са неинтенционалним субјектом, номинатив означава ослабљеног Агенса, сведеног само на Реализатора. Такво читање је, рецимо, уобичајено за глагол *исфлекаѝи* – без обзира да ли се појављује у прелазном или рефлексивном оквиру субјекат обично реализује ситуацију без намере да се оствари постигнути резултат (*не знам како сам исфлекао одећу*, *исфлекао се док је кувао*).

Какву протодогађајну судбину има сам Трајектор? Код глагола који означавају експозицију материје, Трајектор свој догађајни „живот“ отпочиње као Реификатор Агенсовог дејства. На тај актантски положај јасно указују инструменти: *исѝрскати зид бојом*, *исѝоливати баѝиѝу водом*, *излакирати сѝио лаком*, који су истореференцијални са акузативом: *исѝрскати боју ѝо зиду*, *исѝоливати воду ѝо баѝиѝи*, *излакирати лак ѝо сѝиолу*. Иста референција, наравно, указује на актера у у каузално различитим догађајним фазама. Када се остварује као инструментал,

актер у је изражен као микрозона у дејственом пољу актера x (Агенса). Са друге стране, када је актер у Трајектор, односно – када достигне свој коначни положај у просторној сфери актера q , он има директну актерску дефиницију (Тр: y), која му обезбеђује акузативну видљивост. И када се онтолошка категорија актера у делимично измени, па он уместо МАТЕРИЈЕ постане ВИЗУЕЛНИ ТРАГ, алтернирање инструментала и акузатива је могуће: *ишврљаићи корице књиге симболима – ишврљаићи симболе по корицама књиге, изгребаићи илочу шарама – изгребаићи шаре по илочи*. Код моно-прелазних Ор-глагола, ове алтернације, наравно, нема (Реификатор је ОРУЂЕ којим настаје ТРАГ, а нефокусирани Трајектор је управо ПЕРЦЕПТИВНИ ТРАГ) – *изудараићи некога бичем, ишибаићи некога шибом*.

	номинатив	инструментал	акузатив / се
<i>исцрскати зид бојом</i>	Агенс x	Реификатор $x^{\#}$	Оријентир q
<i>исцрскати боју по зиду</i>	Агенс x	/	Трајектор y
<i>искиснуо је на киши</i>	Оријентир-Пермисор q	/	/
<i>зид је исцуцао</i>	Оријентир-Пермисор q	/	/
<i>изнојио се док је радио</i>	Пред-Оријентир q	/	Оријентир q
<i>киша се исцљушћала</i>	Пред-Трајектор y	/	Трајектор y
<i>исфлекао је цицеле блајом</i>	Реализатор: x	Реификатор $x^{\#}$	Оријентир q
Табела 4.13. Актантске вредности у синтаксичким оквирима експозитива физичке онтологије			

4.5.3. Појединачне глаголске групе експозитивних ексклузива

У наставку овог одељка проћи ћемо кроз семантичке групе експозитивних ексклузива које су мање или више диференциране у односу на прототип, сликовну схему ИЗЛАГАЊА.

СХЕМА КОМПЛЕТИВНЕ ЕГЗОСФЕРЕ

Ову перцептивну схему репрезентују сви глаголи код којих се Трајектор реализује не као типична МАТЕРИЈА–СВОЈСТВО већ као више или мање опредмећена егзосфера. За разлику од типичне МАТЕРИЈЕ–СВОЈСТВА, која оставља дифузни траг на површини Оријентира (*исцрскати бојом*), егзосфера подразумева комплетивну афективизацију контактне површине. Типичну перцептивну комплетивност илуструју деадјективни глаголи успостављања нове површинске боје: *исцрнити, ижутићи, ис-*

црвенићи и сл. Перцептивна комплетивност, притом, представља први корак у образовању опредмећене егзосфере.

Ако комплетивност није само успостављање површинског перцепата већ физичко формирање површинског слоја, Трајектор се од типичне МАТЕРИЈЕ приближава категорији ПРЕДМЕТНОСТИ (уп. *исквасићи*, код кога је Трајектор МАТЕРИЈА-ВЛАЖНОСТ, са *изасфалтираћи*, код кога је Трајектор чврсти СЛОЈ). Ови се глаголи могу подвести под општу дефиницију „наношењем материје на неку површину, формирати површински слој преко ње“: *избејонираћи*, *измалћерисаћи*, *изглејоваћи*. Као што видимо, реч је о агентативним прелазним оквирима, али постоје и медијалне лексикализације као *искристализоваћи се* („оформити се у виду кристалног слоја, издвојити се на површини у форми кристала“). Медијалност је уобичајенија када се ради о стварању конститутивне егзосфере: *издлакавићи*, *измаљавићи се*, *ишчаурићи се*, *искорићи се* („формирати кору“), *исцлеснићи се*, *избућаћи се*. За ове последње глаголе можемо рећи да су потенцијално амбирефлексивни (могли би у истом значењу варирати медијални рефлексивни оквир и непрелазност): *сав је издлакавио – сав се издлакавио*, *хлеб се избућао – хлеб је избућао*.

Неки од глагола који подразумевају експозитивну егзосферу су енантиосемични, а унутрашња антонимија је код њих резултат различитог значења самог префикса. Тако *ишчаурићи* може значити „ослободити се чауре“, када префикс упућује на екстракцију, или пак „образовати чауру око себе“, када је реч о експозитивном протодогађају. Енантиосемија се по истом моделу уочава и код глагола *измотаћи* (екстрактивна дезинтеграција – „мотањем ослободити од омотача“: *измотао је руку из завоја*, експозиција – „мотањем образовати омотач око нечега“: *измотао је руку завојем* или „мотањем увити у целину“: *измотао је канап у клуко*). Слично, глагол *искоричићи*, који је деноминал мотивисан именицом *корице*, може имати значење које је инстанца екстракције („откоричити, скинути корице са књиге“) или инстанца експозиције („укоричити, обавити књигу корицама“).

За ове је глаголе карактеристично творбено повезивање са именицама које означавају материју која формира егзосферу (*исфарбаћи*, *излакираћи*, *избејонираћи*, *издлакавићи*), што указује на творбену метонимију НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНЕ МАТЕРИЈЕ. Неке је глаголе, ипак, творбено могуће интерпретирати само као девербативне (*измотаћи*, *изувијаћи*, *извезаћи*) – што одговара творбеној метонимији НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА УЗРОЧНОГ ПРОЦЕСА, а глаголи промене боје су деадјективни: НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПОСТИГНУТОГ СВОЈСТВА. Иза дено-

миналног *ишчауриџи* уочава се пак творбена метонимија НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ ОНОГА ШТО ЈЕ ДОГАЂАЈЕМ СТВОРЕНО, ДОК ДЕНОМИНАЛНА ИНТЕРПЕТАЦИЈА ГЛАГОЛА *изглејџоваџи* ангажује творбену метонимију НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ ОРУЂА.

СХЕМА ЗБИРНОГ ТРАГА

Видели смо у општем прегледу сликовносхематске породице да се дематеријализација остварује кроз неколико нивоа апстраховања, на којима се уочавају појмовни „прежици“ материје. Материји је тако блиска представа о збирном ентитету – када се траг остварује као збир појединачних спацијабилних чинилаца: *искиџиџи*, *исклинчиџи*, *исџобадаџи*, *искуцаџи* (*ексере у даску*), *избомбардоваџи* (*неки џросџор бомбама*), *изминираџи* (*неки џросџор минама*). Збирност, као семантичка компонента дефиниције Трајектора, овим догађајима даје аспектолошки лик дистрибутивности. Ако је реч о глаголу са Ор-објектом, дистрибутивност је унутрашња и у семантичким дефиницијама се препознаје по компоненти „на више места“ (*искиџиџи неког, изгађаџи неки џросџор*). Са друге стране, ако глагол има Тр-објекат, дистрибутивност подразумева збирну природу таквог објекта (*искуцаџи све ексере*). Глагол *изминираџи* илуструје енантосемију, будући да префикс може имати и значење екстракције („одминирати, уклонити мине са неког простора“) и значење експозиције („поставити мине по неком простору“). Овде се налази и глагол *исџромашиваџи*, који се од осталих разликује по онтологији самог Трајектора – у питању је збирни парафизички ентитет, настао компресијом догађаја промашивања мете у догађај остављања збирног трага (промашаји се, као одсуство правог контакта са циљаном површином, доживљавају као врста нереалног субјективног трага).

Збирни траг се примећује и код глагола који означавају стадијум у развоју вегетације: *излисџаџи*, *исцвеџаџи*, *избокорџи*, *исџуџеџи*, *искрошџиџи*, *изгранаџи*. За ове се глаголе може рећи да су слични екстрактивима, у том смислу што подразумевају процес који отпочиње у унутрашњости Оријентира а чији је коначни ефекат спољашњи. За разлику од правих екстрактива (*исцедиџи сок из лимуна*), Трајектор овде није одвојен од Оријентира већ је део његове егзосфере. Од типичних екскумулатива ови се глаголи пак разликују по томе што немају спољашњег Агенса, већ су медијалне природе. Због тога бисмо их могли означити као **аутоекспозитивне**. Реч је, иначе, углавном о непрелазним глаголима, који су потенцијално амбирефлексивни: *дрво је излисџало* – *дрво се излисџало*. Номинатив непрелазног оквира доноси сложену

Оријентир изложен експозицији може се концептуализовати и као ОПРОСТОРЕНА ЗБИРНА ПРЕДМЕТНОСТ, на шта указују глаголи као *исц̣ремиш-т̣аи̣и*, *исц̣реи̣ураи̣и*, *исц̣реслагаи̣и*, *исц̣ресложи̣и*, *исц̣иумбаи̣и*. Код ових се глагола примећује објекатско алтернирање, са Трајектором који именује предмете чија је међусобна позиција унутар неког простора промењена (*исц̣реи̣ураи̣и намери̣и̣ај̣ њо̣ соби*) и са Оријентиром који означава управо сам простор на коме се промена одиграва (*исц̣реи̣ураи̣и собу*). Као што видимо, префикс *из-* овде долази после префикса *ц̣ре-* дајући целом догађају експозитивну семантику, која је добра основа за развијање дистрибутивности (*ц̣ремиш̣таи̣и с̣ио̣* : *исц̣ремиш̣таи̣и с̣ио̣-лове*) или за додатно наглашавање комплетивности (*ц̣реслагаи̣и к̣нџе* – *исц̣реслагаи̣и (све) к̣нџе*).

Творбено посматрано, неки од ових глагола су искључиво девербативни (*избосити*, *искуцаити*, *искипити*, *исцупити*, *изделити*), а неки имају (и) деноминалну интерпретацију, која указује на тенденцију ка творбеној метонимији НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ ОНОГА ШТО ЈЕ ДОГАЂАЈЕМ СТВОРЕНО (*излистаити*, *исцвећити*, *изгранити*, *исклинчити*, *избомбардоваити*, *изминирати*, *излистаити* и др.).

На збирно својство се надовезује и дифузни траг – разлика је у онтолошкој природи самог Трајектора. И траг је, као и збир,

егзистенцијално зависан од свог носиоца, али је у претходном случају спацијабилност појединачних инстаци збира очувана, будући да је збир сачињен од одвојивих предметности (рецимо, појединачних украса у *искићийи* или појединачних пупољака у *исйуйейи*). Дифузни траг је, у том смислу, апстрактнија реализација експозитивног Трајектора – он се састоји од сложеног визуелног перцепата који је само перцептивно одељив на појединачне елементе. Када упоредимо глаголе као *искуцаи* *и* *све ексере у даску* и *ижврљаи* *речи њо њаиру*, разлика постаје очигледна.

Дифузни траг је увек визуелни ентитет, а сама дифузност може, са једне стране, бити уобличена као дистрибутивност („на више места“: *исйичкайи*, *исйегайи*) или пак може тежити комплетивности („континуирано, по целој површини“: *ишарайи*, *ижврљаи*). Унутрашња дистрибутивност („на више места по некој површини“) развија се у дистрибутивни збир (*исйоийиисивайи* може значити „потписати један документ на више места“ или „потписати више докумената“, слично је и са *исйојуњавайи* *формулар* и *исйојуњавайи* *све обрасце*).

Код глагола остављања интенционалног трага, попут *исйисаи*, актер у има онтолошки сложену догађајну судбину. На почетку догађаја, док је још у Агенсовом домену, актер у постоји не као материја (уп. *исйрскайи* *зид* *бојом*) већ као идеја која ће се током догађаја уобличити у смислени траг на некој површини. И поред дематеријализације актера у у Агенсовом пољу, протодогађајна структура какву налазимо код *исйрскайи* потпуно је очувана – иако је у менталне природе, концептуализује се као Реификатор, попут праве материје. Инструментал ових глагола, стога, може бити дејствена микрозона у екстерном или интернализованом смислу: *исйисаи* *џаир* *оловком* (екстерна микрозона Агенса, $x^{#v} \neq y$) – *исйисаи* *џаир* *идејама* (интернализована микрозона Агенса, $x^{#v} = y$). Као и *исйрскайи*, глаголи типа *исйисаи* су алтерпрелазни, што значи да могу алтернирати Ор-објекат (*исликайи* *зид*, *ишкрабаи* *џаир*, *исйейовирайи* *леђа*) и Тр-објекат (*исликайи* *фреску на зиду*, *ишкрабаи* *линије њо њаиру*, *исйейовирайи* *змаја на леђима*). Алтерпрелазност се код глагола *исйоийиисивайи* пак реализује као алтернирање Ор-објекта и Тр-рефлексивности: *исйоийиисивайи* *документ* – *исйоийиисивайи* *се њо документу*. У рефлексивном уобличењу, дакле, Трајектор се изражава кроз макрозону (СЕЛФ ЗА ЗАНАК КОЛИ ГА РЕПРЕЗЕНТУЈЕ). Ако је Оријентир особа, може доћи до издвајања егзистенцијалног домена ($q_1 = y^{\wedge+*}$) и просторног оквира ($q_2 = y^{\wedge+0}$), што омогућава вишеструко уобличење актера q – ако је q_1 акузатив, q_2 се изражава преко одговарајућег предлога (*ис-*

ишеїовираїи неког їо леђима), ако је пак q_2 добио облик акузатива, q_1 је датив (*исїеїовираїи леђа некоме*). У случајевима када раздвајање егзистенцијалне и просторне зоне није оствариво, датив се не појављује као репрезент актера q : *изгравираїи наїїиис на враїиима* (Тр-објекат), *изгравираїи враїиа наїїиисом* (Ор-објекат). Глаголи *изгравираїи*, *исклесаїи* (*наїїиис*), *изрезбарїи* подразумевају сцену у којој се траг оставља инвазивним поступком над самом површином (оруђе „ураћа“ делимично у чврсту структуру површине), али тај аспект сцене није фокусиран префиксом. Конкурентни префикс *у-* управо у први план доводи такав инвазивни моменат (*угравираїи*, *уклесаїи*, *урезбарїи*).

Међу овим глаголима налазе се и неки глаголи из семантичке групе остављања непожељног трага. За разлику од глагола као *исїрљаїи*, овде је реч о глаголима код којих је Трајектор из сложене категорије МАТЕРИЈА—СВОЈСТВО прешао у категорију ВИЗУЕЛНО СВОЈСТВО, будући да материја која је довела до успостављања трага не постоји. Ови догађаји подразумевају да Агенс (углавном свесно) оставља трагове нечистоће додирујући неку површину: *измељао је зид масним рукама*, *измазао је сїакло їрсїиима*. Непожељни траг проналазимо и код глагола *исїећи* (када значи „узроковати да се добије опекотина, опећи“: *исїекао ме је уїаљачем*), *исмудїиїи*, *исїрљїиїи*. Директна веза између Реификатора и актера у је раскинута – дејствена макрозона Агенса је или предметност или сила која оставља траг. Синтаксички оквир је монопрелазан, са фокусом на Оријентуру.

Посебну подгрупу образују медијални аутоекспозитивни глаголи: *избубуљичавїи се*, *исїегаїи се*, *изјесїи се* („ојести се“), *избораїи се*, *изнабораїи се*, *исквргаїи*, *исхраїавїиїи*, *искрасїаїиїи*, *избогињаїи се*, *исїуцаїиїи*. Углавном је реч о рефлексивним оквирима (*изјесїи се*, *избораїи се*, *исїегаїи се*), али неки се глаголи појављују искључиво као непрелазни (*зид је исїуцао*), а неки могу варирати та два оквира (амбирефлексивни су: *кожа му је исхраїавила*, *кожа му се исхраїавила*). Непрелазност обично доноси на позицији субјекта улогу Оријентира-Пермисора (*зид је исїуцао*, *лице му је избубуљичавило*).

СХЕМА ДИФУЗНОГ ФИЗИЧКОГ КОНТАКТА

Ова схема се од екслокативног прототипа разликује по одсуству материјалне природе Трајектора – актер у овде није МАТЕРИЈА већ КОНТАКТИНИ ТРАГ (типично – ТАКТИЛНИ ОСЕТ, *изудараїи неког*). Значење експозитивне афектираности је очувано, али се измена онтологије актера у одразила на целокупну актерску структуру догађаја. Како екскому-

лативне материје која образује путању од Агенса до Оријентира нема, актер у који је обједињавао дубоку и високу сферу (јер је сезао све до Реификатора), сада је ограничен само на Трајектора. Унутрашња дистрибутивност, коју овде уочавамо, може се видети као апстрактнија схема наспрам дифузног трага који по површини оставља материја.

Протодобајна дефиниција показује да се глаголи ове схеме од типичних екскумулатива разликују не само по дубини до које Трајектор сеже већ и по могућности да он буде објекатски фокусиран. За ове глаголе је типична монопрелазност, и то она са Ор-објектом: *ишамараићи, избићи, ишутирати, избацинаићи, излемати, измлаићи, изгазићи, исијебијаићи, исијремлаћиваићи, изубијаићи, издеветији, изнајушаваићи, изуједаићи, изгрисићи, избосићи, исиљескаићи, исквоцаићи, израђавати – некога*. У ретким случајевима је реч о алтерпрелазним глаголима, као *изударати* и *излујати* (*некога – шамаре некоме*). Сам Оријентир тада добија дативску реализацију, као носилац егзистенцијалног домена који је афектирана *шамарима*, док се просторни део његове дефиниције може изразити преко одговарајућег предлога: *изударати некоме шамаре њо лицу*. Рефлексивизација ових глагола обично подразумева значење узајамности: *ишамарали су се* („ишамарали су један другог“). Ови су глаголи углавном девербативни, са творбеном метонимијом назив догађаја из назива процеса. Уочавају се и деноминали (понекад као алтернатива девербативној мотивацији), иза којих стоји творбена метонимија назив догађаја из назива релевантног оруђа – *исцијендречићи, искундачићи, ишибаићи, избичоваићи, исијабанаићи, искљунићи* („исквочати кљуном“).

Поред побројаних глагола агресивног контакта, овој групи припадају и глаголи као *измазићи, изголицаићи, ишакљаићи, изљубићи, изгрлићи, извајаићи, изваћарији, измасираићи*. Као и у првом случају, и овде се најчешће уочава дистрибутивно успостављени контакт (у више махова и, обично, дифузно, по читавој површини). Ипак, када је дејство недељиво на појединачне контактне инстанце, уместо дистрибутивности успоставља се аспектолошко значење делимитативности (*изгрлићи*, тако, може значити „више пута загрлити или загрлити више особа“ – дистрибутивно, али и „интензивно загрлити некога и бити у загрљају са њим неко време“ – делимитативно, док глаголу *измасираићи* више пристаје делимитативна или комплетивна интерпретација).

Дифузни контакт, као инстанца унутрашње дистрибутивности („обухватити контактом на више места неку површину“), омогућава померање ка спољашњој дистрибутивности („обухватити контактним

дејством више различитих ентитета“). Ово је уопштавање омогућено искуствено мотивисаном корелацијом између површине и збирности, која је основа метаспацијалне примарне метафоре збирност је локализованост на истој површини.¹¹⁰ Реч је о глаголима који подразумевају да субјекат своје физичко дејство испољава на више истоврсних ентитета, као *изобијајџи* (*браве*), *исџозајџиварајџи* (*џрозоре*), *изојџиварајџи* (*врајџа*), *исџоразбијајџи* (*вазе*), *исавијајџи* (*шијке*), *исџресавијајџи* (*џајџире*), *исџодизајџи* (*фигуре на џолицу*), *исџообарајџи* (*чуње*), *исџоубијајџи*, *издавијџи* и сл.

СХЕМА КУМУЛАТИВНЕ ПЕРЦЕПТИВНЕ ПРОМЕНЕ

У до сада представљеним схемама видели смо да се различити типови трага на површини могу апстраховањем извести из појма МАТЕРИЈА-СВОЈСТВО: КОМПЛЕТИВНИ ТРАГ, ЗБИРНИ ТРАГ, ДИФУЗНИ ТРАГ. Тако је и са КУМУЛАТИВНОМ ПЕРЦЕПТИВНОМ ПРОМЕНОМ, која је апстрахована, делимично дематеријализована одазивна појмовност наспрам МАТЕРИЈЕ. Трајектор код глагола ове групе, дакле, није траг настао експозицијом МАТЕРИЈЕ по некој површини, али се његова кумулативна перцептивна природа лако са њом доводи у појмовну везу. Реч је о глаголима попут *израсјџи*, *издебљајџи се*, *искрујџајџи се*, *иџџигљајџи*, *иџџикајџи* (када значи „нагло израсти, развити се“), *исклијајџи*.

У питању су медијални догађаји аутоекспозитивног карактера – експозиција се концептуализује као резултат унутрашњих процеса у самом актеру *q*. У типичном случају реч је о глаголима који у фокусу имају управо адлативни Оријентир *q*, било да долазе у непрелазном формату (*израсјџи* – субјекат је Оријентир-Пермисор) било да је реч о рефлексивности или амбирефлексивности (*искрујџајџи се* – субјекат је Пред-Оријентир *q*, а *се* има вредност Оријентира; *искрујџајџи* – субјекат је Оријентир-Пермисор). Када је реч о развоју биљака, овај се тип аутоекспозиције додирује са екслокализацијом, што се види у појави аблативног *из-*конституента: *расјџиње је иџџигљало из земље*, *биљка је исклијала из семена*. Глагол *исклијајџи* је занимљив и због свог алтерсубјекатског карактера: *семе је исклијало* (субјекат је адлативни Оријентир-Пермисор) – *клица је исклијала* (субјекат је Трајектор-Пермисор). Веза са екслокализацијом је видљива и код глагола *избијџи* и *искочијџи*, који имају и значење „појавити се, развити се као израслина на површини“: *избила му је чворуга*, *искочила му је бубуљица*. И

¹¹⁰ О примарнометафоричкој заснованости дистрибутивности у значењу глаголских префикса в. Миљковић (2016).

њихов је субјекат, видимо, Тр-типа. На кумулативну перцептивну промену надовезује се општи перцептивни утисак, који је још један одазивни појам наспрам експозитивне материје. И код глагола те групе (попут оказ. *излејшајџи се*) уочава се како кумулативност тако и аутоекспозитивна семантика, али је фокус на перцепату који је апстрактније природе (УТИСАК).

СХЕМЕ ПЕРЦЕПТИВНОГ ЕМИСИВНОГ ДЕЈСТВА
И ПРЕЛАЗ КА БИХЕВИОРАЛНОМ ДЕЈСТВУ

Посебну семантичку групу образују глаголи излагања емисивном физичком дејству: *исвејлијџи*, *израчијџи*, *изгрејајџи*, *исунчајџи*, *искварцајџи*, *измрзнујџи*, *изгриловајџи*, *исјећи*, *исјохајџи*, *издинсијајџи*, *искрчкајџи*. За разлику од праве експозитивне материје, експозитивна физичка сила је неопипљива и потенцијално видљива тек на основу трага који оставља (али уп. *изгрејајџи* „учинити топлим“ и *израчијџи* „на неки начин променити излажући зрачењу“, са једне, и *исјећи* и *издинсијајџи* са друге стране). За ове је глаголе карактеристично што унутар транзитивног оквира могу подразумевати сужавање Агенса само на Иницијатора – тако субјекат глагола *исјећи* означава особу која је нешто ставила да се пече, али која сама не врши печење. Како је субјекат само Иницијатор, а не и Реализатор, предметност која је извор дејствене силе остаје изван Агенсовог домета, па није инструментално изразива (*исјекао сам хлеб #јећницом*).

Емисивно дејство се уочава и код околионалних медијалних глагола *исијајџи*, *изблешијајџи*, *исјламитјејџи*, *изискријџи* – када означавају почетак емитовања СВЕТЛОСТИ (или ВАТРЕ), нпр. *вајџра је одједном исјламитјела*. Префикс *из-* није уобичајен код оваквих догађаја, који се обично лексикализују преко префикса *за-* (када је у првом плану појава новог перцепата наспрам подлоге која га емитује). Наведени глаголи, притом, представљају још један пример префиксом мотивисане енантисемије, пошто могу имати и значење „престати емитовати светлост (и топлоту), угасити се“, које је инстанца екстрактивне ексклузије.

Глагол *изгледајџи* може се, такође, сматрати емисивним догађајем. Реч је о глаголу стања, који указује на то да се ИЗГЛЕД концептуализује као ЕМИСИВНИ ПЕРЦЕПАТ (попут светлости). Иза такве концептуализације уочава се општа тенденција да се статично упојмљује кроз динамично, односно да се стање, бар делимично, разуме кроз структуру динамичног догађаја. Субјекат овог глагола има актантску вредност Оријентира-Пермисора (паралелно, рецимо, глаголу *исијавајџи*).

Посебан вид емисивног перцепата представља покрет. Наспрам светлости и топлоте, покрет је периферна инстанца емитованог перцепата, али га као таквог уочавамо код глагола *измахати се*, потом у једном од значења глагола *извести* (*неки њокрећ руком*), али и код *исилесати* (чији објекат, Трајектор, именује изведени сложени покрет – *исилесати валцер*). Телесни став се може видети као визуелна емисија расположења (пре свега беса или љутње): *искохойерити се*, *искоситрешити се*, *изрогушити се*. Код таквих глагола се, примећујемо, перцептивност стапа са менталношћу, па испољавање одређеног телесног понашања постаје знак за тренутно емоционално стање. Тиме се са поља спацио-перцептивног дејства померамо у сложеније поље социобихевиоралне интеракције. Протоструктура остаје иста, само је њено онтолошко усидрење сложеније.

На глаголе заузимања телесног става надовезују се глаголи телесне експресије, који се могу подвести под општу дефиницију „показати, исказати знаке тренутног расположења“: *ишчудити се*, *израдоваити се*, *исилашити се*, *исиланити се*, *изневеровати*. Хиперонимску вредност има глагол *исиложити* (који се појављује као део декомпонованог предиката: *исиложити емоцију*, *расположење* и сл.). Глагол *ишчудити се* долази у рефлексивном оквиру (номинатив означава Агенса, а *се* указује на истореференцијалног аблативног Оријентира, само „чуђење“ има вредност неаргументизованог Трајектора – оно што субјекат из своје менталне ендосфере емитује у своју бихевиоралну егзосферу), док је колоквијално *изневеровати* непрелазни глагол (номинатив указује на сложену улогу Оријентира-Пермисора, Трајектор није аргументизован а означава „неверицу“, такође као емисивну експресију). И у прелазном и у рефлексивном оквиру реч је о аутоекспозицији.

Овој групи припада и *изимитираити неког* и *извести улогу*, код којих објекат представља покретима и експресијом отеловљену менталну представу друге особе (реалне или фикционалне). Занимљиво је приметити да глагол *извести* лексички указује на онтолошки прелаз од једноставног телесног покрета у спацио-перцептивном домену до сложене експресије менталне представе у социобихевиоралној сфери (*извести колути унапред : извести улогу*).¹¹¹

Глаголима експресије придружују се и неки од глагола који означавају ексклузију наспрам уобичајеног положаја у телесној оси: *ис-*

¹¹¹ У значењу које се остварује у конструкцији *извести некога негде* манифестује се, наравно, протосемантика основне ексклузије, о којој смо писали у секцији (3) овог поглавља.

и́лезии се не́коме, и́скезии се не́коме, и́зрогачии́ очи на неко́га и сл. Такви глаголи су посматрано из угла Трајектора ексклузивни (*и́слизи-ии́ језик* подразумева истурање језика напред, што се у мањој мери види и код *и́зрогачии́ очи* „учинити очи доминантнијим, *и́слиакнуи́ијим* у визуелној представи лица широм их отворивши“), али се и адлативни Оријентир појављује у њиховом синтаксичком оквиру (обично у форми датива) управо као сама мета експресије.

Са типичном емисијом (светлости и топлоте) повезана је аудитивна ЕМИСИЈА, која подразумева да се субјекат концептуализује као извор звука. У најједноставнијој онтолошкој форми аудитивна емисија се примећује код глагола чији је субјекат животиња: *и́сцвркуи́аии́, и́скукурикаии́, и́збрундаии́, и́зарлаукаии́, и́скокодакаии́ и́сијукаии́, и́злајаии́, и́зци-леи́и, и́скрекеи́аии́*. Такви су и глаголи узрокованог несистематичног звука, као *и́злуи́аии́ (и́о враи́и́ма), и́шкрии́аии́, и́шкрзуи́аии́ (зуби́ма), и́шушкаии́ (кеса́ма)*. Њима се придружују околионални медијални глаголи са субјектом збивањем, који указују на сам факт појаве звучног стимулуса („оформити се, јавити се у звучном облику“): *и́згрмело је, и́стиуи́њало је, и́схукаи́јало је*. Код оваквих се глагола, без обзира да ли их видимо као девербативе (*и́с-крекеи́аии́*) или деноминале (*и́с-крекеи́-аии́*) уочава тенденција ка творбеној метонимији НАЗИВ ДОГАЂАЛА ИЗ РЕЛЕВАНТНОГ ЗВУКА. Када је субјекат човек, аудитивна емисија постаје онтолошки сложенија јер подразумева стапање менталног ентитета и звука у парафизички ентитет. Код мањег броја глагола такав Трајектор је невербалне природе (*и́свираи́и́ йесму́, и́сйевуи́и́и́ мелоди́ју, и́слиак-и́и́раи́и́ йаки́јове, и́скуцаи́и́ ри́и́ам*). У типичном случају парафизички аудитивни Трајектор је изговорена информација.

Код глагола говорења субјекат се концептуализује и као ментални и као физички емитер. Широко схематско значење аудитивно-менталне експресије имају глаголи *и́зговори́и́и, и́сказаи́и и и́зрећи́*. Њима је сличан глагол *и́здаи́и* у конструкцијама у којима има вредност декомпонованог предиката, као *и́здаи́и наређе́ње*.¹¹² Остале се лексикализације грубо могу поделити на неколико група: 1) глаголи који основном спецификују формални начин говорења, често повезан са одговарајућим социјалним контекстом (нпр. *и́зреци́и́оваи́и, и́здекламоваи́и, и́зјави́и, и́зрећи́, и́ско-мандоваи́и*); 2) глаголи који основном указују на одступање од уобичајене артикулације, обично на неку врсту артикулационе отежаности, сметње

¹¹² То значење не треба мешати са значењем које се остварује у конструкцијама као *и́здаи́и нечи́ју йа́јну*, о ком смо говорили у склопу разматрања онтолошког варирања Трајектора у основном протодогађају ексклузије.

(нпр. *исловкайѝи*, *издикѝирайѝи*, *измуцайѝи*, *исфрфљайѝи*, *искркљайѝи*, *ишушкайѝи*, метафорички *исцедиѝи кроз зубе*); 3) глаголи чија основа доноси став (обично негативан) о самом говорном чину и говорнику (у смислу да говорник није релевантан, да су информације непроверене, непоуздане, небитне, нпр. *изблебейѝајѝи*, *излујейѝајѝи*, *исѝрабуњајѝи*); 4) глаголи говорникове менталне експресије (*изјасниѝи се* „изрећи или изрицањем оформити сопствени став поводом нечега“, *извиниѝи се* „исказати жаљење због нечег претходно учињеног“). Сама основа глагола говорења обично указује на творбену метонимију назив ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ ПРОЦЕСА, која се често конкретизује као НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ КВАЛИТАТИВНИХ ОКОЛНОСТИ ЊЕГОВОГ ВРШЕЊА (*исфрфљајѝи* – *изговориѝи фрфљајућѝи*), али се примећују и друге творбене метонимије – НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА АГЕНСОВЕ ДРУШТВЕНЕ УЛОГЕ (*искомандовајѝи*), НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ СОЦИЈАЛНИХ ОКОЛНОСТИ РЕАЛИЗАЦИЈЕ (*изјавиѝи* у деадвербативној творбеној интерпретацији „јавно изговорити“).

СХЕМЕ БИХЕВИОРАЛНОГ ЕМИСИВНОГ ДЕЈСТВА

На глаголе експресивне емисије (као *ишчудиѝи се*) и глаголе говорења (*исѝричајѝи*), надовезују се глаголи бихевиоралне емисије, код којих се субјектово понашање концептуализује као инстанца емисивног ентитета (РАДИТИ НЕШТО ЈЕ ЕМИТОВАТИ ОДРЕЂЕНО ПОНАШАЊЕ; ПОНАШАЊЕ ЈЕ ЕМИТОВАНИ ПЕРЦЕПАТ). Адлативни Оријентир тог понашања може бити сам актер *x* (који је истовремено и Агенс емитер), што доводи до образовања непрелазних или рефлексивних оквира. Типичније је, ипак, да је адлативни Оријентир нека друга особа. Размотримо сада сваку од тих могућности.

Прву групу представљају глаголи делимитативне семантике („провести неко време радећи нешто“), као *исѝозирајѝи*, *искулирајѝи*, *изблејајѝи*, *ижђускајѝи*, *изблефирајѝи*, *издоминирајѝи*, *измајмунисајѝи се*, *изглујирајѝи се*. Глаголе ове групе који имају рефлексивни оквир не треба мешати са глаголима сатуративног значења – *изглујирајѝи се* значи „извести нешто што се види као глупо“, а не „задовољити потребу за глупирањем“. Та се разлика јасно уочава у полисемантичкој структури глагола *ижђускајѝи*, који је у непрелазној форми делимитативан (*мало су ижђускали ѝа су оѝишли кућѝи*), а у рефлексивној сатуративан (*добро смо се ижђускали*).

Колоквијални неологизам *искулирајѝи* је, у том смислу, посебно занимљив. Његова полисемантичка структура почива на вишеструком варирању префиксне семантике. Када префикс има протосемантику

екстракције, образује се значење „престати бити нервозан, смирити се, умирти се“ (*много си се изнервирао, искулирај (се) мало*). Са друге стране, ако префикс указује на експозитивност у форми неусмерене бихевиоралне емисија (бихевиоралне аутоекспозиције), *искулирај* има делимитативно значење „провести неко време кулирајући, не радећи ништа, опуштајући се, изблејати“ (*искулирали смо синоћ ђо-сле најорног дана*). Ако се пак експозитивност реализује као инстанца усмерене бихевиоралне емисије, реч је о значењу „изложити неког кулирању, игнорисању“ (*нешто сам те иишао али ти си ме само искулирао*).

	Трајектор	Оријентир	протосемантика префикса и онтолошко уобличење догађаја
<i>искулирај се мало</i> (смири се, опусти се, не буди нервозан, олади)	одлазећа нервоза, напетост	онај ко је био напет и ко постаје смирен	екстракција (у онтолошкој форми ослобађања од негативног својства)
<i>искулирали смо мало ђо-сле најорног дана</i> (изблејали смо, одморили се, нисмо радили ништа)	кулирање, блејање, одмарање – као инстанца неусмереног понашања	онај ко такво понашање емитује, у чијој се бихевиоралној сфери такво понашање налази	аутоекспозиција (у онтолошкој форми бихевиоралне емисије)
<i>ишао сам те нешто али си ме искулирао</i> (изигнорисао, изложио кулирању)	кулирање, игнорисање као инстанца усмереног понашања	онај ко је изложен кулирању	експозиција (у онтолошкој форми бихевиоралног излагања)
Табела 4.14. Три значења глагола <i>искулирај</i> и протосемантика префикса			

Бихевиорално излагање, које примећујемо као једно од значења глагола *искулирај* није необично, илуструју га и многи други глаголи, као *изгрдиј*, *исмеј*, *изигнорисај*, *избедач*. Уобичајена лексикализација бихевиоралног излагања подразумева да Агенс емитује одређени вид понашања ка Оријентир, у чијој се доживљајној сфери формира очекивани ментални траг. У том правцу ове је глаголе могуће грубо поделити на догађаје позитивне и негативне менталне афектираности, уп. *изгрдиј некога* и *исхвалиј некога*. Типично бихевиорално излагање, притом, подразумева да су Агенс и Оријентир истог

онтолошког статуса – на исти начин су присутни у ситуационом простору. Углавном је реч о прелазним глаголима са дубоким номинативом (Агенс) и Ор-акузативом (нпр. *искрићиковати неког, извесити неког, исцрићивати неког*). Ако се адлативни Оријентир изражава дативом, оквир долази са сложеним номинативним аргументом, који има вредност аблативног Оријентира-Агенса *x*. Како субјекат (*x*) тада има вредност Оријентира, овакав оквир комбинује екстракцију и експозитивну ексклузију: *исцакосити некоме*.

Мање типичне реализације бихевиоралног излагања дозвољавају пак да Оријентир буде не особа која је ситуационо присутна већ ментална представа коју о њој имају друге особе пред којима Агенс испољава одређено понашање: *избламити, искомитовати, избрукати* – *некога својим понашањем*. Како Агенс емитије одређено понашање можда и без свести о његовом ефекту по нечију „репутацију“, оправдано је претпоставити да је он лексички дефинисан као ослабљени Агенс Реализатор (нпр. *ишаквим понашањем си избламирао своје родитеље* – оно што је субјекат урадио концептуализује се као *бламирање* из перспективе посматрача, не из перспективе самог субјекта). Другачији тип „реалног одсуства“ Оријентира који је изложен бихевиоралној емисији примећује се код прелазних глагола као *изоговарати, исцрачарити, изојањкивати*, односно код метафоричких *исцрнети, изблашити, исцљувати*.¹¹³ Оријентир је овде онтолошки сведен на тему ка којој је усмерена свесна вербална активност Агенса.

Код глагола усмерене бихевиоралне емисије уочава се још једна онтолошка трансформација – она која се тиче самог ситуационог оквира. Глагол *исцраумирати* може се, рецимо, реализовати кроз конкретну ситуацију, појединачни просторно-временски локализовани чин (*синоћ ме је исцраумирао*) или пак као општа констатација о свеукупном дејству Агенса на Оријентира (*родитељи су га исцраумирали* – без референције ка конкретном дешавању, па стога и без могућности да се предикација усидри у конкретни просторни контекст, могуће је спецификовати само временски период на који се чињеница односи, нпр. *ишом одрасћања*). У овом другом случају, фокус је управо на учинку, као резултату дугорочног дејствовања, а не на конкретном емисивном чину, што се уочава као једина могућа интерпретација код глагола као *ишколовати, изнеговати* и *исхрани*. Оријентир не мора увек бити

¹¹³ Овом метафоричком низу се придружује и *исцати се* *по некоме*, само је овде у питању рефлексивни глагол, код кога је Оријентир изражен као метафорички просторни оквир.

особа, често је најадекватнији ниво његовог одређења бихевиорална тема – ментални елемент који се налази у пољу Агенсовог вербалног утицаја: *испоилишизовати* (догађај, *шему*), *избрендирати* (*производ*), *изрекламирати* (*производ*), *изрежирати* (*филм*), *издизајнирати* (*књигу*). Што се саме онтологије Трајектора тиче, он се, како се то и из до сада изнетих примера види, креће од тренутног менталног ефекта у доживљајној сфери друге особе (*сипраха*, *шанике*, *шуге*, *љушће*, *шонижености* и сл.) до трајнијих менталних промена у њеној личности (в. доњу табелу).

Без обзира на управо илустрована онтолошка варирања, глаголи бихевиоралне експозиције који укључују особу мету, по правилу су усмерени ка Оријентиру – имају монопрелазни оквир, са Ор-објектом (*извређати*, *искришковаати*, *избламирати*, *исмевати*, *испреидаати*, *известиати* – *неког*), ретка је Тр-фокализација (као *исшочити* *авати* *нешито* *некоме*), која, заправо, показује да је тада реч о прелазу између бихевиоралног излагања и вербалне емисије (као *изговориати* *нешито*). За творбену интерпретацију ових глагола релевантна је пак чињеница да су неки од њих фокусирани на сам чин бихевиоралног излагања (*искулирати*, *извређати*), а неки на његов ефекат (*исшираумирати*, *исширити* *вати*, *избедачиати*). Стога се поред творбене метонимије НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ РЕЛЕВАНТНОГ ПРОЦЕСА, уочава и метонимија НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПОСТИГНУТОГ СТАЊА.

Посебну групу бихевиоралних експозитива чине догађаји код којих је Оријентир збирни ентитет – група људи или предмета који су изложени неком облику Агенсовог дејства. Оваква категоризацијска промена почива на онтолошкој повезаности материје и збирности, конкретније – на вези између дифузног ТРАГА МАТЕРИЈЕ код типичних екскумулатива и појма збирне АФЕКТИРАНОСТИ (површина је афектирана на више места, која могу представљати појединачне Оријентире: *исполивао је башицу* *ш целој шовршини* – *исполивао је цвеће у башици*). По семантици дистрибутивности, ови су глаголи слични глаголима збирног трага (нпр. *искишати*, али и *исшозаиварати*). Код глагола *изшшјати* *све људе* и *изнахраниати* *сву децу* дистрибутивно бихевиорално дејство коинцидира са дистрибуцијом одговарајуће материје. Са друге стране, код глагола као *исшшздрављати* *се*, *изварати*, *изшшћивати*, *изшшобаћати*, *изшшрозивати* и сл., уочавамо само дистрибутивну бихевиоралну емисију из Агенсовог дејственог домена.

илустративне лексикализације	онтологије Трајектора	онтолошко апстраховање при- роде Тр- елемента
<i>избламирајџи, искомџромџијовајџи</i>	трајнији траг у менталној репрезентацији Оријентира	
<i>ишколовајџи, исхранијџи</i>	трајнији траг својсво у Оријентировој личности или његовом општем развоју	
<i>исџтраумирајџи, искомџлексирајџи</i>		
<i>исџтренирајџи (неког), издресирајџи</i>		
<i>исџлашијџи, исџреџадајџи</i>	тренутни фрустрирајући ментални ефекат (страх, пониженост, љутња, туга, забринутост и сл.) у Оријентировој доживљајној сфери	
<i>избедачџијџи, исџријџовајџи</i>		
<i>изџгнорисајџи, искуџирајџи</i>		
<i>искријџиковајџи, изгрди- џи, извређајџи</i>		
<i>изџвиждајџи (некога), изаџлаудирајџи (некоме), исџљескајџи (некоме), изгласајџи (неког)</i>	емисивни парафизички (аудитивно-ментални) ентитет	
<i>исџљувајџи, исџоливајџи</i>	емисивна материја својство (код типичних екскумулативних глагола)	
Дијаграм 4.27. Онтолошко апстраховање природе емисивног Трајектора у експозитивним догађајима		

ЕКСПОЗИТИВНО-ПРОДУКТИВНА СХЕМА

Код типичних експозитива у физичком домену, Агенс из свог манипулативно-делатног поља одашиља ка некој спољашњој површини извесну количину материје, која тиме престаје да буде део Агенсове сфере и постаје чинилац у спољашњем свету (постаје, рецимо, траг фарбе на зиду). Код експозитива продукције иста догађајна логика се ангажује за упојмљавање сложеније догађајности – Агенс узрокује да у спољашњем свету нешто почне да постоји. Пут од излагања ка продукцији подразумева постојање прелазне групе – оне у којој Агенс обликује неки спољашњи ентитет претварајући га тиме из градивне опредмећене материје у први уобличени предмет: *извајајџи глину* –

фигуру од глине, изрезбарийи дрво – фигуру од дрвеша, изобликоваийи йласйелин – фигуру од йласйелина, исклесайи камен – сйоменик од камена. Код оваквих глагола објекат је двоструко упојмљен – као тактилно афектирана материја (Оријентир: *глина, камен*) и као постигнути продукт (Трајектор: *фигура, сйоменик*). Оно што је карактеристично за ове глаголе јесте што Оријентир и Трајектор представљају исту предметност у изванјезичкој стварности, језички упојмљену из различитих перспектива. Када се каже *извајао је глину*, у првом је плану развој који *глина* пролази од Пред-Оријентира до Оријентира (од неуобличене грађе до стечене уобличености). Супротно томе, када се каже *извајао је фигуру* у фокусу није факт афективизације материје већ чињеница да је створено нешто ново, да је нешто ново почело да постоји (што одговара суперсхематском појму ефектираности).

За ове се глаголе може рећи да, у поређењу са типичним ИЗЛАГАЊЕМ МАТЕРИЈИ, указују на дематеријализацију актера у (Реификатор је само уобличавајуће оруђе, не постоји реална материја коју Агенс *x* одашиља ка Оријентир у *z*), у истом смислу у коме се о дематеријализацији говорило код глагола визуелног трага. Унутар ове групе онтолошки континуум се образује наспрам онтологије самог продукта (Трајектора). Глаголи као *исковаийи* (*звожђе – новац*), *искројийи* (*йканину – одело*), *издељайи* (*дрво – фигуру*), *исйикайи*, *изайикайи* (*вуну – џемйер*), *исхеклаийи* (*мље*), *ишиийи* (*сукњу*), *исйресийи* (*вуну*) експоненти су физичке продукције. Другачији су глаголи *исйројекйоваийи* и *исконсйруисаийи* (*зграду „начинити архитектонски пројекат, нацрт зграде“*), *измоделоваийи* („начинити модел нечега“), околионално *исйисаийи* (*роман „написати“*, мање уобичајено наспрам обичног визуелног трага *исйисаийи йайир*), који имају само Тр-објекат, изражен у прва два случаја метонимијски – физички ЕНТИТЕТ ЗА СВОЈ НАЦРТ. Монообјекатска природа уочава се и код глагола *измонйираийи*, који је, притом, енантисемичан – ако се ексклузија лексикализује у правцу продуктивности, он значи „монтирањем саставити, спојити у целину“ (*измонйирали су йолицу од делова*), а ако се лексикализује екстрактивно, добијамо значење „раставити, размонтирати“ (*измонйирали су йолицу на делове*). Њему је сличан глагол *измајсйорисаийи*, али он нема и дезинтегративно значење.

Код глагола као *исйројекйоваийи зграду* и *исйисаийи роман* продукција се концептуализује као премошћавање онтолошке баријере између Агенсовог унутрашњег мисаоног света и спољашње реалности. Тако је и код других глагола који означавају да нека идеја из Агенсове менталне сфере постаје расположива изван њега: *исйеваийи* (*йесму о*

нечему), *изуметии* (*нешиио*), *измислиии* (*иелеской*). Интернализацијом Оријентир се може свести и на стање доступности у менталној сфери самог Агенса – тада се интенционално обликовање идеје у Агенсовом менталном свету концептуализује као да је у питању екстернализација идеје: *измаиіаиіи*, *исањаиіи*, *исфаниіазираиіи*. На прелазу између интернализоване продукције и њене екстернализације налазе се глаголи као *исірогнозираиіи* (*резуліаиі нечега*), *изврачаиіи* и *изгаиіаиіи* (*будућносіі*), *исіланираиіи* (*іуііовање*), *измозгаиіи* (*решење*), *измислиіи* (*иііа се догодило*), *исіаметіоваиіи* и *исфилозофираиіи* (*нешиио* – оба са ироничним призвуком).

Што се синтаксичког лика ових глагола тиче, видели смо да се у типичном случају ради о алтерпрелазности (*исклесайи камен – фигуру*), али да постоје и монопрелазни примери са Тр-објектом (*исіројекііоваиіи мостіі*, *исіисайи роман*, *измаиіаиіи нешііо*). Глагол *изградиіи* је, у том смислу, посебно занимљив. Иако је за овај глагол карактеристичан Тр-објекат (*изградиіи зграду*), он може имати и значење које је усмерено ка Ор-результату: *изградиіи обалу* „подићи пуно грађевина, образовати читаво насеље на неком простору“. Реч је о два значења – прво је монопрелазно (са Тр-објектом, а адл-Ор се изражава кроз ППК: *изградиіи зграду на обали*), друго, које има вредност унутрашње дистрибутивности, алтернира Ор и Тр-профил (*изградиіи обалу* – *іуно зграда на обали*).

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (5). У овој смо се секцији бавили из-префиксалима који представљају елаборацију протозначења експозитивне ексклузије. Прототипична онтолошка манифестација ове протосхеме јесте сликовна схема излагања, која подразумева да је Трајектор кумулативна МАТЕРИЈА-СВОЈСТВО из Агенсовог домена (*исірскаиіи*, *исіоливайиіи*, *иііирицаиіи*). Пратили смо три линије онтолошке дисперзије наспрам прототипа. Прва је линија девизуализације својства – оно се појављује као мирис (*исіарфемисайи*) или укус (*исолиіи*). Друга линија је пак линија додатне материјализације својства – оно се постепено приближава правом омотачу (*излакираиіи сііо* → *издлакавиіи* → *избеііонираиіи іуіі* → *измоіаиіи завој око ірсііа*). Трећа, најбогатија, линија представља дематеријализацију својства – када својство од праве материје полако прелази у апстрактније облике. У свим етапама тог прелажења појмовни прежици материје су видљиви, прво као збир-

ност (*искићити*, *искачити*, *издели*), потом као дифузност (*изударити*, *изљубити*), па као кумулативност (*излејшати се*, *измладити се*). Учили смо да се из схеме физичке емисије (*израчит* *нешто*, *исцећи* *нешто*) уопштавањем развија богата схема бихевиоралног излагања (*испрчаити* *нешто*, *извести* *некога*, *искрићковати* *некога*, *избламити* *некога*, *искулати* *некога*). И глаголи продукције образују континуум на чијем су почетку они који се могу видети као специфична инстанца сликовне схеме излагања (*исклеса* *камен*, *извајати* *глину*), а на чијем су крају они код којих је адлативни Оријентир сведен на стварност уопште, а фокус је на Трајектору који потиче из Агенсовог менталног домена (*исконструисати*, *изумети*, *измозгати*).

4.6. Закључни сажетак поглавља

Анализа коју смо у овом поглављу спровели показала је да се велика семантичка разуђеност *из*-префиксала може разумети у светлу онтолошке дисперзије заједничке предлексичке протосемантике. Сви *из*-префиксали, како смо то у путовању преко овог планинског масива видели, могу се сматрати инстанцом догађаја са ексклузивним резултатом. Притом, ексклузија се, као специфични тип ефективизације, у најтипичнијем случају појављује самостално (сликовна схема изношења: *изаћи*, *испрчаити*, *изгурати*, *исцераити*), али је често и у пратњи одговарајуће афективизације – екстракције (сликовна схема истискања: *исцедити*, *измусити*, *исциснути*) или експозиције (сликовна схема излагања: *испрскати*, *исполивати*, *ишприцати*). Те три сликовне схеме представљају примарне онтолошке манифестације протосхеме ексклузије, а све остале су у извесном смислу појмовно наслоњене на њих. Прелаз између ових сликовних схема није толико оштар – у секцији (4.1) пратили смо како изношење постепено прелази у истискање, а на примерима глагола задовољења телесних потреба (који су разматрани у посебном сегменту секције (4.2)) размотрили смо неке случајеве лексичког обједињавања истискања и излагања.

У секцији (3) смо видели да се и унутар самог просторног искуства појављује значајан број конфигурација које подсећају на изношење из садржатеља, али код којих је прави физички садржатељ метаспацијално апстрахован (неком примарном метафором која не излази из оквира просторног домена). Уместо садржатеља који се напушта учили смо разне варијанте ексклузије наспрам ЕНДОСФЕРЕ, која истиче неке аспекте типичног садржавања, као што су напуштање простора стациони-

раности (*изместити*), положаја фиксираности (*исклаити*), целине (*ишчуити лаицу*), положаја дистанцираности (*исиречити се*), доњег положаја (*издићи*), заједнице (*издвојити*), простора опасности (*избећи*), поља расположивости (*изнајмити некоме нешто*), поља неприступачности (*изложити нешто негде*).

Сликовна схема истискања, са друге стране, омогућава да се протозначење ексклузије рашири кроз перцептивни домен. Велика група ексмодификатива почива на метаперцептивном уопштавању уклоњено својство је истиснута материја. У том се смислу на глаголе код којих је приметна стопљеност извесног својства са унутрашњом материјом (нпр. *исјумити балон*) надовезују глаголи код којих уместо садржавања налазимо конститутивни однос између својства и носиоца, а апстраховање природе самог својства тече постепено (уп. *исцедити лимун* → *издувати лопту* → *избрисати таблу* → *искривити шипку* → *изморићти неког* → *изнервираћти неког*). Континуум апстраховања може се пратити и када је реч о експозицији, односно удаљавању од сликовне схеме излагања – тај континуум почиње превођењем материје у збирност, а наставља се губљењем физичке аутономности и девизуализацијом, да би се на крају дошло до концептуализације Трајектора као општег стеченог перцептивног утиска (*исјрскаћти бојом* → *искићити украсима* → *ижврљати знацима* → *изударати шпалом* → *израсити* → *излејшати се*).

Онтолошко варирање подразумева да се нефизичко искуство (у социо-бихевиоралном и менталном домену стварности) појмовно повезује са сликовносхематским искуством, преузимајући, заправо, протосемантику коју сликовна схема примарно репрезентује. То смо видели, рецимо, на примеру глагола задовољења потребе, код којих се задовољење апстрактнијих потреба наслања на задовољење потребе за биолошком екстракцијом (ПОТРЕБА УОПШТЕ ЈЕ МАТЕРИЈА КОЈУ ТРЕБА ЕКСТРАХОВАТИ ИЗ СЕБЕ: *исјлесати се*, *издовољити се*). Примарнометафоричка веза се уочава и код глагола бенефактивне семантике (КОРИСТ УОПШТЕ ЈЕ ЕКСТРАХОВАНА МАТЕРИЈА: *искамчити*, *измољити*). Експозитивност се пак појављује као протосхема глагола бихевиоралне емисије (ИСПОЉАВАЊЕ ЈЕ ФИЗИЧКО ЕМИТОВАЊЕ, ШТО ОМОГУЋАВА УСПОСТАВЉАЊЕ КОНТИНУУМА НА ЧИЈЕМ СЕ ПОЧЕТКУ НАЛАЗИ ЕМИСИЈА ВИЗУЕЛНИХ ПЕРЦЕПАТА А НА ЧИЈЕМ СЕ КРАЈУ УОЧАВАЈУ ДОГАЂАЈИ ИЗЛАГАЊА ОДРЕЂЕНОМ ВИДУ ПОНАШАЊА: *исцјавати* → *изгледаћти* → *исјричати* → *искрићиковати* → *избламираћти*).

Анализа је показала да је у значењу *из-*префиксала увек могуће ишчитати протосемантику самог префикса, односно да је и у случајевима

у којима се обично сматрало да је префикс потпуно сведен на обележавање неког типа акционалности, оно, заправо, део конкретније значењске схеме. Тако се, рецимо, дистрибутивност код глагола попут *испоићисивајџи*, *ишамарајџи*, *испоздрављајџи* појављује као последица истицања аспекта дифузности у протодобајају експозитивне ексклузије, односно као прежитак апстраховања дифузног трага какав се примећује у сликовној схеми излагања (*исјрскајџи*), што омогућава да се појмовно-онтолошки статус дистрибутивности сагледа кроз примарну метафору дистрибутивни обухват је дифузни траг материје. Са друге стране, акционално значење које се обично одређује као тотално-објекатско (односно – апсолутна обухваћеност објекта радњом), у оваквом се приступу појављује као суперсхематска компонента или унутар обрасца екстрактивне ексклузије (*избријајџи*, *ижвакајџи*) или унутар обрасца експозитивне ексклузије (*изгребајџи*, *изуједајџи*).¹¹⁴ То је посебно значајно за случајеве у којима је литература констатовала да префикс поред перфективизације има још само функцију интензификације (нпр. *изнојџи се*, *ишчисџи*) – како се кроз анализу видело, и код тих је глагола могуће уочити протосемантичку залеђину која јасно мотивише појаву префикса *из-*: глагол *изнојџи се*, рецимо, потпада под аутоекспозитиве сликовносхематске онтологије (површина је дифузно обухваћена материјом), а глагол *ишчисџи* припада категорији сликовносхематских екстрактива (својство-материја се уклања из структуре физичког ентитета).

Можемо стога, закључити, да нам је померање перспективе са лексичког на предлексичко значење префикса омогућило да у разумењу мрежи *из-*префиксала уочимо како појмовни елемент несуперсхематског и несликовносхематског типа који читава префиксалну породицу држи на окупу тако и принципе који онтолошко варирање представљају у светлу системских појмовних тенденција.

¹¹⁴ За примере као *избријајџи* и *ижвакајџи* користили смо термин комплетивност („потпуно, у целости“), како бисмо указали на то да радња има измериву задану границу која се њеним извршењем достиже. Глаголе попут *изгребајџи* и *изуједајџи* видели смо пак као инстанцу унутрашње дистрибутивности („на више места“).

5. ГЛАГОЛСКИ ПРЕФИКС У- И ПРОТОЗНАЧЕЊЕ ИНКЛУЗИЈЕ

Ово је поглавље посвећено глаголском префиксу у-. У уводном се делу представљају досадашњи описи значења овог префикса и истражује се потреба за повезивањем двеју група у-префиксала које се обично, под утицајем етимолошких налаза и описима у другим словенским језицима, узимају као синхроно одељене и гојово неовезане скупине. По том се показује да је у савременом српском језику оправданије говорити о неколико сликовносхематских реализација протозначења инклузије – пре свега о схемама инклузирајућег СДРЖАТЕЉА и инклузирајућег ОМОТАЧА, чија се диференцијација уочава на семантичко-синтаксичком плану. СДРЖАТЕЉ и ОМОТАЧ се виде као различити просодни примитиви, који инклузивно повезују са другачијим типом догађајног резултата (односно, са афективизацијом и ефективизацијом) – СДРЖАТЕЉ је инклузирајући Оријентир насрам неког инклузираног Трајектора, док је ОМОТАЧ инклузирајући Трајектор насрам неког инклузираног Оријентира. У секцији (2) истражује се анализи сликовних схема које су повезане са у-префиксалима и уочава се разлика међу њима на основу тога да ли се повезују са СДРЖАТЕЉЕМ или ОМОТАЧЕМ и да ли имају инвазивни карактер. У секцији (3) представљени су глаголи УНОШЕЊА и глаголи сродних сликовних конфигурација. Секција (4) се бави схемама са неинвазивним ОМОТАЧЕМ (УМОТАВАЊЕ). Секција (5) истражује глаголе инвазивне инклузије – оне који подразумевају инвазивни ОМОТАЧ (УТЕЗАЊЕ) и оне који подразумевају инвазију над СДРЖАТЕЉЕМ (УБАДАЊЕ и УДАРАЊЕ). У секцијама (3) – (5) истражују се и онтолошке варијације протозначења инклузије и показује се да се и овде, као и код префикса из-, примарне метафоре остварују и као метасинтаксички и као метаперцептивни обрасци.

5.1. Кратки осврт на глаголски префикс у- у литератури и сликовносхематска диференцијација СДРЖАТЕЉА и ОМОТАЧА

Слично као и префикс из-, глаголски префикс у- само на први поглед делује потпуно транспарентно. Када на уму имамо типичне спацијалне

конфигурације кроз које се значење овог префикса манифестује, чини се очигледним да би он морао бити повезан са просторном схемом ДОСПЕВАЊА У САДРЖАТЕЉ (УНОШЕЊЕ, ИНЛОКАЛИЗАЦИЈА). Међутим, да су ствари комплексније показује већ чињеница да се у досадашњим описима овог префикса у савременом језику увек успоставља оштро разграничење, утемељено на етимологији и описима који су релевантни за друге словенске језике, између синхронијски несумњиве (и продуктивне) *инлокаѿивносѿи* (односно *инѿралокаѿивносѿи*, нпр. *унеѿи*, *уѿѿрчаѿи*) и значења које се дефинише као *аблаѿивносѿи* (Стевановић ²1970), односно *одмицање* (Šarić 2014; Šarić, Nedelcheva 2018) или *удаљавање* (Babić ³2002). Белић (2000/1949) и Стевановић (²1970) ова значења не разматрају као одвојене префиксе, већ као различита (и не тако сродна) значења истог савременог префикса, наглашавајући да је њихово порекло различито. Стевановић примећује да су неки глаголи аблативног значења (као *убеѿи* и *унеѿи* – овај други у значењу „однети на сигурно место“) „у савременом језику [...] непознати“ (²1970: 447), а за глагол *удаѿи* напомиње да би се могао данас другачије интерпретирати (као „дати у“, дакле – да би се у свести савремених говорника могао придружити примарном, инлокативном у-). И. Грицкат пак одвојено разматра два у- префикса. Прво (које долази од прасловенског **уѿ-*) има значење „залажења у унутрашњост, дубину“ (1966–67: 203). У вези са другим у- Грицкат напомиње да је „језичко осећање у односу на њега угашено, сем неке опште представе о усмеравању и уклањању“ (1966–67: 216). Шарић (2014: 144) примећује да штокавски префикс у- у савременом језику чува и значење садржавања (које води порекло од прасловенског **уѿ-*) и, знатно ређе, значење одмицања (које води порекло од прасловенског **и-*), за разлику од предлога у, које ово друго данас не познаје.

Клајн (2002: 283–284) о евентуалној хомонимији ова два у- каже: „Данас их, наравно, више не раздвајамо, јер се аблативно значење свело на мали број глагола. Неки су ишчезли због свог судара с данашњим просторним значењем истог префикса [...] Неки други се данас више не осећају као аблативни“. Ипак, Клајн (2002: 284) препознаје и малу скупину глагола код којих је аблативно значење сачувано (*уклонѿи*, *укинуѿи*, *убрисаѿи*, *уѿѿѿи*, *уѿеѿи*, *умаѿи*, *уминуѿи*, а „евентуално и *умр(иј)еѿи*, *угинуѿи*, *увенуѿи*“). Прикључивање глагола *убраѿи*, *уловиѿи*, *украѿи*, *уѿајѿи*, *уѿѿедеѿи* аблативној групи Клајн, с правом, види као проблематично у смислу описа савременог стања.

Шарић о префиксу у- говори као о префиксу који има два неравно-правна прототипична значења – схема УЛАЖЕЊА/УМЕТАЊА је прави прототип, док се за схему ОДМИЦАЊА закључује да у просторном домену није продуктивна нити когнитивно истакнута (2014: 157), али да је на нивоу метафоричких екстензија уочљива. За повезивање тих двеју схема Шарић (2014: 167–168) констатује да је у питању „случајни spoj двају izvorno različitih prefiksa u jednu jedinicu u štokavskom narječju“, али да су те схеме данас „na jednoj nadređenoj, apstraktnijoj razini povezane“. У значењској мрежи префикса у- та се повезаност види у нецентралним чвориштима, која су често наслоњена и на УЛАЖЕЊЕ и на ОДМИЦАЊЕ. Што се самих подзначења унутар мреже коју описује Шарић (2014) тиче, може се приметити да степен њихове конкретности варира, од сликовносхематских конфигурација (као што су УМАТАЊЕ – *умоїаїи*, ПОКРИВАЊЕ – *уїрїаїи*, УНИШТАВАЊЕ – *убиїи*, СМАЊИВАЊЕ – *уїїхнуїи*, па и МЕТА – *уїериїи* и ПЕРЦЕПЦИЈА – *угледаїи*) до граматичких значења која по својој природи представљају суперсхеме (СВРШЕНОСТ – *урадиїи*, ПРОМЕНА СТАЊА – *усреїи*). Ипак, Шарић напомиње да „promjena stanja i svršenost ni u kojem se slučaju ne bi smjele shvatiti kao od drugih odvojene značenjske kategorije u-glagola, već kao kategorije koje se preklapaju sa svim ostalim“ (2014: 161), али и да је „kod nekih [...] u-glagola teže naći značenjsku vezu sa shemama ULAŽENJA ili ODMICANJA; na primjer kod *učiniti* [...] i *uraditi*“ (2014: 163).¹¹⁵ Управо те глаголе, заједно са *угрејаїи*, *умириїи*, *уїиїаїи*, *уследиїи*, као пример чисте перфективизације наводи и НГСЈ (2013: 248).

Све ово нам показује да семантичка анализа префикса у- не представља нимало лак задатак. Ми се слажемо са ставом који заступају Клајн (2002) и Шарић (2014), да је у савременом језику у питању један префикс, али сматрамо да би глаголе који се издвајају као инстанце значења одмицања (или аблативности и привативности, како их одређује Клајн) требало чвршће повезати са типичним глаголима инлокализације. Свесни смо, притом, да тако нешто на нивоу саме сликовносхематске анализе није оствариво. Као и код префикса *из-*, да би се обједињујући

¹¹⁵ Глагол *учиниїи* помиње и Грицкат (2020/1967: 302–303) као илустрацију појаве да се различитим префиксима осветљава хетеросемија основног имперфективног глагола: „према *чиниїи* нешто конкретно, видљиво (грешку у писменом задатку) стоји углавном *начиниїи*, а према *чиниїи* нешто апстрактно (грешку у свом животу) – *учиниїи*“. Притом, Грицкат сматра да је појава префикса у- у том примеру данас немотивисана, односно да се ради о граматикализацији односа префикса и имперфективног глагола.

семантички фактор издвојио, неопходно је заћи у апстрактнији ниво догађајне каузалности, на коме се онтолошка разноликост у-префиксала, неутралише али искуствена димензија још увек постоји као одазивни надсликовни садржај (тј. схема није више просторно-перцептивна али апстраховање није још досегло ниво од искуствених наслага потпуно ослобођене суперсхеме). Наша је основна претпоставка да је префикс у- повезан са протозначењем инклузије, чије је једно од примарних остварења поменуто сликовна схема ДОСПЕВАЊА У САДРЖАТЕЉ (УНОШЕЊА). Инклузија, као натпросторна појмовност, омогућава да се садржавање повеже са догађајима у којима конфигурација садржатеља бледи, а у први план избијају одазивне димензије. Са таквом, метаспацијалном онтологијом већ смо се сусрели у анализи префикса *из-* (уп. *избациџи нешџио из собе* и *изгубиџи оловку* – ексклузија је у оба случаја просторна, али само се у првом уочава реални садржатељ, у другом је реч не о садржатељу већ о ЕНДОСФЕРИ ДОСТУПНОСТИ) и рекли бисмо да би она могла једним делом решити проблем сликовне схеме одмицања. Уместо да глаголе као *удаљџиџи* посматрамо као примарну сликовну схему, можемо их видети као метаспацијалне схеме које су наслоњене на типично уношење. Погледајмо, за сада само илустрације ради, како то изгледа на примеру поменутог глагола. Типична инлокализација подразумева да Агенс узрокује да се Трајектор нађе унутар Оријентира САДРЖАТЕЉА. Једна од импликација уношења јесте и – садржано није доступно споља. Као одазивна појмовност та се импликација осамосталила и постала засебна варијанта инклузивне ЕНДОСФЕРНЕ – ЕНДОСФЕРА НЕДОСТУПНОСТИ. Таква метаспацијална схема илуструје примарну метафору унутар самог просторног искуства – ФИЗИЧКА НЕДОСТУПНОСТ УОПШТЕ ЈЕ УНОШЕЊЕ У САДРЖАТЕЉ. Оно што у примеру *удаљџиџи* говорник савременог српског језика „осећа“ као сличност са уношењем, у том смислу, јесте управо примарнометафоричка (искуствено мотивисана) веза – НЕ БИТИ ОПАЗИВ (БИТИ ОДСУТАН) ЈЕ БИТИ У САДРЖАТЕЉУ.

Заједничка протосемантичка појмовна основа омогућава, са друге стране, и да се различите сликовне схеме, дакле обрасци примарног физичког искуства, међусобно повежу „по сличности“. Типична инклузија јесте инлокализација (*унџиџи*), али инклузивност се уочава и код других просторно-перцептивних схема са префиксом у-. Инклузивно је и *умоџиџи* и *убосџиџи* и *уџегнуџиџи*. У свим тим случајевима реч је о догађајима физичке онтологије, који се изражавају глаголима са истим префиксом, али који се не могу због тога сматрати инстанцама исте сликовне схеме

– што нам потврђује и семантичко-синтаксичка анализа глагола који те схеме репрезентују.

УНОШЕЊЕ, као инлокализацијски догађај, подразумева да садржатељ постоји као предметност која има унутрашњост намењену садржавању (нпр. *соба* или *кућија*) и која може бити локализатор за друге предмете. Иако и УБАДАЊЕ доводи до садржавања – садржатељ је овде предмет који има унутрашњост која је конзистентна, испуњена структуром (нпр. *даска* или *јасћуче*) и као таква није намењена садржавању, па смештање Трајектора у такву структуру истовремено представља и напад на саму конституцију предмета. Погледајмо сад *умоџаџи*. Разлика у односу на *унеџи* није мала – ако упоредимо у-конституенте уз ова два глагола, видећемо да није реч о истом просторном примитиву. У конструкцији *унеџи њредмеџ у собу* – соба је статични локализатор наспрам Трајектора, који је изражен објектом. Са друге стране, у конструкцији *умоџаџи њрсџ у завој* – *завој* нема вредност локализатора, па наспрам такве конструкције не стоји питање *где је њрсџ* (прст је и даље на руци) већ *какав је њрсџ* (прст је у *завоју* = умотан завојем). Штавише, *њрсџ* је локализатор за *завој* – јер се *завој* интегрише са прстом (када се прст помера, помера се и *завој*), а њихов просторни однос не кореспондира са предлогом у већ са предлогом *око*: *умоџаџи завој око њрсџа*. Код глагола *увиџи*, дакле, не уочавамо инклузију у садржатељ, какву смо видели код глагола као *унеџи* (*неџио у собу*), већ инклузију омотачем. За разлику од САДРЖАТЕЉА, који има протодогађајну вредност Оријентира, ОМОТАЧ је просторни примитив који има протодогађајну вредност Трајектора. Та се разлика управо манифестује на синтаксичком нивоу глагола који лексикализују сликовну схему УМОТАВАЊА (као *увиџи*, *умоџаџи*, *увезаџи*). Инклузирајући омотач је предметност којом Агенс манипулише, па се такав инклузор појвљује као Тр-објекат (*умоџаџи џал око враџа*), као трајективна ППК (*умоџаџи враџ у џал*) или пак као предтрајективни инструментал (*умоџаџи враџ џалом*). Инклузирајућем садржатељу таква је варијабилност страна – он је, у типичном случају, оријентирска ППК (локализује Тр-конституент, који је изражен као објекат или као субјекат: *унео је сџо у собу*, *уџрчао је у кућу*). У мање типичним случајевима пак инклузирајући садржатељ може бити акузативно упојмљен (*уџовариџи маџацин*), али ни за њега није карактеристично спуштање на ниво Агенсове дејствене микрозоне (односно – упојмљавање преко инструментала). Ова синтаксичка

разлика је утемељена управо на семантичкој диференцијацији између два просторна примитива која имају инклузирајућу функцију.

У истраживању предлога садржавања, Кликовац (2006: 65–69) примере као *дечак у свечаном оделу*, *завијши ситойала у газу*, *дошрчала је сва у сузама* разматра у склопу групе САДРЖАТЕЉ ТИПА КУТИЈЕ/ПОСУДЕ. Кликовац напомиње да је реч о нетипичном садржавању, које са прототипом (кутија/посуда) дели перцептивни и функционални аспект, али не и аспект преносивости – уместо да се садржано помера са садржатељем, садржатељ мења место покретањем садржаног објекта. Да је реч о нетипичном садржавању, показује комплементарност са *на*-конструкцијама, која није својствена прототипу: *човек у кошуљи* – *кошуља на човеку* (Klikovac 2006: 69). Марковић (2016: 273) томе додаје да се овакав нетипични садржатељ не може преформулисати у праћени ентитет: наспрам *вино у бурети*у имамо *буре са вином*, али наспрам *човек у њанџалонама* није могуће **њанџалоне са човеком*. Ако САДРЖАТЕЉА видимо као просторни примитив, а не као сликовну схему (према редифиницији сликовних схема коју донесе Мандлер и Кановас 2014), губљење локализацијске функције би, сматрамо, указивало на то да у примерима као *умотјаиши се у шал*, *бијиши у њанџалонама* постоји други просторни примитив – ОМОТАЧ. Као и САДРЖАТЕЉ, ОМОТАЧ представља један од темељних појмова нашег спацио-перцептивног искуства, али, за разлику од њега, има квалификативну, а не локализацијску вредност, односно не елаборира суперсхематску улогу Оријентира већ Трајектора. Са друге стране, САДРЖАТЕЉ и ОМОТАЧ представљају конкретизације општијег појма ИНКЛУЗОРА, која обухвата њихове заједничке импликације и омогућава им да се на апстрактнијем појмовном плану категоријално обједине.

Протосхема инклузије, дакле, повезује две примарне сликовне схеме: УНОШЕЊЕ (које се заснива на статичном САДРЖАТЕЉУ) и УМОТАВАЊЕ (које се заснива на динамичном ОМОТАЧУ). Поред тога, као што наспрам типичног уношења учавамо *инвазивно* УБАДАЊЕ (као варијанту „уношења“ у садржатеља структуру, а не у садржатеља простор), тако се и наспрам УМОТАВАЊА може уочити *инвазивно* УТЕЗАЊЕ (као варијанта „умотавања“ у којој се ОМОТАЧ стапа са идејом инвазивног притиска). Иако се просторни примитиви САДРЖАТЕЉ и ОМОТАЧ на вишем нивоу категоризације појављују као ИНКЛУЗОРИ, то не утиче на њихову сликовно-схематску одељеност, која, видели смо управо, има и своје синтаксичко-семантичке последице.

сликовна схема	типичне лексикализације	конфигурација инклузора
инлокализација УНОШЕЊЕ	<i>у^{не}и^ии, уба^ци^ии^и</i>	елемент сцене који се категоризује као САДРЖАТЕЉ тако је категоризован независно од догађаја, то је простор са неструктурираном локализацијском унутрашњошћу; у-конституент има вредност локализатора
модификација омотачем УМОТАВАЊЕ	<i>у^{мо}и^иа^ии^и, у^{ви}и^ии^и</i>	ОМОТАЧ постаје модификацијски елемент <i>ОКО</i> Оријентира; у-конституент има квалификативни карактер
инвазивна инлокализација (импутирање) УБАДАЊЕ	<i>убо^си^ии, уку^ца^ии^и</i>	функцију САДРЖАТЕЉА добија предметност са структурираном унутрашњошћу, која се независно од догађаја обично не категоризује као САДРЖАТЕЉ; садржани ентитет је или предметност импутирана у такву ендосферу или осет изазван тиме; у-конституент има вредност локализатора
модификација омотачем притиском (имплозија) УТЕЗАЊЕ	<i>у^ие^гну^ии^и, уда^{ви}и^ии^и</i>	омотач је истовремено и опредмећење притиска, којим се Оријентир доводи у стање дискомфорности, разобличења или девитализације
Табела 5.1. Основне сликовне схеме у-породице		

5.2. Протодогађаји инклузије – инвентар сликовних схема

Видели смо да се сликовне схеме доспевања у САДРЖАТЕЉ (УНОШЕЊЕ) и УСПОСТАВЉАЊА ОМОТАЧА (УМОТАВАЊЕ) синтаксички разликују, али да обе представљају конкретизацију протозначења инклузије. Када се инклузији придода и инвазивност, наспрам уношења се уочава УБАДАЊЕ, а наспрам умотавања – УТЕЗАЊЕ. Ове четири схеме представљају сликовносхематску основу префиксалне породице, па ћемо анализу отпочети од њих. У овој ћемо секцији размотрити њихову каузалну структуру и указати на још неке схеме које се на њих надовезују.

Сликовна схема инлокализације (уношења) подразумева следеће развојне фазе:

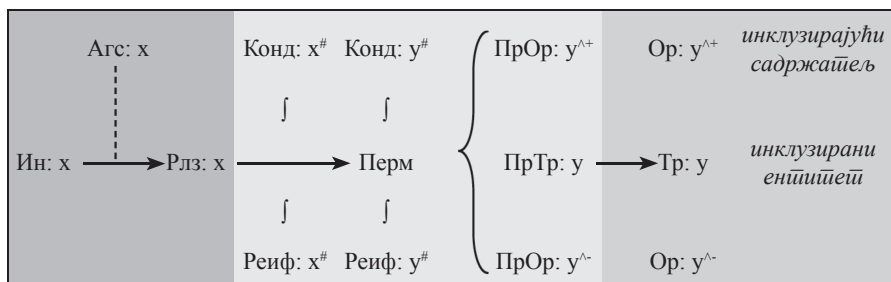
1. Агентативна фаза обухвата иницијацију, односно предреализационо уобличење у менталној сфери актера *x*, који се, стога, првобитно појављује као Иницијатор догађаја. Прелазак из менталности у реализацију подразумева развој од Иницијатора до Реализатора, одно-

сно њихову интеграцију у улогу Агенса. Агенс x је, у типичном случају инлокализације, дакле, ЧОВЕК – као интенционални извор самог физичког, релокализацијског дејства.

2. На медијалном догађајном нивоу остварује се контакт између Агенсове дејствене микрозоне $x^{\#v}$ (нпр. Агенсових *руку*) и неке предметности y (нпр. *лојџије*). Овај контакт омогућава да се дејственост са Агенса x пренесе на ентиет y , било да се ради о једнократном контактном преносу кинетичке силе (*убацио је лојџију у куџију*), било да се ради о контактної манипулацији (*унео је лојџију у собу*). Предметност y је манипулатибилни пермисивни ентитет који се не опире Агенсовом дејству, а пермисивни су и сами просторни домени који ће на следећем ступњу постати Оријентери.

3. Основни резултат јесте доспевање Трајектора y у простор унутар САДРЖАТЕЉА, односно адлативног инклузирајућег Оријентира. Могуће је, притом, уочити у резултативном пољу још један Оријентир, који је негативни (аблативни) просторни оквир за Трајектора. У типичном случају, Трајектор је централни Резултатор и оба оквира се актеризују преко њега: адлативни као позитивна макрозона y^{++} , аблативни као негативна y^{--} (*унетџи саксију у собу из баиџије*).

Протоструктура типичног уношења, стога, изгледа овако:

Дијаграм 5.1. Догађајна структура сликовне схеме уношења: *унетџи, увесџи, угураџи...*

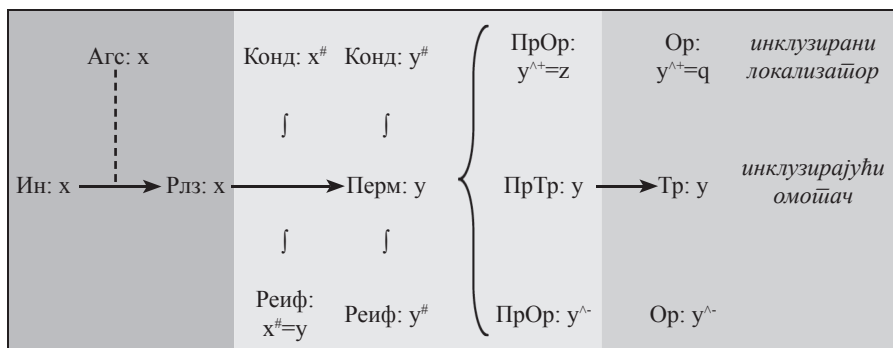
Оваква структура се може компресовати на неколико начина. Основни компресивни образац протосхему инклузије сажима у прелазни глаголски оквир. Номинатив таквог оквира је Агенс x , а акузатив Трајектор y . Преостали актанти су апсорбовани или у Дејство или у Промену, у зависности од свог актерског описа. Реификатор x^v , тако бива компресован у Дејство, а Оријентери у Промену. Ишчитавање апсорбованих актаната је могуће ангажовањем додатних граматичко-семантичких средстава. За активирање Реификатора то је беспредлошки инструментал, а за изражавање Оријентира то су значењски компати-

билни предлози (ако се указује на просторну релацију) или датив (ако се указује на егзистенцијалну): *убацио нам је лойиу из дворишиа у собу, угурао нам је сѿо из ходника у ѿредсобље*. Када је компресија апсолутна, добија се непрелазни глаголски оквир – субјекат је тада или Трајектор-Агенс (*ушеѿао је у собу*) или Трајектор-Пермисор (*лойиа је уѿала у руѿу*) – у зависности од каузалне дубине.

Оба Оријентира могу бити препозната, дакле, посредством одговарајућих предлога. Ипак, само адлативни Оријентир подложен је и дативском активирању: *унеси ми лойиу* (→ да буде код мене, који сам унутра). По томе се инлокализација (УНОШЕЊЕ), очигледно, разликује од екслокализације (ИЗНОШЕЊА), код које је датив могао да побуди оба Оријентира, што је доводило до енантioseмичних интерпретација исте предикације (*изнео ми је лойиу* = „донео мени који сам напољу“ или „однео од мене који сам унутра“). То нам показује да аблативни Оријентир у протосхеми инклузије нема исти семантички статус као адлативни Оријентир у протосхеми ексклузије. Као што ћемо и видети, аблативни Оријентир инклузије није око себе образовао засебну инклузивну протосхему, као што је то био случај са адлативним Оријентиром ексклузије (наспрам екслокализације, *изнеѿи*, имамо сликовну схему ИЗЛАГАЊА, *исѿрскатаи*, која у резултативном пољу може директно актеризовати управо адл. Оријентир).

Сликовна схема УНОШЕЊА (*унеѿи, увесѿи у неки ѿростор*) инклузију доноси у основној варијанти, која подразумева успостављање инклузивног положаја Трајектора унутар ендосфере неког Оријентира САДРЖАТЕЉА. Са друге стране, сликовна схема УМОТАВАЊА (*увѿѿи, умоѿаѿи*) протозначење инклузије изражава на другачији начин. За разлику од *унеѿи* – глагол *увѿѿи* познаје објекатску алтернацију: *увѿѿи ѿрсѿ у завој – завој око ѿрсѿа*. Наспрам објекта *завој* догађај је локализацијске природе (*где је завој?*), а за објекат *ѿрсѿ* догађај је модификацијског типа (не *где је ѿрсѿ?* већ *какав је ѿрсѿ?*). Просторна димензија се, примећујемо, не изражава предлогом *у* већ предлогом *око*, док у-конструкција има перцептивну вредност (*увѿѿи у завој* – не локализовати унутар завоја већ локализовати завој *око* објекта тако да објекат буде перцептивно модификован омотачем). И заиста, када сагледамо алтернирајуће објекте у светлу дистинкције Фигура – Позадина, видимо да *ѿрсѿ*, као прави локализатор представља Оријентир – али то није Оријентир САДРЖАТЕЉ већ више наличи Оријентиру НАСЛОНУ (*увѿѿи завој око ѿрсѿа* → завој је на прсту), а *завој* као нови елемент у сфери *ѿрсѿа* има вредност Трајектора ОМОТАЧА. Погледајмо изблиза саму

догађајну структуру. Агенс и овде, типично, подразумева иницијацију и реализацију. Актер у, који на крају догађаја постаје Трајектор, присутан је већ на почетку медијалног поља, као дејствени Реификатор у Агенсовој сфери (Реиф: $x^{\#}=y$). Поред тога, адл-Ор је поред релационе добио и аутономну актерску дефиницију, што омогућава алтерпрелазност и инструментално-акузативну алтернацију (*увийи завојем ѝрсѝи – завој око ѝрсѝи*), што типично уношење не познаје.

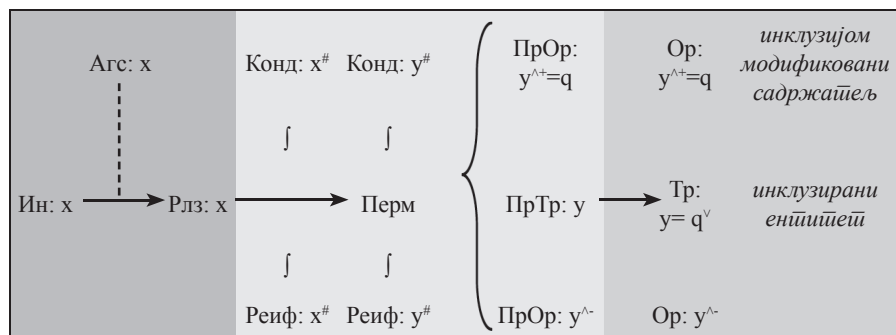

Дијаграм 5.2. Догађајна структура сликовне схеме УМОТАВАЊА: *увийи, умоѝаѝи...*

Сликовне схеме уношења и умотавања су, дакле, засноване на различитим протодогађајима, који деле исто протозначење – подразумевају инклузивни резултат. Док глаголи уношења почивају на смештању у унутрашњост (*унейи у ѝросѝорију*), глаголи умотавања инклузију реализује, пре свега, као перцептивну промену. Типично уношење је локализацијско (Трајектор се смешта унутар Оријентира), типично УМОТАВАЊЕ комбинује локализацију и модификацију (у алтерпрелазни оквир – Трајектор се успоставља око Оријентира мењајући његово перцептивно стање). Погледајмо сада мање типичне представнике ових двеју сликовних схема.

Нетипично уношење подразумева модификативно концептуализовану инлокализацију. Промена са локализације на модификацију постиже се померањем објекатског фокуса (односно профила унутар резултативног поља протодогађаја) са инклузираног Трајектора на инклузирајући Оријентир. Тако наспрам за уношење уобичајене Тр-усмерености *унейи, увесѝи, убациѝи* (*неѝѝио у неѝѝио*) имамо нетипично алтернирање Тр и Ор-профила код глагола *уѝовариѝи* (*ѝакове – камион*), *укрѝаѝи* (*ѝѝовар – брод*), на које се надовезује монопрелазност која познаје само Ор-објекат код оказионалног глагола *уѝуниѝи* (*ѝѝеглу*). За разлику од типичног уношења, које је тип релокализације ПРЕДМЕТНИХ ЕНТИТЕ-

ТА, код МОДИФИКАЦИЈСКОГ УНОШЕЊА Трајектор се категоризује као инстанца МАТЕРИЈЕ или ЗБИРНОГ ЕНТИТЕТА, што и омогућава да се Оријентир концептуализује не само као просторни оквир већ као МОДИФИКОВАНИ ЕНТИТЕТ – уп. *унетији џак у магацин* (магацин се није тиме нужно променио), *уиџоварији џакове у магацин / уиџоварији магацин* (= магацин је пун). Појава Трајектора МАТЕРИЈЕ не подразумева сама по себи и промену објекатског профила: *усуији, улији, уиџочији* имају само Тр-објекат, као и типични инлокативи, али *удуваји* и *уиџумији* доносе алтерпрелазне оквири (Тр-објекат: *ваздух у балон*, Ор-објекат: *балон ваздухом*). Глагол *удухнуји* може се реализовати са објектом или без њега: *удухни дубоко, удахни довољно ваздуха*. Као такав, овај глагол илуструје алтернирање дубине субјекта (алтерсубјекатност), које је слично алтернирању објекта какво смо уочили код *уиџоварији*. Дубоки субјекат глагола *удухнуји* (*удухнуо је ваздух*) представља Агенса који стоји наспрам Тр-акузатива, док високи субјекат какав се уочава у конструкцији *удухни дубоко* одговара апсолутној компресији – он је адлативни Оријентир-Агенс (Агс + адл-Ор). Онтолошки су сложенији, али по протоструктури одговарају инлокативној модификацији, глаголи као *угојији неког, ухрањии неког* – они, за разлику од типичног уношења, познају само Ор-објекат. Рефлексивни глаголи *угојији се* и *удебљаји се* подразумевају референцијалну изједначеност адлативног Пред-Оријенира и адлативног Оријентира. Трајектор код ових глагола пак није материја сама по себи већ ПОВЕЋАНИ ВОЛУМЕН, који се наслања на идеју АКУМУЛИРАНЕ МАТЕРИЈЕ.

Дијаграм 5.3. Протдогађајна структура сликовне схема УВЕЋАВАЊА (*удуваји, уиџумији, угојији се* и сл.)

Имајући све ово у виду, може се, дакле, рећи да се УНОШЕЊЕ баш као и УМОТАВАЊЕ реализује и кроз Тр и кроз Ор-усмерење. Разлика је у томе што је код УМОТАВАЊА алтернирање резултативног профила видљиво већ

на нивоу појединачних типичних лексикализација, док се код УНОШЕЊА оно уочава тек у нетипичним случајевима инлокализације.

Погледајмо сад две сликовне схеме које се налазе између УНОШЕЊА и УМОТАВАЊА. Као и типично УНОШЕЊЕ, оне су локализацијског типа, али САДРЖАТЕЉ није статичан већ динамичан, по чему се приближава динамичном ОМОТАЧУ код УМОТАВАЊА. То су ХВАТАЊЕ (*ухваћиићи*) и УТВРЂИВАЊЕ (*улогорићи се*, *ушћорићи се*, *ућврдићи зидине око града*).

Сликовну схему ХВАТАЊА у примарном физичком формату доноси глагол *ухваћиићи*. Садржатељ овде, као и код УНОШЕЊА (*унети*, *увести*), има локализацијску вредност, што значи да је у питању Оријентир. То показује семантика у-конституента: *ухваћиићи свица у шеглу*, *ухваћиићи живоићињу у мрежу*, *ухваћиићи лоићу у руке*. У наведеним примерима Тр-објекат се налази у ендосфери ентитета који је именован кроз ППК. То, међутим, може бити како инхерентни садржатељ, *шегла*, тако и ентитет који ситуационо постаје садржатељ, *руке*, *мрежа*, што нам већ показује да смо се од УНОШЕЊА приближили УМОТАВАЊУ. За разлику од типичног УНОШЕЊА, Агенс овде манипулише не будућим Трајектором већ будућим Оријентиром – Агенс помера теглу ка свицу, баца мрежу на животињу или поставља руке тако да оне пресеку путању коју образује лопта. Та разлика између ХВАТАЊА и УНОШЕЊА синтаксички је релевантна – док *ухваћиићи* омогућава алтернацију у-конституента и инструмента, по чему је сличан глаголима попут *умоћиићи* (*ћрси у завој – ћрси завојем*), глаголи УНОШЕЊА ту алтернацију не познају: *ухваћиићи свица у руке – рукама*, *ухваћиићи живоићињу у мрежу – мрежом*, али само *унети лоићу у дворишће*. Основно обележје овакве схеме јесте, зато, динамични (манипулативни) садржатељ. Динамичну природу има и садржатељ код глагола УТВРЂИВАЊА, као *улогорићи се*, *ућврдићи зидине* („подићи зидине око нечега“), *угнездићи се* („направити гнездо“), *ушанчићи се*. За разлику од типичног садржатеља, код ових глагола се ради о садржатељу у настајању. Због свега тога се може рећи да се схеме ХВАТАЊА и УТВРЂИВАЊА налазе на пола пута између УНОШЕЊА и УМОТАВАЊА.

Друга семантичка варијанта инклузивног значења јесте – инвазивна инклузија. И она се, видећемо, остварује или преко САДРЖАТЕЉА или преко ОМОТАЧА, али, за разлику од типичног УНОШЕЊА или УМОТАВАЊА, инклузија овде бива концептуализована као напад на интегритет неког ентитета. Физичку реализацију инвазије наспрам САДРЖАТЕЉА представља сликовна схема УБАДАЊА, док онтолошки примарну реализацију инвазије ОМОТАЧЕМ видимо у сликовној схеми УТЕЗАЊА. Размотримо и ове две схеме понаособ.

УБАДАЊЕ је слично УНОШЕЊУ – неком предметношћу се манипулише тако да она заврши у унутрашњости неке друге предметности. Разлика је пак у томе што функцију Оријентира САДРЖАТЕЉА код УНОШЕЊА обавља предмет са просторном неиспуњеном унутрашњошћу (типа *кућије*), док је Оријентир САДРЖАТЕЉ код УБАДАЊА структурирана унутрашњост обичног предмета. Управо ова разлика представља мотивацију за удомљавање одазивног појма инвазивности у образац инклузивног искуства – да би се врх игле локализовао у јастучету неопходно је да се иглом пробије површина и зађе у структуру јастучета. За инклузирајућег Оријентира УБАДАЊЕ је модификацијско-инвазивни догађај, док је за Трајектора у питању догађај физичке фиксације (игла усправно стоји захваљујући пробијању врха у јастуче). Када је догађај оријентисан ка Оријентиру, инвазивна семантика доминира (*узрисићи*, *ујесићи*, *уси́релићи*, *уи́уцаћи*). Са друге стране, Тр-објекат обично у први план доводи семантику фиксирања постигнутог инвазивном инлокализацијом (*укуцаћи ексер у зид* → ексер стоји стабилно). Глагол *убосићи* има оба оквира, али их реализује кроз различите значењске конкретизације: *убосићи иглу у јастуче* („пробадањем у нешто фиксирати Тр-објекат“) – *убосићи некога* („пробадањем у нешто повредити Ор-објекат“). Протодогађајна структура инвазивне инклузије омогућава овим глаголима да актера у, када он није аргументизован, изразе инструментално: *уси́релићи неког си́релом*, *убосићи неког ножем*. Неаргументизовани Оријентир пак може бити ишчитан као просторна макрозона, преко локализацијске ППК: *укуцаћи ексер у зид*, *уи́рафићи шраф у даску*. УБАДАЊУ је слично УДАРАЊЕ – разлика је у томе што је Трајектор код УДАРАЊА концептуализован не као ПЕНЕТРАБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ већ ПАРАФИЗИЧКИ, као унутрашњи ПОТРЕС или ОСЕТ.

Сликовна схема УТЕЗАЊА, као што смо рекли – репрезентује инвазивну варијанту УМОТАВАЊА. По чему је она слична типичном, неинвазивном манипулисању ОМОТАЧЕМ? Пре свега, и овде уочавамо динамичну догађајну концептуализацију самог садржатеља, који има трајективну вредност. У примеру *уи́егнући се каишем* ОМОТАЧ (*каиш*) просторно не одређује омотано (*човека* који се утеже) већ објекат представља оквир у који је ОМОТАЧ ситуационо интегрисан (*човек* није локализован у *каишу*, већ је *каиш* локализован на *човеку*). ОМОТАЧ и овде има вредност Трајектора, којим се манипулише како би се Оријентир модификовао. Како је модификација овог типа уско повезана са притиском који Трајектор изазива око Оријентира, може се рећи да је Трајектор, заправо, МАТЕРИЈАЛИЗОВАНИ ПРИТИСАК (онтолошки сложена категорија која

интегрише материјализовану егзосферу са притиском и својством које он изазива). Инвазивна природа омотача још се јаче осећа код глагола код којих се постиже не само тренутни дискомфор (као *уићегнути се у хаљину*) већ трајно својство девитализације, нпр. *удавићи неког рукама*. Метаспацијализацијом омотач се може свести са ПРЕДМЕТНОСТИ КОЈА УЗРОКУЈЕ СМАЊИВАЊЕ на само својство СМАЊЕНОСТИ (СМАЊИТИ ВЕЛИЧИНУ НЕЧЕГА ЈЕСТЕ УТЕГНУТИ ТО НЕКИМ ИНВАЗИВНИМ ОМОТАЧЕМ), што показује да се сликовна схема умањивања (*умањити, умршавити, усукаити се*) може видети као метаперцептивни продужетак сликовне схеме УТЕЗАЊА.

Сликовне схеме повезане са префиксом *у-*, које смо у овом потпоглављу описали, могу се сумирати дијаграмом 5.4 и табелом 5.2. Основне инклузивне схеме су УНОШЕЊЕ, УМОТАВАЊЕ, УТЕЗАЊЕ и УБАДАЊЕ. Остале схеме имају перифернији карактер – или представљају прелаз између ових схема (УТВРЂИВАЊЕ и ХВАТАЊЕ), или су пак специфичне варијанте централних схема (УВЕЋАВАЊЕ је специфична варијанта УНОШЕЊА, а УМАЊИВАЊЕ специфична варијанта УТЕЗАЊА).

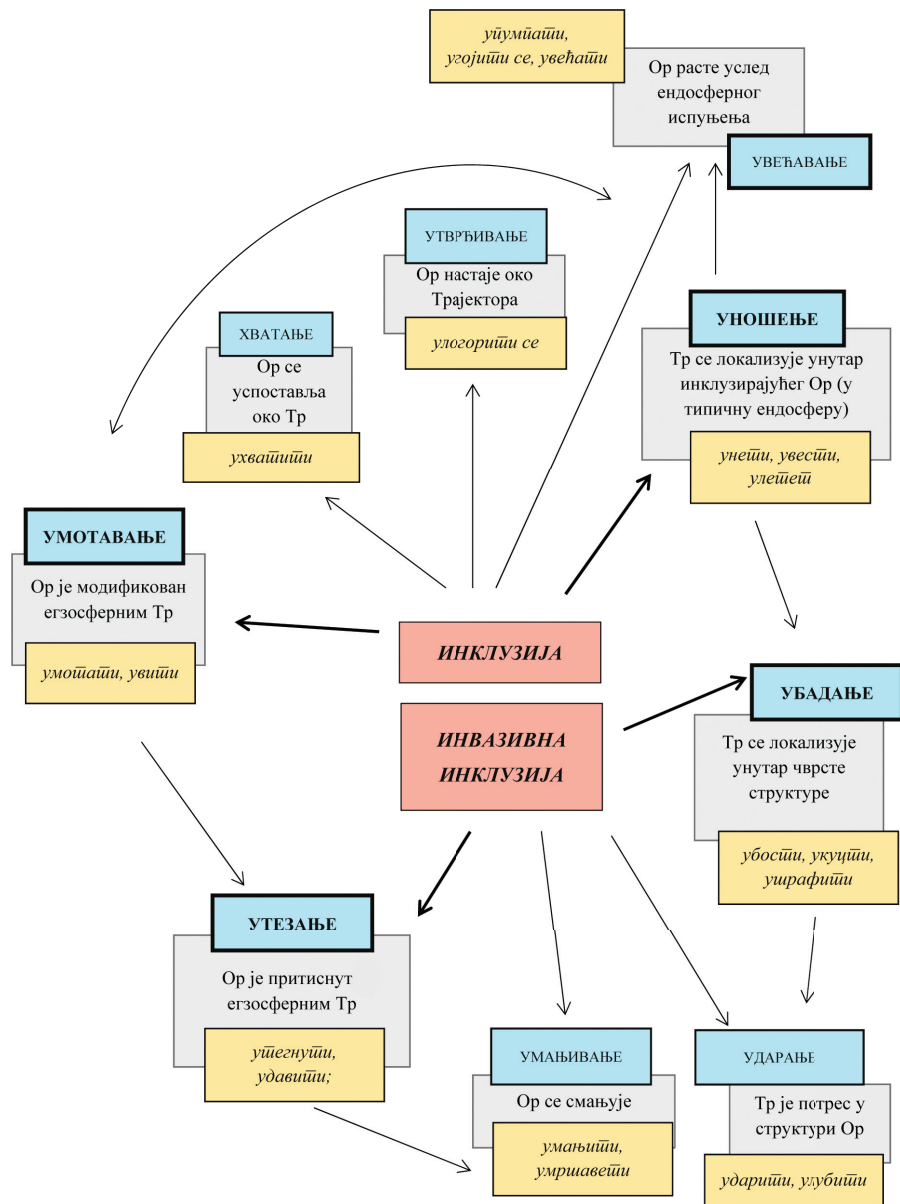
Ове схеме се могу међусобно диференцирати према следећим критеријумима: 1) да ли инклузија удомљује надсликовни појам инвазивности или не (у најтипичнијим случајевима, реч је о неинвазивним догађајима); 2) да ли се инклузор остварује као Оријентир или као Трајектор (инклузирајући Оријентир има сликовну вредност САДРЖАТЕЉА, а инклузирајући Трајектор сликовну вредност ОМОТАЧА); 3. да ли инклузор током догађаја има статичну или динамичну вредност (за САДРЖАТЕЉА је типичније да буде статичан, ОМОТАЧ је увек динамичан); 4. да ли је инклузирани ентитет права ПРЕДМЕТНОСТ или СВОЈСТВО.

Први критеријум сликовне схеме инклузије дели на две групе – основну неинвазивну инклузију (УНОШЕЊЕ, УМОТАВАЊЕ, УВЕЋАВАЊЕ, УТВРЂИВАЊЕ, ХВАТАЊЕ) и инвазивну инклузију (УБАДАЊЕ, УТЕЗАЊЕ, УМАЊИВАЊЕ, УДАРАЊЕ). Комбинација осталих критеријума указује на поделе унутар ових двеју група – код УНОШЕЊА и УВЕЋАВАЊА садржатељ је статични локализатор, али у првом случају догађај има релокализацијски, а у другом преовлађује модификацијски карактер. Схеме ХВАТАЊА и УТВРЂИВАЊА доносе пак представу о динамичном локализацијском садржатељу. УМОТАВАЊЕ и УТЕЗАЊЕ разликују се од УНОШЕЊА управо по томе што инклузију реализују не преко САДРЖАТЕЉА већ преко ОМОТАЧА. Са друге стране, док је УБАДАЊЕ и локализацијски и модификацијски инвазивни догађај (Трајектор се локализује пробијањем у Оријентир), УТЕЗАЊЕ је само модификацијског карактера (Оријентир се модификује притиском који изазива трајективни садржатељ).

сликовна схема	инвазивна семантика	тип инклузора: САДРЖАТЕЉ (Op) или ОМОТАЧ (Tr)	динамични или статични инклузор	онтологија инклузираног ентитета
УНОШЕЊЕ	не	САДРЖАТЕЉ	статични	ПРЕДМЕТНОСТ
УВЕЋАВАЊЕ	не	САДРЖАТЕЉ	статични	МАТЕРИЈА СВОЈСТВО
УТВРЂИВАЊЕ	не	САДРЖАТЕЉ	динамични	ПРЕДМЕТНОСТ
ХВАТАЊЕ	не	САДРЖАТЕЉ	динамични	ПРЕДМЕТНОСТ
УМОТАВАЊЕ	не	ОМОТАЧ	динамични	ПРЕДМЕТНОСТ
УТЕЗАЊЕ	да	ОМОТАЧ	динамични	ПРЕДМЕТНОСТ
УМАЊИВАЊЕ	да	ОМОТАЧ	динамични	СВОЈСТВО
УБАДАЊЕ	да	САДРЖАТЕЉ	статични	ПРЕДМЕТНОСТ
УДАРАЊЕ	да	САДРЖАТЕЉ	статичан	СТАЊЕ (иза- звано ударом у унутрашњости садржатеља)
Табела 5.2. Сажета анализа сликовних манифестација протозначења инклузије				

У наставку одељка размотрићемо онтолошке варијације наспрам ових сликовних схема. Текст је подељен у три веће целине – прва се бави УНОШЕЊЕМ (ту су размотрене и схеме УВЕЋАВАЊА, ХВАТАЊА и УТВРЂИВАЊА), у другој анализирамо УМОТАВАЊЕ, а у трећој ИНВАЗИВНУ ИНКЛУЗИЈУ.

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (2). У овој смо секцији изблиза размотрили догађајну структуру сликовних схема које се уочавају међу у-префиксалима. Видели смо да у-префиксали нису сликовносхематски уједначена породица, односно да се може говорити о укрштању два спацио-перцептивна инклузивна обрасца. То су инклузија у САДРЖАТЕЉ, односно УНОШЕЊЕ, када се примећује инклузирајући Оријентир (*унейџи*, *уџирчаџи*), и инклузија ОМОТАЧЕМ, односно УМОТАВАЊЕ, када се примећује инклузирајући Трајектор (*умоџаџи*, *увџиџи*). Када је инклузор манифестован као САДРЖАТЕЉ, у-конституент има локализацијску вредност (*унейџи њредмеџи у собу*, *ухваџиџи свица у његлу*, *убосџи ексер у зид*), која код инклузора ОМОТАЧА изостаје (*умоџаџи њрсџи у завој* = *завој око њрсџа*, *уџегнуџи се у хаџину* = *хаџину око себе*). Инклузор

Дијаграм 5.4. Сликавнoсхематске манифестације протозначења инклузије

Омотач (трајективни инклузор) може бити, начелно, исказан акузативом, у-конструкцијом или инструменталом (*увийџи завој око ѿрсџа* – *увийџи ѿрсџ у завој* – *увийџи ѿрсџ завојем*), док инклузор САДРЖАТЕЉ нема могућност инструменталног уобличења (*унейџи у собу*, *уџовариџи у магацин* – *уџовариџи магацин*). Поред тога, према томе да ли је инклузивност стопљена са инвазивношћу, ова је префиксална породица подељена на две велике групе – неинвазивне и инвазивне инклузиве (*унейџи*, *умоџаџи* : *уџегнуџи*, *убосџи*). Стапање инклузије и инвазивности је искуствено мотивисано – УТЕЗАЊЕ је инвазивна манипулација ОМОТАЧЕМ који опредмеђује ПРИТИСАК, а УБАДАЊЕ је инвазивна манипулација Трајектором који се пробија у унутрашњу структуру неке предметности која тиме постаје НАПАДНУТИ САДРЖАТЕЉ.

5.3. Онтолошке манифестације инклузије наслоњене на сликовну схему УНОШЕЊА

Видели смо у сликовносхематском прегледу у-префиксала да је најтипичнија сликовна реализација протозначења инклузије управо сликовна схема УНОШЕЊА. За ову је схему карактеристично Тр-усмерење и релокализацијска семантика (високи аргумент је инклузирани Трајектор), али се код неких глагола примећује померање ка модификацији Оријентира (уп. *унейџи* и *уџовариџи*). Оријентир је статичан, а Агенс директно манипулише пермисивним Пред-Трајектором. У свом пуном обиму, сликовна схема УНОШЕЊА подразумева Агенса који физичким контактом узрокује да се Трајектор нађе у унутрашњем простору неког Оријентира. Овакав догађај, као и њему супротна екслокализација, ангажује спацијални примитив САДРЖАТЕЉА, али је садржатељ овде позитивно афектиран – Трајектор на крају догађаја доспева у његову унутрашњост. Уз адлативног Оријентира и овде се уочава аблативни Оријентир, као негативно афектирани просторни оквир: *унео је ѿкеџи у собу из ходника*. Иако се за аблативни Оријентир може рећи да је мање истакнут наспрам адлативног, видећемо да постоје такве конфигурације у којима се адлативни Оријентир повлачи у други план, па статус очекиваног просторног конституента добија управо аблативни (*уклонџи неџио са сџола*). Рецимо још и то да стандардни типови протодогађајне компресије глаголима УНОШЕЊА омогућавају појављивање у неколико уобичајених синтаксичких оквира – прелазни оквири могу бити пуни (агентативни номинатив и Тр-акузатив: *унейџи*, *увесџи*, *угураџи*, *убациџи*, *увуџи* и др.), агентативно-рефлек-

сивни (*уишуњајџи се, ушејџајџи се*), медио-рефлексивни (номинатив има вредност Пред-Трајектора, а *се* вредност Трајектора: *укојџрљајџи се, уваљајџи се*); непрелазни интенционални оквири су чести (номинатив има вредност Трајектора-Агенса: *ујџрчајџи, улејџејџи, ујахајџи*, непрелазно *ујуријџи* и др.), а појављују се и глаголи медијалне непрелазности (номинатив означава Трајектора-Пермисора: *ујџасјџи, уклизнујџи*). Имајући све то у виду, крећемо са разматрањем онтолошке варијабилности саме схеме УНОШЕЊА и схема које се на њу наслањају. На самом крају секције осврнућемо се и на друге две мање схеме, код којих се уочава динамични садржатељ – ХВАТАЊЕ и УТВРЂИВАЊЕ.

Као и код ИЗНОШЕЊА, и ова сликовна схема обједињује догађаје у којима се путања образује захваљујући континуираном контакту Агенса *x* са трајективним актером *y* (*угурајџи, увуђи, унејџи*) и догађаје у којима Агенс једнократним контактом преноси на Трајектора кинетичку силу (*убацјџи*). У најтипичнијим случајевима Агенс је са Трајектором у директном физичком контакту, али то не мора бити увек тако – глаголи *ушверцовајџи* и *укријумчаријџи*, који имају јасан инлокализацијски карактер (недозвољена роба се уноси унутар државних граница), подразумевају да је Трајектор увек на неки начин у пољу контроле и одговорности Агенса. Схема, такође, омогућава да инлокализацијски карактер буде препознат и код догађаја код којих се инлокативна путања образује менталним контактом између Агенса и Трајектора (*умамијџи, увабијџи, ујџерајџи, ујуријџи некога*). Агенс може, такође, бити изједначен са Трајектором, када је кинетичка сила интернализована (*ујџрчајџи, ујџузајџи, улејџејџи, ујџливајџи* и др.). Све то нам показује да сама онтологија силе није од кључне важности за препознавање догађаја као инлокализацијског – све док постоји просторни садржатељ у коме се путања завршава, може се говорити о правој физичкој инлокализацији.

Функција физичког садржавања може се остварити кроз релативни садржатељ – МЕЂУПРОСТОР. За разлику од инхерентног САДРЖАТЕЉА,

МЕЋУПРОСТОР није аутономни спацијални ентитет. У оваквим се случајевима промена у односу на типичну сликовну схему уношења своди на брисање аутономне просторне дефинисаности Оријентира, при чему је он остао просторни ентитет конфигурационо сличан садржатељу (има бар два граничника којима фиксира Трајекторов положај), а целокупни догађај није изгубио свој спацијални карактер. Међупросторна инлокализација може бити значењска варијанта глагола који иначе означава типичну инлокализацију (*угураїти у руїу – угураїти између ормара и зида; увући руку у цеї – увући руку између цеви*), али је код неких глагола међупросторна инлокализација очекиванија (*умеїтнуїти између нечега, уденуїти између нечега*).

Нетипични садржатељ какав се примећује код *уденуїти конац у иглу* по својој је природи пак инхерентни садржатељ, али је његова унутрашњост дводимензионална, па је он изгубио неке од импликација типичних садржатеља (као што је, рецимо, перцептивна и манипулативна неприступачност садржаном), при чему је импликација интегритетности садржаног са садржатељем остала сачувана. Код глагола *уїаковаїти* уз интегративни аспект уочавамо и истицање протективности, а конкретни физички облик садржатеља може варирати у зависности од самог Трајектора (*уїаковаїти їисмо у коверїу : уїаковаїти сїівари у куїиїу*).

Оријентир може бити и ОПРОСТОРЕНА МАТЕРИЈА – за разлику од типичног случаја, када је садржатељ унутрашњи простор, у овој је варијацији унутрашњост испуњена материјом, а Агенс се може или цео или делимично сместити у њу (ако је смештање делимично микрозона је означена инструменталом): *уронїи у муљ (руком), угазиїи у бару (ногом), углибиїи се у блаїио (їиочковима), угњуриїи главу у воду / у воду главом, умочиїи кекс у млеко*. Иако по творбеном значењу овде долази и глагол *уїїонуїи*, он се данас, за разлику од *їиїїонуїи*, користи углавном као лексичка метафора – *уїїонуо је у сан* (*сан* се концептуализује као материја у коју је успавани уроњен и која му тренутно блокира перцепцију). Глагол *угрезнуїи* данас је можда још једино жив у споју *угрезнуїи у крви*, у коме је фигуративна слика делимичне уроњености у материју очувана. Опросторена материја представља први корак од типичне инлокализације ка инвазивној схеми убадања (*укуцаїи ексер у зид*). Као и код убадања, унутрашњост је материјализована, али та материјализација још увек није конститутивне природе, па овакве сцене не удомљују идеју инвазивности.

Како интеракција са материјом често подразумева и контактну модификацију, пут од ове варијације (*угазиџи* у *бару*) до модификативне схеме је мали: *укиселиџи* *куџус* би, тако, могло имати значење „ставити купус у кацу да се кисели“, што јесте уношење, али овај глагол обично значи „учинити купус киселим, оставивши га да се неко време кисели (у каци)“, чиме се уношење, заправо, само пресупонира. У овом другом случају реч је о новој догађајној схеми – инлокативној модификацији. Како се промена схеме одиграва унутар једне лексеме, и како су обе схеме искуствено повезане, овај се прелаз лако може превидети. Промена од инлокализације (која подразумева Тр-објекат) у модификацију (која подразумева да је такав објекат реконцептуализован као Оријентир на-спрам кога је Трајектор новостечено својство) представља крупнију промену у догађајној структури. Глаголи који илуструју ову промену су и: *усаламуриџи* („учинити да добије укус поставивши у саламу-ру“), *укалуџиџи* (не само „ставити у калуп“ већ „трајно обликовати тим смештањем“), *уваљаџи* (нпр. *кнедле у љезлу*, не „локализовати у материји“ већ „ваљањем кроз материју – учинити да се по површини образује слој од те материје“). У последњем примеру јасно се види да ова схема представља искорак од инлокализације ка егзосферној модификацији. Када *уваљаџи* у *љезле* упоредимо са *усолиџи*, *узачиниџи*, *убибериџи* („утрљати или посути материју по нечему“), видимо да се у оба случаја заиста образује материјализована егзосфера, али да је у првом њено образовање постигнуто инлокализацијом (*кнедле* се ваљају у *љезли*), а у другом наношењем саме материје по Оријентиру (*со* се наноси на *месо*).

Онтолошко померање од типичног Трајектора, који је спацијабилни дискретни физички ЕНТИТЕТ (*унеџи љпредмеџи* у *собу*) до Трајектора МАТЕРИЈЕ, у свом основном облику не доводи до формирања засебне сликовне схеме – *усуџи*, *уџочиниџи*, *улиџи* представљају само варијацију инлокализације. Тако је и код *умрвиџи* (*кекс у млеко*) и *укајаџи* (*каџи у очи*), код којих основа указује на природу инлокализованог Трајектора (*каџи*, *мрве*). Такав је и глагол *уцедиџи* (*лимунов сок у чај*) – префикс овде потенцира инлокализацијски аспект догађаја који је код *исцедиџи* био у другом плану. Као и код типичног уношења, поменути глаголи су локализацијског типа, што њихов синтаксички оквир јасно показује. Са друге стране, глаголи *удуваџи* и *уџумљаџи*, код којих је Трајектор такође МАТЕРИЈА, имају и модификацијску вредност, што се види у могућности објекатске алтернатије – *удуваџи хелијум у балон* : *удуваџи балон хелијумом*. Трајектор је МАТЕРИЈА и код глагола *усекнуџи нос у марамицу* / *усекнуџи*

се, а објекат, видимо, има вредност не инклузирајућег Оријентира (који је изражен кроз ППК) већ негативно афектираног (аблативног) Оријентира. Оваква лексикализација је нетипична за инклузивне глаголе, али је протоструктура, начелно, допушта (у протоструктури инклузије, видели смо, постоји и аблативни Оријентир, који обично добија само ППК уобличење: *унетии сѣо из њредсобља*). Глаголи као *усисаѣи* и *уѣиѣи* имају плитки номинатив јер лексикализују само прелазак из медијалног у резултативно поље (субјекат је Пред-Оријентир, а објекат Трајектор: *сунђер је уѣио воду у себе, усисивач је усисао њрљавиѣину*). Притом, глагол *усисаѣи* може имати и дубоки агентативни оквир (*усисао је собу усисивачем*), па се за овај глагол може рећи да алтернира дубину и референцију субјекта, односно да је алтерсубјекатске природе. Поред тога, унутар резултативног поља овог глагола фокус је или на аблативном Оријентиру (што није типично за инклузиве) или на Трајектору који нестаје: *усисаѣи ѣеѣих – њрљавиѣину са ѣеѣиха*, па је он истовремено и алтерпрелазан. Глагол *уѣмркаѣи* има алтеррефлексивну природу јер алтернира Тр-објекат и рефлексивни Ор-профил: *уѣмркаѣи неѣиѣо у себе – уѣмркаѣи се нечим*. Сличну структуру, али само рефлексивно профилисану уочавамо код оцаиналног *уѣоскаѣи се* („напити се“) – инлокализација материје је довела до промене менталног стања субјекта, а тако је и код *удуѣаѣи се* и *урадиѣи се*, када се односе на конзумацију психоактивних супстанци.

Видели смо у претходном пододељку да синтаксичко-семантичка промена која се уочава код глагола *удуѣаѣи лоѣѣу* указује на померање од сликовне схеме уношења до сликовне схеме увећавања. Онтолошко померање од Трајектора МАТЕРИЈЕ до Трајектора СВОЈСТВА ЕКСТЕНЗИВНОСТИ, које се уочава код глагола *удебљаѣи се* и *угојѣи се*, одражава се на концептуализацију целокупног догађаја, који престаје да буде референцијална ситуација, односно постаје закључак о промени која се десила током времена (уп. *уѣраво сам удуѣао балон : ?уѣраво сам се угојио*). Сам глагол *увећаѣи се*, како и његова деадјективна основа показује, има апстрактније, платисемично значење које не захтева да Оријентир буде тродимензионални физички предмет већ га категоризује као ЕНТИТЕТ ПОДЛОЖАН ПОВЕЋАЊУ (*имање се увећало, ѣлаѣа се увећала, амбиѣије су се увећале*).

Глаголима као *уѣиѣи* слични су глаголи *уѣрѣаѣи*, *уѣовариѣи*, *уѣладиѣиѣиѣи*, код којих је реч о збиру појединачних ПРЕДМЕТНОСТИ (који се може схватити као нетипична инстанца МАТЕРИЈЕ). Глаголи *уѣовариѣи* и *уѣрѣаѣи*, за разлику од *уѣладиѣиѣиѣи*, могу алтернирати објекат – *уѣовариѣи ѣакове у камион : уѣовариѣи камион ѣаковима*. Таква син-

таксичка промена показује да ова два глагола имају и локализацијску и модификацијску вредност. За разлику од глагола као *укиселиџи* и *уваљаџи*, овде није реч о успостављању егзосфере већ о ендосферној модификацији (унутрашњост камиона бива напуњена цаковима). Структурна промена наспрам типичног уношења, стога, подразумева то што адлативни Оријентир *q* постаје и директно актеризован (није више само описно дефинисан као позитивно афектирана макрозона актера *y*).

До сада размотрене варијације показале су да се промена онтологије Оријентира или Трајектора може, у крајњој линији, одразити и на промену унутар саме догађајне структуре, што резултира појавом инлокализацији сличних али од ње у извесном смислу другачијих схема. Погледајмо сада категоризацијска усложњавања Оријентира која се првенствено одражавају на онтолошку манифестацију инклузије (а могу, поред тога, указивати и на структурно померање наспрам типичног уношења). У таквим случајевима физичка конфигурација САДРЖАТЕЉА бледи и он се своди на метаспацијалну ЕНДОСФЕРУ – простор који има неку од функција садржатеља, али сам по себи не мора бити просторно уобличен као садржатељ.

Сликовна схема уношења коинцидира са неколико одазивних несликовних појмова, који омогућавају стварање метаспацијалних схема. Један од њих јесте поље расположивости. Како сама по себи није замислива, расположивост се, као један од темељних појмова у нашем сазнајном систему, чврсто увезује са садржавањем примарнометафоричком везом имати НА РАСПОЛАГАЊУ ЈЕСТЕ имати У СВОМ САДРЖАТЕЉУ. Када субјекат инлокализује неку предметност унутар свог простора (рецимо у својим шакама), поље расположивости је преклопљено са представом САДРЖАТЕЉА. То је видљиво у примерима као *убраји воће у коџарицу*, *убраји ђуну коџарицу воћа*. Сам глагол *убраји*, ипак, лексички не захтева постојање Оријентира садржатеља управо због тога што се ендосфера појављује не као типични физички садржатељ већ као простор доступности – *убрао је јабуку* (→ јабука је у његовом манипулативном домену, нпр. у његовим рукама). То је још израженије код глагола *украси* – оно што се украдо од некога сада се има у свом поседу. Притом, овде се истиче и супротни аспект садржавања – док је за субјекта расположиво оно што се има у свом САДРЖАТЕЉУ, за оног коме је нешто украдено НЕРАСПОЛОЖИВО ЈЕ ОНО ШТО СЕ НАЛАЗИ У ТУЂЕМ САДРЖАТЕЉУ. Код околиналног *увајди се*, рефелскивном формом фокус се помера са стечене користи (Трајектор) на стање у коме се актер

x (адлативни Оријентир) тиме нашао. Трајектор је, поред тога, код овог глагола дефинисан апстрактније, као КОРИСТ УОПШТЕ.

За разлику од догађаја *укра̀си́ти*, у коме је субјекат добављао објекат у своје поседовно поље, код глагола *удели́ти* и *уручи́ти* субјекат узрокује трансфер нечега из свог домена у поседовни простор неке друге особе. Оба глагола подразумевају постојање САДРЖАТЕЉА који је истовремено и опредмећује поља РАСПОЛОЖИВОСТИ (по чему су сличнији глаголу *убра̀ти́ти* него *укра̀си́ти*), а конкретизација тог садржатеља је код деноминалног *уручи́ти* видљива већ на творбено-морфолошком нивоу („дати некоме у руке“). Иако у типичном случају, *удели́ти* подразумева изразивост таквог просторног конституента – *удели́ти новац њосјаку у руке*, предикације као *удели́ти некоме сѝан* показују да се поље расположивости ипак може схватити и шире од самог просторног оквира. Широкозначност глагола *усти́уи́ти* управо је повезана са измештањем из домена просторне конфигурације на метаспацијални ниво расположивости – оно што се некоме уступа може бити не само предмет већ и особа или ментални ентитет који се разуме као део субјектове поседовне сфере: *усти́уио му је своју оловку, своје месѝо, своју идеју*. Са пољем расположивости повезан је и глагол *уила́и́ти* (нпр. *некоме новац за књигу*, или, у компресованијем облику – *уила́и́ти некоме књигу*, када се количина новца метонимијски именује преко купљеног предмета). Глагол *узајми́ти* је енантиосемичан – може значити „прибавити нешто за себе на зајам од некога“ (*узајмио је неши́о новца од њега*) и „дати некоме нешто на зајам“ (*узајмио им је неши́о новца*). Садржатељ је и овде сведен на ЕНДОСФЕРУ РАСПОЛОЖИВОСТИ, само се она повезује или са актером *x* (субјектом) који је тада истовремено и адлативни Оријентир, или са засебним актером *q* у позицији адлативног Оријентира.

Пољу РАСПОЛОЖИВОСТИ слично је поље КОНТРОЛЕ – ИМАТИ НЕШТО У ЛИЧНОМ САДРЖАТЕЉУ (рецимо – у рукама) значи ИМАТИ КОНТРОЛУ НАД тим. Осамостаљивање ове одазивне појмовности од сликовносхематског контекста учавамо код глагола који припадају домену социјалне интеракције: *унајми́ти* (*мајсѝоре*), *уиосли́ти* (*раднике*) – Трајектор се налази под контролом субјекта, што често коинцидира са физичком локализацијом на простору којим субјекат располаже.

Код глагола *ува́ли́ти* примећује се метаспацијално поље ИЗЛОЖЕНОСТИ. Он је сличан глаголима *удели́ти* и *уручи́ти*, само је у првом плану не одазивна појмовност ПОСЕДОВАЊА већ одазивна појмовност УТИЦАЈА – оно што је некоме *ува́љено* излаже га негативном, непожељном утицају. И овде је, притом, реч о широкозначности која се заснива на померању

од просторног садржавања ка опросторивом стању изложености: *увалиићи некоме уилакано деиће у руке, увалиићи некоме фалсификовану робу, увалиићи некоме свој йосао*. Даљим апстраховањем, од опросторене изложености стиже се до опростених околности уопште – тако у случајевима као *укаснийићи (на сасијанак)* и *ураниићи (на йосао)* уочавамо субјектово доспевање не у тродимензионални садржатељ (*ући у собу*) већ у ситуационе околности именоване основом („појавити се на неком простору *раније/касније* него што је требало“). Ендосфера је ту, дакле, метаспацијално концептуализована као простор РЕЛЕВАНТНИХ ОКОЛНОСТИ.

Инлокализација призива и стање НЕРАСПОЛОЖИВОСТИ. Како се садржатељ разуме и као део спољашњег света који онемогућава приступачност нечему, могуће је и метаспацијално уопштавање НЕДОСТУПНО, НЕРАСПОЛОЖИВО ЈЕСТЕ ОНО ШТО ЈЕ У САДРЖАТЕЉУ – ШТО СМО ВИДЕЛИ ВЕЋ НА ПРИМЕРУ глагола *украсиићи*. На овом се одазивном аспект уношења данас заснивају и глаголи *удаљиићи* и *уклониићи*. Када *удаљиићи* упоредимо са *унеићи*, уочавамо апстраховање унутар просторног домена које се тиче самог Оријентира – он више није прави просторни садржатељ већ се категоризује као опросторена недоступност. Тиме се примарно спацијално и метаспацијално упојмљење могу довести у супротан однос, иако је у основи оба обрасца инклузија у ендосферу, рецимо: *унео је слику у нашу собу* (инклузија у садржатељ) и *уклонио је слику из наше собе* (инклузија у ендосферу одсутности). У наведеном примеру наспрам адлативног конституента *у нашу собу* имамо аблативни конституент *из наше собе*, који стању одсутности даје просторни облик. Док метаспацијална природа простора код *удаљиићи* и *уклониићи* потенцира видљивост аблативног конституента, као простора на коме се одсутност манифестује, данас окационални глагол *укрииићи* даје предност позитивном просторном оквиру: *укрио се иза завесе*. Простор је тада, видимо, конфигурисан не кроз просторни примитив садржатељ већ кроз заклон, а такво одступање од инлокализације омогућено је управо метаспацијалним уопштавањем од физичког садржавања до простора ПЕРЦЕПТИВНЕ НЕДОСТУПНОСТИ (ЕНДОСФЕРЕ НЕДОСТУПНОСТИ). Око стања недоступности развијен је и догађај *уложиићи (новац у нешићо)*, код кога у-конституент именује управо опросторење тог стања (*уложиићи новац у фирму*). И глаголи *уиџрошиићи (сав мајџеријал)* указује на метаперцептивну примарну метафору НЕРАСПОЛОЖИВОСТ УОПШТЕ ЈЕ ИНЛОКАЛИЗАЦИЈА (УЧИНИТИ НЕРАСПОЛОЖИВИМ ЈЕ СМЕСТИТИ У САДРЖАТЕЉ). Са идејом нерасположивости повезан је и глагол *укинуићи*, али је нерасположиви Трајектор апстрактније онтолошке природе (*укинуићи некоме љивилегије*).

Неприступачност се код глагола *умаћи*, *уићећи*, *убећи* остварује као неизложеност негативном утицају, због чега аблативни просторни конституент има предност над адлативним: *умаћи од некога (негде)*, *умаћи са неког места (негде друге)*. Занимљиво је уочити да метаспацијална концептуализација у смислу поља неизложености може у-префиксале довести у однос блискозначности са *из*-префиксалима, што је другачије од опште тенденције да се уношење супротставља изношењу – на метаспацијалном ниову уношење и изношење се, штавише, додирују. Тако се *умаћи некоме* семантички приближава глаголу *измаћи некоме*, а веза између *убећи* и *избећи* још је јача (па би се, можда, истискивање глагола *убећи*, *убежати* из савременог језика могло довести у везу управо са тим преклапањем). Глаголи *учамити се* и *усамити се* указују на повлачења у простор неизложености социјалним утицалима. У овом је случају поље неизложености готово потпуно померено са спацијалне димензије на само стање отуђености од других.

Још једна метаспацијална схема која је повезана са инлокализацијом јесте схема успостављања заједништва. Глаголи који репрезентују ову схему указују на осамостаљивање заједништва, као одазивног појма, од сликовне конфигурације на коју је примарно наслоњено: стање заједништва је стање инклузираности у заједнички садржатељ. Идеја заједништва је видљива још на сликовносхематском ниову, код глагола попут *уселиити*, код ког је садржатељ семантички стопљен са сложенијом егзистенцијалном релацијом (*уселиити се негде* → не „бити тренутно ту“ већ „живети ту“), што омогућава варирање од типичног садржатеља са физичким граничником (зидовима) до садржатеља у форми простора заједнице: *уселиити се у сѐан* → *уселиити се у град, државу* и сл. Глагол *удомити (некога)* у основи садржи именички појам *дом*. Његова је инлокализацијска природа, стога, и творбено транспарентна – префиксација се интерпретира као творбена метонимија назив догађаја из назива релевантног простора. Основно значење овог глагола могло би се дефинисати као „сместити некога у нечији дом, наћи, обезбедити некоме дом“.¹¹⁶ Сликовна схема уношења видљива је у таквој дефиницији у предикату „сместити“, којим се могу парафразирати и други инлокативни глаголи (рецимо – *убацити* „сместити у нешто бацањем“).

¹¹⁶ Таква нам се дефиниција чини данас тачнијом од оне коју доноси РМС („дати кћер, сестру, девојку у туђ дом, удати“). Према грађи којом је лексикограф РМС располагао, *удомити* је синоним гл. *удати*, али је, ако се у обзир узму данас актуелније ситуације употребе овог глагола (нпр. *удомити ња*), јасно да је значење „удати“ само једна од реализација општије значењске схеме, на коју, на крају, указује и творбена структура овог глагола.

Међутим, глагол *удомити* није потпуно сводљив на „сместити унутра“, што показује остатак дефиниције – „наћи“ и „обезбедити“ нису глаголи локализацијског значења. Семантика глагола *удомити* превазилази просторну инлокализацију, односно – инлокализованости се придружује и одазивна димензија. Такво би се семантичко обогаћивање простора можда још јасније видело у дефиницији „сместивши некога у нечији дом, прикључити га заједници којој тај дом припада“. Сада је очигледно да је уношење овде, заправо, опросторна интегративност – просторност је окидач за надпросторни садржај (који овде не постоји без тог простора), односно инлокализација коинцидира са стањем придружености заједници.¹¹⁷ Стопљеност садржатеља и одазивног стања уочава се и код глагола *ушамничити* (и његовог данас неуобичајеног синонима *убајбочити*). Реч је о деноминалном глаголу који илуструје творбени образац назив ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ ПРОСТОРА („одузети некоме слободу сместивши га у затвор“). Такав је и експресивни оказионализам *укавезити*.¹¹⁸ За разлику од глагола типа *удомити*, овде је под фокусом други аспект инлокализацијског искуства – корелација уношења и стања ОГРАНИЧЕНОГ КРЕТАЊА, односно ОГРАНИЧЕНЕ СЛОБОДЕ.

Интегративна функција инлокализације потпуно је транспарентна код деноминалних префиксала *усинити*, *укћерити*, *угосити*. Ови глаголи су значењски блиски глаголу *удомити*, али својом творбеном структуром померају фокус са просторности на само стање интегрисаности у заједницу (трајно – *усинити*, *укћерити*, или тренутно – *угосити*). Иако се, као и *удомити*, они могу подвести под сличну дефиницију „примивши у свој дом, укључити неког у своју заједницу“, деадјективно¹¹⁹ *усвојити* илуструје општу творбену метонимију НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПОСТИГНУТОГ СТАЊА, док деноминали *усинити*, *укћерити* и *угосити* у први план постављају положај интегрисаних ентитета (назив ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНЕ УЛОГЕ).¹²⁰ Глагол *удаити* може се подвести под исти појмовни образац. Како се данас отпочињање брачног живота уобичајено доживљава као *стиујање* у брак а не *давање* женске особе из

¹¹⁷ Иако РМС бележи у истом значењу и *укућити*, реч је о оказионалној творбеној варијанти појмовности која се именује глаголом *удомити*. Примарним значењем глагола *укућити* пак сматрамо „обезбедити некоме простор за становање; опремити, средити, уредити простор у коме ће неко становати, окућити некога“, које је за глагол *удомити* секундарно (мање уобичајено, нпр. *укућили су сина* / *удомили су сина* = створили су сину услове да негде самостално живи).

¹¹⁸ Један од примера са интернета: „дивље животиње [...] треба укавезити“.

¹¹⁹ У основи јесте заменица, али је реч о заменици са придевском вредношћу.

¹²⁰ Такав је и данас неуобичајени глагол *удомазетити*, деноминални префиксал у чијој основи је именица *домазет*.

породице родитеља у породицу мужа, за глагол *удайти* може се рећи да тежи десемантизацији основе (у целини, семантика инклузије је транспарентна, али семантичка мотивисаност основе бледи).

Изражену метаспацијалност примећујемо код глагола *учланиити* и *ујисаити*. Први од њих већ својом творбеном структуром указује на онтолошко померање, реч је о деноминалу који одговара творбеној метонимији НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ЗА УЛОГУ КОЈА СЕ ДОГАЂАЈЕМ ПОСТИЖЕ. У другом случају основа није у истој мери семантички транспарентна, али би се могло претпоставити да је ово значење развијено уопштавањем иницијалног физичког сегмента ситуације за целу ситуацију: уписати своје име (на неки документ) означава давање сагласности да се приступи некој заједници или институцији. Код оба глагола примећује се просторни конституент инлокативног типа: *учланиити се у библиотеку*, *ујисаити се у школу ђлеса (на часове ђлеса)*.¹²¹ Метаспацијалност таквих конституената је јасна – реч је о институционализованим просторима заједништва, а инлокализација није сводљива на *ући у библиотеку*, *ући у школу ђлеса*. Сличан је и глагол *укључиити некога у нешто*, код кога просторни конституент именује или заједничко дешавање (посао и сл.) или саму групу: *укључиити некога у пројекат* / *у тим*.

Глагол *ујлесити се*, који примарно означава просторни догађај (*ујлео се у расише*), често се користи као метафора за тешке, непријатне околности, које обично подразумевају неко заједничко делање: *ујлео се у сумњиве ђослове*. Лексичку метафору илуструје и глагол *умешаити се у нешто* (*у нечију свађу*, *у неки процес* и сл.). Таква ситуација се без лексичке метафоре изражава глаголом *ујусиити се у нешто*, при чему природа дешавања може варирати, од тренутне активности (*ујусио се у расправу са њим*) до дугорочног стања (*ујусио се у везу са неким*). Код глагола *учеситиваити* метаспацијални садржатељ се обично концептуализује као конкретно, просторно-временски дефинисано дешавање: *учеситиваити у такмичењу*, *учеситиваити у приредби*. Ипак, и овај глагол допушта уопштавање у коме се релевантност реалног простора губи: *учеситивао је у пројекту* подразумева суделовање у заједничком послу али без јасног упућивања на конкретни просторни оквир у коме се тај посао реализује. Просторни конституент код свих наведених глагола постоји, али како они лексички подразумевају метаспацијално уопштавање од физичког садржатеља до

¹²¹ Ова се два глагола разликују управо по томе што *учланиити* не познаје могућност варирања просторног конституента са конституентом дешавања, док је то код *ујисаити* могуће: *ујисаити се у школу ђлеса – на часове ђлеса*.

идеје ЗАЈЕДНИШТВА, његова онтологија варира од ОПРОСТОРИВЕ ЗАЈЕДНИЧКЕ АКТИВНОСТИ до самог СТАЊА УКЉУЧЕНОСТИ у НЕШТО.

Глагол *ујисајџи* већ смо поменули у значењу „учинити да неко приступит некој институцији“. Погледајмо сада његово основно значење. Онтолошку варијацију која се примећује код примарног *ујисајџи* разумемо као парафизичку – Трајектор је ментални ентитет (податак) који добија своју визуелну форму како би се усидрио у човекову физичку стварност. То онтолошко двојство омогућава да се Трајектор некад реализује као инстанца когнитивбилног ентитета (*ујисајџи йодајџак*), а некад као инстанца перцептивбилног визуелног ентитета (*ујисајџи йлусић у одговарајуће йоле*). Управо се ово онтолошко померање од типичног спацијабилног (стога и перцептивбилног и когнитивбилног) Трајектора ка неспацијабилном али перцептивбилном (и когнитивбилном) Трајектору одразило и на природу Оријентира, који је овде не тродимензионални САДРЖАТЕЉ (јер је тродимензионалност релевантна за спацијабилне ентитете) већ дводимензионални носилац (*ујисајџи йодајџак на йајџу*).¹²² Такву онтолошку реализацију Трајектора уочавамо и код *убележџијџи* (*у йоле*) и *ујријџијџи* (*у већ йосјојеђу скицу*). На *ујисајџи* наслањају се и догађаји *умајџичијџи* („унети име у матичне књиге“), *укњижџијџи* („унети податак у пословне књиге“), *убашијџинијџи* („унети неког у свој тестамент“). Парафизичку онтологију има и Трајектор који се примећује у новим значењима глагола *учијџајџи* и *ујисајџи* – нпр. *йодајџак на хард-диск*. Сви ови глаголи увек подразумевају постојање материјализованог носиоца парафизичког ентитета, без обзира да ли је тај носилац директно или тек индиректно видљив – код *укњижџијџи* и *умајџичијџи* он је у самој основи (с тим што је синтагма *мајџична књига* сажета испуштањем центра).

На самом крају ове секције размотрићемо сликовне схеме УТВРЂИВАЊА и ХВАТАЊА, као инклузивне схеме са динамичним САДРЖАТЕЉЕМ. У секцији (2) смо видели да су у питању мале групе глагола који се могу посматрати као прелаз од сликовне схеме УНОШЕЊЕ ка сликовној схеми УМОТАВАЊА. Као и код УМОТАВАЊА, у овим двема схемама се уочава динамични инклузор, али он није ОМОТАЧ већ САДРЖАТЕЉ. За разлику од типичног САДРЖАТЕЉА, какав постоји у сл. схеми УНОШЕЊА,

¹²² У-конституент је могућ, али као активна зона дводимензионалног носиоца: *ујисајџи йодајџак у одговарајуће йоле на йајџу*.

овај САДРЖАТЕЉ нема статични карактер, већ се током догађаја помера или образује око Трајектора.

Пођимо од глагола УТВРЂИВАЊА: *ушаи́рили*, *улогори́ти*, *уша́бори-ти*, *ушанчи́ти*, *убивкова́ти*, *угнезди́ти*, *уи́врди́ти* (нпр. *град зидина-ма*). Да је реч о Оријентиру САДРЖАТЕЉУ показује у-конституент који има локализацијску вредност: *ушаи́рили су их у шаи́оре*. Међутим, такав садржатељ, за разлику од типичног садржатеља, настаје током самог догађаја, успоставља се на неки начин око садржаног ентитета: *и́тица се угнездила испод њрозора* („направила је гнездо тамо за себе“). Као што *умои́шати* подразумева формирање инклузора око објекта (*и́рсѝ завојем*), тако *уи́врди́ти град* подразумева подизање спољашњих зидина унутар којих је град заштићен; *улогори́ти се*, слично, обухвата читав процес оформљивања логора у коме ће се боравити; *ушанчи́ти* указује на копање шанца. Видимо да ова група глагола показује склоност ка творбеној метонимији НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ ПРОСТОРА (*шаи́ор*, *логор*, *ша́бор*, *биквак*, *шанац*, *гнездо*), која се реализује кроз деноминалне основе, што је у складу са њиховим општим значењем „успостављања садржатеља“. Овој се парадигми придружују и глаголи *удеси́ти* (*саси́шанак са неким*) и *уи́риличи́ти* (*и́ријем*), само је Оријентир који овде настаје апстрактније метаспацијалне природе – то није нетипични САДРЖАТЕЉ већ неко дешавање, околност и сл. (ОКОЛНОСТИ СУ САДРЖАТЕЉ ЗА АКТЕРЕ).

Сликовну схему хватања препознајемо код глагола *ухваи́ти*, *уи́ти* и код неколико са њима повезаних глагола метаспацијалне природе. Значење глагола *ухваи́ти* у примерима као *ухваи́ти сви́ца у шаку*, *ухваи́ти лои́цу у руке*, *ухваи́ти живои́њу у мрежу* може се дефинисати као „учинити да се неки ентитет у покрету нађе у ограниченом просторном оквиру којим располаже субјекат померањем тог оквира ка њему“. Тај просторни оквир има функцију правога садржатеља наспрам ентитета који је изражен акузативом (*где је сви́цац? где је лои́ца? где је живои́ња?*). Агенсово дејство, ипак, директно обухвата не будућег Трајектора већ будући Оријентир: субјекат помера сопствене *шаке* тако да оне обухвате *сви́ца* (а не утиче на померање *сви́ца*), или – субјекат баца *мрежу* ка *живои́њи*, у коју се животиња хвата. Управо због тога је и могуће да просторна ППК алтернира са инструменталом: *ухваи́ти сви́ца у руке* / *ухваи́ти сви́ца рукама*. Такву могућност, подсећамо, немају типични инлокативи (*убаци́ти лои́цу у собу*). У схеми коју илуструје *ухваи́ти*, дакле, исти актер се појављује као Агенсова микрозона (Реификатор) и као сам адлативни Оријентир.

	<i>унейиї предметей у собу</i>	<i>ухвайиїиїи свица шакама / у шаке</i>	<i>умоїиїиїи завој око їрсиїа / їрсиї у завој</i>
	УНОШЕЊЕ	ХВАТАЊЕ	УМОТАВАЊЕ
инклузор	статични, независни САДРЖАТЕЉ	динамични, ма- нипулативни САДРЖАТЕЉ	динамични, манипулативни ОМОТАЧ
у-конституент	локализатор	локализатор	модификатор
алтернација инструментала и Тр-објекта	немогућа	могућа	могућа

Табела 5.3. Семантика инклузора у сликовним схемама УНОШЕЊА, ХВАТАЊА И УМОТАВАЊА

Како успостављање динамичног садржатеља око нечега коинцидира са успостављањем стања потпуне контроле над Трајектором, ова схема је погодно чвориште за метаспацијално уопштавање. Метаспацијалну контролу изражавају глаголи *улови́ти* и *у́йецати*, код којих стање контроле може бити реализовано кроз просторни ентитет: *улови́ти живои́шњу у замку*, *у́йецати́ рибу на удицу*. Различита конфигурисаност таквог просторног ентитета (*мрежа* је садржатељ, *удица* је нетипични носилац) показује да је овде реч не о правом садржатељу већ о функционалној ендосфери контроле. Иако у примеру *у́йецати́ рибу на удицу* немамо праве граничнике *око* рибе (као што је то, рецимо, замка око ногу неке животиње), ендосфера је присутна у форми потпуне моћи коју субјекат успоставља над објектом, као и у форми ограничености објектовог кретања. Управо та врста апстраховања физичког садржатеља на просторну контролу (без правог просторног садржавања) омогућава глаголу *улови́ти* да остане неодређен како по питању самог начина којим се дошло до улова тако и по питању тога да ли је уловљено живо или није (*улови́ти медведа за циркус* : *улови́ти вука у хајци*; а уп. и фигуративну употребу овог глагола, која почива само на варијанти са *живим* уловом: *новинари су коначно уловили директо́ра* = он је сада у простору њихове тренутне „контроле“, па могу да му поставе нека питања). Глагол *ухайси́ти*, у том смислу, метаспацијалност изражава у најекстремнијем облику – стање просторне контроле код овог глагола није уопште изразиво неким просторним конституентом¹²³ (али је семантика просторно успостављене доминације и те како присутна – *ухайси́ени* се налази под апсолутним физичким надзором

¹²³ Просторност је изражива у форми локатива (*ухайсили су га на улици*), али то није простор контроле већ општи просторни оквир догађаја (уп. са просторима контроле код *ухвайи́и у руке* или *улови́и у мрежу* или *у́йеца́и на удицу*).

онога ко га је ухапсио). Њему је сличан глагол *уїраїїїї* („пронашавши неког почети га пратити“). Овој семантичкој групи припада и окازیонализам *уїуриїї некога* („коначно ступити у контакт са особом која се већ дуже време тражи“).

<i>ухваїїїї неїїїо шакама / у шаке</i>	<i>уловиїї мрежом / у мрежу; сїрелом</i>	<i>уїецаїї рибу удицом / на удицу</i>	<i>ухаїсїїї лойова</i>
			
ДИНАМИЧНИ САДРЖАТЕЉ	(САДРЖАТЕЉ)	(НОСИЛАЦ)	(НЕКОНФИГУРИСАНИ ПРОСТОР)
МЕТАСПАЦИЈАЛНА ЕНДОСФЕРА – УСПОСТАВИТИ ФИЗИЧКУ КОНТРОЛУ НАД НЕКИМ ЈЕ УХВАТИТИ ГА СВОЈИМ САДРЖАТЕЉЕМ			
Дијаграм 5.6. Континуум инклузивне ЕНДОСФЕРЕ КОНТРОЛЕ			

Метаспацијалност се уочава и у значењу „затећи некога у извршењу нечега“: *ухваїїли су га на делу, ухваїїли су га у країи, ухваїїли су га како краде / где краде*. Ни у овој значењској реализацији простор контроле не добија синтаксичку видљивост, управо због тога што је идеја о успостављању физичке ендосфере овде реализована у апстрактнијем облику, као идеја о спознајној моћи коју субјекат има над објектом. Та се субјектова моћ (он *види* и *разуме* шта се дешава) може метафорички замислити управо као мрежа у којој субјекат држи објекат под својом сазнајном контролом.

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (3). У овој смо секцији размотрили онтолошке варијанте протозначења инклузије наспрам сликовне схеме уношења. Онтолошко варирање примарне категоризацијске структуре, видели смо, са једне стране указује на прелаз од инлокализације ка другим варијантама физичке инклузије (пре свега ка егзосферној модификацији, умотавању – *уваїаїї кнедле у їрезлу*, а у назнакама и ка импутивној локализацији, убадању – *угазиїї ногом у бару*). Описане су и појединачне варијације, код којих се фокус помера са Трајектора на адлативни Оријентир (*уїумїаїї лойїїу*, *удуваїї се*) или пак на аблативни Оријентир (*усисаїї собу*). Са друге стране, поред структурног варирања, уочени су и примери онтолошког усложњавања сликовносхематских елемената. Тако је уопштавањем Оријентира тродимензионал-

но садржавање сведено на опросторива стања, односно метаспацијалну ендосферу: *расположивости* (објектова расположивост: *уделиићи, уручијићи*; субјектова расположивост: *убраићи, украсићи*), *нерасположивости* (*удаљићи, уклонићи, уложјићи*) и *заједништва* (*удомијићи, угосијићи, учланијићи, ујисајићи, учесивовајићи*). У таквим, метаспацијалним реализацијама просторна димензија садржатеља слаби како би се одазивна димензија ојачала и осамосталила. Код неких је глагола представа о садржатељу очуванија (*уделиићи у руку, угосијићи у свом дому*), док је код неких инклузија манифестована само као опросторење одазивне појмовности (*удаљијићи, уклонијићи* – право садржатеља нема, он је метаспацијално сведен на просторну одсутност). Онтолошка промена Трајектора, са друге стране, подразумева интегрисање манипулације менталним ентитетима са манипулацијом у физичком (визуелном) простору (*убележијићи иодаићак*). На крају ове секције испитали смо сликовну схему утврђивања, која подразумева садржатељ у настајању, а потом и сликовну схему хватања и показали да је она искуствена основа за повезивање протозначења инклузије са успостављањем стања потпуне физичке контроле над неким (*уловијићи, ујецајићи, ухайсијићи*).

5.4. Онтолошке манифестације инклузивности и сликовна схема умотавања

У уводним смо разматрањима овог поглавља видели да се инклузија у физичком домену манифестује кроз два просторна примитива – као релација која укључује садржавање и као релација која укључује умотаност. Основна разлика између садржатеља и омотача јесте у њиховој актантској вредности – садржатељ је Оријентир, омотач је Трајектор. Притом, омотач је динамичне природе (њиме се током догађаја манипулише), а типични садржатељ је статичан. Када се инклузија остварује преко садржатеља, њен је онтолошки примарни облик локализацијска сликовна схема уношења, којом се се бавили у претходној секцији. Када се пак инклузија остварује преко омотача, у питању је сликовна схема умотавања, која је инклузивна, пре свега, у перцептивно-модификацијском смислу. Том ћемо се схемом, и њеним екстензијама, бавити у овој секцији.

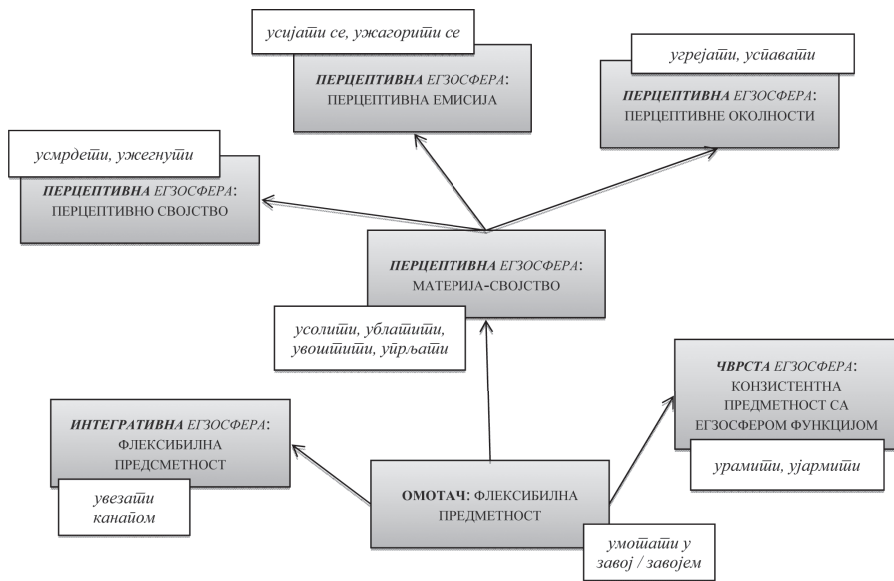
5.4.1. Егзосферна модификација – сликовна схема умотавања

У свом искуствено примарном облику умотавање подразумева постојање инклузивног омотача и инклузиране предметности: *увиићи*

нешићо (завојем / у завој), *умоћайћи* *нешићо* (целофаном / у целофан), *увезајћи* *повез* (некоме преко очију), *ујасајћи* се (*јојасом*), *убундајћи* се (*бундом* / у бунду), *укабаничијћи* се (*кабаницом* / у кабаницу), *умундиријћи* се, *угађијћи* се, *ућебајћи* („умотати се у ћебе“), *ушушкајћи* некога (*ћебећом* / у *ћебе*). Омотач се обично категоризује као ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ. За разлику од типичних предмета, ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ нема конзистентни, чврсти облик, али је, као и типичан предмет, аутономни и дискретни ентитет. По својству флексибилности она се приближава МАТЕРИЈИ, али се не може сматрати материјом, јер је типична материја (нпр. *вода* или *јесак*) неаутономна и континуирана. Нетипични ОМОТАЧ је по својим својствима пак ближи типичним предметима – пре свега по томе што је чврсте, нефлексибилне структуре. Оно што га повезује са типичним ОМОТАЧЕМ јесте инклузирајућа квалификативна функција: *умаскирајћи* („ставити маску преко лица“), *урамијћи* („поставити рам око нечега“), *уоквиријћи* („поставити оквир око нечега – предметни или визуелни“: *уоквиријћи* *слику*, *уоквиријћи* *текст*), *усћаклијћи* (*слику*), *убручијћи* („обухватити обручем“), *уоглавијћи* („ставити оглав коњу“), *увизиријћи* („ставити визир на главу“), *увенчајћи* („ствити венац некоме на главу“), *укрунијћи* („ставити некоме круну“), *уланчијћи* („ставити некоме ланце“), *улисичијћи* („ставити лисице“), *угвожђајћи* („ставити гвожђе око руку или ногу“), *умеђијћи* („оградити међом“). Овим глаголима треба придружити и глагол *уреолијћи* („поставити ореол око нечије главе“), код кога је ОМОТАЧ парафизичке природе. Понекад ОМОТАЧ може бити на самој граници између флексибилне и чврсте ПРЕДМЕТНОСТИ – тако код *уседлајћи* (*коња седлом*, *седло око коња*), *седло* јесте само по себи чврста предметност, али је каиш којим се оно везује око коња флексибилног облика. Интегративна функција може бити стопљена са перцептивном заклоњеношћу (*укорицијћи* *лисциове* у *књигу*), али то није нужно (уп. *увезајћи* *цвеће* у *букеј*). Иако најтипичнији глаголи са ОМОТАЧЕМ нису деноминални префиксали (*увийћи*, *умоћайћи*), за ову се семантичку групу у целини може рећи да тежи творбеном истицању самог ОМОТАЧА, односно деноминалности (уп. именице у основама горе наведених глагола: *јарам*, *обруч*, *седло*, *ланац*, *визир*, *гвожђе*, *корице*, *каши*, *ћебе*). За ове је глаголе, дакле, карактеристична творбена метонимија НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ ПРЕДМЕТА. Двоструку метонимију пак уочавамо у примеру *ушушкајћи* – унутар творбене метонимије остварује се и појмовна метонимија ЗВУК ЗА ПРЕДМЕТ КОЛИ ГА ПРОИЗВОДИ.

Наспрам сликовне схема УМОТАВАЊА онтолошко варирање инклузије се, са једне стране, односи на промену категорије ОМОТАЧА ИЗ ФЛЕКСИБИЛНЕ

у КОНЗИСТЕНТНУ ПРЕДМЕТНОСТ (*умоїїаїїи шалом враїї* → *улисичїїи неоме руке, урамїїи слику, усїїаклиїи ексіонаїї, уїармїїи волове, уїрегнунїїи коње*), а са друге оно подразумева њено продужење у категорију ПЕРЦЕПТИВНЕ ЕГЗОСФЕРЕ (*умоїїаїїи шалом* → *уїрскайїи бојом, уквасїїи водом, умазайїи фарбом*). Таква егзосфера представља нетипични, ослабљени ОМОТАЧ који је престао да буде прави просторни ентитет и постао перцептивно својство. ПЕРЦЕПТИВНА ЕГЗОСФЕРА је по функцији перцептивног обухватања слична ОМОТАЧУ, али она нема потпуну просторну конфигурисаност коју има прави ОМОТАЧ и, што је најбитније, није спацијабилна, не може се одвојити од Оријентира на коме је успостављена. У наредним подсекцијама детаљније ћемо размотрити егзосферно перцептивно својство, егзосферну перцептивну емисију, егзосферне перцептивне околности и егзосферну интегративност.

Дијаграм 5.7. Омотач и његова физичка уопштења

5.4.2. Егзосферно својство – од перцепције до уобличења

Глаголе ове многобројне групе можемо поделити у неколико семантичких скупина, које ће нам омогућити да онтолошко варирање егзосфере лакше уочимо.

1) Прву подгрупу чине догађаји код којих се ради о визуелном својству које је повезано са одређеном материјом. Углавном је реч о глаголима који означавају успостављање дифузног визуелног трага чији је хипероним глагол *ујрљајџи* (неком *мајџеријом*): *убалегајџи*, *убалавијџи*, *ублајџијџи*, *убуђајџи се*, *убљувајџи*, *убрашњавајџи*, *угаравијџи*, *угаријџи*, *укржавијџи*, *умаглијџи* (*јџрозор*), *умазајџи*, *умрљајџи*, *умацкајџи*, *ујейелијџи*, *ујџишајџи*, *ујљувајџи*, *ујлеснијџи се*, *ујрашијџи*, *услинијџи*, *усрајџи*, *учађавијџи*, *узнојџијџи се*. Њима се придружују глаголи који означавају дифузно наношење неке материје по површини али који нису инстанце прљања: *улицкајџи*, *ушминкајџи*, *ујудерисајџи*. Код ових других, субјекат је пуни Агенс, док је код првих то обично или неинтенционални Реализатор (*ујрљајџи јџџије*, *умазајџи кецељу*) или пермисивни Пред-Оријентир (нпр., код рефлексивних глагола *убуђајџи се*, *ујлеснијџи се*, или код амбирефлексивног *умаглијџи*: *јџрозор се умаглио*, *јџрозор је умаглио*). Што се творбене структуре ових глагола тиче, уочава се да група тежи деноминалном формату, управо како би се веза са одговарајућом материјом формално нагласила (НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ЗА РЕЛЕВАНТНУ МАТЕРИЈУ).

2) Као мању подгрупу можемо издвојити глаголе који подразумевају својство влажности изазвано неком течном материјом, рецимо: *уквасијџи*, *умокријџи*, *увлажијџи*, *ујрскајџи*, *ујљускајџи*, *укиснујџи* („покиснути“), *уросијџи*, *ушџирајџи*, *ушџицајџи*. Видимо да су углавном у питању девербативи (као *ујрскајџи* ← *јџрскајџи*), међу којима има и оних који би се могли интерпретирати и деадјективно (као *умокријџи* ← *мокар*), а забележни су и деноминали (*уросијџи* ← *роса*). Како граница између визуелног трага, посебно ако је он дифузан, и стања влажности није оштра, неки глаголи припадају и претходној групи: *ујрскајџи бојом*. За ове је две групе карактеристична конкурентност са *из*-префиксалима, код којих *из*- указује на експозитивну ексклузију (*ујрскајџи* : *исјџрскајџи*). Ова два префикса, која су када је реч о примарним просторним реализацијама (УНОШЕЊЕ И ИЗНОШЕЊЕ) супротстављена (*ујџрчајџи* – *исјџрчајџи*), у домену перцептивне модификације постају блискозначни. Разлика између *исквасијџи* и *уквасијџи* не испољава се у самој сликовносхематској организацији сцене већ у протосемантици која је унутар сликовне схеме експлицитно „удомљена“ – у једном се случају наглашава инклузивност новостеченог перцептивног својства наспрам Оријентира, док се у другом инсистира на ексклузивном „пореклу“ саме експозитивне материје (која

доспева из Агенсовог домена или, ако је реч о медијалном догађају – из спољашњег домена уопште).

3) Једну линију варијација карактерише изражена материјализација својства. Материја, тако, може образовати конститутивни слој преко Оријентира (чиме се ови глаголи приближавају глаголима са правим ОМОТАЧЕМ): *убејонирати*, *уасфалирати*, *угийсати*, *углејовати*, *укалдрмисати*, *ујлочити*, *увоијити*. Крајњи степен материјализације подразумева да је својство збир појединачних спацијабилних (или бар делимично спацијабилних) ентитета: *украсити* (*украсима*), *учичкати*, *улејити* (*зид њостерима*), *уфронцлати се*. Оваквим се глаголима придружују медијални деноминали *уваикати се*, *устиеничити се*, *уцрвати се* и деадјективи као *уваикљивити се*. Глаголи као *украсити* и *ујерушати се* налазе се на самом прелазу између МАТЕРИЈАЛИЗОВАНОГ СВОЈСТВА И ВИЗУЕЛНОГ ТРАГА.

4) Са МАТЕРИЈАЛИЗОВАНИМ СВОЈСТВОМ повезано је и својство КОНСТИТУЕНТ. То може бити материјализована егзосфера: *укорити се* („добити кору“), *учахурити се*, *умахунити се*. Чешће је реч не о компактној већ о дифузној или збирној конститутивној егзосфери (која се може видети и као градивна материја): *умаљавити се*, *удлакавити*, *убрадати*, *урастити*, *укоровити се*, *ујарложити се*, *уцвејати се*, *улисјати*, *узеленеити*, *ујујољити*, *убокорити се*, *угранати се*, *увлаијити (се)*, *усемениити*, *уцвасити*, *уродити*, *уигличити се* („добити иглице“). Као што видимо носилац материјализоване егзосфере може бити човек (*умаљавити се*), биљка (*уцвејати се*) или пак простор (*ујуравити*). Медијални глагол *урастити* обухвата и домен тела и домен простора (*урастио је у браду*, *врџи је урастио у коров*). Медијалност се понекад изражава као амбирефлексивност, нпр. *биљка је уцвејала* – *биљка се уцвејала*. Блискозначност се остварује са из-префиксалима аутоекспозитивног значења (*излисјати се*, *исцвејати се*, *измаљати се* и сл.). И овде се поред девербативне творбе уочава тенденција ка деноминалности (назив ДОГАЂАЛА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНЕ МАТЕРИЈЕ, *маље*, *брада*, *цветови*, *јујољци* и сл.). Деноминална основа понекад алтернира са деадјективном (*умаљати се* : *умаљавити се*).

5) Дематеријализација својства пак подразумева његово свођење на ПЕРЦЕПТИВНИ ТРАГ. Типични комплетивни визуелни траг представља боја (а како је она повезана са појавом одређене материје, ови се глаголи повезују и са првом групом): *убелити*, *убелети*, *уцрвениити*, *уцрвенеити*, *ужујити*, *уцрнити*, *ушарениити* и сл. Овој парадигми припада и *умити* код кога излагање материји доводи до својства чистоће.

Дифузни визуелно-тактилни траг (који је на почетку низа првенствено визуелан а на његовом крају готово да потпуно прелази у сферу тактильности) уочавамо код глагола као: *утиачкаџи се, уйегати се, убогињаџи се, убубуљичавиџи се, убораџи се, уквргавиџи се, угрбавиџи, угрбиџи, ухрајавиџи се, удрвенџи* („постати споља чврст, груб“, *стиабљика је удрвенела*), *ушпиркаџи, ушкробиџи, ушпавиџи (кожу), укруџиџи*. И кретање од визуелног трага до мириса је континуирано, па се код *удимиџи (џросџорију), укадиџи, уџамјаниџи* примећује визуелно-олифактивни нетактилни перцепат (*дим*), док код *умирисаџи, уџарфемисаџи, усмрдеџи, убаздеџи се, уџрдеџи се* визуелна компонента потпуно изостаје, па се може говорити о олифактивној егзосфери успостављеној око објекта. Глаголи *ужегнуџи* и *убајаџиџи* доносе сложено перцептивно својство, које комбинује мирис и укус, а у коме је удео визуелности минималан.

6) Апстрактније перцептивно својство од визуелног трага јесте облик, форма. Будући да облик захвата цео ентитет, његова се промена види као успостављање нове перцептивне егзосфере: *уковриџи, увиџи (косу), умрсиџи, улоџиџи, угрудваџи, углавичиџи се* („добити облик главице“), *ујезгриџи се, уједриџи се* („добити облик једра“), *укориџиџи се* („добити облик корита“), *уквадраџиџи се, уџроуглаџи се, уобликоваџи*. Глаголу *умрсиџи* слични су и не тако уобичајени глаголи *уложниџи* и *укомџиковаџи*, само је објекат менталне природе (*џај су џроблем додаџи уложнили*). Поред деноминала као *улоџиџи*, творбена метонимија назив догађаја из назива постигнутог својства може се остварити и деадјективно: *уџоџиџуниџи* („учинити потпуним“), *уџоџовиџи* („учинити готовим, завршеним“). Изражену парафизичку онтологију уочавамо код глагола *укомџоноваџи, углазбиџи*, код којих није у питању повезивање менталног ентитета са визуелним обликом већ са аудитивном уобличеношћу. Слични су, али са уопштенијим значењем „учинити да нека идеја добије физичку форму, да се физички манифестује“ – *уобличџи, уџеловиџи, уџеловџиџи* (имати уобличену форму јесте бити у омотачу).

7) Још апстрактнија чулна егзосфера од облика јесте перцептивни утисак. За разлику од облика који је донекле замислив као самосталан (нпр. облик лопте или троугла), перцептивни утисак је нераскидиво стопљен са својим носиоцем, јер се заснива на процени која уопштава свеукупну перцептивну датост неког ентитета. Реч је о деадјективним префиксалима код којих је егзосфера сведена на оцену перцептивног стања: *улеџиџи, уредиџи* (→ да буде уредно), *уснаџиџи, уједриџи*

(„постати једар“), *удесијии се*, *умодијии се*, па и *ујодобиии се* („начинити се сличан некоме“) и околионално *уличиии* (*на некога*). Ту су и деноминални глаголи негативног перцептивног утиска *унаказиии*, *унакарадиии*, а могао би се овде сврстати и глагол *у свињиии*, који стање неуредности концептуализује кроз представу о неуредној животињи (творбеном метафтонимијом која комбинује творбену метонимију назив за догађај из релевантног својства са метафором НЕУРЕДАН ЧОВЕК ЈЕ СВИЊА). Код околионалних лексикализација *умладијии* и *уздравијии*, општи перцептивни утисак виталности концептуализује се као апстрактна перцептивна егзосфера. Глагол *усавришијии* своје платисемично значење у једном сегменту остварује и кроз димензију перцептивног утиска.

Кроз ових седам тачака покушали смо да опишемо разноврсност онтологизације перцептивног егзосферног својства, као и његово настављање у натперцептивни домен. Свим наведеним глаголима заједничка је општа идеја о својству које се доживљава као инклузивна егзосфера, односно нека врста перцептивног, неаутономног „омотача“. Видели смо да је таква егзосфера у централним случајевима повезана са одговарајућом материјом, што је мање или више приближава правим омотачима (уп. *ујрљајии блајом* и *убејонирајии бејоном*). Њена дематеријализација отпочиње слабљењем визуелне компоненте и преласком у апстрактније, обично невизуелне перцептивне модалитете (*ухрајавијии*, *угрудвајии*, *ужегнујии*, *усмрдејии*). На самим рубовима перцептивног онтолошког домена налазе се глаголи који перцептивно искуство директно повезују са менталним ентитетима, односно – догађаји парафизичке онтологије, у којима нека опредмећена менталност добија перцептивну егзосферу (*уобличијии*, *ујелојворијии*).

5.4.3. Емисивна егзосфера – од перцепције до понашања

Посебну инстанцу перцептивне егзосфере представља емисивни перцепат. У типичном случају реч је о светлости и(ли) топлоти коју неки ентитет емитује, а која се концептуализује као његова опазива егзосфера (перцептивно слична типичном омотачу, али неспацијабилна и неаутономна наспрам емитера): *ујалијии* (*вајру* – ватра је егзосфера за оно што гори, *сијалицу* – светлост је егзосфера наспрам сијалице која је емитује; или медијално: *чело му се ујалило* „добрио је температуру“ – температура је перцептивна егзосфера), *ужаријии*, *убљешиијии*, *усијајии*, *усјајии*, *ујећи* (*сунце је ујекло*), *усветилијии*, *уцаклијии*, *ушљашијии*, *ујаријии*. Посебну подгрупу сложених визуелних околности образују

безлични казиви глаголи као *уданији се, узорији се, уноћији се, умрачији се, ујролејији се, узимији се*, код којих се наступајући део дана или годишње доба види као специфична перцептивна егзосфера.

Емисивни перцепат се појављује и као звук, па се глаголи успостављања аудитивне околности такође концептуализују као инклузивни: *ужаморији се, ужагорији се, ухукаји се, ужуборији се, укокодакаји се, умјаукаји се, улајаји се, ујијукаји се, уњакаји се, уцвркујаји се, уцвилеји се*. Поред дубоких рефлексива (*узвиждукаји се* „почети интензивно звиждати“),¹²⁴ неки од ових глагола означавају медијалну рефлексивност (у виду збивања, када је номинатив Пред-Оријентир: *вода се ужуборила*). Код глагола *ујлакаји се* може се говорити о емисивном понашању које у себи обједињује аудитивну димензију са димензијом емисивне материје и емисивног звука.

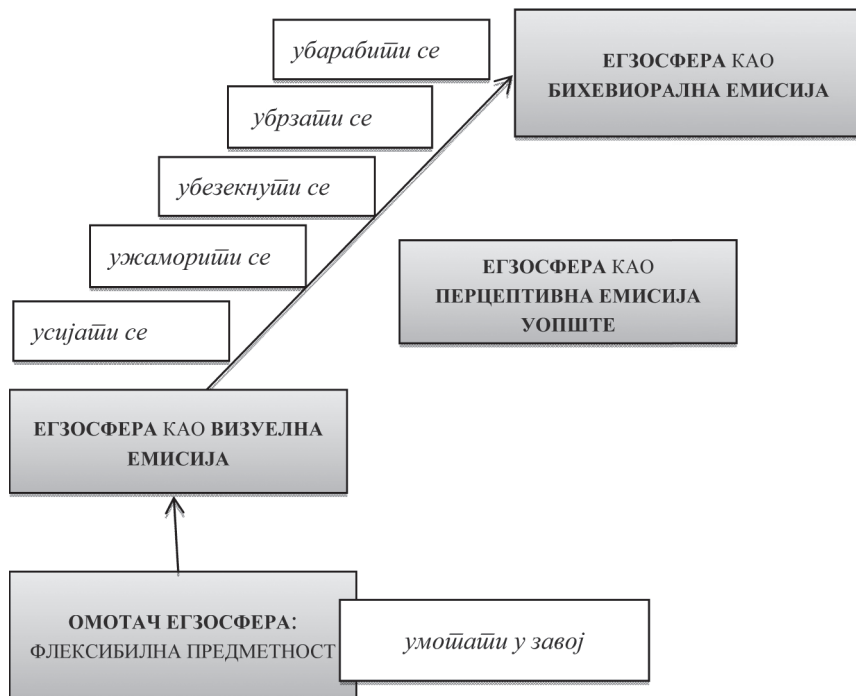
Код малог броја глагола, међу којима су неки казиви, примећује се емисија покрета – нека предметност (или површина неке материје) физички је подстакнута на испољавање одређеног покрета, што се доживљава као њена тренутна перцептивно-емисивна околност: *уљуљаји се, увихорији се, ујаласаји се, увијлаји се, уврјиложији се, уњихаји се (ветар је уњихао гране), увијорији се, увибрираји се*. Поред наведених глагола, који могу бити агентативни или медијални (дакле – алтерсубјекатски: *ујаласаји површину воде : вода се ујаласала*), овде спада и рефлексивно *умахаји се* („почети интензивно махати, размахати се“: *ишпа си се ишпако умахао*). На покрет, као визуелни облик бихевиоралности, надовезује се убрзавање, као апстрактнија бихевиорално-перцептивна егзосферна околност: *убрзаји се, ужусирији се, ухирији се, оказ. ужурији се*.

Бихевиорално-перцептивна егзосфера је јасно уочљива и код глагола емитовања експресије изненађења или запрепашћености: *убезекнуји се, убечији се, уколупаји се (очима), унезверији се, учудији се, оказ. ујрејасији се*. Даљом апстракцијом бихевиоралне егзосфере стижемо и до глагола промене у понашању (који се могу подвести под општу дефиницију „постати носилац одређеног понашања“): *уозбиљији се, ујрисијорији се, уфинији се, уљудији се, убезобразији се, убезочији се, угордији се, угороядији се, удобрији се, умилосрдији се, умилосијивији се, умудрији се, ујамејији се, уразумији се, ујвртоглавији се, уинајији се, ућудији се*. Овакви догађаји почивају на концептуализацији носиоца понашања као бихевиоралног емитера, што омогућава да се само понашање категоризује као инстанца апстрак-

¹²⁴ Код неких рефлексива би се могло говорити о свођењу Агенса на Реализатора – деца су се *ужаморила*, обично, не подразумева интенционалну усмереност ка стварању жамора.

тне али опазиве егзосфере. Ови се глагли могу довести у везу са придевском основом (целом или окрњеном: *угордиџи* ← *горд*, *угоройадиџи* ← *горойад-ан*), али ни мотивација посредством прилога није искључена (уп. „почети испољавати некакво понашање“ и „почети се понашати на одређени начин“). Њима су слични деноминали: *ујросјачиџи се*, *улујежиџи се*, *убарабиџи се*, *уфукариџи се*, *учовечиџи се*, *ујуначиџи се*, *уђаволиџи се*, *ушејџианиџи се*, који се могу подвести под општу дефиницију „почети се понашати онако како је карактеристично за именички појам у основи“. Код деадјективне интерепретације уочава се творбена метонимија НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ СВОЈСТВА, ДОК деноминална интерепретација ангажује уз то још и метонимију НОСИЛАЦ СВОЈСТВА ЗА СВОЈСТВО.

Као што видимо, и перцептивна емисија образује онтолошки континуум. На самом почетку тог континуума емисија се односи на светлост, топлоту и звук, па се лаганим уопштавањем помера из перцептивног домена у социо-бихевиорални домен. Овај континуум почива на примарној метафори ЕМИСИЈА УОПШТЕ ЈЕ ЕМИТОВАЊЕ ВИЗУЕЛНОГ ПЕРЦЕПАТА.

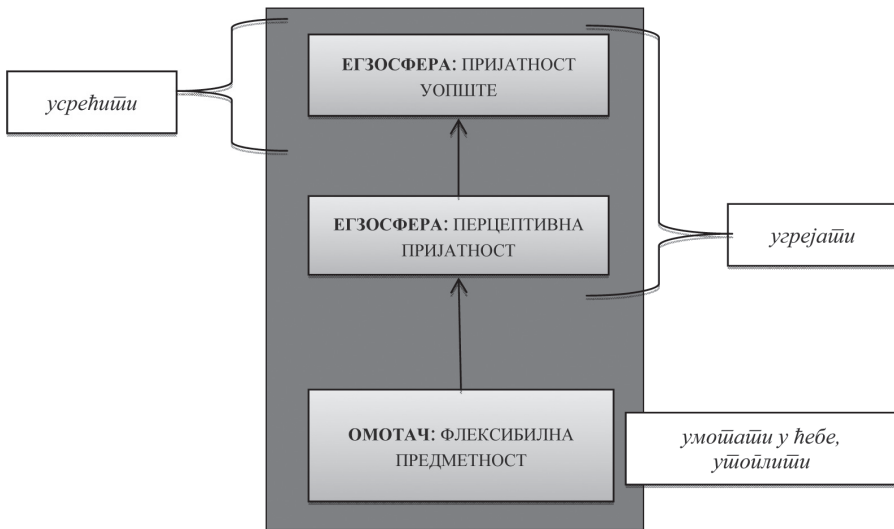

Дијаграм 5.8. Онтолошки континуум емисивне ЕГЗОСФЕРЕ

5.4.4. Егзосферне околности

Успостављање типичне егзосфере често коинцидира са одазивним појмом топлоте – положај умотаности може бити истовремено и стање утопљености (које је апстрактније јер му недостаје визуелна димензија). Такву конфлацију илуструје глагол *ућебаџи*, у чијем се лексичком значењу примећује стапање ситуације на коју се творбено указује („умотати у ћебе“) са постизањем стања ПЕРЦЕПТИВНЕ ПРИЈАТНОСТИ (неопходне топлоте). Док се деноминалном творбеном структуром код *ућебаџи* фокус држи на самом ОМОТАЧУ, глагол *уџојлиџи* у први план поставља управо одазивну појмовност и може се сматрати деадвербативним („учинити, уматавањем или облачењем, да некоме буде довољно *џојло*“). Као што дефиниција показује, и овде је, ипак, реч о конфлацији правог омотача и перцептивног стања (пример **уџојлио сам се џоред вајпре*, у том смислу, делује чудно). Осамостаљивање појма ПРИЈАТНЕ ТОПЛОТЕ уочавамо пак код глагола *угрејаџи* (*неког, угрејаџи се*) – овде се више не ради о стопљености телесног осећаја са физичким ОМОТАЧЕМ већ о метаперцептивној ЕГЗОСФЕРНОЈ ОКОЛНОСТИ.

Ова се линија одазивног садржаја који је „природно“ удомљен у сликовну схему УМОТАВАЊА даље апстрахује: УМОТАНОСТ → ПЕРЦЕПТИВНА КОМФОРНОСТ (ТОПЛОТА) → КОМФОРНОСТ УОПШТЕ. Тиме се омогућава да инстанце егзосферне инклузије постану и догађаји узроковања стања

Дијаграм 5.9. Онтолошки континуум од ФИЗИЧКОГ ОМОТАЧА ДО ЕГЗОСФЕРЕ ПРИЈАТНОСТИ

менталне пријатности (што указује на примарну метафору ПРИЈАТНОСТ УОПШТЕ ЈЕ ПРИЈАТНА ТОПЛОТА ПОСТИГНУТА УМОТАВАЊЕМ): *усрећити*, *увеселити*, *уживати* у нечему, *оказ. урадовати*. Субјекат има намеру да се објекат доведе у стање менталне пријатности и у догађајима као *улизивати се (некоме)*, *улагивати се (некоме)*, *уласкати (некоме)*, *умиљавати се (некоме)*, *угодити (некоме)*, *удовољити (некоме)*, *услужити (некога)*. Њима се може придодати и *ушешити* („субјекат чини да се објекат осећа боље“), као и глаголи изражавања поштовања – *удосијити (некога)*, *уважити (некога)*.

5.4.5. Интегративна егзосфера

Видели смо на самом почетку приче о УМОТАВАЊУ да материјализовани ОМОТАЧ може имати наглашену интегративну функцију. До сада смо се бавили онтолошким варијацијама које проистичу из перцептивне димензије егзосфере, а сада ћемо размотрити глаголе који имају инклузивно-интегративни карактер. Подсетимо се, схему интегративне егзосфере илуструје глагол *увезати* (*косу гумицом, цвеће њраком*). Више лексикализација се примећује на онтолошки сложенијим искуственим нивоима, на којима представа о предметном ОМОТАЧУ ишчежава. Најједноставнија онтолошка варијација подразумева осамостаљивање идеје интегративне уобличености од просторног примитива ОМОТАЧА, односно његову дематеријализацију (метаспацијални образац уобличена збирност ЈЕ УВЕЗАНОСТ ОМОТАЧЕМ): *уфитиљити (кончиће у фитиљ)*, *устијожити (сламу у стијог)*, *уиласити (сено)*, *ухријити, угомилаити, укубити (дрва у кубне мејре)*, *уметирити (дрва)*, *ушабачити (џаирице у џабаке)*. Овим глаголима треба придружити и глаголе који означавају успостављање поретка унутар неке групе визуелно-менталних (или опредметивих) ентитета – *уазбучити (картиончиће, њодајке)*, *уабецедити (речи у речнику)*.

Глаголи *ујајити* и *укрдити* означавају образовање *јајца* и *крда*, као ОПРОСТОРИВЕ ЗАЈЕДНИЦЕ ЖИВОТИЊА. Ни овде се не примећује предметни ОМОТАЧ (типа траке), већ ИНТЕГРАТИВНА ЕГЗОСФЕРА. У социо-бихевиоралном домену стање ЗАЈЕДНИШТВА изражавају глаголи *удружити* и *ујединити* – оно што удружује неке особе јесте заједнички интерес, а њихова удруженост надилази идеју о истој просторној локализацији. Посебне типове удруживања изражавају глаголи *уројити се (јројити некога)*, *уорјачити се* (са неким), *ујаранити се*, а и неологизам *уфрендоваити се* (са неким на некој друштвеној мрежи). Успостављање мен-

талне повезаности (према моделу БИТИ СОЦИЈАЛНО ПОВЕЗАН ЈЕ БИТИ У ИСТОМ ФИЗИЧКОМ ОКВИРУ) илуструје и глагол *ујознаџи* (који варира висину субјекта: номинатив је Агенс у *он нас је ујознао*, док је рефлексивност медијална – номинатив је Пред-Оријентир проживљавач: *ујознао сам се са њим*).

Глагол *ушџедеџи* указује на опросторену интегративну расположивост – *ушџеђени новац* је збирни ентитет који се налази у субјектовом пољу расположивости, које се, обично, подудара са неким реалним простором, али тај простор није у семантичком фокусу овако конфигурисаног догађаја – када неко каже *ушџедео сам довољно ѧара*, нећемо га питати *где их је ушџедео*. Оказионалне лексикализације које су семантички блиске глаголу *ушџедеџи* јесу *укуџиџи* („сакупити током времена“) и *учуваџи* (да се не потроши).

Апстрактнију онтолошку реализацију инклузивности уочавамо код глагола који изражавају уједначавање: *уједначиџи*, *уједноличиџи*, *уједнообразиџи*, *уравномериџи*, *усагласиџи*, *ушџијмоваџи*, *ујодобииџи*. Код оваквих глагола просторна интеграција је потпуно ишчезла, а у први план доспева одазивна непросторна идеја сличности. Ови глаголи, стога, почивају на примарнометафоричкој вези сличност је интегрисаност у заједнички омотач. Глаголи *уједначиџи* и *изједначиџи* представљају још једну тачку у којој се ексклузија и инклузија на надсликовном одазивном нивоу додирују – успостављање стања сличности у једном се случају концептуализује као отклањање разлике (екстрактивно-ексклузивна модификација), а у другом као образовање заједништва (инклузивна модификација). Глаголима уједначавања донекле је сличан глагол *ујоредиџи*, код ког се успоставља заједнички ментални оквир поређења – поредбена егзосфера. Метафора ПОРЕЂЕЊЕ ЈЕ ОБРАЗОВАЊЕ ЗАЈЕДНИЧКОГ ОМОТАЧА ОКО ОНОГА ШТО СЕ ПОРЕДИ УТЕМЕЉЕНА ЈЕ НА ПРИМАРНОЈ МЕТАФОРИ РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕ ГЛЕДАЊЕ.

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (4). У овом смо пододељку размотрили у-префиксале који су повезани са ОМОТАЧЕМ – реч је о једној великој групи глагола у чијем се центру налази сликовна схема умотавања. Померања од прототипичног омотача, који је флексибилна предметност (*умоџиџи* у *завој*, *увезаџи* *канайом*) креће се у два правца – мање је продуктиван онај који нас од флексибилне помера ка чврстој предметности (*урамиџи*, *ујармиџи*), док линија дематеријализације задира дубље у перцеп-

тивни домен, у коме се ОМОТАЧ своди на ЕГЗОСФЕРНИ ПЕРЦЕПАТ (*убуђајти се, уиђљајти, уиђвенијти, усмрдејти се*). Видели смо и да УМОТАВАЊЕ представља физичко искуство у које су „усидрени“ одазивни појмови попут ИНТЕГРИСАНОСТИ и КОМФОРНОСТИ. Само померање од сликовносхематског гешталта ка одазивним појмовима почива на примарним метафорама (ИНТЕГРИСАНОСТ ЈЕ УВЕЗАНОСТ ФИЗИЧКИМ ОМОТАЧЕМ, КОМФОРНОСТ УОПШТЕ ЈЕ УМОТАНОСТ У ФИЗИЧКИ ОМОТАЧ). Када се ради о *чулној* ИНТЕГРИСАНОСТИ (*угомилајти, устојожити*) и *чулној* КОМФОРНОСТИ (*угрејати се*), овакво се значење префикса може описати као метаперцептивно. Поменуте примарне метафоре омогућавају да се егзосферна инклузија прошири и на натфизичко искуство (*увезајти цвеће у букеј* → *ујединити се, уједначити нешто; уиђојити неког* → *усрећити неког, увеселити неког*).

5.5. Онтолошке манифестације инвазивне инклузивности

У уводном делу овог поглавља видели смо да се глаголи у-породице који имају сликовносхематски карактер могу поделити на две велике групе – једни инклузивност доносе у основном облику, други јој придружују значење „нападнутости“. Последњу секцију овог поглавља, стога, посвећујемо инвазивним инклузивима. Дистинкција између ОМОТАЧА и САДРЖАТЕЉА уочљива је и овде, па ћемо у првом делу секције говорити о инвазивном ОМОТАЧУ, а у другом о инвазији ка САДРЖАТЕЉУ.

5.5.1. Инвазивност и сликовна схема УТЕЗАЊА

Сликовна схема УТЕЗАЊА може се сматрати специфичном варијантом сликовне схеме УМОТАВАЊА. За разлику од *умојати*, које је по питању испољеног притиска над објектом неутрално (може у одговарајућем контексту бити повезано са притиском али притисак није задан у лексичком значењу глагола – *умојати њрси чврсто завојем*), глагол *уиђгнути* увек подразумева да је објекат изложен интензивном притиску (уп. *увијти у завој* и *уиђгнути у завој*). Како се утезање темељи на просторном примитиву ОМОТАЧА, у примеру *уиђгнути се у уско одело* у-конституент нема локализацијску вредност јер је у питању Трајектор (не *где се уиђгао* већ *како се уиђгао*) – одело је Фигура наспрам онога ко га носи, а ко има статус Позадине. Овакав Трајектор се, притом, може описати као МАТЕРИЈАЛИЗОВАНИ ИНКЛУЗИРАЋИ ПРТИСАК – осећај притиснутости са свих страна је стопљен са самим ОМОТАЧЕМ. Та стопљеност се јасно читује и у каузалној структури догађаја – актер у је изражен

или као Агенсова микрозона (инструменталом: *ушегнуџи се хаљином*) или као инклузирајући Трајектор (одговарајућом ППК: *ушегнуџи се у хаљину*).

	номинатив	акузатив / се	инструментал	ППК
<i>ушегнуџи нешџо каишем</i>	Агенс x	Оријентир q	Реификатор $x^{\#}=y$	/
<i>ушегнуџи каиш</i>	Агенс x	Трајектор y	/	/
<i>ушегнуџи се у хаљину</i>	Агенс x	Оријентир x	/	Трајектор $y=x^v$
<i>ушегнуџи се хаљином</i>	Агенс x	Оријентир x	Реификатор $x^{\#}=y$	/

Табела 5.4. Синтаксички оквири глагола *ушегнуџи*

На првом степену дематеријализације долази до повлачења материјалне компоненте из позиције Трајектора – ОПРЕДМЕЋЕНИ ПРИТИСАК се ограничава само на Агенсову дејствену микрозону, док Трајектор постаје ПРИТИСКОМ ИЗАЗВАНО СТАЊЕ. Ово цепање на притисак и његов ефекат уочава се код глагола *удавиџи* – ОМОТАЧ који материјализује притисак постоји и изразив је инструменталом (*удавиџи неког рукама* – баш као *ушегнуџи некога оделом*) али не и кроз ППК (уп. *ушегнуџи некога у одело*), што показује да је Трајектор уопштен од ОПРЕДМЕЋЕНОГ ПРИТИСАКА ДО ЕФЕКТА ПЕРЦЕПТИВНЕ ДИСКОМФОРНОСТИ (односно њеног екстремног облика – ДЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ). У резултативном пољу се, дакле, уочава Оријентир као носилац стања девитализације („онај ко је удављен“) и Трајектор као само стање девитализације („удављеност“). Глагол је монопрелазан, усмерен ка Оријентиру, а Трајектор је актеризован управо као Оријентирова микрозона (не као у већ као q^v). Сличан је и глагол *уклешиџиџи* („учинити да се нешто нађе у положају притиснутости, пригњечености између нечега“, *уклешиџиџи некоме њрсџи враџима*). Медијални глаголи као *увенуџи*, *усахнуџи*, *усушиџи се*, код којих девитализација подразумева извесно смањење волумена ентитета, почивају управо на примарној метафори ДЕВИТАЛИЗАЦИЈА ЈЕ СТАЊЕ УТЕГНУТОСТИ ОМОТАЧЕМ – у наведеним случајевима правог омотача, наравно, нема, али су ефекти који се доводе у везу са инвазивном умотаношћу уочљиви. Метаспацијалан је и глагол *укочиџи се* – ни овде реалног омотача нема, али је остало стање непокретљивости и дискомфора. Док се, подсетимо се, УМОТАВАЊЕ повезује са стањем комфорности (преко пријатне физичке топлоте до позитивне менталне афективизације: *уви-*

ићи у шал → *уићоилићи* → *увеселићи*), УТЕЗАЊЕ је, дакле, искуствена подлога за стање дискомфора и девитализације.

	Адлативни Оријентир	Трајектор
<i>уићегнући</i>	ентитет изложен дискомфорном притиску	опредмећени притисак (предметност која се појављује у сфери Оријентира као материјализација притиска и потенцијални извор дискомфорности и девитализације)
<i>угушићи</i>	ентитет изложен дискомфорном притиску који доводи до девитализације	својство девитализованости изазвано притиском
<i>умрећи</i>	ентитет у стању девитализованости	својство девитализованости уопште

Табела 5.5. Од УТЕЗАЊА ДО ДЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ – семантика Трајектора и адл. Оријентира

Код глагола деформације представа о спољашњем омотачу је готово потпуно замењена егзосферним притиском – *угњечиићи нешићо* подразумева излагање објекта притиску, а трајективни резултат (у виду стања деформисаности) ни овде није аргументски изражен. Тако је и код *увајаћи* (*глину*), *угужваћи*, *ужвакаћи*, *угњавићи*, *умуљаћи*, *умрцварићи*, *усавијаћи*, *улујаћи*, *ушмирглаћи*, *убрисаћи*, *углачаћи*, *уићесаћи*. Код глагола *уломићи ђарче* и *учујаћи лисћ* уочавамо засебни случај деформације притиском – конститутивну дезинтеграцију. Глагол *унишићићи* представља екстремну варијанту деформације – деструкцију (ФИЗИЧКА ДЕСТРУКЦИЈА ЈЕ ДЕФОРМАЦИЈА УТЕЗАЊЕМ). Представа о инклузирајућем резултату је и поред дематеријализације ОМОТАЧА очувана – објекат доспева у стање ДЕФОРМАЦИЈЕ које је његова егзосфера, што указује на метаперцептивну примарну метафору ДЕФОРМАЦИЈА ЈЕ ПРИТИСАК ФИЗИЧКОГ ОМОТАЧА.

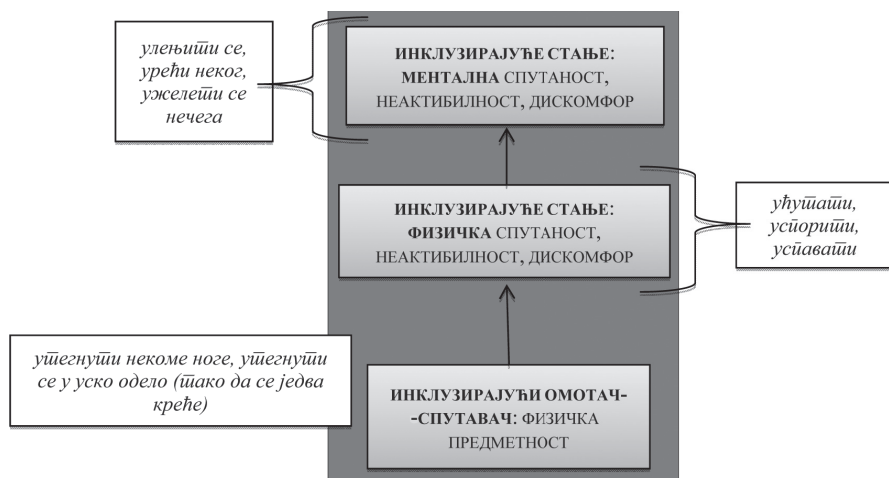
На типично УТЕЗАЊЕ надовезује се и метаперцептивна схема УМАЊИВАЊА: *умањиићи*, *умршавићи*, *усукаћи се*, *уфићиљиићи се*. Веза је искуствена, УТЕЗАЊЕ је иначе повезано са смањењем волумена утегнутог објекта, што у екстремнијем случају, услед унутрашњег притиска, доводи до његове потпуне деструкције. Омотач који материјализује притисак код ових глагола је потпуном дематеријализацијом прешао у стање смањености, па појава префикса *у-* почива на примарној метафоричкој концептуализацији УМАЊЕНО ЈЕ УТЕГНУТО ОМОТАЧЕМ.

Инклузивни физички притисак представља физичку основу и за стање спутаности и ометености уопште – притисак спољашњег омотача смањује мобилност и могућност дејствовања онога ко је омотачем обухваћен (*једва хода колико се уићегла, чврсто му уићегни ноге да не може да побегне*). Осамостаљивање идеје спутаности од физичког омотача јасно се уочава код глагола *умириџи некога* („учинити да престане да се понаша дивље“) – чин *умиривања* може али не мора подразумевати да онај ко се умирује буде физички обухваћен (Агенсовим рукама), али, без обзира на то да ли обухватања има или нема, *умиривањем* се постиже његово дејствено спутавање.¹²⁵ Код глагола *уледениџи (руке су му се уледениле)* егзосфера је присутна само као перцептивно инклузирајуће стање ледености (које је уједно и стање отежане покретљивости, неактибилности). Код глагола успоравања, као *усџориџи, уџромџи, улаганиџи* права физичка егзосфера не постоји, али се негативна промена брзине види као инстанца инклузирајућег стања ометености. Код глагола *умрџивиџи се* реч је о инклузирајућем стању опазиве неактивности, а реалног физичког омотача који то стање изазива ни овде нема. Тако је и код *уџиџиџи неког*, као и код медијалних *уџуџиџи, умучаџи, усџаваџи се, удремаџи се, укочиџи се* – иако омотача нема, ефекат перцептивне неактивности или спутаности, који се иначе примарно повезује са њим, ипак је ту (НЕАКТИВИЛНОСТ ЈЕ УТЕГНУТОСТ ОМОТАЧЕМ).

Поменутом *умириџи* сличан је глагол *уразумџи*, али физичко обухватање овде није присутно ни као могућност (*уразумџи речима* : *умириџи речима / рукама*). Менталну бихевиоралну спутаност примећујемо и код *усџезаџи се, усџручаваџи се* – субјекат не испољава неко понашање, као да је спречен неким невидљивим омотачем. Бихевиорална контрола, као облик натфизичког спутавања, уочава се код *укроџиџи, уџиџомџи, удресираџи* – укроћена животиња се не понаша дивље и под контролом је свог власника (БИТИ ОБУЗДАН ЈЕ БИТИ УМОТАН СПУТАВАЈУЋИМ ОМОТАЧЕМ). Одазивни појам контроле значајан је и код глагола *уџрављаџи (машином)* – оно чиме се управља под потпуном је контролом Агенса (БИТИ ПОД КОНТРОЛОМ ЈЕ БИТИ У ОГРАНИЧАВАЈУЋЕМ ОКВИРУ – уп. са глаголима попут *уџрегнуџи, уоглавиџи*, о којима смо писали у секцији о умотавању). Стање бихевиоралне спутаности уочава се и код глагола *уџениџи, условиџи*. Објекат

¹²⁵ Нешто је другачије *умириџи* када је блискозначно са *уџеџиџи*. Уместо спутавања, оно што субјекат тада ради има за циљ изазивање менталне пријатности код објекта (како би се објекат психолошки смирио), и то се значење онда не може видети као инстанца инвазивности. Зато смо га и описали у претходном сегменту, у парадигми комфорог умотавања.

је бихевиорално спутан, али без реалне материјализоване спутавајуће егзосфере и код *умађијати*, *уврачићи*, *убајати*, *урећи*, *уклећи*, *учараћи*. Медијални глаголи као *улењити се*, *углуити се*, *ућујеити*, *убаговити*, *убедачићи*, *ућријовати*, *ужелећи се* лексикализују пак процес развијања неког облика психолошке спутаности и дискомфорности у Оријентировој менталној сфери – дискомфорност уопште је стање утегнутости спутавајућим омотачем.

Дијаграм 5.10. Континуум дематеријализације спутавајућег омотача

5.5.2. Физичка инвазивност и сликовна схема убадање

Сликовна схема убадања (импутација) подразумева пробијање Трајектора у унутрашњост Оријентира. Оваква конфигурација, очигледно, захтева да Оријентир буде упојмљен као чврста ПРЕДМЕТНОСТ, али повлачи са собом и одговарајуће сликовне обресе самог Трајектора, који је типично ИЗДУЖЕНИ ПЕНЕТРАБИЛНИ ЕНТИТЕТ, најчешће нека врста оруђа (*убосићи*, *усјирелићи*, *уринути*, *укуцаћи*). Одступања Трајектора од таквог облика нема крупније последице све док је инвазивно-инклузивни резултат ту. Тако је Трајектору *сјирели* (*усјирелићи*) функционално сличан Трајектор *мећак* (*ућуцаћи*), а функцију инвазивног Трајектора може имати и активна зона самог Иницијатора, када се успоставља разлика између инвазивног оруђа и постинвазивног трага у структури САДРЖАТЕЉА (*ујесићи неког зубима*, *укљувати неког кљуном*, *урићи ноктије*

некоме у кожу, усећи се у месо, угравирајти знак у врајта скалџелом, уклесајти најџиис у камен длејшом). Творбено, ови глаголи су или девербативни (*убосјти, угрисјти*), што указује на творбену метонимију назив ДОГАЂАЈА ИЗ РЕЛЕВАНТНОГ ПРОЦЕСА, или деноминални – када су утемељени на творбеној метонимији назив ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ЗА РЕЛЕВАНТНУ ПРЕДМЕТНОСТ / ОРУЂЕ (*ушрафјити, уклнчјити, усјрелијти*).

Глаголи физичког убадања углавном имају агентативну каузалну природу, са дубоким субјектом. Резултативни профил може бити окренут ка адлативном Оријентире (монопредлазно *усјрелијти неког нечим*) или се могу варирати Тр и Ор-профили (алтерпредлазно *убосјти иглу у јасјуче – убосјти јасјуче иглом*),¹²⁶ мада се примећују и случајеви монопредлазности са Тр-објектом (*уријти нокте у кожу*). Уочавају се и медијални глаголи, попут *жица се усекла у месо некоме* – номинатив је Пред-Трајектор, *се* указује на истореференцијалног Трајектора, а адлативни Оријентир, односно сам САДРЖАТЕЉ, изражава се кроз датив и ППК. Рефлексивизацијом се од агентативног оквира може добити неинтенционални оквир, када се пуном Агенсу одузима иницијативна фаза, па субјекат има само вредност Реализатора (*убоо се на иглу док је ушвао чарју*). Када се убадањем постиже локализација неке предметности, актер у прелази развојни пут од Реификатора (дејствена микрizona Агенса), преко Пред-Трајектора, до самог Трајектора, што је, ако глагол може варирати резултативни профил као *убосјти*, синтаксички праћено алтернирањем инструментала и акузатива: *убосјти нешијо иглом – убосјти иглу у нешијо*. Ако глагол има само један резултативни профил, актер у се изражава или само акузативом (*укуцајти ексер у зид*) или само инструменталом (*усјрелијти неког сјрелом*). Начелно, Ор-профил је повезан са семантиком оштећивања и повређивања (*усакајтијти неког, убогајтијти неког, ушјројитијти неког, укресајти крошњу секиром*), а Тр-профил повлачи семантику фиксирања у структуру Оријентира (*укуцајти ексер у даску, убосјти иглу у јасјуче*) или остављања импутираног трага (*уклесајти најџиис у зид, урезајти лик у дрво, угравирајти слова у мејшал*). У овом другом случају, може се говорити о утискивању, као о варијанти убадања, која се од типичног убадања разликује управо по томе што статус Трајектора нема сам ПЕНЕТРАБИЛНИ ЕНТИТЕТ већ траг који такав ентитет оставља.

¹²⁶ Треба имати на уму да овај глагол кад је у питању неаниматни САДРЖАТЕЉ преферира Тр-објекат (*убосјти иглу у јасјуче*), а када је САДРЖАТЕЉ аниматан – Ор-објекат (*убосјти некога ножем*). Одабир објекта је повезан и са семантичком разликом – Трајектор повлачи значење фиксираности, а Оријентир значење негативне модификације, односно – повређивања.

	номинатив	акузатив	инструментал	ППК
<i>убосићи иглу у јасиуче (руком)</i>	Агенс x	Трајектор y	(Реификатор $x^{\#v}$)	адл. Оријентир $y^{\wedge+o} (=q)$
<i>убосићи јасиуче иглом</i>	Агенс x	адл. Оријентир q	Реификатор $x^{\#v} (=y)$	/
<i>угрисићи неког зубима</i>	Агенс x	адл. Оријентир q	Реификатор $x^{\#v}$	/
<i>укуцаићи ексер у зид чекићем</i>	Агенс x	Трајектор y	Реификатор $x^{\#v}$	адл. Оријентир $y^{\wedge+o}$
<i>усећи се у месо</i>	Пред- -Трајектор y	Трајектор y	/	адл. Оријентир $y^{\wedge+o}$

Табела 5.6. Синтаксички оквири неких глагола УБАДАЊА

Сликовна схема ударања је, као и утискивање, сестринска схема убадању. Као и код *убосићи*, и код *ударићи* уочавамо инвазивност наспрам неког предметног Оријентира. Основна разлика је у томе што се између Реификатора (оно чиме Агенс дела) и предметног Трајектора код типичног убадања успоставља референцијална једнакост, која пак код ударања, као и код утискивања, увек изостаје. Ипак, за разлику од утискивања, код ударања Трајектор није нужно споља видљиви траг у површинској структури Оријентира већ је то првенствено импутивни ЕФЕКАТ у његовој унутрашњости изазван инвазивним контактом. Ако је Оријентир аниматан, Трајектор се остварује као ТАКТИЛНИ ОСЕТ (*ударићи некоме шамар*). Када је Оријентир неаниматан, Трајектор представља физички ПОТРЕС у његовој структури, који се може манифестовати аудитивно (унутрашњи потрес је стопљен са спољашњим звуком: *ударићи у бубње*) или визуелно, када долази до перцептивне модификације, која може бити деформација изазвана спољашњим притиском (*улубићи кантиу*, *уйресоваћи биљку*) или потпуна промена физичке конзистентности (*усићнићи камен*, *удробићи смену*). Глаголи хомогенизације (*ублендираћи*, *умиксираћи*, *умесићи*, *умешаћи*, *умућкаћи*) могу се видети као метасликовне екстензије ударања – иако правог ударања нема, унутрашњи потрес је присутан (ИЗГУБИТИ СТРУКТУРУ ЈЕ БИТИ ИЗЛОЖЕН СПОЉАШЊЕМ ПРИТИСКУ).

На догађаје као *ударићи некога* наслањају се медијални догађаји код којих се Трајектор у виду непријатног физичког осета унутар аниматног Оријентира успоставља без каузалне укључености правог ин-

вазивног Агенса (ОСЕЋАТИ ФИЗИЧКИ ДИСКОМФОР ЈЕ БИТИ УДАРЕН). Овакви се глаголи могу остварити као непрелазни – када је субјекат адлативни Оријентир-Пермисор (*уїрнуїїи*) или као рефлексивни – када уочавамо комбинацију медијалног Пред-Оријентира и истореференцијалног адлативног Оријентира (*уїсїдеїїи се*). Слично, ако је реч о неаниматном Оријентиру, уопштавањем се омогућава да се на УДАРАЊЕ појмовно наслоне догађаји успостављања деформације која није продукт конкретног чина ударања – БИТИ ДЕФОРМИСАН УОПШТЕ ЈЕ БИТИ УДАРЕН (нпр. медијално *кров је улегао*, код кога је субјекат адлативни Оријентир-Пермисор). Са УДАРАЊЕМ је повезан и догађај *угасїїи вайїру водом* – Реификатор се овде, за разлику од типичног ударања, остварује као материја, Оријентир није чврста предметност већ перцептивни ентитет (*вайїра*), а постигнута деформација се појављује у форми потпуне дезактуализације (ватра престаје да постоји). У екстремној реализацији деформација постаје потпуна деструкција, на шта указује глагол *униїїїїїи* (који се може повезати и са УТЕЗАЊЕМ и са УДАРАЊЕМ). На деструкцију апстрактнијег, натфизичког типа упућује глагол *уїройасїїїи*, као и глагол *ујебаїи*, чија је основа и метафоричка (ДЕСТРУКТИВНО ДЕЈСТVOVAЊЕ УОПШТЕ ЈЕ СЕКСУАЛНА ИНВАЗИВНОСТ).

Видели смо већ да је девитализација, са једне стране, преклопљена са УТЕЗАЊЕМ (*удавїїи неког рукама*). Исти одазивни појам се, са друге стране, наслања на УБАДАЊЕ (*уїїрелиїи їлен сїїрелом*, *уїуцаїи неїїријаїїеља меїїком*). Глаголе умирања, *усмрїїїи*, *убиїи*, *уїокоїїи* и *умреїи*, можемо, стога, видети као метаперцептивне обрасце унутар инвазивно-инклузивне парадигме. Ако ове глаголе посматрамо наспрам УТЕЗАЊА, уочава се метафоричка концептуализација БИТИ МРТАВ ЈЕ БИТИ УТЕГНУТ СПУТАВАЈУЋИМ ОМОТАЧЕМ, наспрам УБАДАЊА то је СМРТ ЈЕ ДЕСТРУКТИВНИ ОШТРИ ПРЕДМЕТ КОЈИ СЕ УСЕЦА У ТЕЛО, док наспрам УДАРАЊА метафора гласи – СМРТ ЈЕ ДЕСТРУКТИВНИ УНУТРАШЊИ ПОТРЕС У ТЕЛУ. Код *усмрїїїи*, *убиїи* и *уїокоїїи* објекат је адлативни Оријентир, док је Трајектор не дискомфорни осет већ смрт као његов екстремни облик. За разлику од њих, *умреїи* и *уїокоїїи се* долазе у медијалном каузалном формату: први је непрелазан са субјектом који има сложену вредност адлативног Оријентира-Пермисора; други је рефлексиван и показује да је глагол *уїокоїїи* иначе алтерсубјекатског карактера (алтернира каузалну висуину самог субјекта: *уїокоїїи некога*, *уїокоїїи се*).¹²⁷

¹²⁷ Занимљиво је да у савременом сленгу глагол *угасїїи* развија управо значење „умрети“, које се остварује уз детранзитивизацију (*угасїо је* = „умро је“). Иза овог значења се уочава концептуализација живот је ватра, па се може рећи да овај глагол припада парадигми УДАРАЊА.

Иако, као што смо већ рекли, Оријентир изложен импутацији типично представља чврсту предметност, он може бити категоризован и као опросторена чврста материја. Тако је код медијалног глагола *укоренивши се* („пустити чврст корен“) убадање реализовано као процес биолошког развоја корена биљке, а у првом плану је управо импликација фиксираниости – кореном се биљка пробија кроз структуру тла, чиме се постиже стабилан положај (као и код *укуцавши ексер у даску*). Глагол *усадивши* почива на истој сликовној конфигурацији, али се он данас користи првенствено као лексичка метафора – Оријентир је особа (а не подлога), а Трајектор је парафизички ентитет (нпр. *мржња, љубав, навика* и сл.). Типичним глаголима убадања слични су глаголи *укојиаши* (*свиуб у земљу*) и *уцементираши* (*свиуб цементом*) – Трајектор је и овде у фиксираном положају унутар опредмећене материје, али то није постигнуто правом импутацијом (уп. дефиниције „залити, учврстити цементом“ и „затрпати доњи део нечега земљом како би се обезбедио стабилан усправни положај“), па поменути глаголи илуструју благу метасликовну екстензију бити физички фиксиран ЈЕ БИТИ УБОДЕН У ПОДЛОГУ.¹²⁸

Онтолошку промену Трајектора из категорије реалне предметности у категорију субјективне парафизичке предметности, уочавамо код глагола из домена визуелне когниције: *угледавши, уочиши, ујазиши*. Реч је о глаголима са плитким субјектом – проживљавачем, који има вредност Пред-Оријентира, и објектом који указује на парафизичког Трајектора (*угледаши неког* – сазнање о нечијем присуству концептуализује се као ентитет који се ментално фиксира за носиоца сазнања). Оваква промена није резултат фигуративности већ је ефекат когнитивне тежње да се свесност о присуству, као не-визуелни и неопипљиви елемент сцене, опредмети, односно да јој се „припише“ тактибилност типичног предмета (постати свестан нечега ЈЕ БИТИ УБОДЕН, УДАРЕН ТИМЕ, што је специфична варијанта примарне метафоре РАЗУМЕТИ НЕШТО ЈЕ БИТИ У ФИЗИЧКОМ КОНТАКТУ СА ТИМ). Друга когнитивна тежња коју овде видимо јесте компресија апстрактног афектирања у конкретно физичко афектирање. Другачији су пак глаголи *убуљиши се, ушкиљиши се, учкиљиши се, уйиљиши се* (*у некога*). Ови глаголи указују на интенционално усмеравање пажње, па је њихов субјекат Агенс. Адлативни Оријентир је овде изражен кроз

¹²⁸ Глагол *укојиаши* у конструкцијама као *укојали су ћуи*, када му је конкурентни префиксал *закојиаши*, има инлокализацијску семантику, а од типичне сликовносхематске конфигурације уношења разликује се по категорији Оријентира, који је и ту не прави инхерентни САДРЖАТЕЉ већ ОПРЕДМЕЋЕНА МАТЕРИЈА.

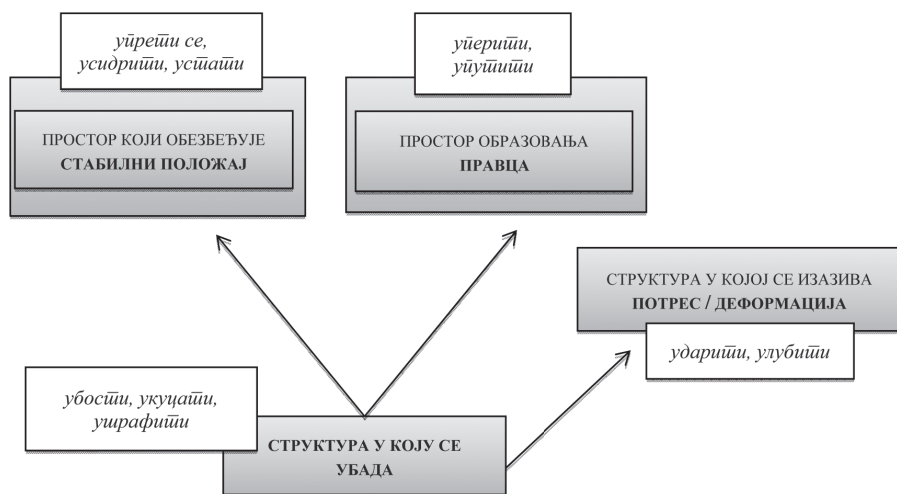
просторни у-конституент, а формант *се* указује на поглед као активну зону субјектовог селфа. Глагол *ујериии* повезује очи, као конститутивну микрозону, са категоријом реалног физичког оруђа (*ујериии њушку : ујериии њоглед*).

Зауоставимо се сада на реализацији овог глагола са правом а не парафизичком предметношћу: *ујериии њушку ка некоме*. За разлику од типичне физичке импутације, физички импутивни контакт овде изостаје – метак још није ни опален. Питање које се намеће јесте да ли је импутираност онда у истом смислу физичка као и код *укуцаиии (ексер у даску)*? Ако метак није импутиран, шта јесте? Рекли бисмо да се импутираност овде односи на заузимање стабилне, чврсте управљености, односно да је импутирана сама пушка, и то у простор правац. По среди је, дакле, метаспацијализација Оријентира, који из онтолошке категорије СТРУКТУРИРАНЕ ПРЕДМЕТНОСТИ (нпр. *даска, зид, њикиво*) постаје ПРОСТОРЕЊЕ ПРАВАЦА. Правац јесте појам који припада просторном искуству, али је за разлику од предмета, који су спацијабилни, и простора, који су спацио-афектибилни, правац апстрактнији ентитет, коме недостаје права чулна структура. Правац, зато, тежи чврстој интеграцији унутар спацијалне сцене, односно везивању за замисливи просторни садржај. Укуцавањем ексера се у подлози образује управо праволинијска путања која правцу даје визуелну форму. Ова корелација (између импутиране путање и визуелне форме ПРАВАЦА) омогућава да се Оријентир из категорије ПРЕДМЕТНОСТ У КОЈОЈ СЕ ВИЗУАЛИЗУЈЕ ПРАВАЦ реконцептуализује као инстанца ПРОСТОРА У КОМЕ СЕ ОСТВАРУЈЕ ПРАВАЦ. Такву метаспацијализацију налазимо и код глагола *ујуиииии (некога негде)*, *усмерииии (некога негде)*, *успремииии се (ка некоме)*, *ујравииии (лађу ка осипрву)*. Објекат ових глагола, дакле, има вредност импутираног Трајектора, а ППК изражава правац као зону метаспацијалног Оријентира (ПРАВАЦ ЈЕ ВИЗУЕЛНА ПУТАЊА ТРАЈЕКТОРА УБОДЕНОГ У ЧВРСТУ ПОДЛОГУ).

Другачију метаспацијализацију учавамо у примерима *ујееии се, укойиииии се, ујреии се*. Ови глаголи означавају заузимање стабилног усправног положаја – Трајектор једним својим делом притиска Оријентир подлогу како би себи обезбедио чврст, стабилан положај, али то притискање није типична импутација (као код *укуцаиии ексер у зид*) – коњ који се *ујео на задње ноге* управо покушава да заузме усправни положај притискајући њима тло. Оно што је у типичном убадању било импликација, сада је самостално реализовано (без правог убадања). Оријентир није предметност у коју се Трајектор убада већ подлога која Трајекотру обезбеђује стабилан усправни положај.

Стабилни усправни положај се постиже и у догађају *учврсьиийи* (*не-иийо да сийоји сийабилно*). Овим се глаголима придружују и *усидрийи* и *укоийвиийи лађу* – сидро својом тежином дејствује наспрам дна, чиме се лађа доводи у стање непокретљивости (тежина сидра је као снага којом коњ притиска тло када се упире). У том светлу постаје јасно да би и глагол *усийаийи*, ако у њему видимо префикс у- (што је алтернативна интерпретација наспрам уз-),¹²⁹ могао представљати инстанцу овакве метаспацијализације: ЗАУЗИМАЊЕ СТАБИЛНОГ УСПРАВНОГ ПОЛОЖАЈА ЈЕ ФИЗИЧКО УБАДАЊЕ У ТЛО.

Овај преглед манифестација импутивне инклузивности у домену физичког искуства показао нам је да сликовна схема УБАДАЊА предствља „природно“ сазнајно удомљење за неколико одазивних појмова: СТАБИЛНИ ПОЛОЖАЈ и УПРАВЉЕНОСТ. Иако су у питању појмови који имају чулну онтологију, они су одазивне природе управо због тога што их типично УБАДАЊЕ имплицира. Постојање у-префиксала који на те појмове упућују одвојено од чина убадања показује да се тим појмовима преко префикса у- може лако приступити. Даљом апстракцијом прелази се у домене који надрастају физичку онтологију.

Дијаграм 5.11. Метасликовне екстензије „нападнутог“ САДРЖАТЕЉА

¹²⁹ Шарић (2014: 166) у анализи у-префиксала напомиње да би код глагола *усийаийи* оправданије било препознавање префикса уз- (*узсїаийи* > *уссїаийи* > *усїаийи*), који је пак формално транспарентан у блискозначном *усїравийи се*.

лексикализација	категоризацијске вредности	
	Ориентир	Трајектор
<i>убостии, уиурафитии</i>	ПРЕДМЕТНОСТ СА МАТЕРИАЛИЗОВАНОМ, СТРУКТУРИРАНОМ ЕНДОСФЕРОМ	ПЕНЕТРАБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ
<i>ударитии, уиуинуитии</i>	ПРЕДМЕТНОСТ СА МАТЕРИАЛИЗОВАНОМ, СТРУКТУРИРАНОМ ЕНДОСФЕРОМ	ПОТРЕС (ОСЕТ, ТРАГ ПОТРЕСА)
<i>ујеритии, ујууитии</i>	ПРОСТОР У КОМЕ СЕ ОБРАЗУЈЕ ПРАВАЦ	ЕНТИТЕТ КОЈИ ЗАУЗИМА ПРАВАЦ
<i>ујреити се, уиуидритии</i>	ПРОСТОР КОЈИ ОБЕЗБЕЂУЈЕ СТАБИЛНИ УСПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ИЛИ НЕПОКРЕТЉИВОСТ	ЕНТИТЕТ КОЈИ ЈЕ У СТАБИЛНОМ УСПРАВНОМ ПОЛОЖАЈУ ИЛИ У СТАЊУ НЕПОКРЕТЉИВОСТИ
Табела 5.7. Ориентир и Трајектор у сликовним манифестацијама импутиранисти		

5.5.3. УБАДАЊЕ У АПСТРАКТНИЈИМ ОНТОЛОШКИМ РЕАЛИЗАЦИЈАМА

У претходном смо пододељку видели како се протозначење инвазивне инклузије онтолошки шири од сликовне схеме УБАДАЊА унутар домена физичког искуства. Овде ћемо пажњу посветити глаголима који ово протозначење реализују у апстрактнијим доменима.

Када имамо на уму типичне примере уБАДАЊА и његових сестринских схема, јасно је да је типична одазивна појмовност која се наслања на ова физичка искуства ДИСКОМФОР (убод и удар коинцидирају са осећајем телесне непријатности). Погледајмо сада примере осамостаљивања ове импликације (ДИСКОМФОРНОСТ УОПШТЕ ЈЕ ДИСКОМФОРНОСТ ИЗАЗВАНА ФИЗИЧКИМ УБАДАЊЕМ).

Глаголи *ујиити* и *уиуити* доносе минималну бихевиоралну инвазивност. Дискомфорни ефекат је сведен на најмању форму, али га препознајемо у (бар делимичној) негативној менталној афектираности, дистракцији – питање или молба јесу инвазивни јер подразумевају субјектов улазак у објектово мисаоно поље и захтевају од објекта извесни степен наметнутог ангажовања (како у смислу усредсређивања пажње тако и у смислу уобличавања одговора). Ефекат дискомфора је јачи код глагола *ујозорити*, јер се објекат доводи у стање потенцијалне узнемирености. Код глагола *удварати се* и *ујуцавати се* (*некоме*) субјектова инвазивност је још израженија – овај други у својој основи чак доноси метафору која се заснива на физичкој импутиранисти.

Типични глаголи инвазивног понашања у социобихевиоралном домену јесу они код којих субјекат својим поступком (обично вербал-

ним) „гађа“ објектово емоционално поље. То се врло јасно види код глагола као *увредиџи*, *укориџи*, *унизиџи*, *усџидеџи*, *усрамиџи*. Њима је сличан *усумњиџиџи*, али је инвазивност овде упућена ка интернализованом објекту, односно ка објекту–теми (субјекат не дејствује ка реалном Оријенту већ ка његовој менталној представи). Видимо да у творбеном фокусу појединачних лесицизација може бити дискомфорни емоционални ефекат (*унизиџи*, *усџидеџи*, *усрамиџи*, *усџираџиџи*, *усџиреџиџи*, *убојаџи се*) – што је праћено творбеном метонимијом НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПОСТИГНУТОГ СТАЊА; или пак само инвазивно понашање (*укориџи*, *уџлаџиџи*) – када се уочава метонимија НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ ПРОЦЕСА. Наспрам префиксала *укориџи* и *умориџи* уочавају се регресивно добијене именице *укор* и *умор*, које управо номинализују сам инвазивни ефекат. Глагол *умориџи* је другачији по томе што лексички обухвата и физиолошки и ментални ефекат, односно илуструје онтолошку платисемију (иста лексичка схема са различитом реализационом онтологијом). Код глагола *уџлаџиџи* субјекат може бити неинтенционално укључен у ситуацију, не као прави Агенс већ као Реализатор. Такви су и глаголи *унесреџиџи* (нпр. *унесреџио си ме својим џонашањем* → ефекат несрећности је последица онога што је субјекат урадио – па субјекат јесте Реализатор, али он томе није морао свесно да допринесе, па не мора бити Иницијатор) и *угрозиџи* (нпр. *џвоји џосџуџи су угрозили оџџанак наше фирме*), само је у последњем случају реч не о емоционалном дискомфору већ о општој егзистенцијалној неповољној околности. РМС бележи и глагол *угреџиџи се*, за који се ипак може рећи да је само околиционална лексичка варијанта наспрам *огреџиџи се*.¹³⁰

Глаголи *урадиџи* и *учиниџи* захтевају посебну пажњу. Када се појаве у оквиру са обавезним дативом њихово значење превазилази значење „остварити, испунити неке обавезе, задатак и сл.“. Они тада значе „дејствовати тако да то дејство има значајан (обично негативан) ефекат по некога“ (нпр. *Заџџо си ми џо учинио, нисам се џо ме надао од џебе*; *Шџа сам џи урадио да ме џолико мрџиџи?*), чиме се приближавају глаголима попут *увредиџи*. Како се и у самој дефиницији види, реч је о изразито инвазивној семантици – тим глаголима се тада, иако њихова основа на то не указује, изражава понашање које се доживљава као нека врста угрожавања. Ово се значење реализује са обавезним дативом,

¹³⁰ Префиксом *о-* та се ситуација категоризује као инстанца абаксијалног контакта (в. поглавље 7), који је такође искуствено повезан са дискомфором (уп. *оџиџиџи*, *оџамариџи*, *оџрџиџи* и др.). Појава префикса *у-* уместо *о-* може бити мотивисана управо потребом да се инвазивна димензија дискомфорности додатно нагласи.

којим се именује адлативни Оријентир, као носилац егзистенцијалног домена у коме се апстрактна импутација остварује. Иза овог се значења уочава концептуализација самог дејствовања као инвазивног чина – ОБАВИТИ, РЕАЛИЗОВАТИ НЕШТО ЈЕ ИНВАЗИВНО ДЕЈСТВОВАТИ НАСПРАМ СТВАРНОСТИ УОПШТЕ, ШТО ЈЕ УТЕМЕЉЕНО НА ПРИМАРНОЈ МЕТАФОРИ ТРУД (ДА СЕ НЕШТО РЕАЛИЗУЈЕ) ЈЕ ФИЗИЧКИ НАПОР (ПРИ УБАДАЊУ У ТВРДУ ПОДЛОГУ). Слична концептуализација се уочава и код глагола *ујоїіребїїи* (чији објекат има вредност Трајектора) – примарна метафора ПРОБЛЕМ ЈЕ ТВРДА, ТЕШКО ПРОБОЈНА ПОДЛОГА имплицира метафору СРЕДСТВО РЕШАВАЊА ПРОБЛЕМА ЈЕ ПРЕДМЕТ КОЈИ МОЖЕ БИТИ УБОДЕН У ТВРДУ ПОДЛОГУ.

Видели смо да је убадање повезано и са стабилизацијом (*укуцаїи ексер у зид* – да стоји стабилно). Управо се тај аспект инвазивне инклузије активира код глагола као *уговориїи* (*сасїіанак*, односно *време сасїіанка у будућносїи*), *урочиїи* (*свадбу*), *уїіаначиїи* (*услове нечега*), *ујамчиїи* (*да ће се нешїіо исїіунїи*), *уїіврдиїи* (*даїіум сасїіанка*). Реч је о глаголима код којих се препознаје метафора ЕПИСТЕМИЧКА СИГУРНОСТ ЈЕ УБОДЕНОСТ У ПОДЛОГУ. Глагол *уїіврдиїи* у конструкцијама као *уїіврдиїи исїіину* указује на епистемичку стабилизацију (објекат је информација која се разоткрива, односно њен епистемички положај се стабилизује, фиксира). Сличну метафоричку концептуализацију примећујемо и код глагола *увериїи некога у нешїіо* и *убедиїи некога у нешїіо*. Да се епистемичко стање концептуализује као импутација, показује и квазипросторни конституент у *нешїіо*. Објекат је овде сведен на свој ментални селф, који се под утицајем субјекта импутира у неку епистемичку подлогу. Глагол *увидеїи*, иако у основи има глагол перцепције, означава достизање стања РАЗУМЕВАЊА, и сличан је управо поменутим глаголима (његов субјекат кореспондира са њиховим објектом: *убедиїи некога у нешїіо* – учинити да он то *увиди*). Слично је и код глагола *умислиїи*, *уобразиїи*, *уживеїи се* (у *нешїіо*), само они подразумевају да је оно у шта је субјекат ментално импутиран, оно у шта је чврсто уверен, различито од стварности. Глагол *уїіамїиїи* пак идеју фиксираниости реализује у светлу доступности – упамћено је „фиксирано у памети“, и стога, ментално расположиво.

Са идејом стабилности повезани су и глаголи стицања способности: *увежбаїи* (*їіачку – се*), *уїіренираїи се*, *уиграїи се*, *уїілесаїи се*, *уїіеваїи се* (*хор се још није уїіевао*), *увешїиїи се*. Овде спада и глагол *уходаїи се*, чија основа има само метафоричку интерепртацију. Стицање способности вежбом види се као инстанца менталне стабилизације, а сигурност је примарном метафором наслоњена на физичко убадање (СИГУРНОСТ ЈЕ СТАБИЛНА УБОДЕНОСТ) физичку инвазивну инклузију. Код

глагола као *уобичајићи*, *усићалићи се*, *уврежићи се* као такав стабилни ентитет доживљавају се навике и обичаји.

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (5). У овој смо секцији испитали онтолошке манифестације инвазивне инклузивности. Као и код неинвазивне инклузије, и овде се примећују две семантичке групе – једна је организована око ИНВАЗИВНОГ ОМОТАЧА, а друга око ИНВАЗИЈЕ НА САДРЖАТЕЉ. На прочељу прве групе налази се сликовна схема УТЕЗАЊА, док се друга темељи на сликовној схеми УБАДАЊА и њој сестринских схема (УТИСКИВАЊА и УДАРАЊА) Анализа је показала да се постепеним осамостаљивањем одазивних садржаја наспрам ових сликовносхематских прототипа може објаснити онтолошка дисперзија инвазивне инклузије. Тако је УТЕЗАЊЕ повезано са одазивним стањима смањења волумена (*умањити*), ДЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ (*увенути*), СПУТАНОСТИ и НЕАКТИВНОСТИ (*ућупити*, *усијорити*, *убедачити*). Са друге стране на УБАДАЊЕ се наслањају одазивни појмови УПРАВЉЕНОСТИ (*уйупити*), СТАБИЛНОГ ПОЛОЖАЈА (*уйрејти се*, *усићати*), СТАБИЛНОСТИ УОПШТЕ (*уйамити*, *уговорити*). На сликовне схеме инвазивне инклузије наслањају се и глаголи деструкције (*унишити*, *уйројасити*) и умирања (*убити*, *умрејти*).

5.6. Закључни сажетак поглавља

Наша је пажња у овом поглављу била посвећена глаголском префиксу у-. У досадашњим описима ове велике префиксалне породице обично се успостављала разлика између типичне инлокализације (нпр. *ући*, *унети*) и аблативности (нпр. *удаљити*, *удајти*). Уместо тога, наша је анализа показала да је оправдано – како из перспективе семантичко-синтаксичких карактеристика самих у-префиксала тако и из перспективе разумевања њихове онтолошке дисперзије – успоставити другачију поделу унутар сликовносхематског центра, укрштањем два фактора: 1. да ли се протозначење инклузије манифестује кроз просторни примитив САДРЖАТЕЉА или кроз просторни примитив ОМОТАЧА; 2. да ли се протозначење инклузије појављује самостално или са собом повлачи и протозначење инвазивности. Сливковне схеме УНОШЕЊА и УМОТАВАЊА, као обрасци различитог физичког искуства (УНОШЕЊЕ је спацијалне, локализацијске природе, док УМОТАВАЊЕ нема локализацијску већ перцептивну вредност) представљају основне физичке манифестације протозначења инклузије – УНОШЕЊЕ је засновано на ИНКЛУЗИРАЊЕМ

САДРЖАТЕЉУ, а УМОТАВАЊЕ НА ИНКЛУЗИРАЈУЋЕМ ОМОТАЧУ. Други фактор који је значењску мрежу додатно усложнио јесте интеракција инклузије са инвазивношћу, што основном инвентару сликовних схема придружује још и УТЕЗАЊЕ и УБАДАЊЕ. Укратко ћемо сумирати пут који смо прешли, а за детаљније прегледе читалац се упућује на сажетке појединачних секција.

Структурно варирање протозначења инклузије пратили смо унутар каузалне схеме, што нам је омогућило да сагледамо синтаксичку варијабилност глагола у овој породици. Без обзира на аргументски лик глагола, инклузија је, као искуствена протосхема, видљива у резултативном пољу у-префиксала.

Онтолошко варирање смо посматрали на потезу од сликовно-схематског нивоа преко метаспацијалних генерализација све до потпуног осамостаљивања одазивних, натчулних појмовности. Видели смо, тако, да сликовна схема УНОШЕЊА представља онтолошку основу метаспацијалног уопштавања од физичког САДРЖАВАЊА (*ући*, *угурајти*) до стања РАСПОЛОЖИВОСТИ (*уручијти*, *уделијти*, *убрајти*), НЕРАСПОЛОЖИВОСТИ (*удаљити*, *уклонити*, *украсити*) и ЗАЈЕДНИШТВА (*удомити*, *учланијти*). Сливовна схема ХВАТАЊА разликује се од УНОШЕЊА по динамичној природи САДРЖАТЕЉА (садржатељ овде није статични простор већ предметност којом се манипулише: *ухвајити свица у руке*), а представља онтолошку базу за развијање инклузије у ПОЉЕ КОНТРОЛЕ (*ухайсити*, *уловијти*). Динамични садржатељ се уочава и у сликовној схеми УТВРЂИВАЊА – то је садржатељ у настајању (*улогоријти се*, *ујтврдијти зидине око града*).

Са друге стране, сликовна схема УМОТАВАЊА заснива се на просторном примитиву ОМОТАЧА и омогућава инклузији ширење кроз перцептивни домен померањем од предметног ОМОТАЧА ка перцептивној ЕГЗОСФЕРИ (*умојити завојем*, *ушушкајти у ћебе* → *ујрљати*, *удлакавити*, *усијати се*, *угрејати*, *усмрдејти* итд.). Дематеријализацијом омотач прелази из категорије предметности у категорију стечених перцепата (*убуђати се*, *убубуљичавити*) и емисивних перцепата (*ужаријти се*, *усмрдејти се*), а даље и у још апстрактније категорије, као што је емитовано понашање (*убезобразити се*, *уфинити се*, *убарабити се*). Искуствена веза између умотаности и физичког комфора јасно је видљива у лексикализацијама као *угрејати се*, *ујојити (некога)*, а њена примарнометафоричка реализација посведочена је глаголима менталне пријатности (*усређити*, *угодити*, *умиљавати се*). Поред тога, умотавање удомљује и одазивну појмовност интегрисаности, која је видљива већ на нивоу сликовно-схематске варијације – *увезати цвеће канайом*. Дематеријализацијом интегрисаност се осамостаљује од физичког омотача и постаје интегра-

тивна егзосфера, прво у домену простора (метаспацијално: *угомилаићи*, *уиџабачићи* и сл.), а потом и у натпросторном искуству (*уориџачићи се*, *уиџознаићи*, *ујединиићи*).

На умотавање се надовезује сликовна схема УТЕЗАЊА, која има инвазивно-инклузивни карактер. Ова је схема повезана са опредмећеним притиском (*уиџегнуићи се у хаљину*), а могуће је пратити неколико линија њене дематеријализације. Тако се наспрам глагола *удавиићи*, *угушиићи*, код којих је инвазивни омотач стопљен са стањем девитализације, уочавају глаголи код којих се стање девитализације ослободило од представе омотача (*увенуићи*, *усахнуићи*, *умреићи*). Притисак изазван омотачем кореспондира са смањењем волумена предмета, па се наспрам сликовне схеме УТЕЗАЊА развија метаперцептивна схема УМАЊИВАЊА (*умањиићи*, *умршавиићи*). Деструктивна природа УТЕЗАЊА основа је за уопштавање ка деструкцији уопште (*унииџијићи*). Поред тога, притисак омотача имплицира и стање спутаности и немогућности померања, па се и те одазивне појмовности осамостаљују од физичке базе (*усиџориићи*, *укроиџијићи*, *улеџијићи се*, *убаговатији*).

Односу између умотавања и утезања одговара однос између уношења и убадања. На убадање се, притом, надовезује сликовна схема УДАРАЊА (разлика је у онтологији Трајектора, код *убосији иглом* Тр је ПРЕДМЕТНОСТ, а код *удариићи* Тр је УНУТРАШЊИ ПОТРЕС). Напад на садржатеља има неколико импликација, које су се показале значајним за разумевање онтолошког ширења инклузије. Једна од њих је опредмећење правца (оно што је убодено собом образује ПРАВАЦ–ТРАГ у структури садржатеља), што омогућава метаспацијализацију (*уиџуиџијићи се*). Друга импликација УБАДАЊА јесте стабилни положај Трајектора (*укуџани ексер стоји стабилно*). Уочено је да се та импликација осамостаљује и као метаспацијална (*уиџреићи се*, *усиџаићи*, *усидриићи*), али и да представља пут ка натпросторном искуству стабилности, фиксираности уопште (нпр. *убедиићи некога у неиџиџо*, *уиџамиијићи неиџиџо*, *увеџбаићи се* и др.). Трећа одазивна појмовност коју смо уочили јесте дискомфорност – управо то стање повезује физичко убадање и ударање са глаголима менталне непријатности (*униџијићи*, *уиџаиџијићи*, *унесреџијићи*).

Анализа коју смо понудили у овом поглављу, верујемо, показала је да се иза богатства ове префиксалне породице могу уочити системске тенденције ка увезивању разноврсног искуства на вишем нивоу категоризације. Две основе сликовне схеме и њихови инвазивни парњаци представљају сликовносхематску базу префиксалне породице. На предлексичком нивоу пак сви глаголи са префиксом у- се могу видети као инстанце догађаја са инклузивним резултатом.

6. ГЛАГОЛСКИ ПРЕФИКС *c(a)*- И ПРОТОЗНАЧЕЊЕ САЖИМАЊА

Одељак ошћочиње прегледом досадашњих описа глаголског префикса *c(a)*-, у којима се издвајају социјативно и аблативно значење. Како су ова два значења међусобно нејовезана и како се неки глаголи ошћу у таквој класификацији, у првој секцији пришћујемо сликовносхематској анализи, која нам ошћрива да се у семантичком језгру ове префиксалне породице налази протозначење КОМПРЕСИЈЕ (САЖИМАЊА). Оно се јојављује у двама варијантима – као САЖИМАЊЕ ВЕЛИЧИНЕ (ЕНДОКОМПРЕСИЈА) и као САЖИМАЊЕ РАЗДАЉИНЕ (ЕГЗОКОМПРЕСИЈА), а манифестује се, пре свега, у наизглед сујросијављеним физичким искуствима, перцептивном смањивању и проситорном сабирању. Друга секција поглавља посвећена је ендокомпресији, која на протонивоу семантички обједињује догађаје различитог сћејена обличке десрукције Оријентира (скраћивање, смањивање, смањивање, слупање, свривање, сјаливање). Анализа у прећем шћилоглаву јоказује да се егзокомпресија ошћварује као унификација (више Трајектора, нпр. сакупљање, сазивање, или Трајектора и Оријентира, нпр. смешивање, сакривање) или као сажимање висинског јоложаја (слепљење, скопљивање се). Уочено је и да протозначење егзокомпресивне унификације образује континуум који ошћочиње унификативном локализацијом (саставање се, сјавивање се), а завршава консцијутивном унификацијом (саставивање, саграђивање). Протозначење компресије прејознаћо је и код глагола нејроситорне оншологије, у доменима социјалне инћеракције и менталног искуства, а њихова веза са сликовносхематским нивоом јочива на примарномешафоричким ашћираховањима.

6.1. Сликовносхематски преглед *c(a)*-префиксала и откривање протозначења

Глаголском префиксу *c(a)*- у испитивањима глаголске префиксације на овим просторима није посвећено пуно пажње. У досадашњим семантичким описима ове префиксалне породице препознају се два основна значења својствена управо предлогу *са*, социјативно и аблативно (Стевановић ²1970; Клајн 2001: 280; Babić 2002: 551). Грицкат у свом

семантичком прегледу овог глаголског префикса (1966/67: 212) не користи термин аблативност, а то значење описује као „значење уклањања, збацивања са нечега“. РМС¹³¹ у одредници *са-* као примарно значење бележи управо то – „одвојити од нечега“ (1а), „удаљити, уклонити с каквог места“ (1б), „преместити с вишег места на ниже“ (1в). Уз социјативно значење, које је дато као секундарно, РМС издваја и граматичку функцију перфективизације („доспети у какво стање или својство као резултат радње“ и „свршити радњу или стање исказано основним глаголом“). ХЈП¹³² уочава четири значења овог глаголског префикса и дефинише их кратко као „*uklanjanje*“, „*sastavljanje*“, „*skupljanje*, *gomilanje*“ и „*rezultat izvršenja radnje u potpunosti*“ – прво одговара аблативном, друга два потпадају под социјативност, последње је акционално. Велика семантичка група глагола деструкције („стварање нереда [...] ломљење, сатирање“ – нпр. *згужваџи*, *смрвиџи*, *здробџи*), коју Клајн (2001: 281) преузима из класификације И. Грицкат (1966/67: 213), у поменутим лексикографским описима није добила статус засебног лексичког значења – ти су глаголи потпали под дефиницију перфективизације.

Што се повезаности поменутих двају значења тиче, Грицкат наводи да су она „веома неслична“, а Стевановић говори о првом и другом основном значењу, не доводећи их у семантичку везу. Сви поменути аутори се, притом, слажу да међу *са-*префиксалима постоје они код којих је префиксно значење непрозирно. Грицкат (1966/67: 214) као такве наводи *сачекаџи* и *слагџи*, Стевановић (²1970) то илуструје глаголима *сакриџи*, *саслушаџи*, *сазнаџи*, *сквасиџи*, док Клајн том списку додаје и *смесиџи*, *сиџи*, *сачуваџи*, *смириџи*, *скуваџи*, *згрејаџи*, *смрачиџи*, *сиџи* се.¹³³

Осврнимо се, на почетку, на питање аломорфа овог префикса. Услед једначења по звучности префикс добија форму *з-* (*згужваџи*, *збациџи*), а услед једначења по месту творбе постаје *ш-* (*шичеџи*, *шћџи*). Глаголи код којих се префикс јавља са покретним вокалом често су блискозначни глаголима без њега: *сакриџи* – *скриџи*, *сабиџи* – *збиџи*. Дешава се, ипак, да *са-* и *с-*префиксал имају различита значења,

¹³¹ Речник српскохрватског књижевног језика Маџице српске, 1967–1976.

¹³² Електронски речник хрватског језика, доступан на платформи Хрватски језични портал: <https://hjp.znanje.hr/>.

¹³³ И у опису руских глаголских префикса, *с-* се доводи у везу са малим бројем значења. Јанда и сарадници (2013) препознају само три значења руског *с-*, која кратко дефинишу као ЗАЈЕДНО (TOGETHER), ДОЛЕ (DOWN) и ЈЕДНОМ (ONCE). Веза између прва два кратко се објашњава указивањем на корелацију између груписања и смањења величине (компактности) (Janda i dr., 2013: 97).

али та различитост не долази од семантичке дистинкције на релацији *c-* : *sa-*, већ сведочи да су глаголи настајали независно један од другог или да су имали различит семантички развој (нпр. *савиџи* значи „учинити кривим, искривити“, а *свиџи* „направити гнездо“ – данас имперфективни глагол *виџи* још увек опстаје у значењу „правити гнездо“, али га у значењу „чинити кривим“ у савременом језику нема)¹³⁴. Стевановић (1970: 446) у аломорфе префикса *c(a)-* сврстава и *су-*, али Клајн (2001: 263) сматра да глаголско *су-* има статус посебне морфеме, па га обрађује у засебној секцији (за разлику од именичког *су-* које види као аломорф). РМС *су-* одређује као аломорф префикса *sa-*, док ХЈП има засебну одредницу *su-* и као значења тог глаголског префикса наводи „*približavanje*, *spajanje* (*sudjelovati*, *suradivati*, *susresti*)“ и „*slabljenje radnje* (*sustati*)“. Семантику префикса *су-* Клајн пак објашњава овако: „Глаголско *су-*, бар у српском, не значи спајање као *c(a)-*, него заједничку, напоредну радњу у којој увек остају два засебна актанта“ (2001: 263). Ипак, не смемо изгубити из вида да ни сви *c(a)-* глаголи немају семантику спајања. Тако бисмо *суделоваџи* семантички лако повезали са *сасџи се* – у оба случаја уочавамо не успостављање конститутивне везе (спајање) већ заједништво у смислу просторно-социјалне унификације актера. Глаголи *суочиџи*, *сучелиџи*, *сукобиџи* такође подразумевају „зближавање“ (одн. смањење раздаљине) неких ентитета али истичу негативни, инвазивни аспект таквог унификовања, што се у извесном смислу примећује и код *сajлесџи* и *салеџиџи*. За неке *су-* примере и Клајн констатује да су у савременом српском истиснути *c(a)-* глаголима (нпр. *суосећаџи*, *сурађиваџи*), што указује на семантичко преклапање. Глагол *сусџаџи*, којим ХЈП илуструје значење „слабљења радње“, а који је данас, рекли бисмо, потпуно истиснут глаголом *јосусџаџи*, може се довести у везу са *смањивањем брзине*, а семантика смањивања је засигурно део семантичке мреже префикса *sa-* (нпр. *скраџиџи*, *смрџаџи*, *сасеџи*...). Како праве семантичке дистинкције нема, односно – како су значења која се доводе у везу са *су-* већ присутна и код *c(a)-*, *су-* ћемо третирати као још један аломорф префикса *c(a)-*.

Грицкат (1966/67: 213) примећује да се из социјативног значења префикса *c(a)-* развило неколико семантичких група: стешњавање (*сџесниџи*, *згрчиџи*), згомилавање (*сџариџи*, *скуџиџи*, *сџаџи се*), планско састављање ради стварања нечег новог (*саградиџи*, *сазида-*

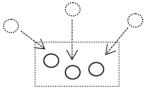
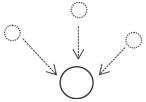
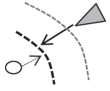
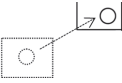
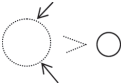
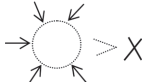
¹³⁴ То се значење кривљења, рецимо, очувало још код *из-*префиксала, у конструкцијама као *извиџи враџи*, док се код других префикса *виџи* обично повезује са значењем „мотати“: *јревиџи*, *увиџи*, *обавиџи*, *овиџи*, *завиџи*, па и *извиџи газу* (*око јрсџа*).

ићи, сковаићи, скројићи, саићи, скрјићи, скуваићи, сварићи, згоићвићи, сазреићи). Ауторка примећује још и то да у многим социјативним ситуацијама постоји „пропратна представа о заокругљивању, свођењу, сабијању у затворену целину“, одакле проистичу значења умањивања (*сићаићи, скраићи, сиљоићи, смаићи*), сатирања (*скрхаићи, сломићи, сможићи*) и уништавања (*си́ржићи, си́алићи, сажећи*). Клајн, пратећи ту класификацију, ипак, напомиње да, иако број глагола сатирања и уништавања није мали, веза овог значења са социјативношћу није потпуно јасна (2001: 262).

Стевановић (²1970: 446) аблативно значење овог префикса дефинише као „извршење радње кретања одозго наниже“. Клајн (2001: 263), следећи Стевановића (²1970), у ову групу сврстава све оне уз које се употребљава предлошко-падежна конструкција са генитивним *са*. Када те глаголе ближе погледамо, видимо да се ту налази неколико семантичких група. Поред глагола који означавају промену висинског положаја (*сјурићи, си́рчаићи, сјахаићи, скои́рљаићи се, си́усићи*), примећују се и глаголи који указују на уклањање омотача или слоја са неке површине (*скинуићи, свући, си́ресићи, згуићи, саси́ругаићи*), као и они који се тичу склањања са неког простора (*склонићи, смеи́нуићи, скренуићи*). Од глагола код којих префикс има семантику уклањања Грицкат наводи само два, од којих ниједан не долази са генитивним *са*: *сакрићи* (Клајн га сврстава међу глаголе у којима префикс нема специфично значење) и *си́риаићи*. Сам термин аблативност је, рекли бисмо, превише апстрактан, припада суперсхематском нивоу, због чега нам се чини да префикс у примерима наведеним у овом пасусу ипак има и неко специфичније значење.

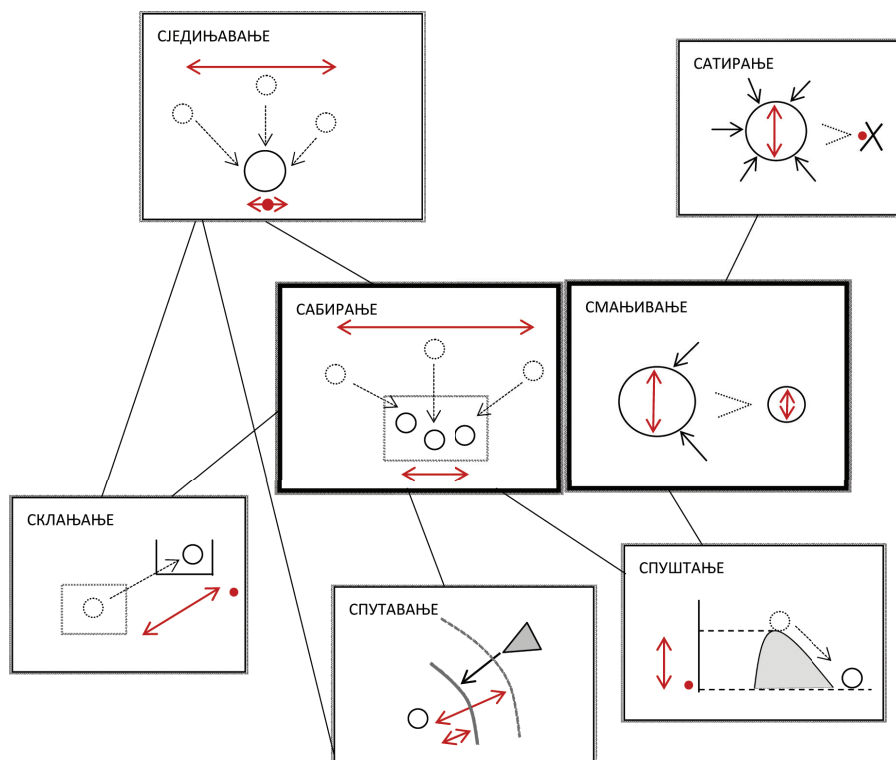
Анализу *са*-префиксала отпочећемо разматрањем глагола сликовносхематског нивоа. Преглед грађе показао нам је да је ова префиксална породица богата и разуђена у домену физичког искуства. Уочили смо чак седам сликовних схема, које су приказане у табели 6.1.

Велики број глагола може бити подведен под смањивање (*скраићи, сузићи, сасећи...*) и са њим повезано сатирање (*сажесићи, си́алићи, самлеићи, скрхаићи...*), а ове две сликовне схеме се могу објединити као догађаји дезинтегративне семантике. Супротно дезинтеграцији, уочава се и неколико сликовних схема које имају карактер унификације, обједињавања. Ту, пре свега, мислимо на сабирање (*сакуићи, сазваићи, саси́аићи се...*) и на следињавање (*саси́авићи, склоићи, саградићи...*). Као што се за сатирање може рећи да представља екстремну варијанту смањивања, тако се и за следињавање може констатовати да се појмовно

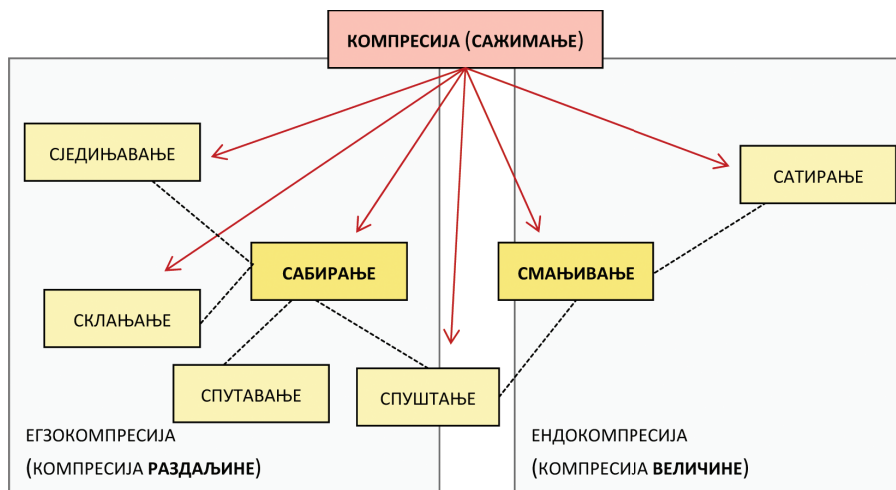
сликовносхематска група	опис конфигурације	илустративни примери
глаголи САБИРАЊА 	међусобно удаљени ентитети се доводе у домен истог локализатора	<i>сакуи́ићи, сабра́ићи, сазва́ићи, сложи́ићи, зби́ићи, згоми́аићи</i>
глаголи СЈЕДИЊАВАЊА 	међусобно удаљени ентитети постају спојени, односно постају конститутивни елементи неке целине	<i>саси́ави́ићи, свеза́ићи, слеи́ићи, сйо́ји́ићи, сагради́ићи, сазида́ићи</i>
глаголи СПУТАВАЊА 	сужава се делатни простор неког ентитета, што, у екстремном случају, доводи до интрузивног контакта	<i>саи́тераи́ићи, сузби́ићи, салеи́ићеи, сайлеси́ићи, судари́ићи</i>
глаголи СКЛАЊАЊА 	ентитет се уклања са неког простора и одлаже, смешта у оквир неког другог локализатора	<i>склони́ићи, сја́коваи́ићи, смеи́ићи, сакри́ићи</i>
глаголи СПУШТАЊА 	ентитет доспева у нижу просторну позицију	<i>си́уси́ићи, си́рчаи́ићи, сјури́ићи, слеи́ићеи, си́ићи, скои́рљаи́ићи се</i>
глаголи СМАЊИВАЊА 	ентитету се смањује нека физичка димензија	<i>скраи́ићи, сузи́ићи, сасе́ићи, сја́њи́ићи, згули́ићи, смрша́ићи</i>
глаголи САТИРАЊА 	структура неког ентитета се потпуно уништава	<i>самле́ићи, здоби́ићи, згње́чи́ићи, си́ржи́ићи, сја́ли́ићи</i>
Дијаграм 6.1. Сливносхематске групе <i>c(a)-</i> префиксала		

наставља на САБИРАЊЕ. Како се према та два пола – дезинтеграцији и унификацији, односно СМАЊИВАЊУ и САБИРАЊУ – односе остале сликовне схеме? Сливовна схема спуштања (*сићи, слейтећи, скопљати се...*) може се довести у искуствену везу са СМАЊИВАЊЕМ, будући да типично смањивање волумена неког ентитета подразумева и опадање његове висине – оба искуства су, дакле, повезана са смањењем висине, само је у једном случају реч о висини као карактеристици ентитета (СМАЊИВАЊЕ), а у другом о спољашњем висинском положају (СПУШТАЊЕ). Са друге стране, СКЛАЊАЊЕ има унификативни карактер – објекат локализације се уклања са неког простора и просторно интегрише са неким другим локализатором, чиме му се у типичним случајевима обезбеђује извесни степен неприступачности или заштите (*склонити са столице у фиоку, смешити на сигурно место, сакрити у сеф, ситрати у шорбу*). Значајно је уочити да ова сликовна схема не доноси тачно дефинисану просторну конфигурацију локализатора, да ли је у питању САДРЖАТЕЉ или НОСИЛАЦ одређује предлог (*склонити у фиоку : склонити на ормар*), али како се НЕДОСТУПНОСТ и УНИФИКОВАНOST, као одазивни појмови, искуствено више наслањају на САДРЖАВАЊЕ, садржатељ је очекиванији. Глаголи који репрезентују сликовну схему СПУТАВАЊА означавају ситуације у којима се тренутни делатни простор неког ентитета сужава, чиме му се омета или потпуно онемогућава нормално кретање. Они, заправо, образују континуум напада на лични простор, који отпочиње глаголима као *саптерати, сузбити* (субјекат не долази нужно у физички контакт са објектом), а завршава глаголима као *сударићи се* и *сатлести* (субјекат је потпуно зашао у лични простор другог ентитета и остварио интрузивни контакт са њим). Може се, стога, рећи да и овде уочавамо унификацију, али са негативним последицама.

Из свега тога следи да САБИРАЊЕ и СМАЊИВАЊЕ представљају централне сликовне схеме у мрежи глаголског префикса *с(а)-*. То што се две супротстављене сликовне схеме налазе у појмовном језгру префиксалне породице делује, на први поглед, веома необично. Као такве, оне, дакле, кроз сликовно искуство манифестују неко заједничко протозначење, односно – искуства сабирања разасутих ентитета и смањивања физичких димензија једног ентитета корелирају са истим одазивним појмом који дефинише протосемантику овог глаголског префикса. Ако пажљивије осмотримо искуство САБИРАЊА, уочићемо да и оно, заправо, подразумева извесно „смањивање“ – али не смањивање унутар оквира једног ентитета већ смањивање првобитне раздаљине међу ентитетима који се просторно унификују. Може се, стога, рећи да глаголски префикс

Дијаграм 6.2. Сликвосхематске манифестације протозначења КОМПРЕСИЈЕ (однос међу црвеним елементима указује на сажимање)

Дијаграм 6.3. Сликвосхематске манифестације егзокомпресија и ендокомпресија

c(a)- указује на протозначење КОМПРЕСИЈЕ (САЖИМАЊА), које се сликовно манифестује као *компресија величине ентитетa*, односно – унутрашња, ЕНДОКОМПРЕСИЈА, и као *компресија раздаљине међу ентитетима*, односно – спољашња, ЕГЗОКОМПРЕСИЈА.

6.2. Глаголи ендокомпресивне семантике

Прва варијанта протозначења сажимања тиче се нерелационог сажимања, односно смањења величине неког ентитета. Како се сажимање овде остварује у границама појединачног ентитета, означавамо га као ендокомпресију. Протодобај ендокомпресије подразумева, у свом пуном каузалном обиму, да Агенс испољава компресивну силу ка ентитету који тиме постаје ендокомпресовани аблативни Оријентир. Оно што је ендокомпресијом Оријентир изгубио има у резултативном пољу вредност Трајектора. Протодобај је, дакле, усмерен на судбину Оријентира, па Трајектор најчешће није профилисан нити директно актеризован. Типични глаголи ендокомпресивне семантике су, зато, монопрелазни, са Ор-објектом: *згужваји* (*йайир*), *здобији* (*камен*), *самлеји* (*орахе*) и сл. Погледајмо, рецимо, изблиза први од тих примера, да бисмо видели како се актанти протодобаја сликовно-схематски уобличавају: Агенс рукама (које имају актантску вредност Реификатора) врши притисак ка аблативном Пред-Оријентуру (папиру), што доводи до резултата – аблативни Оријентир (папир) је изгубио своју типичну равну форму сабијањем у мање просторне димензије. Пре него што детаљније сагледамо синтаксичке манифестације каузалне структуре, пажњу ћемо посветити сликовно-схематским варијацијама протодобаја.

Типичан ендокомпресовани Оријентир је дискретна ПРЕДМЕТНОСТ задатих физичких димензија, па добај има више или мање изражен **дезинтегративни** карактер. Дезинтеграција може бити ограничена на појединачну величину, рецимо: дужину, ширину или висину (*скраји*...), тежину или волумен (*смишати*, *сјласнути*, *сјухати се*, *скуји*...), дебљину или слојевитост (*сјањати*, *сјљошати*, *сјпругати*, *згребати*, *сјушати*, *скинути*...), чврстину и конзистенцију (*самлеји*, *здобији*, *сјуцаји*...), облик (тренутно или трајно, нпр. *савији*, *смотати*, *згужвати*, *згрбити се*, *склупчати се*). У екстремним случајевима реч је о потпуној физичкој деструкцији (нпр. *скрхати*, *сравнији*, *сјалији*, *сјржији*, *смождији*, *смерскаји*).

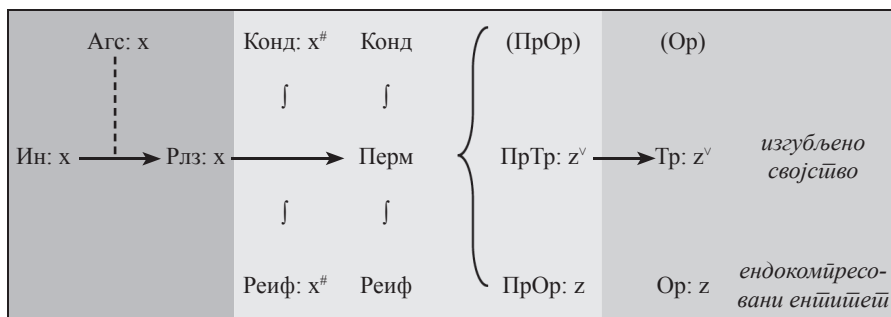
Најтипичнија компресивна сила је физички притисак, који доводи до разобличења (нпр. *згњечити*, *здробити*, *сиљошити*) али то могу бити и друге физичке силе, пре свега топлота (рецимо *сијалити*, *сагореити*, *сасушити*). Комбинација топлоте и притиска уочава се код *сковати* (*мач*), само што физичка ендокомпресија, за разлику од до сада поменутих глагола, у овом случају резултира стварањем новог ентитета. По креацијској употреби физичког притиска слични су му глаголи *сијесати*, *здељати* (*дрво / фигуру од дрвета*). **Креацијски** карактер има и глагол *скројити*, код ког се ендокомпресија односи на смањивање физичких димензија тканине (па је по томе наслоњен и на поменуте глаголе смањења дужине и ширине – *скрајити*, *сузити*). Глагол *смојати* означава смањење површине коју нека флексибилна предметност заузима (*смојати шейих*) чиме се ствара нови облик или нова предметност, па креацијска семантика може бити мање или више уочљива (*смојати фишек од љаира*, *смојати џоини*).

Када је аблативни Оријентир организам, ендокомпресија се остварује као **девитализација**, која увек подразумева и извесно смањење волумена и губљење облика (*свенути*, *сирулити*, *сијарушити се*, *смежураити се*, *сасушити се*). Типична физичка сила девитализације јесте повећана температура, али девитализација може бити и резултат унутрашњих процеса. Смањење волумена је повезано са повећањем густине ентитета, па се и очвршћавање види као ендокомпресивни резултат – *сијабло је ишчврснуло*, *џлод се сијврдноу*. Код неких глагола ендокомпресији је изложена дифузна, неконзистентна материја, којој се тиме смањује обухватна површина, али која уједно добија чврст, **опредмећени** облик: *вода се следила*, *фил се сијиснуо*, *земља се скорила*, *смеса је сијврдноула*, *крв се згрушала*, *блајто се скаменило*. Како хлађење доводи до преласка дифузне материје у дискретну чврсту форму, а и до скупљања предмета, и смањење топлоте се може концептуализовати ендокомпресивно (*смлачити*, *следити*, *смрзнути*).

И поред тога што физички притисак, остварен стезањем или употребом неког оруђа (као у *сабити*, *здробити*, *згњечити*) није, очигледно, једина сила коју концептуализујемо као ендокомпресивну, он се може сматрати најтипичнијом сликовном реализацијом овог протозначења. Онтолошка дисперзија унутар физичког домена почива на апстраховању деструктивног притиска у деструктивну силу уопште, што тој категорији придружује поменуту превелику или прениску топлоту (*сасушити*, *следити*). Визуелни карактер ендокомпресивног резултата тим је уопштавањем, ипак, сачуван. Даљим апстраховањем до-

лази се до случајева у којима се ендокомпресија остварује у аудитивној димензији, дакле без визуелне компоненте (*смањити звук, ситишати музику*). Утицај који доводи до ендокомпресивног резултата овде је манипулисање уређајима (*ситишати музику на комјутеру*) или пак ментални утицај (*ситишати се мало*), што нас из домена перцептивне манипулације помера ка социјално-бихевиоралном домену. Активна зона објекта глагола *збрзати* (*некога*) такође има бихевиорални карактер – ендокомпресији је изложен не сам ентитет већ његово поступање (*збразо ме је = збрзео је оно што радим*).

ендокомпресивни физички притисак	ендокомпресивна физичка сила, са визуелним и(ли) тактичним резултатом	ендокомпресивни утицај уопште, без директног визуелног или тактичног резултата
		
<i>згужвајти, самлејти</i>	<i>сиржити, сасушити, следијти</i>	<i>ситишати, збрзати</i>
Дијаграм 6.4. Континуум уопштавања ендокомпресивног дејства		

Дијаграм 6.5. Структура протодогађаја ендокомпресије
(*ситишати, здобијати, смањити...*)

У типичном случају ендокомпресивна ситуација је синтаксички концептуализована кроз прелазни глаголски оквир – субјекат је Агенс, извориште интенционалног деструктивног делања, а објекат је аблативни Оријентир, прималац компресивног дејства. Трајекторски објекат овде начелно није уобичајен, али се понекад сусрећемо и са њим (*сасиругајти горњи слој са нечега*). Ако је Трајектор одстрањена материја, могућа је и појава адлативног Оријентира, који се изражава кроз одговарајућу ППК (*сасиругајти зачин у љосудицу*). Понекад се истом именицом може изразити и Ор и Тр-објекат, ако именица обједињује

више категоријалних вредности, нпр. *сасѣругаѣи цео рен* (тј. цео корен рена, објекат је ПРЕДМЕТНОСТ, Ор-објекат) : *сасѣругаѣи мало рена у са-лаѣу* (тј. од рена добити мало састругане МАТЕРИЈЕ, Тр-објекат). Када ендокомпресивни глагол има креацијску семантику, она кореспондира са алтерпрелазним синтаксичким карактером: *скројѣиѣи свѣлу* (аблативни Ор-објекат, материја која се на неки начин сажима) – *скројѣиѣи хаѣину (некоме)* (Тр-објекат, ствар која сажимањем материје настаје; дативом се ишчитава адлативни Оријентир – особа којој је Трајектор намењен), *сѣсаѣиѣи дрво* – *сѣсаѣиѣи фигуру од дрвеѣа*. Медијални ендокомпресивни глаголи нису ретки, а синтаксички се уобличавају на више начина: 1) као непрелазни – субјекат тада има сложену вредност аблативног Оријентира-Пермисора (*смрѣаѣиѣи, свенуѣиѣи* – Трајектор је синтаксички невидљив, а подразумева изгубљено својство); 2) као рефлексивни – субјекат је пермисивни аблативни Пред-Оријентир, а *се* указује на истореференцијални аблативни Оријентир (*сасуѣиѣиѣи се*); 3) као амбирефлексивни – када глагол у истом значењу може имати непрелазни или рефлексивни формат (*земѣа је сѣврднула* – *земѣа се сѣврднула*).

илустративни глагол	номинатив	акузатив / се
<i>здѣробѣиѣи неѣиѣо</i>	Агенс <i>x</i>	аблативни Оријентир <i>z</i>
<i>самлеѣиѣи орахе</i>	Агенс <i>x</i>	аблативни Оријентир <i>z</i>
<i>сасѣругаѣиѣи корен</i>	Агенс <i>x</i>	аблативни Оријентир <i>z</i>
<i>сасѣругаѣиѣи зачин</i>	Агенс <i>x</i>	Трајектор <i>y</i>
<i>скројѣиѣиѣи ѣиканину</i>	Агенс <i>x</i>	аблативни Оријентир <i>z</i>
<i>скројѣиѣиѣи одело</i>	Агенс <i>x</i>	Трајектор <i>y</i>
<i>смрѣаѣиѣи</i>	аблативни Оријентир-Пермисор <i>z</i>	–
<i>сѣаѣиѣиѣи се</i>	аблативни Пред-Оријентир <i>z</i>	аблативни Оријентир <i>z</i>

Табела 6.1. Актантске вредности аргумената неких ендокомпресивних *са-*префиксала

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (2). У овој смо секцији анализирали глаголе код којих се протозначење сажимања остварује у варијанти ендокомпресије (унутрашње сажимање, одн. сажимање величине). Уочено је да сликовне схеме смањивања и сатирања у најтипичнијем случају подразумевају деструктивни физички притисак, али да уместо њега исту функцију

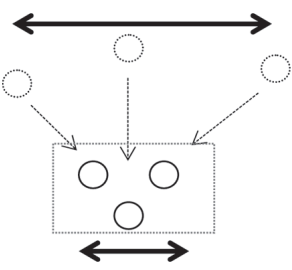
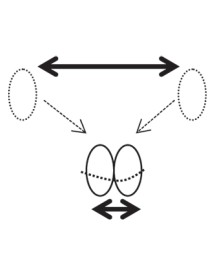
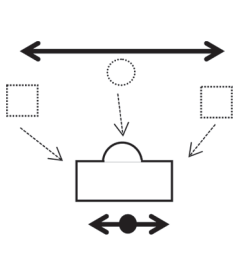
могу имати и друге разорне физичке силе (као топлота или хладноћа). Типична ендокомпресија доводи до негативног резултата – деструкције (*згужвајџи, самлејџи*) и девитализације (*сасушијџи се, сјауришијџи се*), али постоје и ендокомпресивни догађаји креацијске семантике (*сашијџи, здељајџи*). Протодобајна структура је усмерена ка аблативном Оријенту, па се прелазност најчешће остварује у монообјекатском лику (са Ор-објектом). Алтерпрелазност се појављује када је циљ компресије стварање Трајектора материје (*сасџурагајџи горњи слој : сасџурагајџи њрах*) или стварање Трајектора артефакта компресијом Оријентира материје (*скројџијџи њканину : скројџијџи одело*).

6.3. Глаголи егзокомпресивне семантике

Видели смо да се протозначење КОМПРЕСИЈЕ остварује у два варијантама, односно да повезује два врло различита типа физичког искуства. Компресији може бити изложен појединачни ентитет, што је размотрено у претходној секцији, али оно што бива смањено може бити и удаљеност између ентитета (егзокомпресија, нпр. *сакујџијџи, сабрајџи, сасџавијџи*). Иако се на сликовносхематском плану ендокомпресија и егзокомпресија очигледно разликују – први тип компресивног значења се остварује кроз глаголе из домена перцептивне модификације, други се првенствено повезује са глаголима кретања и локализацијске манипулације уопште – оно што им јесте заједничко управо је физичко манифестовање идеје о сажимању претходних димензија, било да су оне нерелационог или релационог карактера (*физички обухвајџи самог ентџијџејџа : њпросторна раздаљина међу ентџијџејџима*). Ова два типа компресије представљају два засебна протодобајја у којима се остварује компресивни резултат. Док се у ендокомпресивним догађајима ефекат сажимања рефлектовао на аблативном Оријенту (и, стога, имао карактер афективизације), код егзокомпресије он се повезује са Трајекторовим положајем (па има карактер ефективизације).

Егзокомпресија се, у свом најтипичнијем облику, манифестује кроз глаголе просторне унификације, који управо зато по правилу захтевају множински објект (нпр. *сакујџијџи њпредмејџе на једно месџо, сазвајџи људе на сасџанак*). Ако су Трајектори предмети, просторна унификација може представљати и ентитетску унификацију, што видимо на примерима као *сјајџијџи, свезајџи, слејџијџи*. На њих се природно надовезују глаголи код којих су просторно унификовани Трајектори заправо елементи којима се склапа целина (нпр. *сасџавијџи, склојџијџи, сазидајџи, сашијџи*).

Реч је, дакле, о континууму који отпочиње просторном а завршава конститутивном унификацијом – како се просторна аутономија елемената чија се раздаљина компресује смањује, расте њихова функционална неаутономност, што је сумирано на дијаграму 6.6.

		
просторна унификација – првобитно удаљени ентитети сада су на једном месту; функционално су потпуно аутономни	ентитетска (семиконститутивна) унификација – првобитно засебни елементи чине једну целину; функционално су неаутономни, али им је перцептивна аутономија бар делимично очувана	конститутивна унификација – првобитно засебни елементи образују нову целину у којој су изгубили функционалну аутономност, а често нису ни перцептивно одвојиви од ње
сликовна схема САБИРАЊА	прелаз од САБИРАЊА ка СЈЕДИЊАВАЊУ	сликовна схема СЈЕДИЊАВАЊА
<i>сакуијџији, сазвајџи</i>	<i>свезајџи, сјейџајџи, слейџији</i>	<i>састајџији, саијџији, саградијџији</i>
Дијаграм 6.6. Континуум унификативне компресије раздаљине (егзокомпресије)		

Агс: x Ин: x	Конд: $x^{\#}$ Конд: $y^{\#}$ Рлз: x	Перм Реиф: $x^{\#}$ Реиф: $y^{\#}$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ПрОр: } y^{\wedge+} \\ \text{ПрТр: } y+x/y_n \\ (\text{ПрОр: } y^{\wedge-}) \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Ор: } y_n^{\wedge+} \\ \text{Тр: } y+x/y_n \\ (\text{Ор: } y_n^{\wedge-}) \end{array} \right.$	егзокомпресовани ентџијетџији
---------------------	---	---------------------------------------	--	--	-------------------------------

Дијаграм 6.7. Структура протодогађаја егзокомпресије
(*сакуијџији, свезајџи, састајџији...*)

Онтолошка разноврсност унутар најједноставнијег облика унификације – оног у коме елементи задржавају своју аутономност, односно у коме се егзокомпресија одражава само на њихову локализацију – подразумева варирање како типа елемената чија се раздаљина смањује тако и типа компресивне силе. Када је реч о предметима, сила је физичко релоцирање, преношење; у типичном случају реч је о једној ситуацији, али је могуће и да глагол сажима временски одвојене ситуације – *сакупио је све јабуке које су појале са дрвета : сакупио је за пар месеци све сличице за албум*. Ако је пак реч о аниматним ентитетима, егзокомпресивна сила припада домену социјалне интеракције: *сазвао нас је на састајанак, састајали смо се код њега*.

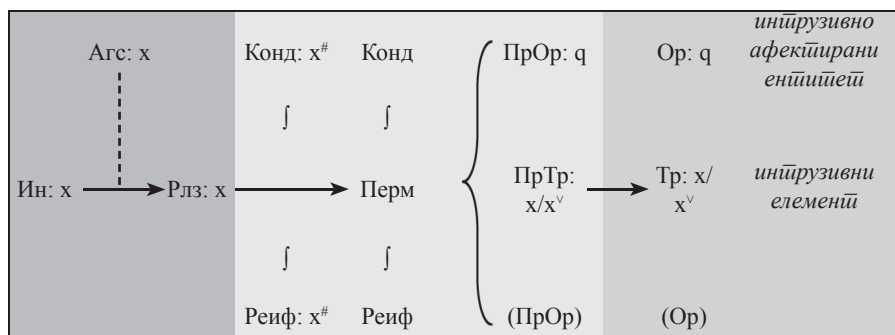
Погледајмо сад одазивне садржаје са којима су ове сликовносхематске групе егзокомпресивних глагола повезане. Како хаотични распоред предмета кореспондира са раштрканостју, уређивање неког збира се повезује са смањењем раздаљине између његових елемената – таква метасликовна концептуализација уочава се код глагола *средити*, када значи „довести неки скуп предмета у стање реда“ (РЕД, УРЕЂЕНОСТ ЈЕ СМАЊЕЊЕ УДАЉЕНОСТИ МЕЂУ ЕЛЕМЕНТИМА). Просторна унификација кореспондира и са идејом заједништва и блискости (примарна метафора БЛИСКОСТ ЈЕ БЛИЗИНА). Не чуди, стога, што се на глаголе као *састајати се* надовезују квазисликовни глаголи успостављања присности, попут *зближити се, здружити се, згоштовити се, сјријатиљити се, скаитирати се*. Поред тога, када је просторна унификација прегуста (нпр. *људи су се згомили, сабили, збили у хриу*), активира се метасликовни појам топлоте, који се код глагола *згрејати се* појављује самостално (ОСЕЋАТИ СЕ ТОПЛО ЈЕ БИТИ ЗБИЈЕН У ГОМИЛИ). Када се ентитетска унификација реализује са Трајектором који има вредност МАТЕРИЈЕ–СВОЈСТВА (нпр. унификација предмета и воде), резултат има бар делимично дезинтегративни карактер – Оријентир губи конзистенцију и чврстину, што показују примери као *пипати су се смочили, зид се сквасио*, а и *кромпир се скувао*. Због тога се постизање стања мекоће може видети као резултат метасликовне концептуализације – учинити МЕКШИМ ЈЕ ИЗЛОЖИТИ ДИРЕКТНОМ ДЕЈСТВУ ВОДЕ (СМЕКШАТИ ЈЕ СКВАСИТИ). Сам глагол *сmekшати* лексичком метафором прелази из физичког у ментални домен, развијајући из метасликовног квазисликовно значење (*сmekшао је после разговора са њом*). Егзокомпресивни глаголи креативне семантике почивају на искуственој корелацији између просторне унификације и продукције, која је транспарентна у примерима попут *саградити* (различити физички конституенти се интегришу у нову целину) и *сашити* (засебне делове тканине

смешаићи јело, смуићићи сок. Има и глагола ове скупине који уопште нису семантички амбивалентни јер препознају само макро-објекат: *са-градићићи кућицу (од дасака), сазидаићи кулу (од камена)*. Глаголи који се налазе на центру континуума САБИРАЊЕ → СЈЕДИЊАВАЊЕ имају пак само микро-објекат, што је и разумљиво, будући да је аутономност делова који образују нову целину израженија, а резултат тих догађаја обично није стварање нове целине него ограничавање перцептивне или функционалне аутономије елемената који у њу улазе: *свезаићи некоме руке, слиићићи сѣранице књиге, обрве су му срасле*.

За типичне глаголе ове скупине карактеристичан је монопрелазни синтаксички лик, са плуралним Тр-објектом. Уз Трајектора је у протодобајају присутан и адлативни Оријентир, који, будући да није профилисан може бити изражен посредством одговарајуће ППК (*сасѣали су се код њега*). Код већ поменутог глагола *средиићи* метасликовно апстраховање, које је просторну унификацију повезало са модификацијом простора, омогућило је да се уз Тр-профил развије и Ор-профил: *средиићи играчке – средиићи собу (= сѣвари у соби)*. Рецимо још и то да медијалност није тако честа, а остварује се и у непрелазној форми (*воћка је сазрела – сазревање се концептуализује као унификација неопходних материја у плоду; ѣреломљена косѣ је срасла*) и као рефлексивна (*делови су се сѣојили* – субјекат је пермисивни Пред-Трајектор, а се указује на улогу Трајектора).

Иако су типични глаголи ове групе плуралнообјекатског карактера, постоје и они који не захтевају објекат у множини. Реч је о глаголима унификације Агенса са Трајектором. Такви су глаголи *сасѣаићи се (са неким), сусѣићи некога, сусресѣићи некога, суочићи се са неким*. И овде, заправо, уочавамо више актера на позицији Трајектора, али један од њих је референцијално изједначен са Агенсом, па уместо Тр: $u+u_n$ имамо Тр: $x+u$. Глагол *сасѣаићи се*, притом, долази у рефлексивном синтаксичком лику, а на позицији субјекта уочава се сингуларно или плурално дефинисани Агенс (Агс: x или Агс: $x+u$): *сасѣао сам се са њим* (Агенс је само x , ППК изражава u -актера у дефиницији Трајектора), *сасѣали смо се* (актерска дефиниција Агенса је иста као и дефиниција Трајектора, $x+u$). Семантички му је сличан глагол *сачекаићи (неког)*, који такође подразумева $x+u$ унификацију у резултативном пољу, али који је синтаксички уобличен као прелазан – субјекат је, стога, Агенс x , а објекат обухвата референцијално другачији сегмент Трајекторове актерске дефиниције (само актера u). Глагол *сачекаићи* је занимљив и због онтологије егзокомпресивне силе, која је овде сведена на неделање, стрпљење.

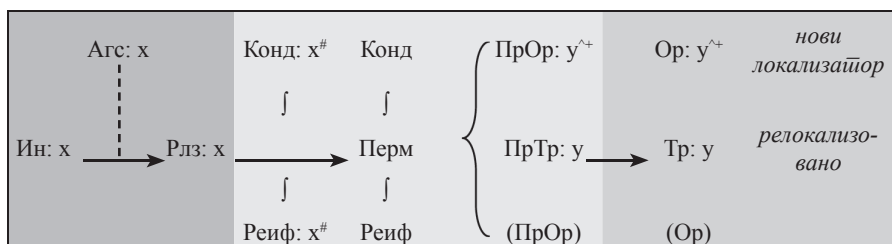
Друга варијанта протодогађаја егзокомпресије подразумева нешто другачију актерску организацију актаната. У овој варијанти Агенс не унификује трајекторски концептуализоване актере ($y+y_n$ нити $x+y$), већ се унификација остварује између актера x и адлативног Оријентира q – актер x постаје Трајектор који залази у лични простор актера q . Глаголи ове подгрупе у први план истичу интрузивни аспект унификације. Реч је о репрезентима сликовне схеме СПУТАВАЊА: *сиуџаџи*, *сузбиџи*, *салеџи*, *салисџи*, *судариџи се (са неким)*. Њима се, али са метафори-чким уопштавањем које превазилази просторно искуство, придружује и глагол *сукобиџи се (са неким)* – СУКОБ ЈЕ ФИЗИЧКО САЛЕТАЊЕ. Догађаји физичке интрузивности повезани су са импликацијом нефункционално-сти, па метафора НЕФУНКЦИОНАЛНО ЈЕ СПУТАНО ОБЈАШЊАВА ПОЈАВУ префикса *c(a)-* код глагола као *смесиџи некога*, *збунџи некога*, *слудеџи некога*. И глагол *смесиџиџи* у једном свом значењу спада у ову групу (*некоме неџиџи*) – *смесиџиџи некоме аферу* (Тр-објекат, дативом се указује на непрофилисану позицију адл-Ор). Семантику спутавања препознајемо и код глагола *суздржаџи се* и *сириџи се* – субјекат ментално спутава самог себе од брзоплетог испољавања неког облика понашања (метафорички речено – сужава своје бихевиорално поље, НЕАКТИВИЛНОСТ ЈЕ ФИЗИЧКА СПУТАНОСТ).

Дијаграм 6.8. Егзокомпресија Трајектора и адлативног Оријентира – глаголи интрузивне унификације (*сиуџаџи*, *сиоџаџи*, *судариџи се*)

Унификацију Трајектора са адлативним Оријентиром примећујемо и код глагола СКЛАЊАЊА (који обично доносе и специфичне импликације: Трајектор је сигуран, заштићен, недоступан другима, сачуван и сл.) – *смесиџиџи огрлицу у куџију*, *сиремџиџи документиџи у архиву*, *склонџиџи предметџи у сеф*. Та унификација овде није интрузивног карактера. За разлику од интрузивних глагола, код којих је Трајектор био повезан са самим Агенсом, Трајектор је овде ентитет који се просторно унификује

са неким протективним адлативним Оријентиром. Код глагола који почивају на оваквој протодогађајној структури првобитна просторна независност Трајектора и адлативног Оријентира се догађајним развојем губи и Трајектор постаје укључен у Оријентиров просторни оквир, односно Оријентир добија статус његовог начелно трајнијег просторног локализатора. Како конкретни тип спацијалне конфигурације локализатора није лексички задан (уп. *смесѣиѣи неиѣо у куѣију / на ѣолицу / ѣоред враѣи* и др.),¹³⁵ префикс овде указује управо на саму просторну унификацију Трајектора и Оријентира, а њено сликовно уобличење је препуштено одабиру одговарајућег предлога.

Дијаграм 6.9. Егзокомпресија Трајектора и Оријентира – глаголи релокализације (*склониѣи, смесѣиѣи, скренуѣи*...)

Унификација локализованог објекта и локализатора може имати лексички задану функцију прикривања – *сакриѣи неиѣо негде*. Недоступност Трајектора тада управо проистиче из његове просторне унификације са неким другим ентитетом који онемогућава директну доступност, што указује на метаспацијалну концептуализацију учинити нешто недоступним је слединити га са другим ентитетом. Док је код *сакриѣи*, баш као и код *смесѣиѣи*, аблативни Оријентир остао изван лексичког фокуса глагола, код *склониѣи* и *смакнуѣи* и он је у фокусу (*склониѣи са неког месѣа негде*). О просторној унификацији може се говорити и код глагола *скренуѣи* (*негде*) и *сиѣуѣиѣи* (*негде*), који су од *склониѣи* (*неиѣо негде*) другачији по својој синтаксичкој природи – реч је о непрелазним глаголима чији субјекат има вредност Трајектора-Агенса. Занимљиво је да *скренуѣи* може, поред типичне (статичне) локализације, означавати и динамичку локализацију – у оба случаја Трајектор је просторно унификован са адлативним Оријентиром (*скре-*

¹³⁵ На неконфигурисаност локализатора у значењу самог глагола указује и деноминална основа, која означава неспецифични простор – *месѣо*. Тако је и код глагола *скрајнуѣи* („сместити на крај или са стране, изван центра“), који у основи има именицу *крај*.

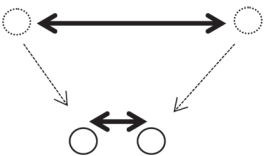
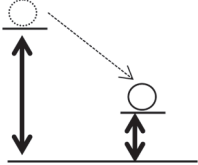
Управо се у томе може препознати још једна искуствена мотивација за метаперцептивно уопштавање на коме почива глагол *смекшати* – учинити мекшим је изложити интензивном физичком притиску (СМЕКШАТИ ЈЕ СТЕГНУТИ). Како глаголи попут *стиегнути* подразумевају довођење стегнутог објекта под своју контролу, на њих се метафорички наслањају, посредством примарне метафоре САЗНАТИ ЈЕ ШЧЕПАТИ, глаголи сазнавања (оно што се зна има се у домену своје менталне контроле) – *сазнати*, *схваћити*, *скайирати*, *сконијати*.

Сличну протодобајну структуру има и глагол *сијазити*. Као код глагола *ичејати*, и овде имамо Тр-објекат који завршава у пољу контроле субјекта, али то поље нема опросторени карактер, па и уобличење адлативног Оријентира преко просторног конституента изостаје (*ичејати нешто у шаку* : *сијазити нешто*). Поље контроле је овде дефинисано као поље свесног опажања. Овај глагол, дакле, подразумева унификацију објекта пажње (која има статус Трајектора) са субјектовом пажњом (која има вредност адлативног Оријентира). Перцептивна активност се, како то видимо, концептуализује као потпуно смањење раздаљине између објекта посматрања и субјектовог домена перцепције. Како није реч о интенционалном догађају, субјекат је у медијалној актантској позицији (Пермисор, односно Пред-Трајектор).

тип унификовања	сликовносхематска група	актантска вредност унификованих актера
просторна и социјативна унификација	САБИРАЊЕ: <i>сакујити</i> , <i>сазвати</i> , <i>сасјати</i> се...	Трајектори се унификују на заједничком простору
конститутивна унификација	СЈЕДИЊАВАЊЕ: <i>саставити</i> , <i>сјојити</i> , <i>саградити</i> ...	Трајектори се унификују у нову целину
интрузивна унификација	СПУТАВАЊЕ: <i>сударити</i> се, <i>сјилести</i> , <i>сузбити</i> ...	Трајектор унификацијом са адлативним Оријентиром постаје интрузивни елемент у његовом домену
дистрактивна (или дистрактивно-протективна) унификација	СКЛАЊАЊЕ: <i>склонити</i> , <i>сјремити</i> , <i>сакрити</i> , <i>скренути</i> ...	Након унификације са адлативним Оријентиром, Трајектор је у дистрактивном положају (није на доступном или очекиваном месту) или је у простору субјектове контроле
Табела. 6.4. Типови унификације егзокомпресивних глагола		

*

Посебну групу унутар глагола егзокомпресије чине глаголи код којих је компресији изложен висински положај ентитета, односно његова вертикална раздаљина од референтне тачке. Егзокомпресија хоризонталног типа је, како смо видели, подразумевала смањивање раздаљине између бар два елемента у истој равни, што је резултирало њиховом унификацијом (*сакуйиџи*, *саградиџи*, *сакриџи*). Са друге стране, у овој семантичкој скупини сажимање обухвата вертикалну удаљеност неког ентитета од референтне хоризонталне линије – нешто је било на вишем, сада је на нижем положају: *џиџица је слеџела на џрозор*, *сџрчао је низ сџејенице*, *сџусџио је оружје на земљу*. Глаголи ове семантичке групе, јасно је, почивају на оној варијанти протодогађаја егзокомпресије у којој се Трајектор унификује са адлативним Оријентиром.

	
хоризонтална егзокомпресија (раздаљина у једној равни)	вертикална егзокомпресија (компресија висинског положаја, раздаљине између две равни)
<i>сакуйиџи</i> , <i>сазвџи</i>	<i>слеџеџи</i> , <i>сџрчаџи</i>
Дијаграм 6.10. Разлика између хоризонталне и вертикалне егзокомпресије	

Глаголи ове сликовносхематске манифестације протозначења егзокомпресије синтаксички су разноврсни. Како је реч о догађајима кретања, не чуди што је највише непрелазних глагола, код којих се на позицији субјекта налази сложени Трајектор-Агенс (*слеџеџи*, *сџрчаџи*), али то може бити и Трајектор-Пермисор (*лоџиџа му је склизнула из руку*, *џаниџалоне су му сџале*). Једноактерска догађајна структура се синтаксички остварује и кроз рефлексивни лик, а *се*-глаголи ове скупине могу означавати: 1) пуне, интенционалне догађаје (када је субјекат типични Агенс, односно и Иницијатор и Реализатор, а *се* указује на истореференцијалног Трајектора – нпр. *сџусџиџи се*); 2) догађаје са некомпетентним Реализатором, као нетипичном, скраћеном варијантом Агенса (*саџлесџи се*, *сџоџаџи се*); 3) догађаје плитке, медијалне каузалности, код којих субјекат има вредност пермисивног

Пред-Трајектора (*камен се скоиѣрљао у ѿровалију, човек се скљокао на земљу*). Амбирефлексивни карактер уочава се код глагола *сјуриѣи* (*се*), који и у непрелазном и у рефлексивном оквиру има значење „спустити се на нижу просторну позицију великом брзином“ (*сјурио је низ сѣиѣенице, сјурио се низ сѣиѣенице*). Глагол *сѣилесѣи* обједињује интрузивну унификацију и вертикалну егзокомпресију, а у рефлексивној варијанти примећујемо некомпетентног Реализатора: *сѣилесѣи некога ногом* (Н: Агс, А: Тр) – *сѣилесѣи се* (Н: Рлз, СЕ: Тр). Обједињавање вертикалне егзокомпресије са унификативном сликовном схемом примећујемо и код глагола *сахраниѣи*, само сада то није сликовна схема СПУТАВАЊА већ СКЛАЊАЊА.

Трајектор је у догађају вертикалне егзокомпресије готово по правилу конзистентни ентитет а не материја. Релокализација течности или житке материје, односно њено унификовање са другим садржатељем, подразумева да се аблативни садржатељ поставља изнад адлативног, односно да се материја спушта са вишег на нижи положај, па висинска егзокомпресија постоји код догађаја *салиѣи* (*вино из бокала у чаше*), *сливаѣи се* (*крв се сливала низ руку*), *сасуѣи* (*дукаѣе из кесе на сѣи*). Последњи глагол се често користи и метафорички (*сасула му је увреде у лице*), а та метафора почива управо на вертикалној димензији (ОСЕЂАТИ СЕ СУПЕРИОРНИЈЕ ЈЕ БИТИ ИЗНАД НЕКОГА). Исту метафору примећујемо и код глагола *сѣиочѣиѣи* (*некоме нешѣи*). Глагол *сѣусѣиѣи се* може реализовати и значење у коме је субјекат реална или субјективна материја (*киша се ненадано сѣусѣиѣила, ноћ се сѣусѣиѣила*). На њега се надовезује глагол *смрачѣи се*, код кога се МРАК концептуализује као нетипична материја која се са неба спушта на земљу.

Неки глаголи у својој полисемантичкој структури остварују и егзокомпресивно и ендокомпресивно значење. Ова појава је, понекад, мотивисана искуственом повезаношћу смањења висинске позиције и компресије висине ентитета, што се, рецимо, види код глагола *срушиѣи*, који поред значења „оборити са вишег на нижи положај“ (*срушиѣи вазу са сѣиола*) има и значење „уништити, сравнити са земљом (неку грађевину)“ (*срушили су сѣиару кућу*). Исто примећујемо и код глагола *сѣусѣиѣи се*, који уз егзокомпресивно значење „сместити се на нижу физичку позицију“ (*сѣусѣио се у долину*, субјекат је Агенс, *се* указује на истоактерског Трајектора) има и значење „постати мањи, снизити се, смањити се“ (*шесѣи се сѣусѣиѣило*, а одатле и *шесѣиѣиѣура се сѣусѣиѣила*, субјекат је пермисивни Пред-Оријентир, *се* указује на истоактерског аблативног Оријентира). Сличан је и глагол *сѣасѣи*. У примеру *малиѣер*

је сјао са зида уочавамо промену висинског положаја (егзокомпресија вертикалне раздаљине, субјекат је сложени Трајектор-Пермисор – оно што доспева на нижу позицију), док се у примеру *водосјај је сјао* примећује ендокомпресија (субјекат је сложени аблативни Оријентир-Пермисор – материја чија се количина смањила). Глаголи *скинуџи* и *збациџи* нешто су другачији. Они могу значити „спустити са вишег на нижи положај“: *скинуо је књигу са горње полице*, а фиг. и *збацили су га са пресиола* (егзокомпресија), али и „одстранити површински слој“: *скинуо је одећу*, *скинуо је кору*, *збацио је завоје са себе* (ендокомпресија).

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (3). Ово је потпоглавље било посвећено другој варијанти протозначења сажимања – сажимању раздаљине (егзокомпресији, сажимању трајекторског типа). Уочено је да се егзокомпресивни повезује са две протодогађајне структуре. У једној се егзокомпресивни резултат остварује у позицији Трајектора (унификује се више актера *y*_n или се унификују актери *y* и *x*: *сакуџиџи људе на прослави*, *сресџи се са неким*). Та се варијанта примарно манифестује кроз сликовне схеме сабирања и следићавања. Друга варијанта подразумева унификацију Трајектора и адлативног Оријентира, а повезује се са сликовним схемама склањања (*склониџи*, *смесџиџи*, *скренуџи*), спутавања (*сузбиџи*, *судариџи се*, *сайдесџи*) и спуштања (*слеџиџи*, *сиројошџи се*, *сиусџиџи*). За глаголе који се наслањају на прву протодогађајну структуру карактеристична је појава множинског објекта, која код глагола који реализују другу верзију протодогађаја изостаје. У секцији су размотрена и питања онтолошке дисперзије поменутих сликовних схема.

6.4. Метафоричке екстензије сажимања раздаљине и сажимања величине

У овој ћемо секцији резимирати *са-*префиксале који припадају апстрактнијим, непросторним искуствима, односно означавају ситуације у менталном или социјалном домену. Видећемо, као и код претходно анализираних префикса, да се и у овој префиксалној породици појављују супротстављени глаголи, а да префиксна енантioseмија почива углавном на варирању различитих типова протозначења (егзокомпресија : ендокомпресија).

Видели смо да се унификативна егзокомпресија протеже на континууму од једноставне просторне унификације (*сакућийи*) до унификације конститутивне природе (*саградиийи*). На крају тог континуума налазе се глаголи креацијске семантике, а даљим уопштавањем егзокомпресија се шири на глаголе стварања уопште, без обзира на то да ли је стварање експлицитно продукт унификације разноврсних елемената. Метафора СТВАРАЊЕ УОПШТЕ ЈЕ СЈЕДИЊАВАЊЕ ЕЛЕМЕНАТА, дакле, објашњава појаву префикса *с(а)-* код глагола као *сїворийи*, *смислийи*, *зделаийи*, односно омогућава да такви догађаји, иако у њиховој семантици није доминантан моменат здруживања конститутивних делова, буду категоризовани као егзокомпресија. Занимљиви су и креацијски глаголи који означавају некавалитетно, брзоплето стварање, као *склејайи*, *збрчкайи*, *збубайи*. Метафора која омогућава да се префикс *с(а)-* повеже са идејом о некавалитетности јесте НЕКАВАЛИТЕТНО КРЕИРАЊЕ ЈЕ ПРОСТО СПАЈАЊЕ ДЕЛОВА.

Са сликовном схемом спутавања повезан је глагол *смирийи*. Реч је о глаголу у домену психолошких утицаја, али чија је семантика наслоњена на поменути сликовну схему – за раздражену, немирну, бесну особу карактеристично је исхитрено и неконтролисано понашање (рецимо, млатарање рукама), па се *смиривање* наслања на просторну конфигурацију у којој је неко физички спречен да такво понашање испољава. Реч је, дакле, о метафори НЕРЕАГОВАЊЕ ЈЕ ФИЗИЧКА СПУТАНОСТ. Са истом сликовном схемом у вези су и глаголи *сїречийи*, *суїроїсїйавийи се*, *сукобийи се* – ОНЕМОГУЋАВАЊЕ НЕЧЕГА ЈЕ ФИЗИЧКО СПУТАВАЊЕ, односно СУКОБ ЈЕ ФИЗИЧКО САЛЕТАЊЕ. Видели смо да се и глаголи *смесїи* и *збунїи* могу посматрати као метафоричке екстензије наспрам спутавања – НЕФУНКЦИОНАЛНО ЈЕ ФИЗИЧКИ СПУТАНО. Унификативна егзокомпресија препознаје се и код глагола *сачувайи* (*нешїо*), *збринуїи* (*некога*) али је он наслоњен на сликовну схему склањања – САЧУВАНО ЈЕ СКЛОЊЕНО НА СИГУРНО МЕСТО. На ову се сликовну схему наслања и глагол *сврїиийи* – ЗАВРШИТИ НЕШТО ЈЕ СКЛОНИТИ ТО ОД СЕБЕ.

Глаголи *сїеїи*, *згнруїи* указују на метафоричко схватање поседништва – ПОСЕДОВАНО ЈЕ БЛИЗУ ПОСЕДНИКА, односно СТИЦАЊЕ ЈЕ СМЕШТАЊЕ У СВОЈЕ ПОСЕДНИЧКО ПОЉЕ, одакле проистиче концептуализација онога што се поседује као Трајектора просторно унификованог са поседником Оријентиром. Супротно томе, колоквијални глаголи *сїискайи*, *сїичкайи*, *сїрчкайи* указују на потпуно исцрпљење неког ресурса (обично новаца), а појава префикса *са-* се код њих повезује са ендокомпресијом, односно надовезује се на глаголе физичког смањивања – ТРОШЕЊЕ ЈЕ ФИЗИЧКО САТИРАЊЕ РЕСУРСА.

Код глагола *сазнаїи*, *схваїиїи*, *сїознаїи* сам Трајектор представља апстрактни ентитет – информацију, сазнање које постаје доступно субјекту јер се *смеїиџа* у његово епистемичко поље. Метафора САЗНАТИ ЈЕ СМЕСТИТИ У СВОЈЕ ЕПИСТЕМИЧКО ПОЉЕ ПОЧИВА НА КОМБИНАЦИЈИ ПРИМАРНИХ МЕТАФОРА САЗНАТИ ЈЕ ВИДЕТИ И ПОЗНАТО ЈЕ БЛИЗУ. Глагол *смеїиїи* (*неїиїо с ума*) означава заборављање, а метафорички се надовезује на схему СКЛАЊАЊА – реч је о метафори ЗАБОРАВИТИ ЈЕ СКЛОНИТИ ИЗ ВИДОКРУГА. Са сликовном схемом СКЛАЊАЊА повезан је и глагол *сврсїаїи*, код кога се категоризацијски процес, односно повезивање појма са надређеном категоријом, види као његово смештање у оквиру КАТЕГОРИЈЕ-САДРЖАТЕЉА (КАТЕГОРИЗАЦИЈА ЈЕ ФИЗИЧКО СМЕШТАЊЕ). И глагол *слагаїи* може се метафорички довести у везу са сликовном схемом СКЛАЊАЊА – ИНФОРМАЦИЈА КОЈА СЕ КРИЈЕ ОД НЕКОГА ЈЕ ПРЕДМЕТ СКЛОЊЕН ИЗ ВИДОКРУГА.

У основи метафоре почети ОСЕЋАТИ СИМПАТИЈЕ ПРЕМА НЕЧЕМУ ЈЕСТЕ СМЕСТИТИ ТО БЛИЗУ СЕБЕ, коју илуструју глаголи *свидеїи се*, *згоїиїи*, откривамо примарну метафору ПРИЈАТНО ЈЕ БЛИЗУ. Ови глаголи, стога, припадају егзокомпресивној парадигми, односно указују на менталну унификацију. Разлика је у синтаксичком уобличењу. Субјекат глагола *свидеїи* јесте сам доживљени ентитет, смештен на позицију Пред-Трајектора, док рефлексивност указује на каузални развој од Пред-Трајектора ка Трајектору (*їио се свидело мени*). Доживљавач је пак концептуализован као непрофилисани адлативни Оријентир и има дативско уобличење. Са друге стране, код глагола *згоїиїи* (*ја сам їио згоїиїио*) иста структура бива другачије профилисана – позицију субјекта добија адлативни Пред-Оријентир (доживљавач), а објекат је Трајектор (оно што се позитивно доживљава).

Префикс *c(a)-* се повезује и са потпуно супротном емоцијом – несвиђањем. Код прелазних глагола *згадиїи* (*неїиїо неcome*) и *смучиїи* (*неїиїо неcome*) у позицији субјекта уочавамо Реализатора (ако је субјекат интенционалан – онда је субјекат прави Агенс, али нам се интерпретација са ослабљеним Агенсом чини примарнијом), док је у резултативном пољу профилисан ентитет који се негативно доживљава. Доживљавач и овде пролази развој од адлативног Пред-Оријентира до адлативног Оријентира, што се види у рефлексивној форми – *згадило ми се неїиїо*, *смучило ми се неїиїо*, *згрозио се*. Искуство које омогућава да се несвиђање повеже са протозначењем сажимања препознајемо у сликовној схеми смањивања, односно у једној димензији реализације физичке ендокомпресије – деформацији (нпр. када се нешто згужва,

здоби, сломи и сл.). Примарна метафора о којој је реч јесте НЕПРИЈАТНО ЈЕ ЗГУЖВАНО (НЕПРИЈАТНО ЈЕ ФИЗИЧКИ ДЕФОРМИСАНО).

Са негативним емоцијама повезан је и глагол *сморијџи*. У прелазном оквиру овај глагол изражава агентативни догађај (*сморијџи неког* – субјекат је Агенс, објекат је Оријентир, као носилац осећаја менталног дискомфора). Рефлексивност профилише медијални сегмент каузалне структуре (*сморијџи се* – развој од пермисивног Пред-Оријентира до Оријентира). Примарна метафора коју овај глагол илуструје јесте ДИСКОМФОРНОСТ ЈЕ ФИЗИЧКА СТИСНУТОСТ. Реч је, дакле, о догађају који реализује егзокомпресивну протодобајну структуру – наслања се на искуства збијености и стиснутости. Вулгарни глаголи *скењајџи* и *сјебајџи*, код којих је и сама основа употребљена метафорички – УЗРОКОВАТИ НЕПРИЈАТНОСТ ЈЕ ИЗБАЦИТИ ФЕЦЕС (НЕПРИЈАТНО ЈЕ СМРДЉИВО, *кењајџи*), односно УЗРОКОВАТИ НЕПРИЈАТНОСТ ЈЕ ПЕНЕТРИРАТИ У ДРУГУ ОСОБУ ТОКОМ СЕКСУАЛНОГ ЧИНА (НЕПРИЈАТНО ЈЕ ФИЗИЧКИ БОЛНО, *јебајџи*) – припадају парадигми интрузивне унификације (*сајлесџи некога*). Код глагола *сиуужџи се*, који је данас неуобичајен (наспрам уобичајеног *расиуужџи се*), префикс ангажује метафоричку концептуализацију НЕПРИЈАТНОСТИ као ЕНДОКОМПРЕСИВНЕ СИЛЕ, а основа, за разлику од поменутих колоквијализама, има само метонимијску вредност (НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПРОУЗРОКОВАНЕ ЕМОЦИЈЕ).

Занимљиво је да се префикс *с(а)-* уочава и код глагола који изражавају две супротне социјалне релације – поред *сиријајџељџи се*, *здружџи се*, *сиоразумејџи се*, *сагласијџи се* имамо и *сиоречкајџи се*, *сукобијџи се*. Ова префиксна енантioseмија почива на различитим искуственим ефектима унификације – смањење раздаљине међу људима ствара осећај заједништва, али извесни степен спацијалне дистанце мора бити сачуван како се не би нарушила нечија просторна аутономија. Поменути глаголи, стога, указују на примарне метафоре заједништво ЈЕ ЛОКАЛИЗАЦИЈА НА ИСТОМ ПРОСТОРУ (БЛИСКОСТ ЈЕ БЛИЗИНА, *сиријајџељџи се*) И СУКОБ ЈЕ СТУПАЊЕ У НЕЧИЈИ ЛИЧНИ ПРОСТОР (*сукобијџи се*).

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (4). Тема овог потпоглавља биле су метафоричке екстензије основних сликовносхематских реализација протодобајна сажимања. Уочили смо да се глаголски префикс *с(а)-* повезује са више међусобно супротстављених искустава у менталном и социобихевиоралном стварносном домену, а да се та врста унутарпородичне

антонимије може објаснити варирањем протосемантике. Тако се и повећање материјалних ресурса и њихово смањење изражавају истим префиксом, али се глагол *сѿећи* повезују са сликовном схемом САБИРАЊА (егзокомпресија), а глагол *сѿискаѿи* са сликовном схемом СМАЊИВАЊА (ендокомпресија). На сличан се начин објашњава и антонимски однос *свидѿѿи се* – *згадиѿи се*: први глагол репрезентује егзокомпресију (прилатно ЈЕ БЛИЗУ), а други ендокомпресију (НЕПРИЛАТНО ЈЕ ЗГУЖВАНО). Са друге стране, антонимски пар *сѿиријаѿељѿи се* – *сукобиѿи се* показује како се унутар егзокомпресије образују супротстављене примарне сцене, које су извор супротних метафоризација: БЛИСКОСТ ЈЕ ФИЗИЧКА БЛИЗИНА, али и СУКОБ ЈЕ СТУПАЊЕ У НЕЧИЛИ ЛИЧНИ ПРОСТОР.

6.5. Закључни сажетак поглавља

У овом смо се поглављу бавили глаголским префиксом *c(a)*- у савременом српском језику. Предложили смо да се ова префиксална породица размотри из угла протозначења КОМПРЕСИЈЕ, што се у семантичкој анализи показало оправданим. У првој секцији су размотрене сликовно-схематске реализације ове протосемантике (укупно седам сликовних схема), што нам је омогућило да уочимо постојање два протодогађаја – када се компресија остварује као ефективизација (и, стога, повезује са Трајектором), говоримо о ЕГЗОКОМПРЕСИЈИ или компресији раздаљине; када је компресија вид афективизације (и тиче се аблативног Оријенти-ра), реч је о ЕНДОКОМПРЕСИЈИ, односно компресији величине.

У другој смо се секцији бавили глаголима ендокомпресије, тачније сликовним схемама СМАЊИВАЊА и САТИРАЊА. Пратили смо онтолошку дисперзију унутар ове семантичке групе и показали како се протодогађајна структура синтаксички уобличава. Трећи одељак је био посвећен егзокомпресивним глаголима. Ту је анализирана семантика и синтаксичка концептуализација сликовних схема САБИРАЊА, СЈЕДИЊАВАЊА, СПУТАВАЊА и СПУШТАЊА. У последњој секцији пажњу смо посветили метафоричким екстензијама компресивних сликовних схема. Видели смо да је супротност двеју основних сликовно-схематских реализација (СМАЊИВАЊЕ – САБИРАЊЕ) утицала на појаву префиксне енантосемије у доменима менталног искуства и социјалне интеракције (нпр. *сѿећи* – *сѿискаѿи*, *сѿиријаѿељѿи се* – *сукобиѿи се*).

Анализа је показала и да су два протодогађаја у којима се примећује семантика компресије искуствено повезана, што се манифестује и у полисемији неких *c(a)*-префиксала. Видели смо да се прелаз од

Рецимо, на крају, и то да семантичка дистинкција егзокомпресија – ендокомпресија има неколико предности у односу на дистинкцију социјативност – аблативност, која је до сада била уобичајена у семантичким описима ове префиксалне породице. Пре свега, дистинкција егзокомпресија – ендокомпресија односи се на целокупну префиксалну породицу, па нема глагола који остају изван класификације и код којих се, из нужде, префикс види као семантички празан. Примери којима се у литератури илуструје чисто граматичка функција префикса *c(a)-* у оваквој су семантичкој анализи препознати као репрезенти одговарајућег типа протодогађаја. Опис семантичке породице преко категорија социјативности и аблативности, притом, остављао је питање семантичке повезаности тих парадигми отвореним. За разлику од тога, егзокомпресија и ендокомпресија су јасно повезане – структурно и искуствено, као две протодогађајне варијанте прозначења сажимања (спољашња компресија, која се повезује са Трајектором, и унутрашња компресија, која се повезује са аблативним Оријентиром).

Рецимо, на крају, и то да семантичка дистинкција егзокомпресија – ендокомпресија има неколико предности у односу на дистинкцију социјативност – аблативност, која је до сада била уобичајена у семантичким описима ове префиксалне породице. Пре свега, дистинкција егзокомпресија – ендокомпресија односи се на целокупну префиксалну породицу, па нема глагола који остају изван класификације и код којих се, из нужде, префикс види као семантички празан. Примери којима се у литератури илуструје чисто граматичка функција префикса *c(a)-* у оваквој су семантичкој анализи препознати као репрезенти одговарајућег типа протодогађаја. Опис семантичке породице преко категорија социјативности и аблативности, притом, остављао је питање семантичке повезаности тих парадигми отвореним. За разлику од тога, егзокомпресија и ендокомпресија су јасно повезане – структурно и искуствено, као две протодогађајне варијанте прозначења сажимања (спољашња компресија, која се повезује са Трајектором, и унутрашња компресија, која се повезује са аблативним Оријентиром).

7. ГЛАГОЛСКИ ПРЕФИКСИ О- И ОБ-

У овом поглављу размаћрамо могућноћ семантичке диференцијације глаголских префикса о- и об-. Уводни део сажима савове истраживача који су се бавили овим питањем, а поћом се преиспитује потреба за семантичким раздвајањем ових префикса. Показује се да сликовна схема КРУЖНОГ КРЕТАЊА, која се обично сатира пропозитивном у оба случаја, представља укрупњавање испод кога се могу уочити две одвојене сликовне схеме (УСПОСТАВЉАЊЕ КРУЖНЕ ПУТАЊЕ И УСПОСТАВЉАЊЕ ПРОСТОРНЕ БАРИЕРЕ), из чега се може закључити да о- и об- нису поћуно подударни. Семантичка разлика која би у нейодударноћ могла обухватити тиражи се на нивоу пропозитива, изнад сликовносхематске датости. Као пропозитива префикса об- предлага се ИНВОЛВИРАНОСТ (ОБУХВАЋЕНОСТ), а као пропозитива префикса о- АКСИЈАЛНОСТ (УСМЕРЕНОСТ НАСПРАМ ОСЕ). У секцији (2) даје се преглед об-породице (са семантичко-синтаксичким варијантима и размаћрањима онтолошких ширења). Секција (3) представља прву варијанту аксијалноћ – аксијални положј. Секција (4) испитује глаголе аксијалне аблативноћ, а секција (5) глаголе аксијалне адлативноћ. Анализа је показала да предложена пропозитива могу објаснити како преклапање о- и об-префиксала на нивоу сликовних схема, тако и њихову нейодударноћ, док је онтолошка дисперзија унутар обе породице последица примарнометаморфичких ширења.

7.1. Кратки осврт на префиксе о- и об- у литератури и разматрање могућности раздвајања семантичких описа

За разлику од префикса из- и у-, чија се основна просторна реализација обично узима као потпуно транспарентна, глаголски префикси о- и об- представљају већ на први поглед „опасније подручје“. Предлог о не спада у типичне просторне предлоге, па се у описима префикса о- углавном повлачи паралела са предлогом око. Иако уједначени став по питању синхроног статуса префикса об- (да ли је заиста префикс или аломорф префикса о-) у литератури не постоји, у досадашњим истраживањима претеже идеја да оба префикса деле исту семантику.

Белић, Стевановић и Грицкат сматрају да је у питању један префикс. Грицкат наводи да су „два различита индоевропска предлога сливена у један словенски“ (1966–1967: 214, у фусноти). Стевановић као основни облик успоставља *об-*, сврставајући *о-* у аломорфе уз *оба-* и *оџ-*. У когнитивнолингвистичкој школи Л. Јанде *о-*, *об-* и *обо-* такође се посматрају као један префикс у руском језику, а и у истраживању које су на материјалу хрватских речника и електронских извора спровели Шарић и Миколић (2015) *о-* и *об-* глаголи се виде као инстанце исте префиксалне породице. Клајн (2002) и Бабић (³2002), са друге стране, издвајају *о-* и *об-* као засебне сегменте у својим прегледима. Клајн (2002: 260) напомиње да се „*о-* и *об-* формално разликују, а по значењу се само делимично поклапају“. Бабић (³2002: 542) коментаришући аломорфност префикса *об-* констатује да „*nema potvrda da bi se ostvario alomorf o-*, *odnosno ako bi se ostvario, ne bi se mogao razlikovati od prefiksa o-* jer oni imaju isto značenje“. Иако је поглавље о префиксу *об-* кратко, и доноси се само два значења (која постоје и код *о-*), Клајн (2002: 263) ипак наглашава да је „значење „окруживања“ или „обухватања“ [...] релативно чешће и јасније изражено него код префикса *о-*“. И у нормативној граматици српског језика *о-* и *об-* се разматрају одвојено али се напомиње да им је основно, просторно значење исто (НГСЈ 2013: 245–246). Људ. Поповић (2008: 270), пишући о просторним значењима глаголских префикса у српском и украјинском, *о-* и *об-* посматра као један префикс, са значењем кретања око неког ентитета. Ипак, у сажетку поглавља о префиксној акционалној семантици (Поповић, Људ. 2008: 237–238), ауторка издваја и префикс *о-* (за који се констатује постојање резултативног значења) и префикс *об-* (са којим се повезује тотално-објекатско значење). Формалну раздвојеност ових двају префикса на синхронном плану налазимо и у истраживањима В. Ђорђевић (2018: 133) и М. Стојановић (2016: 138–139).

У РСАНУ¹³⁶ префикси *о-* и *об-* дати су као засебне одреднице, а семантичко преклапање о коме се у литератури, видели смо, говори, није одмах уочљиво у лексикографским чланцима. Наиме, *об-* је у само једном значењу, и то последњем, које је маркирано као покрајинско, упућено на *о-*. Занимљиво је, притом, да је значење кружног кретања различито формулисано – код *об-* као „1. извршење радње око објекта, са спољне стране, обухватајући га у целини“, а код *о-* „1в. извршење радње наоколо, округ, око нечега или захватајући крајеве нечега“.

¹³⁶ Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, 16. том, Београд: САНУ.

Притом, *об-* у примарном значењу нема подзначања, док је кружно кретање дато тек као треће подзначање унутар примарног значења префикса *о-*. Међутим, (1а) значење префикса *о-* дефинисано је типски, дефиницијом која указује на празни (граматикализовани) префикс „*йоййуно извршење радње основног глагола*“. Иза ове неподударности наслућујемо намеру да се покаже да је семантика префикса *о-* шира, па и удаљенија од просторног значења окруживања и обухватања, у односу на семантику префикса *об-*. Када упоредимо поменуте дефиниције, видимо да обе садрже предлог *око*, али да је лексикограф желео да у другом делу дефиниције разграничи ове префиксе, повезујући *об-* експлицитно са *обухваћањем у целини*, а *о-* са *захваћањем крајева нечега*.

ХЈП¹³⁷ доноси пак један речнички чланак у коме се *о-* и *об-* третирају као аломорфи. За разлику од РСАНУ, ХЈП не раздваја као пододреднице глаголски и придевски префикс (значење придевског префикса дато је као последње). Дефиниција примарног значења („materijalno obuhvaćanje predmeta radnjom, okruživanje i prostiranje oko predmeta“) кореспондира са оном коју налазимо код *об-* у РСАНУ. И овде се детектују и чисто акционална значења („dovođenje u stanje izvršenjem radnje“ – *охрабриши*, „završiti radnju“ – *ојрасиши*).

У сличном се правцу крећу и теоријска разматрања о односу руских глаголских префикса *о-* и *об-*. Како нас о томе обавештавају Јанда и сарадници (2013: 58), највећи број руских граматичара, међу којима су Зализњак, Шмелев, Виноградов, Исаченко и др., слаже се у томе да је реч о једном префиксу, али постоји и другачији поглед – тезу о два префикса заступају Алексејева, Ендроз (Andrews) и Кронгауз. Ендроз (1984) разматра однос глаголских префикса *о-* и *об-*, као и однос руских предлога *о* и *об*, у контексту семантичке маркираности. У том се раду истиче да је у русистици устаљени став да је реч о једном префиксу, али да постоји око 60 минималних парова који показују да су у питању два префикса. Анализа је спроведена на 10 таквих минималних парова и закључено је да оба префикса значе потпуну укљученост објекта у глаголску радњу, али да је *о-* додатно маркирано јер доноси дугорочне импликације које превазилазе сам глаголски процес (Andrews 1984: 481). Са друге стране, *об-* означава конкретније обухватање које се не шири изван глаголске радње (Andrews 1984: 482). Јанда и сарадници се пак придружују првој поменутој групи, ослањајући се на истраживање о аломорфима *о-*, *об-*, *обо-*, које је спровела Бајдимирова (2013: 58–59).

¹³⁷ Електронски речник хрватског језика, доступан на платформи Хрватски језични портал: <https://hjp.znanje.hr/>.

У том истраживању ауторка је овом питању пришла из угла когнитивно-семантичке анализе својствене школи Л. Јанде, утврђујући да су глаголи све три групе потврђени у истој семантичкој мрежи (Baydimirova 2010: 61). Ауторка је потом спровела испитивање у коме је од говорника руског језика тражено да од неречи које су кодиране као придеви или као глаголи и којима је додељено или просторно значење или значење својства, у датом реченичном контексту изведу глагол бирајући један од три префикса (*о-*, *об-* или *обо-*). Неречи су конструисане тако да се преко њих може пратити утицај фонолошког контекста при одабиру префикса. Хипотеза о два префикса, како Бајдимирова наводи, предвиђа да ће префикс *об-* бити главни префикс за спацијална значења, а префикс *о-* за фактитивна (Baydimirova 2010, 63). Резултати су показали да је форма *об-* заиста најфреквентнија када се ради о значењу кружног кретања око неког објекта, док је код фактитивног значења доминантнија форма *о-*, што је у складу са хипотезом о два префикса чији се аломорфи подударају (Baydimirova 2010: 97). Ипак, индивидуални резултати, истиче Бајдимирова, дају нешто другачију слику: код неких испитаника у поменутом просторном значењу предњачи *об-*, код неких се ту првенствено појављује *о-*, док су код неких и *о-* и *об-* готово подједнако заступљени (2010, 99). Бајдимирова (2010, 108) закључује да *о-*, *об-* и *обо-* треба сматрати једном морфемом са унутрашњом семантичком спецификацијом аломорфа. Ми нећемо улазити у анализу коју Бајдимирова предлаже за руске глаголе, као ни у семантички преглед који за руске *о(б)-* глаголе доноси Јанда и сарадници, јер је предмет нашег истраживања стање у српском језику, али ипак примећујемо да изнети резултати кореспондирају са Клајновом констатацијом да у српском језику префикс *об-* има израженију просторну семантику од префикса *о-*.

Љ. Шарић и П. Миколић (2015) префиксу *о(б)-* у хрватском језику прилазе из когнитивнолигвистичког угла, следећи правац који семантику глаголских префикса повезује са сликовним схемама. У центру семантичке мреже овог префикса аутори препознају сликовну схему КРУЖНОГ КРЕТАЊА и напомињу да је код свих анализираних глагола „представа кружног кретања на неки начин присутна, иако је у неким случајевима врло апстрактна“ (2015: 250).¹³⁸ Шарић и Миколић сматрају да хипотеза о два префикса није одржива јер се централна значења префикса *о-* и *об-*

¹³⁸ „*O(b)-* verbs can differ considerably in their specific submeanings, can be transitive or intransitive, and can appear in different construction types; however, in all their usage contexts the idea of circular movement is somewhat present, although it is admittedly very abstract in some cases“ (Шарић и Миколић, 2015: 250).

преклапају, као и у другим словенским језицима (2015: 252). У самом се закључку, поред тога, примећује да се понекад уочава и значајнија семантичка разлика између глагола који исту основу префиксирају и са *о-* и *об-*, али да то захтева додатна истраживања (2015: 279). Они истичу да се и *о-* и *об-* комбинују са предлогом *око*, са којим деле централно значење (2015: 252), што се илуструје примерима *ојловићи око свећа* и *ојћирчаји око града* (ипак, примећујемо, да је и у примеру *ојловићи* могуће идентификовати и префикс *об-*: *об-јловићи* > *ојловићи*).¹³⁹ Семантичка мрежа коју Шарић и Миколић (2015) успостављају подразумева сликовну схему кружног кретања (MOVE AROUND) као прототип, потом две схеме које су на њу директно наслоњене – ОБИЛАЖЕЊЕ (PASS BY) и ОКРЕТАЊЕ (TURN AROUND). Екстензију прототипа представљају схеме ОГРАЂИВАЊА (SURROUND/ENCLOSE) и ПРЕКРИВАЊА (COVER), наспрам којих се пак успостављају схеме АФЕКТИРАЊА ПОВРШИНЕ (AFFECT A SURFACE) и СНАБДЕВАЊА НОВИМ ОБЕЛЕЖЕМ / ДОБИЈАЊА НОВОГ ОБЕЛЕЖЈА (IMPOSE / ACQUIRE NEW FEATURE). Реч је углавном о значењима која су уочена и у истраживањима еквивалентног руског префикса (в. Јанда и остали 2013: 59). Централно значење кружног кретања је представљено дијаграмом на коме Трајектор образује кружницу око Оријентира, али оно обухвата како глаголе код којих се успоставља кружна путања (*ојћирчаји*, *облећейи*) тако и глаголе код којих се субјекат окреће у месту (*огледаји се* у смислу „гледати око себе“). Схема ОБИЛАЖЕЊА објашњава се као метонимијска екстензија прототипа, а метонимија се препознаје у свођењу кружне путање на полукруг (2015: 262).¹⁴⁰ У ову се групу сврставају и глаголи *омакнути се* и *оклизнути се*, као инстанце значења ГРЕШКЕ, односно ОДСТУПАЊА ОД ПРАВОЛИНИЈСКЕ ПУТАЊЕ („take a deviating path“, Шарић и Миколић 2015: 263). Поменута метонимија, која се види као инстанца општег метонимијског обрасца ДЕО ЗА ЦЕЛИНУ, уочава се и у основи схеме ОКРЕТАЊА. Ова се схема илуструје глаголима *окренути се*, *обазреји се*, *осврнији се*. Схема ОГРАЂИВАЊА се илуструје глаголима као *обгртији*, *ојкојати*, а њена се метафорична употреба примећује

¹³⁹ „Both *о-* and *об-* occur in spatial contexts with the same preposition (*око*)/*о*, with which they share their central spatial meaning (e.g., *Младић . . . је сам опловио око свијета и оборио рекорд*. (INT) ‘A young man . . . sailed alone around the world and broke a record’); *Три је пута оптрчао око града*... (INT) ‘He ran around the town three times’“ (Шарић и Миколић, 2015: 252).

¹⁴⁰ И Вујовић (2019: 117), у истраживању глагола људског кретања у српском језику, код префикса *об-* напомиње да се поред значења кружног кретања, које се термилолошки одређује као *циркулокалност*, примећује и значење „полукружног кретања поред локализатора“.

код глагола као *оичиниџи*, *оушевиџи*, *ојисаџи*. Типичним инстанцама ПРЕКРИВАЊА виде се глаголи *обуџи*, *обуџи*, *ојлочаџи*, а констатује се и да се ПРЕКРИВАЊЕ и ОГРАЂИВАЊЕ међусобно преплићу (што се илуструје глаголима *окаљаџи*, *овиџи*, *осајунаџи*). У групу АФЕКТИРАЊА ПОВРШИНЕ сврставају се глаголи као *обријаџи*, *обрисаџи*, *ошишаџи*, за које се примећује да комбинују ово значење са значењем ОГРАЂИВАЊА, али и глаголи као *ошамариџи* и *ојалиџи*, код којих додир са ОГРАЂИВАЊЕМ нема. Као периферни чланови ове категорије препознају се *обесиџи* и *окачиџи*, уз напомену да је кружност ту изузетно ослабљена, али да се њени трагови примећују у томе што део окаченог предмета обухвата собом свој ослонац (Шарић, Миколић 2015: 276). Последња схема, СНАБДЕВАЊЕ НОВИМ ОБЕЛЕЖЈЕМ или његово СТИЦАЊЕ илуструје се глаголима који означавају физичка искуства као *обнажиџи*, *озелениџи*, *охладиџи*, и глаголима који се на такво искуство метафорички надовезују, попут *осмелиџи се*, *охрабриџи се*, *оглујеџи*. У овој се групи налазе и глаголи као *ојагњиџи*, али семантичка природа њихове повезаности са глаголима као *озелениџи* и *охрабриџи* није детаљније размотрена. У овом сажетом прегледу детаљне анализе коју доносе Шарић и Миколић (2015) видимо да семантичко поклапање између *о-* и *об-* глагола несумњиво постоји, али да их није све једноставно уклопити у јединствену семантичку мрежу.

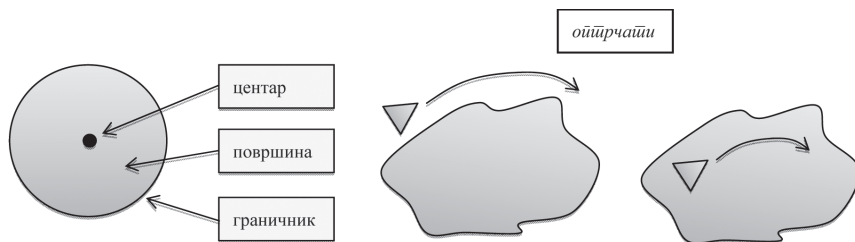
На извесну семантичку разлику између *о-* и *об-* упућује и то што се ова два префикса не појављују напоредо у свим значењима која би се могла издвојити сликовносхематском анализом. Поменуто Клајнова констатација да се семантика окруживања и обухватања јасније уочава код *об-* префиксала (2002: 263) у том је смислу врло индикативна. Када смо у претходном поглављу разматрали да ли је *су-* аломорф префикса *с(а)-*, ствари су на семантичком плану биле умногоме јасније. Чак и ако се у неким прегледима *су-* и *с(а)-* приказују одвојено (виделимо смо то код Клајна, а тако поступа и ХП), семантика која се примећује код малобројних *су-* глагола није другачија од семантике коју иначе имају *с(а)-* префиксали, нити се примећује да *су-* глаголи на неки начин потискују *с(а)-* глаголе у било ком од посведочених значења. То пак није случај са *о-* и *об-*, што ћемо у наставку показати.

За ову је дискусију значајно то што у досадашњим описима префикса *о-* увек постоје глаголи који се тешко повезују са централним значењем кружног кретања. На такве се случајеве скреће пажња и у анализи коју доносе Шарић и Миколић (2015), а то потврђује и Клајново запажање (2002: 262) да се неки глаголи са префиксом *о-* не могу дирек-

ошромбољити, *олабавити*, *окилавити се*. Ако се пак олабљивање постиже спољашњим притискањем – обухватањем објекта притиском са свих страна, префикс *об-* постаје прихватљивији: *омесити* – *обмесити*, *огњечити* – *обгњечити*, *омекшати* – *обмекшати*. И када је реч о догађајима краткотрајног контакта, као *ошинути*, *ошамарити*, *ошаучити*, *окрзнути*, префикс *о-* има предност. Тада *об-* префиксал или не постоји (*ошамарити*) или би могао указивати на нешто другачије значење – *очешати се о некога* : *ошчешати се о некога* (у другом случају се, рекли бисмо, потенцира да је чешањем обухваћена већа регија на објекту). Слично томе, наспрам уобичајеног *оклизнути се*, *об-*префиксала нема – управо због тога што у сцени губљења равнотеже клизањем није уочљива конфигурација која би се могла директно довести у везу са кружном путањом. Исто је и када говоримо о успостављању равнотежног ослонца – *ослонити* је глагол који припада основном лексичком инвентару (блискозначан је са *наслонити*, али, очигледно, довољно различит да се они међусобно не потискују), а *об-*префиксал опет изостаје. Изгледа да у случајевима који су и иначе слабо интегрисани у значењску мрежу која почива на схеми кружног кретања (налазе се на периферији и њихова је повезаност са осталим чвориштима недовољно разјашњена) – имамо углавном посла са префиксом *о-* који се тешко може заменити префиксом *об-*. Супротно томе, код типичног кружног кретања (које је – само кретање, не и постављање баријере), изражену предност има управо префикс *об-*. Рекли бисмо да је зато оправдано претпоставити да *о-* и *об-* имају различита предлексичка протозначења (значења изнад нивоа сликовне схеме) чије се сликовносхематске реализације једним делом међусобно преклапају.

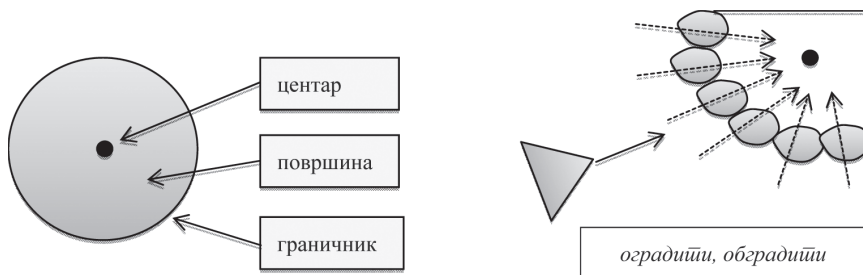
Да бисмо разоткрили о којим се протозначењима ради, погледајмо општу схему кружнице. Она се састоји од кружног *граничника* (обим круга), *граничником обухваћеног простора* (површина, односно садржај круга) и *центира*. Како се ти елементи реализују у поменутих сликовних схемама? У фокусу сликовне схеме кружне путање налазе се *граничник* и *обухваћени простор* – путања настаје кретањем по замишљеној линији близу ивица неког Оријентира (*оштрчајти стадион* – највероватније читање јесте да је та линија са унутрашње стране: „трчати по ивици или уз ивицу стадиона“; *оштрчајти око куће* – та линија је споља, око Оријентира). У овој схеми (дијаграм 7.1), видимо, центар нема директивну функцију – путања се образује око њега, али субјекат није усмерен ка њему. Како центар у овим случајевима није

тежиште ка коме се дејствује, може се рећи да се кружност, као идеални формат, своди на путању по ободу око нечега.

Дијаграм 7.1. Идеална кружница и сликовна схема ОБРАЗОВАЊА ОБУХВАТНЕ ПУТАЊЕ

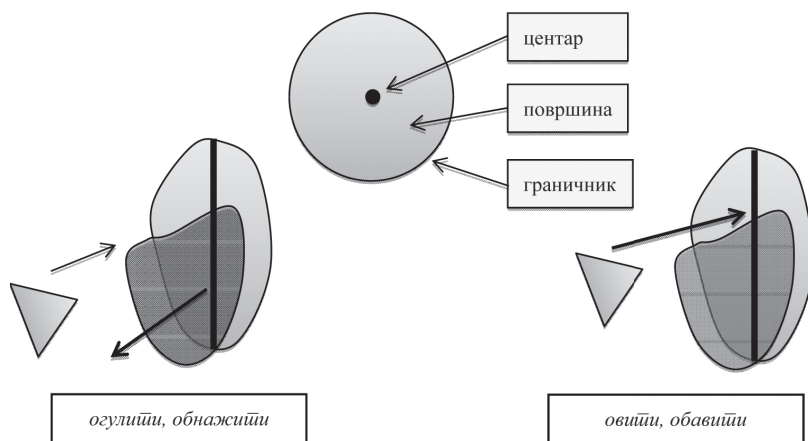
Погледајмо сад сликовну схему УСПОСТАВЉАЊА БАРИЈЕРЕ (*озидајти*, *обзидајти*, *оградијти*, *обградијти*) – наспрам објекта се на одређеној дистанци образује нека врста материјализованог граничника (дијаграм 7.2). Граничником који се поставља наспрам Оријентира сужава се простор Оријентировог кретања (и делања). Овде се поред граничника и обухваћеног простора, дакле, примећује и директивни центар – читава ситуација је усмерена ка њему (*оградијти кућу* зидом, *оградијти човека* да не може да прође – *кућа* или *човек* представљају осу наспрам које баријера настаје). Сама идеја кружног облика граничника мање је релевантна – битно је да баријера има одговарајућу функцију, односно да затвара, ограничава простор у коме се налази објекат. Кружност, као идеални формат, овде се, дакле, своди на просторну лимитираност центра (аксијалну лимитацију).

Дијаграм 7.2. Идеална кружница и сликовна схема ОБРАЗОВАЊА АКСИЈАЛНЕ БАРИЈЕРЕ

Шта је пак са сликовним схемама УСПОСТАВЉАЊА И УКЛАЊАЊА ОМОТЧА? Граничник је овде реализован као материјализовани слој око неког ентитета, док сам ентитет представља централну осу око које се слој

успоставља (*обући неког, обући неког, огрнути неког, омоћати нешто*) или са које се слој уклања (*обнажити неког, огулити јабуку, очерујати кокошку, обријати се*). Центар је и овде директиван (дијаграм 7.3) – објекат је нешто што се његовој конституцији одузима (*кора са јабуке, одећа са некога*) или што јој се додаје (*овићи завојем – обмоћати завојем*). Може се, стога, рећи да је идеални круг овде сведен на релацију аксијалне конститутивности (конститутивни садржај око централне осе).

Дијаграм 7.3. Идеална кружница и сликовне схема аксијалне модификације

Из до сада изнетог може се приметити да префикс *об-* у структури идеалне кружнице потенцира граничник, док је префикс *о-* сконцентрисан на управљеност ка центру или од центра. Када директивност у односу на центар није релевантна (први случај – *оћирчати*: Агенсово дејство није усмерен на центар већ на саму путању на ободу), префикс *о-* се повлачи. Када је пак за сликовну схему уз граничник битна и усмерено ка центру (*оградити, обградити; овићи, обмоћати*) или од центра (*огулити, обнажити*) сликовна схема се, начелно, повезује са оба префикса. Постоје ли пак случајеви у којима је релевантнија аксијална директивност? Такве би случајеве представљали глаголи који су повезани не са идејом кружења већ са идејом аксијалног положаја – промене у односу на замишљену централну осу. Код окретања центар се манифестује као оса ротације (замишљена линија око које се предмет ротира – *окренути*), код падања и качења уочава се равнотежна оса – *оклизнути се, омаћи, оборити* указују на испадање из равнотеже, док *окачити, обесити* и *ослонити* означавају довођење предмета у равно-

тежни положај. На крају, код глагола који означавају краткорочни контакт (*ошинуући, ошамариући, огребати*) предметност којом се контакт успоставља на кратко се одваја из Агенсове вертикалне телесне осе да би оставила перцептивни траг у домену Оријентира – рука из вертикалног положаја уз тело доспева у хоризонталну испруженост наспрам тела (заједно са евентуалним оруђем) како би неко био *ошамарен, ошинуући* или *огребан*. Ови глаголи се, видимо, нису могли јасно уклопити у радијалну категорију организовану око кружног кретања управо зато што они не указују на саму кружност већ на аблативни аксијални положај.

Како се у доњој табели види, префикс *об-* се повезује са посебним типом Трајектора, који се може одредити као *обухвајући (инволвирајући)* Трајектор и који кореспондира са обухватно афектираним Оријентиром, док се код префикса *о-* примећује посебни тип Оријентира – *аксијални Оријентир*, који кореспондира са аксијално усмерним Трајектором. Сликавне схеме успостављања граничника и манипулације омотачем могу ангажовати инволвирајућег Трајектора или аксијални Оријентир, па се проналазе у обема префиксалним породицама. Некад су префикси *о-* и *об-* заменљиви, односно комбинују се са истом основом, али то није нужно – то што су начелно обе лексикализације могуће, не значи да обе морају у сваком појединачном случају бити и активне већ да оба префикса имају појмовни потенцијал да овакву догађајну конфигурацију изразе. Са друге стране, у схемама мењања положаја наспрам неке осе уочавамо аксијални Оријентир (саму осу) и Трајектора чији се положај мења (а не инволвирајућег Трајектора), па је за њу карактеристичан префикс *о-*.

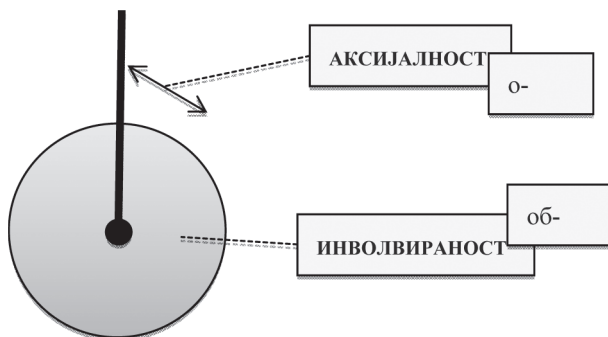
сликовне схеме	лексикализације	Трајектор	Оријентир
УСПОСТАВЉАЊЕ КРУЖНЕ ПУТАЊЕ	<i>ойћрчајћи, ойкружјићи, ойшејћајћи, ойловићи</i>	ентитет који успоставља путању око Оријентира, којом се Оријентир обухвата	простор обухваћен путањом
УСПОСТАВЉАЊЕ КРУЖНЕ БАРИЕРЕ (ГРАНИЧНИКА)	<i>ойколијићи, обзидатији</i>	граничник (баријера) који се поставља у односу на неки центар, односно којим се не- што обухвата	центар који бива ограничен
	<i>окружијићи, оградијићи, озидатији</i>		

ИНТЕГРАЦИЈА ОМОТАЧА	<i>обмотајати, обави- ти, обути, обући</i>	омотач који се поставља око неког конститутивног цен- тра, односно којим се нешто обухвата	конститутивни центар који добија омотач
	<i>омотајати, овити, одлакавити</i>		
ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА ОМОТАЧА	<i>оичерујати, обгу- лити</i>	омотач који се уклања наспрам неког кон- ститутивног центра, односно чијим се уклањањем нешто обухвата	конститутивни цен- тар који остаје без омотача
	<i>очерујати, огулити</i>		
ПРОМЕНА АКСИЈАЛНОГ ПОЛОЖАЈА	<i>окренути, окачити, овешати, оклизну- ти се, омаћи се</i>	ентитет чији се положај у односу на замишљену осу мења (ротира се око ње, испада из ње, доспева у њу)	простор замишљене осе или простор афектиран променом
	<i>о-</i>	аксијално усмерни Трајектор	афектирана централ- на оса
	<i>об-</i>	Трајектор који обухвата нешто (инволвирајући Тр)	обухватно афек- тирани Оријентир (инволвирани Ор)
Табела 7.1. Трајектор и Оријентир код типичних <i>о-</i> и <i>об-</i> префиксала сликовносхематске онтологије			

Иако је формално префикс *об-* могуће морфолошки издвојити у примерима чија основа почиње сугласником *б* (што би нужно довело до упрошћавања сугласничке групе *бб*), као *обесити*, *обалити* (*сџаб-*ло), *оборити*, семантички би то значило да се ови догађаји виде као манифестација протозначења инволвираности. Таква би интерпретација, другим речима, потенцирала аспект обухватања. У случају *обесити* то би значило да се Трајектор који доспева у аксијални положај (оно што је обешено, нпр. *слика*) концептуализује и као инволвирајући Трајектор наспрам аксијалног Оријентира (*слика* на неки начин обухвата, прекрива својом структуром *ексер* на који је закачена). У случајевима испада из равнотеже (*оборити*, *обалити*), препознавање префикса *об-* би истакло субјектово обухватање Трајектора (субјекат има потпуну физичку контро-

лу над Трајектором који доспева из усправног у хоризонтални положај). То се још јасније види на примеру околиналне лексеме *обрваџи* „током рвања оборити противника на земљу“, код које се у творбеној структури јасно уочава управо префикс *об-*, али је и семантика обухватања транспарентна (рвач својим рукама и телом обухвата савладаног). Код *обрваџи* инволвираност је лексички задана, а код претходна три глагола њено препознавање је могуће (а са њим и детектовање префикса *об-*), али је семантика аксијалности релевантнија, па такве глаголе можемо видети као *о-*префиксале са потенцијалном *об-*интерпретацијом.

Може се, стога, рећи да је **аксијалност** (усмереност у односу на централну осу) одазивна предлексичка појмовност из које *о-*префиксали црпе своје лексичко значење. Са друге стране, *об-*префиксали су повезани са протозначењем **обухваћености (инволвираности)**, које замишљиву форму добија кроз представу о обухваћеној површини. Ова се два протозначења често сударају на нивоу сликовносхематске организације, али, видели смо, постоје случајеви у којима је изражена тенденција ка једном од њих.

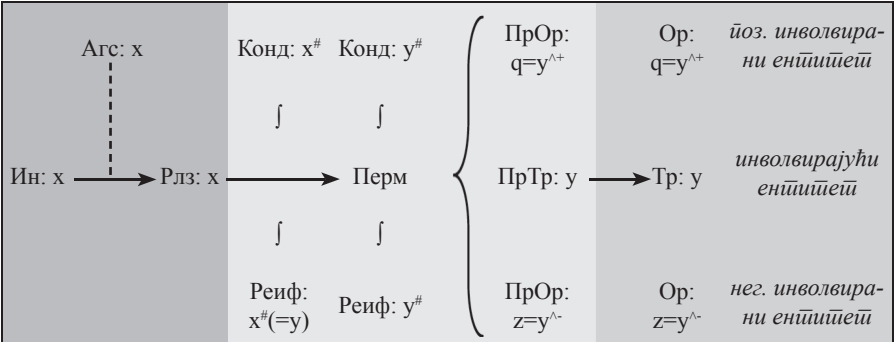

Дијаграм 7.4. Кружница и протосемантика префикса *о-* и *об-*

7.2. Протозначење инволвираности и *об-*префиксали

У овом ћемо поделуку размотрити глаголе са префиксом *об-*, односно њихову онтолошку и структурну варијабилност наспрам прототипичних сликовних схема. Протозначење инволвираности, видели смо у претходној секцији, примарно се „усидрава“ у сликовне схеме повезане са представом кружности, односно у схеме успостављања обухватне путање (*ојџирчаџи*), успостављања просторне баријере (*обзидаџи*), интеграције омотача (*обуџи*) и дезинтеграције омотача (*обглодаџи*). У сваком од ових случајева у резултативном пољу догађаја постоји ин-

волвирани Оријентир (ентитет у чијем се домену дешава обухватање) и инволвирајући Трајектор (ентитет чије појављивање у Оријентировом домену репрезентује стање обухваћености). Таква протодобађајна структура се може представити следећим дијаграмом:

Дијаграм 7.5. Општа структура протодобађаја инволвираности
(*ойћирчаийи, обгрлийи, обмоийи, обглодаийи...*)

лексикализација	инволвирајући Трајектор	инволвирани Оријентир
<i>ойћирчаийи</i> <i>стйадион</i>	путања којом се обухвата неки простор	простор обухваћен путањом
<i>обзидаийи</i> <i>двориийи</i>	зид који настаје око нечега	простор који је обухваћен зидом
<i>обгрлийи неког</i> <i>рукама</i>	руке које формирају загрљај	онај ко је обухваћен загрљајем
<i>обуийи цийеле</i> <i>некоме</i>	ципеле	онај коме је нога обухваћена обућом
<i>обглодаийи месо</i> <i>са косийи</i>	месо које је глодањем не- стало (негативни траг)	ентитет који је обухваћен глодањем
<i>обљуийиийи</i>	кора која нестаје са енти- тета	ентитет који је обухваћен љуштењем
Табела 7.2. Трајектор и Оријентир код неких об-префиксала		

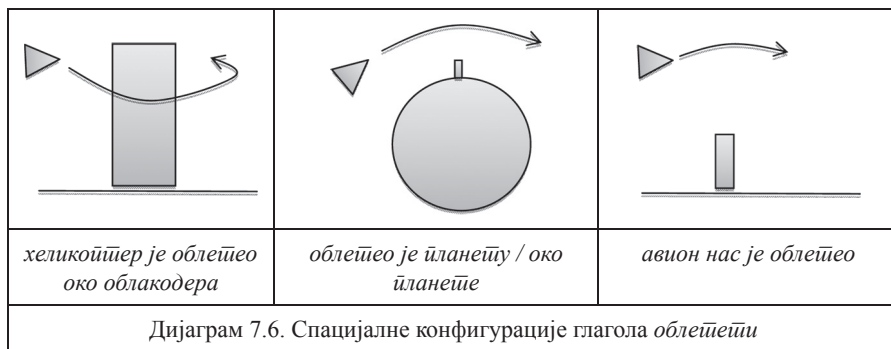
Дијаграм 7.5 доноси протодобађај у пуном обиму. Различитом актеризацијом и начинима компресије постижу се различити синтаксички оквири у појединачним лексикализацијама. Рецимо, ако је актеризован само Оријентир, а постоји Агенс, протодобађај се сажима у агентативни монопрелазни глагол са Ор-објектом – *обгрлийи неког*,

обгрлићи неког. Ако су оба Резултатора актеризована, оквир је алтер-прелазан – *обмоїаїи њоклон* (Ор-објекат) : *обмоїаїи украсни њаїир око њоклона* (Тр-објекат), *обуїи њаїишке некоме* (Тр-објекат) : *обуїи неког* (Ор-објекат). Притом, како обухватање може бити позитивно или негативно, сам Оријентир може бити или позитивна или негативна макрозона наспрам Трајектора. Сви управо поменути случајеви доносе позитивну афективизацију (односно – релевантан је адлативни Оријентир), док, рецимо, алтерпрелазно *обглодаїи (косїи – месо са косїи)* или монопрелазно *обнажїи (неког)* лексикализује негативну афективизацију (релевантан је аблативни Оријентир). Начелно, код позитивне (адлативне) афективизације актер у, који је у резултативном пољу инволвирајући Трајектор, може сезати све до дубине Реификатора (дејствене микроне Агенса) – *обгрлићи некога рукама, обмоїаїи њоклон целофаном (целофан око њоклона), обавиїи завојем руку (завој око руке)*. То пак није могуће код негативне (аблативне) инволвираности – *обгулиїи јабуку ножем* (Тр је „кора“, Реификатор је „нож“), *обглодаїи месо зубима* (Тр је „месо“, Реификатор су „зуби“).

Пажњу ћемо сада посветити онтолошко-семантичкој варијабилности. Она се односи не на саму структуру протодогађаја већ на одступања од примарних категоризацијских вредности у физичком домену. Обе димензије, и синтаксичку и онтолошку, пратићемо у опису семантичких скупова организованих око самих сликовних схема.

1) Сливну схему обухватања путањом илуструју глаголи као: *обићи, ойїрчаїи, објуриїи, објахаїи, облеїеїи, ойшеїаїи, ойходаїи, ойкрсїариїи*. Како код ових глагола не постоји управљеност субјекта ка централној оси већ је у фокусу настајање саме путање око нечега, и код глагола *ойловиїи* семантички је оправданије претпоставити префикс *об-* (*об-йловиїи* једначењем по звучности и губљењем сугласника постаје *ойловиїи*). Трајектор се овде упојмљује као остваривач обухватне путање, а Оријентир као простор чије су ивице подударне са том путањом (*објахаїи њоље*) или аксијални елемент на таквом простору (*објахаїи око некога*). Сама путања може бити изван Оријентира, у спољашњем простору уз његову ивицу (*ойїрчаїи кућу*), или пак у унутрашњости Оријентира, али опет близу његове ивице (*ойїрчаїи сїадион*). Када Оријентир има облик сфере, инволвираност подразумева обухватно кретање по њеној површини (*ойловиїи свеїи*) или обухватно кретање по простору око ње (*облеїеїи йланейу*). Објекат глагола *облеїеїи* може бити и дискретни ентитет лоциран на површини

која се облеће (*облећео нас је авион* – не буквално око нас већ по небу око земље на којој ми стојимо).

За ове је глаголе карактеристична амбипрелазност, исто значење се изражава варирањем прелазног и непрелазног оквира: *ојћрча-ићи кућу* – *ојћрчаићи око куће*, *ојловићи свећ* – *ојловићи око свеће*, *облећети њланећу* – *облећети око њланеће*. Непрелазни оквир доноси апослутну компресију, у којој се Агенс и Трајектор стапају у једног актанта (Агенс-Трајектор), а инволвирани Оријентир се изражава посредством предлога *око*. У прелазном оквиру пак налазимо дубоки номинатив (Агенс) и Ор-објекат. Глаголи узроковане обухватне путање, код којих је субјекат Агенс а објекат Трајектор (адлативни Оријентир се изражава кроз ППК), нису данас уобичајени: *обгонићи (некога око нечега)*, *обвесићи (обвео их је њри њућа око цркве)*, *ојћераићи (неког)*, *обносићи (некога око нечега)*.

Глагол *обићи* појављује се не само у значењу стварања путање око нечега (*обишао их је у широком луку*) већи и у значењу „посетити“, које је засновано на прикључивању пажње, као парафизичког ентитета, ситуацији физичког обухватања: посветити пажњу нечему је кретати се око нечега. Тако у *обићи музеј* реална обухватна путања кроз унутрашњост музеја заиста постоји (и коинцидира са пажњом), али *обићи сјоменик* не значи успостављање спацијалне путање око споменика већ просто долазак до места где је споменик и обухватање споменика својом пажњом. Слично, *обићи баку* не подразумева кретање око ње већ пажњу која јој се доласком посвећује. Међу глаголе обухватне путање по свом творбеном значењу спада и *обиграваићи (око некога)*, али се овај глагол данас првенствено користи у метафоричком значењу „служити, дворити некога“, које је такође засновано на обухватању пажњом. Код

зичку или менталну контролу над неким“). Контролу над неким може имати и парафизички ентитет: *обузеџи* (*обузео га је бес, обузео га је ђаво*), *обвладџи* (*стџрах га је обвладо*), *ојсесџи* (*ојселе су га црне мисли, ојсео га је дух*). Са друге стране, код широкозначних глагола *обухваџиџи* и *обујмиџи* може се говорити о пољу расположивости (*обухваџиџио га је рукама* → *обухваџиџио је целу собу љогледом* → *обухваџиџио је сва џиџиџања у свом џиџекџиу*). Глагол *објединиџи* указује на интегрисање више елемената у целину, што је такође једна од одазивних појмовности сликовне схеме ОБУХВАТАЊА ГРАНИЧНИКОМ, што омогућава примарну метафору ИНТЕГРИСАЊЕ УОПШТЕ ЈЕ ПОСТАВЉАЊЕ ПРОСТОРНЕ БАРИЈЕРЕ. Са баријером какву проналазимо код спацијалног *ојколиџи* повезано је и стање заштите, што долази до изражаја код неубичајеног, али речнички посведоченог, *ојчуваџи*. Појаву префикса *об-* овде треба разумети као резултат онтолошког ширења заснованог на примарној метафори ЗАШТИТИТИ НЕШТО ЈЕСТЕ ПОСТАВИТИ ФИЗИЧКЕ ГРАНИЧНИКЕ ОКО НЕЧЕГА.

Са сликовном схемом ПРОСТОРНЕ ЛИМИТАЦИЈЕ (*ојколиџи*) повезани су и глаголи *обавезаџи се*, *обећаџи*, *обреџи*. Они указују на примарнометафоричко уопштавање од спацијалног ограничења поља кретања (*ојколиџи неког*) до бихевиоралне ограничености (обећање је као обруч којим субјекат ограничава своје будуће понашање – ОГРАНИЧИТИ СЕ МЕНТАЛНО ЈЕСТЕ ПОСТАВИТИ ФИЗИЧКУ БАРИЈЕРУ ОКО СЕБЕ). У рефлексивном формату који доноси *обавезаџи се* таква концептуална заснованост је потпуно видљива (субјекат давањем обећања ограничава *себе*), док је код *обећаџи* фокус на Тр-објекту (односно на самом обећању којим се бихевиорална лимитација постиже). Са овим је глаголима повезан и глагол *ојкладаџи се*, пошто *ојклада* лимитира будуће понашање субјекта.

3) Афективизација омотача може бити позитивна или негативна – Агенс узрокује да се омотач нађе око Оријентира (ИНТЕГРАЦИЈА ОМОТАЧА, нпр. *обуџи*) или да се скине са Оријентира (ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА ОМОТАЧА, нпр. *обнажиџи*).

Код глагола позитивне афективизације, типичан Трајектор ОМОТАЧ јесте ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ, што се уочава у примерима као *обуџи*, *обавиџи*, *обвиџи*, *обмоџиџи*, *обуџи*, *обгнџиџи*, *облеџиџи*, *обложџиџи*. Ови су глаголи обично алтерпрелазни (*обуџи џиџиџе некоме* – *обуџи некога*) и алтеррефлексивни (*обуџи џиџиџе*, Тр-објекат – *обуџи се*, Ор-рефлексивност). Када се реализују у Тр-оквиру, Оријентир категоризован као ОСОБА изражава се дативом, а просторна зона може бити додатно наглашена одговарајућом ППК (*обавио сам му завој око џрсџи*). Међу глаголима у овој групи постоји разлика у погледу могућности

алтернирања Тр-акузатива и инструментала. Глаголи као *обавиџи* (*завој око нечега – завојем неџио*), *обмоџаџи* (*џраку око нечега – џраком неџио*), *обгрнуџи* (*кабаницу око некога – некога кабаницом*), *облеџиџи* (*џосџере џо зиду – зид џосџерима*), *обложџиџи* (*џреџ џо крову – кров џреџом*) такву могућност познају. Са друге стране, глаголи *обуџи* и *обуџиџи* такву алтернацију не омогућавају: *обуџи одело некоме*, *обуџи некога у одело*. Одсуство инструметала показује да актер у није концептуализован и као Реификатор, односно да се у каузалној структури први пут појављује на нивоу предтрајективног Медијатора (пермисивног Пред-Трајектора).

Како је ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ по одсуству конзистентности слична материји, ОМОТАЧ лако прелази у категорију МАТЕРИЈА–СВОЈСТВО: *обасуџиџи*, *обрасџиџи*, *облисџаџиџи* (*дрво је облисџало*), *обросџиџиџи*, *оџква-сиџиџи*, *обуџиџиџи*, *обмасџиџиџи*, *обмазаџиџи*, *оџкадиџиџи*, *оџџочиџиџи*, *оџсалиџиџи* (оказ. „добити сало (око струка)“), а ту свакако спадају и глаголи код којих је Трајектор светлост: *обасџаџиџи*, *оџсвеџиџиџи*. Визуелни перцептивни траг примећује се код казационалног *обџесџи се*. Невизуелни тактилни траг уочавамо код глагола *обџубџиџиџи*, *обмазиџиџи*, *обмиловаџиџи*. Глаголи *обџуџиџиџи* и *обџуџикаџиџи* показују да се ситуација чулног сазнавања види као излагање неке предметности спознаји као парафизичком омотачу. Уопштавање се од материјализованог омотача долази до облика – *обликоваџиџи*, *обрадиџиџи* (*дрво*), *обваџаџиџи*, *обмесиџиџи*. На ове се глаголе посредством метафоре МЕНТАЛНИ УТИЦАЈ ЈЕ СИЛА КОЈА МЕЊА ОБЛИК ЕНТИТЕТА наслањају глаголи *образоваџиџи* и *обучиџиџи*, који означавају ментално (интелектуално) обликовање. Префикс *об-* код глагола *обврџиџиџи*, *обделаџиџи*, а и код *обавиџиџи* (ако га анализирамо као *об-*префиксал: *об-бавиџиџи*), указује на метафору РЕАЛИЗАЦИЈА ЈЕ ОМОТАЧ ОКО ИДЕЈЕ.

Успостављање омотача је повезано и са ПОЉЕМ РАСПОЛОЖИВОСТИ – расположиво се налази око онога ко тиме расположе. Прелаз са материјалног омотача на поље расположивости уочава се код глагола *оџскрџиџиџи* (*некога нечим*), *оборужаџиџи* („снабдети оружјем“), а могао би им се придружити и глагол *оџремиџиџи*, ако га видимо као инстанцу *об-* префиксала.

<i>обасуџиџи</i>	<i>облисџаџиџи</i>	<i>обџубџиџиџи</i>	<i>обликоваџиџи</i>	<i>обучиџиџи</i>
				
Тр је обухватна материја	Тр је обухватни конституент	Тр је тактилни траг	Тр је визуелни облик	Тр је ментална форма
Дијаграм 7.7. Континуум од ОБУХВАТНЕ МАТЕРИЈЕ ДО МЕНТАЛНЕ ФОРМЕ				

Неки од ових глагола су агентативини (*обасуџи ѿвршину ѿрахом, обасјаџи нешиѿо свеѿлошћу*), а неки медијални (*обрасѿао је у браду* – номинатив има вредност адлативног Оријентира-Пермисора). Безлични глаголи као *обросиѿи, ойкишиѿи, обмаглиѿи, обноћиѿи* означавају збивања, а њихов је субјекат Трајектор-Пермисор са нултом синтаксичком елаборацијом (*обросило је*).

За глаголе негативне инволвираности типичан ОМОТАЧ је пак КОНСТИТУТИВНИ СЛОЈ или ГРАДИВНА МАТЕРИЈА: *обљушиѿиѿи, обгулиѿи, обрезаѿи, обглодаѿи, облињаѿи, ойсећи, ойсиѿругаѿи, ойшмирглаѿи, обглачаѿи, ойчеруѿаѿи, ойкрчиѿи, ойчисѿиѿи*. И овде се поред агентативних оквира уочавају и медијални глаголи (*облињаѿи* „изгубити длаку лињањем“ – субјекат је абл. Оријентир-Пермисор). Углавном су у питању окازیоналне лексеме наспрам којих постоје стабилни о-префиксали. Унутар самог перцептивног домена апстрактнији вид егзосфере јесте АГРЕГАТНО СТАЊЕ, чију негативну афектираност налазимо код окازیоналног *ойѿойѿиѿи*.

Даљим уопштавањем, односно – дематеријализацијом трага, долазимо до општије представе о бихевиоралној инволвираности – Оријентир је обухваћен не физичким омотачем већ Агенсовим понашањем, као апстрактнијом инстанцом егзосфере. Код ових глагола примећујемо метафору ИЗЛОЖЕНОСТ МЕНТАЛНОМ УТИЦАЈУ ЈЕ ОБАВИЈЕНОСТ ОМОТАЧЕМ. Рефлексивни формат код глагола *ойходиѿи се* указује на оквир у коме субјекат има вредност Агенса, а високи аргумент упућује на истореференцијалног аблативног Оријентира (као емитера понашања усмереног према непрофилисаном адлативном Оријентиру). Глаголи *обрадоваѿи, обвеселиѿи* профилишу у резултативном пољу управо адлативни Оријентир, а основа указује на емоцију која се види као оно чиме Агенс обухвата објекат. Рефлексивизацијом се пак каузална дубина скраћује – субјекат глагола *обрадоваѿи се* није Агенс већ пермисивни адлативни Пред-Оријентир. Супротно њима, глагол *ойѿереѿиѿи* указује на негативну менталну афективизацију, која је наглашена и метафоризованом основом (ТЕШКОЋА ЈЕ ТЕРЕТ). За разлику од њега, код *обругаѿи се* некоме основа именује директно понашање којим се Оријентир афектира. Основа је деноминална код глагола *објадиѿи*, који, иако окازیоналан, има изузетан експресивни потенцијал управо због тога што се *јад* доводи у везу са искуствима материјализованог омотача (као *обмоѿаѿи*). Код глагола као *ойчараѿи, ойчиниѿи, обмађијаѿи, обрачаѿи* може се говорити о примарној метафори ОМЕТЕНОСТ ЈЕ ОБУХВАЊЕНОСТ ФИЗИЧКИМ ОМОТАЧЕМ. Глаголи *ойѿужѿиѿи* и *облајаваѿи* такође доносе бихевиорално реализовану егзосферу, али је објекат овде не конкрет-

на особа већ ментална представа особе (као тема сумње или клевете). Њима је по томе сличан глагол *обжалии* (жаљењу је изложена нечија ментална представа у Агенсовој свести), још један окازیонализам који је експресивнији од свог уобичајеног конкурента *ожалии*.

Са негативном афективизацијом, односно – са скидањем омотача, могу се повезати глаголи *објаснии*, *образложии* (*нешіо некоме*), што би указивало на примарну метафору учинити ЈАСНИМ ЈЕСТЕ РАЗОТКРИТИ САДРЖАЈ ИСПОД ОМОТАЧА. Слично томе, код глагола *обавесіи*, *обзнании*, *објавии*, *обнародоваи* уочавамо примарну метафору учинити ПОЗНАТИМ ЈЕСТЕ РАЗОТКРИТИ САДРЖАЈ ИСПОД ОМОТАЧА. За већину глагола обеју група карактеристична је појава датива (*објаснии нешіо некоме*, *обзнании нешіо некоме*), што показује да се у каузалној структури поред аблативног Оријентира (оно што постаје јасно или познато) појављује и додатни, адлативни Оријентир (онај коме то постоје јасно или познато). Глагол *обавесіи* је оријентисан управо ка адлативном Оријентуру (који долази у форми акузатива): *обавесіио га је о ішоме*, а код глагола *објавии* адлативни Оријентир подразумева јавност уопште (и не исказује се дативом): *објавила је књигу*, *објавила је сіиіус на Фејсбуку*.

Примарна метафора БИТИ ТРАЈАН, НЕПРОПАДЉИВ ЈЕ БИТИ ОПТОЧЕН ЗАШТИТНИМ СЛОЈЕМ објашњава појаву префикса *об-* код глагола који значе истрајавање, постојаност: *оісіи*, *оісіојави*, *обдржати се*. Они се, дакле, наслањају на аспект протективности коју добавља омотач (уп., на пример, *оішочіи*) – омотач је овде потпуном дематеријализацијом сведен на такву одазивну појмовност, односно протективну егзосферу.

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (2). У овом смо подељку размотрили *об-* префиксале. Видели смо да се лексичка значења која ови глаголи изражавају могу сматрати инстанцом протозначења инволвираности (обухваћености). У онтолошки примарном облику ово се протозначење манифестује кроз сликовне схеме ОБУХВАТАЊА ПУТАЊОМ (*обіірчати*), УСПОСТАВЉАЊА БАРИЈЕРЕ (*оіколии*), ИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА (*обући*) и ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА (*обљуиіи*). Апстраховањем унутар физичког домена настају појединачне метаспацијалне реализације, као што су, рецимо, ДУГОРОЧНА СТАЦИОНИРАНОСТ (*обііаваи*) или РАСПОЛОЖИВОСТ (*оіскрбіи*). Примарнометафоричким везама, које су засноване на одазивним аспектима сликовносхематског искуства, омогућена је даља онтолошка дисперзија – ширење протозначења обухваћености у ментални

и социобихевиорални домен (нпр. *ојџужити*, *обрадоваџи*, *обавестиџи*, *ојсџаџи*).

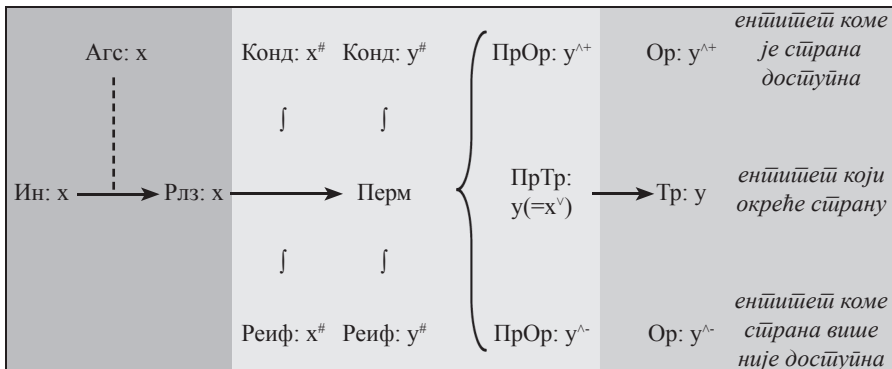
7.3. Префикс *о-* и аксијални положај

На почетку анализе префикса *о-* размотрићемо мању групу *о-*префиксала, повезаних са идејом манипулације положајном осом, која се реализује кроз четири сликовне схеме – ротирање (*окренуџи*), АКСИЈАЛНУ ДЕСТАБИЛИЗАЦИЈУ (*оклизнуџи се*, *омаџи се*), АКСИЈАЛНУ СТАБИЛИЗАЦИЈУ (*окачиџи*, *осџавиџи*) и АКСИЈАЛНО ОДВАЈАЊЕ (*ошинуџи*, *ошамариџи*). У уводном смо делу видели да у досадашњим истраживањима *о-*префиксала појам осе у просторним конфигурацијама оваквих глагола није добио адекватну пажњу. Како је префикс *о-* углавном разматран из угла схеме КРУЖНОГ КРЕТАЊА, глаголи као *окачиџи* и *оклизнуџи се* остали су на маргинама семантичких описа упркос томе што припадају инвентару основног просторног искуства.

Аксијална манипулација је просторно утемељена на идеји РАВНОТЕЖНЕ ОСЕ – вертикалне конститутивне линије којом се дефинише управни положај. Тело које се ротира креће се управо око те замишљене централне вертикале. Ако покушавамо да идеју равнотеже материјализујемо кроз слике чигре која се врти или балерине која се окреће на врховима прстију, видећемо да та линија пролази кроз тачку контакта са ослонцем. То нам показује да се аксијални положај дефинише кроз два схематска елемента – уз саму осу битна је и тачка њеног пресека са површином која обезбеђује стабилност. Тако постављена структура омогућава три једноставне спацијалне конфигурације: 1) тело се обрће око сопствене конститутивне осе не испадајући из ње; 2) тело се доводи у равнотежни положај (успоставља се контакт са ослонцем); 3) тело испада из равнотежног положаја (губи се контакт са стабилним ослонцем).

Прва конфигурација, сликовна схема РОТИРАЊА, лексикализована је кроз глаголе *окреџаџи*, *окренуџи* и *обрџаџи*, *обрнуџи*. Видимо да је реч о два аспектолошка пара (један са префиксом *о-*, други са *об-*) – семелфактивни глаголи садрже суфикс *-ну* и означавају један ротациони покрет, док имперфективни глаголи упућују на континуалну мултипликацију таквог покрета. Ротацијом се мења фокусирана страна ентитета – страна која је видљива из подразумеване перспективе и која је, као таква, доступна перцепцији и манипулацији. У том смислу у конструкцији *окренуџи њредмеџи* уочавамо објекат чија је активна зона, заправо, *друга сџрана њредмеџа*. Такав објекат, без обзира да ли је изражен из макро или микро перспективе, има вредност аксијалног

Трајектора (мења му се положај у смислу промене перцепције изложене стране). Могућа је и реализација у којој је Трајектор горња или доња страна, када се ротирање одиграва не у односу на вертикалну већ у односу на хоризонталну осу (*окренути слику наопачке* = *окренути горњу ивицу доле*, односно *доњу ивицу горе*). Рефлексивни облик може указивати на медијалност (*лиси се окренуо*), али је могућа и дубока рефлексивност (*окренуо сам се да бих видео ко је иза мене*). Оријентир афектирани променом аксијалног положаја Трајектора изражавају се предлошко-падежним конструкцијама: *окренуо је лице ка некоме* (тај неко га, дакле, сада види – адл-Ор) / *од некога* (тај неко га сада не види – абл-Ор). Оријентир могу бити изражени и дативом, који је као и код префикса *из-*, енантисемичан: *окренуо му је лице* – субјектова манипулација аксијалним положајем афектира некога у смислу омогућавања или онемогућавања доступности релевантне стране (тај неко више не види субјектово лице / тај неко тек сада види субјектово лице).

Дијаграм 7.8. Протодогађајна структура глагола *окренути*

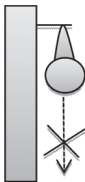
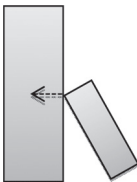
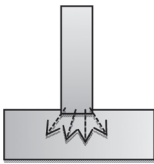
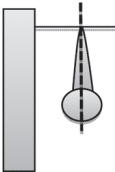
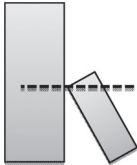
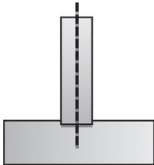
	номинатив	акузатив / се	ППК
<i>окренути њаи^ир (другу с^ир^иа^ину њаи^ира)</i>	Агенс x	Трајектор y	–
<i>ве^ии^ир је ду^инуо и лис^ии се окренуо</i>	Пред-Трајектор y	Трајектор y	–
<i>окренула се ка мени</i>	Агенс x	Оријентир x	адл. Оријентир
<i>окренула је лице од мене</i>	Агенс x	Трајектор x^v	абл. Оријентир

Табела 7.3. Синтаксички оквири глагола *окренути*

Глаголи *обрнуџи* и *обрџаџи* захтевају да се на њима мало задржимо. Етимолошка реконструкција (Skok 1972, 631) овде показује да је реч о старој прасловенској основи **vьrteti* која је при контакту са префиксом *ob-* претрпела упрошћавање сугласничке групе *bv > b*, што је видљивост префикса *об-* очувало до данашњих дана.¹⁴² Видели смо у претходној секцији да се инволвираност, као протозначење префикса *об-*, данас повезује првенствено са афективизацијом (односно Оријентирима), па би у префиксалној породици *об-*глагола овај глаголски пар, посматрано из синхроне перспективе, представља редак пример манифестовања протозначења инволвираности при елаборацији ефективизације (чиме уместо инволвираног Оријентира настаје инволвирани Трајектор). Примећујемо, ипак, да *обрнуџи* и *окренуџи* нису апсолутни синоними – у свакодневном је језику *окренуџи* (и *окренуџи се*) уобичајеније (нпр. *окренуо сам се да видим иџа се дешава иза мене*), што би могло бити у вези управо са тиме што се сликовна схема РОТИРАЊА првенствено види као инстанца аксијалне промене положаја. Занимљиво је и то што је глагол *обрнуџи* развио једну нову значењску употребу, која пак није доступна глаголу *окренуџи*, а коју можемо илустровати примером као *за ѝар дана је обрнуо игрицу* („стићи до краја компјутерске игре, одиграти“). За то је значење релевантна управо протосемантика инволвираности, односно ОБУХВАТНЕ ПУТАЊЕ, па ангажовање само *об-*префиксала није изненађујуће.

Другу просторну конфигурацију – ЗАУЗИМАЊЕ АКСИЈАЛНОГ ПОЛОЖАЈА, илуструје такође тек неколико лексема, али то не умањује битност ове сликовне схеме, пошто је реч о једном од темељних облика интеракције тела и простора. Резултативно поље обухвата аксијалног Трајектора који заузима равнотежни положај наспрам неког Оријентира ослонца. Глаголи који лексикализују ово искуство су *окачиџи*, *обесиџи*, *ослониџи*, *оџреџи се*. Међу наведеним глаголима, само се *обесиџи* појављује без уобичајеног конкурентног префикса. Оно што је посебно занимљиво јесте то што се конкурентни префикси код остала три глагола разликују – *закачиџи*, *наслониџи*, *уџреџи се*. То нам показује да успостављање ослонца коинцидира и са другим одазивним релацијама физичке стварности (другим протозначењима), али да се тек под капом префикса *о-* идејом аксијалности (у онтолошкој форми равнотежне стабилизације) ти догађаји категоризацијски уједначавају (дијаграм 7.9).

¹⁴² У савременом српском језику до такве интервенције префикса на гласовну структуру основе не долази (уп., рецимо, *обвладаџи*, *обвиџи*, *обвенчаџи* итд.).

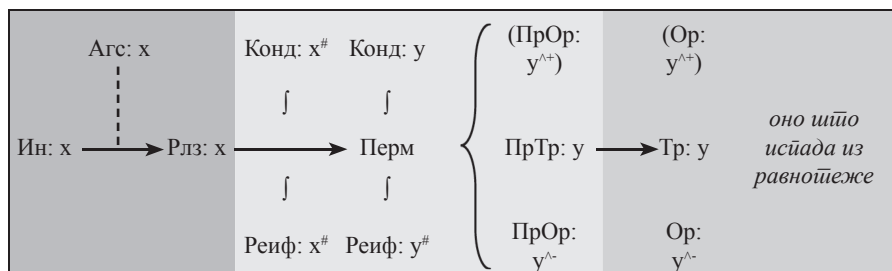
		
закачити	наслонити	упрети се
		
окачити	ослонити	опрети се
Дијаграм 7.9. Глаголи равнотежног ослоња и њихови конкурентни		

Глаголи довођења у равнотежни положај су оријентисани ка Трајектору, а Оријентир се изражава кроз одговарајућу ППК: *окачи́ти слику на зид, обеси́ти слику о ексер, ои́реи́ти се о њод, ослони́ти се на некога*. Глагол *ослони́ти се* има и значење менталне депенденције, које се заснива на примарној метафори зависни положај уопште је зависност од физичког ослоња. Код глагола *овиси́ти* пак примећује се само непросторна депенденција, а и његова основа директно указује на поменуту примарну метафору. Код глагола *ои́редели́ти се* стање неопредељености се концептуализује као стање одсуства стабилног положаја, па је ситуација опредељивања успостављање менталног ослоња. Примарну метафору стабилност уопште је стабилни физички положај уочавамо код глагола *основа́ти*, који значи управо стабилно утемељење неке дуговечне институције или праксе.

У трећој групи, која означава испад из аксијалног положаја, примећујемо већи број глагола, јер се лексикализацијама сликовне схеме напуштања УСПРАВНЕ ВЕРТИКАЛНЕ ОСЕ прикључују глаголи контактности која је последица аксијалног одвајања. Погледајмо прво основне сликовносхематске глаголе ове групе: *обори́ти – обара́ти (вазу са стола), окли́знути се, ома́ћи се*. Просторни сценарио је јасан: на тело делује одређена сила и оно испада из равнотеже завршавајући у хоризонталном положају на земљи. Семантика кретања наниже овде је, дакле, директно повезана са равнотежном дестабилизацијом.

Глаголи *осујеји́ти*, *осйори́ти*, *ойозва́ти*, *ойовргну́ти* означавају неспацијалне догађаје дестабилизацијски усмереног понашања – субјекат покушава да неки ментални ентитет учини нерелевантним: *осујеји́ти нечије намере*, *осйори́ти нечија йрава*, *ойозва́ти своје речи*, *ойрвгну́ти нечије аргумен́ти*. Они се у том смислу наслањају на догађај *обори́ти*, односно манифестују одазивну појмовност дестабилизације уопште која своју сликовну реализацију налази управо у спацијалној представи извођења из равнотежног положаја (НЕВАЖНО, НЕРЕЛЕВАНТНО ЈЕ ДОЛЕ, СТОГА УЧИНИТИ НЕВАЖНИМ ЈЕ ОБОРИТИ НА ПОД).

Што се пак синтаксичког профила ових догађаја тиче, *обори́ти* представља монопрелазни глагол, са Агенсом и фокусом на Трајектору. Такав је и оквир *ойружии́ се*, само су Агенс и Трајектор референцијално изједначени. Глагол *оклизну́ти се* пак лексикализује само горњи део каузалне структуре, односно прелаз Пермисора у Трајектора – субјекат овог глагола је неинтенционални проживљавач (Пред-Трајектор), док *се* указује на истореференцијалног Трајектора. Глагол *ома́ти се* означава да рука или нога испада из равнотежне телесне осе и чини нехотични, нежељени покрет, који може довести до губитка равнотеже целог тела. Овај глагол има медијални оквир сконцентрисан на актера у, који представља део тела над којим је тренутно изгубљена контрола (номинатив је Пред-Трајектор а *се* указује на истореференцијалног Трајектора). За разлику од претходно поменутих глагола, овде се примећује аблативни Оријентир, који означава носиоца конститутивне осе и долази, стога, у форми датива: *нога му се омакла*. Када није употребљен рефлексивно, глагол *ойружии́* може означавати управо одвајање дела тела од вертикалне телесне осе – *ойружии́ руку ка некоме*. Од *ома́ти се* он се разликује по томе што је ово одвајање свесно (субјекат је Агенс).

Дијаграм 7.10. Протодогађајна структура сл. схеме испада из равнотежног положаја (*обори́ти*, *оклизну́ти*, *ома́ти се* и сл.)

	номинатив	акузатив / се	датив	ППК
<i>оборио је вазу на њод</i>	Агенс x	Трајектор y	/	адл. Оријентир $y^{\wedge+}$
<i>оклизнуо сам се</i>	Пред-Трајектор y	Трајектор y	/	/
<i>нога му се омекла</i>	Пред-Трајектор $y=z^v$	Трајектор $y=z^v$	абл. Оријентир z^*	/
<i>ојружио је руку ка њој</i>	Агенс x	Трајектор $y=x^v$	/	адл. Оријентир $y^{\wedge+}$
<i>ојружио се мало</i>	Агенс x	Трајектор x		

Табела 7.4. Синтаксички оквири глагола испада из равнотеже и аксијалног одвајања од телесне осе

Сличну протодогађајну структуру уочавамо и код глагола *оџа-лији*, када се њиме указује на ситуацију коришћења оружја. Агенс овде, за разлику од *оборији вазу*, долази у физички контакт са Пред-Оријентиром који ће постати аблативни Оријентир (*џиџиџољ*), а из аксијалног положаја се избацује Трајектор који је био унутар аблативног Оријентира (*меџак*). Глагол има неколико могућих оквира: 1) пуни прелазни оквир (*Марко је оџалио меџак из џиџиџоља у небо*); 2) непрелазни медијални оквир (*Марку је џиџиџољ оџалио у небо*); 3) непрелазни агентативни (*Марко је оџалио из џиџиџоља у небо*). Разлике између ових оквира резултат су различитих начина компресије каузалне структуре. У првом случају имамо стандардну компресију која даје оквир са Тр-објектом. У друга два случаја ради се о апсолутној компресији, којом настаје оквир са једном позицијом. Ако је реч о медијалној непрелазности, оквир подразумева стапање пермисивног Пред-Оријентира и аблативног Оријентира, па медијални субјекат има вредност Оријентира-Пермисора z (*џиџиџољ*). Агентативна непрелазност пак доноси стапање Агенса x и макроzone аблативног Оријентира z ($=x$) (*Марко се види као макроzone џиџиџоља*) у сложену улогу Оријентира-Агенса x . Унутар самог аблативног Оријентира уочавамо просторну и егзистенцијалну димензију – просторна димензија је ишчитљива предлошки (*из џиџиџоља*), док је егзистенцијална повезана са Агенсом и ишчитљива је преко датива (*Марку*).

	номинатив	акузатив	ППК	датив
<i>Марко је ојалио мейак из њишиоља у небо</i>	Агенс x	Трајектор y	абл. Оријентир $y^{\wedge-}(=z)$ адл. Оријентир $y^{\wedge+}(=q)$	/
<i>Пишиољ је ојалио Марку</i>	абл. Оријентир-Пермисор z^o	/	/	абл. Оријентир $z^* (=x)$
<i>Марко је ојалио из њишиоља у небо</i>	абл. Оријентир-Агенс z^* (Агс: $x +$ абл-Ор: $z^* (=x)$)	/	абл. Оријентир $y^{\wedge-}(=z)$ адл. Оријентир $y^{\wedge+}(=q)$	/

Табела 7.5. Синтаксички оквири глагола *ојалии*

Код глагола као што је *ошинуи*, Агенсово оруђе (нпр. *бич*) делимичним одвајањем из Агенсове телесне осе остварује контакт са неком површином, чиме се на њој изазива траг (визуелни или у виду осета). Глаголи ове групе су углавном монопрелазни, са адлативним Ор-објектом: *ошинуи неког*, *ошамариуи неког*, *ојаучиуи неког*, *обосиуи коња мамузом*, *ојрљиуи неког њламеном*, *очейиуи неког чизмом*, *ожариуи*, *ојариуи*, *ожећи*, *осмудиуи*, *окрзнуи*. Глагол *ојалиуи* може имати и ово значење, које остварује кроз алтерпрелазни оквир: *ојалиуи шамар некоме руком* (Тр-објекат) – *ојалиуи некога руком* (адл. Ор-објекат). Такав је и *ојаучиуи*: *некога – шамар некоме*. Сви они означавају краткотрајни контакт, по чему се разликују од глагола фактитивног типа (као *обојиуи*), који су комплетивни (в. део о адаксијалности). Као аксијално оруђе понекад се концептуализује релевантни део Агенсовог тела: *ошамариуи шаком*, *олизнуи језиком*, *очешаиуи раменом*, *огребайиуи канџом*, *окљувиуи кљуном*. Глагол *озледиуи* има хиперонимску вредност наспрам многих од наведених глагола, а регресивном деривацијом од њега се изводи именица која лексикализује Тр-резултат (*озледа*). Посебну инстанцу краткорочног аксијалног дејствовања означавају глаголи *ојечайиуи* и *овериуи* (*докуменџ*), у којима Агенс абаксијално дејствује како би оставио визуелни траг на Оријентиру.

Неки од ових глагола имају и рефлексивно значење – реч је обично о неинтенционалној рефлексивности, када номинатив има вредност Реализатора x , а се вредност адлативног Оријентира x (субјекат случајно афективизује самог себе): *ојрљиуи се њламеном*, *ожариуи се цигаретином*, *ојећи се ујаљачем* и сл. Неспретно руковање потенцијално опасним предметом овде је концептуализовано као тренутни абаксијални

испад предмета из манипулативне осе субјекта *х*. Нешто су другачији глаголи *ојећи се (на грејалицу)* и *ошурићи се (на њећ)* – овде се краткотрајни абаксијални испад повезује са делом тела који је несмотреним покретом наспрам вертикалне телесне осе остварио контакт са опасним Оријентиром.

	номинатив	акузатив / се	инструментал	датив
<i>ошинући некога бичем</i>	Агенс <i>х</i>	адл. Оријентир <i>q</i>	Реификатор <i>х^{#v}</i>	/
<i>ојалићи шамар некоме дланом</i>	Агенс <i>х</i>	Трајектор <i>у</i>	Реификатор <i>х^{#v}</i>	адл. Ор
<i>ојећи се ујаљачем</i>	Реализатор <i>х</i>	адл. Оријентир <i>х</i>	Реификатор <i>х^{#v}</i>	/
Табела 7.6. Синтаксички оквири глагола абаксијалног трага				

Код глагола вербалног контакта, Трајектор, који је код *ошинући* био категоризован као узроковани ТАКТИЛНИ ОСЕТ, постаје тренутни АУДИТИВНО-МЕНТАЛНИ ТРАГ у доживљајном пољу Оријентира: *обраићи се некоме*, *ојоменући некога*, *обрецнући се на некога*, *ојсовати некога*, *ословићи некога*. Веза са глаголима као *ошинући* потпуно је транспарентна када обраћање подразумева изазивање изразите дискомфорности код адлативног Оријентира (*ојсовати*, *ојоменући*, *обрецнући се*). Код глагола *обраићи се* некоме дискомфорност је сведена на минимум – обраћање захтева од Оријентира да усредсреди своју пажњу на Агенса. Овим се глаголима придружује и *огреићи*, догађај код кога се дискомфорност постиже Агенсовим понашањем које не мора бити само вербално. Можемо, стога, рећи да ови глаголи почивају на метафори ментални ДИСКОМФОР ЈЕ НЕПРИЈАТНИ ФИЗИЧКИ КОНТАКТ. Дискомфорност као резултат усмерног дејства уочава се и код глагола *освеићи се некоме*. Трајектор је овде сама „освета“ која се концептуално наслања управо на непријатни физички контакт (физичку бол у *ошинући некога*), а адлативни Оријентир, као доживљавач освете, изражен је дативом, док рефлексивност указује на каузални развој актера *х* – од Агенса до аблативног Оријентира као извора осветничког дејства.

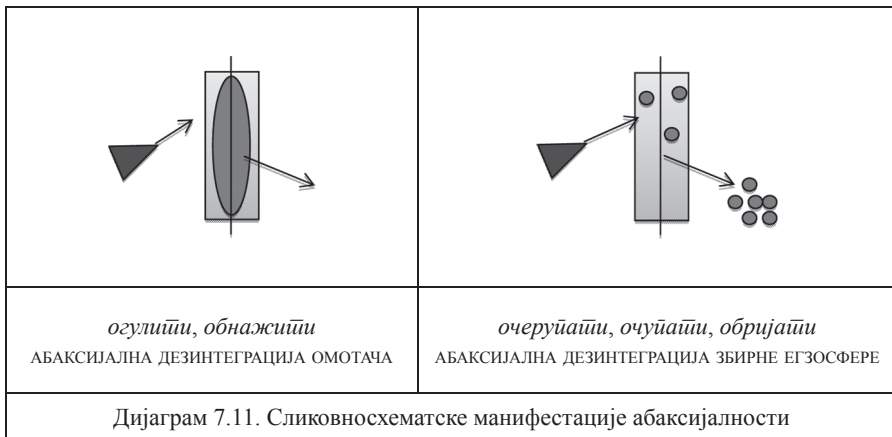
Посебну подгрупу унутар групе аксијалног одвајања чине глаголи који се могу подвести под опште значење „добити младунче“: *омацићи*, *ојарићи*, *ојагњићи*, *окозићи*, *окојићи*, *ојрасићи*, *ојдребићи*, *окуцићи*, *облизнићи* и сл. Животиња која доноси младунче овде се

концептуализује као конститутивна оса од које се младунче аксијално одваја, доспевајући у спољашњу средину. За разлику од типичних глагола абаксијалног трага, објекат се овде трајно дезинтегрише из субјектове телесне осе. За ове је глаголе синтаксички карактеристична алтеррефлексивност (смена између Тр и Оп-објекатског профила доводи до алтернирања прелазног и рефлексивног оквира): *омацијџи маче* (фокус на Тр) – *омацијџи се* (фокус на абл-Оп). Творбено, реч је углавном о деноминалним префиксалима, у чијој се основи налази именица која означава само младунче (ретко – женку: *окозијџи*), што указује на творбену метонимију назив догађаја из назива за релевантног учесника. Префиксу *о-* овде се као конкурент појављује префикс *из-*, који такву ситуацију (доношење младунчета на свет) категоризује као инстанцу екстракције. Може се, стога, рећи да ова два префикса исту сцену концептуализују стављајући у први план различите аспекте – код префикса *из-* мајка младунчета се види као носилац ендосфере унутар које је младунче било садржано, док је она код префикса *о-* концептуализована као конститутивна оса од које се младунче одваја.

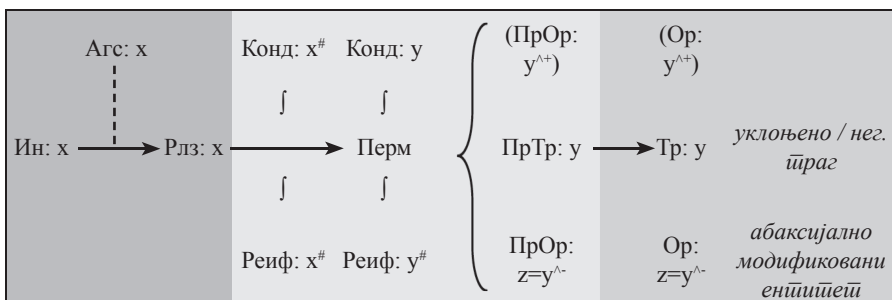
САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (3). У овом смо пододељку разматрали глаголе код којих префикс *о-* указује на аксијалну промену положаја. Видели смо да се та протосемантика уочава код неколико сликовносхематских конфигурација, које нису „густо насељене“ глаголима, али су и те како битне, јер се међу њима налазе и догађаји који се повезују са идејом равнотеже. То су сликовна схема ротирања (*окренујџи се*), РАВНОТЕЖНЕ СТАБИЛИЗАЦИЈЕ (*окачијџи*, *обесијџи*) и РАВНОТЕЖНЕ ДЕСТАБИЛИЗАЦИЈЕ (*оклизнујџи се*, *омађи се*). На равнотежну дестабилизацију се надовезују глаголи АБАКСИЈАЛНОГ ТРАГА који се успоставља одвајањем нечега из Агенсове телесне осе (*ошинујџи некога бичем*, *ојалијџи некоме шамар*, *огребайџи неког*, а са парафизичким ентитетом и *ојсовайџи неког*). Аксијалност се уочава и као организациони елемент догађаја доношења младунчета на свет – младунче се одваја од конститутивне осе мајчиног тела (*омацијџи маче* – *омацијџи се*). Као што видимо, реч је о глаголима код којих идеја кружности није уочљива – уместо ње, као стожерна компонента сцене појављује се аксијалност – свим овим догађајима је заједничко то што у резултативном пољу садрже Трајектора чији је положај дефинисан наспрам неке релевантне осе (равнотежне, телесно-манипулативне или телесно-конститутивне).

7.4. *О-*префиксали аблативне аксијалности

Другу групу *о-*префиксала чине глаголи код којих се аксијалност остварује као аблативна модификација. Онтолошки примарна манифестација абаксијалне модификације јесте сликовна схема ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА (*огулиџи*, *очеруџаџи*), али се аблативна аксијалност уочава и код глагола успостављања УНУТРАШЊЕ ДИСТАНЦЕ (*омлиџавиџи*), о којима ћемо писати на крају ове секције.

У типичном случају до дезинтеграције омотача долази услед Агенсовог дејства усмереног ка конститутивној оси аблативног Оријентира, чиме Оријентир бива негативно афектиран. Та модификација подразумева нестајање трајективног омотача или конститутивне егзосфере из Оријентировог домена. Каузална структура оваквог догађаја дата је на следећем дијаграму.

Дијаграм 7.12. Општа структура протодогађаја абаксијалне модификације (*очеруџаџи*, *оголиџи*, *оћелавиџи*...)

	номинатив	акузатив	датив	ППК
<i>очерујайџи ко-кошку</i>	Агенс x	Оријентир z	/	/
<i>очерујайџи њерје кокошки</i>	Агенс x	Трајектор y	Оријентир $y^{\wedge-*}$ ($=z$)	/
<i>очерујайџи њерје са кокошке</i>	Агенс x	Трајектор y	/	Оријентир $y^{\wedge-o}$ ($=z$)
<i>џас се олињао</i>	Пред-Оријентир z	абл. Оријентир z	/	/
<i>Марко је оћелавио</i>	Оријентир-Пермисор z	/	/	/
<i>лишће је ојало са дрвеша</i>	Трајектор-Пермисор y	/	/	Оријентир $y^{\wedge-o}$
<i>дрвешу је ојало лишће</i>	Трајектор-Пермисор y		Оријентир $y^{\wedge-*}$	
Табела 7.7. Синтаксчки оквири глагола абаксијалне модификације				

На сликовносхематском нивоу конститутивни ОМОТАЧ СВОЈСТВО се типично остварује као ГРАДИВНА МАТЕРИЈА, која по структури може бити компактна (површински слој: *огулиџи*, *ољушиџиџи*, *одераџи*, *одрайаџи*, *осунеџиџи*) или дифузно-збирна (*очерујайџи*, *олињаџи*, *окидаџи*, *очујаџи*, *ојасџи*, *оглодаџи*, *ошишаџи*, *окресаџи*, *обријаџи*, *обраџи*, *орезаџи*, *оћелавиџи*, *оћосавиџи*). Градивна материја је најчешће фиксирана за свог носиоца, што и омогућава да се категоризује као КОНСТИТУЕНТ, а њен нестанак може бити без правог спољашњег узрокивача (уп. *очујаџи* *длаке* : *оћосавиџи*). У овом другом случају реч је о медијалним глаголима, који се синтаксички концептуализују или као непрелазни догађаји (*лишће је ојало* – са субјектом који је Трајектор-Пермисор, *оћелавио је* – са субјектом који је Оријентир-Пермисор) или као медио-рефлексивни (*џас се олињао*, *зид се ољушиџио* – са субјектом који је Пред-Оријентир и формантом *се* који указује на улогу аблативног Оријентира).

Потпуним опредмећивањем ОМОТАЧ СВОЈСТВО постаје предметност која се одваја од телесне осе: *оголиџи некога* („скинути одећу некоме“), *обезланчиџи* („скинути ланце некоме“), *обезуздаџи* („скинути узде коњу“), *обезгаџиџи*, *обосиџи*.¹⁴³ Материјализација, али не у прав-

¹⁴³ Творбена значења глагола *обезгаџиџи* и *обосиџи* – „остати без гаћа“ и „постати бос“, компресују идеју осиромашивања. Њихово лексичко значење, стога, подразумева апстрактнију категорију друштвеног својства (*сиромашан*), која је у њиховој творбеној структури исказана у једностваној, замисливој, физичкој форми (БИТИ БЕЗ ГАЋА ИЛИ ОБУЋЕ).

цу ОМОТАЧА СВОЈСТВА већ у правцу КОНСТИТУЕНТА СВОЈСТВА уочава се код глагола који означавају уклањање појединачног дела из конституције целине: 1) глаголи уклањања делова тела: *обезглавиџи*, *обезјезичиџи*, *обезносиџи*, *обезудиџи*, *обезножиџи*, *обесџрсиџи*; 2) глаголи уклањања делова структуре или конструкције: *оломиџи* (*грану са дрвећа*), *обезјарболиџи* („изгубити јарбол (о броду)“), *обезједриџи* („остати без једра (о броду)“), *обезмаџичиџи* (*кошницу* „учинити да остане без пчеле матице“), *обезмосиџи* (*реку*), *обезвониџи* (*цркву*). У оба случаја уочава се да основа долази обично у облику *без* + *именица*, чиме, заправо, добија придевску вредност (*о-безглав-иџи*: „учинити да остане без главе, да постане безглав“).¹⁴⁴

На следећем ступњу на лествици апстраховања АБАКСИЈАЛНОГ КОНСТИТУЕНТА налазе се догађаји који подразумевају абаксијално уклањање неког ОПРЕДМЕЂЕНОГ СВОЈСТВА. Онтолошки сложена категорија ОПРЕДМЕЂЕНО СВОЈСТВО подразумева континуум који отпочиње стапањем ПРЕДМЕТНОГ ЗБИРА са функцијом СВОЈСТВА – мрвице које треба *очистиџи* или *обрисаџи* са стола истовремено су збир спацијабилних физичких ентитета и својство нечистоће, а такво стапање је очигледно и када је реч о *вашкама* које треба *оџребџи* из косе. Такви су и глаголи код којих је Оријентир простор, као *обездрвеџи* („остатити без дрвећа“) и *обездрвиџи* („учинити да неки простор остане без дрвећа“), *обезљудиџи*, *обезнародиџи*. Збирна предметност коинцидира са својством и код глагола *обезоружаџи* („одузети све оружје којим неко располаже“). Глаголи као *оџусџоџиџи*, *осакаџиџи*, *оскрнавиџи* (који такође подразумевају уклањање извесних предметних датости из конститутивне сфере – *оџусџоџиџи џросџор* „уклонити сав предметни садржај са њега“), творбено су концептуализовани тако да је у првом плану не факт саме предметне дисоцијације већ резултат који је тиме постигнут (стање *џусџоџи*, својства *сакаџи* и *скрнав*).

ОПРЕДМЕЂЕНО СВОЈСТВО може подразумевати и интеграцију ВИЗУЕЛНОГ ТРАГА и СВОЈСТВА – *флека* коју треба *оџраџи* или *оџбаџи* са одеће представља само визуелни ентитет, који је потпуно завистан од свог носиоца – она је неспацијабилна (не може се изместити, уклањањем са тканине престаје да постоји). На следећем ступњу апстракције тактилна димензија потискује (делимично или потпуно) визуелну природу трага (*храџавосџи* коју треба *оџмиргџи*, *грубе ивице* које треба *оџиру-*

¹⁴⁴ О глаголима који после префикса *о-* садрже *без-* в. Стојановић 2020. Напомињемо да морфему *без-* посматрамо као део основе, а не као префикс равноправног статуса са префиксом *о-*, о чему ћемо више писати у наставку секције.

зати и сл.). Глаголи абаксијалног уклањања нечистоће (*очистијити*, *орисати*, *обрисати*, *окујати*, *ојимаријити*) показују да се нечистоћа увек разуме опредмећено, јаче – као збир појединачних елемената (*мрвице са сивола*) или као материја (*блато са цицела*), или пак слабије – кроз визуелну неспацијабилну форму (*мрље са њканине*). Невизуелни абаксијални перцепат се уочава код глагола *охладијити* (*нешићо*) – перцептивно својство које се одузима из конститутивне осе Оријентира јесте топлота. На самом крају континуума налази се својство у облику општег перцептивног утиска – чулна оцена која настаје уопштавањем појединачних перцептивних датости. Перцептивни утисак подразумева губљење неке опште карактеристике из конститутивне сфере ентитета: *ослабијити*, *осијаријити*, *омаијоријити*, *окржљати*, *омришавијити*, *ономоћати*, *обезмоћити*, *оронујити*, *оружнејити*, *обангавијити*, *оболејити*, *обеснажијити*, *обезобличијити*.¹⁴⁵

На прелазу из домена телесног искуства ка социобихевиоралној искуственој сфери налазе се глаголи перцептивно-алетичке дисоцијације, који представљају инстанце значења „изгубити (тренутно или трајно) неку способност“: *онемејити*, *омујавијити*, *оглувејити*, *ослејејити*, *оћоравијити*, *оћојавијити*, *ојпромијити*, *обезмлечијити* („изгубити могућност стварања млека“). Ту су и глаголи негативног перцептивног стања: *огладнејити* (абаксијално је стање ситости), *ожеднејити*, *ошамујити*, *онесвеситијити*. Абаксијална семантика се уочава и код глагола *ојпрезнијити*, код кога се осећај пијаности види као абаксијални Трајектор. На поменуте се глаголе надовезују глаголи негативних ментално-бихевиоралних стања, код којих се као абаксијални конституент упоредљују менталне карактеристике или расположења: *оглујавијити*, *облесавијити*, *обезобразијити*, *обесхрабријити*, *онерасјоложијити*, *обесјокојијити*, *обезбрижијити*, *онесјокојијити*, *озловољити*, *обезвољити*, *обезјуначијити*, *обездушијити*, *обезличијити*, *обезнаравијити*, *обезочијити*, *омаловажијити*. Ови глаголи се на физичку абаксијалност наслањају примарном метафором НЕГАТИВНИ УТИЦАЈ УОПШТЕ ЈЕ УКЛАЊАЊЕ КОНСТИТУТИВНОГ ОМОТАЧА. Рефлексивизацијом се обично добијају медијални оквири – субјекат глагола као *обесхрабријити се* није Агенс (као што је код *обесхрабријити некога*) већ аблативни Пред-Оријентир (Трајектор није профилисан, а представља „храброст“). Медијалан је и глагол *ојпріејити* (*нешићо*), код кога је резултативни профил

¹⁴⁵ Понекад није могуће јасно разграничити абаксијалну модификацију од адаксијалне модификације, као што је то, рецимо, код *оболејити*: једно својство се дисоцира (виталност), друго се успоставља (болест). Како се болест, ипак, види као одсуство здравља, рекли бисмо да је оправданије глагол *оболејити* посматрати као инстанцу абаксијалног догађаја („престати бити здрав“).

управо на Трајектору – то је овде непожељна околност која се трпљењем дезактуализује из субјектове доживљајне осе. Код глагола *ојравдаићи* Трајектор представља кривицу или одговорност и дезинтегрише се из менталне представе о Оријенту (у субјектовој свести). Абаксијалан је и глагол *ојросићи* *некоме нешто*, а његов објекат има Тр-вредност (то је оно што се опраштањем метафорички уклања из менталне представе о некоме) – дативом се овде пак указује на аблативни Оријентир (онога коме се опрашта). Абаксијалност у менталном домену изражава и глагол *огадићи* *(некоме нешто)* – објекат је овде представа о нечему из које се дезинтегрише осећај пријемчивости, а датив овде, за разлику од *ојросићи*, указује на адлативног Оријентира (доживљавача). Субјекат гл. *огадићи* може бити прави Агенс (када постоји интенција) или само Реализатор (када нема интенције – *својим ђевањем ми је огадио љу ђесму*). И код глагола *омрзнути* доживљавач се концептуализује као адлативни Оријентир, али је аргументски профил нешто другачији – реч је о медијалном глаголу, чији субјекат има вредност адлативног Пред-Оријентира (доживљавач), а објекат вредност аблативног Оријентира (оно што је доживљено, односно из чије менталне представе је уклоњена позитивна емоционална оцена). Абаксијалном дејству може бити изложен и потпуно ментални ентитет попут *идеје*, *намере* и сл. – *обесмислићи*, *обезважисаћи*, *обезвредићи*, *обезначићи*.

Дезинтегративна абаксијалност се примећује и код глагола који именују насилну промену власништва: *ојтећи*, *ојљачкаћи*, *ојленићи*, *ојући*.¹⁴⁶ Њима се придружују и глаголи који означавају негативну алетичку промену („одузети некоме право на нешто“) – *обесјавићи*, *обезвласићи*. Код ових се догађаја уочава концептуализација власништва као аксијалне релације – оно што се поседује припада поседовној сфери онога ко то поседује, односно концептуализација власника као центра поседовног поља. У основи таквог упојмљења препознаје се општа тежња да се апстрактне релације појмовно наслоне на замисливу просторност, тежња која нам омогућава да расположивост и власништво доживимо као физичку близину (оно што се може користити налази се надохват руке). Ако је власник тежиште поседовног поља, насилна дисоцијација нечега из тог поља има изражени абаксијални карактер. За разлику од глагола као *ојљачкаћи*, код којих је субјекат Агенс, код

¹⁴⁶ Код глагола *ојтећи* и *ојући* могуће је препознати и префикс *од-*, али код *ојљачкаћи* и *ојленићи* засигурно је у питању префикс *о-* јер се префикс *од-* ту не би свео на *о-* (уп. *ој-јисаћи*, *ој-јунући* и сл.). Речнички је забележен и глагол *окрасићи неког* (код кога је префикс *о-* неупитан), али је он данас потпуно истиснут глаголом *ојљачкаћи неког*.

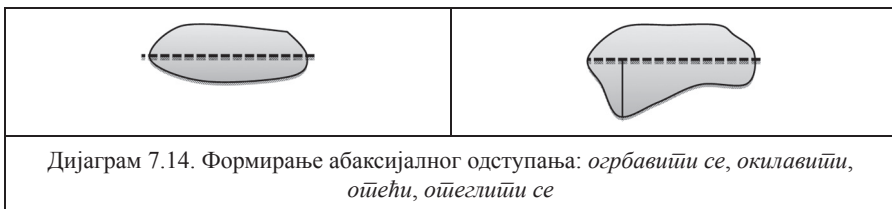
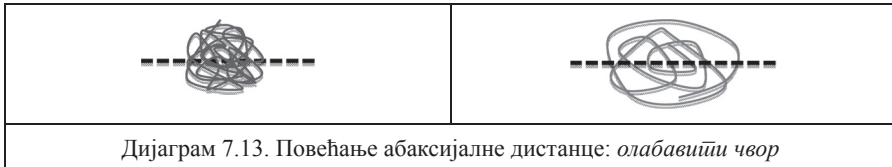
глагола као *осиромашити* субјекат је Оријентир-Пермисор. Такви су и: *осиротити*, *обесити*, *обезловити*, *обездомити* (се), *оскудевати*.

Као што смо у овом прегледу и видели, у основи абаксијалних *о-* префиксала често се примећује формант *без-*, којим се наглашава аблативни смер аксијалне модификације. М. Стојановић (2020) ове глаголе назива глаголима са иницијалним сегментом *обез-*, и препознаје међу њима, из творбено-семантичког угла, неколико група. У типичним случајевима постоји творбени ланац *именица* → *придев* → *глагол*, нпр. *боја* → *безбојан* → *обезбојити*, што омогућава вишеструку мотивацију самог глагола. Ако се као мотивна реч узима придев, препознаје се префиксална творба префиксом *о-*, а ако је мотивна реч именица, глагол настаје додавањем читавог сегмента *обез-*. Када придев са префиксом *без-* не постоји, само је деноминална интерпретација могућа. Стојановић (2020: 282) напомиње да је сегмент *обез-* од префикса *о-* наследио „граматичко значење свршеног вида, а од префикса *без-* семантику лишавања“. Драгићевић (2013: 262) сматра да префикс *о-* у примерима као *обезмасити* и *обезвучити* у додиру са префиксом *без-* значи „да је цео материјални или нематеријални објект о коме је реч обухваћен губљењем неког својства“. Ми бисмо овим запажањима додали да се граматичка значења перфективности, фактитивности и комплетивности могу видети као део протозначења аблативне аксијалности (усмерености од релевантне осе). У том светлу, глаголски префикс у *обезбојити* и у *очерујати* има исто протозначење, односно категоризује префиксал као инстанцу АБАКСИЈАЛНОГ ДОГАЂАЈА. Појава морфеме *без-* у основи *о-* префиксала, стога, наглашава аблативну директивност, што је, видимо, посебно битно када се префиксал творбено наслања на именичку конструкцију са квалитативним значењем (*без једра* → *о-безједрити*), јер се управо тиме понекад аблативна варијанта аксијалности (*обезбојити*) експлицитно диференцира од адлативне (*обојити*).

Засебну сликовносхематску варијанту абаксијалности представља абаксијално одвајање чији ефекат не прелази конститутивну границу самог тела – УНУТРАШЊА АБАКСИЈАЛНОСТ. У оваквој конфигурацији долази до смањења притиска ка конститутивној оси, што резултира стварањем лабаве, опуштене структуре, нпр. *олабавити чвор* – чвор и даље постоји али је његова конститутивна тензија смањена, а услед тог опуштања створена је унутрашња абаксијална дистанца. Унутрашњу абаксијалну дистанцу уочавамо и код глагола *ојусити*, *ојромбољити*, *омлијави-*

ићи, *офуцаићи* се. Код глагола као *окилавиићи*, *оићеглићи* се, *огрбавиићи*, *оићећи* фокус је на самој абаксијалној дистанци којом се формира компонента која одступа од телесне осе. И својство мекоће се концептуализује као инстанца олабљивања структурног тонуса, што се види код глагола *омекшаићи*, *огњечиићи*, *омрцвариићи*, *омесиићи*, *обариићи*. Не чуди што се као конкурентни префикс овде често појављује *раз-*, префикс којим се иначе изражава дисперзија: *расићромбољићи*, *размлићавиићи*, *раскилавиићи*, *размекшаићи* и сл.

Међу глаголима ове групе највише је медијалних, који могу бити реализовани или кроз апсолутно компресовани оквир (непрелазно – са Оријентиром-Пермисором као субјектом) или кроз медио-рефлексивни оквир (номинатив је Пред-Оријентир а се упућује на Оријентир). Често је реч о амбирефлексивним глаголима (могу варирати оба оквира): *оићромбољићи* = *оићромбољићи* се, *омлићтавеићи* = *омлићтавеићи* се, *окилавиићи* = *окилавиићи* се, *огрбавијићи* = *огрбавијићи* се. Пуна агентативност понекад алтернира са медијалном рефлексивношћу (па је реч о алтерсубјекатском оквиру): *олабавијићи чвор* – *чвор се олабавио*, *оиусијићи чвор* – *чвор се оиусио*. Глагол *оићећи* је пак само непрелазан. Издваја се и глагол *обаријићи*, код кога субјекат има вредност Иницијатора (има контролу над догађајем али није извор дејствене силе): *обаријићи јаја у врелој води*.

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (4). У овом смо подељку разматрали *о*-префиксале код којих се префикс може повезати са протозначењем абаксијалне модификације. Примарна онтолошка манифестација овог протозначења уочава се у сликовној схеми ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА. Типични абаксијални омотач је КОНСТИТУТИВНА МАТЕРИЈА (*обријајџи*, *очерујајџи*, *одрајџи*). Омотач, поред тога, може бити потпуно опредмећен (*оголијџи*, *обезланчијџи*), а може се и постепено дематеријализацијом преобразити у неку од егзосферних форми, пре свега у КОНСТИТУТИВНО СВОЈСТВО, ПЕРЦЕПТИВНО СТАЊЕ И ОПШТИ ПЕРЦЕПТИВНИ УТИСАК (*обријајџи* → *очисџијџи* → *ожеднејџи* → *ослабијџи* → *осџаријџи*). Одузимање физичког конституента искуствено се повезује са негативном афективизацијом уопште, што обезбеђује абаксијалности видљивост и у менталном домену (*обесхрабријџи*, *озловољџи*). Посебну сликовно-схематску инстанцу чини схема УНУТРАШЊЕ АБАКСИЈАЛНЕ ДИСТАНЦЕ, у којој се уочава олабљивање унутрашњег структурног тонуца (*олабавијџи*, *оџиромбољџи*, *омекиајџи*).

7.5. *О*-префиксали адлативне аксијалности

У овој ћемо се секцији бавити глаголима код којих префикс *о*-указује на аксијалну усмереност ка Оријентру – Оријентир се у овим догађајима концептуализује као оса којој се Трајектор придодаје. Та оса, видећемо, може дефинисати простор који се Трајектором ограђује (сликовна схема УСПОСТАВЉАЊА БАРИЕРЕ) или пак може бити речи о конститутивној оси која се снабдева новим елементом (сликовна

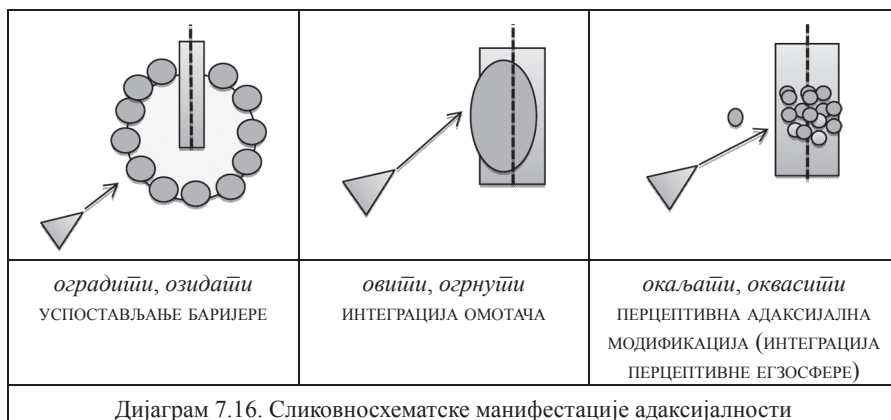
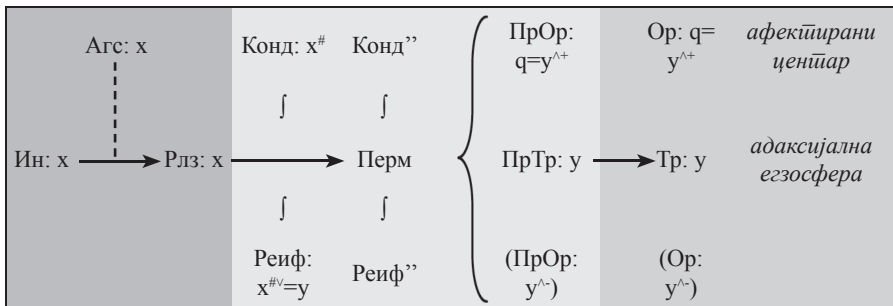

схема ИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА). Прво ћемо размотрити поменуте физичке конфигурације, а потом ћемо се посветити онтолошком ширењу адаксијалности изван просторно-перцептивног домена.

7.5.1. Сливковне схеме УСПОСТАВЉАЊА БАРИЈЕРЕ И ИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА

Адаксијалност се, супротно абаксијалности, односи на управљеност дејства ка аксијалној оси. У спацијалном домену учавају се две адаксијалне сликовне конфигурације. Прва почива на успостављању АДАКСИЈАЛНЕ ДИСТАНЦЕ – чиме се око догађајног центра ствара комплетивна препрека (*оградити камењем, окружити војском*), док се друга може описати као АДАКСИЈАЛНА МОДИФИКАЦИЈА (*оседлати коња*). У оба случаја Оријентир представља тежиште наспрам кога се Трајектор аксијално поставља – у првом случају ограничавајући простор око Оријентира (*озидали су кућу зидом*), у другом уносећи у Оријентирову конститутивну осу нови елемент (*оковао му је руке ланцима*). Разлика између адаксијалне дистанце и адаксијалне модификације почива на ангажовању различитих просторних примитива који имају статус егзосфере – БАРИЈЕРЕ И ОМОТАЧА. Ако постоји дистанца, Трајектор представља адаксијално постављен граничник, односно БАРИЈЕРУ (*зид наспрам куће, војска наспрам непријатеља*). Ако дистанце нема, Трајектор постаје елемент у конститутивној сфери Оријентира, односно ОМОТАЧ (*окови наспрам руке, огрџач наспрам њела, седло наспрам коња, венац наспрам главе*). Ове се две сликовне схеме могу сматрати различитим физичким уобличењима исте протодогађајне структуре – успостављања адаксијално дефинисаног резултата.

Дијаграм 7.17. Општа структура протодогађаја адаксијалне афектираности (*озидајти, оградити, оковајти, овенчајти...*)

	номинатив	акузатив / се	инструментал	ППК
<i>оградити кућу зидом</i>	Агенс <i>x</i>	Оријентир <i>q</i>	Реификатор <i>y</i>	/
<i>огрнути некога кабаницом</i>	Агенс <i>x</i>	Оријентир <i>q</i>	Реификатор <i>y</i>	/
<i>огрнути кабаницу око некога</i>	Агенс <i>x</i>	Трајектор <i>y</i>	/	Оријентир $y^{\wedge+*}$ (= <i>q</i>)
<i>одлакавети</i>	Оријентир- -Пермисор <i>q</i> (ПрОр + Ор)	/	/	/
<i>обубуљичавити се</i>	Пред- -Оријентир <i>q</i>	Оријентир <i>q</i>	/	/

Табела 7.8. Синтаксички оквири адаксијалних *о*-префиксала

Овај протодобајај почива на адаксијалном резултату, који подразумева да Трајектор постиже адаксијални положај наспрам афектираног Оријентира. У примарној онтолошкој манифестацији, та се афектираност своди на Трајектора БАРИЕРУ, односно на положај окружености, који имплицира одељеност од околине и ограничење приступа (ограђена кућа се не види јасно и не може јој се лако прићи, док је ограђеном човеку онемогућено напуштање ограђеног подручја), или на положај физичке интегрисаности Трајектора ОМОТАЧА са Оријентиром (*овенчаити* → венац је на глави, *оседлаити* → седло је на коњу, *овиити* → тканина је око руке, *огрнути* → огртач је на леђима, *оклојити* → оклоп је на човеку, одакле и казионално *ојанцирити* → панцир је око нечијег тела). Како то у управо наведеним примерима видимо, положај омотача наспрам Оријентира понекад се прецизније изражава предлогом *на*, дакле посредством сликовне релације површинског контакта, чиме се адаксијални резултат, заправо, елаборира као конкретнија просторна конфигурација.

У сликовној схеми УСПОСТАВЉАЊА БАРИЕРЕ, типична онтолошка категоризација подразумева да је актер *q* (који на крају догађаја има вредност адл-Ор) ПРЕДМЕТНИ ЕНТИТЕТ (*озидаити кућу*, *окружити неког*), а актер *y* (чија је резултативна вредност Тр, али који се у каузалној структури може појавити већ на нивоу Реификатора) обично је инстанца ЗБИРНЕ ПРЕДМЕТНОСТИ (*окружити војницима*, *озидаити циглама*, *оградити дрвећем*). Код глагола *осијати* уочавамо метаспацијално уопштавање – права физичка баријера око Оријентира није успостављена, али се Оријентир „понаша“ као да је окружен неким граничником – не измешта

се са одређене локализације, што указује на примарну метафору дугорочна СТАЦИОНИРАНОСТ ЈЕ БОРАВАК У ОГРАЂЕНОМ ПРОСТОРУ. Метаспацијалан је и глагол *осџавиџи* (*неиџио негде*), код ког примећујемо метафору НЕ КОРИСТИТИ НЕШТО ЈЕ ОДВОЛИТИ ГА ОД СЕБЕ БАРИЈЕРОМ. Када овај глагол има значење „престати бити на простору на коме је неко други“ (*осџавио је децу у њарку*) метафора долази у облику ПРОСТОР НЕИЗЛОЖЕНОСТИ ЈЕ ПРОСТОР ИЗОЛОВАНОСТИ БАРИЈЕРОМ. Овај глагол има и квазиспацијално значење „престати излагати некога свом утицају“ (*осџавио нас је коначно на миру*), које је засновано на метафоричкој концептуализацији НЕИЗЛОЖЕНОСТ ЈЕ ИЗОЛОВАНОСТ БАРИЈЕРОМ.

Са друге стране, у сликовној схеми ИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА, типична категоризацијска вредност актера у (чија је дубока позиција Реиф, а висока Тр) јесте ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ (*огрнуџи кабаниџом, овиџи завој*), али је уочљиво и његово потпуно ОПРЕДМЕЂЕЊЕ (*оседлаџи коња седлом, ојармиџи волове јармом, овенчаџи главу венцем, окруниџи круном, ојасаџи њојас око сџрука*). Дематеријализација Трајектора (ОМОТАЧ > ПЕРЦЕПТИВНА ЕГЗОСФЕРА) омогућава пак ширење адаксијалности унутар чулног домена.

Прва онтолошка варијација наспрам типичне адаксијалности јесте она код које се актер у уместо као ПРЕДМЕТНОСТ остварује као МАТЕРИЈА–СВОЈСТВО. Глаголи ове групе означавају догађаје у којима материја успоставља адаксијални контакт са Оријентиром узрокујући притом његову перцептивну модификацију, нпр. *омалиџерисаџи, ојейелиџи, окрвавиџи, окаљаџи, огрезнуџи, облаџиџи, ојљуваџи, ослинавиџи, ожвалавиџи, обалавиџи, очадиџи, огаравиџи, одимиџи* и сл. Иако је типичан извор оваквог дејства спољашњи, адаксијалност може бити и резултат телесних процеса (*ознојиџи се, ојеруџиџи се, осуџи се*). Прелазни глаголи промене боје подразумевају коришћење одговарајуће материје: *офарбаџи, окречиџи, обојиџи, оцрвениџи, озелениџи, ожжуџиџи* и сл. Глаголи ове групе преко основе успостављају творбену везу или са самом материјом (нпр. *креч, фарба* – и тада су деноминални, НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНЕ МАТЕРИЈЕ) или са њеним перцептивним резултатом (нпр. *зелен, жуџи, црвен* – и тада су деадјективни). Стопљеност материје и визуелног трага који она оставља повезана је са паралелним постојањем деноминалне и деадјективне форме (*ожвалавиџи : ожвалавиџи*). Ако је пак материја само метонимијски означитељ својства, деадјективна интерпретација се појмовно намеће – тако је *омасџиџи* семантички деадјектив (< *масџи-ан*) а формално деноминал (< *масџи*), па се може рећи да је творбена метонимија НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ОСТВАРЕ-

НОГ СВОЈСТВА УСЛОЖЊЕНА ДОДАТНОМ МЕТОНИМИЈОМ МАТЕРИЈА ЗА СВОЈСТВО КОЈЕ УЗРОКУЈЕ. Што се синтаксичког лика тиче, глаголи као *ојейелии* (*некога њејелом*) имају прелазни агентативни оквир Ор-оријентације. Варирање између агентативности и медијалности, као варирање између прелазног и непрелазног оквира различите каузалне дубине (алтерсубјекатност), уочава се код глагола као *обалави* (*нешио* или *ѡас је обалавио*), *ослинави* (*нешио* или *ослинавио је*), *ожвалави* (*некога* или *ожвалавио је*). Оказионални глаголи *ојени* (*се*) и *окрме* (*ави*) (*се*) имају медијални карактер („добити пену, прекрити се пеном“, „добити крмеље, постати крмељав“), а по синтаксичком уобличењу су амбирефлексивни (исто значење се изражава и непрелазном и рефлексивном медијалном формом). Глаголи *окаљи* и *облаи* данас су уобичајени као визуелне метафоре (*окаљи нечије име*, *облаи неког*). Ако бисмо их ипак користили у неметафоризованом значењу, вероватније је очекивати да би се појавили у неинтенционалном Ор-оквиру (са номинативом Реализатором, а не свесним Агенсом, и акузативом Оријентиром: *не знам како сам окаљао цијеле*). И глагол *огрезну* (*преживео је само у метафоричкој употреби (огрезну у гресима)*) – његово основно значење „утонути у нешто житко“ данас више није актуелно.

Адаксијална модификација се остварује и када је Трајектор онтолошки уобличен као КОНСТИТУТИВНА МАТЕРИЈА ИЛИ ЗБИРНИ КОНСТИТУЕНТ: *олис* (*аи*), *ојернаи* (*и*), *одлакави* (*и*), *обркаи* (*и*), *омаљави* (*и*), *окори* (*и*) („добити кору“), *очаури* (*се*), *ожилави* („добити жите“), *окорени* (*и*). Реч је о медијалним глаголима, са каузално плитким субјектом (који доживљава промену али сем пермисивности не доприноси њеном развоју). Неки од ових глагола су уобичајени као непрелазни (*руке су му одлакавиле*, *дрво је олисало*), неки као рефлексивни (*очаури се*), док неки могу алтернирати рефлексивност и непрелазност (амбирефлексивни су, као *омаљавио је – сав се омаљавио*). Уочавамо да неки од ових глагола имају истопрефиксалне антониме – *дрво је олисало : лишће је ојало*, *ијица је ојернаи* : *очерујали су ијицу*, *одлакавио је – обријао се*. Овакава парадигматски однос последица је значења самог префикса, који аксијалност у једном случају изражава као аблативну (*очерујали*), а у другом као адлативну (*ојернаи*).

Адаксијално усмерена материја може бити и течност, као опредмећење својства влажности: *окваси* (*и*), *овлажи* (*и*), *олизи* (*и*), *окисну* (*и*). Глаголи *окваси* и *олизи* увек су агентативни (номинатив указује на самог Агенса), док је глагол *окисну* медијалан (његов је субјекат Оријентир-Пермисор). Са друге стране, *овлажи* може бити

агентативни догађај (*овлажио му је чело мокрим њеширом*), а може имати и медијално значење (*чело му је овлажило*) – по синтаксичком карактеру реч је, дакле, о алтерсубјекатском глаголу (варира се дубина субјекта). У овом другом случају *овлажио* се додирује са глаголом *ознојао* се, који ситуацију емитовања телесне течности уоквирује као медијалну рефлексивност (уместо једног сложеног актанта овде уочавамо номинатив са вредношћу Пред-Оријентира и формант *се* са вредношћу истореференцијалног Оријентира). Посебну семантичку подгрупу чине глаголи у којима се МАТЕРИЈА–ВЛАЖНОСТ појављује као збивање: *окишио*, *оросио*, *оснежио*. Реч је, видимо, о непрелазним безличним глаголима плитке каузалности, који се од типичних адаксијалних глагола разликују пре свега по томе што аргументску видљивост обезбеђују самом Трајектору – њихов је субјекат Трајектор-Пермисор (без засебне именичке елаборације: *окишило је „киша се појавила“*).

	НОМИНАТИВ	АКУЗАТИВ / се	ДАТИВ
<i>ларва се очаурила</i>	Пред-Оријентир q	Оријентир q	/
<i>одлакавио је</i>	Оријентир-Пермисор q (ПрОр + Ор)	/	/
<i>рука му је одлакавила</i>	Оријентир-Пермисор q_1^o (просторна микрозона)	/	Пермисивни Оријентир q_2^* (егзистенцијална макрозона)
<i>оросило је</i>	Трајектор-Пермисор q^v (=у)	/	/
<i>оквасио чело некоме</i>	Агенс x	Оријентир q_1^o	Оријентир q_2^*
Табела 7.9. Синтаксички оквири неких адаксијалних <i>о-</i> префиксала са Трајектором МАТЕРИЈОМ			

На МАТЕРИЈУ–СВОЈСТВО надовезује се категорија визуелно својство: *осуио се* („добити осип“), *ојесио се*, *ојегатио се*, *обубуљичавио се*, *окрасио*. Овим се глаголима прикључује *осмехнуо се* – осмех је концептуализован као адаксијални визуелни траг наспрам осе лица. Својство може бити и тактилно (са мањим уделом визуелне информације): *оквргавио*, *охраивао*, *огрубео*, *ојтврдио*, *очвернуо*. Као што види-

мо, углавном је реч о догађајима који су медијално концептуализовани. Синтаксички оквир понекад алтернира медијалну рефлексивност и непрелазност (амбирефлексивна природа), при чему просторни конституент рефлексивног оквира може актерски кореспондирати са номинативом непрелазног оквира: *обубуљичавио се њо челу – чело му је обубуљичавило*. Неки глаголи се пак јављају само у таквом непрелазном лику: *кожа му је огрубела*. Непрелазност се темељи на сложеној улози Оријентира-Пермисора, која је у рефлексивној форми разбијена на комбинацију номинативног Пред-Оријентира и рефлексивно израженог Оријентира. Непрелазни оквир, видимо, садржи и дативску позицију. У актерској дефиницији Оријентира-Пермисора $q[q_1^{ov}+q_2^{*A}]$ номинатив тада захвата просторну зону q_1^o , а датив указује на самог носиоца егзистенцијалног оквира (егзистенцијалну зону) q_2^* . Рефлексивност коју пак доноси глагол *осмехнути се* има агентативну вредност – номинатив је Агенс, а *се* Оријентир (активна зона селфа је лице актера x).

За разлику од ПЕРЦЕПТИВНОГ ТРАГА, који је код глагола као *омасити* или *офарбаити* имао материјалну основу, код глагола *освети*, *озрачит*, *озарит* не може се говорити о правој материји управо због потпуног недостатка тактилне димензије. Светлост је сведена на визуелност, док ситуација *озрачит* (неким *ћаласима*) може подразумевати и одсуство визуелне компоненте. Онтолошку категорију Трајектора у оваквим је примерима најпрецизније одредити као ЕМИСИВНИ ПЕРЦЕПАТ. Перцепат у виду топлоте уочавамо код медијалног *огрејати се* (*ћоред вајре*). Исти глагол може имати и значење збивања (*сунце је коначно огрејало*), када се појављује у непрелазном оквиру. Такво значење и такав оквир има и безлични глагол *оћојити* (*коначно је оћојило*). Перцепат реализован као збивање доносе глаголи *осванути*, па и мање уобичајени *омрачит*, *омркнути*, *озорит*. Код поменутих збивања реч је о непрелазном оквиру са неелаборираним Трајектором-Пермисором. Апстрактнију емисивну околност доносе глаголи *оћити* (нпр. *оћио сам сћуб у мраку*), *оћути*, *омирисати*, *ослушнути*, *осмоћити* – ситуација перцептивног сазнавања овде се види као ситуација адаксијалне емисије сазнајности ка ономе што се сазнаје. Код глагола *оћити* сазнајност долази у форми додира, али код осталих се глагола може уочити парафизичка концептуализација сазнавати је ИЗЛАГАТИ ДОДИРИМА (ОПИПАВАТИ). Глагол *осећати* је другачији од управо поменутих. Реч је о оквиру који чине плитки, пермисивни субјекат, који именује доживљавача осета (адлативни Пред-Оријентир), и Тр-објекат (сам *осећ*). Субјекат је код овог глагола носилац доживљајне осе, а

сам доживљај је адаксијално усмерен (усмерен ка доживљавачу као егзистенцијалној оси): *осејитији мирис / бол / срећу*.

Код глагола попут *окваситији* материја је опредмећивала стање влажности, код глагола као *ојоганији* стање нечистоће, док код глагола као *осолији*, *ошећеритији*, *обиберитији*, *осланији* уочавамо опредмећење укуса, као апстрактнијег перцептивног својства. У том се смислу њима може придружити и глагол *оштроватији*, који такође указује на перцептивну промену засновану на дејству додате материје. Код глагола *ојитији* уочавамо конфлацију материје и менталног стања пијаности. И глаголи *ојлодитији*, *осеменији*, *ојрашитији* подразумевају материју која је интегрисана са апстрактнијим својством – стањем оплођености. Адаксијално својство уобличено као опште перцептивно стање примећујемо код глагола који представљају конкретнију инстанцу значења „постати виталан“: *оснажитији*, *ојачатији*, *освежитији*, *окрејитији*, *омладитији*, *оздравитији*, *освеситији*, *оживетији*. Ови глаголи успостављају унутарпородичну антонимију са глаголима девитализације, код којих префикс *о-* има значење аблативне аксијалности (*остаритији*, *оболеји*, *ослабитији* и др.). Од глагола успостављања виталног перцептивног стања само нас корак дели до коначног преласка из домена перцептивне модификације у апстрактније, натфизичке искуствене домене.

7.5.2. Адаксијалност у натфизичком искуству

У домену спаџијалности (*ојружитији*, *ојоватији*) и перцептивне модификације (*ојаљатији*, *ојрачитији*), интеракција са светом се исказује у својим основним формама – као промена просторног положаја или директни и опазиви чулни утицај. Сада ћемо размотрити догађаје код којих се протозначење адаксијалности манифестује у домену социјалне интеракције и менталности.

Поменути глаголима успостављања перцептивне виталности семантички су сродни глаголи који означавају позитивну менталну афективизацију, односно узроковање позитивног расположења и бихевиоралне мотивисаности: *ојушевитији*, *ојеселитији*, *ојрасјоложитији*, *ојсојојитији*, *ојодријитији*, *ојуражитији*, *ојхрабритији*, *ојсојојитији*, *ојмелитији* и др. Ови глаголи су семантички супротстављени глаголима негативног менталног утицаја, које смо уочили када смо говорили о абаксијалности (*ојнерасјоложитији*, *ојбесјојојитији*, *ојнесјојојитији*, *ојбесхрабритији*, *ојлоједитији* и сл.). И овде се примећује концептуализација селфа као доживљалне осе, а сам доживљај није инстанца фрустрираности, као

у случају абаксијалности, већ инстанца менталне пријатности (*орасйоложййи*, *овеселийи*) или менталне снаге (*охрабрийи*, *осмелийи*). Пријатност се може довести у искуствену везу са физичким комфором (*овийи* → *огрејайи* → *орасйоложййи*), што указује на примарну метафору МЕНТАЛНА ПРИЈАТНОСТ ЈЕ ФИЗИЧКА ПРИЈАТНОСТ (ТОПЛОТА УСПОСТАВЉЕНА ОМОТАЧЕМ). Са друге стране, ментална снага се може разумети као резултат примарне метафоре СМЕЛОСТ ЈЕ СТАЊЕ ФИЗИЧКЕ ЗАШТИЋЕНОСТИ ОМОТАЧЕМ (*огрнуйи* → *оклојйи* → *охрабрийи*). Са доживљајном осом је повезан и глагол *очекивайи*. Субјекат овог глагола је носилац доживљаја *очекивања*, које се концептуализује као врста менталне усредсређености (БИТИ ПРЕОКУПИРАН НЕЧИМ ЈЕ БИТИ ОГРАЂЕН НЕЧИМ).

Антонимски пар *огадийи* (*некоме нешйо*) – *омилийи* (*некоме нешйо*) може се тумачити у сличном смеру: гађење, као инстанца негативне менталне афектираности, доводи се у везу са негативним абаксијалним трагом (огадити некоме нешто је као оскрнавити, оштетити менталну представу коју он има о томе); супротно, учинити да нешто некоме постане мило повезује се са адаксијалним трагом (ако нам је нешто постало драго, менталној представи коју о томе имамо додата је „милина“). Глагол *омилийи* је монопрелазан (*он ми је йо омилио*), док је *омилийи* амбирефлексиван (*йо ми је омилено* – *йо ми се омилено*).

Видели смо да глаголи као *ойеийи*, *ойљачкайи* и *осиромашйи* представљају абаксијалност манифестовану у пољу поседовања. И ово је поље као и поље доживљаја аксијално организовано око представе СЕЛФА – све што неко има, чиме располаже, што је *његово*, налази се у том пољу, конституишући тиме поседовни селф. Одузети елементе из нечијег поседовног селфа је, стога, као осиромашити, оштетити нечији поседовни селф (абаксијална дезинтеграција). Са друге стране, добављање нових садржаја у нечије поседовно поље, очигледно је адаксијално, па се као суротност наспрам абаксијалних глагола *ошеийи* и *ойљачкайи* појављују адаксијални глаголи *ойремийи некога нечим*, *обезбедийи некоме нешйо*. Сам глагол *ойремийи* је, као и *ошеийи* и *ойљачкайи*, метаспацијалне онтологије, што се и синтаксички види у могућности да активна зона објекта буде сведена на просторност: *ойремио му је сйан новим намешйајем*. Метаспацијалан је и глагол *освојйи*, који образује континуум од освајања конкретног простора (*нейријайељ је освојио град*) до освајања парафизичких елемената у простру интеракције (*освојйи нечију йажњу*). Слично томе, наспрам абаксијалног *осиромашйи* (садржај поседовног поља се смањило) *сйоје* адаксијално концептуализовани догађаји као *обогаййи се* и

колоквијално *ојарити се*, *окешии се*. Са пољем расположивости повезан је и глагол *орочији новац* – новац који је орочен није доступан коришћењу (орочавање је, стога, као подизање адаксијалне лимитативне баријере око онога што се орочава – учинити недоступним уопште је поставити физичку баријеру око нечега). Супротно – *обезбедити некога нечим* подразумева да се поседовно поље и његово физичко опросторење снабдевају довољном количином нечега.

И антонимија *омогућити* – *онемогућити*, *овласити* – *обезвласити*, *ојуномоћити* – *обесјуномоћити* може се посматрати као однос адаксијалности и абаксијалности, али унутар алетичког поља. Алетичко поље је као и поље доживљајности организовано око селф-осе, па омогућавање одговара позитивној афективизацији (омогућити некоме нешто јесте опремити га нечим), а онемогућавање негативној афективизацији (онемогућити некоме нешто је отети му то). Алетичко поље, видимо, у овим примерима понавља логику поседовног поља. Са алетичким пољем су повезани и глаголи алетичких својстава, поново по антонимијском принципу – позитивно алетичко својство се наслања на адаксијалност, негативно на абаксијалност: *ојамеити неког*, *ојамеити се*, *оразумити*, *омудрити* – *оглујити*, *оглујавити*, *обленјавити*.

Префикс *о-* се повезује и са догађајима успостављања типичних социјалних веза: *ородији се*, *окумити*, *ојријашељити*, *осинити*, *окћерити*. Код ових глагола основом се упућује на конкретни тип везе, која, захваљујући префиксу, бива концептуализована као нова социјална сфера унутар које се особа именована објектом налази (*ородији се са неким* је као успоставити за себе и њега ограђени простор у домену социјалних односа). Метафора коју уочавамо у оваквој онтолошкој реализацији адаксијалности – постати повезан (близак) је наћи се у заједничком ограђеном простору – варијанта је примарне метафоре блискост је близина. Сличан је и глагол *оженији*, који се јавља у неколико синтаксичких оквира – *оженили су сина*, *оженио се са њом*, а у неформалном разговорном језику је присутно и *оженио ју је*. У првом случају објекту се додељује идентитет којим се дефинишу неки аспекти очекиваног социјалног понашања. Други оквир доноси агентативну рефлексивност (номинатив је Агенс, *се* указује на исторефернцијалног адлативног Оријентира). У трећем случају *оженији* је идентично претходно описани глагол (*окумити*, *ојријашељити неког*).

Са успостављањем лимитативне баријере повезан је и адаксијални глагол *осудити* (*некога на зајвор*), док његов антоним – абаксијално *ослободити* указује на уклањање такве баријере. Иза појаве префикса

о- код ових глагола уочавају се примарне метафоре ОГРАНИЧЕНОСТ УОПШТЕ ЈЕ ФИЗИЧКО ОГРАЂИВАЊЕ (*осудити* је као *оградити*) и СЛОБОДА ЈЕ НЕСПУТАНО КРЕТАЊЕ (*ослободити* је као *обезлисицити*). На успостављање лимитативне физичке баријере (*оградити*) надовезују се и глаголи *осамити се* и *осамостити се*. У основама ових глагола налазе се придеви *сам* и *самоститалан*, који се повезују са различитим импликацијама физичког ограђивања. У првом случају препознајемо примарну метафору НЕСОЦИЈАЛНО ПОНАШАЊЕ ЈЕ ПОДИЗАЊЕ ФИЗИЧКЕ БАРИЈЕРЕ ОКО СЕБЕ. Физичка баријера (ограда) кореспондира и са стањем НЕЗАВИСНОСТИ ОД ДРУГИХ, што нам показује други пример. Глагол *огуглати* почива пак на осамостаљењу импликације НЕИЗЛОЖЕНОСТИ УТИЦАЈУ – баријера спречава нежељене стимулусе да продру до Оријентира. Та импликација је чврсто повезана са ПРОТЕКТИВНОШЋУ – ЗАШТИТИТИ ЈЕ ОГРАДИТИ, што се уочава у појмовној позадини глагола *очувати*. За разлику од *очувати*, чији је објекат менталне природе (*очувати интјегриитет*), глаголи *осигурати* и *обезбедити*, када значе „учинити безбедним, сигурним“, имају метаспацијалну онтологију (*обезбедити скуи* не значи нужно оградити га већ чувати га физички од евентуалних нападача). Са импликацијама постављања баријере повезује се и догађај *окончати нешито* – завршеност је као ограђивање, завршено више није изложено спољашњим утицајима, мењању (ЗАВРШИТИ ЈЕ ОГРАДИТИ ЗАВРШЕНО). Постављање баријере је повезано и са бихевиоралним блокирањем ограђеног, па глаголи као *омађијати*, *оврачати*, *очарати* указују на примарну метафору СМАЊИТИ НЕЧИЈУ ДЕЈСТВЕНОСТ ЈЕ ОВИТИ ГА ОМОТАЧЕМ.

Посебну семантичку скупину чине догађаји код којих је понашање субјекта адаксијално усмерено ка објекту теми, који почивају на концептуализацији описа као МЕНТАЛНОГ ОМОТАЧА ЗА ТЕМУ. Како су Оријентир и Трајектор менталне природе, адаксијалност се не одвија у просторним димензијама, али се опис може парафизички локализовати – *описати нешито у својој књизи*. Такви су и глаголи *ојевати* и *осликаати* (овај други када значи „сликовито, експресивно описати“). Њима је сличан и *обожавати* (*некога*), али је овде „опис“ без спољашње манифестације (као субјектов емотивни однос ка теми – уп. основу *бог*). Ка менталној репрезентацији – теми, усмерени су и глаголи *олажавати*, *оговарати*, *ојањкивати*, *оцрнети*, *обедити*, *озлогласити*, а и глагол *осведочити* („изнети, испричати као сведок“: *осведочио је на суду ишта се догодило*) указује на тематизовано вербално понашање.

Слични су и глаголи који означавају категоризацијски чин – ознаком се око означеног успоставља категорија као ментални омотач (у

том смислу *означиџи* је као *омоџаџи* категоријалном вредношћу). Таква концептуализација упућује на метафору КАТЕГОРИЈА ЈЕ ОМОТАЧ ОКО КАТЕГОРИЗОВАНОГ, која се може видети као продукт примарне метафоре ДЕТЕРМИНАЦИЈА ЈЕ ФИЗИЧКО ОМОТАВАЊЕ. Уз *означиџи* ту су и: *обележиџи*, *оцениџи*, *осумњиџи*, *омаловажиџи*, *овеличаџи*, *о квалификоваџи*.

Концептуализација РЕАЛИЗАЦИЈА ЈЕ ОМОТАЧ НАСПРАМ ИДЕЈЕ, односно ИДЕЈА ЈЕ АКСИЈАЛНА ОСА ОКО КОЈЕ СЕ КОНСТИТУИШЕ ЊЕНА РЕАЛИЗАЦИЈА, представља сложену метфору у којој се препознаје примарна метафора СТВАРНО ЈЕ ВИДЉИВО. Префикс *о-* се, захваљујући таквом упојмљењу односа између идеје и њене физичке манифестације, појављује код глагола који означавају давање конкретне, материјалне форме некој замисли: *оформиџи* (*џим*), *обавиџи* (*наредбу*), *оствариџи* (*жељу*), *оџелоџи* (*идеју*), *оџеловиџи* (*идеју*), *оваџлоџи* (*идеју*), *озакониџи* (*џраксу* – дати јој форму закона), *овековечиџи* (*нечији лик на џлаџи* – дати му материјалну представу која се види као дуговечна). Међу ове глаголе можемо убројити и прелазно *осветиџи* (нпр. *нечију смрџи*), који означава понашање мотивисано потребом да *освети*, као идеја, добије своје остварење. Материјализацију менталног ентитета видимо и код глагола *оџонашаџи* – субјекат својим понашањем материјализује менталну представу о некој другој особи. Не материјализацију већ јаснију структуру, уобличену, разрађенију менталну форму стиче објекат у догађају *осмислиџи* (почетна замисао је конститутивна оса око које се разрађује даља мисаона структура).

САЖЕТАК СЕКЦИЈЕ (5). У овој смо се секцији бавили *о-*префиксалима код којих се уочава протозначење адлативне аксијалности. Ова је група, због другачијег аксијалног смера, супротстављена аблативној аксијалности, што је довело до унутарпородичне префиксалне антонимије, и то на неколико онтолошких нивоа (*обриџи* – *одлакавиџи*, *оболеџи* – *оздравиџи*, *онерасџоложиџи* – *орасџоложиџи*, *обесхрабриџи* – *охрабриџи*, *онемогуџи* – *омогуџи*). Примарну онтолошку манифестацију адаксијалности представљају сликовне схеме УСПОСТАВЉАЊА АДАКСИЈАЛНЕ БАРИЈЕРЕ (*оградиџи*) и ИНТЕГРИСАЊА АДАКСИЈАЛНОГ ОМОТАЧА (*огрнуџи*). Док је први тип искуства онтолошка база за ширење протозначења адаксијалности у ментални и социобихевиорални домен, друга сликовна схема обезбеђује основу и за дисперзију унутар физичког домена. Тако се варирање категоријалне вредности

Трајектора ОМОТАЧА, који је примарно ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ (*огрнутии*, *овији*, *омотијати*) креће у два правца – или се потпуно опредмећује (*овенчаји венцем*, *ојармији јармом*) или се постепено дематеријализује (претвара у ПЕРЦЕПТИВНУ ЕГЗОСФЕРУ). Дематеријализација подразумева, на првом степену, губљење физичке аутономије Трајектора наспрам Оријентира (*одлакавији*), па потпуно свођење на визуелни траг (*оигати се*), затим губљење визуелности (*огрејати*) и прелазак у домен апстрактнијих телесних стања (*ојачати*). Између префиксала сликовно-схематског искуства и нефизичког искуства успостављају се примарнометафоричке везе, а префикс представља протосхему која је заједничка примарној и одазивној лексикализацији. Појам адаксијалне БАРИЕРЕ, у том је смислу, просторна основа за развијање апстрактнијих појмова као ОГРАНИЧЕНОСТ УОПШТЕ (*осудији*), АСОЦИЈАЛНОСТ (*осамији се*), САМОСТАЛНОСТ (*осамосталији се*), ПРОТЕКТИВНОСТ (*очувати*), БЛОКИРАНОСТ (*очарати*). Са друге стране, адаксијални ОМОТАЧ омогућава ширење адаксијалности ка емоционалном домену, и то посредством искуствене увезаности са КОМФОРНОШЋУ (*обавији* → *огрејати* → *овеселији*) и СМЕЛОШЋУ (*окојији* → *обезбедији* → *охрабрији*).

7.6. Закључни сажетак поглавља

Анализа коју смо у овом поглављу спровели показала је да се префикси *о-* и *об-* у савременом српском језику могу посматрати не само као формално одељиви већ и као семантички раздвојиви. У уводном делу поглавља видели смо да се на нивоу сликовних схема *о-* и *об-* префиксали у великој мери преклапају, али да се неке диференцијалне тенденције ипак могу уочити – једна од кључних јесте немогућност префикса *о-* да изрази обухватну путању, за шта је резервисан префикс *об-* (*ојирчати*, *облејети*, *ојшејати*). Разматрање сликовно-схематских структура које су лексикализоване тим префиксалима из угла идеалне кружнице показало је да је у фокусу префикса *об-* обухваћеност граничником, а да је за префикс *о-* битна усмереност наспрам централне осе. На нивоу изнад сликовно-схематске манифестације, може се, зато, успоставити веза између префикса *об-* и протозначења инволвираности (обухваћености) и веза између префикса *о-* и протозначења аксијалности (усмерености у односу на осу).

У другој секцији овог поглавља бавили смо се *об-* префиксалима, а у преосталим секцијама семантички и синтаксички су разматрани глаголи са префиксом *о-*. Идентификоване су одговарајуће сликовне

схеме, описана њихова унутрашња варијабилност (која се ишчитава кроз синтаксичке оквири) и размотрене онтолошке везе које префиксу омогућавају да категоризује догађаје на континууму од физичке интеракције до субјективне менталне стварности. Показано је да се обе префиксалне породице могу семантички описати преко издвојених протозначења, а да се догађаји апстрактније онтологије примарнометафоричким путевима наслањају на прототипичне догађаје сликовносхематске садржине.

Глаголски префикс *об-* протозначење обухваћености примарно онтолошки остварује у сликовним схемама ОБУХВАТАЊА ПУТАЊОМ (*ојџрчајџи*, *ојшанчијџи*), УСПОСТАВЉАЊА БАРИЈЕРЕ (*ојколијџи*, *обгрлијџи*), ИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА (*обуђи*, *обавијџи*) и ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА (*ојчујџи*, *обнажијџи*). Са друге стране, префикс *о-* се примећује у лексикализацијама три групе сликовних схема: 1) схеме аксијалног положаја – РОТИРАЊЕ (*окренујџи*), ЗАУЗИМАЊЕ РАВНОТЕЖНОГ ПОЛОЖАЈА (*окачијџи*, *овешајџи*), НАПУШТАЊЕ РАВНОТЕЖНЕ ОСЕ (*омађи се*, *оклизнујџи се*) и ОДВАЈАЊЕ ОД ТЕЛЕСНЕ ОСЕ (*ошинујџи*, *ошамаријџи*); 2) абаксијалне схеме – ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА ОМОТАЧА (*очерујџи*, *оголијџи*) и СМАЊЕЊЕ УНУТРАШЊЕГ ТОНУСА (*олабавијџи*, *ојџромбољџи*); 3) адаксијалне схеме – УСПОСТАВЉАЊЕ БАРИЈЕРЕ (*окружијџи*, *озидајџи*) и ИНТЕГРАЦИЈА ОМОТАЧА (*овијџи*, *одлакавијџи*). Као што видимо, сликовносхематски инвентар се, заиста, великим делом подудара, што је последица удомљености идеје аксијалности и идеје обухваћености у заједничку физичку базу, па се, рецимо, сликовна схема ИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА може концептуализовати и као догађај АДЛАТИВНЕ АКСИЈАЛНОСТИ (*омојџи*) и као догађај ИНВОЛВИРАЊА (*обмојџи*). Ипак, када аксијалне усмерености нема, догађај се концептуализује само као инстанца ИНВОЛВИРАЊА (*ојџрчајџи*), а када је за схему битан положај наспрам осе, она ће се категоризовати као инстанца аксијалног догађаја (*оклизнујџи се*). Иза подударности лексичког значења, у предлексичкој сфери префиксне семантике, може се, дакле, уочити различита значењска основа, која пак показује зашто подударност постоји, али и зашто није потпуна. У том се смислу може рећи да су *о-* и *об-* блиски али довољно различити да би имали засебно место на протосемантичком нивоу категоризације догађаја.

8. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

8.1. Природа префиксног протозначења и принципи категоријалног обједињавања

У ово смо истраживање кренули са циљем да испитамо могућност препознавања апстрактнијег нивоа значења глаголских префикса, нивоа који претходи лексичком и на коме се полисемантичка разноврсност, коју детектују анализе у моделу значењских мрежа, манифестује као обједињујућа платисемичност. Предлексичко значење префикса, које смо покушали да осветлимо, управо је онај елемент који префиксалну породицу чини јединственом категоријом. У том смислу, анализе које смо спровели не искључују анализе у моделу значењских мрежа већ их допуњују – приступ који предлажемо подстакнут је управо потребом да се семантичка структура префиксалне породице сагледа и са нивоа који неутралише онтолошку разуђеност самих префиксала. Такво апстраховање омогућава, како смо на примерима префикса *из-*, *у-*, *с(а)-*, *об-* и *о-* видели, препознавање заједничког предлексичког протозначења. Откривање протодогађајних структура, поред тога, расветљава и питање синтаксичке разноврсности префиксала, односно показује да се иза различитих аргументских уобличења глагола може открити заједничка каузална логика.

Преиспитивање основне когнитивнолингвистичке апаратуре за истраживање утеловљености значења представљало је први корак ка успостављању адекватног модела за такву анализу. Усвојили смо, зато, новије дефиниције сликовних схема које су предложили Џ. Грејди (2008) и Мандлер и Кановас (2014), а које сликовносхематску појмовност ограничавају на обрасце физичког (просторног и чулног) искуства, раздвајајући их од сликовних елемената које их изграђују, али и од апстрактних, граматичких суперсхема. То нам је омогућило да између сликовносхематског и суперсхематског степена апстраховања стварности уочимо прелазни протосхематски ниво, на коме се апстрактна структу-

ра суперсхеме искуствено уобличава не добијајући још увек онтолошки специфичне обресе сликовних схема. Да бисмо значења глаголских префикса могли да истражимо на нивоу протодобајаја било је неопходно развити апаратуру која нам омогућава да истовремено пратимо и суперсхематску структуру протодобајаја и механизме његовог манифестовања у физичком, социобиохевиоралном и менталном искуству.

У трећем смо се поглављу, зато, бавили суперсхематским нивоом концептуализације догађаја – разоткривањем идеализованог когнитивног модела догађајне каузалности, који каузалну структуру догађаја именованог глаголом повезује са његовим синтаксичким ликом. Закључили смо да је оправдано претпоставити постојање двеју каузалних структура – развијене каузалне мреже, која представља кључне сегменте у развоју догађаја, и њене компресоване, једноставније верзије, која одређује синтаксички лик глагола. Развијена каузална суперсхема садржи три поља – агентативно (у коме се Иницијатор и Реализатор обједињују у типичног Агенса), медијално (у коме се дејство посредством Реификатора и Кондуктора преноси до Пермисора, односно Пред-Трајектора и Пред-Оријентира) и резултативно (у коме се уочавају Трајектор, као носилац промене положаја, и Оријентири, као носиоци промене садржаја). Синтаксичка разноликост глагола се може, када је посматрамо кроз визуру каузалне суперсхеме, разумети као резултат различитих типова компресије развијене каузалне структуре у аргументску структуру. У таквом моделу предлексичко значење префикса се манифестује као елаборација каузално последњег, резултативног догађајног поља. Префикс, наиме, упућује на специфични тип догађајног резултата (специфичне типове Трајектора и Оријентира, односно – специфичне типове ефективизације и афективизације), што се пак може видети као продукт суперсхематског скенирања за дати префикс прототипичних сликовних схема. У том се смислу предлексичко значење префикса налази у самом предворју граматичког значења, али је, управо због своје појмовне наслоњености на просторно искуство, оно специфичније, конкретније од суперсхематског.

Анализе префикса *из-*, *у-*, *с(а)-*, *о-* и *об-* у преосталим поглављима показале су да је претпоставка о протосхематској природи префиксног значења оправдана. Глаголи са префиксом *из-* увек подразумевају постојање ЕКСКЛУЗИРАНОГ Трајектора (без обзира на то да ли је он у синтаксичком фокусу глаголског значења, а јасно је синтаксички видљив код, нпр., *изнећи* и *исцрчати*). Уз њега се могу појавити и специфични типови афективизације – ЕКСТРАХОВАНИ Оријентир (као протосхемат-

ска спецификација суперсхематског аблативног Оријентира, директно синтаксички пројектован код, рецимо, *исцедиџи воћку*) или експозирани Оријентир (као протосхематски актант наспрам суперсхематског адлативног Оријентира, директно синтаксички видљив код, нпр., *исџрскиџи зид*). Префикс *у-* је пак на предлексичком нивоу повезан са протозначењем инклузије, која се остварује или као тип афективизације (инклузирајући Оријентир, чија је примарна онтолошка манифестација спацијални примитив САДРЖАТЕЉ: *унеџи, уџрчаџи, убосџи*) или као тип ефективизације (инклузирајући Трајектор – чија је примарна онтолошка манифестација спацијални примитив ОМОТАЧ: *увџи, уџегнуџи*). И префикс *с(а)-* своје протозначење САЖИМАЊА (КОМПРЕСИЈЕ) манифестује кроз неколико протодобајаја – када се сажимање одвија у оквирима једног ентитета (ЕНДОКОМПРЕСИЈА, сажимање величине), протозначење се повезује са Оријентиром (нпр. *сломиџи, смањџи*); када се пак сажимање односи на раздаљину између ентитета (ЕГЗОКОМПРЕСИЈА), протозначење је повезано са позицијом Трајектора (нпр. *сакуџи, склониџи*). На крају, иако се на сликовносхематском нивоу префикси *о-* и *об-* значајно преплићу, на нивоу протодобајаја *об-* подразумева постојање инволвираности (постоји Трајектор који собом или својим чињењем обухвата неки Оријентир), док *о-* указује на постојање АКСИЈАЛНОГ УСМЕРЕЊА (Трајектор је усмерен ка релевантној оси или од ње).

Сликовне схеме смо, као што је већ речено, посматрали као добајаје физичке (просторне и перцептивне) онтологије, и разликовали смо их од просторних примитива (као што су САДРЖАТЕЉ, ОМОТАЧ, БАРИЕРА, НОСИЛАЦ и сл.). Унутар сваке од проучаваних префиксалних породица уочене су сликовне схеме прототипичног – примарног статуса, које пак са мање типичним схемама деле протосхематску основу. Успостављање разлике између сликовне схеме и протосхеме омогућило нам је да, без ширења дефиниције саме сликовне схеме, увидимо како се на примарно спацио-перцептивно искуство надовезују апстрактнија искуства. То је апстраховање, притом, увек постепено, па граница између домена физичке и натфизичке стварности није нимало оштра. Штавише, унутар самог физичког искуства уочавају се схеме које су у одређеном смислу апстрактније од примарних, за дати префикс прототипичних схема. Примарнометафоричке везе, стога, образују континуум који отпочиње већ унутар физичке стварности, када се неки аспекти просторности и чулности метафорички концептуализују кроз одазивну појмовност, чиме настају метаспацијалне и метаперцептивне схеме. У

том процесу значајну улогу, видели смо, имају механизми постепене девизуализације и дематеријализације.

Термин *суперсхема* преузели смо из Грејдијеве теорије примарних метафора како бисмо описали каузалну структуру догађаја. За разлику од сликовних схема и протосхема, које представљају специфичне облике човековог искуства (сликовне схеме на нивоу физичког сазнања, протосхеме на апстрактнијем нивоу који превазилази сликовни садржај), суперсхематски елементи припадају високоапстрактној сфери граматичког значења, које неутралише разлике у искуствено заснованој специфичности. У том смислу каузална суперсхема представља догађајни скелет протосхема и сликовних схема, односно уређује њихову актантску структуру. Тако, рецимо, суперсхематски појама Трајектор у протодогађају ЕКСКЛУЗИЈЕ бива спецификован као *Ексклузирани* Трајектор (ниво префиксног прелексичког значења, односно протодогађаја), који потом у сликовној конкретизацији може постати *Екслоцирани* Трајектор (ниво лексичког значења префикса).

Протозначењски ниво, као семантички прелаз између конкретног сликовносхематског и граматичког суперсхематског значења, у моделу који је у овој књизи развијен представља ниво категоријалног обједињавања глагола који припадају истој префиксалној породици. На том се нивоу, дакле, неутралишу разлике између семантичких група које префиксали образују – било да је реч о разликама онтолошке природе било да су у питању разлике у самом структурном уобличењу догађаја. Успостављање протозначења као заједничке семантичке основе која префиксалну породицу дефинише као догађајну категорију почива на неколико принципа угрупувања, којима се категорија постепено онтолошки шири од сликовносхематског језгра, преко сликовне периферије, ка схемама које припадају апстрактнијим доменима менталног и социобихевиоралног искуства. Ти се принципи могу формулисати на следећи начин.

1. *Принцип сликовне симилисемије.* Овај принцип делује у самом језгру префиксалне породице, омогућавајући протозначењу да се образује наспрам више сликовносхематских извора. Сликовна симилисемија подразумева да се у срцу категорије нађе више примарних сликовних схема које деле исто одазивно протозначење. Те схеме могу бити структурно сличне, што смо уочили на примеру префикса *из-* (све три примарне сликовне схеме – ИЗНОШЕЊЕ, ИСТИСКАЊЕ И ИЗЛАГАЊЕ – подразумевају постојање ексклузираног Трајектора), али се њихова структура може толико разликовати да се протозначење повезује са

различитим Резултатором, што смо пак видели у анализи префикса у- (протозначење инклузије се у сликовној схеми уношења повезује са инклузивним Оријентиром, док се у сл. схеми умотавања остварује у облику инклузивног Трајектора). Како је опис *са*-породице показао, у језгру категорије могу бити и сликовне схеме које су у извесном смислу супротстављене (САБИРАЊЕ и СМАЊИВАЊЕ), али се истовремено виде и као репрезенти заједничке протосемантике (значења сажимања, компресије). Како је реч о примарним сликовним схемама, веза међу њима није заснована на метафори. Уместо тога, између ових се сликовних схема уочава чврста семантичка блискост – оне на другачији начин отелотворавају исто протозначење, односно детектују различите облике телесног сазнања у којима се то протозначење јасно манифестује. Због тога за однос међу овим сликовним схемама (нпр. уношења и умотавања) користимо не термин *йолисемија* (који би подразумевао метафоричку или метонимијску екстензију) већ термин *симилисемеија*.¹⁴⁷ Сливовна симилисемеија се директно одражава на успостављање протодогађајне симилисемеије – појаве да се на предлексичком нивоу протосемантика префикса уобличава у неколико протодогађајних варијанти (нпр. ЕКСКЛУЗИЈА, ЕКСТРАКТИВНА ЕКСКЛУЗИЈА и ЕКСПОЗИТИВНА ЕКСКЛУЗИЈА код префикса *из*-).

2. Принцип метасликовности. Док принцип сликовне симилисемеије подразумева да се на вишем нивоу категоризације, под капом једног протозначења обједине међусобно независне сликовне схеме које манифестују исту надсликовну идеју кроз другачију физичку конфигурацију, метасликовност представља први корак у процесу онтолошког варирања сликовносхематског садржаја. Метасликовне схеме су, дакле, директно наслоњене на одговарајуће (у сликовном смислу примарније) искуствене обрасце – оне се, заправо, виде као њихове онтолошки модификоване варијанте. Онтолошко деривирање најчешће подразумева брисање јасних физичких контура неког спацијалног примитива, чиме се фокус помера са јасне просторне дефинисаности на план натпросторних импликација. Тако, рецимо, глагол *измеси́и́и́и* не захтева да аблативни Оријентир заиста буде садржатељ – уместо тога он је дефинисан апстрактније, али и даље у домену простора, као ЕНДОСФЕРА ДУГОРОЧНЕ ЛОКАЛИЗАЦИЈЕ (уп. *измеси́и́и́и са једно́г мес́иа на друго́ : изне́и́и из једне́ йроси́орије у друго́*). Слично томе, ни у лексичком

¹⁴⁷ Термин *симилисемеија* (*сличнозначности*) уводи Д. Гортан-Премк (в. Гортан-Премк 2018), како би се сличност између два значења одвојила од широкозначности једног значења, односно платисемеије (в. и Драгићевић 2007, 186).

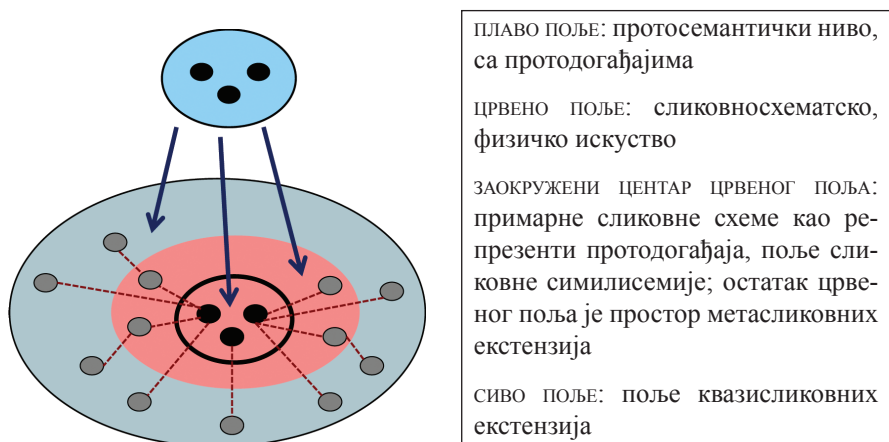
значењу глагола *избавиџи се* не постоји право САДРЖАВАЊЕ (*избавиџи се из ваџре* = *од ваџре*) – уместо њега учава се аблативни физички простор опасности, који са правим САДРЖАТЕЉЕМ дели идеју потпуне изложености Трајектора неким околностима. Другим речима, *ваџра* не конкретизује спацијални примитив САДРЖАТЕЉ (недостају јој кључни елементи његове конституције, реални граничници) већ представља физички ОГРАНИЧЕНУ ОКОЛНОСТ, која је још једна манифестације ЕНДОСФЕРЕ. У том смислу, примарнометафоричке концептуализације у којима је циљни појам, иако очигледно апстрактнији од изворног, и даље у домену физичког искуства, омогућавају да протозначење буде препознато у ширем спектру сликовних конфигурација. Тако се ЕКСКЛУЗИЈА, као „напуштање ендосфере“, препознаје не само у примарним сликовним схемама изношења, истискања и излагања (што је резултат сликовне симилисемије), већ и у схемама које су њихове у физичком смислу „ослабљене“ верзије.

3. Принцип квазисликовности. Иако и квазисликовност, као и метасликовност, проистиче из наслоњености одазивних појмова на обрасце сликовног искуства, квазисликовност надилази спацио-перцептивни домен. У том се смислу може рећи да метасликовност представља примарнометафоричко апстраховање нижег нивоа – апстраховање унутар физичке стварности, док квазисликовност указује на праву утеловљеност несликовних појмова – појмовну зависност непросторних и неперцептивних садржаја од образаца физичког сазнања. Принцип квазисликовности, стога, омогућава језичком знаку који примарно указује на сликовни садржај да развије значење апстрактнијег несликовног типа. Зато се може рећи да метасликовност шири домете протозначења у сфери физичког искуства, док квазисликовност омогућава протозначењу да физичке обрасце категоријално обједини са нефизичким. Квазисликовност, дакле, подразумева активирање примарнометафоричких образаца код којих је одазивни појам надсликовне природе. Тако се, рецимо, ментално излагање какво примећујемо код глагола попут *исџираумираџи некога*, *искомџлексираџи некога* наслања на сликовну схему физичког излагања, па се за поменуте догађаје може рећи да имају квазисликовни карактер (МЕНТАЛНО ИЗЛАГАЊЕ ЈЕ ИЗЛАГАЊЕ ДЕЈСТВУ ФИЗИЧКЕ МАТЕРИЈЕ). Такви су, на пример, и догађаји *уџамџиџи неџиџо* (квазисликовно наспрам *убосџи неџиџо у џодлогу* – учинити ментално доступним је физички фиксирати), *уџеџиџи* (квазисликовно према *угрејаџи* – ПРИЈАТНО ЈЕ ТОПЛО), *онесџокојџи* (квазисликовно наспрам *очерујаџи* – НЕГАТИВНИ УТИЦАЈ УОПШТЕ ЈЕ СКИДАЊЕ ОМОТАЧА), *обуздаџи* (квазисликовно наспрам

обгрлићи – КОНТРОЛИСАТИ НЕЧИЈЕ ПОНАШАЊЕ ЈЕ ФИЗИЧКИ ГА ОБУХВАТИТИ), *смислићи* (квасисликовно наспрам *саградилћи* – СТВАРАЊЕ ЈЕ СЈЕДИЊАВАЊЕ ДЕЛОВА), *згадилћи* (квасисликовно према *згужваћи* – НЕПРИЈАТНО ЈЕ ФИЗИЧКИ ДЕФОРМИСАНО).

Полицентричност сликовносхематског језгра и метасликовне и квасисликовне екстензије нису принципи специфични само за префиксе које смо у овој студији анализирали – три описана принципа очекивана су и у уређењу осталих префиксалних породица. Узмимо, примера ради, префикс *за-*, који је у литератури окарактерисан као „један од семантички најсложенијих и најнеодређенијих“ (Клајн 2001, 231). Када погледамо глаголе физичког искуства, видимо да се овај префикс повезује са бар четири симилисемичне сликовне схеме: 1) ЗАЛАЖЕЊЕ (Трајектор завршава у постсфери Оријентира ЗАКЛОНА, нпр. *заћи иза зида*); 2) ЗАКЛАЊАЊЕ (Оријентир ЗАКЛОН се успоставља испред Трајектора, тако да се Трајектор нађе у његовој постсфери, нпр. *забарикадираћи, заградилћи неког*); 3) ЗАБАДАЊЕ (Трајектор пробија површину Оријентира ЗАСЛОНА како би се нашао у њеној постсфери, односно у унутрашњој структури самог Оријентира, нпр. *закуцаћи ексер у даску*); 4) ЗАСЛАЊАЊЕ (Трајектор се смешта на Оријентир површину тако да је Оријентир у Трајекторовој постсфери, нпр. *залейићи йлакай на сџуб, закачићи слику на зид*). Све су поменуте сликовне схеме, рекли бисмо, сличне по томе што дају појавни облик идеји постериорности – један елемент је у физичкој постсфери другог. Варијабилност, која указује на сликовну симилисемију, потпуно је очигледна – носилац постсфере може бити или Оријентир или Трајектор, при чему се и сам постсферни Оријентир манифестује кроз бар два спацијална примитива – ЗАКЛОН (локализатор који се поставља испред Трајектора без остваривања контакта са њим) или ЗАСЛОН (локализатор који представља подлогу у коју Трајектор залази). За глагол *заглавићи* могло би се рећи да је метаспацијална екстензија наспрам глагола попут *забосићи* – заједничко им је стање фиксираности, али Оријентир глагола *заглавићи* није ЧВРСТА ПРЕДМЕТНОСТ типа *даске* већ САДРЖАТЕЉ типа *цели* (БИТИ ФИЗИЧКИ ФИКСИРАН, НЕПОКРЕТЉИВ ЈЕСТЕ БИТИ ЗАБОДЕН). Метаспацијалност је очигледна и код глагола застајања – ПРЕКИНУТИ НЕЧИЈЕ КРЕТАЊЕ ЈЕСТЕ ПОСТАВИТИ ЗАКЛОН ИСПРЕД ЊЕГА. Док постављање заклона имплицира онемогућено кретање (*заградилћи неког*), код глагола *засићи* и *заусићи* се правог заклона, наравно, физички нема, јер је идеја ПРЕКИНУТОГ КРЕТАЊА метасликовно осамостаљена. Са друге стране, код глагола менталног искуства препознаје се квасисликовна веза са типичним сликовним схемама – *за-*

йамйиййи је, рецимо, повезано са физичким *забосйи* (МЕНТАЛНО ДОСТУПНО, РАСПОЛОЖИВО ЈЕ ФИЗИЧКИ ФИКСИРАНО), *заборавиййи* са физичким *заклониййи* (ОНО ШТО СЕ НЕ ЗНА ЈЕ ОНО ШТО СЕ НЕ ВИДИ ОД ЗАКЛОНА); *заволеййи* и *замрзеиййи* могу се, такође, видети као квазисликовно ЗАКЛАЊАЊЕ (ЕМОЦИЈА ЈЕ ЗАКЛОН КРОЗ КОЈИ СЕ ДОЖИВЉАВА ОБЈЕКАТ ЕМОЦИЈЕ), док се *заљубиййи* се у *некога* наслања на сликовну схему ЗАБАДАЊЕ (МЕНТАЛНА РАСПОЛОЖИВОСТ ЈЕ ФИЗИЧКО ФИКСИРАЊЕ У ПОВРШИНУ). Анализа префиксалних породица која почива на откривању протосемантике која се од полицентричног сликовносхематског језгра разгранавља кроз физичко и натфизичко искуство, омогућава нам, дакле, да разуђеност префиксала који деле исти префикс сагледамо у светлу мотивисаних когнитивносемантичких веза.

Дијаграм 8.1. Вертикално и хоризонтално устројство префиксног значења

8.2. Закључна запажања о префиксацији, префиксној парадигматици и вишезначности префикса

Погледајмо сада шта нам анализе представљене у овој књизи говоре о природи префиксације. Посматрање префиксације као процеса којим се широкозначно предлексичко протозначење конкретизује у лексичко значење префиксала у складу је са ставом да префиксацију треба видети као засебни творбени начин, раздвојен како од композиције тако и од суфиксације, што је, примећујемо, у складу са одређењем статуса префиксације које даје Драгићевић (2015). За разлику од композиције, која подразумева две пунозначне лексичке основе, префикс и основа немају идентичан семантички статус – префикс, у протодобајалном

приступу, обухвата схеме на вишем нивоу категоризације (од предлексичке протосхеме до њене лексичке схематске манифестације, која наспрам префиксала има хиперонимски карактер), док основа може процес онтолошког усидрења префиксног протозначења олакшати. Такав нам приступ омогућава да семантику префикса посматрамо независно од саме основе, што и префиксацији обезбеђује потпуну аутономност у односу на све остале творбене начине. У том се смислу може рећи да је глаголска префиксација развијање префиксне протосемантичке датости (протодогађаја) у лексикализовани глаголски догађај. Тиме се перспектива у којој се префиксација разматра помера са хоризонтално-синтагматске равни (префикс модификује значење основе) на вертикалну појмовну димензију (основа, у оној мери у којој је семантички транспарентна, конкретизује протосемантику префикса).

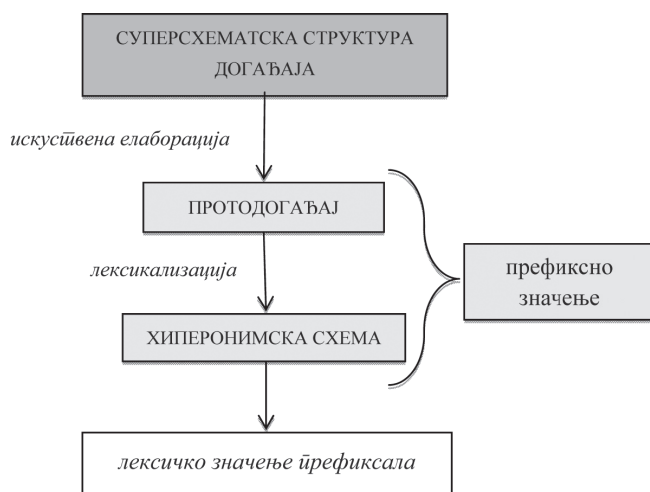
У оваквом присупу семантичка интеракција префикса и основе није супротстављена идеји о стабилности значења самог префикса управо због тога што се префиксно значење детектује на два нивоа – предлексичком (као протозначење) и лексичком (као хипероним префиксала). Тако, на пример, код глагола *избациџи* префикс има лексичко значење сликовне схеме изношења, које је специфична (и прототипична) манифестација предлексичког протозначења ЕКСКЛУЗИЈЕ. На протосемантичком нивоу – појмовном нивоу који претходи нивоу лексичког значења, префикс се, дакле, може посматрати као инваријанта која се процесом лексикализације – претварања префиксне протосхеме у лексичку схему – различито онтолошки уобличава. У том уобличавању значајну улогу може играти основа (односно њена повезаност са другим јединицама лексикона), која префиксно протозначење усидрава у одговарајући домен стварности. Такав приступ, примећујемо, кореспондира са ставом да основа глаголског префиксала својим значењем на неки начин „усмерава значење префикса“ (Драгићевић 2013: 261). Сагледано из угла модела који смо предложили, то усмеравање се управо може описати као превођење префикса са нивоа догађајног потенцијала (протодогађај) на ниво лексикализоване догађајности (лексички конструисани догађај). Таква поставка има неколико теоријских импликација. Две најбитније се тичу појмовне функције префикса и његове творбено-семантичке вредности.

Као носилац протозначења, префикс игра кључну улогу у процесу категоризације. Тако посматран, префикс није модификатор основе нити њен категоризатор – оно што префикс категоризује јесте сам догађај именован префиксалом, који се услед присуства префикса ра-

зуме као инстанца одређеног типа догађајности. Из такве функције префикса произилази и појмовна двосегментност самог префиксала, који се „природно“ семантички расклапа на префикс, који је именитељ неонтологизоване протосхеме, и основу, која асоцијативно указује на правац њене онтолошке конкретизације. Притом, треба имати на уму да основа може, али не мора, упућивати на постојећу лексичку јединицу или више таквих јединица истовремено (уп., са једне стране, *исцврчати*, које има само девербативну интерпретацију, и *офарбаи*, које може бити девербативно или деноминално, и са друге *излази*, *изуи*, *обуи*). Основа – када је дефинишемо као све оно што остаје иза префикса категоризатора – може настати срастањем синтагме (што смо видели на примерима као *о-безједри* < *без једра*), може садржати и друге глаголске префиксе (нпр. *ис-цреми*, *о-цозваи*), а може бити и семантички замућена или потпуно нетранспарентна у синхроној перспективи (*ис-цегли*, *о-цаучи*, *из-лази*). У типичном случају основа, као онтолошки конкретизатор, семантички доприноси успостављању лексичког значења, али таква појмовна функција, која је по својој природи творбенометонимијска, видимо, може и изостати.¹⁴⁸ За разлику од основе, префикс је увек снабдевен значењем, које му омогућава да префиксал смести у одговарајућу искуствену категорију догађаја, због чега се и може рећи да је префикс семантички стожер глаголског префиксала.

Како се у оваквом приступу префиксал посматра као семантичка спецификација протозначења самог префикса, начелно се може рећи да у случајевима када се у његовој морфемској структури уочава више префикса, категоризацијску функцију наспрам префиксала има спољашњи (из угла основе – најдаљи), док остали улазе у састав саме основе. Драгићевић (2013: 262) констатује да у двопрефиксираним глаголима „префикси најчешће не ступају у директни однос“, што показује да је њихов семантички статус другачији. Тако, нпр., у *изударити* („ударити на више места“) уочавамо два префикса, али само префикс *из-* директно категоризује догађај именован префиксалом, и то као догађај експозитивне ексклузије – субјекат ексклузира из свог домена одређено дејство ка адлативном (овде – експозираним) Оријенту, по чему се префиксал сврстава у ред глагола попут *исцврчати*, *исфарбаи*

¹⁴⁸ Детаљније испитивање творбенометонимијских образаца, као и разматрање њихових интеракција са метафором (нпр. *усвићи се* указује на творбену метонимију назив догађаја из назива релевантног својства унутар које се реализује метафора прљави особа је свиђа), сигурно ће бити значајна како за општу теорију метафоре, метонимије и метафтонимије тако и за полемику око статуса саме творбене метонимије (в. Janda 2011, Brdar 2017).

Дијаграм 8.2. Префиксно значење између суперсхематске каузалности и значења префиксала

и сл. Код оваквих се глагола полипрефиксираност, заправо, појављује као последица ангажовања већ префиксираних основе. Ни код примера код којих унутрашњи префикс постоји али основа није подударна са неким у савременом језику постојећим префиксираним глаголом (нпр. *о-ћределићии се за нешћии*) улога спољашњег префикса, рекли бисмо, није упитна – он је носилац протозначења и категоризатор догађаја. На неједнак статус спољашњег и унутрашњег префикса указује и налаз до ког је дошла М. Стојановић (2023: 322) о томе да последњи додати префикс може имати и просторно значење, односно да он није искључиво акционалне природе. Посматрано из перспективе нашег истраживања, такво запажање није нимало неочекивано – последњи префикс, као категоризатор префиксала, може се семантички конкретизовати кроз сликовну схему која је примарна онтолошка манифестација префиксног протозначења.

Префиксно протозначење се обично, како смо у анализама видели, остварује у неколико варијанти. Тако префикс *из-* може означавати саму ексклузију (*исћирчаћии, изнећии, изосћиаћии, избећии* и др.), а може уз ексклузију укључивати и екстракцију (*исцедићии, излуфћии-раћии, исћироићии, исхабаћии* и др.) или експозицију (*исћирскаћии, исфарбаћии, ижврљаћии, исћираумираћии* и др.). Префикс *у-* поред саме инклузије, која се остварује или као ендосферна (*унечии, ућирчаћии, удаљии, уделићии...*) или као егзосферна (*умоћиаћии, увезаћии, ућрљаћии,*

усрећити...), може упућивати и на догађаје који инклузију комбинују са инвазивношћу (попут *убосити*, *ушегнути*, *усахнути*, *убити* итд.). Префикс *с(а)-*, слично, варира ЕНДОКОМПРЕСИЈУ и ЕГЗОКОМПРЕСИЈУ. Код префикса *о-* протозначење АКСИЈАЛНОСТИ пак долази у облику аксијалне ефективизације (*окренути*, *оклизнути се*, *окачити*, *ошинути*) или аксијалне афективизације, која пак може бити аблативна (*очерујати*, *очистити*, *огулити*) или адлативна (*оградити*, *озидајти*, *огрнути*). Аблативно–адлативна дистинкција прати и протозначење ИНВОЛВИРАНОСТИ код префикса *об-* (*оичујати*, *оикидајти*, *обнажити* : *обавити*, *обзидајти*, *облејити*). Док се за варирање протозначења може рећи да је последица симилисемичности самог сликовносхематског центра, онтолошко спецификовање сваке протодогађајне варијанте, које је кључни процес лексикализације (превођења са нивоа протосемантике на ниво лексичке семантике), одговара префиксној платисемији. Глаголске групе унутар префиксалне породице, стога, указују на онтолошку дисперзију, односно широкозначност протосемантике самог префикса. Као пример можемо узети значење екстрактивне ексклузије, које обухвата читав распон од физичког до менталног искуства, а чији се један део може у кратким цртама представити континуумом постепеног апстраховања: *исцедијти* (Тр је видљива материја конституент) → *издувати* (Тр је невидљива материја својство) → *излуфтирати* (Тр је физичко својство) → *изморијти* (Тр је психофизичко својство) → *избездобратијти се* (Тр је ментално својство). Када поменуте глаголе упоредимо са глаголима који се категоризују као инстанце експозитивне ексклузије (*исполивати*, *измазати*, *исцрљати*, *искријтиковијти* итд.) учавамо конкурентност самих протодогађаја (ЕКСТРАКТИВНА ЕКСКЛУЗИЈА : ЕКСПОЗИТИВНА ЕКСКЛУЗИЈА), а када глаголе оба низа упоредимо са протодогађајем који репрезентују, префиксна платисемија долази до изражаја. Поглавља о појединачним префиксима организована су управо тако да њихова макроструктура прати протодогађајно варирање, а да појединачне секције разматрају онтолошку разуђеност унутар одговарајућих варијанти префиксног протозначења. Остваривање протозначења кроз конкурентне протодогађаје објашњава и две битне семантичке појаве повезане са глаголском префиксацијом – **истопрефиксну антонимију** и **префиксалну енантисемију**.

Унутарпородична антонимија може бити последица варирања протосхеме – супротстављени догађаји представљају инстанце различитих варијанти префиксног протозначења. То смо, рецимо, видели у великом броју примера са префиксима *об-* и *о-*. Док глаголи као *обна-*

жији указују на аблативну инволвираност, глаголи као *обући* инволвираност изражавају адлативно. Слично је и у пару *лишће је ојало* (аблативна аксијалност) – *дрво је олисјало* (адлативна аксијалност), или *ојији се* (адлативна аксијалност) – *ојрезнији се* (аблативна аксијалност), *ојремији некога* (адлативна аксијалност) – *ојљачкаји некога* (аблативна аксијалност), *оболеји* (адлативна аксијалност, „постати болестан“) – *оздравити* (аблативна аксијалност, „престати бити болестан“) и сл. И у другим префиксалним породицама унутарпородична антонимија је уочљива. Дobar пример представља антонимски пар *убрзати* – *усјорити*. Префикс ове глаголе категоризује као инклузивне, али је тип инклузивности другачији. У првом случају реч је о егзоинклузивности – уп. *умојати*, са материјалним омотачем → *усјати се*, са перцептивним „омотачем“, односно ВИЗУЕЛНО-ЕМИСИВНОМ ЕГЗОСФЕРОМ → *ужагорити се*, са АУДИТИВНО-ЕМИСИВНОМ ЕГЗОСФЕРОМ → *убрзати*, са БИХЕВИОРАЛНО-ЕМИСИВНОМ ЕГЗОСФЕРОМ). Са друге стране, *усјорити се* наслања на сликовну схему УТЕЗАЊА, која имплицира стање спутаности и неактивности, што значи да се протозначење инклузије ту остварује у инвазивној варијанти. Наведимо и неколико примера из-префиксала. Док *исјрљати* указује на експозитивност (као и *исјрскаји*, *исфарбаји*, *изударати*...), његов истопрефиксни антоним *ишчистити* јесте инстанца екстракције (као и *исцедити*, *исјиснути*, *исјимарији*...). *Исјразнити* (*јосуду*) представља догађај ексклузије која се приближава екстракцији, док *исјунити* (*каниу водом*) потпада под експозитивно-ексклузивне догађаје. Одличан пример супротстављених протодогађаја представљају ЕНДОКОМПРЕСИЈА и ЕГЗОКОМПРЕСИЈА, па не чуди што породичну енантioseмију уочавамо и међу *с(a)*-префиксалима – тако, рецимо, наспрам *сјворити* и *саградити* (спољашње сажимање раздаљине) имамо *сајреити* и *срушити* (унутрашње сажимање величине).

Варирање префиксног протозначења повезано је и са глаголском енантioseмијом. Префиксалну енантioseмију бисмо, стога, могли одредити као појаву антонимије у полисемантичкој структури префиксала која почива управо на ангажовању различитих варијанти префиксног протозначења. Типичан пример може бити глагол *измојати* – када значи „скинути оно што је претходно било умотано око нечега“ (*измојати завој са руке*), префиксал се развија из протозначења ексмодификативне ексклузије (подтип екстрактивне ексклузије). Потпуно је супротно значење у коме префикси указују на експозитивну ексклузију – „интегрисати омотач око нечега“ (*измојао је руку завојем*). Примећујемо, притом, да основа само у експозитивном префиксалу указује директно

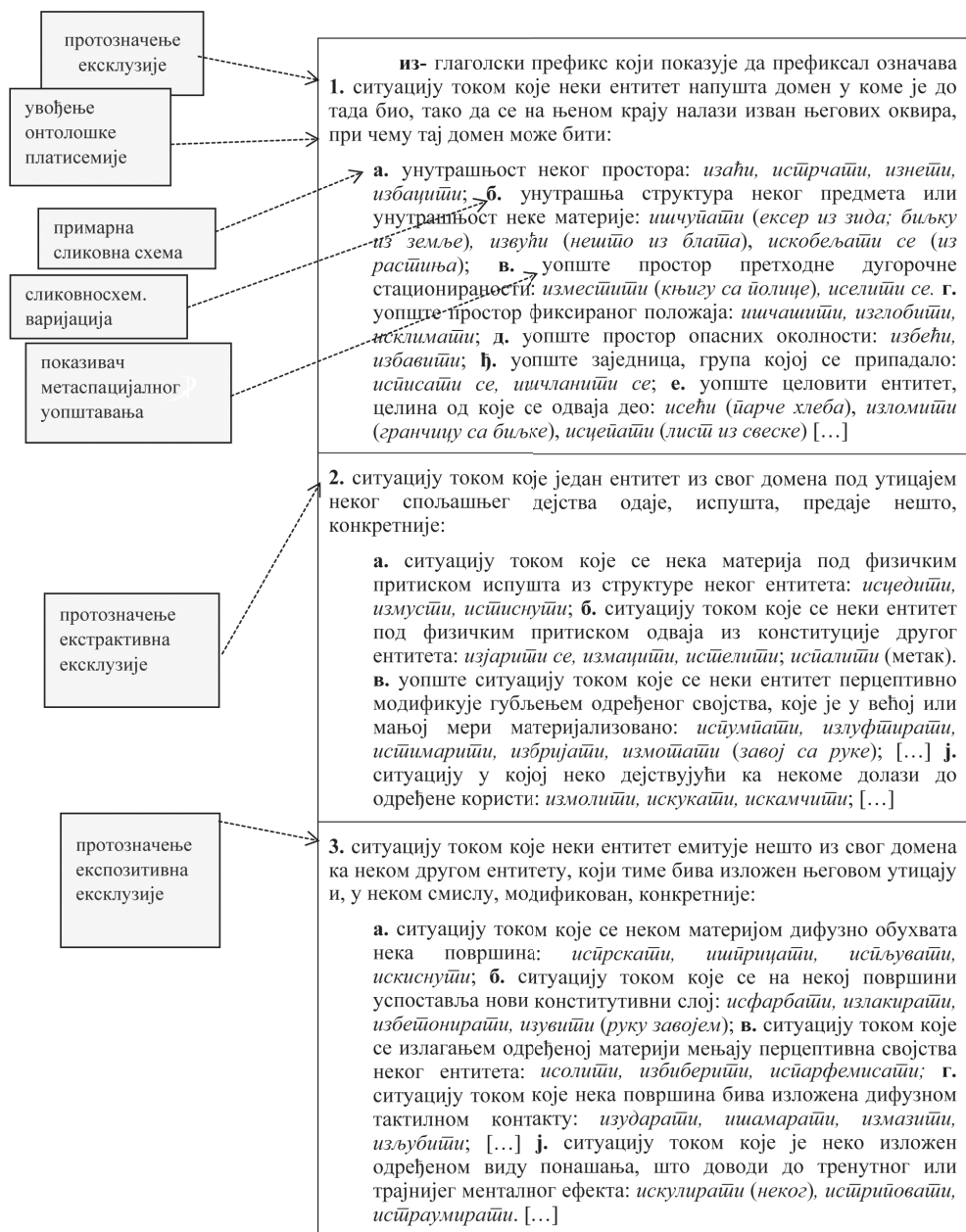
на релевантни процес којим се постиже догађајни резултат (*мојџајџи око руке* → *измојџајџи око руке*), док је код екстрактивног префиксала њена асоцијативна функција „слободнија“, јер она, заправо, именује процес који је претходио почетном стању (*мојџајџи око руке* → [*умојџајџи* / *омојџајџи* / *обмојџајџи* / *измојџајџи око руке*] → *измојџајџи са руке*).

У истраживању лексике која у РСАНУ има изузетно развијену вишезначност, Н. Миланов (2021: 399), између осталог, примећује да постоје и такви префиксирани глаголи који имају више лексикографски посведочених значења од простих глагола који се препознају у њиховој основи. Рекли бисмо да се међу факторима који доводе до тога налази управо и протосемантика самог префикса, односно могућност њеног варирања. Као пример можемо узети глагол *избијџи*. Његово доминантно значење, када је синонимичан са *исцјући*, има експозитивни карактер. У конструкцијама као *избио му је зуб снажним ударцем* (а фигуративно и у *избијџи некоме неку мисао из главе*) префикс указује пак на то да је реч о екстрактивном догађају (реализованом у нетипичној физичкој онтологији – као екстракција чврсте предметности, а не екстракција материје – уп. *исцедијџи сок* : *исцјалијџи мењак*). На крају, предикације попут *избили су њед нашу кућу* одговарају метаспацијалној екслокализацији (удаљеност од нечега се појмовно повезује са бивањем у садржатељу, па је близина слична напуштању садржатеља), односно – ту препознајемо основну варијанту ексклузије. Када, онда, префиксал *избијџи* упоредимо са имперфективним *бијџи* („излагати непријатном, болном физичком контакту, тући, ударати“), уочавамо да видско парњаштво постоји само у првом значењу префиксала, будући да се имперфективни глаголи не појављују у конструкцијама као **бијџи некоме зуб из главе* и **бијџи ка нечијој кући*. Максимално коришћење семантичких ресурса којима располаже сам префикс, дакле, овде је омогућило префиксалу да оствари полисемантичку структуру која је богатија од његовог имперфективног непрефиксалног парњака.

Још једна занимљива појава која је у вези са протосемантиком префикса јесте **међупрефиксна конкуренција**. Иако су *из-* и *у-* у основним сликовносхематским манифестацијама супротстављени (ИЗНОШЕЊЕ : УНОШЕЊЕ), ексклузија и инклузија се у неким другим онтолошким реализацијама значајно додирују. Тако се, рецимо, иста (или врло слична) ванјезичка ситуација може концептуализовати као експозитивна ексклузија (*исцјрскајџи*, *исцјрљајџи* – површина је дифузно изложена учинку неке материје, па ови глаголи припадају парадигми сликовне схеме ИЗЛАГАЊА) и као егзосферна инклузија (*уцјрскајџи*, *уцјрљајџи* – повр-

шина је добила перцептивну егзосферу у виду трага материје, па ови глаголи припадају парадигми сликовне схеме УМОТАВАЊА). За разлику од *из-* и *у-*, који су у примарним спацијалним конкретизацијама својих протозначења у антонимијском односу, префикси *о-* и *об-* се значајно преклапају управо на нивоу сликовних схема. Иако и *о-* и *об-* указују, између осталог, на сликовне схеме ИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА и ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА (*огрнуџи* – *обргнуџи*, *овиџи* – *обавиџи*; *очеруџаџи* – *ојчеруџаџи*, *огулиџи* – *обгулиџи*), они то обављају ангажовањем различитих протосхема (инволвираност : аксијалност). Занимљив случај међупрефиксне конкуренције представљају глаголи *обмоџаџи* – *омоџаџи* – *смоџаџи* – *умоџаџи* – *измоџаџи*. Различитим префиксима се у истој сцени, која би се могла дефинисати као „мотањем учинити да се неки омотач (тканина, завој и сл.) нађе око неке површине“, разоткривају различите протосхеме, односно таква се ситуација сврстава у различите искуствене типове догађајности. Како омотач собом обухвата обмотано, оваква се ситуација разуме као инстанца инволвираности (*обмоџаџи*). Пошто обмотано представља централну осу око које се омотач обавија, ситуацију је могуће категоризовати и као манифестацију адаксијалности (*омоџаџи*). Мотањем се омотач и предмет омотавања интегришу у једну целину, у чему се лако препознаје протосемантика сажимања дистанце, егзокомпресије (*смоџаџи*). Будући да је омотач једна од примарних физичких манифестација инклузије, појава префикса *у-* је потпуно очекивана (*умоџаџи*). На крају, пошто се омотач акумулира на обмотаном као материјализовано дејство које потиче из субјективног домена, ситуација може бити одређена и као експозитивна ексклузија (*измоџаџи*).

Рецимо још и то да би оваква теоријска поставка могла представљати згодан модел за организацију лексикографског чланка глаголског префикса. Појединачна значења префиксне одреднице дефинисала би протосемантичке варијанте, док би подзначења приказивала њихову онтолошку дисперзију. Арапска нумерација би, стога, указивала на постојање различитих протодогађаја (нпр. код префикса *у-* то би била значења инклузивне афективизације, инклузивне ефективизације, потом њихови инвазивни еквиваленти), што одговара протосемантичкој симилисемији. Свако префиксно значење (протодогађај) по свом је пак карактеру платисемично, јер се остварује у великом броју разноврсних физичких и натфизичких домена, што би се у лексикографском чланку рефлектовало кроз словну нумерацију унутар истог значења. Оваква организација чланка би омогућила да се истакне заједнички

Дијаграм 8.3. Могућа организација лексикографског чланка глаголског префикса *из-*

семантички чинилац, који постоји на вишем нивоу категоризације, и који обједињује разноврсна лексичка значења префикса у једну предлексичку појмовност. Притом, како префикс никада не достиже ниво огољеног суперсхематског значења, дефиниције које би указивале на потпуну граматикализованост, односно које би представљале чисту акционалност (нпр. „извршити радњу до краја“, „обухватити радњом више објеката“ и сл.) не би се нашле у оваквој лексикографској обради јер су суперсхематског а не протосхематског типа. Скица могућег лексикографског чланка префикса *из-* би, рецимо, могла изгледати као на дијаграму 8.3.¹⁴⁹

На самом крају, можемо приметити да померање фокуса са лексичког на предлексички ниво префиксног значења омогућава да се појмовне везе унутар самих глаголских група које припадају истој префиксалној породици јасније сагледају и дефинишу у светлу основних тенденција човековог когнитивног апарата – тенденције да се апстрактнијем приступа преко језичких средстава која се примарно повезују са конкретнијим, једноставнијим просторно-телесним сазнањем, али и тенденције схематизације стварности, односно апстраховања физичке појмовности и проналажења заједничких образаца чак и између најзглед неповезаних искустава.

¹⁴⁹ Дефиниције које су дате на дијаграму 8.3 треба схватити само као илустрацију модела, никако као заокружени и исцрпни лексикографски текст.

РЕЧНИК МОДЕЛА КАУЗАЛНЕ СУПЕРСХЕМЕ И ПРОТОДОГАЂАЈА

Овде су, на једном месту, дефинисани термини модела каузалне суперсхеме које смо користили у истраживању. Ако је термин (без крупнијих измена у значењу) преузет из неке когнитивнолингвистичке теорије, то је посебно наглашено. За термине који су општеприхваћени, и, стога, присутни и у другим теоријским моделима (нпр. Агенс, Трајектор, Оријентир), дате су само дефиниције које се тичу њиховог статуса у овом моделу.

АГЕНС (АГс) – основни тип *Каузајџора*, који настаје интеграцијом истореференцијалног *Иницијајџора* и *Реализајџора*. О **ослабљеном Агенсу** се говори када је само једна од поменутих саставних улога присутна. Рецимо, у примеру *огребао се маказама* ослабљени Агенс је Реализатор (субјекат је неинтенционални извршилац), а у примеру *ошишао се код фризера* ослабљени Агенс је Иницијатор (Реализатор је индиректно именован преко локализацијског конституента *код фризера*).

АГЕНТАТИВНО ПОЉЕ – прво, најдубље поље, у суперсхематској каузалној структури догађаја. Његов је носилац *Агенс*, у чији обухват улазе *Иницијајџор* и *Реализајџор*. У овом пољу се образује дејство. Из овог поља потиче типични дубоки *Каузајџор* (изражен номинативом). На агентативно поље се наставља *медијално поље*. *В. и резулџајџивно поље*.

АКСИЈАЛНОСТ – протозначење које се повезује са префиксом *о-*, односно искуствени тип резултата који подразумева усмереност у односу на осу. Аксијалност се остварује као аксијална ефективизација или као аксијална афективизација. У првом случају повезана је са Трајектором који се обрће око своје осе (*окрећашћи се*), потом са Трајектором који доспева у равнотежни положај (*окачишћи се*, *обесишћи*), а затим и са Трајектором који испада из равнотежне или излази из Агенсове вертикалне (телесне) осе (било да је Трајектор цело Агенсово тело, *оклизнувши се*, *ојружисши се*, било да је Трајектор део Агенсовог манипулативног домена: *ошинувши неког бичем*). Аксијална афективизација пак одразумева да се Оријентир концептуализује као оса која се афектира – абаксијално (Оријентировој конститутивној оси се нешто одузима: *очерујашћи*, *очи-*

сїїїїи, обезвољїїи) или адаксијално (Оријентировој конститутивној оси се нешто додаје: *огрнїїи нечим, офарбаїїи, охрабриїїи*).

АКТАНТ – каузални елемент догађајне структуре, каузална улога (исп. *акїер*); в. *Агенс, Иницијайор, Реализайор, Медијайор, Реификайор, Кондукйор, Пред-Трајекйор* и *Пред-Оријентир, Трајекйор, Оријентир, Каузайор, Резулїайор*.

АКТЕР – преференцијална вредност која се приписује актанту. **Актеризација** може бити директна или релациона. Када је директна (нпр. Агенс x или Трајектор y или Оријентир z), актанту се обезбеђује аргументска видљивост у глаголском оквиру (директно актеризовани актант бива пројектован на позицију *Каузайора* или *Резулїайора* у аргументском простору). Релациона актеризација значи да актант није добио самосталну актерску вредност већ је дефинисан преко неког другог актанта (нпр. Трајектор z^v , или Оријентир: y^{v+}). Такав актер се обично компресује у *Дејсїиво* или *Промену*.

АЛТЕРНЕПРЕЛАЗНОСТ – синтаксичко-семантичко својство непрелазног глагола који алтернира актантску вредност субјекта по принципу фигура – позадина, нпр. *вино цури из буреїи* (субјекат је Трајектор-Пермисор) : *буре цури* (субјекат је Оријентир-Пермисор), слично као што *алїерїрелазни* глаголи алтернирају вредност објекта.

АЛТЕРПРЕЛАЗНОСТ – синтаксичко-семантичко својство глагола који алтернирају два објекта по принципу фигура – позадина, и који су по томе супротстављени *моноїрелазносїи*. У резултативном пољу догађаја директно су актеризована два актанта (нпр. Трајектор y и Оријентир z), што омогућава да се оба пројектују у аргументски простор, чиме тај простор добија два профила. Рецимо, *исцедиїи воћку* (Ор-профил) – *исцедиїи сок* (Тр-профил), *умоїайи руку* (Ор-профил) – *умоїайи завој* (Тр-профил), *очеруїайи їїицу* (Ор-профил) – *очеруїайи їерје* (Тр-профил).

АЛТЕРРЕФЛЕКСИВНОСТ – синтаксичко-семантичко својство глагола који *алїерїрелазносїи* комбинује са рефлексивношћу. Алтернација резултативног профила тада подразумева да се један од два могућа објекта референцијално подудара са субјектом. Рецимо, *искашљайи шлајм* (Тр-објекат) – *искашљайи се* (Ор-рефлексивност), *исїоїїисивайи документи* (Ор-објекат) – *исїоїїисивайи се* (Тр-објекат).

АЛТЕРСУБЈЕКАТНОСТ – синтаксичко-семантичко својство глагола који може варирати каузалну дубину и референцију субјекта. Алтерсубјекатност се остварује смењивањем прелазног и непрелазног оквира (*овлажио му је чело – чело му је овлажило*) или смењивањем прелазног и рефлексивног оквира (*наљуїили су га – наљуїио се*) – у оба случаја субјекат плићег оквира актерски је изједначен са објектом дубљег.

АМБИПРЕЛАЗНОСТ – синтаксичко-семантичко својство глагола који исту ситуацију може изразити и као прелазну и као непрелазну без промене

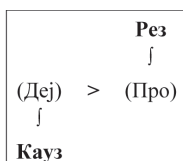
референције номинативног аргумента. То је могуће управо због тога што се актер *x* налази и на позицији Агенса и на позицији унутар резултативног поља. Тако се, рецимо, глагол *ојџрчаџи* појављује са објектом или без њега: *ојџрчаџи сџадион* (субјекат је дубоки актант – Агенс, објекат је високи актант – адлативни Оријентир) – *ојџрчаџи око сџадиона* (субјекат је сложени актант који интегрише једног дубоког и једног високог актанта, Агенса и Трајектора).

АМБИРЕФЛЕКСИВНОСТ – синтаксичко-семантичко својство глагола који исту ситуацију може изразити и као рефлексивну и као нерефлексивну. Могуће је успоставити разлику између прелазне и непрелазне амбирефлексивности. Рецимо, глагол *издлакавиџи* може значење „постати длакав“ уобличи-ти и кроз непрелазни и кроз рефлексивни оквир (*сав је издлакавио* : *сав се издлакавио*), па је он инстанца непрелазне амбирефлексивности. Са друге стране, спецификација слефа у примерима као *ујрљаџи се* – *ујрљаџи своју одећу* одговара амбирефлексивности прелазног типа.

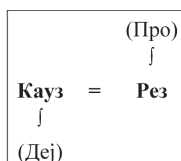
АПСОЛУТНА КОМПРЕСИЈА – процес којим се протодогађајна структура компресује у једноактантски аргументски простор, чиме настаје непрелазни глаголски оквир. Овај процес подразумева појмовно стапање каузално различитих догађајних чворишта у једну каузално сложену улогу (нпр., у домену кретања је карактеристично постојање Трајектора-Агенса: *Сизиф ѿрчи уз брег*). Апсолутна компресија је један од видова компресивног стешњавања, које Фоконије и Тарнер у теорији појмовне интеграције (2002) описују као претварање неке релације између два елемента улазне структуре у релацију идентичности у бленди.

АРГУМЕНТСКИ ПРОСТОР (АРГУМЕНТСКИ ОКВИР) – компресована верзија развијене каузалне суперсхеме, која се директно пресликава у предикацију. Аргументски простор се састоји од четири актанта, односно од две увезане актантске корелације: *Каузаџор* корелира са *Дејсџвом*, а *Резулџаџор* корелира са *Променом*. Само су Каузатор и Резултатор синтаксички директно ишчитљиви, друга два актанта (Дејство и Промена) имају функцију апсорбовања преосталог дела развијене суперсхеме. Ове две корелације могу се повезати на два начина. Ако се Дејство каузално развија у Промену, аргументски простор има дубоку и високу улогу и глаголски оквир је прелазан. Ако се пак Каузатор и Резултатор *ајсолуџином компресијом* обједињују у сложени актант, оквир је непрелазан.

ПРЕЛАЗНИ ОКВИР:

НЕПРЕЛАЗНИ ОКВИР:

АФЕКТИВИЗАЦИЈА – резултат који се тиче домена чији се садржај на неки начин мења, чиме се дефинише улога *Оријентира*. Супротстављена је *ефективизацији*. У онтолошки најједноставнијем случају афективизација је просторна и односи се на спацијални оквир који је захваћен исходом догађаја (аблативни: *Сизиф је скочио са литице* → литица више није локализатор за Сизифа; или адлативни: *Сизиф се њојео на врх брега* → врх брега је постао локализатор за Сизифа). Онтолошки сложенија афективизација подразумева да домен превазилази просторне димензије – носилац домена је афектиран, рецимо, у смислу расположивости / нерасположивости (*Сизиф је дао камен пролазнику*, *Пролазник је њојео камен Сизифу*), доживљаја (*Пролазник је изнервирао Сизифа*) или модификације (*Сизиф је разбио камен*, *Сизиф је изгласао камен*). Афективизацијом могу бити обухваћени и не сами реални ентитети већ њихови ментални одрази у нечијој свести (*Сизиф је заволео свој камен*).

Дејство – један од четири актанта аргументског простора, околности актант који корелира са *Каузативом*. Дејство нема директну аргументску пројекцију. Његова функција је да компресује све актанте развијене каузалне суперсхеме који нису добили статус Каузатора, а имају актерску дефиницију наслоњену на актера који се нашао у улози Каузатора. Дејство омогућава да се ангажовањем беспредлошког инструментала такви актанти ишчитају (нпр. инструментал у примеру *Сизиф је шутинуо камен ногом* из Дејства ишчитава Реификатора $x^{#v}$, а инструментал у примеру *Сизиф се шетња долином* из Дејства ишчитава Кондуктора $x^{#A}$).

ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛНИ КО-ОРИЈЕНТИРА – одазивни онтолошки ниво концептуализације афектираног домена, односно Оријентира. Када глагол нема Орпрофил, егзистенцијални ко-Оријентир се може изразити посредством датива, и може се појавити паралелно са *ипросторним ко-Оријентиром*, рецимо *Сизиф је бацао камен својој сесипри у долину*.

ЕГЗОКОМПРЕСИЈА – протодогађајна варијанта протозначења компресије (сажимања) глаголског префикса *c(a)-*. Егзокомпресија је искуствено елаборирани тип ефективизације и указује на компресију раздаљине међу ентитетима. У типичном случају сажима се раздаљина међу Трајекторима (*сакућити*, *сазвати*), али се може радити и о сажимању раздаљине између Трајектора и адлативног Оријентира (*склонити*, *сакрити*).

ЕГЗОСФЕРА – појам који припада протосхематском нивоу, а који настаје апстраховањем над представом омотача. За разлику од омотача, егзосфера није физички дефинисана, будући да се налази на нивоу који неутралише онтолошку специфичност. Могло би се, стога, рећи да је егзосфера функционални омотач без физичке структуре типичног омотача. Овај је појам битан за разумевање процеса наслањања *метайерцейтивних* схема на сликовне схеме које ангажују омотач. Док се, рецимо, код глагола

умоїїаїїи уочава егзосфера реализована као типични предметни омотач, код глагола *уїрїаїїи* уочавамо перцептивно реализовану егзосферу, која је сада онтологизована као неспацијабилни, неаутономни перцепат. Исп. *ендосфера*.

ЕКСКЛУЗИЈА – протозначење које се повезује са глаголским префиксом *из-*, а које подразумева постојање ексклузираног Трајектора, односно Трајектора који је напустио неку *ендосферу*. Најтипичнија физичка манифестација ексклузије јесте сликовна схема изношења (*извадиїїи*, *истїрчаїїи*). Ексклузија се појављује у још две варијанте, када коинцидира са екстракцијом (као посебним искуственим типом аблативне афективизације) и када коинцидира са експозицијом (као посебним искуственим типом адлативне афективизације). Екстрактивна ексклузија се повезује са сликовном схемом истискања (*исцедиїїи*, *измусїїи*), а експозитивна са сликовном схемом излагања (*исїрскаїїи*, *ишїрицаїїи*).

ЕКСПОЗИЦИЈА – протозначење које корелира са *ексклузијом*. Реч је о искуственом типу афективизације – неки Оријентир бива изложен дејству које је ексклузирано из неког другог домена. Примарна онтолошка манифестација експозиције јесте сликовна схема излагања (*исїрскаїїи*, *ишїрицаїїи*). Због наслоњености на ексклузију, као тип подразумеване ефективизације, експозиција се повезује са глаголским префиксом *из-*. В. и *ексїракција*.

ЕКСТРАКЦИЈА – протозначење које корелира са *ексклузијом*. Реч је о искуственом типу афективизације – неки Оријентир ексклузијом Трајектора бива конститутивно измењен. Примарна онтолошка манифестација екстракције јесте сликовна схема истискања (*исцедиїїи*, *измусїїи*). Због наслоњености на ексклузију, као тип подразумеване ефективизације, екстракција се повезује са глаголским префиксом *из-*. В. и *ексїозиција*.

ЕНДОКОМПРЕСИЈА – протодогађајна варијанта протозначења компресије (сажимања) глаголског префикса *с(а)-*. Ендокомпресија је искуствено елаборирани тип афективизације, будући да указује на компресију величине. Повезује се са аблативним Оријентиром који се смањује у одређеној димензији (то смањивање има вредност Трајектора): *скраїїиїїи*, *сасеїїи*, *смриїїаїїи*, *склїучаїїи се*, *сїїишїаїїи* и др.

ЕНДОСФЕРА – појам који припада протосхематском плану, а који настаје апстраховањем над представом *САДРЖАТЕЉА*. За разлику од *садржатеља*, *ендосфера* нема просторну дефинисаност јер се налази на нивоу онтолошки неспецификоване појмовности. Задржавајући пак функције типичног *садржатеља*, *ендосфера* омогућава да се на идеју *садржавања* наслоне просторне конфигурације које не ангажују просторни примитив *САДРЖАТЕЉА*, али су му функционално подударне. Може се, зато, рећи да је *САДРЖАТЕЉ* типична физичка онтологизација *ЕНДОСФЕРЕ*. Мање типичне физичке манифестације *ендосфере* сматрају се метаспацијалним појмовним

померањем. Рецимо, глагол *унейти нешто у нешто* ендосферу спецификује кроз представу САДРЖАТЕЉА. Код глагола *уклонити нешто са нечега* уочавамо пак метаспацијалну ЕНДОСФЕРУ НЕДОСТУПНОСТИ (уклоњено се налази на неодређеном простору недоступности). Исп. *егзосфера*.

ЕФЕКТИВИЗАЦИЈА – резултат у виду промене положаја (просторног или егзистенцијалног), а којим се дефинише улога *Трајектора*. Супротстављена је *афективизацији*. Просторна ефективизација подразумева да је Трајектор релокализован наспрам аблативног и(ли) адлативног Оријентира (*Сизиф је скоћрљао камен са врха брда у долину*). Егзистенцијална ефективизација обухвата положај који је онтолошки комплекснији од спацијалности, нпр. промену положаја наспрам поља расположивости (*Сизиф је бацрио камен у долину* → камен више није у Сизифовом тренутном употребном домену) или поља поседовања (*Сизиф је йоклонио камен йролазнику*). Ефективизација обухвата и појаву Трајектора осета у Оријентировој доживљајној сфери (*Сизиф је чуо цвркути, Неко је ударио шамар Сизифу*), као и појаву новог трајективног својства у Оријентировом домену – или нестајање старог из њега (*Сизиф је остарио* – Тр је „старост“, *Камен се заокруглио* – Тр је „округли облик“, *Сизиф је оздравио* – Тр је дезактуализована „болест“).

ИНВОЛВИРАНОСТ – протозначење које се повезује са глаголским префиксом *об-*, а које подразумева да Трајектор собом или својим понашањем обухвата Оријентир са свих релевантних страна, односно успоставља егзосферу или ендосферу око њега. Инволвираност се примарно манифестује кроз неколико сликовних схема: ОБУХВАТАЊЕ ПУТАЊОМ (*ойћрчајти, облейтејти*), УСПОСТАВЉАЊЕ ПРОСТОРНЕ БАРИЈЕРЕ (*обзидајти, обгрлијти*), ИНТЕГРАЦИЈА ОМОТАЧА (*обмотајти, обући*) и ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА ОМОТАЧА (*обглодајти, ойчујайти*).

ИНИЦИЈАТОР – први актант агентативног поља, који представља ментално извориште дејства. Заједно са *Реализатором* интегрише се у типичног *Агенса*. У извесним случајевима, када је Реализатор референцијално одељен, Иницијатор може имати вредност ослабљеног Агенса. Рецимо, код глагола *ошишајти се* – *Ошишао сам се код свог фризера* (Реализатор је фризер, субјекат је носилац интенције).

ИНКЛУЗИЈА – протозначење које се повезује са глаголским префиксом *у-*, а које подразумева или доспевање *Трајектора* у неку *ендосферу* или пак обухватање *Оријентира* неком *егзосфером*. Инклузија се типично манифестује кроз сликовне схеме уношења (*ућрчајти, убацијти*) и умотавања (*увити, увезајти*). Посебну варијанту протосхеме представља инвазивна инклузија, која се примарно онтологизује кроз сликовне схеме убадања (*убосити, укуцајти*) и утезања (*уштегнути, удавити*).

КАУЗАТОР – дубоки каузални актант у аргументском простору, који се синтаксички уобличава као номинатив двоактантских глагола. Иза Каузатора се може налазити *Агенс*, нека варијанта ослабљеног Агенса, или пак неки

од *Пермисора*. Може се, стога, говорити о два општа типа Каузатора – дејствујућем (*Сизиф коїрља камен, Пролазник засїрашује Сизифа*) и пермисивном (*Камен се коїрља, Сизиф осећа сїрах*). У случају *аїсолуїне комїресије*, Каузатор и *Резулїаїор* се стапају у једну сложену улогу, чиме се ствара непрелазни оквир.

КВАЗИСЛИКОВНОСТ – један од принципа на којима почива протосемантичко категоријално обједињавање догађаја. Овим принципом се категоријални обухват протозначења шири од сликовносхематског плана на план несликковних схема, односно схема менталног и социобихевиоралног типа. Као и метасликковност, и квазисликковност почива на примарним метафорама, али је одазивни појам изван физичког домена стварности, нпр. *уїамїїїїї* је квазисликковно наспрам сликовне схеме *убадања* (учинити когнитивно доступним јесте физички фиксирати *убадањем* у подлогу), *измолиїї* је квазисликковно наспрам сликовне схеме *истискања* (корист је *материја истиснута из садржатеља*). В. и *сликовна симилисемија, метасликковностї*.

КОМПРЕСИЈА, појмовни процес – у Фоконијеовој и Тарнеровој теорији појмовне интеграције (2002) појмовни механизам којим се више улазних менталних простора компресује у структуру интегрисаног простора (бленде). У моделу догађајне суперсхеме, компресијом развијене каузалне структуре, која се састоји од три развојна поља, добија се једноставни аргументски простор глаголског оквира. Та компресија може бити делимична (када настаје – прелазни или рефлексивни глаголски оквир) или *аїсолуїна* (када настаје – непрелазни глаголски оквир).

КОМПРЕСИЈА, протозначење – протозначење повезано са глаголским префиксом *с(а)-*, које указује на сажимање – било да је реч о сажимању величине (*ендокомїресија*, нпр. *скраїїїїї, здробїїї*) било да је реч о сажимању раздаљине (*егзокомїресија*, нпр. *сакуїїїїї, сазваїїї*). Први тип компресије остварује се преко аблативног Оријентира (компресија као вид *афекїїивизације*), други преко Трајектора (компресија као вид *ефекїїивизације*). Између ова два типа компресије могуће је уочити и искуствени континуум, који отпочиње унификативним сажимањем раздаљине, наставља се интрузивном егзокомпресијом, која прелази у деструктивно сажимање величине: *сакуїїїїї на једно месїо* → *сабїїїї* у *неїїїо* → *сїїиснуїїї нечим* (нпр. *шаком*) → *згужваїїї* → *здробїїї*.

Кондуктор – један од два бочна актанта медијалног поља који има вредност Омогућивача. Наспрам Агенса и Реификатора, Кондуктор има статус Позадине. Дефинише се као макрозона актера х. У најтипичнијем случају то је простор образовања путање: *исїео се сїїазом до врха*.

КО-ОРИЈЕНТИР – в. *егзистїенцијални ко-Оријентїр* и *їросїорни ко-Оријентїр*.

МАКРОЗОНА – актант позадина која се актеризује преко актанта фигуре. Када резултативно поље има Тр-профил, Оријентир бива дефинисан преко Трајектора, релационом дефиницијом. Тако се, рецимо, код глагола

унейи (књигу у собу), који има Тр-објекат, у резултативном пољу уочава директно актеризовани Трајектор (Тр:у) и непрофилисани адлативни Оријентир, који је дефинисан као Трајекторова макрозона (Ор:у⁺). Макрозона се обично синтаксички елаборира употребом одговарајућег предлога.

МЕДИЈАЛНО ПОЉЕ – друго поље у каузалној структури догађаја, у коме се дејство претвара у промену. Поље садржи два типа *Медијатора* – *Омогућиваче* (*Реификаџор* и *Кондукџор*) и *Пермисоре* (*Пред-Трајектор*, *Пред-Оријентир*). В. и *агенџаџивно поље*, *резулџаџивно поље*.

МЕДИЈАТОР – општи назив за актанте медијалног каузалног поља, обједињује *Омогућиваче* и *Пермисоре*. Медијатори суделују у претварању дејства у промену.

МЕТАСЛИКОВНОСТ – један од принципа на којима почива протосемантичко категоријално обједињавање догађаја. Овим принципом се категоријални обухват протозначења шири од примарних сликовних схема на сликовне схеме одазивног садржаја. За примере в. *меџаџерџеџивност* и *меџасџаџијалност*. В. и *сликовна симилисемија*, *квасисликовност*.

МЕТАПЕРЦЕПТИВНОСТ – појмовни искорак од типичних, примарних перцептивних сликовних схема ка њиховим конфигурационо ослабљеним сестринским схемама физичке онтологије. Метаперцептивне схеме не почивају на просторном примитиву (какав је *ОМОТАЧ*) већ на ЕГЗОСФЕРИ, која функционално одговара просторном примитиву али нема његово потпуно физичко обличје. У том смислу, метаперцептивне схеме се наслањају на одазивну појмовност перцептивног типа са којом просторни примитив кореспондира. Рецимо, глагол *умоџаџи* доноси перцептивну сликовну схему која ангажује просторни примитив *ОМОТАЧА*, док код глагола *уџрџаџи* уочавамо схему са перцептивно реализованом егзосфером (својство прљавости је перцепат а не спацијабилни ентитет као *ОМОТАЧ*, али баш као и *ОМОТАЧ* има функцију перцептивне инклузије). Исп. *меџасџаџијалност*.

МЕТАСПАЦИЈАЛНОСТ – појмовни искорак од типичних, примарних спацијалних сликовних схема ка њиховим конфигурационо ослабљеним сестринским схемама физичке онтологије. За разлику од типичних спацијалних схема, метаспацијалне схеме не ангажују просторни примитив већ одазивну појмовност спацијалног типа са којом је он искуствено увезан. Као и примарне сликовне схеме, метаспацијалне схеме припадају домену просторног искуства. Рецимо, *изгубиџи оловку* подразумева метаспацијално уопштавање физичког садржатеља на опросторену доступност (што је тип *ендосфере*), док код глагола *избавиџи* уочавамо опросторену опасност (такође тип *ендосфере*). Исп. *меџаџерџеџивност*.

МИКРОЗОНА – актант фигура актеризован преко актанта позадине. Тако се, рецимо, *Реификатор* често дефинише као дејствена микрозона Агенса х

(Реиф: $x^{#v}$). Када резултативно поље има Ор-профил, Трајектор је дефинисан преко Оријентира, релационом дефиницијом, нпр. Тр: q^{v+} . Тако, рецимо, код глагола *исцрљаџи нешџо*, објекат има вредност адлативног Оријентира који је добио директну актеризацију. Трајектор, који је овде МАТЕРИЈА-СВОЈСТВО „прљавост“, актеризован је посредно, као микрозона адл. Оријентира *q*.

МОНОПРЕЛАЗНОСТ – синтаксичко-семантичко својство глагола који ситуацију изражава посредством неалтернирајућег оквира, односно који познаје само један резултативни профил. Монопрелазни глаголи се појављују или са Тр-објектом (*избациџи доџџу из собе, угураџи сџвари у џорбу, доживеџи сџрах*) или са Ор-објектом (*ишибаџи некога, уџрљаџи џаџи-ке, офарбаџи зид*).

ОДАЗИВНИ ПОЈМОВНИ САДРЖАЈ – у Грејдијевој поставци појмовни натчулни садржај који искуствено корелира са примарним чулним садржајем (нпр. битно је одазивна појмовност наспрам велико).

ОМОГУЋИВАЧ – заједнички назив за бочне актантер модификалног поља – *Рефикаџора* (Омогућивач фигура) и *Кондукора* (Омогућивач позадина).

ОМОТАЧ – *џросџорни џримџџив* функционално сличан *садржаџе.џу*, од кога се разликује по типичној актантској вредности у структури догађаја. Док се садржалац суперсхематизује као Оријентир (простор чији се садржај током догађаја променио), омотач кореспондира са улогом Трајектора (ентитет чији се положај током догађаја променио). Поред тога, док типични садржалац има инхерентну унутрашњост, типични омотач је флексибилна предметност којом се успоставља *егзосфера* око неког Оријентира.

ОРИЈЕНТИР – један од два типа актаната у резултативном пољу догађаја, који се дефинише као носилац промене садржаја, односно именитељ домена промене. Према типу промене, може се говорити о аблативном Оријентиру (домен негативног резултата: *исцразио је корџу*) или адлативном Оријентиру (домен позитивног резултата: *наџунио је корџу*). У сфери бихевиоралности, као натпросторном искуству, бихевиорални емитер одговара аблативном Оријентиру (што долази до изражаја код рефлексивних глагола као *глуџираџи се* – када формант *се* указује управо на подударност абл. Оријентира са Агенсом), док адлативни Оријентир именује бихевиоралног реципијента (често видљивог кроз датив: *саоџиџиџи нешџо некоме, ругаџи се некоме*).

ОРИЈЕНТИР-АГЕНС – сложени актант аргументског оквира, настао *ајсолуџином комџресџиом*, којом се *Агенс*, као најдубљи актант каузалне суперсхеме, и *Оријентир*, као један од највиших актаната, интегришу у једну улогу. Аргументски оквир у коме се појављује овакав актант је непрелазан, нпр. *џуџаџи* (Агенс + абл-Ор), *слуџаџи* (Агенс + адл-Ор). Понекад се Оријентир-Агенс јавља у алтернативном оквиру, код глагола који су ситуационо амбипрелазни, тако наспрам прелазног *џеваџи џесму* (Агенс

је раздвојен од високог актанта, Трајектора), имамо *йевали смо целу ноћ* (Агенс је стопљен са високим актантом, аблативним Оријентиром). В. *Оријентир-Пермисор, Трајектор-Агенс*.

ОРИЈЕНТИР-ПЕРМИСОР – сложени актант аргументског оквира, настао апсолутном компресијом, којом се неки од Пермисора, као актант медијалне каузалне дубине, интегрише са Оријентиром, као једним од каузално највиших актаната. Аргументски оквир у коме се појављује овакав сложени актант је непрелазан, али каузално плитак, нпр. *бљештајући* (аблативни Пред-Ор + аблативни Ор), *нарасајући* (адлативни Пред-Ор + адлативни Ор).

ПАРАФИЗИЧКИ ТРАЈЕКТОР – Трајектор који фигурира у склопу спацијалне конфигурације (са правим просторно реализованим Оријентиром) иако сам по себи не представља реалну физичку предметност, већ је ментални ентитет који се усидрава у просторне оквире. То усидрење може га делимично опредметити (ипак, ни тада он не добија више од перцептивне форме, нпр. *ујисајући йодајућак на йајир*). Опредмећење може и изостати, када парафизички Трајектор остаје субјективни, доживљени али физички нереални ентитет у реалном физичком простору (нпр. поглед у ситуацијама *извиријући кроз кључаоницу* или *убуљујући се у некога*).

ПЕРМИСОР – заједнички назив за централне актанте медијалног поља догађаја. Пермисори омогућавају да се дејство претвори у промену. Како директно каузално претходе Резултаторима, наспрам сваког Резултатора постоји одговарајући Пермисор (Трајектор : Пред-Трајектор, Оријентир : Пред-Оријентир). Пермисори су синтаксички видљиви код глагола медијалне каузалности, нпр. *сћена се одвалила* (субјекат има вредност Пред-Трајектора), *дрво се осушило* (субјекат је аблативни Пред-Оријентир), *човек је оседео* (субјекат има сложену вредност адлативног Оријентира-Пермисора). В. *медијално йоље, акйанйи, йред-*.

ПРЕД- – префикс који се појављује у називима Пермисора, у медијалном пољу догађаја, и који омогућава да се Пермисори раздвоје према принципу *фигура – йозадина*: Пред-Трајектор је пермисивна претеча Трајектора, Пред-Оријентир је пермисивни каузални претходник Оријентира.

ПРОМЕНА – један од четири актанта аргументског простора, околности актант који корелира са Резултатором. Промена није директно ишчитљива, њена је функција да компресује све протоактанте који су релационо дефинисани преко актерске вредности Резултатора. У њу апсорбовани протоактанти се могу ишчитати посредством семантички компатибилних предлога. Тако, рецимо, Оријентир који је актерски дефинисан преко Трајектора Ор: y^{v+} , бива апсорбован у Промену, одакле се може синтаксички изразити кроз ППК: *Сизиф је гурнуо камен са лијуће*.

ПРОСТОРНИ КО-ОРИЈЕНТИР – примарни онтолошки ниво концептуализације афектираног домена, односно Оријентира. Када глагол нема Ор-профил, просторни ко-Оријентир се може изразити посредство семантички ком-

патибилног предлога, паралелно са *егзистенцијалним ко-Оријентиром*, нпр. *Сизиф је бацио камен својој сесџи у долину*.

ПРОСТОРНИ ПРИМИТИВ – према редефиницији сликовних схема коју предлажу Мандлер и Кановас (2014), примарни просторни ентитети око којих се организују сликовне схеме. Садржатељ је, тако, просторни примитив, док би сликовне схеме биле уношење у садржатељ, односно изношење из садржатеља. В. и *омоџач*.

ПРОТОДОГАЂАЈ – догађајна структура у којој се у резултативном пољу уочава протосемантички тип резултата. Исто *протоизначење* може бити повезано са више протодогађаја, односно може имати више структурних варијанти. Тако се, рецимо, протозначење *ексклузије* (гл. префикс *из-*), појављује самостално (типично као сликовна схема изношења, *исџрчаџи*) или у садејству са *ексџракцијом* – у екстрактивно-ексклузивном протодогађају (сликовне схема истискања, *исцедиџи*), или пак у садејству са *ексџозицијом* – у експозитивно-ексклузивном протодогађају (сликовне схема излагања, *исџрџаџи*).

ПРОТОДОГАЂАЈНА (=ПРЕФИКСНА) СИМИЛИСЕМИЈА – појава да се исто протозначење реализује кроз више протодогађаја. Како се мање типични протодогађаји не изводе метафором или метонимијом од типичнијег, већ је сваки појмовно независан, њихов међусобни однос добро описује термин симилисемија (сличнозначност). Префиксна симилисемија протодогађајног нивоа директна је последица *сликовне симилисемије*. Тако се симилисемични однос између протодогађаја ЕНДОСФЕРНЕ ИНКЛУЗИЈЕ И ЕГЗОСФЕРНЕ ИНКЛУЗИЈЕ наслања на симилисемију сликовних схема уношења и УМОТАВАЊА.

ПРОТОЗНАЧЕЊЕ – значење око кога се дефинише протодогађај, односно које одређује искуствени тип догађајног резултата. За разлику од сликовних појмова, који су физичке онтологије, протозначење је онтолошки неспецификовано, што му омогућава да се реализује у искуствима различитих онтологија. Његова је примарна онтолошка манифестација повезана са сликовним схемама, па се може рећи да протозначење настаје у процесу суперсхематског скенирања сликовне схеме. Код гл. префикса *у-*, рецимо, протозначење *инклузије* долази или самостално (нпр. *уђи*, *умоџаџи*) или са додатним протозначењем *инвазивности* (*убосџи*, *удариџи*). В. *аксијалности*, *ексклузија*, *ексџракција*, *ексџозиција*, *инволвираности*, *инклузија*.

РЕАЛИЗАТОР – други актант агентативног поља, који означава извршиоца, односно физички извор дејства. У типичном случају стопљен је са *Иницијативором* у *Агенса*. Када је Иницијатор испуштен, Реализатор представља форму ослабљеног, неинтенционалног Агенса. Рецимо, субјекат глагола *огадиџи* у реализацији *Тај глумац ми је огадио серију (својим џренемагањем)* има вредност неинтенционалног Реализатора. Слично је и у примеру

Већар је срушио дрво (јаким ударима). Рефлексивне варијанте као *огребати се* и *исцрљати се* предност дају неинтенционалној интерпретацији, па и ту препознајемо такву форму ослабљеног Агенса.

РЕЗУЛТАТИВНО ПОЉЕ – последње поље у каузалној структури догађаја, које се наставља на медијално, а које садржи *Трајектор* и релевантне *Оријентире*. Актанти овог поља су носиоци промене која се догађајем постиже. У овом се пољу уочава протозначење које повезујемо са значењем глаголског префикса. В. и *агентијативно поље*, *медијално поље*.

РЕЗУЛТАТОР – високи каузални актонт у аргументском простору, супротстављен Ефектору. Иза Резултатора се може налазити Трајектор или Оријентир, па је Резултатор и општи назив за актанта у резултативном пољу.

РЕИФИКАТОР – један од два бочна актанта медијалног поља који има вредност Омогућивача. Реификатор опредмећује само дејство. Каузално дубљи Реификатор корелира са Реализатором, па обично представља Агенсово оруђе или саму силу (*ударити шијом*, *срушити јаким ударцем*). Каузално виши Реификатор корелира са семантички активним Пермисором (*комета лети великом брзином*, *волим те свим срцем*). Како се у процесу актеризације дефинише преко актера са вредношћу *Каузатора*, бива компресован у *Дејство* унутар аргументског простора, што омогућава ишчитљивост ангажовањем беспредлошког инструментала.

САДРЖАТЕЉ – просторни примитив, који означава ентитет са инхерентним унутрашњим простором, и који представља центар спацијалне конфигурације сликовних схема као што су уношење и изношење. Садржалац је статичан и има вредност локализатора, што показује да је он просторна инстанца суперсхематског Оријентира. Апстраховањем садржалаца на протосхематски план долази се до појма *ендосфере*. Исп. *омоћач*.

СЛИКОВНА СИМИЛИСЕМИЈА – један од принципа на којима почива протосемантичко категоријално обједињавање догађаја. Овај принцип подразумева да се различите сликовне схеме, примарног онтолошког статуса, виде као репрезенти исте протосемантике. Тако, нпр., за сликовне схеме уношења и умотавања можемо рећи да су симилисемичне јер се не изводе једна из друге (обе имају, у том смислу, примарни статус), већ кроз различиту сликовну конфигурацију изражавају идеју *инклузије* (инклузија у Оријентир : инклузија Трајектором). Сливовна симилисемија се директно одражава на *прошодобађајну симилисемију*. В. и *метасливовност*, *квасливовност*.

СЛИКОВНА СХЕМА – основна онтолошка манифестација протодобађаја. Тако се, рецимо, протосхема инклузије примарно онтолошки конкретизује или као уношење у САДРЖАТЕЉ или као умотавање ОМОТАЧЕМ. Овакав модел прихвата Грејдијево (2005а) сужавање појма сликовна схема на минималне гешталте спацио-перцептивног искуства наспрам којих постоје

искуствено повезане одазивне схеме, као и раздвајање сликовних схема од *ипротворних ипримитива*, које предлажу Мандлер и Кановас (2014).

СУПЕРСХЕМА – последња инстанца процеса схематизације стварности, који отпочиње сликовним схемама. У Грејдијевој теорији примарних метафора, заједничка суперсхема је један од услова за успостављање примарно-метафоричке везе између чулног и одазивног појма. На суперсхематском нивоу се налазе појмови граматичке природе, очишћени од искуствених наноса, као што су перфективност, почетност, Трајектор, Оријентир и др. Суперсхематском нивоу претходи *ипротодогађајни* ниво, који је као и он онтолошки неутралан, али који није лишен искуствене подлоге.

ТРАЈЕКТОР (тр) – један од два типа актаната у резултативном пољу догађаја, који се дефинише као носилац промене положаја, односно ентитет који се појављује у неком домену или нестаје из неког домена. У типичној онтолошкој манифестацији, Трајектор је ентитет који се кретањем или померањем релокализује у простору (*стџавио је књигу на њолицу, узео је књигу са њолице*). Када се реализује као својство, Трајектор обично није аргументизован али је семантички уочљив (*осџарио је* – Тр је својство старости које се актуализовало, *оздравио је* – Тр је болест која је дезактуализована).

ТРАЈЕКТОР-АГЕНС (Тр-Агс) – сложени актант аргументског оквира, настао *аисолуџном компресијом*, којом се *Агенс*, као најдубљи актант каузалне суперсхеме, и *Трајекџор*, као један од највиших актаната, интегришу у једну улогу. Аргументски оквир у коме се појављује овакав актант је непрелазан, нпр. *џрчаџи, искочџи, улеџеџи*. В. *Оријенџир-Агенс, Трајекџор-Пермисор*.

ТРАЈЕКТОР-ПЕРМИСОР (Тр-Перм) – сложени актант аргументског оквира, настао апсолутном компресијом, којом се трајективни Пермисор (Пред-Тр), као актант медијалне каузалне дубине, интегрише са Трајектором, као једним од каузално највиших актаната. Аргументски оквир у коме се појављује овај сложени актант (Пред-Тр + Тр) има непрелазни карактер и каузално је плитак, нпр. *уџасџи, ишчезнуџи*. В. *Оријенџир-Пермисор, Трајекџор-Агенс*.

ФЛЕКСИБИЛНОСТ ГЛАГОЛСКОГ ЗНАЧЕЊА – појава да се исто глаголско значење може фокализовати из више перспектива, односно да се унутар једне ситуационе схеме може варирати актантски профил. Ова се појава манифестује у синтаксичким алтернацијама, пре свега у алтерпрелазности (*џедиџи воћку : сок из воћке*). Промена профила доводи до сагледавања ситуације из другачије перспективе, али не мења саму ситуацију („учинити притискањем да садржатељ остане без садржаја“ : „учинити притискањем да садржај буде доступан изван садржатеља“).

Литература

- Алановић, Миливој. Објекат – формалносинтаксички обрасци идентификације и семантичка диференцијација. *Научни састајанак слависта у Вукове дане* 37/1 (2008): 137–151.
- Алановић, Миливој. О лексичкој регулацији транзитивности. *Српски језик* XIX (2014): 275–288.
- Белић, Александар. *Универзитетска предавања из савременог српскохрватског језика*. Изабрана дела Александра Белића, том 14. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2000.
- Вујовић, Душанка. *Глаголи људског крећања у савременом српском језику, семантичка студија*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2019.
- Гортан-Премк, Даринка. *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1971.
- Гортан-Премк, Даринка. Платисемија и симилисемија у полисемантичкој структури једне лексеме. *Наш језик* XLIX/1 (2018): 1–12.
- Гортан-Премк, Даринка. *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.
- Грицкат, Ирена. Префиксација као средство граматичке (чисте) перфективизације, *Јужнословенски филолог* 27 (1966–1967): 185–224.
- Грицкат, Ирена. Стилске фигуре у светлу језичких анализа. *Наш језик* 26/4 (1967): 217–235.
- Грицкат, Ирена. Шта даје за проучавање глаголске семантике чиста (граматичка) перфективизација путем префиксације. *Наш језик* 16/3 (1967): 119–126.
- Грицкат, Ирена. Одлике глаголског видског парњаштва као семантички индикатори. У: Рајна Драгићевић (ур.). *Кругови Ирене Грицкаћ*. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2020, 309–318.
- Грицкат, Ирена. Префикс *с(а)-* уз глаголе у српском језику. У: Рајна Драгићевић (ур.). *Кругови Ирене Грицкаћ*. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2020, 319–324.
- Грицкат, Ирена. Из проблематике глаголског рода и глаголског вида. У: Ирена Грицкат. *Студије из историје српскохрватског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004, 211–252.
- Грубор, Ђуро. *Апексина значења*. Загреб: Југословенска академија знаности и умјетности, 1953.

- Драгићевић, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2007.
- Драгићевић, Рајна. Глаголи са два префикса у српском с освртом на стање у другим словенским језицима. *Зборник Мајице српске за славистику* LXXXIII (2013): 257–268.
- Драгићевић, Рајна. Улога префикса у очувању или потискивању неких прасловенских глагола у савременом српском језику. *Српски језик* XIX (2014): 235–247.
- Драгићевић, Рајна. Префиксација у србистици и славистици. У: Људмила Поповић, Дојчил Војводић, Мотоки Номаћи (ур.). *У њројтору лингвистичке славистиике, зборник научних радова њоводом 65 година животиа академика Предрага Пијера*. Филолошки факултет: Београд, 2015, 353–366.
- Ђорђевић, Весна. *Видски њарњаци у српском језику (имјерфективни глагол : њерфективни глагол изведен њрефиксима за-, из-, на-, о-, њо-, с- и у-)*. Докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет, 2018.
- Ивановић, Милена. *Истираживање акционалности у украјинском и српском језику*. Докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет, 2012.
- Ивић, Милка. *Значења српскохрватског инструментијала и њихов развој*. Фото-типско издање. Београд: Београдска књига, САНУ, Институт за српски језик САНУ, 2005/1954.
- Ивић, Милка. О модификатору „улоге“ агенс. У: Милка Ивић. *Ред речи: лингвистички огледи, четири*. Београд: Библиотека XX век, Чигоја штампа, Круг, 2002а, 45–50.
- Ивић, Милка. О појму ‘одговорност’ и ‘агентативној’ улози оруђа у вршењу радње. *Ред речи: лингвистички огледи, четири*. Београд: Библиотека XX век, Чигоја штампа, Круг, 2002б, 51–60.
- Јовановић, Александра. О дативној енклитиви расплинуте референције у савременом српском језику. *Наш језик* 51/1 (2020): 75–92.
- Клајн, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Први део: слагање и ѡрефиксација*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Завод за уџбенике и наставна средства – Нови Сад: Матица српска, 2002.
- Кликовац, Душка. О значењу српског глаголског префикса *раз-* (когнитивно-лингвистички приступ). *Наш језик* 32/2–3 (1998): 153–167.
- Кликовац, Душка. О различитим врстама префиксалног значења: лексичко и творбено значење глаголског префикса *раз-*. У: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, 2002, 185–194.
- Кликовац, Душка. О семантици глаголског префикса *уз-*. У: Рајна Драгићевић (ур.). *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*. Београд: Филолошки факултет, 2012, 573–600.

- Марковић, Александра. *Падежи и њихово-падежне конструкције са квалитативним значењем у савременом српском књижевном језику (семантичко-синтаксичка анализа)*. Докторска дисертација. Београду: Филолошки факултет, 2016.
- Матијашевић, Јелка. Префиксација и двовидност глагола. *Јужнословенски филолог* 56/1–2 (2000): 655–663.
- Миланов, Наташа. *Српски лексички фонд из угла њиховости: глаголи, именице, њихови*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2021.
- Миленковић, Ана. *Семантичка и њиховена анализа глагола којима се означавају осећања у савременом српском језику*. Докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет, 2017.
- Миљковић, Вања. *Ментални њихови, синтаксичко-семантички модели и њиховост глагола њих*. Мастер рад. Београд: Филолошки факултет, 2012.
- Миљковић, Вања. Префиксација и метафоричка појмовна интеграција на примеру глаголског префикса *њих*-. У: Милош Ковачевић (ур.). *Савремена њиховања језика и књижевности* 6/1. Крагујевац: ФИЛУМ, 2015а, 137–152.
- Миљковић, Вања. О префиксираним глаголима са значењем задовољења потребе у савременом српском језику. У: Снежана Гудурић, Марија Стефановић (ур.). *Језици и културе у времену и њихову* IV/2. Нови Сад: Филозофски факултет, 2015б, 301–314.
- Миљковић, Вања. Дистрибутивност и глаголска префиксација у теорији и српској и хрватској лексикографској пракси. У: Диана Благојева, Сия Колковска (ур.). *Лексикографија њиха в начало њиха на XXI век*. Софија: Българска академия на науките, 2016, 129–141.
- Миљковић, Вања. Глаголи са префиксом *за*- који означавају почетне ситуације у савременом српском језику – когнитивнолингвистички приступ. У: Биљана Мишић Илић, Весна Лопичић (ур.). *Језик, књижевност, време*. Ниш: Филозофски факултет, 2017, 143–158.
- Миљковић, Вања. Когнитивне схеме и просторно искуство: случај предлога *на* у савременом српском језику. У: Биљана Мишић Илић, Весна Лопичић (ур.). *Језик, књижевност, њихов*. Ниш: Филозофски факултет, 2018а, 505–520.
- НГСЈ 2013: Предраг Пипер и Иван Клајн. *Нормативна грамика српског језика*. Нови Сад: Матица Српска, 2013.
- Пипер, Предраг. Семантичке категорије у простој реченици: синтаксичка семантика. У: *Синтакса савременог српског језика. Њихова реченица*. Предраг Пипер и др., Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, 2005, 575–982.
- Поповић, Љубомир. Синтакса. У: *Грамика српског језика за гимназије и средње школе*. Живојин Станојчић, Љубомир Поповић. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, ¹¹2008, 204–407.

- Поповић, Људмила. *Језичка слика сјварносји. Когнијивни асјектј конјтра-сјивне анализе*, Београд: Филолошки факултет, 2008.
- Ристић, Стана. Семантички пасив у деривираним метонимијским значењима глагола са улогом доживљавача: на примерима деривираних значења глагола физичког деловања типа: *сјезајти*, *сјискајти*, *јријискајти* и *давијти*“. *Зборник Матјице срјске за слависјику* 71–72 (2007): 445–449.
- РСМ: *Речник срјскохрвајскога књижевног језика* I–VI, Нови Сад (I–III и Загреб), Матица српска (I–III и Матица хрватска), 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник срјскохрвајског књижевног и народног језика* 1–21, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- РСЈ: *Речник срјскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Спасојевић, Марина. *Двовидски глаголи у савременом срјском језику*. Докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет, 2015.
- Стевановић, Михаило. *Савремени срјскохрвајски језик II*. Београд: Научна књига, 1969.
- Стевановић, Михаило. *Савремени срјскохрвајски језик I*. Београд: Научна књига, ²1970.
- Стипчевић, Балша. Глаголи с рекцијском допуном у беспредлошком инструменталу и њихови реченични модели. *Научни сасјанак слависја у Вукове дане* 39/3 (2010): 175–254.
- Стипчевић, Балша. *Датјивне рекцијске констјрукције с нејрелазним глаголима у савременом срјском језику*. Докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет, 2014.
- Стојановић, Милица. Семантика глаголског префикса *јре-* у српском језику“. У: Милош Ковачевић (ур.). *Савремена јроучавања језика и књижевносји* 3/1 (2012). Крагујевац: ФИЛУМ, 101–112.
- Стојановић, Милица. *Полијрефискирани глаголи у срјском језику*. Докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет, 2016.
- Стојановић, Милица. Глаголи са иницијалним морфемским сегментом *обез-* у српском језику. *Срјски језик XXV* (2020): 273–285.
- Стојановић, Милица. *Глаголи са више јрефикса у срјском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2023.
- Ћорић, Божо. *Творба именица у срјском језику*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2008.
- Шипка, Милан. Енантјосемија у српском језику. *Дескријтјивна лексикографија сјандардног језика и њене јтеоријске основе*, Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска, (2002): 149–162.

*

Andrews, Edna. A Semantic Analysis of the Russian Prepositions/Preverbs O(-) and OB(-). *The Slavic and East European Journal* 28/4 (1984): 477–492.

- Arent, Hana. *Život duha*. Beograd: Službeni glasnik, 2010.
- Babić, Stjepan. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, ³2002.
- Baydimirova, Anna. *Russian Aspectual Prefixes O, OB and OBO: A Case Study of Allomorphy*. M. A. thesis. University of Tromsø, 2010. <<https://munin.uit.no/handle/10037/2767>> Приступљено 1. 10. 2020.
- Barcelona, Antonio. On the plausibility of claiming a metonymic motivation for conceptual metaphor. In: A. Barcelona (ed.). *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2003, 31–58.
- Basilio, Margarida. The role of metonymy in word formation: Brazilian Portuguese agent noun constructions. In: Klaus-Uwe Panther, Linda Thornburg i Antonio Barcelona (eds.). *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, (2009): 99–109.
- Belaj, Branimir. Prototipno-kontekstualna analiza povratnih glagola u hrvatskom jeziku. *Suvremena lingvistika* 51–52 (2001): 1–11.
- Belaj, Branimir. Značenjska analiza hrvatskoga glagolskog prefiksa *raz-* i njegovih alomorfa *ras-*, *raš-*, *raza-*, *ra-*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 30 (2004): 1–17.
- Belaj, Branimir. *Jezik, prostor i konceptualizacija, shematična značenja hrvatskih glagolskih prefiksa*. Osijek: Filozofski fakultet, 2008a.
- Belaj, Branimir. Prelokativnost kao shematično značenje hrvatskoga glagolskog prefiksa *pred-*. *Jezikoslovlje* 9 (2008b): 123–140.
- Belaj, Branimir. Schematic meaning of the Croatian verbal prefix *iz-*, meaning chains and syntactic implications. In: Mario Brdar, Stefan Th. Gries, Milena Žić Fuchs (eds.). *Cognitive linguistics: Convergence and expansion*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 2011, 115–150.
- Brdar, Mario. *Metonymy and Word-Formation: Their Interactions and Complementation*. Cambridge Scholars Publishing, 2017.
- Casad, Eugene H., Ronald W. Langacker. *Inside and Outside in Cora Grammar*. *International Journal of American Linguistics*, 51/3 (1985): 247–281.
- Cienki, Alan. Some Properties and Groupings of Image Schemas. In: Marjolijn H. Verspoor, Kee Dong Lee, Eve Sweetser (urednici). *Lexical and Syntactical Constructions and the Construction of Meaning*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, (1995): 3–15.
- Clausner, Timothy. Image schema paradoxes: Implications for cognitive semantics. In: Beate Hampe, Joseph Grady (eds.). *From perception to meaning: image schemas in cognitive linguistics*, Berlin / New York: Mouton de Gruyter, (2005): 93–110.
- Clausner, Timothy, William Croft. Domains and image schemas. *Cognitive Linguistics* 10/1 (1999): 1–31.
- Croft, William. On explaining metonymy. *Cognitive Linguistics* 17 (2006): 317–326.
- Croft, William. *Verbs: Aspect and Causal Structure*. Oxford University Press, 2012.

- Ćorić, Božo. Serbian. In: Peter O. Müller, Ingeborg Ohnheiser, Susan Olsen, Franz Rainer (eds.). *Word-Formation, An International Handbook of the Languages of Europe*, Volume 4. Berlin / Boston: De Gruyter Mouton, 2016, 3017–3037.
- Fauconnier, Gilles. *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge University Press, 1994.
- Fauconnier, Gilles, Mark Turner. *The way we think. Conceptual blending and the Mind's hidden complexities*. Basic Books: New York, 2002.
- Fillmore, Charles. The Case for Case. In: Emmon Bach, Robert T. Harms (eds.). *Universals in Linguistic Theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston, (1968): 1–90.
- Gibbs, Raymond W., Herbert L. Colston. The cognitive psychological reality of image schemas and their transformations. *Cognitive Linguistics* 6/4 (1995): 347–378.
- Grady, Joseph. *Foundations of Meaning: Primary Metaphors and Primary Scenes*. Ph.D. Dissertation. Berkley: University of California, 1997.
- Grady, Joseph. Image schemas and perception: Refining a definition. In: Beate Hampe, Joseph Grady (eds.). *From perception to meaning: image schemas in cognitive linguistics*, Berlin / New York: Mouton de Gruyter, (2005a): 35–55.
- Grady, Joseph. Primary metaphors as inputs to conceptual integration. *Journal of Pragmatics* 37 (2005b): 1595–1614.
- Grady, Joseph. 'Superschemas' and the grammar of metaphorical mappings. In: Andrea Tyler, Yiyoun Kim i Mari Takada (eds.). *Language in the Context of Use: Discourse and Cognitive Approaches to Language*, Berlin / New York: Mouton de Gruyter, (2008): 339–360.
- Grady, Joseph, Christopher Johnson. Converging evidence for the notions of subscene and primary scene. In: Rene Dirven, Ralf Parings (eds.). *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 2003, 533–554.
- Hampe, Beate. Image schemas in Cognitive Linguistics: Introduction. In: Beate Hampe, Joseph Grady (eds.). *From perception to meaning: image schemas in cognitive linguistics*, Berlin / New York: Mouton de Gruyter, (2005): 1–12.
- Dickey, Stephen. Orphan prefixes and the grammaticalization of aspect in South Slavic. *Jezikoslovlje* 13/1 (2012): 71–105.
- Dąbrowska, Ewa. *Cognitive Semantics and the Polish Dative*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1997.
- Dowty, David. Thematic Proto-Roles and Argument Selection. *Language* 67/3 (1991): 547–619.
- Evans, Vyvyan, Melanie Green. *Cognitive linguistics: An Introduction*. Edinburgh University Press, 2006.
- Janda, Laura. *A Semantic Analysis of the Russian Verbal Prefixes za-, pere-, do-, and ot-*. München: Otto Sagner 1986.
- Janda, Laura. Aspectual clusters of Russian verbs. *Studies in Language* 31/3 (2007): 607–648.

- Janda, Laura. Metonymy in word-formation. *Cognitive Linguistics* 22–2 (2011): 359–392.
- Janda, Laura, Tore Nessel. Taking apart russian raz-. *The Slavic and East European Journal*, 54/3 (2010): 477–502.
- Janda, Laura, Olga Lyashevskaya. Prefix variation as a challenge to Russian aspectual pairs: are завязнуть and увязнуть ‘get stuck’ the same or different?. *Russian Linguistics* 35 (2011): 147–167.
- Janda, Laura, Anna Endresen, Julia Kuznetsova, Olga Lyashevskaya, Anastasia Makarova, Tore Nessel, Svetlana Sokolova. *Why Russian aspectual prefixes aren't empty: prefixes as verb classifiers*. Bloomington: Slavica Publishers, 2013.
- Johnson, Mark. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. University of Chicago Press, 1987.
- Johnson, Mark. The philosophical significance of image schemas. In: Beate Hampe, Joseph Grady (eds.). *From perception to meaning: image schemas in cognitive linguistics*, Berlin / New York: Mouton de Gruyter, (2005): 15–33.
- Johnson, Christopher. Metaphor vs. conflation in the acquisition of polysemy: The case of *see*. In: Masako Hiraga, Chris Sinha, Sherman Wilcox (eds.). *Cultural, Psychological and Typological Issues in Cognitive Linguistics*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, (1999) 155–170.
- KGHJ: Branimir Belaj i Goran Tanacković Faletar. *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika. Knjiga prva: imenska sintagma i sitaksa padeža*. Disput: Zagreb, 2014.
- Kövecses, Zoltán. *Metaphor: a practical introduction*. Oxford University Press, 2010.
- Kövecses, Zoltán. The Metaphor–Metonymy Relationship: Correlation Metaphors Are Based on Metonymy. *Metaphor and Symbol* 28/2 (2013): 75–88.
- Klikovac, Duška. *Semantika predloga. Studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet, 2006.
- Langacker, Ronald W. *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I: Theoretical prerequisites*. Stanford University Press, 1987.
- Langacker, Ronald W. *Foundations of Cognitive Grammar. Volume II: descriptive application*. Stanford University Press, 1991a.
- Langacker, Ronald W. *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 1991b.
- Langacker, Ronald W. Metonymic grammar. In: Klaus-Uwe Panther, Linda Thornburg, Antonio Barcelona (eds.). *Metonymy and Metaphor in Grammar*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 2009, 45–71.
- Langacker, Ronald W. *Essentials of Cognitive Grammar*. Oxford University Press, 2013.
- Levin, Beth. *English Verb Classes and Alternations. A Preliminary Investigation*. Chicago: The University of Chicago Press, 1993.
- Levin, Beth, Malka Rappaport Hovav. *Argument Realization*. Cambridge University Press, 2005.

- Lakoff, George. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- Lakoff, George. The contemporary theory of metaphor. U: Andrew Ortony (ed.). *Metaphor and Thought*. Cambridge University Press, (1993): 202–251.
- Lakoff, George, Johnson, Mark. *Metaphors we live by*. Chicago: The University of Chicago Press, 1980.
- Lakoff, George, Mark Johnson. *Philosophy In The Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*, New York: Basic Books, 1999.
- Mandler, Jean. *The Foundations of Mind. Origins of Conceptual Thought*. New York: Oxford University Press, 2004.
- Mandler, Jean. Image schemas and the transition to verbal thought. In: Beate Hampe, Joseph Grady (eds.). *From perception to meaning: image schemas in cognitive linguistics*, Berlin / New York: Mouton de Gruyter, (2005): 137–163.
- Mandler, Jean, Cristóbal Pagán Cánovas. On defining image schemas. *Language and Cognition* 6/4 (2014): 510–532.
- Milošević, Ivan. *Frazni glagoli sa partikulama in, out, on i off u engleskom jeziku: kognitivnolingvistička analiza*. Doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet, 2016.
- Miljković, Vanja. Novi glagoli sa prefiksom *iz-* u savremenom srpskom jeziku i teorija glagolske prefiksacije. U: Snežana Gudurić, Biljana Radić-Bojanić (ur.). *Jezici i kulture u vremenu i prostoru VII/2*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2018b, 153–164.
- Næss, Åshild. How transitive are eat and drink verbs? In: John Newman (ed.). *The linguistics of eating and drinking*. Amsterdam: John Benjamins, (2009): 27–44.
- Neset, Tore. Metonymy of Aspect/Aspects of Metonymy. *Scando-Slavica* 55/1 (2009): 65–77.
- Neset, Tore. Is the choice of prefix arbitrary? Aspectual prefixation and russian verbs of perception. *The Slavic and East European Journal* 54/4 (2010): 666–689.
- Neset, Tore, Anna Endresen, Laura Janda. Two ways to get out: Radial Category Profiling and the Russian prefixes *vy-* and *iz-*. *Zeitschrift für Slawistik* 56/4 (2011): 377–402.
- Novakov, Predrag. *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Futura publikacije, 2005.
- Panther, Klaus-Uwe, Linda Thornburg. The roles of metaphor and metonymy in English -er nominals. In: René Dirven, Ralf Pörring (eds.). *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*, Berlin: Mouton de Gruyter, (2002): 279–319.
- Piper, Predrag. *Jezik I prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2001.
- Radden, Günter, Zoltán Kövecses. Towards a theory of metonymy. In: Klaus-Uwe Panther i Günter Radden (eds.), *Metonymy in language and thought*. Amsterdam: John Benjamins, (1999): 17–59.

- Rasulić, Katarina. *Jezik i prostorno iskustvo. Konceptualizacija vertikalne dimenzije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet, 2004.
- Rosch, Eleanor. Principles of categorization. In: Eleanor Rosch, Barbara Bloom Lloyd (eds.). *Cognition and Categorization*. Hillsdale, NJ: Lawrence Elbaum Associates, (1978): 27–48. <https://commonweb.unifr.ch/artsdean/pub/gestens/f/as/files/4610/9778_083247.pdf> Приступљено 1. 10. 2020.
- Rosch, Eleanor, C. B. Mervis. Family resemblances: Studies in the internal structure of categories. *Cognitive Psychology* 7 (4) (1975): 573–605.
- Ruiz de Mendoza, Ibáñez Francisco Jose. On the nature of blending as a cognitive phenomenon. *Journal of Pragmatics* 30 (1998): 259–274.
- Schull, Sarah. (2003). *The experience of space: the privileged role of spatial prefixation in Czech and Russian*. Minhen: Varlag Otto Sagner, 2003.
- Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knjige I–III*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- Stošić, Dejan. The semantics of space: A study of the prefix *pro-* in Serbian. In: Nicole Delbecque, Bert Cornillie (eds.). *On interpreting construction schemas: from action and motion to transitivity and causality*. Berlin / New York: Walter de Gruyter, (2007): 331–357.
- Šarić, Ljiljana. *Spatial Concepts in Slavic. A Cognitive Linguistic Study of Prepositions and Cases*. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 2008.
- Šarić, Ljiljana. Prefiksi kao sredstvo perfektivizacije: semantički prazne jedinice?. *FLUMINENSIA* 23/2 (2011): 7–20.
- Šarić, Ljiljana. *Prostor u jeziku i metafora, kognitivnolingvistička studija o prefiksima i prijedlozima*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2014.
- Šarić, Ljiljana, Petar Mikolić. A semantic analysis of the verbal prefix *o(b)-* in Croatian. *Croatica et Slavica Iadertina* 11/2 (2015): 249–283.
- Šarić, Ljiljana, Svetlana Nedelcheva. The verbal prefix *u-* in Bulgarian and Croatian. *Languages in Contrast* 18/2 (2018): 252–282.
- Štekauer, Pavol. Onomasiological approach to word-formation. In: Pavol Štekauer, Rochelle Lieber (eds.). *Handbook of word-formation*. Dordrecht: Springer, 2005, 207–232.
- Talmy, Leonard. Force Dynamics in Language and Cognition. *Cognitive Science* 12/1 (1988): 49–100.
- Talmy, Leonard. *Toward a Cognitive Semantics. Vol. I, Concept Structuring Systems*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2000.
- Taylor, John. *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Clarendon Press, 1995.
- Vitgenštajn, Ludvig. *Filozofska istraživanja*. Beograd: Nolit, 1980.

PROTO-EVENT SEMANTICS OF VERBAL PREFIXES IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

Verbal prefixes represent a complex matter in which semantics and grammar are intertwined. It is evidently clear that the polysemy of verbal prefixes, which has been identified in previous research, represents another manifestation of the embodiment of meaning – a linguistic unit with primarily spatial semantics gradually divests itself of physical ontology so as to refer to a more abstract conceptuality. Nevertheless, even though prefixation is primarily related to the linguistic level of the semantics of word formation, the meaning of prefixes cannot be completely separated from the semantics and syntax of verbs. Owing to that, our basic aim in writing this book was the creation of a theoretical model which is to unite various aspects of verbal prefixation. We were interested in finding out whether all verbs with the same prefix can be viewed as a unique semantic category, which mechanisms are used by that category so that it can spread from the centre which has an image-schematic value towards non-imaged domains of reality, as well as where can the meaning of a prefix be identified in the causal structure of a verbal event.

The model applied in this research is based on the cognitive-linguistic approach to language, which required a selection and extension of the existing analytic apparatus, which is the subject of the first three chapters. Chapter One demonstrates that traditional structural approach to verbal prefixes in Serbian linguistics of the 20th century has significant points of contact with contemporary cognitive-semantic schools. The overview of cognitive-linguistic literature on this subject has shown that verbal prefixes are mainly viewed on the horizontal semantic plane, through identification of thematic groups among verbs with the same prefix, but also that there is a need to consider the possibility of a vertical unification of a prefixal family. With regard to that, we put forward a hypothesis on the proto-semantic level of prefixal

meaning – proto-meaning is non-imaged experiential meaning that keeps a prefixal family together.

Chapter Two deals with the status of the term *image schema* in cognitive linguistics. We have adopted the redefinitions of image schemas proposed by J. Grady (2005) and Mandler and Cánovas (2014). Thus, we differentiate between *image schemas* (schemas of physical relations, such as TAKING SOMETHING OUT, BRINGING SOMETHING IN, WRAPPING, etc.), *image primitives* (schemas of spatial elements which build up image schemas, such as CONTAINER), *response content* which is experientially related to image schemas (implications of PROTECTEDNESS, PLEASANTNESS, UNPLEASANTNESS, etc.) and *superschemas* (highly abstract grammatical relations which unite typically physical experience with patterns of more complex super-physical and non-physical experience, such as, for example, EVENT CAUSALITY).

Chapter Three, therefore, focuses on causal superschema – idealized cognitive model which explains how complex causal event structure is related to verbal arguments. Causal superschema relies on Talmy's force dynamics, Langacker's cognitive grammar (from which are borrowed the terms Trajector and Landmark, but with a slightly different meaning) and Croft's theory of verbal arguments. This model assumes that causal event logic is based on an idealized three-part schema made up of causal actants. In the agentive field can be identified two actants whose integration generates a typical Agent – Initiator, as a mental instigator of an event, and Executor, as a doer of an action. Reifier represents the Agent's action microzone, while Conductor is the Agent's action macrozone. The median field centers around Enablers (Pre-Trajector and Pre-Landmark), which enable the action to turn into a result. The resultative field is comprised of the exponent of the change of position (Trajector) and of exponents of the change in content (Landmarks). Different methods of compression of this complex structure correlate with different syntactic images – transitive verb frame is based on its compression into a two-actant relation, while the intransitive one points to an absolute compression into one complex role. In the model thus constructed, the proto-meaning of prefixes is recognized as a semantic elaboration of Trajector and Landmark.

The remaining chapters contain the analysis of verbs with the prefixes *iz-*, *u-*, *sa-*, *o-* and *ob-* according to this model. It is shown that in each of these prefixal families one can identify the underlying proto-meaning, whose most typical manifestations are central image schemas that are related to pertaining prefixes. The core of an image schema consists of several schemas which express the same proto-meaning in various patterns of basic physi-

cal experience (image similisemy). Thus, the proto-semantics of EXCLUSION (prefix *iz-*) manifests itself in three image schemas: TAKING SOMETHING OUT (schema containing an excluded Trajector), SQUEEZING OUT (schema, apart from an excluded Trajector, contains the role of extracted Landmark) and EXPOSING (excluded Trajector + exposed Landmark). For the verbal prefix *u-* the typical meaning is that of INCLUSION, which is primarily realized in the image schema of ENTERING (in which is recognized an inclusive Landmark) or the image schema of WRAPPING (in which is recognized an inclusive Trajector). The verbal prefix *sa-* with the proto-meaning of COMPRESSION unites two contrasting image schemas – REDUCTION (when the physical dimension of the Landmark is reduced) and CONTRACTION (when the distance between a number of Trajectors is reduced). Finally, even though verbal prefixes *o-* and *ob-* are equivalent to a great degree on the image schema plane (both prefixes are manifested through image schemas of SETTING A BARRIER, INTEGRATION OF THE COVER and DISINTEGRATION OF THE COVER), the analysis has shown that *ob-* can be linked with the proto-meaning of INVOLVEMENT (because of which in the inventory of its image schemas can be found the image schema INCLUSION IN THE TRAJECTORY), and *o-* with the proto-meaning of AXIALITY (DIRECTION TOWARDS THE AXIS OR AWAY FROM IT, hence in the inventory of this prefix there is also the image schema FALLS OUT OF BALANCE).

The analyses of individual prefixes demonstrate that the proto-meaning, which is experientially related to the central image schemas, broadens its scope to other schemas by means of primary metaphors. If this leads to discovering new schemas within spatial and perceptive cognition, they represent metaimage schemas. The verb *izgubiti nešto* ('lose something'), for example, does not mean that the object is no longer in the container, but that it is not in the area available to the subject, which points to the metaphor WHAT IS UNAVAILABLE IS OUT OF THE CONTAINER. Similarly, neither does the verb *udaljiti se* ('distance oneself') refer to entering the container, but to the primary metaphorical abstraction WHAT CANNOT BE SEEN IS WHAT IS PUT INTO A CONTAINER. When a response concept of a primary metaphor is out of the domain of physical experience, the schema has a quasi-imaged ontology. This can be illustrated by verbs such as *upamtiti* ('remember') (MENTAL FIXATION IS PHYSICAL INCISION), *istraumirati* ('traumatize') (MENTAL EXPOSURE IS PHYSICAL EXPOSURE), *sprijateljiti se* ('befriend') (INTIMACY IS THE REDUCTION OF PHYSICAL DISTANCE), *osujetiti* ('thwart') (MAKING IRRELEVANT IS THROWING OUT OF BALANCE, THROWING TO THE GROUND).

The analysis according to the proto-event model enabled us to examine more closely the relation between the centre of the semantic network and its

periphery, bearing in mind the unifying semantic factor. Apart from that, it also opens new possibilities for investigating paradigmatic relations of prefixes – the same content can be conceptualized from the aspect of different proto-meanings (e.g. the meaning “cover the surface of something by wrapping” can be expressed by verbs *umotati*, *obmotati*, *smotati*, *izmotati*, because the same scene is linked with different proto-meanings). As under the same proto-meaning can be found image schemas that are opposed in spatial terms, the proto-event model is also suitable for investigating the enantiosemy (the said verb *izmotati* means “remove the cover” when the prefix refers to extraction, but the same verb can also mean “place the cover” when the prefix refers to exposition). Eventually, let us also note that the causal superschema, as a model for analysis of verb arguments, can be applied irrespective of verbal prefixation, as a tool for investigating the semantics of verbs in general.

Translated by Tatjana Ružin Ivanović

ПРОТОСОБЫТИЙНАЯ СЕМАНТИКА ГЛАГОЛЬНЫХ ПРИСТАВОК В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Глагольные приставки представляют собой сложный вопрос, в котором семантика и грамматика переплетаются различными способами. Совсем ясно, что многозначность глагольных приставок, засвидетельствованная и в предыдущих исследованиях, является еще одним проявлением воплощенности значения, поскольку языковая единица с первичной пространственной семантикой постепенно освобождается от физической онтологии, чтобы указать на более абстрактную понятийность. Однако, вопреки тому, что приставочный способ словообразования в первую очередь связан с словообразовательно-семантическим языковым уровнем, значение приставок нельзя совсем отделить от семантики и синтаксиса глаголов. Таким образом, при написании этой книги нашей основной целью было создание теоретической модели, объединяющей различные аспекты глагольной префиксации. Нас интересовало, можно ли рассматривать все глаголы с одной приставкой в качестве единой семантической категории, при помощи каких механизмов она расширяется от центра, обладающего ценностью образного изображения, по направлению к необразным областям действительности и, наконец, где в каузальной структуре глагольного события определяется значение приставки.

Модель, использованная в этом исследовании, базируется на когнитивно-лингвистическом подходе к языку, что потребовало выбор и надстройку существующего аналитического аппарата, чему посвящены первые три параграфа. В первом параграфе показывается, что традиционный структуралистский подход к глагольным приставкам в отечественной лингвистике XX века характеризуется в значительной мере взаимопроникновением по отношению к современным когнитивно-семантическим школам. Обзор когнитивно-лингвистической литературы

на эту тему показывает, что глагольные приставки в основном рассматриваются в горизонтальном семантическом плане, через выделение семантических групп среди глаголов с одинаковой приставкой, а также, что существует необходимость рассмотрения возможности и вертикального объединения словообразовательного типа. В этом свете мы сформулировали гипотезу о протосемантическом уровне префиксального значения – протозначение является необразным экспериенциальным значением, которое делает возможным объединение словообразовательного типа.

Во втором параграфе рассматривается статус термина *образное изображение* в когнитивной лингвистике. Мы приняли новые определения образных изображений, предложенные Дж. Грейди (2005), Мандлером и Кановасом (2014). В этом смысле мы различаем *образные изображения* (такие схемы физических отношений, как вынос, внос, ОБМАТЫВАНИЕ и т.п.), *образные примитивы* (схемы пространственных элементов, участвующие в построении образного изображения, как например, СОДЕРЖАТЕЛЬ), *реактивные содержания*, связанные со образами изображениями на уровне опыта (импликации защищенности, приятности, неприятности и т.п.) и *суперсхемы* (высокоабстрактные грамматические отношения, объединяющие типичный физический опыт с образцами более сложного надфизического и нефизического опыта, например, СОБЫТИЙНАЯ КАУЗАЛЬНОСТЬ).

В третьем параграфе внимание сконцентрировано на каузальной суперсхеме в качестве идеализированной когнитивной модели, которая объясняет, каким образом сложная каузальная структура событий связана с глагольными аргументами. Каузальная суперсхема опирается на динамику сил Тэлми, когнитивную грамматику Лангакера (откуда были взяты термины Траектор и Ориентир, но с несколько измененным значением) и теорию глагольных аргументов Крофта. Данная модель предполагает, что каузальная логика событий основывается на идеализированной трехчастной схеме, которую образуют каузальные актанты. В агентативном поле мы узнаем два актанта, путем объединения которых возникает типичный Агенс – Инициатор в качестве ментального побудителя действия, и Реализатор в качестве совершителя действия. Реификатор представляет собой действенную микрозону Агенса, в то время как Кондуктор является его действенной макрозоной. Медиальное поле сконцентрировано вокруг Пермисора (Пред-Траектора и Пред-Ориентира), которые делают возможным превращение действия в результат. Результативное поле состоит из носителя

изменения положения (Траектор) и носителей изменения содержания (Ориентиры). Различные способы компрессии данной сложной структуры соответствуют различным синтаксическим образам – переходная глагольная рамка базируется на ее сжатии в двухактантное движение, в то время как непереходная указывает на абсолютную компрессию в одну сложную роль. В таком образом построенной модели протозначение приставки узнается как семантическая выработка Траектора и Ориентира.

В остальных параграфах, согласно предложенной модели, анализируются глаголы с приставками *из-*, *у-*, *са-*, *о-* и *об-*. Отмечается, что в каждом из данных словообразовательных типов можно выявить объединяющее протозначение, самыми яркими проявлениями которого являются центральные схемы изображения, которые связываются с данной приставкой. Ядро образного изображения состоит из нескольких схем, выражающих одно и то же значение через различные образцы основного физического опыта (образная симилисемия). Таким образом, семантика исключения (приставка *из-*) проявляется через три образных изображения: **ВЫНОС** (схема содержит исключенного Траектора), **ВЫТЕСНЕНИЕ** (помимо исключенного Траектора схема содержит и роль обособленно-Ориентира) и **ВЫКЛАДЫВАНИЕ** (исключенный Траектор + показанный Ориентир). Глагольную приставку *у-* характеризует значение **ВКЛЮЧЕНИЯ**, осуществляющееся, в первую очередь, через схему изображения **ВНОСА** (в которой узнаем включенный Ориентир) или образную схему **ОБМАТЫВАНИЯ** (в которой узнается включенный Траектор). Глагольная приставка *са-* в протозначении **СЖАТИЯ** (КОМПРЕССИИ) объединяет две противоположные схемы изображения – **УМЕНЬШЕНИЕ** (когда сжимается физическое измерение Ориентира) и **СКЛАДЫВАНИЯ** (когда сжимается расстояние между несколькими Траекторами). Наконец, вопреки тому, что глагольные приставки *о-* и *об-* на уровне образных изображений в большей мере совпадают (обе приставки проявляются через образное изображение **УСТАНОВЛЕНИЯ ПРЕПЯТСТВИЯ**, **ОБЪЕДИНЕНИЯ ОБОЛОЧКИ** и **РАСТОЧЕНИЯ ОБОЛОЧКИ**), анализ показал, что приставку *об-* можно связать с протозначением **ВОВЛЕЧЕННОСТИ** (поэтому в инвентаре его образных изображений находится и образная схема **ОХВАТ ТРАЕКТОРИЕЙ**), а *о-* с протозначением **АКСИАЛЬНОСТИ** (**НАПРАВЛЕННОСТЬ К ОСИ** или **ОТ НЕЕ**, поэтому в инвентаре данной приставки имеется образная схема **ВЫХОДА ИЗ РАВНОВЕСИЯ**).

Анализ отдельных приставок показывает, что протозначение, которое через опыт связывается с центральными образными изображениями,

расширяет свой охват и на другие образные изображения посредством первичных метафор. Если таким образом обнаруживаются новые схемы внутри пространственного и перцептивного сознания, речь идет о метаобразных схемах. Глагол *изгубити нешто* (*потерять что-то*), например, не означает, что предмет больше не находится в рамках содержателя, а что он не находится в поле доступа субъекта, что указывает на метафору недоступное находится вне содержателя. Похоже, и глагол *удаљити се* (*отдалиться*) не означает вхождение в содержатель, а указывает на первичное метафорическое отвлечение того, чего не видно, является тем, что внесли в содержатель. Когда реактивное понятие выходит из области физического опыта, схема обладает квазиобразной онтологией. Это можно проиллюстрировать такими глаголами как *упамтити* (*запомнить*) (ментальное фиксирование является физическим уколom), *истраумирати* (*нанести психологические травмы*) (МЕНТАЛЬНОЕ ВЫКЛАДЫВАНИЕ ЯВЛЯЕТСЯ ФИЗИЧЕСКИМ ВЫКЛАДЫВАНИЕМ), *спријатељити се* (*подружить*) (БЛИЗОСТЬ ПРЕДСТАВЛЯЕТ СОБОЙ УМЕНЬШЕНИЕ ФИЗИЧЕСКОГО РАССТОЯНИЯ), *осујетити* (*воспрепятствовать*) (СДЕЛАТЬ НЕВАЖНЫМ ТАКЖЕ КАК ВЫВЕСТИ ИЗ РАВНОВЕСИЯ, СВАЛИТЬ НА ПОЛ).

Анализ в рамках протособытийной модели дает нам возможность более подробно исследовать связь между центром событийной сети и ее периферией, не теряя из виду объединяющий семантический фактор. Вместе с тем модель открывает и новые возможности для исследования парадигматических отношений приставок – одно и то же содержание может концептуализироваться с точки зрения различных протозначений (например, значение «заматыванием перекрыть поверхность чего-либо» может быть выражено глаголами *умотати*, *обмотати*, *смотати*, *измотати*, потому что одна и та же сцена связывается с различными протозначениями). Так как в рамках одного протозначения могут появиться в пространственном смысле противоположные схемы изображения, протособытийная модель удобна для исследования энантиосемии (упомянутый глагол *измотати* означает «убрать оболочку», когда приставка указывает на исключение, но тот же глагол может означать «поставить оболочку», когда приставка обозначает выкладывание). В завершение отметим еще и то, что каузальная суперсхема как модель для анализа глагольных аргументов может применяться и независимо от вопросов глагольных приставок в качестве инструмента для исследования глагольной семантики в целом.

Превод Сјефана Милошевича

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР

- Агрел, С. 24
 Алановић, М. 106ф, 109
 Алексејева, А. П. в. Алексеева
 Алексеева, А. П. 309
 Бајдимирова, А. в. Baydimirova, A.
 Белај, Б. в. Belaj, B.
 Белић, А. 13, 16–18, 20, 22–24, 220, 308
 Берлин, Б. 47
 Брдар, М. в. Brdar, M.
 Бругман, К. в. Brugman, C.
 Веј, М. 20(ф)
 Вендлер, З. 24
 Виноградов, В. В. 309
 Витгенштајн, Л. в. Vitgenštajn, L.
 Вујовић, Д. 124, 311ф, 313ф
 Гибс в. Gibbs, R.
 Гортан-Премк, Д. 36–37ф, 39ф, 108, 147ф
 Грејди, Џ. в. Grady, J.
 Грин, М. в. Green, M.
 Грицкат, И. 14(ф), 19, 20(ф), 21(ф), 22–24, 32ф, 106ф, 110, 122, 220, 221ф, 279–282, 308,
 Грубор, Ђ. 24
 Дики, С. в. Dickey, S.
 Домбровска, Е. в. Dąbrowska, E.
 Доти, Д. в. Dowty, D.
 Драгићевић, Р. 16, 23, 152ф, 179ф, 342, 363ф, 366–368
 Ђорђевић, В. 27ф, 308
 Еванс, В. в. Evans, V.
 Зализњак, А. А. в. Зализняк, А. А.
 Зализняк, А. А. 309
 Ивановић, М. 24, 124,
 Ивић, М. 97ф, 114(ф)
 Исаченко, А. В. 20ф
 Јовановић, А. 111
 Јанда, Ј. в. Janda, L.
 Кановас, К. П. в. Cánovas, C. P.
 Касад, Е. Х. в. Casad, E. H.
 Кевечеш, З. в. Kövecses, Z.
 Кеј, П. 47
 Клајн, И. 13, 19, 42, 123, 124, 220, 221, 279, 280–282, 308, 310, 312, 365
 Клауснер, Т. в. Clausner, T.
 Кликовац, Д. 13ф, 30, 32(ф), 33, 34, 120, 224
 Колстон в. Colston, H.
 Копечни, Ф. 20
 Кронгауз, М. А. 309
 Крофт, В. в. Croft, W.
 Лабов, В. 47
 Ланакер, Р. В. в. Langacker, R. W.
 Лејкоф, Џ. в. Lakoff, G.
 Линднер, С. в. Lindner, S.
 Мандлер, Ж. в. Mandler, J.
 Марковић, А. 224
 Матијашевић, Ј. 42
 Мервис, К. Б. в. Mervis, C. B.
 Миколић, П. в. Mikolić, P.
 Миланов, Н. 372
 Миленковић, А. 97ф
 Милошевић, И. в. Milošević, I.
 Миљковић, В. 13ф, 31ф, 34ф, 36ф, 60ф, 169ф, 205ф
 Нес, А. в. Næss, Å
 Пантер, К. У в. Panther, K. U.
 Пипер, П. 74ф, 95ф, 106ф, 114ф, 115ф, 124, 221, 308
 Полдауф, И. 20(ф)
 Реден, Г. в. Radden, G.
 Ристић, С. 115ф
 Рош, Е. в. Rosch, E.
 Руиз де Мендоза, И. Ф. в. Ruiz de Mendoza, I. F.
 Торнбург, Ј. в. Thornburg, L.

- Спасојевић, М. 24, 42
 Стевановић, М. 13, 16, 18, 19, 22–24, 28ф, 95ф, 114ф, 123(ф), 220, 279–282, 308
 Стипчевић, Б. 111, 115ф
 Стојановић, М. 13ф, 308, 339ф, 342, 369
 Стошић, Д. в. Stošić, D.
 Талми, Л. в. Talmy, L.
 Тарнер, М. в. Turner, M.
 Ћорић, Б. 23ф, 25ф, 36–37ф
 Фоконије, Ж. в. Fauconnier, G.
 Филморе, Ч. в. Fillmore, C.
 Џонсон, М. в. Johnson, M.
 Шарић, Љ. в. Šarić, Lj.
 Шипка, М. 152ф
 Шмељев, А. Д. в. Шмелёв, А. Д.
 Шмелёв, А. Д. 309
 Шол, С. в. Schull, S.
 Andrews, E. 309
 Arent, H. 53
 Babić, S. 220, 279, 308
 Baydimirova, A. 309, 310
 Barcelona, A. 55ф
 Babilio, M. 38
 Belaj, B. 13(f), 31, 32, 75, 83, 84, 95ф, 111, 114f, 120, 124
 Brdar, M. 38, 40, 368f
 Brugman, C. 25, 50f, 74
 Cánovas, C. P. 43, 57–60, 224, 359
 Casad, E. H. 74
 Cienki, A. 52
 Clausner, T. 51, 52
 Colston, H. 46f
 Croft, W. 39, 51, 52, 61, 62, 66–74, 76
 Ćorić, B. в. Ћорић, Б.
 Faletar Tanacković, G. 111, 114f
 Gibbs, R. 46f
 Grady, J. 36(ф), 43, 52–57, 60, 359, 362
 Green, M. 48, 80
 Dickey, S. 18f, 20f
 Dąbrowska, E. 110(ф)
 Dowty, D. 72–73f, 82(f),
 Evans, V. 48, 80
 Fauconnier, G. 57, 59, 100f, 107f
 Fillmore, C. 49, 97f
 Hampe, B. 44f
 Hovav, M. R. 62
 Janda, L. 13, 20(f), 21, 26–30, 33, 34(f), 38, 39, 74, 75, 83(f), 84, 280, 308–311, 368f
 Johnson, C. 53–55
 Johnson, M. 26, 37, 43–46, 51–53, 55, 56, 59, 74
 Klikovac, D. в. Кликовац, Д.
 Kövecses, Z. 37, 55f
 Lakoff, G. 26(f), 28, 31, 37, 38, 4–45, 47–56, 59, 74
 Langacker, R. W. 26(f), 32, 38(f), 50f, 51, 61, 66, 67(f), 74, 76–83, 108f, 124
 Levin, B. 62, 106ф
 Lindner, S. 26
 Lyashevskaya, O. 26
 Mandler, J. 43, 57–60, 224, 359
 Mervis, C. B. 47, 48f
 Mikolić, P. 308, 310–313
 Milošević, I. 33
 Miljković, V. в. Миљковић, В.
 Næss, Å. 106ф
 Nedelcheva, S. 220
 Nessel, T. 26, 38, 70ф, 83
 Novakov, P. 24
 Panther, K. U. 38
 Piper, P. в. Пипер, П.
 Radden, G. 37
 Rasulić, K. 50–51ф
 Rosch, E. 26, 47, 48f
 Ruiz de Mendoza, I. F. 54
 Schull, S. 31(f), 35, 83(f)
 Skok, P. 121–122f, 323, 330
 Stošić, D. 33, 83(ф)
 Šarić, Lj. 13ф, 21ф, 29ф, 31, 32, 33, 75, 122, 220, 221, 272f, 308, 310–313
 Talmy, L. 33, 61–66, 73–76, 81–83
 Taylor, J. 47f
 Thornburg, L. 38
 Turner, M. 57, 59, 100f, 107f
 Vitgenštajn, L. 47(f)

ПОЈМОВНИ РЕГИСТАР

- абаксијалност (абаксијалан и сл.) 274ф, 334–345, 351–355, 357, 371, 377
- Агенс 62–74, 82–119, 127, 129, 130–133, 135, 137, 138, 141, 143, 155, 157, 159, 161, 162, 164, 165, 170, 171, 173, 174, 188, 189, 198, 200, 202–204, 206–216, 222, 223, 225–230, 235–237, 247, 253, 257, 261, 263, 265, 267–270, 274, 286, 288, 289, 294–300, 303, 304, 316, 317, 320–327, 329, 332–338, 340, 341, 346, 348–350, 353, 360, 377; ослабљени Агенс 96, 118, 119, 197, 211, 303, 377
- адаксијалност (адаксијално и сл.) 340ф, 345–357, 371, 378
- аксијалност 307, 319, 330, 336, 337, 342, 344, 348, 351, 356, 357, 370, 373, 377
- актант 67, 72, 84, 86, 90, 91, 94–119, 155–159, 162, 164, 165, 169ф, 173, 197, 198, 206, 226, 250, 281, 286, 289, 293, 297, 298, 322, 349, 361, 378
- актеризација 101, 102, 103, 105, 112, 113, 131, 132, 133, 155–157, 226, 240, 263, 286, 320, 321, 378
- алтернепрелазност 116, 119, 228, 378
- алтернирање акузатива и датива 112; датива и ППК 159, 163; инструмента и акузатива 114, 129, 133, 198, 228, 267, 324–325; инструмента и номинатива 114(ф); инструмента и ППК 247; објекатских улога 94, 109, 110, 118, 119, 165, 166ф, 175, 184, 188, 201, 202, 215, 228, 239, 336; субјекатских улога 116, 119, 269
- алтерпрелазност 102, 110, 118, 119, 126, 130, 156, 172, 180, 202, 215, 228, 229, 239, 267, 289, 290, 321, 324, 334, 378
- алтеррефлексивност 119, 166ф, 168, 169, 170, 175, 202, 239, 324, 336, 378
- алтерсубјекатност 119, 164, 183, 205, 239, 257, 269, 343, 348, 349, 378
- амбипрелазност 106, 111, 119, 322, 378, 385
- амбирефлексивност 119, 169, 194ф, 199, 200, 203, 205, 348, 350
- антонимија између префикса 144, 373; унутар префиксалне породице 190, 199, 305, 348, 351–355, 370, 371
- аутоекспозиција 200, 203, 205–207, 210, 218, 254
- афективизација (афектиран и сл.) 29, 37, 72–73ф, 82, 85–87, 89, 99, 106ф, 108–110, 112, 120, 121, 129, 130, 137, 158, 174, 183, 194, 195, 197, 198, 203, 204, 212, 214, 216, 235, 239, 240, 263, 270, 273, 290, 295, 296, 305, 311, 312, 317, 318, 321, 324, 326, 327, 329, 330, 334, 337, 344–346, 351–353, 360, 361, 370, 373, 380
- бенефактивност 68, 69, 173–176, 186, 201, 217
- девизуализација (појмовни процес) 186, 191, 194, 215, 217
- Дејство (улога) 100–105, 155, 157, 226, 380
- декомпресија 108, 110, 113

- дематеријализација (појмовни процес) 142–145, 150, 151, 153, 160, 168, 186, 189, 191, 193–195, 200, 202, 205, 214, 215, 254, 256, 260, 261, 263–264, 266, 277, 278, 326, 327, 344, 347, 356, 362
- дистрибутивност 18, 76, 124, 174, 183, 194, 200–202, 204, 205, 212, 215, 218(ф)
- егзистенцијална афектираност Оријентира 85–89, 102, 103, 110–112, 115, 158, 159, 202–204, 227, 275, 333, 349, 350, 380
- егзокомпресија 279, 285, 286, 290–293, 295–306, 361, 370–373, 380
- егзосфера 177(ф), 178, 180, 181, 184, 190, 193, 198–200, 207, 232, 238, 240, 249, 250, 252, 254–262, 264–268, 326, 327, 337, 344, 235, 347, 356, 370, 371, 373, 380
- ексклузија 121, 124–137, 143–152, 154–157, 159–173, 181ф, 186–190, 194, 196, 198, 201, 206–209, 211, 214–218, 222, 227, 253, 261, 360, 362–364, 367–373, 381
- експозиција 121, 129, 130, 133, 153ф, 168–170, 172, 179, 180, 182(ф), 184, 188–190, 192, 194–203, 205–207, 210–218, 253, 361, 363, 368–373, 381
- екстракција 121, 124, 126, 129, 130, 132, 152, 156, 161–176, 178–190, 193ф, 199, 200, 201, 206, 210, 211, 214, 216–218, 261, 336, 360, 363, 369–372, 381
- емисивност (емисивна семантика) 206, 207, 209, 211, 213, 256–258, 277, 350, 371
- енантиосемија 152, 173ф, 175ф, 179, 180, 182, 184, 190ф, 193ф, 199, 200, 206, 214, 227, 241, 301, 304, 305, 329, 370, 371
- ендокомпресија 279, 285, 286–291, 297, 298, 300–306, 361, 370, 371, 381
- ендосфера 127, 128, 130, 135–137, 139, 140, 147, 149–151, 153, 160, 161, 171, 174, 177ф, 178, 179, 181, 207, 216, 222, 225, 227, 230, 240–242, 248–250, 273, 336, 364, 369, 381
- ефективизација 85, 86, 99, 108, 109, 120, 121, 125, 214, 216, 219, 290, 305, 330, 360, 361, 370, 373, 382
- инволвираност 307, 317–322, 326, 327, 330, 356, 357, 370, 371, 373, 382
- Иницијатор 67, 69, 70, 71, 73, 96–98, 100–102, 106, 132, 133, 135, 155, 162, 164, 196, 197, 206, 225, 226, 228, 229, 266, 274, 288, 291, 295, 296, 299, 320, 329, 332, 337, 343, 345 360, 377, 382
- инклузија 187, 219, 222–235, 239, 240, 242, 243, 245–251, 253, 256, 259–266, 269, 272, 273, 275–278, 361, 363, 369–371, 373, 375, 382
- Каузатор 94, 97ф, 100, 103–106, 108, 112, 113, 155, 156, 377–380, 382
- квазипрефиксација 23ф
- квазипросторност (квазиспацијалност, квазипросторни, квазиспацијални) 275, 347
- квазисликовност (квазисликовни) 292, 364–366, 383
- комплетивност 180, 181ф, 183, 190, 192, 193, 198, 199, 201, 202, 204, 205, 218ф, 254, 334, 345
- компресија (појмовни механизам) (компресовати, компресовани, компресивни) 57, 61, 93ф, 98–103, 105–108, 116, 124, 136, 143, 148, 150, 152, 154–157, 200, 226, 235, 241, 244, 270, 320, 333, 338, 360, 383; апсолутна компресија 115ф, 227, 229, 322, 333, 343 379, 380
- компресија (протоначење) (компресовати, компресивни) 185, 187, 279, 285, 286–288, 290–292, 299, 300, 305, 306, 361, 363, 380, 381, 383
- Кондуктор (кондуктивни) 91, 93, 94, 96, 98, 102, 113, 114, 116, 135, 157, 360, 383

- Медијатор 94, 95ф, 325, 384
- метаперцептивност (метаперцептивни, метаперцептивно) 217, 219, 232, 242, 259, 262, 264, 269, 278, 298, 361, 380, 384
- метасликовност (метасликовни, метасликовно) 145, 268, 270, 272, 292, 363, 365, 366, 384
- метаспацијалност (метаспацијални, метаспацијално, метаспацијализација) 60ф, 137, 142, 145–154, 160, 161, 173, 175, 205, 216, 219, 222, 232, 240–243, 245, 247–250, 260, 263, 271, 272, 277, 278, 296, 323, 327, 331, 346, 347, 352, 354, 361, 365, 372, 381, 384
- монопредлазност (монопредлазни) и монотранзитивност (монотранзитивни) 102, 118, 119, 126, 131, 156, 174, 179, 190, 203, 204, 212, 215, 228, 263, 267, 286, 320, 321, 323, 332, 334, 352, 385
- непредлазност (интранзитивност) 70, 74, 75, 80, 81, 83, 84, 104–108, 111, 112, 115, 117, 118, 119, 143, 156, 157, 164, 180, 194ф, 199, 200, 203, 205, 207, 209, 227, 236, 269, 289, 294, 296, 299, 300, 322, 333, 338, 343, 348–350
- Омогућивач 91, 96, 97, 157
- опредмеђивање (опредмеђеност) 90, 94, 140, 143, 144, 147, 149, 151, 166, 172, 180, 181, 182, 185, 190–194, 198, 199, 213, 225, 235, 241, 256, 260, 263, 264, 270, 278, 287, 338, 339, 340, 344, 347, 348, 351, 356, 386, 388
- Оријентир-Агенс 115, 116, 229, 334, 385
- Оријентир-Пермисор (Пред-Оријентир, пермисивни Оријентир) 105, 116, 118, 165, 197, 198, 205, 269, 289, 301, 326, 334, 338, 342, 346, 348, 349, 378, 386
- Ор-објекат (Ор-акузатив, Ор-предлазност, Ор-глагол) 94, 101, 108, 110, 112, 118, 119, 165, 168, 172, 174, 176, 181ф, 184, 189, 198, 200, 202–204, 211, 212, 215, 228, 229, 231, 267ф, 286, 288–290, 320–323, 334, 348, 378
- Ор-профил (Ор-оријентација, Ор-резултат и сл.) 102, 109, 119, 167, 180, 181, 190, 194ф, 215, 228, 239, 267, 294, 336, 348, 380, 385
- Ор-рефлексивност 166ф, 324, 378
- основоцентризам 13–15, 22, 23, 25
- парафизичка појмовност (ентитети парафизичке појмовне онтологије) 99, 142–145, 149, 153, 159, 182, 183, 200, 201, 208, 213, 231, 243, 246, 251, 255, 256, 270, 322–325, 336, 350, 352, 354, 386
- Пермисор 94–98, 105, 109, 112, 116, 117, 156, 157, 159, 162, 165, 197, 198, 201, 203, 205–207, 227, 236, 269, 289, 298, 299, 301, 326, 332–334, 338, 342, 343, 346, 348–350, 360, 386
- префиксоцентризам 13–15, 17, 22
- Промена (улога) 100, 103–106, 379, 386
- просторни примитив 59–60, 123ф, 130, 135, 137, 145, 153, 160, 189, 219, 223, 224, 235, 242, 260, 262, 276, 277, 313, 345, 361, 364, 365, 387
- Реализатор 96–98, 101–102, 106, 114–115, 118, 157, 197–198, 206, 211, 225, 253, 257, 267, 274, 299, 300, 303, 334, 335, 341, 348, 360, 387
- Резултатор 94, 98, 100, 101, 103–110, 112, 133, 137, 155, 226, 267, 310, 321, 330, 363, 388
- Реификатор 90, 91, 94, 96–98, 102–104, 113–116, 131–133, 135, 155, 157, 188, 197, 198, 202–204, 214, 226, 228, 247, 263, 267–269, 286, 297, 321, 325, 335, 346, 347, 360, 388
- рефлексибилност 180
- рефлексивизација 92, 94, 169, 204, 267, 326, 340

- рефлексивност (рефлексивни) 69, 70, 72, 92–95, 104, 111–113, 118, 119, 136, 144, 156, 157, 166(ф), 168, 169, 175, 180, 183, 194(ф), 197, 199, 202, 203, 205, 207, 209, 211ф, 229, 236, 239, 253, 257(ф), 261, 269, 289, 294, 299, 300, 303, 304, 324, 326, 329, 332, 334, 336, 338, 343, 348–350, 353
- сатуративност (сативност, аспекто-лошко значење задовољења потребе) 123, 124, 169(ф), 209
- симилисемија (симилисемичност) 362–366, 370, 375, 387, 388
- супсумција 20ф
- Трајектор–Агенс 159, 227, 297, 299, 389
- Трајектор–Пермисор (Пред-Трајектор, пермисивни Трајектор) 118, 157, 159, 162, 165, 205, 227, 299, 301, 326, 338, 349, 389
- транспрефиксација 179(ф)
- Тр-објекат (Тр-акузатив) 89, 92ф, 94, 101, 108, 112, 115, 118, 119, 120, 125, 166(ф), 168–170, 172, 174, 176, 179, 181(ф), 184, 188, 200, 202, 203, 214, 215, 223, 229–231, 235, 238, 239, 248, 267(ф), 288, 289, 293–295, 298, 321, 324, 325, 333, 334, 341, 350, 378, 385
- Тр-профил (Тр-оријентисаност, Тр-резултат, Тр-оквир, Тр-фокализација и сл.) 102, 106, 109, 119, 131, 156, 175, 206, 212, 215, 228, 235, 267, 294, 324, 336, 378
- Тр-рефлексивност 202
- флексibilност глаголског значења 109–110, 389

РЕГИСТАР СПОМЕНУТИХ МЕТОНИМИЈА

- ДЕО ЗА ЦЕЛИНУ 39, 311
- ЗВУК ЗА ПРЕДМЕТ КОЈИ ГА ПРОИЗВОДИ 251
- МАТЕРИЈА ЗА СВОЈСТВО КОЈЕ УЗРОКУЈЕ 348
- НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПОСТИГНУТОГ ЕФЕКТА, СТАЊА ИЛИ СВОЈСТВА 40, 179, 199, 212, 255, 258, 274, 347–348, 368ф
- НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПРОУЗРОКОВАНЕ ЕМОЦИЈЕ 304
- НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА ПРОЦЕСА ЧИЈИ СЕ РЕЗУЛТАТ ПОНИШТАВА 179
- НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНЕ МАТЕРИЈЕ 40, 199, 253, 254, 347
- НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ ДОГАЂАЈНОГ СЕГМЕНТА 40
- НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ ЕЛЕМЕНТА 40
- НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ ЗВУКА 208
- НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ ОРУЂА ИЛИ ПРЕДМЕТА 200, 204, 251, 267
- НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ ПРОСТОРА 244, 247
- НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНОГ УЧЕСНИКА 336
- НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА РЕЛЕВАНТНЕ УЛОГЕ 244, 245
- НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ НАЗИВА УЗРОЧНОГ ПРОЦЕСА 40, 179, 199, 204, 209, 212, 267, 274
- НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ КВАЛИТАТИВНИХ ОКОЛНОСТИ ЊЕГОВОГ ВРШЕЊА 209
- НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ СОЦИЈАЛНИХ ОКОЛНОСТИ РЕАЛИЗАЦИЈЕ 209
- НАЗИВ САДРЖАТЕЉА ИЗ НАЗИВА ЗА САДРЖАНО 40
- НАЗИВ ДОГАЂАЈА ИЗ ОНОГА ШТО ЈЕ ДОГАЂАЈЕМ СТВОРЕНО 200, 201
- НОСИЛАЦ СВОЈСТВА ЗА СВОЈСТВО 258
- САДРЖАНО ЗА САДРЖАТЕЉ 39, 40
- ФИЗИЧКИ ЕНТИТЕТ ЗА СВОЈ НАЦРТ 214

РЕГИСТАР СПОМЕНУТИХ МЕТАФОРА

- БЕС ЈЕ ПОЈАЧАНА (ТЕЛЕСНА) ТЕМПЕРАТУРА 55, 56 (у табели)
БИТИ ДЕО ГРУПЕ (ЗАЈЕДНИЦЕ) ЈЕ БИТИ У САДРЖАТЕЉУ 148, 243–244
БИТИ ДЕФОРМИСАН ЈЕ БИТИ ФИЗИЧКИ УДАРЕН 269
БИТИ ДИСТАНЦИРАН ЈЕ БИТИ У САДРЖАТЕЉУ 147
БИТИ ИЗЛОЖЕН НЕЧЕМУ ЈЕ БИТИ У САДРЖАТЕЉУ 150
БИТИ КОНСТИТУЕНТ НЕКЕ ЦЕЛИНЕ ЈЕ БИТИ У САДРЖАТЕЉУ 150
БИТИ МРТАВ ЈЕ БИТИ УТЕГНУТ СПУТАВАЈУЋИМ ОМОТАЧЕМ 269
БИТИ НЕИЗЛОЖЕН НЕГАТИВНОМ УТИЦАЈУ ЈЕ БИТИ У САДРЖАТЕЉУ 243
БИТИ НЕПЕРЦЕПТИБИЛАН, НЕОПАЗИВ, ОДСУТАН ЈЕ БИТИ УНУТРА 153, 154, 222
БИТИ НЕПРИСТУПАЧАН, НЕДОСТУПАН, НЕРАСПОЛОЖИВ ЈЕСТЕ БИТИ УНУТРА 152, 242
БИТИ ПОД КОНТРОЛОМ ЈЕ БИТИ У ОГРАНИЧАВАЈУЋЕМ ОКВИРУ 265
БИТИ ПРЕОКУПИРАН НЕЧИМ ЈЕ БИТИ ОГРАЂЕН НЕЧИМ 352
БИТИ СОЦИЈАЛНО ПОВЕЗАН ЈЕ БИТИ У ЗАЈЕДНИЧКОМ ФИЗИЧКОМ ОКВИРУ 261
БИТИ ТРАЈАН, НЕПРОПАДЉИВ ЈЕ БИТИ ОПТОЧЕН ЗАШТИТНИМ СЛОЈЕМ 327
БИТНО ЈЕ ВЕЛИКО 53
БЛИСКОСТ ЈЕ БЛИЗИНА 292, 304, 353
- ВЕЛИКА КОЛИЧИНА ЈЕ ВЕЛИКА ВИСИНА 56 (у табели)
- ДЕВИТАЛИЗАЦИЈА ЈЕ СТАЊЕ УТЕГНУТОСТИ ОМОТАЧЕМ 263
ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА ФИЗИЧКЕ ЦЕЛИНЕ ЈЕ ФИЗИЧКА ЕКСТРАКЦИЈА 173
ДЕСТРУКТИВНО ДЕЈСТVOVAЊЕ ЈЕ СЕКСУАЛНА ИНВАЗИВНОСТ 269
ДЕТЕРМИНАЦИЈА ЈЕ ФИЗИЧКО ОМОТАВАЊЕ 355
ДЕФОРМАЦИЈА ЈЕ ПРИТИСАК ФИЗИЧКОГ ОМОТАЧА 264
ДИСКОМФОРНОСТ ЈЕ ПРИСУСТВО ДИСКОМФОРНЕ МАТЕРИЈЕ 170, 186
ДИСКОМФОРНОСТ ЈЕ УТЕГНУТОСТ СПУТАВАЈУЋИМ ФИЗИЧКИМ ОМОТАЧЕМ 266
ДИСКОМФОРНОСТ УОПШТЕ ЈЕ ДИСКОМФОРНОСТ ИЗАЗВАНА ФИЗИЧКИМ УБАДАЊЕМ 273
ДИСКОМФОРНОСТ ЈЕ ФИЗИЧКА СТИСНУТОСТ 304
ДИСТРИБУТИВНИ ОБУХВАТ ЈЕ ДИФУЗНИ ТРАГ МАТЕРИЈЕ 218
ДОСТУПНОСТ ЈЕ ИЗЛАЗАК ИЗ САДРЖАТЕЉА 54
ДУГОРОЧНА СТАЦИОНИРАНОСТ ЈЕ ЛОКАЛИЗАЦИЈА У САДРЖАТЕЉУ 145
- ЕМИСИЈА УОПШТЕ ЈЕ ЕМИСИЈА ВИЗУЕЛНОГ ПЕРЦЕПАТА (СВЕТЛОСТИ) 258
ЕМОЦИЈА ЈЕ ЗАКЛОН КРОЗ КОЈИ СЕ ДОЖИВЉАВА (ВИДИ) ОБЈЕКАТ ЕМОЦИЈЕ 366
ЕПИСТЕМИЧКА СИГУРНОСТ ЈЕ УБODEНОСТ У ПОДЛОГУ 275
- ЗАБОРАВИТИ ЈЕ СКЛОНИТИ ИЗ ВИДОКРУТА 303

- ЗАВИСНИ ПОЛОЖАЈ УОПШТЕ ЈЕ ЗАВИСНОСТ ОД ФИЗИЧКОГ ОСЛОНЦА 331
- ЗАВРШИТИ ЈЕ ОГРАДИТИ НЕШТО 354
- ЗАВРШИТИ НЕШТО ЈЕ СКЛОНИТИ ТО ОД СЕБЕ 302
- ЗАЈЕДНИШТВО ЈЕ ЛОКАЛИЗАЦИЈА НА ИСТОМ ПРОСТОРУ (148), (245), 304
- ЗАУЗЕТИ ВИШИ ИЛИ ОПАЗИВИЈИ ПОЛОЖАЈ ЈЕ ИЗАЋИ ИЗ РУПЕ 154
- ЗАУЗИМАЊЕ СТАБИЛНОГ УСПРАВНОГ ПОЛОЖАЈА ЈЕ ФИЗИЧКО УБАДАЊЕ У ТЛО 272
- ЗАШТИТИТИ НЕШТО ЈЕСТЕ ПОСТАВИТИ ФИЗИЧКЕ ГРАНИЧНИКЕ ОКО НЕЧЕГА (ЗАШТИТИТИ ЈЕ ОГРАДИТИ) 324, 354
- ЗБИРНОСТ ЈЕ ЛОКАЛИЗОВАНОСТ НА ИСТОЈ ПОВРШИНИ 205
- ИЗГУБИТИ СТРУКТУРУ ЈЕ БИТИ ИЗЛОЖЕН СПОЉАШЊЕМ ПРИТИСКУ 268
- ИЗЛОЖЕНОСТ ЈЕ САДРЖАВАЊЕ 241–242
- ИЗЛОЖЕНОСТ МЕНТАЛНОМ УТИЦАЈУ ЈЕ ОБАВИЈЕНОСТ ОМОТАЧЕМ 326
- ИМАТИ КОНТРОЛУ НАД НЕКИМ ЈЕСТЕ ДРЖАТИ ГА У СВОМ ФИЗИЧКОМ ОБУХВАТУ (КОНТРОЛИСАТИ НЕЧИЈЕ ПОНАШАЊЕ ЈЕ ФИЗИЧКИ ГА ОБУХВАТАТИ) 241, 323, 365
- ИМАТИ УОБЛИЧЕНУ ФОРМУ ЈЕ БИТИ У ОМОТАЧУ 255
- ИНТЕГРИСАЊЕ УОПШТЕ ЈЕ ПОСТАВЉАЊЕ ПРОСТОРНЕ БАРИЈЕРЕ 324
- ИНФОРМАЦИЈА КОЈА СЕ КРИЈЕ ЈЕ ПРЕДМЕТ СКЛОЊЕН ИЗ ВИДОКРУГА 303
- ИСПОЉАВАЊЕ ПОНАШАЊА ЈЕ ЕМИТОВАЊЕ ПЕРЦЕПАТА 209, 217
- КАТЕГОРИЗАЦИЈА ЈЕ ФИЗИЧКО СМЕШТАЊЕ 303
- КАТЕГОРИЈА ЈЕ ОМОТАЧ ОКО КАТАГОРИЗОВАНОГ 355
- КАТЕГОРИЈА ЈЕ САДРЖАТЕЉ 55
- КОРИСТ ЈЕ МАТЕРИЈА ЕКСТРАХОВАНА ИЗ САДРЖАТЕЉА 186, 217
- МЕНТАЛНА РАСПОЛОЖИВОСТ ЈЕ ФИЗИЧКО ФИКСИРАЊЕ У ПОВРШИНУ 366
- МЕНТАЛНИ ДИСКОМФОР ЈЕ НЕПРИЈАТНИ ФИЗИЧКИ КОНТАКТ 335
- МЕНТАЛНИ УТИЦАЈ ЈЕ СИЛА КОЈА МЕЊА ОБЛИК ЕНТИТЕТА 325
- МЕНТАЛНО ДОСТУПНО, РАСПОЛОЖИВО ЈЕ ФИЗИЧКИ ФИКСИРАНО 366
- МЕНТАЛНО ИЗЛАГАЊЕ ЈЕ ИЗЛАГАЊЕ ДЕЈСТВУ ФИЗИЧКЕ МАТЕРИЈЕ 364
- НАПОР ЈЕ ТЕЖИНА 56 (у табели)
- НЕАКТИВИЛНОСТ (НЕДЕЛАЊЕ) ЈЕ ФИЗИЧКА СПУТАНОСТ 295
- НЕАКТИВИЛНОСТ (НЕДЕЛАЊЕ, УСПОРЕНОСТ, ТРОМОСТ И СЛ.) ЈЕ УТЕГНУТОСТ ОМОТАЧЕМ 265
- НЕВАЖНО, НЕРЕЛЕВАНТНО ЈЕ ДОЛЕ 332
- НЕГАТИВНИ УТИЦАЈ ЈЕ СКИДАЊЕ ОМОТАЧА 364
- НЕИЗЛОЖЕНОСТ ЈЕ ИЗОЛОВАНОСТ БАРИЈЕРОМ 347
- НЕКВАЛИТЕТНО КРЕИРАЊЕ ЈЕ ПРОСТО СПАЈАЊЕ ДЕЛОВА 302
- НЕ КОРИСТИТИ НЕШТО ЈЕ ОДВОЈИТИ ГА ОД СЕБЕ БАРИЈЕРОМ 347
- НЕПОЗНАТО ЈЕ СПОЉА 152
- НЕПРИЈАТНО (ДИСКОМФОРНО) ЈЕ НЕУКУСНО 54
- НЕПРИЈАТНО (ДИСКОМФОРНО) ЈЕ СМРДЉИВО 304
- НЕПРИЈАТНО (ДИСКОМФОРНО) ЈЕ ФИЗИЧКИ БОЛНО 304, 335
- НЕПРИЈАТНО ЈЕ ФИЗИЧКИ ДЕФОРМИСАНО (ЗГУЖВАНО) 304, 305, 365
- НЕРАСПОЛОЖИВОСТ ЈЕ ИЗНОШЕЊЕ ИЗ СФЕРЕ РАСПОЛАГАЧА (НЕРАСПОЛОЖИВО ЈЕ ОНО ШТО СЕ НАЛАЗИ У ТУЂЕМ САДРЖАТЕЉУ) 152, 240
- НЕРЕАГОВАЊЕ ЈЕ ФИЗИЧКА СПУТАНОСТ 302

НЕСОЦИЈАЛНО ПОНАШАЊЕ ЈЕ ПОДИЗАЊЕ ФИЗИЧКЕ БАРИЈЕРЕ 354

НЕУРЕДАН ЧОВЕК ЈЕ ПРЉАВА ЖИВОТИЊА (СВИЊА) 256

НЕФУНКЦИОНАЛНО ЈЕ ФИЗИЧКИ СПУТАНО 295, 302

ОБУЗДАНОСТ ЈЕ УМОТАНОСТ У СПУТАВАЈУЋИ ОМОТАЧ 265

ОГРАНИЧЕНОСТ УОПШТЕ ЈЕ ФИЗИЧКО ОГРАЂИВАЊЕ 354

ОГРАНИЧИТИ СЕ МЕНТАЛНО ЈЕСТЕ ПОСТАВИТИ ФИЗИЧКУ БАРИЈЕРУ ОКО СЕБЕ 324

ОКОЛНОСТ ЈЕ САДРЖАТЕЉ 242, 247

ОМЕТЕНОСТ ЈЕ ОБУХВАЋЕНОСТ ФИЗИЧКИМ ОМОТАЧЕМ 326

ОМОГУЋИТИ НЕКОМЕ НЕШТО ЈЕ ОПРЕМИТИ ГА НЕЧИМ 353

ОНЕМОГУЋАВАЊЕ ЈЕ ФИЗИЧКО СПУТАВАЊЕ 302

ОНО ШТО СЕ НЕ ЗНА ЈЕ ОНО ШТО СЕ НЕ ВИДИ ОД ЗАКЛОНА 366

ОПИС ЈЕ ОМОТАЧ ОКО ТЕМЕ 354

ОСЕЋАТИ СЕ СУПЕРИОРНИЈЕ ЈЕ БИТИ ИЗНАД НЕКОГА 300

ОСЕЋАТИ СЕ ТОПЛО ЈЕ БИТИ ЗБИЈЕН У ГОМИЛИ 292

ОСЕЋАТИ ФИЗИЧКИ ДИСКОМФОР ЈЕ БИТИ УДАРЕН 269

ОСТВАРЕЊЕ ЦИЉА ЈЕ ДОСТИЗАЊЕ ПРОСТОРНОГ ОДРЕДИШТА 56 (У ТАБЕЛИ)

ПОЗНАТИ ПРОСТОР ЈЕ УНУТРАШЊОСТ У КОЈОЈ ЈЕ ПОСМАТРАЧ 152

ПОЗНАТО ЈЕ БЛИЗУ 303

ПОРЕЂЕЊЕ ЈЕ ОБРАЗОВАЊЕ ЗАЈЕДНИЧКОГ ОМОТАЧА ОКО ОНОГА ШТО СЕ ПОРЕДИ 261

ПОСВЕТИТИ ПАЖЊУ НЕЧЕМУ ЈЕ КРЕТАТИ СЕ ОКО ТОГА 322

ПОСЕДОВАНО ЈЕ БЛИЗУ ПОСЕДНИКА (У ПОСЕДНИКОВОЈ СФЕРИ) 302, 341

ПОСТАТИ ПОВЕЗАН, СОЦИЈАЛНО БЛИЗАК ЈЕ НАЋИ СЕ У ЗАЈЕДНИЧКОМ ОГРАЂЕНОМ ПРОСТОРУ 353

ПОСТАТИ СВЕТАН НЕЧЕГА ЈЕ БИТИ УБОДЕН ИЛИ УДАРЕН ТИМЕ 270

ПОСТОЈАНОСТ ЈЕ СТАБИЛНИ ВЕРТИКАЛНИ ПОЛОЖАЈ 54

ПОТРЕБА ЈЕ МАТЕРИЈА КОЈУ ТРЕБА ИЗБАЦИТИ ИЗ СЕБЕ 169, 186, 217

ПОЧЕТИ ОСЕЋАТИ СИМПАТИЈЕ ПРЕМА НЕЧЕМУ ЈЕ СМЕСТИТИ ТО БЛИЗУ СЕБЕ 303

ПРАВАЦ ЈЕ ПУТАЊА ТРАЈЕКТОРА УБОДЕНОГ У ЧВРСТУ ПОДЛОГУ 271

ПРЕКИНУТИ НЕЧИЈЕ КРЕТАЊЕ ЈЕСТЕ ПОСТАВИТИ ЗАКЛОН ИСПРЕД ЊЕГА 365

ПРИЈАТНО ЈЕ БЛИЗУ 303, 305

ПРИЈАТНО ЈЕ УКУСНО 54

ПРИЈАТНОСТ (КОМФОРНОСТ) ЈЕ ТОПЛОТА (ПОСТИГНУТА УМОТАВАЊЕМ) 260, 364

ПРИМОРАТИ ЈЕ ГУРНУТИ 56

ПРИХВАТАЊЕ ЈЕ ГУТАЊЕ 54

ПРОБЛЕМ ЈЕ ТВРДА, ТЕШКО ПРОБОЈНА ПОДЛОГА 275

ПРОСТОР ЛОКАЛИЗАЦИЈЕ ЈЕ ПРОСТОР ЛИМИТИРАН ФИЗИЧКОМ БАРИЈЕРОМ 323

ПРОСТОР НЕИЗЛОЖЕНОСТИ ЈЕ ПРОСОР ИЗОЛОВАНОСТИ БАРИЈЕРОМ 347

РАЗУМЕВАЊЕ ЈЕ ГЛЕДАЊЕ 55, 261

РАЗУМЕТИ НЕШТО ЈЕ БИТИ У ФИЗИЧКОМ КОНТАКТУ СА ТИМ 270

РАСПОЛОЖИВОСТ ЈЕ ЛОКАЛИЗОВАНОСТ У СФЕРИ РАСПОЛАГАЧА (ИМАТИ НА РАСПОЛАГАЊУ ЈЕСТЕ ИМАТИ У СВОМ САДРЖАТЕЉУ) 173, 240

РЕАЛИЗАЦИЈА ЈЕ ОМОТАЧ ОКО ИДЕЈЕ 325, 355

САЗНАВАТИ ЈЕ ИЗЛАГАТИ ДОДИРИМА (ОПИПАВАТИ) 350

САЗНАТИ ЈЕ ВИДЕТИ 303

- САЗНАТИ ЈЕ СМЕСТИТИ У СВОЈЕ ЕПИСТЕМИЧКО ПОЉЕ 303
 САЧУВАНО ЈЕ СКЛОЊЕНО НА СИГУРНО МЕСТО 302
 СИГУРНОСТ ЈЕ СТАБИЛНА УБОДЕНОСТ 275
 СЛИЧНОСТ ЈЕ БЛИЗИНА 56 (у табели)
 СЛИЧНОСТ ЈЕ ИНТЕГРИСАНОСТ У ЗАЈЕДНИЧКИ ОМОТАЧ 261
 СЛОБОДА ЈЕ НЕСПУТАНО КРЕТАЊЕ 354
 СМАЊИТИ ВЕЛИЧИНУ НЕЧЕГА ЈЕ УТЕГНУТИ НЕШТО ОМОТАЧЕМ 232
 СМАЊИТИ НЕЧИЈУ АКТИВИЛНОСТ (ДЕЈСТВЕНОСТ) ЈЕ ОВИТИ ГА ОМОТАЧЕМ 354
 СМЕЛОСТ ЈЕ СТАЊЕ ФИЗИЧКЕ ЗАШТИЋЕНОСТИ ОМОТАЧЕМ 352
 СМРТ ЈЕ ДЕСТРУКТИВНИ ОШТРИ ПРЕДМЕТ КОЈИ СЕ УСЕЦА У ТЕЛО 269
 СМРТ ЈЕ ДЕСТРУКТИВНИ УНУТРАШЊИ ПОТРЕС У ТЕЛУ 269
 СРЕДСТВО РЕШАВАЊА ПРОБЛЕМА ЈЕ ПРЕДМЕТ КОЈИ МОЖЕ БИТИ УБОДЕН У ТВРДУ ПОДЛОГУ 275
 СТАБИЛНИ ИЛИ ФИКСИРАНИ ПОЛОЖАЈ УОПШТЕ ЈЕ ПОЛОЖАЈ УНУТАР САДРЖАТЕЉА 146
 СТАБИЛНОСТ УОПШТЕ ЈЕ СТАБИЛНИ ФИЗИЧКИ ПОЛОЖАЈ 331
 СТАЦИОНИРАНОСТ ЈЕ БОРАВАК У ОГРАЂЕНОМ ПРОСТОРУ 323, 347
 СТВАРАЊЕ ЈЕ СЈЕДИЊАВАЊЕ ЕЛЕМЕНАТА 293, 365
 СТВАРНО ЈЕ ВИДЉИВО 355
 СТИЦАЊЕ ЈЕ СМЕШТАЊЕ У СВОЈЕ ПОСЕДОВНО ПОЉЕ 302
 СТРУКТУРА УОПШТЕ ЈЕ ФИЗИЧКА СТРУКТУРА 54
 СУКОБ ЈЕ ФИЗИЧКО САЛЕТАЊЕ (СТУПАЊЕ У НЕЧИЈИ ЛИЧНИ ПРОСТОР) 295, 302, 305
 СХВАТИТИ ЈЕ УЧИТИ 55

 ТЕОРИЈЕ СУ ГРАЂЕВИНЕ 54
 ТЕШКОЋА ЈЕ ФИЗИЧКИ ТЕРЕТ 326
 ТРОШЕЊЕ ЈЕ ФИЗИЧКО САТИРАЊЕ РЕСУРСА 302
 ТРУД (ДА СЕ НЕШТО РЕАЛИЗУЈЕ) ЈЕ ФИЗИЧКИ НАПОР (ПРИ УБАДАЊУ У ТВРДУ ПОДЛОГУ) 275

 УЗРОКОВАЊЕ ПРОМЕНЕ ЈЕ НАПУШТАЊЕ ПРОСТОРА 56 (у табели)
 УКЛОЊЕНО СВОЈСТВО ЈЕ ИСТИСНУТА МАТЕРИЈА 217
 УМАЊЕНО ЈЕ УТЕГНУТО ОМОТАЧЕМ 264
 УОБЛИЧЕНА ЗБИРНОСТ (ИНТЕГРИСАНОСТ) ЈЕ УВЕЗАНОСТ ОМОТАЧЕМ 260
 УСПОСТАВИТИ ФИЗИЧКУ КОНТРОЛУ НАД НЕКИМ ЈЕ УХВАТИТИ ГА СВОЈИМ САДРЖАТЕЉЕМ 249 (у табели)
 УЧИНИТИ ЈАСНИМ ЈЕСТЕ РАЗОТКРИТИ САДРЖАЈ ИСПОД ОМОТАЧА 327
 УЧИНИТИ МЕКШИМ ЈЕ ИЗЛОЖИТИ ДИРЕКТНОМ ДЕЈСТВУ ВОДЕ (СМЕКШАТИ ЈЕ СКВАСИТИ) 292
 УЧИНИТИ МЕКШИМ ЈЕ ИЗЛОЖИТИ ИНТЕНЗИВНОМ ФИЗИЧКОМ ПРИТИСКУ (СМЕКШАТИ ЈЕ СТЕГНУТИ) 298
 УЧИНИТИ МЕНТАЛНО ДОСТУПНИМ ЈЕ ФИЗИЧКИ ФИКСИРАТИ 364
 УЧИНИТИ НЕВАЖНИМ ЈЕ ОБОРИТИ НА ПОД 332
 УЧИНИТИ НЕДОСТУПНИМ УОПШТЕ ЈЕ ПОСТАВИТИ ФИЗИЧКУ БАРИЈЕРУ ОКО НЕЧЕГА 353
 УЧИНИТИ НЕШТО НЕДОСТУПНИМ ЈЕ СЈЕДИНИТИ ГА СА ДРУГИМ ЕНТИТЕТОМ 296
 УЧИНИТИ ПОЗНАТИМ ЈЕСТЕ РАЗОТКРИТИ САДРЖАЈ ИСПОД ОМОТАЧА 327

 ФИЗИЧКА ДЕСТРУКЦИЈА ЈЕ ДЕФОРМАЦИЈА УТЕЗАЊЕМ 264
 ФИЗИЧКА ФИКСИРАНОСТ ЈЕ УБОДЕНОСТ (ЗАБОДЕНОСТ) У ПОДЛОГУ 270, 366

О АУТОРУ

Вања Миљковић, научни сарадник Института за српски језик САНУ, рођен је 1988. у Новој Градишци. Одрастао је у Мајданпеку. Основне, мастерске и докторске студије завршио је на катедри за српски језик Филолошког факултета у Београду. У Институту за српски језик САНУ, на одсеку (раније пројекту) *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника САНУ*, ради од 2014. године. Стручни је сарадник семинара лингвистике у Истраживачкој станици Петница, у којој је, као средњошколац, написао своје прве радове. Од 2018. године води радионицу о сленгу у летњој школи лингвистике у НОКЦ „Вук Караџић“ у Тршићу. Бави се когнитивном лингвистиком, социолингвистиком и лексикографијом.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41'367.625
811.163.41'37

МИЉКОВИЋ, Вања, 1988-

Протодогађајна семантика глаголских префикса у српском језику / Вања Миљковић. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 2023 (Београд : Службени гласник). – 419 стр. : граф. прикази, табеле ; 24 cm. – (Едиција Монографије / Институт за српски језик САНУ ; књ. 38)

На спор. насл. стр.: Protoevent semantics of verb prefixes in the serbian language / Vanja Miljković. – „Студија ‘Протодогађајна семантика глаголских префикса у српском језику’ настала је на основу докт. дисерт. „Когнитивно-лингвистичко истраживање глаголских префикса у савременом српском језику“, која је одбрањена на Филол. фак. Универзитета у Београду 28. септембра 2021. године ...“ --> Реч аутора. – Тираж 300. – Речник модела каузалне суперсхеме и протодогађаја: стр. 377–389. – О аутору: стр. [421]. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 391–399. – Summary: Proto-event semantics of verbal prefixes in the serbian language ; Резюме: Протособытийная семантика глагольных приставок в сербском языке. – Регистри.

ISBN 978-86-82873-99-0

- а) Српски језик – Глаголи – Префикси
- б) Српски језик – Семантика

COBISS.SR-ID 133352713

У ЕДИЦИЈИ „МОНОГРАФИЈЕ“
ОБЈАВЉУЈУ СЕ МОНОГРАФСKE
СТУДИЈЕ САРАДНИКА ИНСТИТУТА ЗА
СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ ПРОИСТЕКЛЕ
ИЗ ОСНОВНИХ ИСТРАЖИВАЊА
КОЈА СЕ ОБАВЉАЈУ У ИНСТИТУТУ
ИЛИ ИЗ ОДБРАЊЕНИХ
ДОКТОРСКИХ ДИСЕРТАЦИЈА
ТЕМАТСКИ ВЕЗАНИХ
ЗА ТА ИСТРАЖИВАЊА.

Најзначајнији допринос ове монографије јесте у разради методолошког, појмовног и терминолошког когнитивнолингвистичког апарата. Вања Миљковић самостално осмишљава термине за нове научне појмове који су му били потребни у разради концепције. [...] Анализа одабраних глаголских префикса спроведена је у раду прецизно и детаљно. [...] Закључци истраживања су оригинални, јасно изнесени и сасвим нови. [...] Резултати изнесени у овој књизи представљају допринос творби речи и семантици српског језика, али и когнитивној лингвистици уопште.

проф. др Рајна Драгићевић

У целини узев, ова монографија пружа оригиналан и вишеструко вредан допринос науци о језику, како на теоријско-методолошком тако и на дескриптивном плану. Обједињујући темељно познавање и критичко промишљање релевантне литературе са вишеслојном анализом обимног језичког материјала, она доноси прегршт нових увида који ће несумњиво бити корисни и инспиративни не само за будућа истраживања семантике префикса у српском језику већ и за даља истраживања сродне тематике у другим језицима у области когнитивне лингвистике.

проф. др Каџарина Расулић

Аутор је показао изузетан дар за проналажење и конституисање појмовно-теоријских апаратура, на основу изврсног познавања токова стране литературе, теоријских токова и домаћих лингвистичких увида. У његовој научној аргументацији нема поларизованости и супротстављености [...] све сагледава критички и ослања се на она сазнања и поставке која доприносе расветљавању питања [...]. Разрадио је врло прецизан метајезик, који му је омогућио егзактну анализу. Може се очекивати да овде презентовани модел добије своје следбенике.

др Марина Сјасојевић, виши научни сарадник

